

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

20x. A
18
S.O.U.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1941:18
FOLKHUSHÄLLNINGSDEPARTEMENTET

STATSMAKTERNA OCH FOLKHUSHÄLLNINGEN
UNDER DEN TILL FÖLJD AV STORMAKTSKRIGET
1939 INTRÄDDA KRISEN

DEL I

TIDEN AUGUSTI 1939—JUNI 1940

*Redogörelse utarbetad inom rikskommissionen
för ekonomisk försvarsberedskap*

STOCKHOLM
1941

Statens offentliga utredningar 1941

Kronologisk förteckning

1. Sociala försvarsberedskapskommittén. Betänkande. Del 3. Förslag till krigspensionsförordning m. m. Beckman. 120 s. **Fö.**
2. Betänkande med förslag rörande restaureringen av Uppsala domkyrka. Uppsala, Almqvist & Wicksell. 82 s. 16 pl. **E.**
3. Åtgärder för bekämpande av homosexualitetens samhällsfarliga yttringar. Norstedt. 58 s. **Ju.**
4. Utredning angående byggnadskostnaderna. Beckman. viij, 386 s. **S.**
5. Betänkande med allmänna riktlinjer för åstadkommande av tidigare inbetalning av utskylder. Del 1. Marcus. 522 s. **Fi.**
6. Betänkande med allmänna riktlinjer för åstadkommande av tidigare inbetalning av utskylder. Del 2. Marcus. 143 s. **Fi.**
7. Förslag till rättegångsbalk av Kungl. Maj:t den 14 februari 1941 godkänt såsom grundval för processlagberedningens fortsatta verksamhet. Norstedt. iv, 530 s. **Ju.**
8. Lagberedningens förslag till lag om aktiebolag m. m. 1. Lagtext. Norstedt. vij, 141 s. **Ju.**
9. Lagberedningens förslag till lag om aktiebolag m. m. 2. Motiv. Norstedt. 720 s. **Ju.**
10. 1938 års pensionssakkunniga. Betänkande med förslag till allmänna tjänste- och familjepensionsreglementen. Marcus. 435 s. **Fi.**
11. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig brandskola m. m. Beckman. 63 s. **K.**
12. Betänkande med förslag till förstatligande av den allmänna väghållningen på landet m. m. Beckman. 276 s. **K.**
13. Förslag till revision av den svenska evangelieboken. Norstedt. vij, 478 s. **E.**
14. Betänkande med utredning och förslag till åtgärder för främjande av hantverk och småindustri. Marcus. 127 s. **H.**
15. Betänkande rörande bekämpande av väggohyra. Idun. (4), 122 s. **S.**
16. Betänkande angående vattenförorening. 2. Tekniska och biologiska utredningar. Norstedt. 288 s. **Ju.**
17. Betänkande angående revision av tjänsteförteckningen i vad avser allmänna civilförvaltningen. Del 1. Lönegraderna A 1—A 29. Norstedt. 134 s. **Fi.**
18. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 1. Tiden augusti 1939—juni 1940. Idun. 436 s. **Fo.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1941:18
FOLKHUSHÅLLNINGSDEPARTEMENTET

STATSMAKTERNA OCH FOLKHUSHÅLLNINGEN
UNDER DEN TILL FÖLJD AV STORMAKTSKRIGET
1939 INTRÄDDA KRISEN

DEL I

TIDEN AUGUSTI 1939—JUNI 1940

*Redogörelse utarbetad inom rikskommissionen för
ekonomisk försvarsberedskap*

STOCKHOLM 1941
IDUNS TRYCKERI AKTIEBOLAG, ESSELTE AB.

016446

STATE OF NEW YORK

IN SENATE
JANUARY 10, 1900

REPORT OF THE

COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE

ALBANY:

Genom beslut den 17 november 1939 har Kungl. Maj:t uppdragit åt rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap att, i enlighet med av chefen för folkhushållningsdepartementet meddelade anvisningar och i huvudsaklig överensstämmelse med av fil. doktorn K. Hildebrand under förra världskriget utarbetade och under titeln »De svenska statsmakterna och krigstidens folkhushållning» utgivna översikter, halvårsvis offentliggöra sammanfattande redogörelser beträffande under rådande krisläge vidtagna statsåtgärder på folkhushållningens område ävensom beträffande försörjningsläget och dess förändringar under särskilda tidsperioder.

Utarbetandet av sådana redogörelser, som i förenämnda beslut avses, har kontinuerligt fortgått inom rikskommissionen och Kungl. Maj:t har numera genom beslut den 7 mars 1941 bestämt, att tryckning skall ske av redogörelser omfattande perioderna augusti—december 1939 samt januari—juni 1940.

De redogörelser, som nu framläggas, avse i huvudsak vidtagna kristidsåtgärder och deras innebörd — varvid framställningen ej ansetts böra alltför snävt begränsas till allenast statliga åtgöranden — samt innehålla vidare referat av utfärdade författningar m. m. ävensom kortfattade, rent sakliga översikter av själva händelseförloppet på olika områden. Däremot ha detaljerade översikter angående försörjningsläget icke ansetts nu böra medtagas i redogörelserna.

Det må i detta sammanhang framhållas, att fortlöpande redogörelser för den ekonomiska situationen efter krigsutbrottet lämnats i de i serien Meddelanden från Konjunkturinstitutet halvårsvis publicerade översikterna över konjunkturläget ävensom att regelbundna översikter över utvecklingen på det statsfinansiella området lämnats i de olika statsregleringspropositionerna.

Vissa partier av redogörelserna ha enligt uppdrag utarbetats av befattningshavare inom vederbörande ämbetsverk eller kristidsorgan. Så är fallet särskilt beträffande de delar av framställningen, som angå försörjningen med stenkol och koks och flytande bränslen, krigsförsäkringen, arbetsmarknaden samt statens affärsdrivande verk.

Till redogörelserna ha fogats bilagor, innehållande förteckningar över utfärdade författningar, som sammanhånga med kristidsförhållandena, samt de centrala kristidsmyndigheternas ledande personal och högre befattningshavare.

Stockholm i april 1941.

Genom beslut den 17 november 1941 har denna utredning utvalts till kommission för ekonomisk förundersökning om tillräcklighet och behov av förbehållsfulla åtgärder för att förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden. Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden. Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden.

Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden. Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden.

Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden. Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden.

Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden. Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden.

Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden. Utredningen har utvalts till denna kommission för att utreda om det är möjligt att vidta åtgärder som skulle kunna förhindra en överskottstillstånd i den svenska statens utrikesförhållanden.

I N N E H Å L L

Första avdelningen

Tiden augusti—december 1939.

	Sid.
1. Inledning.....	11
2. Beredskapslagstiftning.....	15
Tvångsförfogande över egendom sid. 15. — Kommunala krisuppgifter sid. 19. — Utrikeshandeln sid. 21. — Sjöfarten sid. 22. — Försäkringsväsendet sid. 24. — Arbetsmarknaden sid. 28. — Den militära beredskapstjänsten sid. 32. — Sjukvården sid. 33. — Undervisningsväsendet sid. 33. — Prisreglering sid. 34. — Penningväsendet sid. 37. — Det civila luftskyddet sid. 40.	
3. Kristidsorganisationen.....	41
Livsmedelshushållningen sid. 43. — Industri- och bränslehushållningen sid. 48. — Utrikeshandeln sid. 56. — Trafikväsendet sid. 57. — Försäkringsväsendet sid. 59. — Arbetsmarknaden sid. 60. — Prisreglering sid. 61. — Kreditväsendet sid. 62. — Informationsverksamhet sid. 62. — Tidigare inrättade organ. Samverkan mellan kristidsorganen m. m. sid. 63.	
4. Jordbruket och livsmedelshushållningen.....	65
Försörjningsläget sid. 65. — Jordbruksregleringen sid. 68. — Exportreglering för jordbruksprodukter sid. 71. — Lagring av jordbruksprodukter sid. 71. — Försörjningen med konstgödsel sid. 73. — Reglering av handeln med kraftfoder sid. 75. — Beslag å arter sid. 76. — Sockerbetsodlingen sid. 77. — Lån till anläggningar för artificiell torkning av vallskördarna sid. 78. — Matfettfrågan sid. 79. — Åtgärder för fruktskördens tillgodogörande sid. 79. — Tillgodoseendet av jordbrukets behov av arbetskraft sid. 80. — Inventering av landets förråd av vissa livsmedel sid. 83. — Beredskapsåtgärder för en eventuell ransonering sid. 84.	
5. Industrien.....	87
Industriproduktionen sid. 87. — Statsåtgärder beträffande industrien sid. 89.	
6. Bränsle- och smörjmedelshushållningen.....	91
Stenkol och koks sid. 92. — Ved och träkol sid. 97. — Flytande bränslen sid. 104. — Gengasfrågan sid. 112. — Torvförfädlning sid. 114. — Smörjmedelsförsörjningen sid. 116.	
7. Kraftförsörjningen.....	117
8. Statlig lagerhållning.....	121
9. Utrikeshandeln.....	124
Statistisk överblick sid. 124. — Exportreglering sid. 126. — Importreglering sid. 129. — Handelspolitiska överenskommelser sid. 130.	

	Sid.
10. Sjöfarten.....	131
Sjötrafikens omfattning sid. 131. — Omläggning av sjöfartsvägarna sid. 132. — Fartygsbeståndet sid. 134. — Reglering av den utrikes fraktfarten sid. 135. — Sjöfartsskydd sid. 137.	
11. Järnvägarna.....	140
A. Statens järnvägar	140
B. De enskilda järnvägarna	146
12. Postverket.....	147
13. Telegrafverket.....	150
14. Krigsriskförsäkring.....	154
Transportförsäkring sid. 154. — Olycksfallsförsäkring sid. 157. — Andra försäkringsfrågor sid. 158.	
15. Arbetsmarknaden.....	159
Allmän statistisk överblick sid. 159. — Arbetsmarknadsläget inom olika näringsområden och åtgärder i anledning därav sid. 160. — Arbetsmarknadskommissionens verksamhet sid. 163. — Kollektivavtalen och krisen sid. 165.	
16. Sjukvård och läkemedelsanskaffning.....	168
17. Priser och prisreglering.....	172
Översikt av prisutvecklingen sid. 172. — Prisreglerande åtgärder sid. 175.	
18. Penningväsendet.....	179
19. Statsfinanserna.....	182
Det statsfinansiella läget sid. 182. — Skattelagstiftning sid. 185.	
20. Statlig informationsverksamhet.....	191

Andra avdelningen

Tiden januari—juni 1940.

1. Inledning.....	195
2. Beredskapslagstiftning.....	197
Tvångsförfogande över egendom sid. 197. — Moratorielagstiftning m. m. sid. 198. — Statsförvaltningen vid krig eller krigsfara sid. 200. — Sjöfarten sid. 203. — Försäkringsväsendet sid. 204. — Arbetsmarknaden sid. 206. — Den militära beredskaps-tjänsten sid. 208. — Prisreglering sid. 210. — Penningväsendet sid. 210. — Det civila luftskyddet sid. 211. — Utrymning sid. 212. — Undanförsel av varuförråd sid. 212.	
3. Kristidsorganisationen.....	216
Livsmedelshushållningen sid. 216. — Industrien sid. 217. — Bränslehushållningen sid. 220. — Försäkringsväsendet sid. 222. — Arbetsmarknaden sid. 222. — Prisreglering sid. 226. — Penningväsendet sid. 226. — Utrymning sid. 227. — Informationsverksamhet sid. 229. — Revision av krisorganens förvaltning sid. 231.	

	Sid.
4. Jordbruket och livsmedelshushållningen	233
<p>Försörjningsläget sid. 233. — Prisreglerande åtgärder sid. 234. — Konstgödselregleringen sid. 240. — Årtbeslaget sid. 241. — Fodermedelsregleringen sid. 241. — Potatisförsörjningen sid. 245. — Potatismjölsregleringen sid. 246. — Reglering av sockernärningen sid. 246. — Åtgärder för stödjande av odlingen av vissa kulturväxter sid. 248. — Tillgodoseendet av jordbrukets behov av arbetskraft sid. 250. — Åtgärder beträffande fisket sid. 252. — Reglering av handeln med kaffe och te sid. 254. — Reglering av handeln med socker sid. 256. — Reglering av fettförsörjningen sid. 257. — Försäljning av mjukt bröd efter vikt sid. 262. — Inventeringar av landets förråd av vissa livsmedel sid. 262. — Åtgärder för ökad lagerhållning av mjöl och socker sid. 263. — Fortlöpande konsumtionsundersökningar sid. 265.</p>	
5. Industrien	266
<p>Statistisk överblick sid. 266. — Omställningen till krigstillverkning sid. 267. — Industrikommissionens verksamhet med avseende å exportens och importens reglering sid. 270. — Åtgärder för reglering av råvarutillgångarna sid. 271. — Produktion av ersättningsvaror sid. 282. — Anslag för utnyttjande av inhemska råvarutillgångar sid. 283. — Lån för maskinanskaffning m. m. sid. 283. — Främjande och nyttiggörande av uppfinningar sid. 284.</p>	
6. Bränsle- och smörjmedelshushållningen	286
<p>Stenkol och koks sid. 286. — Ved och träkol sid. 290. — Flytande bränslen sid. 301. — Gengasfrågan sid. 310. — Smörjmedelsförsörjningen sid. 314.</p>	
7. Kraftförsörjningen	316
8. Statlig lagerhållning	319
9. Utrikeshandeln	325
<p>Statistisk överblick sid. 325. — Exportreglering sid. 327. — Importreglering sid. 328. — Tillämpning av krigshandelslagen sid. 330. — Handelsavtal sid. 331.</p>	
10. Sjöfarten	333
<p>Sjötrafikens omfattning sid. 333. — Fartygsbeståndet sid. 335. — Fraktfartsregleringen sid. 335. — Försörjningen med flytande bränsle sid. 338. — Åtgärder för åstadkommande av eller förbättrande av vissa farleder sid. 338. — Sjöfartsskydd sid. 339.</p>	
11. Landtrafiken	341
<p>A. Statens järnvägar . . . . . 341</p> <p>B. De enskilda järnvägarna . . . . . 346</p> <p>C. Motorfordonstrafiken . . . . . 346</p>	
12. Postverket	349
13. Telegrafverket	351
14. Krigsriskförsäkring	354
<p>Transportförsäkring sid. 354. — Olycksfallsförsäkring sid. 357.</p>	
15. Arbetsmarknaden	359
<p>Allmän statistisk överblick sid. 359. — Arbetsmarknadsläget inom olika näringsområden och åtgärder i anledning därav sid. 360. — Arbetsmarknadskommissionens verksamhet sid. 363. — Åtgärder för arbetsmarknadens reglering under budgetåret 1940/41 sid. 365. — Kollektivavtalen och krisen sid. 366.</p>	
16. Bostadsfrågan	368
<p>Åtgärder till främjande av bostadsförsörjningen sid. 368. — Socialstyrelsens bränsleklausul sid. 369.</p>	

	Sid.
17. Sjukvård och läkemedelsanskaffning	371
18. Priser och prisreglering	373
Översikt av prisutvecklingen sid. 373. — Prisreglerande åtgärder sid. 376.	
19. Penningväsendet	378
20. Statsfinanserna	384
Statsregleringen för budgetåret 1939/40 sid. 384. — Statsregleringen för budgetåret 1940/41 sid. 386. — Allmän beredskapsstat för budgetåret 1940/41 sid. 387. — Skatte- lagstiftning sid. 388. — Statslån sid. 391.	
21. Statlig informationsverksamhet	394
<i>Bilaga 1.</i> Förteckning över författningar av beredskapskaraktär eller eljest sammanhängande med kristidsförhållandena, gällande den 1 september 1939 eller utfärdade därefter till utgången av juni 1940	399
<i>Bilaga 2.</i> Förteckning över de centrala kristidsmyndigheternas ordförande, ledamöter, sakkunniga och högre befattningshavare m. fl.	425

Första avdelningen

Tiden augusti—december 1939

Leista 27. September

Juden zuzunehmen - Dezember 1939

1. Inledning.

Planlägnings- och förberedelsearbeten angående folkhushållningens ordnande och reglering vid en eventuell avspärrningskris eller under krig hade i Sverige pågått under flera år innan det utrikespolitiska läget vid slutet av 1930-talet begynte tillspetsas i den grad, att tillämpningen av en dylik beredskap syntes kunna komma att aktualiseras. Inom rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, vilken tillkom som följd av beslut av 1928 års riksdag, utfördes sålunda på ett flertal områden förberedelser, syftande till att — som kommissionens instruktion anger — under krig, krigsfara eller andra utomordentliga förhållanden krigsmaktens behov av olika förnödenheter måtte kunna tillgodoses, folkförsörjningen tryggas och näringslivets fortgång så långt möjligt säkerställas. Verksamhet av motsvarande slag försiggick jämväl inom andra verk och institutioner. De statliga affärsdrivande verken genomförde, vart och ett på sitt område, erforderliga beredskapsarbeten, medan inom ingenjörsvetenskapsakademien och andra vetenskapliga institutioner en genomarbetning av åtskilliga tekniska beredskapsproblem ägde rum. Inom finansdepartementet pågingo därjämte förberedelser i statsfinansiellt hänseende, inom riksbanken på penningväsendets område o. s. v.

Vad särskilt angår rikskommissionens beredskapsarbeten inriktades dessa i första hand på planläggning av en för krigs- eller kristidsförhållanden lämpad förvaltningsorganisation samt utarbetande av förslag till beredskapsförfattningar på skilda områden. Vidare utfördes arbeten av statistisk natur för klarläggande av försörjningsläget i olika avseenden. På livsmedelsområdet uppgjordes bl. a. förslag till regleringsplaner för de viktigare slagen av produkter och förnödenheter under olika alternativa förutsättningar. Beträffande industrien ägde i samverkan med de militära förvaltningsmyndigheterna ett omfattande planlägningsarbete rum för organiserande av den industriella produktionen under krigsförhållanden med hänsyn speciellt till krigsmaterieltillverkningen. Inom bränsleområdet koncentrerades förberedelserna framför allt till de flytande bränslena, beträffande vilka detaljerade försörjningsplaner utarbetades. Betydelsefulla tekniska utredningar angående framställning av inhemska ersättningsämnen för flytande bränslen pågingo härjämte i samverkan med en av ingenjörsvetenskapsakademien tillsatt kommitté.

För åstadkommande av en reell förstärkning av försörjningsläget träffades år 1936 anstalter för uppläggande av ett under Svenska spannmålsaktiebolagets vård stående reservlager av brödsäd, för vilket bestämdes en undre gräns av som regel 100 000 ton. Härefter påbörjades år 1937, efter utredning av rikskommissionen, uppläggandet av statliga reservförråd jämväl av åtskilliga andra varor, vilkas anskaffning kunde väntas under en handelsavspärrning möta svårigheter. För inköp från utlandet av för lagring avsedda varor anvisades av 1937 års riksdag 70 milj. kronor, av 1938 års riksdag nya 70 miljoner och av 1939 års lagtima riksdag ytterligare 140 miljoner. Därjämte anslogos avsevärda belopp, sammanlagt 26·6 milj. kronor, varav 18·5 milj. kronor å kapitalbudgeten, för täckande av utav verksamheten föranledda omkostnader samt 5·6 milj. kronor till inhemsk förädling av importerade råvaror. Reservförrådets anskaffning och skötsel uppdrogs åt en särskild myndighet, statens reservförrådsnämnd. De varor, som ifrågakommo till upplagring, tillhörde i stort sett följande varugrupper: konstgödsel, fodermedel och andra förnödenheter för jordbruket, fettråvaror och fettämnen, stenkol och koks, flytande bränslen, smörjmedel, metaller och malmer, råvaror för textil-, läder- och gummiindustrierna, råvaror för kemisk industri och kemikalier, läkemedel och förbandsmateriel samt därjämte ett antal varuslag med övervägande militär användning.

I detta sammanhang må även erinras om den genom särskilda författningar (förordningen den 10 juni 1938, nr 367, samt kungörelserna 1938 nr 477 och 1939 nr 162) stadgade skyldigheten för importörer av flytande bränslen att ständigt hålla lager därav motsvarande viss andel av föregående års omsättning (från 1 januari 1939 10 procent, från 1 juli s. å. 20 procent samt från 1 juli 1940 25 procent). Härjämte bör nämnas, att en ständig statlig lagerhållning av bränslen ordnats för såväl marinens och flygvapnets som statens järnvägars och statens vattenfallsverks räkning.

Ett för folkhushållningen och näringslivet såväl som för förvaltningen betydelsefullt beredskapsarbete är det som i ett antal år jämlikt särskilda författningar (SFS 1916 nr 20, 1931 nr 248, 1934 nr 451, 1937 nr 773) pågått för medgivande av uppskov för värnpliktiga med inställelse till värnplikts-tjänstgöring vid mobilisering. Detta arbete, vilket handhafs av rikskommissionen jämte de militära förvaltningsmyndigheterna, innefattar prövning i vad mån värnpliktiga böra vid mobilisering för längre eller kortare tid undantagas från militärtjänst med hänsyn till nödvändigheten att tillgodose sådana personalbehov, som göra sig gällande för att trygga statslivets jämna gång eller undvika mera kännbara rubbningar inom samhällslivet eller för att upprätthålla verksamheten vid företag, som äro av särskild vikt för rikets militära eller ekonomiska försvarsberedskap.

I samband med den tilltagande utrikespolitiska spänningen i september 1938 trädde beredskapsfrågorna på folkförsörjningsområdet liksom beträffande det militära försvaret och det civila luftskyddet med helt annan makt

än förut i förgrunden. De arbeten, som dittills i olika hänseenden pågått, forcerades och nya initiativ togos.

Av jordbruksministern tillkallades en särskild sakkunnig för att i samarbete med rikskommissionen verkställa utredning angående grunderna för det svenska jordbrukets inriktande och jordbruksdriftens omläggning under försvårad tillförsel och under krig för åstadkommande av ändamålsenligaste försörjningsmöjligheter å livsmedelsområdet. Det krigsindustriella organisationsarbetet gavs större fasthet genom en den 2 december 1938 utfärdad kungörelse angående krigsleveranser (nr 663), vilken föreskrev bl. a. uppbyggande av ett krigsindustrieregister samt utarbetande av s. k. fabriksplaner rörande speciellt de för krigsmaterielltillverkningen betydelsefulla industri-företagens verksamhet under krig. Vidare uppdrogs åt särskilda av socialministern tillkallade sakkunniga att fullfölja de påbörjade utrednings- och planläggningsarbetena beträffande arbetsmarknadens beredskapsfrågor.

Efter de förberedelser, som under hösten 1938 hunnit utföras, framlades vid 1939 års lagtima riksdag och antogos av denna ett flertal lagförslag av stor betydelse för den ekonomiska försvarsberedskapen. De sålunda antagna lagarna rörde bl. a. den statliga förfoganderätten över enskild egendom, maximipriser, valutareglering, sjöfartens reglering, krigsriskförsäkringen, utländska och inhemska försäkringsföretags verksamhet under krig, kommunala kristidsuppgifter samt sjukvården under krig. Av samma riksdag beslötos också åtgärder, avseende att på frivillig väg åstadkomma lagring av flytande bränsle för drift av traktorer.

En fråga som under vårmånaderna 1939 under intrycket av det allt oroligare världsläget började sysselsätta allmänheten var uppläggandet i beredskapssyfte av förråd av livsmedel och andra förbrukningsvaror i hemmen. Förslag angående ordnande av denna sak med eller utan statligt stöd framkommo från olika håll. Den av rikskommissionen intagna ståndpunkten i frågan var, att en måttlig lagring i hemmen av framför allt lagringsbeständiga importvaror vore att rekommendera under lugna förhållanden men att efter inträdet av en avspärrningskris lagringsköp däremot måste anses ur det allmännas synpunkt förkastliga. I enlighet med denna grundsats lät kommissionen utarbete en broschyr innehållande anvisningar angående för hemlagring lämpliga varor och sättet för lagringens verkställande, vilken spriddes i massupplaga.

Det i slutet av augusti 1939 hastigt försämrade förhållandet mellan Tyskland och det av Västmakterna stödda Polen lät framskymta, att en katastrof i den europeiska politiken var i annalkande. Den svenska regeringen fann sig som följd härav redan före utgången av nämnda månad föranlåten att vidtaga vissa ur beredskapssynpunkt betydelsefulla åtgärder. Sålunda fattades den 26 augusti beslut om utfärdande av en rad exportförbud samt om tillsättande av vissa kristidsorgan. Samtidigt sattes den av årets riksdag antagna beredskapsstaten för försvarsväsendet i kraft såsom förskottsstat,

varigenom stora omedelbara utgifter för försvaret möjliggjordes. Därjämte beslöts, att, för den händelse förstärkt försvarsberedskap anbefalldes, vissa viktiga författningsbestämmelser, avsedda att gälla vid krig eller krigsfara, skulle träda i tillämpning (kungörelse den 26 augusti 1939, nr 573).

Den 1 september inleddes fientligheterna på kontinenten med att tyska trupper överskredo polska gränsen samt att Danzig proklamerade sin anslutning till Tyska riket. Den 3 september förklarade England och Frankrike Tyskland krig. Därmed hade det nya stormaktskriget tagit sin början. Från svensk sida avgavs omedelbart efter krigsutbrottet en förklaring, att landet skulle iakttaga fullständig neutralitet samt att i avseende härå skulle gälla de föreskrifter, som meddelats genom kungörelsen den 27 maj 1938 (nr 187), innefattande vissa neutralitetsbestämmelser. Nämda förklaring skedde i form av tvenne kungörelser den 1 och 3 september 1939 (nr 586 och 598).

Order utgick den 1 september från regeringen om intagande av förstärkt försvarsberedskap fr. o. m. andra dagen därefter. Samtidigt trädde den redan tidigare förberedda statliga krigsriskförsäkringen i funktion för att förhindra en eljest oundviklig stagnation i sjöfarten. De följande dagarna utfärdades åtskilliga erforderliga författningar och vidtoges en rad av läget påkallade åtgärder, vilka i det följande komma att på behöriga ställen omnämnas.

Den 8 september sammanträdde efter kallelse riksdagen till urtima riksmöte.

2. Beredskapslagstiftning.

Som förut antytts hade i vårt land redan före krigsutbrottet 1939 ett omfattande lagstiftningsarbete blivit genomfört, varigenom på ett flertal av samhällslivets områden en ganska god rättslig beredskap vunnits för att möta en krigs- eller kristids påfrestningar. Till väsentlig del grundade sig detta författningsverk på av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap utförda förarbeten. Flera av de viktigaste av de sålunda antagna författningarna hade karaktären av fullmaktslagar, vilkas bestämmelser Kungl. Maj:t bemyndigats att vid behov i större eller mindre omfattning sätta i kraft. Till huvudförfattningarna hade anknutits tillämpningsföreskrifter, som antingen redan före krisens inträde utfärdats eller inom vederbörande departement förberetts. Sedermera har detta lagstiftningsarbete fullföljts och den juridiska beredskapen därigenom på flerfaldigt sätt utbyggts och fullständigats.

För det författningskomplex, som på detta sätt successivt tillkommit, skall här en översiktlig redogörelse lämnas, med angivande i korthet av de i de särskilda fallen anförda huvudsakliga motiven.

Tvångsförfogande över egendom.

De i vårt land utfärdade beredskapsförfattningar, som avse ett tvångsmässigt ianspråktagande av enskild egendom, åsyfta dels att tillgodose de militära behoven av förnödenheter under krig eller krigsfara, där detta icke lämpligen kan ske på frivillighetens väg, dels att i vissa situationer möjliggöra förfogande över egendom för luftskyddsbehov, dels slutligen att bereda rättsligt underlag för under krigs- eller andra utomordentliga förhållanden påkallade ingripanden från statens sida beträffande den civila hushållningen.

Den egentliga rekvisitionslagstiftningen för militära ändamål grundar sig på bestämmelser i § 74 regeringsformen. Med stöd härav ha utfärdats en rad författningar, av vilka vid utbrottet av septemberkrisen 1939 följande voro gällande:

lag angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov (*rekvisitionslag*) den 31 mars 1938 (nr 87) med tillämpningsförfattning den 10 juni 1938 (nr 304),

lag om anskaffning av hästar och fordon för krigsmaktens ställande på krigsfot (*häst- och fordonsanskaffningslag*) den 27 april 1934 (nr 84) med tillämpningsförfattningar den 22 juni 1934 (nr 421, 422) m. fl., samt

lag angående anskaffande av fartyg för krigsmaktens ställande på krigsfot (*fartygsuttagningslag*) den 9 april 1926 (nr 66) med tillämpningskungörelse den 18 juni 1927 (nr 274).

Enligt anförda paragraf i regeringsformen kunna de nu nämnda lagarna på grund av sitt innehåll ej sättas i kraft förrän efter det rikets krigsmakt eller någon del därav ställts på krigsfot, d. v. s. mobilisering anbefallts. Behovet att redan dessförinnan kunna för krigsmaktens räkning för särskilda ändamål tvångsvis taga i anspråk vissa förnödenheter och tjänstbarheter, som av ena eller andra anledningen icke kunna anskaffas genom frivilliga överenskommelser eller upphandlingar i vanlig ordning, har föranlett utfärdandet den 22 juni 1939 av en lag om förfogande i vissa fall över egendom för krigsmaktens beredskap (*beredskapsförfogandelag*) (nr 297) jämte tillämpningsförfordning samma dag (nr 390).

En med de nu nämnda rent militära rekvisions- och förfogandelagarna sidordnad författning är den *lag om förfoganderätt för luftskyddets behov*, som utfärdats den 31 mars 1938 (nr 90). Denna lag skall träda i tillämpning då luftskyddstillstånd är rådande; härom äger Konungen enligt luftskyddslagen (se nedan sid. 40) förordna för hela riket eller viss del därav, om riket befinner sig i krig eller krigsfara. I den s. k. luftskyddsförfogandelagen stadgas, att länsstyrelse, då så prövas nödvändigt för luftskyddsändamål, äger taga i anspråk markområden, byggnader, utrymmen, transportmedel, utrustningspersedlar, materialier och annan egendom, som tillhör eller innehaves av kommuner eller enskilda. Ersättning för egendom som tages i anspråk skall, liksom beträffande beredskapsförfogandelagen, lämnas efter samma grunder som i fråga om rekvisition för krigsmaktens behov. Enligt luftskyddsförfogandelagen äger länsstyrelse jämväl uttaga erforderlig personal för att fullgöra luftskyddstjänst.

Jämte de nu nämnda författningarna, vilka avse tvångsförfoganden över egendom (och delvis även över personal) uteslutande för militära eller luftskyddsändamål, gällde vid septemberkrisens utbrott även den *allmänna förfogandelagen*, vilken utfärdats den 22 juni 1939 (nr 293) med giltighet till utgången av mars 1940. Denna lag avser att tjäna tvenne ändamål. Dels har den ett militärt syfte, nämligen att möjliggöra det med hänsyn till de allmänna krigsanskaffningarna behöfliga, mera omfattande ianspråktagande av förnödenheter, som erfordras för krigföringen och krigsmaterieltillverkningen och som icke kan tillgodoses genom rekvisionslagen. (I detta hänseende ersätter allmänna förfogandelagen den tidigare antagna s. k. militära förfogandelagen.) Dels har ifrågavarande lag en viktig uppgift att fylla i folkhushållningens intresse, nämligen att bereda rättslig möjlighet för genomförande under ett allvarligt krisläge av erforderliga regleringar av produktion, omsättning och förbrukning av för den allmänna försörjningen viktiga förnödenheter.

Enligt allmänna förfogandelagen 1 § meddelas förordnande om tillämp-

ning av dess materiella bestämmelser av Konungen, med riksdagens samtycke, om denna är samlad, eljest efter det riksdagskallelse utgått, såvida ej riksdagen ändå skall sammanträda inom trettio dagar. Sålunda mellan riksdagarna givet förordnande blir ej bestående med mindre det gillas av nästföljande riksdag inom trettio dagar från dess början.

I övrigt stadgar lagen i huvudsak följande:

Finnes erforderligt, för att inom riket eller inom visst område därav tillgodose behovet av förnödenhet, som är av vikt för befolkningen eller produktionen, eller för att bereda tillgång till förnödenhet, som är behöfelig för krigsbruk eller annat ändamål av betydelse för det allmänna, att sådan förnödenhet ställes till kronans förfogande, vare ägare eller innehavare därav, om Konungen så föreskriver, pliktig att avstå densamma till kronan samt även att låta densamma undergå nödig beredning, därest den ej är i så berett skick som erfordras för dess användande till det avsedda ändamålet. Konungen kan ock föreskriva, att beslag skall läggas å förutnämnd förnödenhet för behov som ovan angives. Föreskrift såväl om avstående som om beslag kan även avse förnödenhet, som efter föreskriftens meddelande tillverkas eller framvinnes eller införes till riket. Har ej inom trettio dagar från det beslag blev gällande ägaren eller innehavaren förpliktats avstå förnödenheten till kronan och ingiver han till länsstyrelsen en till Konungen ställd ansökning om beslagets hävande, skall beslaget upphöra att gälla, där ej sådant förpliktande sker inom lika tid från utgången av nämnda trettio dagar eller från det ansökningen därefter ingavs.

För tillgodoseende av ovan angivet ändamål kan Konungen vidare föreskriva upplåtelse till kronan med nyttjanderätt av fastighet, byggnad, järnväg eller annan anläggning eller fartyg, motorfordon eller annat transportmedel. Ävenså kan Konungen föreskriva, att för enahanda ändamål må från fastighet tillhandahållas förnödenhet, som där frambringas eller finnes tillgänglig, att vid fabrik eller annan anläggning tillverkas, beredes eller istandsättes viss förnödenhet eller ock att med järnväg eller annat transportmedel forslas viss förnödenhet eller arbetare eller driftspersonal.

Föreskrift kan än vidare meddelas om upplåtande av byggnad för att bereda bostad åt husvilla, ävensom om tillhandahållande från starkströmsanläggning av elektrisk kraft eller om upplåtelse av sådan anläggning till kronan.

Har föreskrift meddelats angående avstående av eller beslag å förnödenhet, är ägaren eller innehavaren berättigad att behålla eller använda så mycket därav, som ej uppenbarligen överstiger oundgängligt behov för honom och den som av honom njuter kost eller stat.

Ägare eller innehavare av förnödenhet, som skall avstås till kronan eller tagits i beslag, är pliktig att upplägga, förvara och vårda den.

Förnödenhet, som skall avstås till kronan, skall av ägaren eller innehavaren avlämnas inom tid och å ort inom länet eller angränsande län, som be-

stämmes av Konungen eller den han därtill bemyndigat. Konungen äger förordna, att egendom eller annat skall avstås eller eljest ställas till förfogande eller forsling verkställas icke åt kronan utan åt annan, som sålunda sättes i kronans ställe.

Ersättning enligt allmänna förfogandelagen skall utgå med belopp, som provas skäligt med hänsyn till nödvändiga kostnader vid produktion eller återförsäljning, normal handelsvinst eller andra på prissättningen regelmässigt inverkan förhållanden. I fråga om egendom, som upplåtes till begagnande, skall ersättning lämnas efter enahanda grund för den för upplåtaren förlorade avkastning eller nytta. I den mån på förhand lämpligen kan bestämmas pris, efter vilket ersättning bör utgå, skola taxor å nämnda pris upprättas. Dessa taxor uppgöras av den i rekvisitionslagen omförmälda riksvärderingsnämnden.

Lagen innehåller vidare bestämmelser om ansvar för förnödenhet, som skall avstås eller ställas till förfogande, sättet för ersättningens utbetalande, uppgiftsplikt beträffande innehav av förnödenheter m. m. samt straffbestämmelser. Uppgiftsplikten är förbunden med rätt för offentlig myndighet till husundersökning ävensom granskning av handelsböcker och affärshandlingar.

Tillämpningsförfordning till allmänna förfogandelagen utfärdades den 3 september 1939 (nr 613).

I samband med beslutet om intagande av förstärkt försvarsberedskap den 1 september 1939 förordnade Kungl. Maj:t om tillämpning av beredskapsförfogandelagen. Genom särskild kungörelse den 6 september 1939 (nr 624) har sedermera förordnats, att allmänna förfogandelagens bestämmelser tills vidare skola äga tillämpning.

Förordnande angående rekvisitionslagens tillämpning har i samband med anbefallandet av partiell mobilisering meddelats för vissa delar av landet genom kungörelserna den 2 och 22 december 1939 (nr 830 och 917).

Av riksvärderingsnämnden upprättade taxor ha offentliggjorts genom av nämnden utfärdade kungörelser den 2 september, den 20 september och den 30 november 1939 (nr 629, 669 och 862).

Beträffande betalningssättet vid ianspråktagande av egendom enligt ovan angivna lagar stadgades i dessa, att ersättningen, så snart den blivit till beloppet bestämd, skulle gäldas kontant eller medelst anvisning, betalbar vid uppvisandet, eller ock, där så lämpligen kunde ske, medelst check.

Härutinnan har genom *lag med särskilda bestämmelser angående gäldande av ersättning enligt fartygsuttagningslagen m. fl. lagar* den 20 oktober 1939 (nr 734) gjorts den ändringen, att uppskov med kontantbetalning för egendom, som tagits i anspråk jämlikt någon av ifrågavarande lagar, kan i viss omfattning ske i högst sex månader. Konungen äger nämligen enligt nyssnämnda lag den 20 oktober 1939, efter hörande av fullmäktige i riksbanken,

i den mån det finnes erforderligt, förordna, att i fall som här avses ersättningen för ianspråktagen förnödenhet skall, om beloppet överstiger 1 000 kronor, insättas å kapitalräkning i riksbanken eller å särskilt konto i postgiroverörden för den ersättningsberättigades räkning att mot ränta inestå, intill dess viss i förordnandet bestämd tid, högst sex månader, förflutit efter insättningen. Motsvarande föreskrift kan av Konungen eller den han därtill bemyndigat meddelas jämväl beträffande ersättning, som kronan enligt ifrågavarande lagar har att gälda för annat än förnödenheter.

Lagen skulle gälla till utgången av mars 1940.

Syftet med nu nämnda lag, varom förslag av Kungl. Maj:t, efter framställning av fullmäktige i riksbanken, framlades i proposition nr 10 till 1939 års urtima riksdag, var att söka åtminstone i viss mån förhindra, att vid mobilisering utbetalningar för kronans räkning komme att under en mycket kort tid ske i en omfattning, som medförde sänkning av kronans köpkraft och därmed en höjning av prisnivån i landet till skada för folkhushållningen i dess helhet.

Förordnande angående lagens tillämpning har genom kungörelse den 30 december 1939 (nr 954) utfärdats i fråga om fartyg, hästar och hästfordon samt motorfordon och motorredskap.

Slutligen må nämnas, att en kungörelse utfärdats den 26 maj 1939 (nr 414) med *vissa bestämmelser om företrädesrätt med avseende å planläggning av rekvisition och förfogande m. m.* Denna kungörelse (ändrad genom kungörelse 1939 nr 923) avser att förekomma konkurrens mellan olika myndigheter vid ianspråktagandet av egendom, särskilt fastigheter. Länsstyrelsen skall utgöra det förmedlande och reglerande organet med avseende å planläggning i fredstid av rekvisition, förfogande eller anskaffning på annat sätt vid krig eller krigsfara av egendom inom länet, vilken erfordras för krigsmaktens, luftskyddets, sjukvårdens eller den ekonomiska försvarsberedskapens behov eller för verkställighet av evakueringsplan för arkivalier, samlingar m. m. samt ej i fredstid disponeras för det ifrågavarande ändamålet. Det åligger därvid länsstyrelsen att, där så erfordras, genom förhandlingar med militära och civila myndigheter, vilka verkställa dylik planläggning, söka sammanjämka stridiga intressen och verka för att hänsyn till samhällslivets krav och enskildas behov bliva skäligen beaktade.

Kommunala krisuppgifter.

I proposition till 1939 års lagtima riksdag nr 276 hade Kungl. Maj:t framlagt förslag till lag, varigenom kommun kunde av Kungl. Maj:t åläggas att fullgöra vissa kristidsuppgifter. Att grunderna för kommunernas medverkan vid den lokala kristidsförvaltningen borde regleras i en av Konung och riksdag gemensamt antagen författning hade, såsom socialministern framhöll i det propositionen åtföljande yttrandet till statsrådsprotokollet, syntes framgå såsom ett resultat av de erfarenheter, som gjordes under världskriget. Med

hänsyn till de växlande situationer, som kunde tänkas uppstå under krig eller krigsfara eller eljest av krig föranledda utomordentliga förhållanden, borde det därvid vara lämpligast att giva Kungl. Maj:t en ganska vidsträckt rätt att ålägga kommunerna av omständigheterna föranledda skyldigheter.

Vid propositionen voro som bilagor fogade utkast till författningar angående kristidsstyrelser, kristidsnämnder och kommunala kristidsförbund, vilka dock icke underställdes riksdagen för yttrande.

Lagförslaget, vilket oförändrat godkändes av riksdagen, utfärdades som lag den 15 juni 1939 (nr 254) under titel: *lag om skyldighet för kommun att fullgöra vissa av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter.*

I fråga om förutsättningarna för lagens trädande i tillämpning innehöll denna samma bestämmelse som allmänna förfogandelagen. I övrigt stadgas i huvudsak följande:

Konungen äger föreskriva, att kommunerna skola i den omfattning Konungen bestämmer fullgöra sådana uppgifter, som äro erforderliga för att fylla befolkningens eller produktionens behov av viktiga förnödenheter eller för att lämpligt utnyttja tillgänglig arbetskraft eller för att tillgodose annat ändamål av betydelse för folkförsörjningen.

Handhavandet av de uppgifter, som sålunda kunna komma att åläggas kommunerna, skall ankomma å kommunala kristidsnämnder. Dessas verksamhetsområden bestämmas av vederbörande länsstyrelser, som, där så erfordras, kunna besluta om avvikelse från gällande kommunindelning. Om två eller flera kommuner anses böra hava gemensam kristidsnämnd, äger länsstyrelsen föreskriva, att dessa kommuner skola utgöra kommunalt kristidsförbund.

Till bestridande av kostnaderna för kristidsnämnds verksamhet är kommun skyldig att ställa erforderliga medel till förfogande. Inom kommunalt kristidsförbund skola kostnaderna fördelas efter vad med hänsyn till verksamhetens omfattning beträffande de särskilda delarna av kristidsnämndens verksamhetsområde och övriga förhållanden är skäligt. Kan överenskommelse härom icke träffas, fastställes kostnadsfördelningen av länsstyrelsen.

Lagen innehåller bestämmelser om de maktmedel, som stå länsstyrelserna till buds för att, om så skulle behövas, framtinga efterlevnad av vad kommunerna med stöd av lagen ålagts att utföra. Slutligen stadgas, att på kristidsnämnd må överflyttas uppgifter, som eljest tillkomma ordinarie kommunal myndighet. Här åsyftas närmast uppgifter, som enligt rekvisitionslagen ankomma å kommun.

I sitt beslut i ärendet hänvisade riksdagen till vad första lagutskottet i sitt utlåtande anfört. Utskottet yttrade bl. a.:

»Såsom framgår av propositionen lämnades under världskriget anslag av statsmedel, som fördelades på livsmedelsnämnderna såsom bidrag till täckande av kostnaderna för handhavande av de av staten pålagda förvaltningsuppgifterna. Särskilt blevo härigenom kommunerna i s. k. överskottsområden tillgodosedda, vilket an-

sågs skäligt, enär de hade det minsta intresset av de statliga ingripandena. Enligt lagförslaget äro kommunerna pliktiga att bestrida kostnaderna för kristidsnämndernas verksamhet. Det torde icke vara uteslutet, att åtskilliga kommuner härigenom kunna komma att åsamkas ganska betydande utgifter. Särskilt för mindre bärkraftiga kommuner måste en sådan utveckling framstå såsom mycket allvarlig. Utskottet förutsätter med hänsyn härtill, att därest lagstiftningen bringas i tillämpning, statsmakterna tillse, i vad mån statsbidrag böra lämnas kommuner för deras nu ifrågakvarande verksamhet.»

Den 6 september 1939 utfärdade Kungl. Maj:t kungörelse att bestämmelserna i förevarande lag skulle tills vidare äga tillämpning (nr 626).

Kungörelser om kristidsstyrelser, kristidsnämnder och kommunala kristidsförbund utfärdades den 8 september 1939 (nr 657—659). (Se nedan sid. 45.)

Utrikeshandeln.

I proposition nr 16 till 1939 års urtima riksdag framlades av Kungl. Maj:t förslag till *lag angående vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m. m.* Förslaget var i allt väsentligt byggt på lagen den 17 april 1916 (nr 103) med enahanda titel, den s. k. krigshandelslagen, vilken gällde till utgången av februari 1920. Lagförslaget antogs oförändrat av riksdagen samt utfärdades som lag den 30 december 1939 (nr 951).

Lagens syfte är, liksom 1916 års krigshandelslags, tvåfaldigt, nämligen dels att lägga enskildas ekonomiska utfästelser gent emot främmande makt under svensk kontroll, dels att kriminalisera olika former av medverkan vid utländsk övervakning av det svenska näringslivet (handelsspionage).

I det förra syftet stadgas, att Konungen vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden — när riksdagen är samlad med dennas samtycke — äger förordna, för viss tid eller tills vidare, att utfästelse, som innebär inskränkning i friheten att till riket införa eller ur riket utföra eller inom riket förfoga över varor eller att fortskaffa eller eljest befordra varor till eller från riket eller inom riket, icke skall vara gällande med mindre tillstånd till utfästelsen lämnats, allt för såvitt inskränkningen är eller kan antagas vara av beskaffenhet att tjäna främmande makts intresse. Förordnande, som meddelats mellan riksdagar, måste för att förbli gällande godkännas av nästföljande riksdag inom trettio dagar från riksdagens början. Tillstånd till utfästelse lämnas, för särskilda fall eller i därom utfärdade kungörelser, av Konungen eller den han därtill bemyndigar. Åtgärder i strid emot utfästelse av ovan angivet slag äro straffbelagda.

Till skydd mot handelsspionage stadgas straff för den som genom att lämna underrättelse om egen eller annans verksamhet eller främja inhämtande av sådan underrättelse medverkar till övervakning rörande in- eller utförsel, förfogande eller befordran av varor, för såvitt övervakningen utövas av främ-

mande makt eller gärningsmannen insett eller bort kunna inse att den är av beskaffenhet att tjäna främmande makts intresse.

Lagen skulle gälla till utgången av mars 1941.

Förordning om lagens tillämpning tills vidare å gjorda utfästelser utfärdades den 30 december 1939 (nr 952).

I brev till statens handelskommission samma dag (SFS nr 953) har Kungl. Maj:t uppdragit åt denna kommission att meddela tillstånd och anvisningar som omförmälas i lagen. Dylikt ärende skall dock underställas Kungl. Maj:ts prövning, när det rör frågor av principiell betydelse eller allmän räckvidd eller kommissionens ordförande eljest finner ärendet vara av sådan beskaffenhet, att underställning lämpligen bör ske.

Ur justitieministerns allmänna motivering för lagen må följande anföras:

»I början av det förra världskriget gjorde sig utländskt inflytande i stigande grad gällande inom det svenska näringslivet. Vissa av de krigförande makterna sökte genom garantiförbindelser mot reexport och andra privata överenskommelser binda svenska exportörer m. fl. samt genom åtgärder av olika slag övervaka det svenska varuutbytet. — — —

De svenska statsmakterna funno sig slutligen föranlåtna att genom lagstiftning söka förebygga de ur skilda synpunkter betänkliga verkningarna av denna utveckling. Genom den s. k. krigshandelslagen av år 1916 lades ekonomiska utfästelser av enskilda gentemot främmande makt under statlig kontroll och kriminaliserades olika former av medverkan till utländsk övervakning.

Krigshandelslagen skapade sålunda möjlighet att överblicka ingångna förpliktelser och förhindra alltför långt gående åtaganden. En viss enhetlighet i utfästelse-systemet kunde härigenom åvägabringas. En betydelsefull verkan av lagstiftningen visade sig däri, att den hos de krigförande makterna skapade tilltro till att de av den svenska regeringen uppdragna riktlinjerna för landets handelspolitik följdes. Lagstiftningen visade sig även — trots att den kom till stånd först närmare två år efter krigsutbrottet — utgöra ett verksamt skydd mot den utländska övervakningen. Överhuvud taget torde den ha påverkat den allmänna uppfattningen och stärkt de svenska affärsmännens vilja och förmåga att göra motstånd mot utländska påtryckningar, som ej vore förenliga med det svenska folkhushållets intressen.»

Sjöfarten.

För reglering vid krig eller krigsfara av ägande- och dispositionsrätten till svenska fartyg samt dessas utnyttjande för fraktfart allt i syfte att trygga de inhemska behoven av varutransporter hade den 22 juni 1939 utfärdats två författningar, nämligen *lag om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m.* (nr 299) och *lag om förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenskt fartyg m. m.* (nr 300).

Båda dessa lagar grundade sig i huvudsak på 1917—1918 års lagstiftning i ämnet. Deras materiella bestämmelser skulle äga tillämpning, när vid krig eller krigsfara, vari riket befunne sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden därom förordnats. Då riksdagen vore samlad, finge sådant förordnande meddelas av Konungen med riksdagens samtycke. Mellan riksdagarna ägde Konungen giva dylikt förordnande, vilket dock i

sådant fall icke utan riksdagens gillande finge gälla längre än till dess trettio dagar förflutit från nästkommande riksdags början.

Lagen om *förbud mot överlåtelse eller upplåtelse till utlänning av fartyg m. m.* innehåller i sakligt hänseende i huvudsak följande.

Utän tillstånd av Konungen eller den Konungen därtill bemyndigat får svenskt fartyg eller andel däri icke överlätas till utlänning, varmed avses även utländska juridiska personer, eller till svenskt aktiebolag, vars aktiebrev må ställas till innehavaren eller vars aktiekapital enligt vad aktieboken utvisar till mer än en tredjedel är i utländsk ägo. Motsvarande förbud gäller i fråga om teckning eller överlåtelse av aktie i svenskt aktiebolag, som äger fartyg eller andel däri. Vidare får ej utan tillstånd svenskt fartyg upplätas till utlänning genom tidsbefraktning eller till nyttjande, ej heller rätt till tidsbefraktning av svenskt fartyg eller nyttjanderätt därtill överlätas å utlänning.

Vad sålunda stadgas skall emellertid icke medföra inskränkning i aktieägares rätt till teckning eller erhållande av det antal nya aktier i bolaget, som svarar mot hans andel i det förutvarande aktiekapitalet, eller i den rätt att teckna eller erhålla nya aktier, som, där någon under tiden för giltigheten av förordnande om lagens tillämpning annorledes än genom teckning eller överlåtelse bekommit aktie, vid tiden härför enligt bolagsordningen var för- enad med aktien.

I övergångsbestämmelserna göras ytterligare tvenne undantag. Vad i lagen stadgas skall nämligen icke gälla med avseende å rätten för utlänning att överlåta sådan andel i fartyg eller sådan aktie, som vid den tid då förut nämnt förordnande träder i tillämpning redan äges av utlänning, eller sådan rätt till tidsbefraktning av eller nyttjanderätt till fartyg, som vid samma tid tillkommer utlänning, ej heller å den rätt att teckna eller erhålla nya aktier, som vid sådan tid enligt bolagsordningen må tillkomma aktieägare.

Lagen innehåller dessutom straffbestämmelser samt föreskrifter om förverkande i vissa fall av egendom.

I sitt yttrande till statsrådsprotokollet rörande förslaget till ifrågavarande lag (prop. 1939 nr 286) anförde handelsministern, att behövligheten av en lagstiftning i syfte att under en krigs- eller krissituation förhindra att det svenska fartygsbeståndet i större eller mindre omfattning överginge i utländsk ägo, enligt vad erfarenheterna under världskriget gäve vid handen, vore så påtaglig, att någon närmare motivering härför ej behövde lämnas. Förbudet borde liksom i 1917 års lag i ämnet avse dels överlåtelse av svenskt fartyg eller andel däri till utlänning eller till aktiebolag, i fråga om vilket fara föreläge att ett övervägande utländskt inflytande där kunde göra sig gällande, dels överlåtelse till utlänning eller aktiebolag som nys nämnts av aktie i svenskt bolag, som ägde fartyg eller andel däri, ävensom teckning av aktie för dylika rättssubjekt, dels ock nyttjanderättsupplåtelse av svenskt fartyg till utlänning. Den förordade lagstiftningen hade erhållit en avsevärd räckvidd. Det vore emellertid självfallet, att Kungl. Maj:t komme att tillse, att förbudsbestämmelserna icke erhöles vidare tillämpning än som påkallades av förhållandena.

Lagen angående förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenskt fartyg m. m. avsåg förbud mot att utan särskilt tillstånd med svenskt fartyg fortskaffa gods antingen mellan utrikes orter eller mellan svensk och utrikes ort.

Med svenskt fartyg, som ägde en bruttodräktighet av 200 registerton eller däröver, fick enligt lagen vid straffansvar gods icke utan att medgivande lämnats av Konungen eller den Konungen därtill bemyndigat fraktas mellan utrikes orter eller mellan svensk och utrikes ort. Förbudet gällde jämväl fortskaffande av gods i annat fall än vid befordran mot vederlag. I vissa särskilt angivna fall finge dock lastning och lossning av gods äga rum i utrikes hamn utan hinder av förbudet.

För allmän motivering av här berörda lag hänvisades i propositionen därom (prop. 1939 nr 285) till erfarenheterna från världskriget, varvid man genom då gällande motsvarande författningar velat nå företrädesvis följande mål, nämligen

1) reglerande av sjötransporterna, så att i första rummet för folkförsörjningen erforderliga livsförnödenheter och andra nödvändighetsvaror kunde beredas skeppsrums för införande till landet,

2) reglerande av fraktsatserna, i ändamål att förhindra oskälig fraktvinst i avseende å nämnda införsel, samt

3) genomförandet av träffade handels- och sjöfartsavtal.

Ett ytterligare syfte med ifrågavarande förbud vore att tillgodose ett genom krigsförhållanden framkallat behov av att regionalt i detalj reglera trafiken, d. v. s. dirigera densamma till och fördela den mellan särskilda hamnar.

I motsats till vad fallet var i 1917 och 1918 års fraktfartslagar var i den nya lagen förbud även stadgat mot att utan medgivande av Konungen eller den han därtill bemyndigat företaga resor i barlast samt att upplägga, avrusta eller avmönstra fartyg å utrikes ort för annat ändamål än nödvändig reparation. Erfarenheterna från världskriget hade ansetts giva belägg för behövligheten av sistnämnda bestämmelser för att hindra att fartyg undandrogas resor med last, som ur folkförsörjningssynpunkt vore önskvärd, samt för att säkerställa tillgång å erforderligt skeppsrums.

Genom kungörelser den 1 och 6 september 1939 (nr 592 och 640) förordnade Kungl. Maj:t om tillämpning tills vidare av de materiella bestämmelserna i de två ovan omhandlade sjöfartslagarna.¹

Försäkringsväsendet.

En av de första uppgifter, inför vilka de svenska statsmakterna vid världskrigets utbrott ställdes för tryggandet av folkförsörjningen och av näringslivets fortgång, var att bereda möjligheter till försäkring av fartyg och fartygslaster under det genom kriget uppkomna osäkerhetstillståndet och de

¹ Lagen den 22 juni 1939 (nr 300) har sedermera upphävts och ersatts genom lagen den 21 mars 1940 (nr 176) med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg. Se sid. 203.

därigenom oerhört ökade riskerna för sjöfarten. Redan den 17 augusti 1914 utfärdade Kungl. Maj:t efter verkställd sakkunnigutredning med riksdagens medgivande en förordning (nr 139) om statens meddelande av sjöförsäkring mot krigsfara, vilken senare undergick vissa förändringar och kompletteringar. Försäkringsverksamheten handhades av en av Kungl. Maj:t tillsatt kommission, statens krigsförsäkringskommission.

Av 1939 års lagtima riksdag antogs enligt Kungl. Maj:ts proposition ny lag i förevarande ämne, benämnd *lag om statlig krigsförsäkring m. m.*, vilken utfärdades den 10 mars 1939 (nr 68).

Den genom denna lag avsedda försäkringsverksamheten är icke såsom den under världskriget tillämpade begränsad till sjöförsäkring i inskränkt mening utan omfattar jämväl annan landtransport än sådan, som enligt lagen om försäkringsavtal inbegripes under sjöförsäkring, samt lufttransport. Under världskriget meddelade staten endast direkt försäkring mot krigsrisk. Den nya lagen möjliggör även för staten att åt svenskt försäkringsbolag eller sammanslutning av sådana bolag meddela återförsäkring av transportförsäkring, vilken därvid av praktiska skäl ansetts kunna omfatta ej blott krigsrisk utan även civilrisk.

Lagen innehåller därjämte vissa bestämmelser angående försäkring mot olycksfall i arbete till följd av krigsåtgärd. Denna fråga hade visserligen tidigare reglerats genom en *lag om krigsförsäkring för ombord å fartyg tjänstgörande personer* den 11 juni 1937 (nr 348). Den förhöjning av olycksfallsersättningarna, som sistnämnda lag medgav, ansågs dock vid en svårare kris-situation komma att visa sig otillräcklig, varför möjlighet fanns böra beredas att under särskilt riskfyllda förhållanden erhålla olycksfallsförsäkring för sjöfolk till högre ersättningsbelopp eller med ersättningar av annan art än eljest kunde ske. Det befanns därvid lämpligt att utsträcka möjligheten att erhålla en sålunda vidgad olycksfallsförsäkring till att omfatta jämväl personer, tjänstgörande å annat transportmedel än fartyg.

Rörande innehållet i här ifrågakvarande författningar hänvisas i övrigt till framställningen nedan å sid. 157.

Förordnande angående meddelande av statlig transportförsäkring m. m. må under tid då riksdagen är samlad meddelas allenast med riksdagens samtycke. Under annan tid äger Konungen förordna härom för tiden till dess trettio dagar förflutit från det riksdagen sammanträtt.

Kungörelse med tillkännagivande att transportförsäkring mot krigsrisk samt återförsäkring av sådan ävensom annan transportförsäkring finge tills vidare meddelas av staten, utfärdades den 3 september 1939 (nr 597). Genom kungörelse den 6 oktober 1939 (nr 689) gavs detta förordnande förlängd giltighet. Förstnämnda dag utfärdades även kungörelse (nr 596) med närmare föreskrifter angående tillämpningen av lagen om statlig krigsförsäkring; den kompletterades genom kungörelse den 20 oktober 1939 (nr 748), enligt vilken sådan försäkring må beviljas endast när så prövas vara av

väsentlig betydelse för tillförseln av förnödenheter eller eljest för vidmakt-hållande av handel eller annan näring.

Genom *lag om utbetalande av krigsriskersättning till sjömän* den 15 december 1939 (nr 856) ha vissa föreskrifter meddelats, som möjliggöra att i besparingssyfte under viss tid innehålla utbetalandet till befälhavare och besättning å svenskt fartyg av en del av det intjänta krigsrisktillägget å hyran (den s. k. krigsriskersättningen). Denna skall enligt lagen, i den mån Konungen därom förordnar, av redaren insättas hos postsparbanken för den ersättningsberättigades räkning. Krigsriskersättning, som icke skall sålunda insättas, må ej utbetalas utom riket i vidare mån än Konungen medgiver. Insättningen skall ske inom en månad från utgången av den, å vilken ersättningen belöper. Vid dröjsmål är redare skyldig gälda 6 % ränta å beloppet. Konungen äger förordna, att av krigsriskersättning, som skall insättas hos postsparbanken, högst hälften skall inestå viss tid, högst två år. Den del som sålunda skall inestå kan icke överlätas och må fördenskull ej tagas i mät för gäld.

Kungörelse angående tillämpning av förenämnda lag utfärdades samtidigt (den 15 december 1939, nr 857). Där begränsas redares skyldighet att insätta krigsriskersättning till den del av den utav befälhavare och besättningsman å fartyg om minst 80 nettoregisterton intjänta ersättningen, som överskjuter 50 kronor i månaden. Särskilda undantag stadgas för innehållandet av inestående belopp. Krigsriskersättning, som ej skall insättas hos postsparbanken, utbetalas, inom eller utom riket, enligt vad i sjömanslagen är stadgat om hyra.

Även beträffande andra grenar av försäkringsväsendet än transport- och olycksfallsförsäkringen ha lagstiftningsåtgärder av beredskapskaraktär vidtagits.

Sålunda ha genom lagen den 2 mars 1934 (nr 37) *angående ändring i vissa delar av lagen den 24 juli 1903 (nr 94, s. 61) om utländsk försäkringsanstalts rätt att driva försäkringsrörelse här i riket* med avseende å de utländska livförsäkringsanstalterna bestämmelser införts, åsyftande att — genom anstalternas deposition härstädes av tillgångar, i stort sett motsvarande försäkringsfonden för försäkringar här i riket, och genom ett särskilt statligt administrationsförfarande, som kan inträda i händelse vederbörande anstalt upphör med sin svenska rörelse — bereda ett bättre skydd åt försäkringstagarna hos dessa anstalter än det, som dessförinnan gällt. Berörda bestämmelser äro uppenbarligen av väsentlig betydelse redan under fredstid men tjäna sitt sålunda angivna syfte även i händelse av krig.

Vidare ha genom beslut vid 1939 års lagtima riksdag antagits två lagar, ägnade att i händelse av krig dels reglera förhållandena med avseende å de utländska försäkringsanstalter, som driva verksamhet här i riket, dels i görligaste mån bevara den inhemska försäkringsrörelsens funktionsduglighet, nämligen

lag med vissa vid krig tillämpliga bestämmelser om utländsk försäkringsanstalt, som här i riket driver försäkringsrörelse, den 22 juni 1939 (nr 301), och

lag med vissa bestämmelser om inländsk försäkringsrörelse vid krig den 22 juni 1939 (nr 302).

Båda dessa lagar voro avsedda att tillämpas endast för det fall att Sverige råkat i krig.¹

Vad *lagen om utländska försäkringsanstalter* beträffar meddelades däri den huvudbestämmelsen, att, om det med hänsyn till kriget kunde befaras, att sådan utländsk anstalt, med vars hemland riket befunde sig i krig, icke skulle komma att under kriget infria härstädes ingångna förbindelser till försäkringstagare, Konungen ägde förbjuda anstalten att under kriget fortsätta verksamheten här i riket. I *lagen* den 24 juli 1903 om utländsk försäkringsanstalts rätt att driva försäkringsrörelse här i riket stadgas efter de den 2 mars 1934 genomförda ändringarna, att, därest återkallande av tillstånd att här driva livförsäkringsrörelse skett, en särskild administration skall inträda för tillvaratagande av livförsäkringstagarnas rätt. Enligt den nya *lagen* skulle även för det fall att förbud meddelats för utländsk anstalt att under kriget fortsätta verksamheten en administration av angivna slag inträda, om anstaltens verksamhet i Sverige omfattade livförsäkring. Kunde överlåtelse å annat bolag av hela livförsäkringsstocken med därtill hörande tillgångar ej komma till stånd, skulle administrationen, där ej Konungen annorlunda bestämde, fortsättas till krigets slut eller tills dessförinnan samtliga livförsäkringar upphört. Vid krigets slut skulle i sådant fall försäkringsinspektionen avgiva redovisning för administrationen samt erbjuda anstalten att återtaga rörelsen och därvid övertaga livförsäkringarna. Hade ej anstalten inom två månader från erbjudandet återtagit rörelsen och fyllt eventuell brist i vederbörande depositioner, skulle frågan om återtagandet vara förfallen och i stället — om nytt bolag ej kunde komma till stånd eller samtliga försäkringstagare överenskomme om administrationens fortsättande — en fördelning av administrationsboets tillgångar äga rum.

Lagen om inländsk försäkringsrörelse vid krig innehöll ett antal sinsemellan ganska olikartade föreskrifter, däribland bestämmelser, som avsågo att under en tid, då till följd av krigsförhållanden någon större del av i utlandet tagna återförsäkringar sattes ur funktion och samtidigt här verkande utländska anstalter tvingades avbryta förbindelsen med hemlandet, dels bereda de inhemska bolagen rätt att utan återförsäkring ikläda sig större ansvar på samma risk än eljest, dels skapa friare möjligheter för dem att själva ordna återförsäkringsskydd.

Lagen innehöll även en bestämmelse, som åsyftade att såvitt möjligt motverka de allvarliga konsekvenser för det svenska försäkringsväsendet, som skulle uppkomma, om de utländska återförsäkringsgivarna vid krig i

¹ De två lagarna ha senare upphävts och ersatts genom tvenne lagar den 21 juni 1940 (nr 542 och 541) med i huvudsak enahanda innehåll. Se sid. 206.

större utsträckning underlåte att fullfölja sina avtal. I sådant avseende stadgades, att om det med hänsyn till kriget kunde befaras, att utländska försäkringsanstalter, med vilkas hemland riket befunne sig i krig, icke skulle komma att under kriget fullfölja avtal, varigenom de meddelat återförsäkring åt svenska försäkringsbolag, Konungen skulle äga förbjuda svenska försäkringsbolag att under kriget fullfölja avtal, varigenom de meddelat återförsäkring åt försäkringsanstalter, som tillhörde nämnda land, ävensom att sluta nya sådana avtal med dem.

Arbetsmarknaden.

Den 30 december 1939 utfärdades dels en *lag om tjänsteplikt*, dels en *lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister* (nr 934, 935). Dessa författningar grundade sig på proposition till urtima riksdagen nr 92.

Lagen om *tjänsteplikt*, vilken avser att utgöra ett hjälpmedel för tillgodoseende av extraordinära behov av arbetskraft under kristid, har med hänsyn till svårigheterna att i förväg bedöma omfattningen och karaktären av den reglering av arbetskraftens utnyttjande, som i olika krislägen kan visa sig behöfelig, utformats såsom ett system av olika möjligheter till ingripanden av större eller mindre räckvidd och av olika innebörd för den enskilde. Inom den sålunda givna ramen har det överlämnats åt Kungl. Maj:t — beträffande vissa principavgöranden åt Kungl. Maj:t och riksdagen — att utvälja den lämpligaste formen för ingripande. Detta kan ske genom någon av de stadgade åtgärderna eller genom en kombination av olika åtgärder. Det har emellertid inskräpts, att åtgärderna böra, vad angår rubbningar i näringslivet och intrång i den enskilde arbetstagarens frihet, inskränkas till vad föreliggande förhållanden göra oundgängligen nödvändigt.

Förutsättningarna för lagens trädande i tillämpning äro desamma som angivas i allmänna förfogandelagen. Förordnande om tillämpning kan gälla ett eller flera av lagens kapitel, varigenom alltså möjlighet finnes att begränsa dess giltighet med hänsyn till föreliggande förhållanden. Sådant förordnande kan meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmaktens utrustning eller underhåll, befolkningens försörjning med livsmedel eller bränsle, samfärdseln eller annat ändamål av synnerlig vikt för det allmänna.

Den myndighet, på vilken det skall ankomma att för riket i dess helhet handhava tillämpningen av tjänstepliktlagen och med stöd därav meddelade föreskrifter, benämnes riksarbetsstyrelsen. Under denna skola sortera i de olika länen tillsatta länsarbetsstyrelser.

Viktiga uppgifter tillmätas den offentliga arbetsförmedlingen. Beträffande arbetsförmedlingsanstalterna stadgas, att de skola stå under ledning av resp. länsarbetsstyrelser, vilka äga besluta om anstalternas organisation och verksamhet samt förfoga över deras personal, lokaler och materiel. Av Konungen

skall i erforderlig omfattning kunna meddelas förbud för annan än offentlig arbetsförmedlingsanstalt att bedriva arbetsförmedling ävensom förbud för arbetsgivare att anställa arbetstagare annorledes än enligt anvisning av sådan anstalt eller med dess medgivande.

Lagen stadgar om fyra slag av tjänsteplikt: tvångsförlängning av arbetsanställning, tjänsteplikt för ungdom, tjänsteplikt för pensionstagare och allmän tjänsteplikt.

Tvångsförlängning kan åläggas alla arbetstagare under 70 år och innebär, att vederbörande ej utan särskilt medgivande får lämna sin anställning eller nedlägga arbetet. Vad tjänsteplikten för ungdom beträffar kan efter myndighets anvisning envar i åldern 16—19 år åläggas att utföra arbete, som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva. Tjänsteplikt för pensionstagare innebär, att den som åtnjuter statlig ålderspension och som icke fyllt 70 år är skyldig att, såvitt hans hälsa och arbetsförmåga medger, utföra arbete, som han i sin tjänst senast utfört, eller annat därmed jämförligt arbete. Förordnande om allmän tjänsteplikt kan av Konungen meddelas för envar i åldern 16—70 år, dock att denna kan givas en begränsad omfattning, t. ex. avse en viss näringsgren, ett visst geografiskt område eller vissa åldrar. Om allt slags tjänsteplikt gäller emellertid, att länsarbetsstyrelserna ha rätt att medgiva befrielse i de fall, där särskilda skäl föreligga.

Undantagna från tjänsteplikt äro de, som fullgöra militärtjänst eller luftskyddstjänst, och statsanställda få endast i den omfattning Konungen särskilt föreskriver tas i anspråk för annan tjänsteplikt än s. k. tvångsförlängning.

Tillfälle till frivilliga anmälningar bör om möjligt beredas, innan uttagning till tjänsteplikt sker. Därefter skall uttagningen verkställas så, att i första hand de tas i anspråk, som anmält sig frivilligt, i andra hand de, som genom tjänstepliktens fullgörande uppenbarligen icke få sin arbetsinkomst minskad samt först i tredje hand övriga tjänstepliktiga.

Vad beträffar den tjänstepliktiges anställning hos det företag, han blivit tilldelad, skola de bestämmelser tillämpas, som enligt lag, avtal eller sedvänja gälla för frivillig anställning av ifrågavarande slag. En särskild lönenämnd bestående av representanter för såväl arbetsgivare som arbetstagare skall tillsättas för handläggning av lönefrågor och anställningsvillkor. Medför tjänsteplikten, att vederbörandes arbetsinkomst minskas eller att han och hans familj komma att bo på skilda orter, har han möjlighet att helt eller delvis få ersättning av statsmedel för uppkomna förluster. Dessutom kan han vid flyttning få flyttningserättning för sig och sin familj.

Slutligen märkes bland de viktigare bestämmelserna i lagen samma förbud för arbetsgivare mot att skilja arbetstagare från hans anställning, som förut stadgats i fråga om värnpliktstjänstgöring, här tillämpat på tjänsteplikten.

Brott mot lagens tvångsföreskrifter är belagt med böter eller fängelsestraff.

Lagens giltighetstid begränsades till utgången av mars 1941.

Ur socialministerns allmänna motivering till lagförslaget om tjänsteplikt må följande anföras.

»Det rådande utrikespolitiska läget har i vårt land liksom i de flesta andra europeiska länder nödvändiggjort en samhällets anpassning för försvarsändamål eller eljest för krigsförhållanden. Ett led i strävandena att åstadkomma sådan anpassning utgör tillskapandet av en lagstiftning, som medgiver fördelning av arbetskraften under utomordentliga förhållanden.

Den anpassning, varom sålunda är fråga, har i stort sett två huvuddrag, ett försvarstekniskt samt ett närings- och handelspolitiskt. Vad det förstnämnda angår, är det ett välkänt förhållande, att det i vår tid för krigföring och i viss utsträckning även för förberedande försvarsåtgärder icke är tillräckligt att taga in anspråk ett begränsat antal medborgares tjänster och viss produktion av krigsförnödenheter, utan att härför erfordras en målmedveten och planmässig inriktning under statsmakternas ledning av stora delar av samhällslivet, av produktion, samfärdsel och distribution. Denna nyinriktning och omläggning har två sidor: dels erfordras anläggningar och förnödenheter direkt för försvarsändamål och dels förorsakas desorganisation på många områden genom inkallelser av personal för sådant ändamål.

Icke mindre uppmärksamhet kräver den andra huvudsynpunkten på anpassningsproblemet, den närings- och handelspolitiska. Även de länder, där försvarsåtgärder i egentlig mening icke påkallas i den omfattning, som nyss åsyftats, beröras kännbart av det handelskrig, som numera är ett framträdande led i en stormaktskonflikt. I detta hänseende är det tillräckligt att hänvisa till vårt eget lands erfarenheter såväl från det nu pågående kriget som från 1914—1918 års världskrig. Utrikeshandels därav föranledda svårigheter — i yttersta fall en formlig avspärning — kunna påkalla en omläggning av delar av näringslivet och av transportvägar, i främsta rummet för att tillgodose befolkningens försörjning med nödvändighetsvaror men även för att nyinrikta sådan produktion, som för råvaror, drivmedel eller avsättning är beroende av utrikeshandels normala gång. Även om en sådan anpassning naturligtvis till stor del äger rum själmant av ekonomiska orsaker, torde till icke ringa del densamma kunna befordras och de svårigheter, som förorsakas samhället och enskilda, mildras genom statliga åtgärder.

De planmässigt och, om så erfordras, med samhällets maktmedel genomförda förändringar, vilka man sålunda torde vara nödsakad att förbereda, böra tydligen omfattas alla de faktorer, som äro av betydelse för produktionsprocessen samt transport- och distributionsapparaten, såsom anläggningar, maskiner, transportmedel, råvaror, drivkraft och arbetskraft. Vad angår egendom av olika slag, anläggningar, transportmedel och varor, hava statsmakterna redan genom den nu gällande rekvisitions- och förfogandelagstiftningen vittgående möjligheter att tillgodose de behov, som här antytts. Beträffande den viktigaste av de återstående nyssnämnda faktorerna, den mänskliga arbetskraften, äga myndigheterna för närvarande på de flesta områden icke några möjligheter att leda densamma i önskad riktning. Det föreliggande förslaget avser att i sistnämnda hänseende fullständiga våra försvarsberedskapsåtgärder.»

Beträffande *lagen om utvidgad tillämpning i vissa fall av 1920 års lag om medling i arbetstvister* må nämnas följande.

Om tjänsteplikt har införts, får en konflikt mellan parterna ej ifrågakomma. Det måste dock anses lyckligt, att parterna även i sådant fall skola kunna hänvända sig till förlikningsman för att han skall leda förhandling-

arna mellan dem. En direkt tillämpning på tjänstepliktsförhållanden av den gällande lagen om medling i arbetstvister stöter emellertid på svårigheter. Förlikningsman åligger enligt lagen att ingripa, därest inom verksamhetsområdet uppkommit arbetstvist, som medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse av större betydelse. Ett sådant läge kan ju icke uppkomma, såvitt angår tjänstepliktiga. Den anförda regeln gäller vidare icke inom område, där särskild skiljenämnd är upprättad, och därunder torde formellt den enligt lagen om tjänsteplikt fungerande lönenämnden vara att hänföra. Därför har utvidgning av medlingsförfarandet ansetts böra komma till stånd under tid då 4 eller 7 kap. i lagen om tjänsteplikt äger tillämpning (d. v. s. de som handla om tvångsförlängning och allmän tjänsteplikt). Den ifrågavarande nya lagen (nr 935/1939) stadgar, att ingripande av förlikningsman skall kunna ske utan hinder av att lönenämnd enligt lagen om tjänsteplikt är upprättad samt äga rum i arbetstvist av större betydelse, oaktat densamma icke medfört eller synes hota att medföra arbetsinställelse.

Även denna lag skulle blott gälla till utgången av mars 1941.

Lagen om arbetarskydd den 29 juni 1912 innehåller i 19 § första stycket stadgandet, att kvinna som användes till industriellt arbete, vilket bedrivs i sådan omfattning, att å arbetsstället i regel användas minst tio arbetare, skall för nattvila beredas oavbruten ledighet från arbetet under minst 11 timmar varje dygn. I denna ledighet skall ingå tiden mellan kl. 10 e. m. och kl. 5 f. m.

Genom en lag den 8 december 1939 (nr 831), vilken skulle gälla till utgången av mars 1941, har möjlighet beretts för Konungen att vid krig eller krigsfara eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, i den mån det finnes för försvaret oundgängligen påkallat, meddela *eftergift från ovannämnda bestämmelse i arbetarskyddslagen* beträffande företag som bedriver tillverkning eller beredning av förnödenheter för rikets försvar.

Lagen, varom förslag framlagts i proposition nr 76 till 1939 års urtima riksdag, föranleddes närmast av en framställning från arméförvaltningens tygdepartement. I denna anfördes, att, sedan Kungl. Maj:t den 1 september 1939 anbefallt intagande av förstärkt försvarsberedskap, en forcerad tillverkning vid tygdepartementet underlydande fabriker och anstalter måste vidtagas. För genomförande av sådan tillverkning i full utsträckning erfordrades emellertid, att även beträffande kvinnlig arbetspersonal en fördelning av arbetet skedde i tre skift, omfattande även tiden mellan kl. 10 e. m. och kl. 5 f. m.

Socialministern uttalade i sitt yttrande i ärendet till statsrådsprotokollet, att det vore av största vikt att söka underlätta möjligheterna till intensifiering av sådan verksamhet, som vore av särskild betydelse för rikets försvar. Konungen borde därför erhålla den föreslagna fullmakten, men denna borde omfatta icke endast ammunitionstillverkning och annan vid tygdepartementet underlydande fabriker och anstalter bedriven verksamhet utan tillverkning eller beredning över huvud av förnödenheter för rikets försvar

Det syntes statsrådet icke påkallat att i detta sammanhang, så som från olika håll påyrkats, framlägga förslag till särskilda bestämmelser, innefattande möjlighet till dispens jämväl från andra av sociala hänsyn i lag inskrivna begränsningar i rätten att utnyttja arbetskrafter. Såvitt anginge undantag från de grundläggande bestämmelserna i 1930 års allmänna arbetstidslag hade dispens i åtminstone dittills erforderlig utsträckning kunnat med stöd av stadganden i lagen meddelas av arbetsrådet. I övrigt hade behov av dispens från arbetarskyddslagen eller eljest gällande arbetslagstiftning dittills icke gjort sig med någon styrka gällande. Skulle så senare bliva fallet, borde i det läget få övervägas, huruvida särskilda åtgärder skulle vidtagas.

Den militära beredskapstjänsten.

Genom ett flertal författningar meddelades under hösten 1939 reglerande bestämmelser rörande *avlöningsförmånerna* för sådan personal, som inkallats till militär tjänstgöring vid anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller mobilisering (SFS 1939 nr 628, 749, 750, 753, 792, 918, 965, 967—969). Avlöningsförhållandena vid allmän mobilisering hade tidigare generellt reglerats genom krigsavlöningsreglementet den 15 juni 1939 (nr 278).

Därjämte utfärdades författningar rörande *understöd åt inkallade värnpliktigas familjer*. I fredstid hade familjeunderstöd utgått enligt förordningen den 12 juni 1931 (nr 257) om understöd i vissa fall åt värnpliktigs hustru och barn. Genom kungörelsen den 8 september 1939 (nr 642) om tillämpning vid förstärkt försvarsberedskap och mobilisering av nämnda förordning gjordes bestämmelserna i denna med vissa ändringar tillämpliga jämväl i fråga om sådana värnpliktiga, vilka vid förstärkt försvarsberedskap och mobilisering inkallades till tjänstgöring jämlikt § 27 mom. 2 a, § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 värnpliktlagen (inkallelse till beredskapsövning eller då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver). Genom ytterligare en kungörelse den 27 oktober 1939 (nr 793) underkastades förstnämnda kungörelse vissa ändringar. De bestämmelser, som sålunda skulle gälla för de till förstärkt försvarsberedskap inkallade, skilde sig från stadgandena i 1931 års förordning bland annat därutinnan, att understödsbeloppen höjts och att ett särskilt bostadsbidrag införts. Bostadsbidraget enligt kungörelsen den 8 september 1939 var så konstruerat, att detsamma alltid skulle utgå i de fall, då sökanden var berättigad till familjeunderstöd. Bidraget var graderat efter dyrort enligt den för folkpensioneringen gällande dyrortsindelningen.

Vidare utfärdades författningar, vilka åsyftade att bereda dem som tagits i anspråk för den militära beredskapstjänsten ekonomiskt skydd mot därmed förenade menliga påföljder. Den viktigaste bland dessa torde vara *lagen den 14 oktober 1939 (nr 727) om förbud mot arbetstgares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m.* Härtill kommo vissa författningar, vilka avsågo att bereda de till beredskapstjänst i samband med förstärkt försvarsberedskap eller mobilisering inkallade värnpliktiga visst *skydd mot olika exekutiva åtgärder* under tjänstgöringstiden och tiden närmast därefter. Hit höra lagen den 14 oktober 1939 med särskilda bestämmelser rö-

rande utmätning hos vissa värnpliktiga m. m. (nr 728), lagen den 31 oktober 1939 om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods från vissa värnpliktiga m. m. (nr 782), förordningen den 17 november 1939 med särskilda bestämmelser angående indrivning av utskylder hos vissa skattskyldiga (nr 810), lagen den 17 november 1939 angående undantag i vissa fall från stadganden om uttagande av avgift vid indrivning av kommunalutskylder (nr 811), lagen den 17 november 1939 om upphävande i vissa fall av verkan av uraktlåtenhet att erlægga utskylder till kommun eller annan menighet med avseende å rösträtt och behörighet (nr 812) samt kungörelsen den 17 november 1939 angående ersättning för indrivning av utskylder i vissa fall, då indrivningsavgift ej skall utgå (nr 821).

Sjukvården.

Den 22 juni 1939 har utfärdats *lag om sjukhusvård vid krig eller krigsfara* (nr 310), vilken trätt i tillämpning genom kungörelse den 8 december 1939 (nr 833).

Kungörelser med bestämmelser angående tillämpning av förenämnda lag ha utfärdats dels den 26 augusti 1939 (nr 581), dels den 3 september 1939 (nr 634).

Vidare har den 8 december 1939 utfärdats en särskild provisorisk *lag om tjänsteplikt för medicinalpersonal* (nr 832), avsedd att gälla intill dess en allmän tjänstepliktslag bleve antagen och trätt i tillämpning. Förslag till en dylik lag hade av Kungl. Maj:t framlagts i proposition nr 87 till 1939 års urtima riksdag. Hemställan härom hade gjorts av medicinalstyrelsen, vilken jämte arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse förklarar sig utan stöd av en lag om tjänsteplikt för medicinalpersonal icke kunna genomföra erforderliga försvarsberedskapsarbeten inom sjukvården och därför påyrkat, att förslag härom måtte utan dröjsmål föreläggas riksdagen i avvaktan på lösningen av den mera omfattande lagstiftningsfrågan om åstadkommande av en allmän tjänstepliktslag. Lagen skulle gälla till utgången av juni 1940.

Genom kungörelse den 13 december 1939 (nr 903) har Kungl. Maj:t förordnat om tillämpning tills vidare av de materiella bestämmelserna i lagen om tjänsteplikt för medicinalpersonal. Tillämpningsföreskrifter till densamma ha utfärdats genom kungörelse samma dag (nr 904).

Rörande innehållet i här berörda författningar se nedan sid. 168 ff.

Undervisningsväsendet.

Här är att omförmåla kungörelsen den 3 november 1939 (nr 802) med särskilda bestämmelser angående verksamheten vid vissa undervisningsanstalter vid krig eller krigsfara.

Det föreskrives i denna författning, att under angivna tidsläge, där ej annorlunda förordnas, verksamheten vid de under skolöverstyrelsens in-

seende stående läroanstalterna skall i största möjliga utsträckning uppehållas. Huru undervisningen därvid skall ordnas regleras närmare dels för de statliga, dels för de kommunala och enskilda läroanstalterna.

Prisreglering.

I proposition till 1939 års lagtima riksdag nr 289 hade av Kungl. Maj:t framlagts förslag till lag om maximipris. Förslaget antogs oförändrat av riksdagen samt utfärdades som lag den 22 juni 1939 (nr 349) under titeln *maximiprislag* med giltighet till utgången av mars 1940.

Förutsättningarna för lagens trädande i tillämpning äro desamma som de vilka gälla för allmänna förfogandelagen. I övrigt äro maximiprislagens bestämmelser i huvudsak följande:

Om priset å förnödenhet, som är av vikt för befolkningen eller produktionen, kan förväntas visa en stegring, vilken, ensam eller i förening med prisstegring å andra förnödenheter, kan medföra en fortgående försämring av den svenska kronans köpkraft eller en avsevärd nedsättning av befolkningens levnadsstandard, må Konungen, där så prövas nödigt, föreskriva, att vid frivillig försäljning av sådan förnödenhet visst pris som av Konungen funnits skäligt (maximipris) ej må överskridas. Maximipris kan fastställas för hela riket eller för visst område samt, om förhållandena därtill föranleda, bestämmas olika för särskilda områden eller för olika slag av handel.

Om den som i avsevärd myckenhet äger eller innehar någon för honom eller hans hushåll eller för annan av honom idkad näring än handel uppenbarligen ej behöfelig förnödenhet, för vilken maximipris gäller, vägrar att sälja densamma till sådant pris och finnes förnödenhetens försäljning vara erforderlig för tillgodoseende av behovet därav, kan länsstyrelse låta för ägarens eller innehavarens räkning och på hans bekostnad sälja förnödenheten till det fastställda priset eller, i särskilda fall, till ett tio procent lägre pris.

Maximipris kan jämväl bestämmas för transportkostnad eller kostnad för tillhandahållande av förnödenhet av ovan angivet slag.

Gäller för förnödenhet maximipris eller har någon till offentlig myndighet gjort särskild utfästelse beträffande högsta försäljningspris härför, må ej i vidare mån än som överensstämmer med offentlig myndighets anordning såsom villkor för förnödenhetens försäljning fordras, att jämväl annan förnödenhet inköpes.

Skyldighet är stadgad att vid förfrågan av länsstyrelse eller polismyndighet lämna upplysning om innehav av här avsedda förnödenheter. Undersökning kan i kontrollsyfte verkställas av kontor och lagerlokaler ävensom granskning av handelsböcker och affärshandlingar.

Länsstyrelse kan meddela bestämmelser om skyldighet för handlande att i försäljningslokal anslå prisuppgifter samt att sälja särskilda förnödenheter efter vikt eller mått, ävensom annan bestämmelse, som kan vara ägnad att

motverka oskäligen prisstegring eller att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av förnödenhet.

För brott mot lagens bestämmelser kan såväl den straffas, vilken med vetskap om att för förnödenhet gäller maximipris saluhållit densamma för högre pris, som den vilken i återförsäljningssyfte för densamma betalat eller förklarat sig villig att betala högre pris. Straffbar är även överträdelse av till offentlig myndighet given utfästelse om högsta försäljningspris. Jämte straff kan även ådömas förverkande av taget eller betingat vederlag eller värde av förnödenhet som undanhållits.

Genom kungörelse den 6 september 1939 (nr 625) har Kungl. Maj:t förordnat om tillämpning tills vidare av maximiprislagens materiella bestämmelser.

Genom allmänna förfogandelagen hade Kungl. Maj:t erhållit rätt att under utomordentliga förhållanden förfoga över förnödenheter, som vore av vikt för befolkningen eller produktionen eller behövligen för krigsbruk eller annat ändamål av betydelse för det allmänna. Maximiprislagen åter hade givit Kungl. Maj:t befogenhet att under sådana förhållanden fastställa högsta pris å för befolkningen eller produktionen viktiga förnödenheter. Nämnda båda lagar avsågo i prispolitiskt hänseende en reglering av de befogenheter, som Kungl. Maj:t ansett behövligen till penningvärdets skydd i individuella fall. De voro däremot icke tänkta såsom instrument för en prispolitik, som syftade till en fortlöpande, allmän kontroll över prisbildningen. Ett sådant instrument avsåg Kungl. Maj:t att vinna genom det förslag till lag med vissa bestämmelser rörande reglering av den inhemska prisbildningen (*prisregleringslag*) som framlades i proposition till 1939 års urtima riksdag nr 58. Ifrågavarande lagförslag antogs av riksdagen med en mindre ändring samt utfärdades som lag den 8 december 1939 (nr 838) med giltighet till utgången av mars 1941.

Förutsättningarna för att denna lag skall träda i tillämpning äro desamma som de vilka gälla för allmänna förfogandelagen och maximiprislagen.

Enligt prisregleringslagen äger Konungen, i den mån så befinnes erforderligt för ernående av en fortlöpande kontroll över den allmänna prisutvecklingen,

1) föreskriva, att rätt att yrkesmässigt köpa eller sälja viss förnödenhet skall tillkomma endast den, som är medlem av viss sammanslutning eller som förbinder sig att ställa sig till efterrättelse de villkor som i anledning av denna lag uppställts för medlems rätt att köpa eller sälja sådan förnödenhet, eller, då särskilda skäl därtill äro, bestämma, att sådan rätt skall tillkomma endast den, som före viss dag yrkesmässigt köpt eller sålt sådan förnödenhet,

2) föreskriva, att den, som yrkesmässigt köper eller säljer viss förnödenhet eller driver transportrörelse, skall vara skyldig att, på anfordran av myn-

dighet, som Konungen bestämmer, dels lämna de uppgifter myndigheten begär för prövning av den tillämpade prissättningens skälighet eller för bedömning av den allmänna prisutvecklingen, dels ock för kontroll av lämnade uppgifter förete handelsböcker och affärshandlingar för myndigheten,

3) fastställa visst pris, som av Konungen prövas skäligt, att gälla såsom *normalpris* vid frivillig försäljning eller transport av viss förnödenhet med skyldighet för den, som tager högre pris, att på anmodan av myndighet, som Konungen bestämmer, avgiva förklaring om skälen för den tillämpade prissättningen.

Vid underlåtenhet att fullgöra här stadgad skyldighet äger länsstyrelsen förelägga den försumlige vite. Brott mot stadgat handelsförbud samt lämnande av vilseledande uppgift eller förklaring straffas med dagsböter eller fängelse. Där någon tagit högre ersättning än som svarar mot fastställt normalpris, kan han förpliktas till kronan erlagga skillnaden mellan den tagna ersättningen och det belopp, som med tillämpning av normalpriset skolat utgå.

Genom kungörelse den 15 december 1939 (nr 851) förordnade Kungl. Maj:t om prisregleringslagens tillämpning tills vidare.

Som redan nämnts har denna lags syfte angivits vara att möjliggöra en allmän fortlöpande priskontroll i penningpolitiskt syfte. Ur den motivering, som finansministern i propositionen anfört för lagen, må beträffande de avsedda formerna för priskontrollens tillämpning anföras följande:

Utformningen av en fortlöpande priskontroll måste i väsentlig grad bliva beroende av förekomsten av bundna priser, åtkomliga för en reglering genom överenskommelser. I vårt land vore priserna för det stora flertalet lanbruksprodukter — alltså en kategori av förnödenheter, som ha ett avgörande inflytande på levnads-kostnadernas gestaltning — sedan flera år tillbaka redan underkastade en fullständig statlig reglering baserad på ett väl utvecklat organisationsväsen. I fråga om de på industriell väg framställda förnödenheterna hade en preliminär beräkning inom näringsorganisationssakkunniga givit vid handen, att sådana varor för vilka överenskommelse mellan tillverkare angående pris m. m. föreläge eller med avseende å vilka något enskilt företag kunde anses dominerande eller vilkas prissättning vore på annat sätt bunden (genom statsmonopol eller offentliga regleringar) svarade för inemot 50 procent av den svenska industriella produktionen för hemmamarknaden. Härav framginge, att förutsättningar föreläge att genom överenskommelser med existerande karteller, konditionsreglerande sammanslutningar, försäljningsholag m. m. åvägabringa garantier mot obefogade prishöjningar på en avsevärd del av den svenska varumarknaden.

Beträffande kontrollen över de fria priserna lämpade sig de stelare regleringsformerna, absoluta maximipriser och fixa priser använda i penningpolitiskt syfte, väsentligen blott för sådana varor, vilkas prisbildning skedde oberoende av världsmarknadsläget. Vad som erfordrades och samtidigt i regel vore fullt tillräckligt vore i stället en legal prisfixering, som sanerade marknaden men medgäve en automatisk anpassning efter växlingar i kostnadsläget. En sådan prisbestämning löste också det problem som mötte på de delar av marknaden, vilka påverkades av importpriserna.

Den form av prissättning, som för senast angivna syften framstode såsom lämpligast, erinrade om de s. k. riktpiserna. Den principiella friheten att över- och underskrida den av statlig myndighet satta noteringen, vilken vore utmärkande för riktpiserna, hade emellertid funnits böra kompletteras med en skyldighet för vederbörande producent eller distributör att motivera avvikelser från det av myndigheten satta priset ävensom att, för den händelse giltigt skäl till avvikelser icke kunde anses förebragt, till det allmänna avstå skillnaden mellan det officiella priset och det vid eventuellt gjorda försäljningar faktiskt tillämpade. För denna regleringsform hade valts benämningen *normalpris*.

De i lagen reglerade befogenheterna hade angivits tillkomma Konungen, i den mån de prövades erforderliga för en fortlöpande kontroll över den allmänna prisutvecklingen och avsåge skydd mot obefogade prisstegringar. Befogenheterna bestode dels i genomförandet av vissa organisatoriska åtgärder, dels i fastställandet av normalpriser. I förstnämnda hänseende gällde, att Konungen skulle äga bestämma, att rätt till inköp eller försäljning av en förnödenhet endast tillkomme den som tillhörde viss sammanslutning eller före viss dag drivit handel med varan. Sammanslutningarna borde i princip vara öppna och en nyetableringsspärr få allenast temporär giltighet. Ett stadgande av angiven innebörd förhindrade självfallet icke, att dispens under vissa förutsättningar gaves från med stöd av lagen meddelade bestämmelser. Medlem av här åsyftad sammanslutning skulle vara skyldig att ställa sig till efterrättelse de villkor för handeln, varom överenskommelse träffats mellan staten och sammanslutningen.

En specialförfattning på prisregleringsområdet är den *lag angående skyldighet att meddela uppgifter om kostnader för krigsleveranser*, som utfärdats den 14 oktober 1939 (nr 726).

Denna lags syfte är att sätta vederbörande statsmyndigheter i stånd att vid skeende prisuppgörelser i och för leverans av krigsförnödenheter enligt uppgjorda krigsleveranskontrakt utöva kontroll över de fordrade prisernas skälighet.

Lagen föreskriver skyldighet för företag, som ingått kontrakt med statlig myndighet om krigsleverans, att i den mån det erfordras för ersättningsfrågans bedömande, på anfordran av vederbörande myndighet dels meddela upplysningar angående kostnaderna för tillverkning, beredning, iståndsättande eller anskaffande av den förnödenhet som leveransen gäller, dels för kontroll å lämnade upplysningar förete handelsböcker och affärshandlingar. Samma förpliktelse gäller även underleverantör till den som ingått krigsleveranskontrakt, sedan skyldighet inträtt för denne att fullgöra sina förbindelser enligt kontraktet.

Penningväsendet.

I proposition till 1939 års lagtima riksdag nr 290 hade av Kungl. Maj:t framlagts förslag till lag, avsedd att under extraordinära, av krig föranledda förhållanden möjliggöra att i penningpolitiskt syfte ingripa reglerande på valutamarknaden. Förslaget antogs av riksdagen och utfärdades som lag under titeln *lag om förfogande över utländska betalningsmedel m. m. under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (valutalag)* den 22 juni 1939 (nr 350).

Förutsättning för tillämpning av lagens bestämmelser är att landet befinner sig i krig eller krigsfara eller att eljest utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äro rådande. Konungen äger under ett sådant läge, när riksdagen ej är samlad, i den mån så prövas oundgängligen nödigt för uppnående av det mål, som fastställts för riksbankens penningpolitiska verksamhet, på framställning av fullmäktige i riksbanken och efter samråd jämväl med fullmäktige i riksgäldskontoret, förordna att vad i lagen stadgas skall äga tillämpning, dock först efter det riksdagskallelse utgått eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Sålunda meddelat beslut måste för att förbli gällande godkännas av riksdagen inom trettio dagar från dess början. Under pågående riksdag kan förordnande meddelas blott med riksdagens samtycke.

I förordnande, som nyss sagts, må föreskrivas:

1) att endast riksbanken och bankaktiebolag, som riksbanken därtill bemyndigar (valutabank), må driva handel med utländska betalningsmedel och fordringar samt utländska värdepapper,

2) att dylika tillgångar må mot vederlag, som bestämmes i-svenskt mynt, förvärvas och föryttras endast i den omfattning Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, riksbanken bestämmer,

3) att enahanda tillgångar skola erbjudas riksbanken eller valutabank till inlösen mot kontant ersättning i svenskt mynt,

4) att svenska och utländska betalningsmedel, fordringar och värdepapper icke utan särskilt tillstånd må utföras ur riket eller på annat sätt överföras till utlandet eller överlåtas å den som är bosatt i utlandet,

5) att dylika tillgångar icke utan särskilt tillstånd må införas till riket,

6) att över värdepapper, som införas till riket eller som här förvaras för den som är bosatt i utlandet, ävensom över köpeskilling som inlutit vid försäljning av sådana värdepapper ej må förfogas i vidare mån än Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, riksbanken bestämmer, samt

7) att i annat hänseende än under 2)—6) angives ej må förfogas över utländska betalningsmedel, fordringar och värdepapper utan särskilt tillstånd annorledes än genom föryttring till riksbanken eller till valutabank.

Förordnar Konungen, att utländska betalningsmedel, fordringar eller värdepapper skola erbjudas riksbanken eller valutabank till inlösen, skall, där enighet ej kan vinnas om det värde i utländskt mynt, efter vilket ersättningen skall beräknas, värdet bestämmas av en nämnd av tre personer, av vilka en (ordföranden) utses av Konungen, en av riksbanken och en av handelskamrarna i riket. Vid inlösen skall omräkning till svenskt mynt ske efter den av riksbanken vid tidpunkten för beslutet om inlösen tillämpade köpkursen.

Konungen äger för kontroll stadga skyldighet att förete handelsböcker med därtill hörande handlingar. Konungen må även i övrigt giva erforderliga föreskrifter för genomförande av meddelat förordnande samt till för-

hindrande av åtgärder, som äro ägnade att motverka det därmed avsedda ändamålet. Åt riksbanken kan uppdragas att giva närmare tillämpningsföreskrifter ävensom att pröva och avgöra ansökningar om tillstånd och i övrigt handlägga av förordnandet föranledda ärenden.

För överträdelse av föreskrift, som meddelas med stöd av lagen, må stadgas straff. Tillika kunna meddelas bestämmelser om förverkande.

Valutalagen skulle gälla tills vidare till utgången av mars 1940.

Lagen avser att, i den mån under extraordinära förhållanden de valutapolitiska hjälpmedel som stå till buds för penningpolitiken skulle visa sig otillräckliga, bereda möjlighet för riksbanken att ingripa på valutamarknaden med tvångsåtgärder för reglering av valutahandeln och kontroll av betalningsförhållandena med utlandet. Valutarestriktionerna kunna ha till syfte å ena sidan att vid en abnorm kapitalutströmning skydda valutareserven, å andra sidan att vid kapitalinströmning minska riskerna för en sådan utveckling på den svenska valuta- och penningmarknaden, som skulle avsevärt försvåra riksbankens valutavårdande verksamhet.

I sitt utlåtande över förslaget till valutalag betonade bankoutsnittet, att reglering av valutahandeln icke borde ifrågakomma i andra fall än då de olägenheter, som en dylik reglering även vid en försiktig tillämpning måste medföra, framstode såsom ett mindre ont än de verkningar som utvecklingen på valutamarknaden skulle erhålla, om regleringen icke genomfördes. Lagen borde av naturliga skäl användas endast för att ernå en eventuellt erforderlig komplettering av vad som stode att vinna på andra vägar och närmast då genom direkta överenskommelser med berörda parter. Med hänsyn härtill och till av finansministern i övrigt gjorda uttalanden rörande valutalagens tillämpning ansåg sig utskottet kunna utgå från att lagen icke komme att sättas i kraft utan tvingande skäl samt att dess tillämpning komme att genomföras under hänsynstagande till handels och samfärdsels intressen.

Genom en lag den 22 december 1939 (nr 895) *angående rätt för Konungen att meddela särskilda bestämmelser om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse m. m.* har Kungl. Maj:t medgivits befogenhet att vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, på framställning av fullmäktige i riksbanken och efter hörande av fullmäktige i riksgäldskontoret, i fråga om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse samt offentliggörande av riksbankens räkenskaper meddela av förhållandena påkallade bestämmelser att gälla i stället för vad därom finnes stadgat i vederbörliga §§ av lagen den 30 juni 1934 (nr 437) för Sveriges riksbank.

Den ifrågavarande fullmaktslagen, vilken skulle äga giltighet till utgången av mars 1940, tillkom på framställning av bankofullmäktige, som därvid hänvisade till önskvärldheten av att riksbanken stode beredd att möta de krav, som utvecklingen under den närmaste framtiden kunde komma att medföra, men vilkas omfattning det i rådande krisläge icke vore möjligt att bedöma. Den i en utomordentlig situation nödvändiga smidigheten i de bestämmelser, som reglerade riksbankens verksamhet, syntes bäst kunna åstadkommas

genom en fullmaktslag, som gåve Konungen rätt att meddela av förhållandena påkallade bestämmelser att gälla i stället för riksbankslagens stadganden.

Det civila luftskyddet.

Den grundläggande författningen på detta område är *luftskyddslagen* den 11 juni 1937 (nr 504), vilken i vissa delar ändrats genom lag den 22 juni 1939 (nr 298). Till luftskyddslagen ansluter sig lagen om förfoganderätt för luftskyddets behov den 31 mars 1938 (nr 90), vilken omnämns i det föregående (sid. 16). Med stöd av luftskyddslagen har av Kungl. Maj:t utfärdats luftskyddskungörelse den 11 juni 1937 (nr 505); denna upphävdes följande år och ersattes med luftskyddskungörelsen den 10 juni 1938 (nr 307), vari meddelas tillämpningsföreskrifter jämväl till luftskydds förfogandelagen. Vissa ändringar i sistnämnda kungörelse skedde genom kungörelsen den 3 november 1939 (nr 801). I detta sammanhang bör även nämnas Kungl. Maj:ts instruktion för luftskyddsinspektionen den 11 juni 1937 (nr 506).

Under hösten 1939 fogades till nu berörda författningskomplex en kungörelse om vad vid luftskyddstillstånd är att i vissa hänseenden iakttaga den 3 november 1939 (nr 800). Den innehåller föreskrifter om alarmering och mörkläggning m. m. samt trafik- och säkerhetsföreskrifter i samband med luftskyddet.

Omnämns må här till sist förordningen den 19 maj 1939 (nr 174) angående *tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel* med tillhörande tillämpningskungörelse samma dag (nr 175). Dessa författningar ha ersatt tvenne tidigare av den 11 juni 1937 (nr 326 och 327).

Rörande författningar, som utfärdats angående *utlänningskontroll, spioneri, ordnings- och säkerhetsförhållanden* m. m. i samband med krig eller krigsfara och vilka endast indirekt kunna anses äga betydelse för folkushållningen, hänvisas till förteckningen i bilaga 1.

3. Kristidsorganisationen.

Av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap hade redan på ett tidigt stadium utarbetats en generalplan för organisationen av den under krig eller av krig föranledda utomordentliga förhållanden erforderliga extraordinarie förvaltningen. Enligt denna generalplan skulle den centrala ledningen av kristidsadministrationen handhavas av fyra större kommissioner, nämligen folkhushållningskommissionen för folkförsörjningsfrågor, industrikommissionen för industri- samt bränsle- och kraftfrågor, arbetskommissionen för arbetsmarknadsfrågor och social hjälpverksamhet samt centralkommissionen för frågor rörande handel och transportverksamhet ävensom ärenden av gemensamt intresse för kristidsförvaltningen över huvud och för åstadkommande av en viss samverkan mellan kommissionerna. Jämte de centrala kristidsorganen, till vilka även borde räknas fristående specialorgan för bl. a. krigsförsäkring och läkemedelsförsörjning, skulle enligt rikskommissionens planläggning finnas en lokal kristidsförvaltning, huvudsakligen för folkhushållnings- och arbetsmarknadsfrågor, med särskilda organ för länen och kommunerna. Frågan huruvida kristidsmyndigheterna borde sammanföras under ett statsdepartement eller efter sina arbetsuppgifter fördelas på flera lämnades i generalplanen öppen såsom en lämplighetsfråga, vilken finge lösas efter omständigheterna.

Då under sista veckan av augusti 1939 den världspolitiska situationen uppenbarligen blev allt mera spänd, fann regeringen sig böra tillsätta särskilda organ dels för att granska rikskommissionens planer, dels för att övertaga vissa trängande uppgifter, som framträdde i samband med krisläget. I slutet av augusti och förra hälften av september bildades sålunda ett flertal krisorgan av mer eller mindre provisorisk natur. Den 26 augusti tillkallades prissakkunniga, folkförsörjningsnämnden och statens handelslicensnämnd samt den 1 september industrisakkunniga och bensin- och oljenämnden. Vidare utfärdades den 3 september för statens krigsförsäkringsnämnd instruktion, varigenom nämnden, som tillkallats redan den 21 oktober 1938, ålades att omhändervä de försäkringsuppgifter, som enligt lagen den 10 mars 1939 om statlig krigsförsäkring m. m. skulle ankomma på staten. Den 5 september 1939 inrättades statens vednämnd med därunder lydande lokala organ (vedkontor), den 6 september en tremannanämnd för statlig informationsverksamhet ävensom statens sjöfartsnämnd och gengasnämnden samt den 15 september statens kolnämnd och statens arbetsmarknadskommission.

Organ för en lokal kristidsorganisation på folkförsörjningsområdet upprättades enligt beslut den 8 september. Något senare, nämligen den 10 oktober, tillsattes statens transportkommission.

De olika organen sorterade till en början vart för sig under det departement, vars ämbetsområde närmast berördes av kristidsverksamheten i fråga. Den 29 september 1939 förelade Kungl. Maj:t emellertid urtima riksdagen förslag till lag om inrättande av ett *folkhushållningsdepartement* (prop. nr 32, 33). Vid anmälan av detta ärende framhöll chefen för justitiedepartementet, bland annat, att det icke kunde bestridas, att den dåvarande departementsorganisationen erbjöde stora svårigheter att vinna nödig överblick och sammanhållning av krisåtgärderna. Det vore likaledes tydligt att, då dessa åtgärder berörde olika departements förvaltningsområden och därjämte i väsentlig grad fölle utanför departementens normala verksamhet, provisoriska utbyggnader på olika punkter inom den befintliga organisationen icke kunde bliva ägnade att fylla de krav på enhetlighet vid krisärendenas behandling, som under förhandenvarande omständigheter kunde uppställas. För ifrågasvarande uppgifter borde tillskapas ett nytt departement av provisorisk karaktär.

Sedan riksdagen den 11 oktober antagit lagförslaget, utfärdade Kungl. Maj:t den 14 oktober 1939 lag om inrättande av ett folkhushållningsdepartement samt stadga angående detsamma (nr 719, 721). Båda författningarna trädde i kraft den 15 oktober 1939.

Enligt nämnda stadga tillkommer det folkhushållningsdepartementet att handlägga med rådande utomordentliga förhållanden sammanhängande förvaltningsärenden rörande

allmänna riktlinjer för den statliga verksamheten till tryggnad av försörjningen inom riket med förnödenheter, som äro av vikt för befolkningen eller produktionen,

särskilda åtgärder för reglering av förbrukningen av nyssnämnda förnödenheter,

särskilda åtgärder för reglering av framställningen av dylika förnödenheter, däri icke inbegripna lantbruks- och mejeriprodukter, socker samt fisk,

särskilda åtgärder för reglering av export och import,

särskilda åtgärder för handelsflottans vidmakthållande och reglering av dess användning samt

krigsförsäkring.

Folkhushållningsdepartementets organisation skiljer sig från den inom de äldre departementen förekommande bl. a. därigenom att för föredragningen i statsrådsberedningen anlitas tjänstemän från vederbörande underlydande kristidsorgan. Jämte statssekreterare och expeditionschef har departementet utrustats med en byråchef för lagärenden och en byråchef för administrativa uppgifter. Dessutom ha till detsamma knutits två föredragande för särskilda ärenden.

Det nya departementets första uppgifter blevo att samordna redan existerande krisorgan och att med ledning av inom olika nämnder uppgjorda planer föreslå inrättande av ledande organ för kristidsregleringen på olika områden. Som följd härav ägde en vidare utbyggnad och koncentration av krisförvaltningsorganen rum, så att organisationen vid årsskiftet kunde anses åtminstone i sina huvuddrag fastslagen. Härvid utnyttjades givetvis den detaljerade planläggning av en kristidsorganisation, som utförts av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, så långt det ansågs ändamålsenligt. Förhållandenas egen utveckling gjorde emellertid, att planerna i många fall måste modifieras eller frångås och att den organisation, som successivt växte fram, fick ett delvis annat utseende än rikskommissionen avsett, framför allt så till vida att den blev i viss mån mera decentraliserad. Detta motvägdes dock genom kristidsförvaltningens samordnande, åtminstone till större delen, under ett statsdepartement.

Här nedan skall redogöras för kristidsorganisationens utveckling på vart och ett av de olika verksamhetsområdena, såväl de vilka hänförts under folkhushållningsdepartementet som de vilka hänförts under andra statsdepartement, varvid samma ordningsföljd tillämpas som i allmänhet eljest i förevarande översikt.

Förteckning över de centrala kristidsmyndigheternas ordförande, ledamöter, sakkunniga och högre befattningshavare vid utgången av år 1939 meddelas i bilaga 2.

Livsmedelshushållningen.

Den centrala organisationen.

Genom beslut den 26 augusti 1939 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för jordbruksdepartementet att tillkalla en nämnd (*folkförsörjningsnämnden*) med högst sju ledamöter med uppgift att under samarbete med rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och enligt av departementschefen meddelade närmare riktlinjer granska och praktiskt utforma de planer, som inom rikskommissionen uppgjorts för en under utomordentliga förhållanden erforderlig reglering av landets försörjning med livsmedel och fodermedel ävensom andra för livsmedelsproduktionen och den allmänna förbrukningen behövliga förnödenheter, att följa företeelserna på livsmedelsmarknaden och hos Kungl. Maj:t eller vederbörande myndigheter föreslå de åtgärder, som kunde befinnas påkallade för avhjälpande av rubbningar å nämnda marknad, samt att i övrigt fullgöra de uppgifter, som chefen för jordbruksdepartementet uppdroge åt nämnden. Departementschefen tillkallade samma dag ordförande och fyra ledamöter samt förordnade senare ytterligare fem personer att i egenskap av sakkunniga biträda nämnden.

I anslutning till av denna nämnd utarbetat organisationsförslag inrättades genom Kungl. Maj:ts beslut den 27 oktober 1939 en *statens livsmedelskommission*, för vilken utfärdades instruktion samma dag (SFS nr 788).

Livsmedelskommissionens uppgift är att under Kungl. Maj:t handha ledningen av den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga regleringen av dels försörjningen med livsmedel, fodermedel och gödningsämnen, dels ock livsmedels- och fodermedelsindustrierna ävensom att handha de övriga uppgifter, som av Kungl. Maj:t till kommissionen överlämnas. Kommissionen skall tillika giva råd och anvisningar beträffande allmän och enskild hjälpverksamhet på förenämnda områden samt rörande den enskilda hushållningen i syfte att främja utnyttjandet på bästa sätt av förefintliga tillgångar.

Till kommissionens åligganden hör, såvitt angår ovan berörda varor,

att skaffa sig möjligast fullständiga kännedom om landets industri, dess tillgångar och behov,

att uppgöra planer, meddela anvisningar och vidtaga åtgärder för produktionens förkovran och anpassning efter rådande förhållanden,

att verkställa erforderliga utredningar och avgiva förslag rörande export och import,

att verka för eller, enligt Kungl. Maj:ts bestämmande, själv föranstalta om behövliga inköp från utlandet samt de inköpta varornas fraktande till landet,

att, där så finnes lämpligt, för statens räkning övertaga inom riket befintliga förråd av varor,

att förbereda och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra beslag och andra statliga förfoganden,

att vidtaga åtgärder för transport, lagring, förädling och fördelning av förråd, som bragts under kommissionens kontroll,

att planlägga och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra erforderliga regleringar av varuomsättningen eller förbrukningen,

att verkställa utredningar rörande prisförhållanden och, i den mån det ej förbehållits Kungl. Maj:t eller annan myndighet, bestämma eller överenskomma om priser och övriga försäljningsvillkor beträffande varor, som underkastats statlig reglering, samt

att samverka med vederbörande militära förvaltningsmyndigheter för tillgodo-seende av krigsmaktens behov.

Livsmedelskommissionen skall enligt instruktionen bestå av en ordförande och chef samt fyra ledamöter, vilka samtliga förordnas av Kungl. Maj:t. Bland ledamöterna utser Kungl. Maj:t en att vara vice ordförande och chefs ställföreträdare.

Kommissionens kansli omfattar förutom ett gemensamt sekretariat, fyra huvudavdelningar, nämligen produktionsavdelningen för ärenden rörande reglering av produktionen, varuomsättningsavdelningen för ärenden rörande reglering av varuomsättningen, konsumtionsavdelningen för ärenden rörande reglering av konsumtionen samt allmänna avdelningen för organisations- och utredningsfrågor ävensom juridiska m. fl. ärenden. En fristående byrå har inrättats för handläggning av på kommissionen ankommande uppborås- och licensärenden. Kommissionens ledamöter svara enligt Kungl. Maj:ts bestämmande för var sin av de fyra huvudavdelningarna. Varuomsättnings- och allmänna avdelningarna ha uppdelats på vardera tre sektioner. Åt des-

sas chefer liksom åt cheferna för de två övriga avdelningarna har kommissionen med stöd av instruktionen överlämnat avgörandet av ärenden, som sammanhånga med den löpande förvaltningen, ävensom andra ärenden, vilka icke angå frågor om tillämpning av nya eller förändrade grunder för verksamheten.

Vid kommissionens sida är såsom rådgivande organ ställt livsmedelskommissionens råd, bestående av ett antal av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. I rådet ingå representanter för jordbruk och annan livsmedelsproduktion, handel och varuförmedling samt husmödrar. Rådet är uppdelat på fyra avdelningar, var och en anknuten till viss huvudavdelning inom kommissionen. Rådet deltagar icke i kommissionens beslut, men ledamot av rådet, vilkens mening icke överensstämmer med beslut i ärende, i vars behandling han deltagit, äger få sin mening antecknad till protokollet.

Genom kungörelse den 27 oktober 1939 (nr 789) föreskrevs, att de folkförsörjningsnämnden tillkommande uppgifterna skulle från och med den 1 november och de statens jordbruksnämnd tillkommande uppgifterna från och med den 1 december 1939 överflyttas på statens livsmedelskommission. Till de uppgifter, som livsmedelskommissionen sålunda övertagit från statens jordbruksnämnd, hör främst fortsättandet, på sätt det under rådande förhållanden lämpligen kan ske, av verksamheten för det statliga jordbruksstödet, den s. k. jordbruksregleringen, samt vidare meddelandet av export- och importlicenser för livsmedel och jordbruksprodukter i övrigt.

Den lokala organisationen.

Den 8 september 1939 utfärdades tre författningar (SFS nr 657—659), varigenom grunder fastställdes för en organisation av lokala kristidsmyndigheter, dels statliga, dels kommunala. Dessa författningar voro kungörelse om kristidsstyrelser, kungörelse om kristidsnämnder och kungörelse om kommunala kristidsförbund.

Enligt kungörelsen om kristidsstyrelser skola till biträde åt de centrala kristidsmyndigheterna finnas *kristidsstyrelser* i 33 angivna orter med verksamhetsområden, som framgå av en till kungörelsen fogad tabell. I sexton fall sammanfalla kristidsstyrelseområdena med hela län; i övriga fall omfatta områdena delar av län, mestadels så att ett län delats på två områden (se tablån å sid. 48).

Kristidsstyrelserna, vilka äro rent statliga institutioner, ha att fullgöra uppgifter, som äro erforderliga för att fylla befolkningens eller produktionsbehov av viktiga förnödenheter eller för att tillgodose annat ändamål av betydelse för folkförsörjningen. Styrelse skall därvid, i den utsträckning som finnes behöfvig, samverka med styrelser i närbelägna kristidsstyrelseområden.

Genom kungörelse den 15 september 1939 (nr 660) bemyndigade Kungl. Maj:t folkförsörjningsnämnden att meddela närmare föreskrifter angående kristidsstyrelsernas arbetsuppgifter och verksamhet. Därvid skulle nämnden

samarbeta med vederbörande övriga centrala kristidsmyndigheter. Från den 1 november 1939 ha nämndens befogenheter i detta hänseende övertagits av statens livsmedelskommission.

Det ankommer på kristidsstyrelserna att leda och övervaka de kommunala kristidsnämndernas arbete samt i övrigt taga den befattning med avseende å nämnderna, som må föreskrivas.

Kristidsstyrelse består av en av Kungl. Maj:t tillsatt ordförande samt ledamöter till ett antal av minst fyra, högst åtta. Länsstyrelsen i det län, där kristidsstyrelsen har sitt huvudsakliga verksamhetsområde, utser en av ledamöterna. De övriga utses efter länsstyrelsens hörande av ovannämnda av Kungl. Maj:t bestämda myndighet (d. v. s. från 1 november 1939 livsmedelskommissionen). Ordföranden äger å kristidsstyrelsens vägnar besluta i ärenden av löpande beskaffenhet. Även annat ärende kan ordföranden avgöra, om styrelsens beslut ej utan avsevärd olägenhet kan avvaktas. I den mån det finnes erforderligt, må vid kristidsstyrelse för handhavande av särskilda uppgifter inrättas ett eller flera kontor med särskild föreståndare.

Ordförande i kristidsstyrelserna utsågos av Kungl. Maj:t genom beslut den 22 september och ledamöter i styrelserna av folkförsörjningsnämnden den 28 september 1939. Antalet ledamöter bestämdes i de flesta fall till sex.

Kungörelsen om *kristidsnämnder* grundar sig på lagen den 15 juni 1939 (nr 254) om skyldighet för kommun att fullgöra vissa av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter (se ovan sid. 20). Tillsättandet av kristidsnämnder inom kommuner eller grupper av kommuner (kristidsförbund) är enligt kungörelsen beroende på länsstyrelsens beslut.

Kristidsnämnd har inom sitt verksamhetsområde *dels* att fullgöra de uppgifter, som i lag eller författning äro eller bliva nämnderna ålagda eller som av Kungl. Maj:t, central kristidsmyndighet eller kristidsstyrelse bliva anbefallda, *dels* att vidtaga andra åtgärder, som befinnas ägnade att lindra kristidens verkningar; dock må kristidsnämnd härvid icke vidtaga åtgärd, som kan verka hindrande eller försvårande för det statliga kristidsarbetet.

Uppgifter av det förra slaget äro enligt kungörelsen bland annat: att övervaka föreskriven inventering av förråd av varor och förnödenheter samt att lämna allmänheten nödigt biträde med avseende å inventeringen, att tillse, att förnödenheter, som äro lagda under beslag eller eljest skola avlämnas till det allmänna, noggrant vårdas och i föreskriven myckenhet komma det allmänna till godo, att utdela ransoneringskort och av myndigheter i övrigt utfärdade inköpstillsstånd till de personer, som äro berättigade att erhålla dem, samt för sådant ändamål upprätta föreskrivna förteckningar över befolkningen ävensom övervaka, att föreskrifter i konsumtionsreglerande syfte noggrant efterlevas och överträdelser beivras, samt att sprida upplysning angående de krav tiden ställer på land och folk och om medlen att undvika eller lindra rådande svårigheter.

Kristidsnämnd består av ordförande samt ledamöter till det antal, minst två och högst åtta, som kristidsstyrelsen bestämmer. För minst halva antalet skola finnas suppleanter. Ordföranden utses av kristidsstyrelsen samt ledamöter och suppleanter av vederbörande kommun. Samtliga utses för kalenderår, dock att då nämnd första gången tillsättes, förordnandet gäller intill utgången av näst därefter följande kalenderår.

Det åligger kommun att avlöna kristidsnämnds ordförande med skäligt arvode samt, där ledamot betungas med arbete av sådan omfattning att ersättning bör utgå, bestämma skäligt arvode till denne ävensom i övrigt anvisa nödiga medel för kristidsnämnds verksamhet.

Angående de maktmedel som stå länsstyrelse till buds för att framtvinga efterlevnad från kommuns sida av givna bestämmelser stadgas i ovan omförmälda lag den 15 juni 1939.

Beslut angående bildandet av *kommunalt kristidsförbund* med gemensam kristidsnämnd fattas av länsstyrelsen. Inom kristidsförbund skall finnas en förbundsdirektion, utsedd av de i förbundet deltagande kommunerna. Dess uppgift är att utse den gemensamma kristidsnämnden samt att svara för de med dess verksamhet förenade ekonomiska förpliktelserna.

Angående tillsättandet av kristidsnämnder och bildandet av kommunala kristidsförbund m. m. utgick från folkförsörjningsnämnden cirkulärskrivelse till länsstyrelserna den 29 september 1939. Härefter fortgick organisationsarbetet under den följande månaden, så att organisationen kunde anses i stort sett färdigbildad under förra hälften av november.

Avsikten med kristidsförbunden har varit, att sådana skulle skapas där kommunerna vore för små att lämpligen var för sig utgöra egna kristidsnämndsdistrikt. Av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap hade i samband med utarbetandet av förslag till kungörelser angående kristidsnämnder jämväl uppgjorts förslag till indelning av riket i kristidsnämndsdistrikt, vilket tillställdes kristidsstyrelserna med ovannämnda cirkulär. Olika omständigheter, bland annat motståndet i många kommuner mot sammanförandet i kristidsförbund, gjorde emellertid, att rikskommissionens förslag, vilket åsyftade en någorlunda jämn uppdelning av riket på distrikt, blott delvis kom att följas. Kristidsförbund ha sålunda bildats i betydligt mindre omfattning än rikskommissionen tänkt sig. Av rikets 2 523 kommuner hade rikskommissionen föreslagit, att 455 skulle bilda självständiga kristidsnämndsdistrikt samt 2 062 sammanslås till 631 förbund, varjämte sex kommuner skulle delas var och en i två distrikt. Enligt länsstyrelsernas beslut utgjorde vid utgången av år 1939 antalet kommuner med egna kristidsnämnder 1 187, medan blott 464 kristidsförbund, omfattande 1 332 kommuner, bildats; därjämte voro fyra kommuner delade var och en i två distrikt.

Indelningen av riket i kristidsstyrelse- och kristidsnämndsdistrikt, sådan den vid årsskiftet gestaltade sig, framgår av följande tablå.

Kristidsstyrelseområde	Antal kommuner	Kommuner med egen nämnd	Kristidsförbund	
			Antal	Antal i förbund ing. kommuner
Stockholms stads	1	1	—	—
Stockholms läns	121	38	32	83
Uppsala läns	88	15	23	73
Södermanlands läns	96	¹ 36	26	59
Östergötlands läns östra	42	10	11	32
» » västra	110	7	32	103
Jönköpings läns	136	9	45	127
Kronobergs läns	88	40	19	48
Kalmar läns norra	40	20	9	20
» » södra	72	23	17	49
Gotlands läns	92	15	29	77
Blekinge läns	40	38	1	2
Kristianstads läns	151	11	47	140
Malmöhus läns södra	148	148	—	—
» » norra	97	97	—	—
Hallands läns	91	14	28	77
Göteborgs	19	19	—	—
Bohusläns	77	77	—	—
Älvsborgs läns norra	98	73	10	25
» » södra	123	39	30	84
Skaraborgs läns södra	151	11	34	140
» » norra	114	12	32	102
Värmlands läns	92	¹ 70	9	21
Örebro läns	64	46	8	18
Västmanlands läns	69	23	19	46
Kopparbergs läns	57	¹ 56	—	—
Gävleborgs läns	56	¹ 49	3	6
Medelpads	19	19	—	—
Ångermanlands	48	48	—	—
Jämtlands läns	62	62	—	—
Västerbottens läns västra	23	23	—	—
» » nordöstra	9	9	—	—
Norrbottnens läns	29	29	—	—
	2 523	1 187	464	1 332
+ 4 kommuner, som bilda 8 kristids- nämndsdistrikt				
¹ Härtill kommer en kommun, som är delad i två kristidsnämndsdistrikt.				

Industri- och bränslehus hållningen.

Den 1 september 1939 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga med uppgift att under samarbete med rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap planlägga och, i den mån så kunde befinnas påkallat, genomföra reglering av viktigare råvaror och andra förnödenheter för industriens behov, att följa företelserna på industriområdet och hos Kungl. Maj:t eller vederbörande myndighet föreslå de åtgärder, som kunde finnas påkallade, samt att i övrigt fullgöra de uppgifter, som Kungl. Maj:t eller chefen för handelsdepartementet uppdroge åt de sakkunniga.

Av chefen för handelsdepartementet tillkallades i anledning härav den 4 september sju personer, vilka antogo namnet *industrisakkunniga*. För att biträda vid handläggningen av ärenden inom vissa specialområden utsågos av handelsministern den 21 september sju experter.

Sedan av förenämnda sakkunniga åtskilliga organisatoriska förarbeten utförts, beslöt Kungl. Maj:t den 27 oktober 1939 tillsätta en *statens industrikommission*, för vilken instruktion utfärdades samma dag (SFS nr 787).

Det skulle enligt instruktionen åligga denna kommission att under Kungl. Maj:t handha ledningen av den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga regleringen av *dels* råvaruförsörjningen och produktionen på det industriella området med undantag för livsmedels- och fodermedelsindustrierna, *dels ock* försörjningen med bränsle och smörjmedel. Det skulle därjämte ankomma på kommissionen att efter förordnande av Kungl. Maj:t omhänderha den centrala drifttekniska ledningen av den elektriska kraftproduktionen och distributionen samt av det tekniska samarbetet mellan olika kraftföretag inom landet ävensom att handha de övriga uppgifter, som av Kungl. Maj:t till kommissionen överlämnades.¹

Med avseende å regleringen av *råvaruförsörjningen och produktionen på det industriella området* skulle det särskilt åligga industrikommissionen:

att skaffa sig möjligast fullständiga kännedom om landets industri, dess tillgångar och behov av råvaror, produkter och förnödenheter,

att beträffande varor, som vore av betydelse ur industriell synpunkt, verkställa erforderliga utredningar och avgiva förslag rörande export och import,

att verka för eller, enligt Kungl. Maj:ts bestämmande, själv föranstalta om behöfliga inköp från utlandet av råvaror, produkter och förnödenheter för industriellt bruk samt de inköpta förnödenheternas fraktande till landet,

att förbereda och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra regleringar rörande den inrikes handeln med och dispositionen över råvaror, produkter och förnödenheter för industriellt bruk samt att, där så funnes lämpligt, för statens räkning övertaga inom riket befintliga förråd av sådana råvaror, produkter och förnödenheter,

att studera och befrämja produktionen och användningen av sådana råvaror för industriellt bruk, vilka kunde användas såsom ersättning för under normala förhållanden nyttjade råvaror,

att utfärda bestämmelser rörande tilldelning och användning av råvaror, produkter och förnödenheter för industriellt bruk,

att, i mån av behov, efter samråd med vederbörande intressenter upprätta produktionsplaner, fastställa de grunder efter vilka verksamheten på olika industriella områden skulle ordnas samt övervaka genomförandet därav,

att, i den mån det ej skedde genom militär eller annan statlig förvaltningsmyndighet, organisera driften inom industrialanläggning, som jämlikt allmänna förfogandelagen ställdes till statens förfogande,

att planlägga och enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande genomföra erforderliga regleringar beträffande förbrukningen av industrialster,

att verkställa utredningar rörande prisförhållanden och, i den mån det ej förbe-

¹ Angående inrättandet år 1940 av en särskild statens bränslekommission se sid. 220.

hållits Kungl. Maj:t eller annan myndighet, bestämma eller överenskomma om priser och övriga försäljningsvillkor beträffande varor, som underkastats statlig reglering, samt

att samverka med vederbörande militära förvaltningsmyndigheter för tillgodo-seende av krigsmaktens behov.

På *bränsleområdet* skulle kommissionens uppgift vara

att skaffa sig möjligast fullständiga kännedom om landets tillgångar och behov av bränsle,

att verka för importens upprätthållande eller, enligt Kungl. Maj:ts bestämmande, själv föranstalta om behövliga inköp från utlandet,

att planlägga erforderliga åtgärder för den inhemska bränsleproduktionens ordnande,

att förbereda och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra regleringar rörande den inrikes handeln med och dispositionen över olika slag av bränslen samt att, där så finnes lämpligt, för statens räkning övertaga förråd av bränsle,

att studera och befrämja produktionen och användningen av bränsle, som lämpade sig såsom ersättning för under normala förhållanden nyttjat bränsle,

att verka för besparing och rationalisering i bränsleanvändningen,

att planlägga och genomföra erforderliga regleringar av användningen,

att verkställa utredningar rörande prisförhållanden och, i den mån det ej förbehållits Kungl. Maj:t eller annan myndighet, bestämma eller överenskomma om priser och övriga försäljningsvillkor beträffande sådant bränsle, som underkastats statlig reglering, samt

att samverka med vederbörande militära förvaltningsmyndigheter för tillgodo-seende av krigsmaktens behov.

Vad sålunda stadgats beträffande regleringen av bränsleförsörjningen skulle i tillämpliga delar gälla jämväl i fråga om kommissionens verksamhet med avseende å regleringen av landets försörjning med *smörjmedel*.

Industrikommissionen, som från början enligt instruktionen bestod av en ordförande och chef samt fyra ledamöter, samtliga förordnade av Kungl. Maj:t, utökades genom nådigt beslut den 22 december 1939 med en femte ledamot. Bland ledamöterna är en av Kungl. Maj:t utsedd att vara vice ordförande och chefs ställföreträdare.

Vid industrikommissionens sida är såsom rådgivande organ ställt industrikommissionens råd, bestående av ett antal av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter.

Kommissionen äger utse personer med beprövad erfarenhet om verksamheten inom särskild industrigren att antingen var för sig eller gemensamt fortlöpande biträda kommissionen vid utredning och handläggning av vissa ärenden eller grupper av ärenden, som beröra industrigrenen i fråga. Dessa benämnas tekniska sakkunniga. Det åligger den som mottagit dylikt uppdrag att av eget initiativ rikta kommissionens uppmärksamhet på sådana förhållanden inom hans kunskaps- eller verksamhetsområde, som kunna vara av särskild betydelse för kommissionens arbete.

Enligt instruktionen inrättar Kungl. Maj:t, i den mån så finnes lämpligt, särskilda nämnder att såsom verkställande organ biträda industrikommissionen i den utsträckning och med de befogenheter Kungl. Maj:t föreskriver.

Inom industrikommissionen skola finnas, förutom ett gemensamt kansli, avdelningar till det antal och med de huvudsakliga verksamhetsområden, som Kungl. Maj:t bestämmer. Varje avdelning förestås av en av Kungl. Maj:t förordnad chef. Kansliet förestås av en likaledes av Kungl. Maj:t förordnad kanslichef.

Genom beslut den 15 december 1939 (SFS nr 860) förordnade Kungl. Maj:t, att industriavdelningen inom rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap skulle tills vidare ingå såsom en särskild avdelning inom statens industrikommission, benämnd krigsindustriavdelningen. Vad i allmän författning eller genom särskilda Kungl. Maj:ts beslut funnes stadgat rörande rikskommissionen skulle därefter, i den mån berörda stadganden avsåge rikskommissionens befattning med frågor rörande industriens råvaruförsörjning och krigsorganisation samt tekniskt industriella frågor, i stället ha avseende på industrikommissionen. Samtidigt förordnades, att å krigsindustriavdelningens handläggning ankommande ärenden skulle (med vissa undantag) avgöras av en särskild krigsindustridelegation.

Inom industrikommissionen hade vid årsskiftet inrättats följande avdelningar: en bränsle- och kraftavdelning, en järnavdelning, en verkstadsavdelning, en metallavdelning, en kemisk avdelning, en textil- och läderavdelning samt en krigsindustriavdelning.

Bestämmelsen i industrikommissionens instruktion, att denna kommission även skulle handhåva ledningen av *bränsleförsörjningen*, hade vid årsskiftet ännu blott delvis vunnit tillämpning. Icke heller hade Kungl. Maj:t meddelat förordnande för kommissionen att utöva den drifttekniska ledningen av *produktionen och distributionen av elektrisk kraft*. Hithörande uppgifter omhänderhades ännu vid årets slut av tidigare upprättade fristående specialorgan, nämligen statens kolnämnd, statens vednämnd, bensin- och oljenämnden, gengasnämnden samt den i anslutning till vattenfallsstyrelsen inrättade centrala driftledningen (CDL). Beträffande gengasnämnden hade dock i dess instruktion den 10 november 1939 intagits bestämmelsen, att den skulle handhåva sin uppgift »under industrikommissionen». För kolnämnden, vednämnden samt bensin- och oljenämnden infördes motsvarande bestämmelse först i de kungörelser, som den 30 december 1939 utfärdades rörande ändringar i deras instruktioner. Dessa kungörelser trädde i kraft den 1 januari 1940.¹

Vad angår *statens kolnämnd* fattade Kungl. Maj:t beslut om dess tillsättning den 15 september 1939 i samband med framläggandet för riksdagen av proposition (nr 15) om åtgärder för reglering av prisbildningen på stenkol m. m. samt det samtida förordnandet om importreglering för kolbränsle (kungörelse den 15 september 1939, nr 653). (Se sid. 93.) Instruktion för kolnämnden utfärdades samma dag (nr 654).

¹ Kolnämndens, vednämndens, bensin- och oljenämndens och gengasnämndens uppgifter ha sedermera övertagits av statens bränslekommission, vilken trädde i verksamhet den 1 juli 1940. Se sid. 220.

Enligt denna instruktion skulle nämndens uppgift vara att handhava frågor rörande försörjningen inom riket med stenkol, koks och kolbriketter. Det skulle åligga densamma att pröva och avgöra frågor om införseltillstånd för dessa varor, att enligt av Kungl. Maj:t meddelade anvisningar såsom representant för staten förhandla och träffa avtal med kol- och koksimportörer angående införsel och försäljning av nämnda varor, att till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till högsta försäljningspris därå att gälla enligt avtalsvis gjorda utfästelser, att meddela de närmare föreskrifter samt på förfrågan lämna de råd och upplysningar, som erfordrades för tillämpningen av de för nämndens verksamhet givna bestämmelserna, att handhava den närmare tillsynen över efterlevnaden av sagda bestämmelser och föreskrifter, att träffa för verksamhetens organiserande och utövande erforderliga anstalter samt att hos Kungl. Maj:t göra de framställningar, vilka kunde finnas av behovet påkallade.

Till ledamöter av kolnämnden förordnade chefen för handelsdepartementet den 15 september enligt givet bemyndigande tre personer.

Genom kungörelsen den 30 december 1939 (nr 956) vidtogos vissa ändringar i kolnämndens instruktion. Viktigast var härvid stadgandet att nämnden skulle handhava sin uppgift »under statens industrikommission» och vid fullgörande av sin uppgift ställa sig till efterrättelse av Kungl. Maj:t eller industrikommissionen meddelade anvisningar. Nämndens ledamöter skulle enligt den reviderade instruktionen förordnas av Kungl. Maj:t.

Rörande nämndens uppgifter blevo genom sistnämnda kungörelse något ändrade bestämmelser meddelade. Det skulle utöver vad förut gällt åligga nämnden att skaffa sig möjligast fullständiga kännedom om landets tillgångar och behov av stenkol, koks och kolbriketter samt hålla industrikommissionen fortlöpande underrättad därom, att efter erhållet bemyndigande ombesörja behövliga inköp av dessa varor från utlandet, förbereda och genomföra regleringar rörande den inrikes handeln med och dispositionen över befintliga kol- och koksörråd och för statens räkning övertaga sådana örråd, att verka för besparing i och rationalisering av användningen av nyssnämnda bränslen samt att förbereda och genomföra erforderliga regleringar i fråga om användningen därav.

Till ledamöter av kolnämnden i dess nya gestalt förordnade Kungl. Maj:t de förut av chefen för handelsdepartementet utsedda ledamöterna.

För att handha ledningen av ved- och träkolsförsörjningens ordnande fattade Kungl. Maj:t den 6 september 1939 beslut om tillsättande av en *statens vednämnd* samt lokala organ för denna (vedkontor). Instruktion härför utfärdades samma dag (SFS nr 646). Organisationsplanen vilade på av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap utarbetat, senare av domänstyrelsen överarbetat förslag.

Det skulle enligt instruktionen åligga vednämnden att verka för att försörjningen med vedbränsle och träkol bedreves på ett ändamålsenligt sätt.

Härvid hade nämnden att själv eller genom vedkontoren i största möjliga utsträckning verka för frivilliga leveranser av vedbränsle och träkol från producenter och sammanslutningar av producenter direkt till förbrukare samt att, i den mån sådana leveranser ej bleve tillräckliga, i anslutning till uppgjord allmän försörjningsplan vidtaga åtgärder för anskaffning och fördelning av nödiga mängder av ifrågavarande bränsle, allt med beaktande av att rikets skogstillgångar utnyttjades på ett ändamålsenligt och med skäligen krav på en god skogsskötsel förenligt sätt. Nämnden ägde uppdraga åt skoglig producentsammanslutning eller annan organisation att i lämplig utsträckning omhänderha anskaffningen och försäljningen till förbrukare och återförsäljare av vedbränsle och träkol inom visst område eller från vissa skogsägare.

För anskaffning av bränsle från skogar, som stode under förvaltning eller tillsyn av domänstyrelsen eller annan myndighet med undantag av stiftsnämnd eller skogsvårdsstyrelse, ägde vednämnden anlita domänverket. Eljest hade nämnden att med vederbörande markägare eller sammanslutning av markägare eller med avverkningsrättsinnehavare söka träffa avtal om leverans. I den mån tillräcklig anskaffning av bränsle ej kunde på angivet sätt åvägabringas, ägde nämnden å områden, varå avverkningsrätt av nämnden inköptes, anordna avverkning, utvinning och förädling ävensom lagring, leveranser o. s. v. genom nämndens eller vedkontorens egen eller, efter överenskommelse med domänstyrelsen, genom domänverkets försorg. I sista hand hade nämnden att till Kungl. Maj:t ingå med framställning om att för ändamålet visst eller vissa områden toges under förfogande.

Vednämnden skulle enligt instruktionens ursprungliga lydelse bestå av högst nio personer, var och en med en personlig suppleant, samtliga utsedda av Kungl. Maj:t. Av dessa skulle en utses till ordförande, medan i övrigt skulle finnas representanter för domänstyrelsen, skogsvårdsstyrelserna, Sveriges skogsägareförbund, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund och Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet, utsedda efter förslag av vederbörande styrelse eller förbund, dock att förslaget till representant för skogsvårdsstyrelserna skulle avgivas av centralrådet för skogsvårdsstyrelsernas förbund.

Efter de ändringar, som vidtogos i instruktionen genom kungörelsen den 30 december 1939 (nr 957), skulle ledamöterna i vednämnden förordnas av Kungl. Maj:t utan sådana förslag, som ovan angivits; maximiantal för ledamöterna var ej stadgat.

Till nämndens ordförande förordnade Kungl. Maj:t ursprungligen generaldirektören och chefen för domänstyrelsen. Efter det denne jämte övriga ledamöter och suppleanter på begäran entledigats från uppdraget blev i samband med instruktionsförändringen ny ordförande förordnad, medan till övriga ledamöter utsågos tre av de förutvarande ledamöterna.

Instruktionsförändringen innebar i övrigt, att vednämnden liksom kol-

nämnden skulle handhava sin verksamhet under statens industrikommission och vid utövandet av densamma följa de anvisningar, som meddelades av Kungl. Maj:t eller industrikommissionen.

Vednämnden hade att själv antaga chef för bränsleanskaffningen (kansli-chef) och annan erforderlig personal. Inom nämnden inrättades en särskild träkolsavdelning.

Beträffande de lokala *vedkontoren*, vilka skulle upprättas i allmänhet ett inom varje län, stadgades i instruktionen, att deras verksamhet skulle ledas av en styrelse för varje kontor, bestående av tre till fem ledamöter, var och en med personlig suppleant. Dessa skulle utses av vednämnden, varvid en ledamot förordnades till ordförande. Övriga ledamöter skulle, i den mån anledning därtill funnes, utgöra representanter för resp. domänstyrelsen, skogsvårdsstyrelsen inom vedkontorets verksamhetsområde, Sveriges skogsägareförbund samt skogsägareföreningen i länet och utses efter förslag av vederbörande styrelse, förbund eller lokala skogsägareförening. Som chef för bränsleanskaffningen inom vedkontors verksamhetsområde skulle vednämnden efter förslag av kontorets styrelse utse en länsvedchef, där så erfordrades även biträdande länsvedchef.

Det skulle som huvuduppgifter åligga vedkontoren att, under vednämndens inseende och enligt av denna meddelade anvisningar, inom vederbörande län verka för att försörjningen med vedbränsle och träkol bedreves på ett ändamålsenligt sätt, att leda och kontrollera underlydande personals verksamhet samt att till vednämnden i föreskriven ordning avgiva rapporter och redovisning rörande verksamheten.

Hushållningen med *flytande bränslen* var en av de angelägenheter, som efter krisens utbrott tidigast påkallade regleringsåtgärder. För att på detta område, i samarbete med rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, granska och praktiskt utforma föreliggande försörjningsplaner samt att följa företeelserna och hos Kungl. Maj:t eller vederbörande myndigheter föreslå av läget betingade åtgärder bemyndigade Kungl. Maj:t den 1 september 1939 chefen för handelsdepartementet att utse särskilda sakkunniga. Sådana tillkallades av departementschefen följande dag till ett antal av fem. De sakkunniga antogo namnet *bensin- och oljenämnden*. Instruktion för denna nämnd utfärdades den 6 oktober 1939 (SFS nr 701). Enligt instruktionen skulle nämnden bestå av högst fem av chefen för handelsdepartementet utsedda ledamöter. Som sådana förordnades omedelbart de förut utsedda fem sakkunniga.

Vissa ändringar i och tillägg till förut gällande instruktion skedde genom kungörelse den 30 december 1939 (nr 955). Liksom kol- och vednämnderna skulle även bensin- och oljenämnden därefter sortera under statens industrikommission och vid fullgörande av sitt uppdrag ställa sig till efterrättelse av Kungl. Maj:t eller industrikommissionen meddelade anvisningar. Till dess verksamhetsområde hänfördes nu även försörjningen med *smörj-*

medel. Ledamöterna i nämnden skulle enligt de nya bestämmelserna förordnas av Kungl. Maj:t.

Nämndens uppgifter specificerades i instruktionen på följande sätt. Det skulle åligga nämnden

att skaffa sig möjligast fullständiga kännedom om landets tillgångar och behov av flytande bränslen och smörjmedel samt hålla industrikommissionen fortlöpande underrättad om nämnda tillgångar och behov,

att verka för upprätthållandet av importen av flytande bränslen och smörjmedel samt, efter erhållet bemyndigande, själv ombesörja behövliga inköp från utlandet,

att förbereda och, efter erhållet bemyndigande, genomföra regleringar rörande den inrikes handeln med och dispositionen över befintliga förråd av flytande bränslen och smörjmedel samt att, efter erhållet bemyndigande, för statens räkning övertaga sådana förråd,

att verka för besparing i och rationalisering av användningen av flytande bränslen och smörjmedel,

att förbereda och efter erhållet bemyndigande, genomföra erforderliga regleringar i fråga om användningen av flytande bränslen och smörjmedel,

att meddela de närmare föreskrifter samt lämna de råd och upplysningar, som erfordrades för tillämpningen av rörande nämndens verksamhetsområde givna bestämmelser,

att handhava tillsynen över efterlevnaden av sagda bestämmelser och föreskrifter,

att träffa för verksamhetens organiserande och utövande erforderliga anstalter,

att i enlighet med givna bestämmelser förvalta medel, som inbetalts eller eljest ställts till nämndens förfogande, samt

att i övrigt fullgöra de uppgifter, som av Kungl. Maj:t anförtroddes åt nämnden.

Som en angelägen uppgift framstod alltsedan krigsutbrottet att fullfölja och intensifiera tidigare vidtagna beredskapsåtgärder för att, till minskning av åtgången av flytande bränslen, befrämja användningen av trä- eller träkolsdrivna *gasgeneratorer* för drift av motorfordon och motorredskap. För detta syfte bemyndigade Kungl. Maj:t den 6 september 1939 chefen för handelsdepartementet att tillkalla sakkunniga med uppgift att vara rådgivande organ i gasgeneratorfrågor, att följa utvecklingen på detta område samt att till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till åtgärder för snabb övergång till gasgeneratordrift vid förbränningsmotorer. De av handelsministern samma dag tillkallade sex sakkunniga antogo namnet *statens gengasnämnd*.

Instruktion utfärdades för denna nämnd den 10 november 1939 (SFS nr 803). Enligt denna skulle ledamöterna i nämnden förordnas av Kungl. Maj:t. De förblevo desamma som de från början utsedda sakkunniga.

Statens gengasnämnd skulle enligt instruktionen under industrikommissionen handhava frågor rörande gasgeneratorer för motordrift. Det skulle åligga nämnden

att företaga nödiga undersökningar och prov till fullkommande av de tekniska förutsättningarna för gengasdriftens ordnande,

att genom råd och anvisningar verka för att endast tekniskt fullgoda gengasaggregat tillverkades och att installationen av aggregaten handhades på ett tillfredsställande sätt,

att till myndighet, som hade att bevilja lån av statsmedel för inköp av gasgeneratorer för motordrift, avgiva yttrande angående gengasaggregat, som med låneansökan avsåges, samt angående aggregatets lämplighet för sitt ändamål,

att lämna väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt länsstyrelserna biträde i frågor angående besiktning eller beskattning av gengasdrivna motorfordon,

att, i den mån medel därtill ställts till förfogande, sörja för anordnandet av utbildningskurser, avseende utbildning i montering och skötsel av gengasaggregat samt i framförande av med sådant aggregat försedda fordon,

att i enlighet med givna bestämmelser förvalta och redovisa medel, som inbetalts eller eljest ställts till nämndens förfogande, samt

att i övrigt fullgöra de uppgifter, som av Kungl. Maj:t anförtroddes åt nämnden.

Vid fullgörande av sitt uppdrag hade nämnden att ställa sig till efter rättelse av Kungl. Maj:t eller industrikommissionen meddelade anvisningar. Det skulle åligga nämnden att, där vidtagandet av erforderliga åtgärder icke ankomme på nämnden, hos industrikommissionen föreslå de åtgärder, som kunde finnas påkallade.

Hos nämnden inrättades en gengasbyrå för lämnande av råd och anvisningar till allmänheten i gengasfrågor samt en teknisk avdelning för verkställande av prov och undersökningar med gengasverk och gengasdrivna fordon.

Rörande den *centrala driftledningen* på det elektriska kraftområdet se nedan sid. 117.

Inom Sveriges Industriförbund har bildats en särskild *Industriförbundets bränslekommitté*. Dess uppgift är att följa utvecklingen på bränsleområdet och de statliga organens verksamhet på detta område samt att föreslå åtgärder för tillgodoseende av behovet av industribränsle, att undersöka möjligheterna till besparing och mest ekonomiska användning av bränsle och kraft samt att verka för fullföljande av planerna på lagring av bränsle.

Utrikeshandeln.

Statens handelslicensnämnd tillsattes den 26 augusti 1939 i samband med tillkomsten av de första export- och importförbuden närmast för att jämte den förut existerande statens jordbruksnämnd handlägga ärenden rörande undantag från de sålunda stadgade och ytterligare förväntade förbuden. På jordbruksnämnden skulle enligt export- och importförbudsförfattningarna ankomma att meddela licens rörande jordbruksprodukter och förnödenheter för jordbruket samt livsmedel i allmänhet, medan handelslicensnämnden skulle meddela licens rörande övriga varor. Licensgivningen beträffande förnödenhetsartiklar för fartyg och till fartygs utrustning hänförligt gods åter skulle ankomma på kommerskollegium. Instruktion för statens handelslicensnämnd utfärdades den 26 augusti (SFS nr 569). Ledamöterna, vilka tillsattes av Kungl. Maj:t, blevo till antalet fem.

En omorganisation på hithörande område skedde genom Kungl. Maj:ts beslut den 10 november 1939. Då förordnades, att handelslicensnämnden skulle fr. o. m. den 20 november upphöra och dess uppgifter jämte vissa andra övertagas av *statens handelskommission*, för vilken instruktion utfärdades förstnämnda dag (SFS nr 805, 806).

Handelskommissionens uppgift är enligt instruktionen att under Kungl. Maj:t handhava erforderliga regleringsåtgärder beträffande varuutbytet med utlandet, i den mån fullgörandet av dylika uppgifter icke ankommer på annan myndighet, ävensom att handhava de övriga uppgifter, som av Kungl. Maj:t överlämnas till kommissionen. Det skall därvid särskilt åligga kommissionen att verkställa erforderliga utredningar och avgiva de förslag rörande varuutbytet med utlandet, som må föranledas av handelsöverenskommelser med främmande makter, samt att, i den omfattning Kungl. Maj:t bestämmer, handlägga ärenden rörande meddelande av undantag från stadgade export- och importförbud. Därutöver har kommissionen att utöva rådgivande verksamhet samt att handhava tillsynen över efterlevnaden av utfärdade bestämmelser. Åt kommissionen har den 30 december 1939 jämväl uppdragits att meddela tillstånd och anvisningar enligt lagen angående vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m. m. (se sid. 21).

Till ledamöter av statens handelskommission förordnade Kungl. Maj:t samtliga medlemmar av handelslicensnämnden, med bibehållande jämväl av ordförande och vice ordförande, samt dessutom ytterligare tre personer.

Kommissionens kansli, vilket enligt instruktionen skall stå under ledning av en direktör, var vid årsskiftet fördelat på fyra avdelningar, nämligen en licensavdelning, en transiteringsavdelning, ett sekretariat med statistisk avdelning samt en kontorsavdelning.

Trafikväsendet.

Kungörelserna den 1 och 6 september 1939 angående tillämpning av lagarna om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m. samt om förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenskt fartyg m. m. (se ovan sid. 22) föranledde Kungl. Maj:ts beslut om tillsättande av en *statens sjöfartsnämnd*. Instruktion för denna utfärdades den 6 september 1939 (SFS nr 641).¹

Nämndens uppgift skulle enligt instruktionen vara att handlägga frågor om tillstånd eller medgivande, varom förmäldes i ovannämnda två lagar. Ärende, som av nämnden funnes hava större principiell betydelse eller allmän räckvidd, borde dock underställas Kungl. Maj:ts prövning. Nämnden hade vidare att meddela de närmare föreskrifter samt på förfrågan lämna de råd och upplysningar, som erfordrades för tillämpningen av de för dess verksamhet givna bestämmelserna, samt att hos Kungl. Maj:t göra de framställningar, vilka kunde finnas av förhållandena påkallade.

På grund av föreskrift i utfärdade kungörelser om exportförbud den 8 september och den 8 december 1939 skulle på nämndens handläggning även ankomma frågor om undantag från stadgade exportförbud såvitt anginge skeppsförnödenheter och utrustningsgods för fartyg, vilka ärenden till en början handlagts av kommerskollegium.

¹ Sjöfartsnämndens och den nedan omförmälda transportkommissionens uppgifter ha fr. o. m. den 15 augusti 1940 övertagits av den då nyinrättade statens trafikkommission.

Till ledamöter förordnade Kungl. Maj:t den 6 september nio personer inkl. ordförande och vice ordförande. Den 10 oktober utökades nämnden med en tionde ledamot. Två av ledamöterna utsågos som jourhavande. Någon uppdelning på avdelningar skedde ej.

I september 1939 tillsattes av Sveriges redareförening en kommitté, *Sjöfartskommittén 1939*, med huvudsaklig uppgift att i samarbete med statens sjöfartsnämnd medverka till att svenska handelsflottan på mest rationella sätt utnyttjades för att så vitt möjligt säkerställa det svenska näringslivets legitima behov av tonnage för såväl export som import.

Beträffande trafikväsendet i allmänhet fattade Kungl. Maj:t den 22 september 1939 beslut om bemyndigande för chefen för kommunikationsdepartementet att tillkalla högst sju personer såsom ledamöter i en *statens transportkommission* med uppgift att utarbeta förslag till organisation av landets transportväsen enligt vissa angivna riktlinjer samt att till Kungl. Maj:t inkomma med dessa förslag liksom också förslag till instruktion för kommissionen.

I sitt yttrande till statsrådsprotokollet vid ärendets behandling hänvisade kommunikationsministern till de svårigheter, som kunde komma att beredas landets transportväsen genom begränsningar i bränsleimporten, ävensom de ökade krav som det pågående kriget kunde komma att ställa i fråga om transitotransporter liksom även i fråga om rent militära transporter. Transportkommissionen borde till en början upptaga till prövning frågan om den samordning av vårt lands transportväsen till lands och vatten, som under olika förutsättningar kunde behöva genomföras för tillgodoseende av kraven på sträng transporthushållning. Det borde undersökas, huruvida och i vilka former en sådan samordning lämpligen borde organiseras och fungera vid olika stadier i krissituationen. Kommissionen borde sålunda upprätta förslag till transportväsendets organisation och arbetsformer för olika situationer, från en samverkan mellan enskilda företag under ett statligt centralorgans medverkan och fram till en fullständig samordning av de skilda transportmedlen under enhetlig ledning.

Med stöd av bemyndigandet tillkallade kommunikationsministern den 10 oktober fem ledamöter i kommissionen. Bland dessa ingick en representant för järnvägsväsendet, en för sjöfarten, en för försvarsväsendet och en för lastbiltrafiken.

Kommissionens uppgifter och organisation utformades sedermera i den instruktion, som utfärdades för densamma den 30 december 1939 (nr 964).

Enligt instruktionen skulle statens transportkommissions uppgift vara att under Kungl. Maj:t handhava ledningen av den reglering av landets inrikes transportväsen till lands och vatten, som under utomordentliga, av krig eller krigsfara föranledda förhållanden kunde vara erforderlig. Det skulle därjämte åligga kommissionen att handhava de övriga uppgifter, som av Kungl. Maj:t överlämnades till densamma.

Efter mobilisering skulle kommissionen under utövande av sin verksamhet enligt givna föreskrifter bereda de transporter, som verkställdes för krigsmaktens behov företrädesrätt framför all annan trafik. Detsamma skulle

gälla vid förstärkt försvarsberedskap, i den mån så erfordrades med hänsyn till de militära förhållandena.

Till fullgörande av ovan allmänt angivna skyldigheter skulle det bland annat åligga kommissionen att skaffa sig möjligast fullständiga kännedom om landets transportbehov och transportmedel, att förbereda och genomföra den samordning av transportmedlen, som under olika förutsättningar kunde behöva åstadkommas, att enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande meddela föreskrifter angående utnyttjandet av hamnarna och angående lastnings-, lossnings- och därmed sammanhängande förhållanden samt att medverka vid planläggningen av erforderliga regleringar i fråga om driv- och smörjmedels användning för olika transportmedel.

Transportkommissionen skulle bestå av en ordförande och chef samt minst fyra och högst sex ledamöter, innefattande representanter för olika trafikmedel och försvarsstaben. Kommissionen ägde utse personer med beprövad erfarenhet om verksamheten inom viss transportgren (tekniskt sakkunniga) att antingen var för sig eller flera gemensamt fortlöpande biträda kommissionen vid utredning och handläggning av vissa ärenden eller grupper av ärenden.

Till ordförande och ledamöter i transportkommissionen förordnades av Kungl. Maj:t samma personer, som tidigare utsetts av chefen för kommunikationsdepartementet.

Arbetet inom kommissionen uppdelades på tre byråer, en för järnvägs-transporter, en för inrikes sjötransporter och hamnfrågor och en för motorfordonstrafiken.

Försäkringsväsendet.

Redan den 21 oktober 1938 tillsatte Kungl. Maj:t i anledning av upprättat förslag till lag om statlig krigsförsäkring m. m. en *statens krigsförsäkringsnämnd* med uppgift att förbereda de åtgärder, som från statens sida kunde finnas böra vidtagas för meddelande av sådan statlig försäkring, varom i berörda lag förmäldes, ävensom att, därest en lagstiftning enligt de i förslaget angivna riktlinjer komme till stånd, omhänderhava de försäkringsuppgifter, som därvid skulle ankomma på staten. Till ledamöter utsågos sju personer, därav en ordförande och en vice ordförande.

Lag i ämnet utfärdades, som förut nämnt, den 10 mars 1939 (nr 68). Förordnande om tillämpning därav i vad avsåg transportförsäkring eller återförsäkring av sådan meddelades den 3 september 1939 (se ovan sid. 25). Sistnämnda dag utfärdades jämväl kungörelse med närmare föreskrifter angående tillämpning av ovanberörda lag (nr 596). Denna kungörelse innehöll ock vissa bestämmelser om statens krigsförsäkringsnämnd.

Nämndens uppgift är att handlägga frågor rörande försäkring enligt den ifrågavarande lagen.

Det åligger nämnden att fastställa villkoren för försäkring och återförsäkring, som omfattas av verksamheten, att utfärda härför erforderliga anvis-

ningar samt att hos Kungl. Maj:t göra de framställningar, vilka kunna finnas av förhållandena påkallade och med verksamheten äga samband.

Statens krigsförsäkringsnämnd skall bestå av minst fem och högst nio ledamöter, vilka förordnas av Kungl. Maj:t. Bland ledamöterna utser Kungl. Maj:t en ordförande och en vice ordförande.

Inom nämnden ha inrättats en kaskoavdelning, en varuavdelning och en haveriavdelning.

Försäkringen av fartyg (kasko) och kaskointresse har handhåfts direkt av nämnden, som utfärdat försäkringspoliser och inkasserat premier. Försäkringen av varor, fraktförskott och annat lastägareintresse har tecknats av nämnden, men de privata sjöförsäkringsbolagen ha fungerat som nämndens ombud och enligt nämndens instruktioner och å dess vägnar utställt försäkringspoliser. Endast i enstaka fall har försäkring av varor tecknats direkt hos nämnden.

I nära samarbete med utrikesdepartementet har nämnden handhaft ärenden angående beslagtagande, sänkning, uppbringning och dylika åtgärder, som drabbat hos nämnden försäkrade fartyg eller laster. Nämnden har sålunda hos vederbörande myndigheter, prisdombstolar etc. i Storbritannien och Tyskland bevakat de svenska försäkringstagarnas intressen och har för detta ändamål utsett ombud i London och Hamburg.

Arbetsmarknaden.

Den 15 september 1939 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet att tillkalla en kommission, *statens arbetsmarknadskommission*, bestående av högst sju ledamöter med angiven uppgift att följa läget på den svenska arbetsmarknaden, ävensom att tillkalla experter för att vid behandling av särskilda specialfrågor medverka vid det i samband med uppdraget erforderliga utredningsarbetet. Kommissionen skulle äga allenast rådgivande karaktär utan någon administrativ befogenhet. Den skulle sortera under socialdepartementet och inrymma representanter för industrien och jordbruket. Den borde fullgöra sina uppgifter i samråd och samverka med socialstyrelsen, statens arbetslöshetskommission och rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap samt i erforderlig omfattning även övriga med anledning av krisläget tillsätta kommissioner och nämnder.

Vid frågans behandling i konseljen hänvisade socialministern till att läget på den svenska arbetsmarknaden genom det pågående kriget blivit sådant, att en betydande arbetslöshet hotade på vissa håll, medan samtidigt brist på arbetskraft uppstått eller kunde förväntas inom andra områden. Samhället måste ingripa såväl för att stödja de oförvällat arbetslösa som för att underlätta tillförseln av arbetskraft till livsviktiga områden inom näringslivet. De dittills tillämpade åtgärderna för bispringande av de arbetslösa samt för befordrande av arbetskraftens rörlighet hade anordnats med utgångspunkt från helt andra förutsättningar med avseende å arbetsmarknadens struktur än de, med vilka man nu hade att räkna. Med hänsyn härtill gjorde sig i rådande läge ett behov av en samlande överblick över de skiftande företeelserna på arbetsmarknaden och av samverka mellan de

olika arbetsmarknadsorganen starkt gällande. Härför vore ett särskilt centralt organ erforderligt. Det borde tillkomma detsamma i främsta rummet att noggrant följa förhållandena på den svenska arbetsmarknaden, såväl i fråga om uppkommande arbetslöshet som beträffande brist på arbetskraft, och att föreslå de åtgärder, som därutinnan skulle kunna underlätta en nödvändig utjämning. Såsom en första arbetsuppgift, vilken krävde snabb handläggning, syntes anmäla sig upprättandet av förslag till åtgärder för en sådan rationalisering av arbetsmarknadsstatistiken, att förändringarna på arbetsmarknaden kunde snabbt och detaljerat följas. Det borde vidare vara en uppgift av största vikt för berörda organ att överväga spörsmålet om vilka åtgärder, som kunde komma att bli erforderliga, därest krisläget skulle skärpas.

Den 19 september 1939 tillkallade socialministern med stöd av det lämnade bemyndigandet sju personer som ledamöter av arbetsmarknadskommissionen samt dessutom fyra experter.

Kommissionens organisation var vid årsskiftet ännu att betrakta som provisorisk. Någon plan för dess mera definitiva utformning hade då ännu ej framlagts och någon instruktion för densamma följaktligen ej utfärdats.

Prisreglering.

Den 26 augusti 1939 tillkallade chefen för finansdepartementet på Kungl. Maj:ts bemyndigande sju sakkunniga med uppdrag att följa prisutvecklingen och föranstalta om de undersökningar, som därvid prövades önskvärda, samt att inkomma med förslag till de åtgärder, vartill de funne läget giva anledning. Samtidigt uppdrogs åt sakkunniga vid konjunkturinstitutet att vid fullgörandet av förenämnda uppdrag biträda såsom sekreterare. De sakkunniga antogo namnet *prissakkunniga*.

I yttrande till statsrådsprotokollet i ärendet framhöll finansministern, att Sveriges försörjningsläge icke syntes honom ge anledning till sådana farhågor för prisutvecklingen, som vid denna tidpunkt kunde motivera ett ingripande med stöd av föreliggande fullmakt att vidtaga vissa prisreglerande åtgärder. Dock funnes det anledning att med största uppmärksamhet från början följa utvecklingen och överväga i vad mån denna kunde ge anledning till åtgärder av det ena eller andra slaget till stöd för penningvärdet. I första hand åvilade denna uppgift visserligen riksbanken, men med hänsyn till frågans omfattning och behovet av fortlöpande marknadsiakttagelser till stöd för dess bedömande funnes dock anledning att åt särskilda sakkunniga, representerande olika konsument- och producentintressen samt med god kännedom om svenska marknadsförhållanden, uppdraga att fullgöra ovanberörda uppgifter.

Prissakkunniga funno från början angeläget att vid utförande av sitt uppdrag söka samverka med de ledande riksorganisationerna inom industri och handel. Inom dessa upprättades redan under krigets första dagar speciella organ för att, var på sitt område, utöva rådgivande och övervakande verksamhet i prishänseende samt därutinnan bistå vederbörande statliga myndigheter. Sålunda bildades inom Sveriges industriförbund *Industriförbundets prisbyrå*, inom Sveriges grossistförbund *grosshandelns prisenämnd* och inom Sveriges köpmannaförbund *detaljhandelns prisenämnd*.

Kreditväsendet.

För central planläggning av kreditmarknaden har ett särskilt organ bildats, i det att chefen för finansdepartementet enligt den 3 november 1939 erhållit bemyndigande tillkallat riksbankschefen och riksgäldsfullmäktiges ordförande samt fyra representanter för kreditväsendet och allmän ekonomisk sakkunskap att under departementschefens ordförandeskap utgöra en *kreditnämnd* med de uppgifter och befogenheter, som framginge av statsrådsprotokollet för nämnda dag.

Enligt detta framhöll finansministern det djupgående inflytande på landets kreditväsende, som krisläget måste i olika avseenden komma att utöva. Å ena sidan hade man anledning att befara en minskning av sparandet bland annat till följd av forcerade varuinköp, å andra sidan vore starkt ökade anspråk på kapitalmarknaden att förutse i främsta rummet för finansiering av nytillkommande statliga utgifter och för den nya anläggningsverksamhet, som borde bli en följd av produktionens anpassning efter ändrade förutsättningar, men även för täckning av ökade medelsbehov exempelvis inom varuhandeln. Den knapphet på kredit, som under angivna omständigheter kunde väntas göra sig gällande, kunde få vittgående återverkningar på ränteläget, i den mån icke en anpassning av kreditefterfrågan efter kreditutbudet vunnes genom besparingsåtgärder eller annan planmässig omläggning av kreditbehoven.

I en situation, där staten kunde väntas uppträda såsom låntagare i väsentligt större utsträckning än eljest och därför finge ett bestämmande inflytande på den allmänna ränteutvecklingen, borde statens lånepolitik utformas under noggrant beaktande ej endast av statsfinansiella intressen utan även av dess återverkan på näringslivets kreditvillkor. För att detta skulle vara möjligt fordrades en nära, kontinuerlig samverkan mellan de för den statliga finans- och kreditpolitiken ansvariga samt övriga på kreditmarknaden verksamma organ och institutioner. Fördenskull borde en särskild kreditnämnd bildas, inom vilken chefen för finansdepartementet, riksbankschefen och riksgäldsfullmäktiges ordförande erhöle tillfälle till fortlöpande samarbete med representanter för det enskilda kreditväsendet och allmän ekonomisk sakkunskap. Kreditnämnden skulle vara ett organ för överläggningar och utredningar i här angivna frågor. Nämnden borde för behandlingen av vissa frågor kunna med sig adjungera representanter för övriga krisorgan eller i nämnden ej företrädda institutioner och grupper.

Informationsverksamhet.

På hemställan av utrikesministern beslöt Kungl. Maj:t den 26 augusti 1939 upprättande inom utrikesdepartementet av en radiolyssningscentral med uppgift att följa och kontrollera utländska stationers radioutsändningar. Ett par dagar därefter hade telegrafstyrelsen vidtagit erforderliga tekniska anordningar, och vid krigsutbrottet var verksamheten redan i full gång.

Några dagar senare — den 6 september 1939 — beslöt Kungl. Maj:t att tillkalla en *tremannanämnd* med uppdrag att förbereda och i erforderlig utsträckning vidtaga åtgärder för upprättande av ett centralt organ för informationsväsendet. Samtidigt bemyndigades utrikesministern att tillkalla högst sex representanter för pressen jämte ersättare att ingå i ett råd (*pressrådet*) med uppgift att biträda vid handläggandet av frågor rörande informationsväsendet.

Tremannanämndens första uppgift blev att föreslå upprättandet av en *informationsbyrå* med uppgift att centralisera förmedlingen av de av rådande särskilda förhållanden betingade meddelandena från civila statsmyndigheter samt övriga statsorgan till allmänheten, ävensom av en *granskningsbyrå* med uppgift att genomgå svenska och utländska tryckalster, att genom den redan anordnade radioavlyssningsstationen följa utländska radioutsändningar samt att upptaga och ordna ur tryckalster och radioutsändningar eller på annat sätt framkommet material.

Den 15 september 1939 beslöt Kungl. Maj:t att dels uppdraga åt tremannanämnden att, intill dess att chef för den statliga informationsverksamheten kunde komma att utses, handhava ledningen av den informationsverksamhet, som föranleddes av rådande särskilda förhållanden, i den mån icke denna verksamhet enligt gällande föreskrifter ankomme på utrikesdepartementets pressbyrå eller eljest komme att anförtros åt byrån, dels ock upprätta en informationsbyrå och en granskningsbyrå med de av nämnden angivna uppgifterna.

De båda byråerna trädde omedelbart i verksamhet.

Tidigare inrättade organ. Samverkan mellan kristidsorganen m. m.

Av tidigare inrättade organ med uppgifter, sammanhängande med kristidsadministrationen, har såväl *rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap* som *statens reservförrådsnämnd* fortbestått.

Sistnämnda myndighet har icke undergått någon förändring till sin organisation, men dess verksamhet har i viss mån fått en annan inriktning därigenom att nämnden efter krigsutbrottet i förhållandevis mindre omfattning blivit ett inköpsorgan än ett organ för förvaltning, omsättning och komplettering av förefintliga förråd.

Vad däremot rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap beträffar ha genom tillkomsten av de många nya kristidsorganen, vilka dels fullföljt kommissionens planläggnings- och förberedelsearbeten på skilda områden, dels erhållit förvaltningsuppgifter av olika slag, kommissionens arbetsuppgifter blivit väsentligt inskränkta, varav följt att dess organisation i motsvarande grad nedskurits.

Ovan har omförmäls, att Kungl. Maj:t den 15 december 1939 förordnat, att rikskommissionens industriavdelning skulle tills vidare ingå såsom en särskild avdelning av statens industrikommission, benämnd krigsindustriavdelningen. Här-efter har Kungl. Maj:t den 30 december 1939 förordnat, att den befattning, som rikskommissionen enligt sin instruktion eller andra författningar eller särskilda Kungl. Maj:ts beslut hade att taga med försvarsförberedelserna på det ekonomiska området, skulle tills vidare inskränkas till *dels* att handlägga ärenden rörande uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring vid mobilisering samt rörande undantag från tillämpningen av häst- och fordonsanskaffningslagen ävensom övriga ärenden, som icke redan överflyttats å de särskilt inrättade kristidsmyndigheterna, *dels* att verkställa de utredningar, som av Kungl. Maj:t uppdroges åt kommissionen ävensom att avgiva yttranden i ärenden, som av Kungl. Maj:t eller stat-

lig myndighet för sådant ändamål överlämnades till densamma. Kommissionens kansli skulle tills vidare vara uppdelat på en uppskovsavdelning för handläggning av omförmälda ärenden rörande uppskov och undantag samt en allmän avdelning för handläggning av andra frågor och ärenden. I övrigt skulle kommissionens instruktion i tillämpliga delar lända till efterrättelse. Genom beslut den 17 november 1939 uppdrog Kungl. Maj:t åt rikskommissionen att halvårsvis offentliggöra redogörelser beträffande under rådande krisläge vidtagna statsåtgärder på folkhushållningens område ävensom beträffande försörjningsläget.

Enligt den ordning, som vid 1939 års utgång var rådande, lydde under *folkhushållningsdepartementet* följande i det föregående omnämnda centrala kristidsmyndigheter: livsmedelskommissionen, industrikommissionen med de till densamma anknutna bränsleorganen, nämligen kolnämnden, vednämnden, bensin- och oljenämnden samt gengasnämnden, handelskommissionen, sjöfartsnämnden och krigsförsäkringsnämnden, ävensom de tidigare inrättade organen rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och reservförrådsnämnden. Under *utrikesdepartementet* lydde organet för den statliga informationsverksamheten, under *socialdepartementet* arbetsmarknadskommissionen, under *kommunikationsdepartementet* transportkommissionen samt under *finansdepartementet* prissakkunniga och kreditnämnden.

I instruktionerna för vissa av kristidsorganen (livsmedels-, industri-, handels- och transportkommissionerna) lämnas föreskrifter angående samarbete med näringslivets organisationer på de områden, vilka beröras av kristidsmyndighetens verksamhet, samt dessa organisationers utnyttjande i lämplig omfattning för genomförande av föreliggande uppgifter. Vidare meddelas bestämmelser om samverkan i erforderlig utsträckning med vederbörande centrala ämbetsverk och övriga centrala kristidsmyndigheter. Beträffande livsmedels-, industri- och transportkommissionerna stadgas dessutom rätt för överbefälhavaren att, om landet befinner sig i krig, vara företrädd genom av honom utsedd representant vid föredragning och avgörande av viktigare ärenden. Gäller det ärende, vars utgång kan ha avsevärt inflytande på krigföringen, äger representanten, därest överbefälhavarens av honom uttalade mening avviker från beslutet, påfordra uppskov med beslutets ikraftträdande och ärendets ofördröjligen hänskjutande till Kungl. Maj:t.

En form för samverkan mellan de olika kristidsmyndigheterna rörande praktiska frågor av gemensamt intresse för dessa har skapats därigenom att vederbörande departementschefer anmodat rikskommissionens ordförande att till regelbundet återkommande överläggningar kalla ordförandena i dessa myndigheter. Sådana överläggningar ha mestadels en gång i veckan ägt rum alltsedan den 12 september 1939.

4. Jordbruket och livsmedelshushållningen.

Försörjningsläget.

Vid krigsutbrottet funnos i Sverige betydande lager av brödsäd. Genom beredskaps- och stödköp hade över 300 000 ton brödsäd — huvudsakligen vete — lagrats av Svenska spannmålsaktiebolaget. Därtill kommo handelskvarnarnas lager, omfattande omkring 90 000 ton vete och råg. De vid krigsutbrottet hos Svenska spannmålsaktiebolaget och handelskvarnarna befintliga lagren av vete och råg uppgingo alltså till sammanlagt 390 000 ton. Till jämförelse kan nämnas, att handelskvarnarnas förmalning av vete normalt utgjort omkring 420 000 ton per år och av råg omkring 130 000 ton per år. (Hela den normala brödsädsförmalningen har utgjort omkring 750 000 ton.) I ovanstående lageruppgifter innefattas icke saluöverskottet av 1939 års rekordmässiga veteskörd, vilket beräknats till 572 000 ton eller betydligt mer än handelskvarnarnas normala årsförbrukning, och ej heller saluöverskottet av 1939 års rågskörd, vilket beräknats till 140 000 ton. Vid krigsutbrottet funnos alltså tillräckliga reserver för att täcka eventuellt underskott i ett eller annat års skörd av brödsäd.

	V e t e		R å g	
	Skörd ton	Saluöver- skott ton	Skörd ton	Saluöver- skott ton
Genomsnitt för åren 1933/35..	705 000	493 000	470 000	200 000
Genomsnitt för åren 1936/38..	703 000	469 000	390 000	147 000
År 1939	854 000	572 000	378 000	140 000

Anm. Skördesiffrorna i tabellen avse hela riket, saluöverskottet däremot endast Svea- och Götaland. Skiljaktigheten saknar praktisk betydelse.

I fråga om potatis har Sverige under senare år varit helt självförsörjande. Då potatisskörden år 1939 kunde anses ungefär motsvara medelskörden för de sistförflutna åren, fanns vid höstens början ej anledning antaga annat än att tillgången skulle väl förslå för en normal förbrukning under konsumtionsåret.

Den svenska sockerbetsodlingen har likaledes under senare år gett ett utbyte, som ungefär motsvarat landets förbrukning av socker. 1939 års skörd uppgick till omkring 1 900 000 ton, vilket var något mer än 1938 års men mindre än 1937 års skörd. I början av oktober funnos svenska lager av rå-

socker motsvarande ett kvartals förbrukning, varför den normala sockerförbrukningen, vad råvarorna beträffar, kunde anses säkrad fram till årsskiftet 1940/41.

Däremot är den inhemska foderproduktionen otillräcklig för att under normala tider täcka det inhemska behovet av äggviterikt foder. Under de senaste åren ha inemot 300 000 ton oljekaksfoder — av utländskt ursprung — förbrukats i Sverige. Denna kvantitet motsvarar ungefär en produktion av 30 000 ton smör, d. v. s. en kvantitet lika stor som 1938 års export. Om importen av kraftfoder och råvaror för tillverkning av kraftfoder upphörde, borde således mjölkproduktionen icke minskas mer än vad som motsvarade den i fredstid exporterade smörkvantiteten, förutsatt att en produktionsomläggning mot framställning av mera äggviterikt foder skedde inom landet, vilket i viss utsträckning får anses genomförbart. Vid krigsutbrottet funnos vissa beredskapslager av utländska fodermedel, varjämte importen kunde upprätthållas vid någorlunda normal omfattning under de första krigsmånaderna. Importen av andra fodermedel än oljekakor — bland vilka det viktigaste är majs — har före kriget icke varit obetydlig men dock icke större än att den ungefär motsvarat den foderförbrukning, som erfordrats för fläskexporten.

Den för utfodring avsedda delen av 1939 års skörd av olika växtslag kunde uppskattas till 4 750 miljoner foderenheter mot 5 200 miljoner år 1938 och 4 600 miljoner i genomsnitt åren 1931/1935. Den kunde alltså betraktas som fullt medelmåttig.

På något längre sikt påverkas givetvis skördarna av tillgången på konstgödsel, som i form av råvara eller fabrikat i väsentlig utsträckning måste hämtas från utlandet. Det kunde emellertid vid krisens början antagas, att inneliggande lager av hithörande varor tillsammans med de under de närmaste månaderna från utlandet väntade kvantiteterna skulle i stort sett täcka behoven för våren 1940 av samtliga slag av konstgödselmedel. Goda utsikter syntes sålunda finnas för att åtminstone 1940 års skörd icke av brist på konstgödsel skulle behöva avsevärt nedgå.

Som framgår av det sagda kunde försörjningsläget i fråga om brödsäd, mjölk och mjölkprodukter, fläsk samt ägg under hösten 1939 betecknas som ganska tillfredsställande. För matfettförsörjningen är det emellertid av stor betydelse, att icke blott mjölk- utan även margarinproduktionen kan upprätthållas. Förbrukningen av margarin har för år 1938 beräknats uppgå till 9·3 kg per invånare mot 11·1 kg smör. Vid krigsutbrottet funnos rätt betydande lager av margarinråvaror inom landet, och under hösten 1939 fortgick importen av dylika råvaror tämligen obehindrat. Även under förutsättning att importen sedermera skulle upphöra kunde margarinproduktionen därför förutses kunna hållas i gång i viss omfattning under rätt lång tid framåt.

I fråga om nötkött har Sverige under senare år varit självförsörjande. Om

tillgången på kraftfoder skulle minskas, borde detta skäligen i första hand föranleda en tillväxt i produktionen av nötkött under den tid då nötkreatursstocken anpassades till den minskade fodertillgången, varför man först på ett senare stadium skulle beträffande utbudet av nötkött behöva räkna med en nedgång.

Krisens utbrott i början av september kännetecknades av en livligt ökad efterfrågan från allmänhetens sida på allehanda livsmedel, varigenom detaljhandeln hårt ansträngdes och förråden därstädes i många fall började tryta. Från såväl gross- som detaljhandelsorganisationerna utvecklades emellertid en energisk verksamhet för att tillse att de legitima inköpsbehoven kunde tillfredsställas. Därvid tillämpades mångenstädes av handlandena med myndigheternas gillande och stöd ett slags privat kundransonering, som i det stora hela verkade förmånligt. Sedan det visat sig, att varutillgången inom landet på de flesta områden var fullt tillräcklig och att någon anledning till oro för bristande försörjning med de vanliga livsmedlen icke förefanns, upphörde tämligen snart den panikpåverkade, onormala varuefterfrågan.

Vad angår jordbruksproduktionen ha de statliga kristidsåtgärderna gått ut på att på lämpligt sätt fullfölja eller ock med hänsyn till de ändrade tidsförhållandena avveckla den tidigare i prisstödande syfte upprätthållna regleringsverksamheten. Jordbruksstödet måste under rådande avspärrningskris givetvis få en i mycket ny karaktär. Det avgörande har varit, att ansträngningarna nu måst på ett helt annat sätt än förut inriktas på åstadkommande av en verklig självförsörjning. Planläggning för en på förhållandena under handelsavspärrning siktande produktionsomläggning hade påbörjats redan före krisens inträde genom den utredning, som av chefen för jordbruksdepartementet den 9 september 1938 uppdragits åt särskilt tillkallad sakkunnig, professor Å. Åkerman (se sid. 13). Den sålunda igångsatta utredningen har sedermera under samma ledning fullföljts inom livsmedelskommissionens produktionsavdelning. Delvis i anknytning härtill, delvis från andra utgångspunkter vidtogos under hösten 1939 ett flertal mer eller mindre förberedande åtgärder av produktionsbefrämjande natur.

Den kommersiella verksamheten på livsmedelsområdet påverkades genom den reglering, som utrikeshandeln underkastats i och med införandet av en rad export- och importförbud och en därtill anknuten licensgivning, men även genom de reglerande ingrepp, som i det allmännas intresse funnits böra vidtagas beträffande den inrikes omsättningen av vissa slag av jordbruksprodukter och förnödenheter för jordbruksdriften.

På konsumtionens område behövde statliga åtgärder för att påverka och reglera livsmedelsförbrukningen icke under hösten 1939 i nämnvärd omfattning ifrågakomma. Däremot pågick arbete för att förbereda ett snabbt genomförande av ett för ett svårare läge anpassat regleringssystem.

Jordbruksregleringen.

Under namnet »jordbruksregleringen» sammanfattas här de prisreglerande åtgärder i jordbruksnäringens intresse, vilka tillämpats sedan år 1930 och successivt utbildats till ett sammanhängande, tämligen invecklat system av import- och exportregleringar, skatter, avgifter och avtal. Det kan icke ifrågakomma att i detta sammanhang lämna en redogörelse för detta system, sådant det gestaltade sig före septemberkrisens utbrott. En översikt av förhållandena vid 1939 års ingång meddelas i Kungl. Maj:ts proposition nr 230 till 1939 års lagtima riksdag, till vilken här hänvisas. I huvudsaklig anslutning till denna proposition fattade riksdagen beslut rörande fortsatta prisreglerande åtgärder, varvid det redan utbildade systemet i stort sett bibehölls oförändrat i avvaktan på slutförandet av den undersökning, som uppdragits åt 1938 års jordbruksutredning, och framläggandet av därav föranledda förslag till en allmän omläggning av regleringssystemet (se riksdagens skrivelse nr 353).

Genom den situation, som uppstod till följd av det utbrutna stormaktskriget, förändrades radikalt förutsättningarna för berörda åtgärder. I anledning härav uppdrog chefen för jordbruksdepartementet genom beslut den 22 september 1939 åt statens jordbruksnämnd att utreda, huruvida ändrade riktlinjer i fråga om prisreglerande åtgärder på jordbruksområdet kunde bestämmas eller — därest detta visade sig icke lämpligen kunna ske — huruvida Kungl. Maj:t i stället borde erhålla vidgad befogenhet att med beaktande av prisutvecklingen vidtaga de ändringar i gällande direktiv, som kunde befinnas erforderliga. Med skrivelse den 10 oktober 1939 framlade jordbruksnämnden förslag i ämnet, vilka av Kungl. Maj:t lades till grund för proposition till urtima riksdagen den 27 oktober 1939 (nr 66).

I propositionen omnämnas först vissa åtgärder, som dessförinnan i anledning av den rådande situationen vidtagits av beskaffenhet att öva inverkan på prisregleringssystemet. Genom kungörelse den 26 augusti 1939 (nr 570) hade sålunda meddelats exportförbud å bl. a. vissa jordbruksalster och därvid bestämts, att statens jordbruksnämnd skulle äga medgiva undantag från förbudet (se sid. 126, 127). I anledning av krissituationen hade vidare genom kungörelse den 29 september 1939 (nr 677) förordnats om beslag å vissa fodermedel, nämligen oljekakor och oljekaksmjöl, samt anordningar träffats för reglering av handeln med fodermedel (se nedan sid. 75). Statsbeslag hade ock genom kungörelse den 14 oktober (nr 717) lagts å ärter (se sid. 76). Jämlikt kungörelserna den 6 oktober 1939 (nr 690 och 691) hade vidare de i kungörelser den 21 augusti 1939 (nr 590) och den 14 juni 1933 (nr 329) upptagna bestämmelserna angående införselavgift å vete och råg samt angående skatt å oljekakor och vissa slag av fodermjöl upphävts. Tillika hade den 6 oktober 1939 utfärdats kungörelse (nr 692) angående utförsel av hönsägg, varigenom en mera utvidgad kontroll av utförseln möjliggjorts. Vissa ändringar hade ock genom kungörelsen

den 6 oktober 1939 (nr 697) vidtagits i 1 § av kungörelsen den 21 augusti 1935 (nr 496) angående reglering av införseln av havre och majs samt vissa andra fodermedel. Slutligen hade genom kungörelserna den 27 oktober 1939 (nr 764—766) förordnats dels att införselavgifterna å havre och majs jämte vissa andra fodermedel samt å kasein tills vidare ej skulle utgå, dels att avgiften för vete, som under tiden 1 november 1939—31 augusti 1940 användes för tillverkning inom riket av mjöl och gryn, tills vidare skulle utgå med blott 0,5 öre per kg av varans nettovikt.

Genom de ovan uppräknade författningarna hade det bestående prisregleringssystemet redan i viktiga hänseenden modifierats. De förslag angående jordbruksregleringens omläggning med hänsyn till det rådande tidsläget, som framlades i propositionen i huvudsaklig anslutning till jordbruksnämndens förslag, gingo ett stycke vidare på denna väg. Den härför av jordbruksministern anförda allmänna motiveringen var följande:

»Den inträdda krisen har för jordbrukets del medfört så ändrade förhållanden, att de hittillsvarande regleringsåtgärderna för denna näringsgren måste underkastas övervägande från delvis nya synpunkter. Medan de prisstödjande åtgärderna hittills väsentligen haft till syfte att skydda den inhemska marknaden mot en oreglerad konkurrens från utlandet eller ett pristryckande överflöd inom landet, blir det med rådande ovissa framtidsutsikter nödvändigt att så avvåga priserna för olika jordbruksprodukter, att prisregleringen även kan tjäna som stimulans för en önskvärd ökning av produktionen. Å andra sidan tvingar det nu inträdda läget med dess risker för allmän prisstegring till den största försiktighet vid alla åtgärder, som kunna medföra någon mera avsevärd höjning av levnadskostnaderna och därmed bana väg för en inflationsartad utveckling. Att helt bibehålla priserna på jordbruksprodukter vid den nivå, som förutsatts vid årets lagtima riksdag, lär svårligen låta sig göra, därest produktionen skall kunna väntas få önskvärd omfattning. Såsom jordbruksnämnden framhållit kan man icke undgå att fästa avseende vid den omständigheten, att jordbruksnäringens arbetsförhållanden genom krisen försvårats och arbetskraften fördyrats. Det bör härvid beaktas, att de inträffade transportsvårigheterna samt den företagna förstärkningen av försvarsberedskapen i icke oväsentlig grad drabbat jordbruket. En fördyring i viss utsträckning synes även ha uppkommit å en del förnödenheter för jordbruket såsom bränsle och vissa materialier. Emellertid må å andra sidan framhållas, att även jordbrukets näringsutövare liksom övriga befolkningsgrupper i viss utsträckning måste bära de svårigheter och kostnader, som blivit en följd av det inträffade krisläget. Att redan nu kunna på ett riktigt sätt avvåga de sålunda framträdande intressena, å ena sidan jordbrukarnas strävan att vinna största möjliga ersättning för sina produkter och å andra sidan det allmännas intresse av att allt för häftiga förskjutningar i prisnivån icke äga rum, är uppenbarligen förenat med stora svårigheter, då krisens utveckling icke med någon större säkerhetsgrad kan förutses. Med hänsyn till de svårigheter, som sålunda föreligga att för närvarande överblicka följderna för jordbruket av krisen, torde det bliva nödvändigt att Kungl. Maj:t äger befogenhet att utan hinder av tidigare meddelade beslut eller gjorda uttalanden handha jordbruksregleringen samt vidtaga av omständigheterna betingade ändringar i densamma.»

De olika förslag, som härefter i propositionen framlades, delvis i anslutning till, delvis med frångående av jordbruksnämndens förslag i ämnet,

vunno i stort sett riksdagens gillande (första särskilda utskottets utl. nr 74, riksdagens skrivelse nr 109).

Med bortseende från detaljer voro de viktigaste av de ändringar, som jordbruksregleringen genom riksdagsbeslutet skulle komma att undergå för återstoden av regleringsåret 1 juli 1939—30 juni 1940, följande.

Enligt gällande direktiv hade avsetts att för jordbrukets produkter upprätthålla en prisnivå, ungefärligen motsvarande medelprisnivån under åren 1925—1929. Riksdagen ansåg upprätthållandet av en sådan prisnivå i rådande läge icke vara tillfredsställande och icke heller leda till åsyftat mål. Utan att binda sig vid någon bestämt angiven prisnivå fann riksdagen en viss förbättring av jordbrukets produktpriser önskvärd med hänsyn såväl till fördyringen av en del förnödenheter och andra produktionskostnader för jordbruket som till angelägenheten av att inför den ovissa framtida utvecklingen stimulera till nödig odling i och för livsmedelstillgångens tryggande.

Till följd av svårigheterna att i förväg kunna beräkna utvecklingen utformades direktiven för jordbruksregleringen på ett sådant sätt, att Kungl. Maj:t skulle äga största möjliga handlingsfrihet i olika tänkbara lägen. Sålunda ville riksdagen, ehuru med en viss tvekan, icke direkt motsätta sig, att mjölk- och slaktdjursavgifter samt margarinaccismedel allt efter Kungl. Maj:ts beprövande måtte kunna tills vidare upphöra att upptagas. Mjölkregeringens s. k. producentbidrag till mindre jordbrukare, vilket Kungl. Maj:t föreslagit skola utgå med lägst 1 öre, ansåg riksdagen böra bibehållas vid högst 2 öre, varjämte riksdagen uttalade sig för att den övre gränsen för bidragets utgående, 450 kg inlevererad mjölk per månad, måtte höjas till 650 kg.

Riksdagen godkände vidare Kungl. Maj:ts förslag att beträffande brödspannmål ersätta det under de senaste åren tillämpade stödköpsförfarandet med ett inlösningssystem, enligt vilket råg och vete vid konsumtionsårets slut inlöstes till ett för bägge sädeslagen lika pris per deciton av kronor 21:50; i syfte att hindra prisstegring å vetemjöl skulle veteavgiften nedsättas eller ej upptagas, varjämte i avseende å rågmjölet vissa åtgärder, bland annat prisrestitution till kvarnarna å förmalda myckenheter råg, kunde vidtagas i samma syfte.

I fråga om fodermedelsregleringen framhöll riksdagen, att en lämplig avvägning borde ske mellan priserna å ena sidan på brödsäd och å andra sidan på foderspannmål. Det borde även lämnas möjlighet för Kungl. Maj:t att, om så skulle erfordras för att kunna tillgodose behovet av foderspannmål, längre fram under konsumtionsåret utförsälja vissa kvantiteter brödsäd från inneliggande lager. Riksdagen förutsatte dock, att en dylik försäljning av brödsäd för utfodring komme att ske med försiktighet och ej äga rum förrän man kunde något överblicka förutsättningarna för den blivande brödsädsskörden. För att tillgodose behovet av fodermedel syntes även i möjligaste mån böra verkställas import av majs.

Medan jordbruksregleringen under senare år tack vare upptagna procentavgifter budgetärt sett varit självförsörjande, d. v. s. icke belastat skattebudgeten, anvisades nu av riksdagen ett anslag å 30 milj. kronor på tilläggsstat å skattebudgeten för att täcka de utgifter, som kunde bliva förknippade med utlämnande av utjämningsbidrag, stödjande av exporten och åtgärder för andra regleringsändamål. Därest anslaget skulle visa sig otillräckligt, förutsatte riksdagen, att Kungl. Maj:t under 1940 års lagtima riksdag inkomme med framställning om ytterligare medel. Samtidigt härmed bestämdes, att margarinaccismedel, i den mån dylika komme att upptagas, icke längre skulle tillföras jordbrukets prisregleringsfond utan i vanlig ordning uppföras på driftsbudgetens inkomstsida. (Det må härvid nämnas, att 1939 års lagtima riksdag i budgeten beräknat margarinaccismedlen till 35 milj. kronor.)

Exportreglering för jordbruksprodukter.

De genom kungörelsen den 26 augusti 1939 (nr 570) meddelade exportförbunden (se nedan sid. 126) omfattade så gott som alla jordbruksprodukter av betydelse. Beträffande dessa varor skulle undantag från förbudet kunna medgivas av statens jordbruksnämnd, som alltså här blev licensmyndighet, en befogenhet som sedan övergått till statens livsmedelskommission.

Emellertid bemyndigade Kungl. Maj:t samma dag jordbruksnämnden att, på sätt tidigare skett, beträffande utförsel av saltat fläsk till Storbritannien och Norra Irland lämna tillstånd åt Svenska exportslakteriernas förening u. p. a. att i nämndens ställe och enligt dess anvisningar meddela exportlicens. Samtidigt förordnade Kungl. Maj:t, att vid licenseringen beträffande övriga här ifrågavarande varor skulle gälla följande bestämmelser:

Exportavgift skulle utgå med belopp, som nämnden fastställde med utgångspunkt från skillnaden mellan exportpriset och priset i Sverige å resp. varor. Såsom villkor för erhållande av licens för viss vara ägde nämnden föreskriva, att till riket infördes vara, som ur de synpunkter nämnden i förevarande hänseende hade att tillvarataga befunes i huvudsak likvärdig med vara, för vilken licens ifrågasattes. I övrigt skulle det tillkomma nämnden att meddela ytterligare föreskrifter i fråga om villkoren för utförseln av hithörande varor.

Lagring av jordbruksprodukter.

I skrivelse den 29 augusti 1939 framlade statens jordbruksnämnd förslag till de anstalter i avseende å regleringen av tillgång och priser å vissa jordbruksalster m. m., som under den närmaste framtiden i beredskapssyfte borde vidtagas med anledning av det inträffade krisläget samt det av Kungl. Maj:t den 26 augusti utfärdade exportförbudet för vissa livsmedel m. m. Nämnden framhöll därvid, att försiktighet redan då borde iakttagas beträffande exporten av bl. a. bacon, smör och måhända jämväl ägg samt levande nötkreatur och svin, och att därför en viss ehuru ej alltför omfattande upplagring borde företagas åtminstone av fläsk och smör. Härför

talade ock, särskilt beträffande fläsk men ock i fråga om smör, att i händelse av ett ytterligare skärpt krisläge vissa rubbningar kunde befaras uppstå å den inhemska marknaden. I ett skärpt krisläge kunde för övrigt exporten komma att åtminstone temporärt helt avstanna, en situation som omedelbart kunde komma att kräva en upplagring av åtminstone en stor del av de myckenheter, som i annat fall skolat exporteras.

Nämnden framhöll vidare, att exportförbudet kunde komma att medföra vissa icke önskvärda störningar å marknaden jämväl för vissa andra jordbruksprodukter än de stora exportartiklarna smör, bacon, svin och ägg. I sådant hänseende erinrades om betydelsen ur avsättningssynpunkt av den jämförelsevis regelbundna exporten av exempelvis slaktavfall, ätbara ärter, vicker och pelusker samt utsädesvaror i övrigt m. m. Även i fråga om dessa varor kunde därför ingripanden bliva erforderliga på ett ganska tidigt stadium. Härvid liksom beträffande de anstalter, som kunde befinnas påkallade för reglering av exporten eller för omhändertagande av exportöverskotten helt eller delvis av sådana artiklar som smör, bacon m. m., borde för den närmaste tiden samarbete anordnas mellan nämnden och befintliga organisationer samt i förekommande fall Svenska spannmålsaktiebolaget. Då det under rådande omständigheter icke vore fråga om regleringsåtgärder i vanlig bemärkelse, borde de med här ifrågavarande verksamhet förenade kostnaderna bestridas av statsverket.

I anledning av denna skrivelse bemyndigade Kungl. Maj:t genom beslut den 1 september 1939 statens jordbruksnämnd att i huvudsaklig överensstämmelse med i skrivelsen angivna grunder träffa anstalter för reglering av exporten av jordbruksalster. Tillika anvisades i samband härmed till inköp och lagring av vissa livsmedel ett belopp av högst 6 milj. kronor att förskottsvis utgå ur fonden för mötande av förluster å spannmålsregleringen. Kungl. Maj:t anbefallde vidare Svenska spannmålsaktiebolaget att för en total kostnad av tills vidare högst 1 milj. kronor enligt jordbruksnämndens anvisningar företaga inköp i beredskapssyfte av spannmål och fodermedel samt utsäde m. m. ävensom ombesörja erforderlig upplagring. För ytterligare inköp anvisades den 6 oktober 1939 ett belopp av 4 milj. kronor att förskottsvis utgå ur nyssnämnda fond.

För att tillgodose behovet av lagerutrymmen för tillvaratagande av animaliska produkter förordnade Kungl. Maj:t om förhyrning av lagerlokaler för ändamålet.

I fråga om lagringsverksamheten anförde jordbruksnämnden i sin förutberörda skrivelse den 10 oktober 1939 följande: Exporten av smör torde inom en snar framtid komma att upphöra. Intill dess den av nämnden förordade regleringen av margarinkonsumtionen hunnit genomföras, vore det erforderligt att fortsätta med en viss upplagring av smör inom landet. Därigenom finge man tillgång till en betryggande smörreserv till mötande av de marknadssvårigheter av olika slag, som kunde beräknas komma att

uppträda i samband med ett ransoneringsförfarande i fråga om margarin. Vidare torde det vara välbetänkt, att då tillförseln av fläsk å den inhemska marknaden började öka, företaga en upplagring även härav. Med hänsyn till de begränsade fryshusutrymmena inom landet torde man härvid främst böra tillgripa nedsaltning. Även ost och ägg syntes böra i viss utsträckning lagras till mötande av framtida minskad produktion av mjölk och ägg. Här ifrågavarande upplagring syntes böra genomföras under statens medverkan på lämpligaste sätt i enlighet med det bemyndigande, som nämnden erhållit genom Kungl. Maj:ts beslut den 1 september 1939, då för ändamålet provisoriskt anvisades 6 milj. kronor. Det totala medelsbehovet för här ifrågavarande verksamhet vore omöjligt att exakt beräkna. Tills vidare kunde det samma approximativt angivas till 20 milj. kronor, däri inbegripna redan anvisade 6 milj. kronor. Dessa medel vore avsedda endast som rörelsekapital. Härutöver erfordrades för gäldande av löpande lagrings- och andra kostnader ett belopp om i runt tal 2 milj. kronor.

Jordbruksnämndens framställning i denna del föranledde Kungl. Maj:t att i propositionen nr 66 för fortsatt lagring av jordbruksprodukter föreslå anvisande av ett anslag av 25 milj. kronor såsom rörelsekapital. Häri skulle ingå erforderligt belopp för reglering av tidigare för ändamålet anvisade förskott ur fonden för mötande av förluster å spannmålsregleringen. Förslaget godkändes av riksdagen.

Försörjningen med konstgödsel.

En planläggning på längre sikt av konstgödsselförsörjningen hade verkställt redan av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och fullföljdes därefter av folkförsörjningsnämnden, sedan denna inrättats, samt senare av livsmedelskommissionen. För planens genomförande bildades i september en kommitté, bestående av en representant för folkförsörjningsnämnden som ordförande samt i övrigt av representanter för den statliga försöksverksamheten, konstgödselindustrien och handeln.

En kommuniké innehållande grunder för konstgödseltilldelningen våren 1940 utsändes, efter samråd med denna kommitté, från livsmedelskommissionens produktionsavdelning den 3 november 1939. Det meddelades i denna kommuniké, att läget på konstgödselområdet då var sådant, att de inneliggande lagren av färdiga konstgödselmedel jämte råvarulagren, tillsammans med de varupartier som med högre grad av säkerhet kunde beräknas inkomma till landet under de närmaste månaderna, i stort sett täckte den normala förbrukningen av såväl fosfor- som kali- och kvävehaltiga konstgödselmedel för vårsåsongen. För vissa slag av konstgödselmedel funnes dessutom ej obetydliga statliga reservlager. Ehuru konstgödselbehovet för den instundande gödslingsåsongen — våren 1940 — sålunda kunde beräknas bliva täckt, hade det likväl ansetts nödvändigt att redan för vårbruket vidtaga vissa reglerande åtgärder ifråga om försäljningen och an-

vändningen av gödselmedel, innan man visste hur de framtida importmöjligheterna komme att gestalta sig.

Beträffande *fosfatgödselmedel* framhölls, att superfosfat visserligen tillverkades inom landet, men råvaran, råfosfatet, måste huvudsakligen importeras från transoceaniska länder. Denna import vore därför under krig mycket känslig. Av tomasfosfat finnes en begränsad produktion inom landet. För att ernå önskad trygghet beträffande tillgången av fosfatgödsel även för framtida behov skulle för vårgödslingen 1940 superfosfat utbudas och expedieras i två perioder. Den första perioden skulle börja i november, den andra omkring 15 februari 1940. Tilldelningens storlek komme att bli något olika i olika delar av landet, vilket indelats i två tilldelningsdistrikt. Med hänsyn till att den sammanlagda användningen av fosfatgödsel i Norrland för närvarande vore jämförelsevis ringa, ehuru jordarnas fosfatbehov i allmänhet vore stort, samt vidare med tanke på den svårighet att hemforsla gödseln, jordbrukarna inom denna del av landet kunde ha på grund av de ofta stora avstånden, skulle jordbrukarna inom Norrland (med undantag av Gästrikland) erhålla rätt att utfå hela den mängd fosfatgödsel, som svarade mot förbrukningen under vårsäsongen 1939, samt att hemtaga denna i en omgång och under den tid förbrukaren själv bestämde. Inom övriga delar av landet komme tillfälle under hösten att beredas varje jordbrukare att inköpa intill 40 procent av den mängd fosfatgödsel, som av honom användes våren 1939. Under våren 1940 komme ytterligare kvantiteter fosfatgödsel att ställas till förfogande, dock med undantag för sydvästra Skånes slättbygder samt Östgötaslättens västra och mellersta del. Inom dessa områden befunde sig jordarna nämligen som regel i så gott fosfattillstånd, att fosfatgödslingen kunde betydligt inskränkas under en säsong, utan att skördarnas kvantitet eller kvalitet äventyrades. Storleken av den andra tilldelningen komme att bestämmas med hänsyn till de under våren 1940 rådande förhållandena.

Av de *kvävehaltiga gödselmedel*, som tillverkades inom landet, nämligen kalkkväve, svavelsyrad ammoniak och ljungasalpeter, beräknades tillgängliga kvantiteter komma att i det närmaste motsvara ett normalt vårbehov, varav hälften kunde tillhandahållas redan på hösten. Salpeterbehovet i övrigt beräknades jämväl kunna täckas till hälften under hösten medelst kalksalpeter, och med sannolikhet komme importen av detta gödselmedel att motsvara hela landets salpeterbehov. Däremot hade vissa svårigheter förelegat att från utlandet erhålla önskade kvantiteter chilesalpeter. De lager härav, som redan finnes inom landet, komme att i görligaste mån reserveras för sockerbetsodlingen och tilldelningen avsåges skola ske på våren.

Beträffande *kalialter* räknade kommissionen med att importen skulle bli tillräcklig, men försäljningen därav komme icke att påbörjas förrän senare.

Förbindelser avgävos av de stora konstgödsselfirmorna att ställa sig till

efterrättelse de fastställda bestämmelserna angående fosfatgödsselförsäljningen.

Reglering av handeln med kraftfoder.

Omedelbart efter krigsutbrottet verkställdes inventering av tillgängliga lager av oljekaksfoder och vissa andra fodermedel. Resultatet av dessa preliminära undersökningar visade, att åtgärder påkallades för att trygga en lämplig fördelning av såväl inom landet befintliga som till landet inköpta men ännu icke inkomna myckenheter kraftfoder. I anledning härav utfärdades på hemställan av statens jordbruksnämnd kungörelse den 29 september 1939 (nr 677) angående beslag enligt allmänna förfogandelagen å vissa slag av fodermedel, nämligen oljekakor och mjöl av oljekakor, och i samband därmed träffades anstalter för importreglering av såväl oljekaksfoder som övrigt importfoder. Beslaget, som trädde i kraft kl. 12 natten mellan den 29 och 30 september, omfattade förråd hos tillverkare och handlande, överstigande 10 ton, samt allt oljekaksfoder, som efter nämnda tidpunkt infördes till riket. Förråd hos jordbrukarna voro sålunda ej inbegripna under beslaget.

För ordnandet av handeln med fodermedel efter beslaget bemyndigade Kungl. Maj:t statens jordbruksnämnd att i huvudsaklig överensstämmelse med av nämnden uppgjort förslag träffa avtal med Foderintressentföreningen u. p. a., en tidigare i samband med spannmålsregleringen bildad förening, omfattande samtliga större företag inom branschen. Föremål för avtalet voro dels oljekakor och oljekaksmjöl, dels andra fodermedel, i den mån de därefter infördes till riket. Enligt avtalet förband föreningen sig att ombesörja import av oljekakor och mjöl av oljekakor och att i den utsträckning nämnden bestämde inköpa under beslag liggande varor till priser och på villkor i övrigt, som nämnden föreskrev, samt att försälja dylik vara allenast efter tillstånd av nämnden samt i den ordning och till de priser ävensom på de villkor i övrigt, som bestämdes av nämnden. Föreningen förband sig i avtalet vidare att till jordbrukets prisregleringsfond inleverera överskottet å verksamheten efter vissa bestämda grunder. Nämnden å sin sida utfäste sig att medgiva undantag från gällande införselbud å här omförmälda varor endast åt föreningen samt att före fastställande av priser och övriga villkor för inköp och försäljningar av hithörande varor samråda med föreningen.

Enligt det sålunda genomförda regleringssystemet skulle de dittillsvarande återförsäljarna av importfoder alltjämt handha distributionen av dylikt foder till förbrukare. De skulle därvid tjänstgöra som kommissionärer åt föreningen. Förbrukare av importfoder kunde alltså fortfarande vid inköpen vända sig till sina vanliga leverantörer.

Leverantörerna skulle tills vidare under år 1939 få sälja intill 20 procent av vederbörande kunders förbrukning under hela året 1938. Avdrag skulle dock göras för de förråd av oljekaksfoder, som jordbrukarna innehade den

29 september. De som kunde styrka, att 1938 års inköp varit lägre än normalt, kunde efter anmälan få behovet av ökad tilldelning prövat, vilket även var fallet med jordbrukare inom områden, som i högre grad fått skörde-resultatet nedsatt genom sommarens torka.

Den angivna tilldelningsgrunden innebar, att varje jordbrukare, som tidigare icke försett sig med oljekaksfoder, omedelbart kunde få köpa sitt normala behov till årets slut. Jordbrukare, som redan upplagt förråd, förhindrades däremot att företaga ytterligare inköp.

Försäljningspriserna skulle jämlikt avtalet bestämmas av jordbruksnämnden i samråd med foderintressentföreningen. Denna skulle öva kontroll över kommissionärerna samt de priser och övriga villkor, som dessa tillämpade.

Beslag å ärter.

Av de rapporter angående skördeutfallet, som i början av september ingått, visade det sig att skörden av ärter kunde skattas till högst 25 000 ton eller något under de senaste årens genomsnitt. Av årsskörden borde på grund av rådande förhållanden större myckenheter än de normala reserveras för försvarsväsendets behov. Då äldre lager av betydelse icke funnos och någon nämnvärd import icke med säkerhet kunde påräknas, måste tillgången å ärter för andra behov än nyssnämnda, däribland för utsäde, betecknas såsom knapp. Utsädesbehovet för ett normalt år uppgår till inemot 5 000 ton. Med tanke på att de världspolitiska förhållandena under nästkommande skördeår kunde komma att alltmer försvåra tillgången å äggviterika födoämnen, framstod det såsom i hög grad önskvärt, att odlingen av ärter i möjligaste mån utvidgades.

Under hänvisning till dessa omständigheter gjorde statens jordbruksnämnd — i syfte att trygga försvarsväsendets behov samt tillgång till utsäde — framställning om att Kungl. Maj:t med stöd av allmänna förfogandelagen måtte förordna om beslag å och inventering av alla inom landet förefintliga icke alltför obetydliga förråd av ärter.

Så skedde ock, och genom kungörelse den 14 oktober 1939 (nr 717) förordnades om beslag å ärter, såväl matärter, gula och gröna, som foderärter, från kl. 12 natten mellan den 15 och 16 oktober. Beslaget, som avsåg både tröskad och otröskad vara, innefattade dels alla vid nämnda tidpunkt inom landet befintliga förråd av ärter, vilka innehades av odlare eller handlande, dels övriga förråd om minst 10 kg, dels ärter som därefter infördes till riket. Från beslaget undantogs ärter, som före nyssnämnda tidpunkt genom inläggning konserverats till människoföda.

Jordbruksnämnden medgav i anslutning till kungörelsen, att den som vid beslagets ikraftträdande i restaurang- eller pensionatsrörelse, i social eller därmed jämförlig inrättning eller för mathållning åt anställda i fabriks-, handels- eller annan dylik verksamhet använt ärter till utspisning på stället, skulle av innehaft förråd utan hinder av beslaget fortfarande få använda

vad som erfordrades för sådan utspisning. Nämnden beslöt därjämte, att envar annan, som vid beslagstillfället innehade förråd av ärter, skulle till husbehov samt för dem som av honom åtnjöte stat eller lön av sitt förråd tills vidare få använda högst 50 kg. Beslaget skulle däremot utgöra hinder för utfodring av ärter till kreatur. Eljest skulle ärter, som innehades av odlare, fritt få användas till utsäde. Försäljning finge ske till av jordbruksnämnden auktoriserad köpare under av nämnden bestämda villkor. Sedan vara sålunda sålts, skulle beslaget därå vara hävt.

Som köpare auktoriserade nämnden Svenska spannmålsaktiebolaget, varvid bolaget som kommissionärer ägde anlita därtill lämpade företag och föreningar.

Den i samband med beslaget verkställda inventeringen utvisade, att tillgången på matärter var så knapp, att någon försäljning av kokärter icke synes kunna ifrågakomma annat än till försvarsväsendet.

Som ovan nämnts skulle enligt de i samband med beslaget meddelade bestämmelserna innehavare av ärter äga rätt att därav för förbrukning i eget hushåll samt i förekommande fall för utdelning till vissa arbetsanställda tills vidare använda tillhoppa högst 50 kg ärter. Å jordbruksfastighet med större antal arbetsanställda medförde denna bestämmelse, att ärter endast i mycket begränsad omfattning kunde tilldelas dessa. För utjämnande av berörda förhållande fastställde livsmedelskommissionen den 12 december en sådan jämkning av ovannämnda bestämmelse, att på varje gård intill 10 kg gröna eller gula matärter skulle få utlämnas till envar, för vilken ärter inginge i staten eller annan tillförsäkrad förmån, även om för gården i dess helhet den bestämda kvantiteten 50 kg därigenom överskredes.

Särskilda bestämmelser utfärdades även för att bereda möjlighet för skogsarbetare inom Norrland samt Kopparbergs och Värmlands län att under vintern erhålla matärter till utspisning. Försäljning för sådant ändamål fick i viss omfattning ske mot av kristidsnämndens ordförande godkänd rekvisition.

Sockerbetsodlingen.

Under åren 1935—1939 omfattade sockerbetsodlingen i Sverige i medeltal något över 50 000 hektar per år och lämnade en årlig totalskörd på över 1 800 000 ton eller i runt tal 36 000 kg sockerbetor per hektar. Kalorivärdet i socker, melass, betmassa och blast från en medelhektarskörd på 36 000 kg sockerbetor uppgår till icke mindre än omkring 24 000 tonkalorier. Detta är det högsta näringsvärde per ytenhet, mätt i kalorier, som kan erhållas av i Sverige odlade växter.

Då socker är ett viktigt livsmedel, som utan svårighet kan lagras under längre tid och därtill är mycket lättransportabelt, ansåg livsmedelskommissionen det vara ur folkförsörjningssynpunkt önskvärt, att sockerbetsarealen under rådande krissituation ökades. Kommissionen gjorde därför i

skrivelse till Kungl. Maj:t den 22 december 1939 framställning om att betodlingen under år 1940 måtte utvidgas till att omfatta en areal av omkring 60 000 hektar. Härigenom skulle, framhöll kommissionen, befolkningens sockerkonsumtion kunna uppehållas vid sin nuvarande höjd och eventuellt även ökas, vilket kunde bli av stor betydelse, bl. a. om knapphet på andra koncentrerade livsmedel skulle uppstå, samt möjliggöra konservering av frukt och bär m. m. För en ökning av odlingarna talade enligt kommissionens mening även den omständigheten, att avfallet vid sockertillverkningen vore av stor betydelse såsom fodermedel. Arbetsproblemet borde icke behöva bereda större svårigheter, enär skötseln och upptagningen av betorna i mycket stor utsträckning kunde överlåtas åt kvinnlig arbetskraft eller manlig sådan ur icke värnpliktiga åldrar. Tack vare det lager av importerat betfrö, som Svenska sockerfabriksaktiebolaget upplagt, samt de goda inhemska fröskördarna under senare år vore utsädestillgången säkrad för två år framåt, även om odlingarna ökades i den omfattning kommissionen föreslagit.

Lån till anläggningar för artificiell torkning av vallskördarna.

I proposition till urtima riksdagen nr 65 framlade Kungl. Maj:t förslag angående anvisande av medel till en fond, varifrån lån kunde utlämnas för uppförande av anläggningar för artificiell torkning av vallskördarna. Låneverksamheten motiverades av behovet under rådande krissituation att förbättra landets fodermedelsförsörjning. Ett medel härför vore införande av ändamålsenligare bärgningsmetoder än den för närvarande allmänt förekommande lufttorkningsmetoden. Vid lufttorkning av hö måste man nämligen räkna med att i medeltal omkring 25 à 30 procent av näringsämnen i grönmassan ginge förlorade under normala förhållanden, och vid regnig väderlek under skörden kunde sagda förluster bli ännu större. Då vallskördarna lämnade den för landets foderförsörjning ojämförligt största kvantiteten inhemska äggvita, borde desamma givetvis tillvaratagas på mest ändamålsenligt sätt. Problemet med artificiell torkning av vallskördarna hade länge tilldragit sig intresse bland fackmän på området, och efter mycket omfattande utredningar och undersökningar kunde denna metod för foderberedning nu anses någorlunda tillfredsställande utformad. Ett mindre antal dylika torkanläggningar funnes för närvarande i olika delar av landet. Genom denna torkningsmetod vunne man icke blott, att förlusterna bleve relativt obetydliga — omkring 5 procent — utan även att skörden kunde tagas på ett tidigare stadium än vid vanlig lufttorkning, vilket vore av betydelse, enär den späda grönmassan vore rikare på näringsämnen, särskilt äggvita, än under ett senare utvecklingsstadium.

Sedan riksdagen bifallit propositionen, utfärdades kungörelse om lån för anskaffande av grästorks-anläggningar den 22 december 1939 (nr 922).

Lån skola kunna utlämnas såväl till enskilda som till ekonomiska för-

eningar och aktiebolag med högst 60 000 kronor för de förra och högst 120 000 kronor för de senare per anläggning. De skola beviljas av Kungl. Maj:t intill 85 procent av anläggningskostnaden. Räntefrihet gäller under tre år, varefter ränta skall utgå efter 4 procent. För låneverksamheten anvisade riksdagen ett reservationsanslag av 2 milj. kronor.

Matfettfrågan.

Situationen på matfettområdet hösten 1939 karakteriserades i huvudsak därav, att i samband med krisens inbrott i september tillförseln av margarinråvaror ävensom exporten av smör tillfälligt avstannade. Farhågor för att avspärrningen skulle bli permanent besannades emellertid icke. Redan under oktober och november kom utrikeshandeln med ifrågavarande varor åter i gång och var under återstoden av året i stort sett normal, varför några ingrepp eller speciella åtgärder från statens sida icke ansågos vara av behovet påkallade.

Åtgärder för fruktskördens tillgodogörande.

Sveriges frukt- och trädgårdsodlares riksförbund, förening u. p. a., gjorde i skrivelse till Kungl. Maj:t den 7 september 1939 framställning om statsbidrag dels för anordnande av propaganda för ökad användning av svensk frukt, dels för tillverkning av äppelmos, dels för tillverkning av äppelsaftkoncentrat.

Över framställningen yttrade sig efter remiss statens jordbruksnämnd, som därvid med instämmande i framställningens syfte framlade följande förslag till dess praktiska förverkligande: Genom riksförbundets försorg skulle inlagring av högvärdig svensk frukt ske enligt vissa angivna riktlinjer till en myckenhet av högst 500 000 kg för förbrukning senare under konsumtionsåret. Staten skulle intill ett belopp av 15 öre per kg inlagrad frukt ansvara för vid denna inlagring uppkommande förluster i fråga om lagringskostnader, svinn och försämring samt försäljnings- och distributionskostnader. Såsom rörelsekapital för inlagringen borde ställas till förbundets förfogande intill 375 000 kronor. Vidare borde för tillverkning och inköp av fruktmos intill en kvantitet av 500 000 kg samt för beredning av högst 50 000 kg äppelsaftkoncentrat medel anvisas förbundet intill ett belopp av sammanlagt 365 000 kronor. Efter det inlagrad frukt uttagits ur lagerlokal eller fruktmos eller äppelsaftkoncentrat försålts, skulle förbundet återbetala å från lagerlokalen uttagen eller å försåld vara belöpande rörelsemedel. Jordbruksnämnden skulle tills vidare utgöra det statliga verkställighets- och kontrollorganet.

Riksförbundet förklarade sig berett att lämna sin medverkan till de föreslagna anordningarna och tillstyrkte förslaget.

Enligt beslut den 15 september bemyndigade Kungl. Maj:t jordbruksnämnden att företaga åtgärder till stödande av fruktodlingen efter i huvudsak de riktlinjer, som angavs i nämndens utlåtande. Kungl. Maj:t medgav, att för

ifrågavarande ändamål å förskottsanslaget till allmänna utgifter för försvarsberedskapen finge tagas i anspråk dels ett belopp till täckande av sådana vid inlagringen uppkommande förluster, som staten enligt jordbruksnämndens förslag skulle ansvara för, dock högst 15 öre för kg lagrad frukt, dels ock de rörelsemedel intill ett belopp av sammanlagt 740 000 kronor, vilka erfordrades för genomförande av ifrågavarande verksamhet med inlagring av frukt samt beredning av fruktmos och äppelsaftkoncentrat.

Tillgodoseendet av jordbrukets behov av arbetskraft.

Den 15 december 1939 utsändes av statens livsmedelskommission efter samråd med arbetsmarknadskommissionen ett »upprop till landets jordbrukare angående bildande av arbetsblock för gemensam användning av arbetskraft och dragare m. m. vid mobilisering». Uppropet, som jämväl innehöll formulär för meddelande av uppgifter angående disposition av arbetskraft m. m. inom jordbruksfastigheter, avsedda att ingå i »arbetsblock» vid mobilisering, hade följande lydelse:

»Som bekant ha genom nyligen vidtagna åtgärder till stärkande av vår försvarsberedskap inom vissa delar av landet ett betydande antal inom jordbruket sysselsatta personer inkallats till militärtjänstgöring, varjämte ett ej ringa antal hästar och bilar ävensom en del traktorer tagits i anspråk av krigsmakten. Man måste även räkna med den möjligheten, att dessa åtgärder framdeles få ökad omfattning. Som följd härav skulle inom skilda landsdelar avsevärda svårigheter kunna uppstå att uppehålla jordbruksdriften i full utsträckning. Självfallet är det emellertid synnerligen angeläget, att jordbruksproduktionen icke minskas under tid, då mobilisering är erforderlig. Särskilda åtgärder måste därför vidtagas i syfte att uppehålla produktionen. För att dessa skola bli effektiva, måste de i förväg närmare planläggas.

Då det alltså gäller att planera åtgärder i syfte att för jordbruksdriften motverka följderna av en mobilisering, gör man klokast i att räkna med att det övervägande antalet krigstjänstskyldiga män samt alla enligt erhållna skriftliga besked på förhand uttagna hästar, traktorer och bilar kunna komma att undandragas jordbruket; har dylik uppgift ej erhållits beträffande viss häst, bil eller traktor, kan ägaren räkna med att åtminstone tills vidare få behålla denna.

Jordbrukarnas utomordentligt betydelsefulla uppgift blir då att så snart ske kan söka organisera jordbruksdriften med hänsyn främst till den arbetskraft och det antal dragare och traktorer m. m., som vid mobilisering säkert kan beräknas återstå för jordbruket (häri inbegripet även trädgårdsrörelse). Detta planlägningsarbete torde lämpligen böra i första hand verkställas av jordbrukarna själva. Vissa enskilda jordbrukare kunna därvid eventuellt genomföra en rationalisering och på så sätt ensamma göra sig oberoende av den mobiliserade arbetskraften. Men i flertalet fall torde en dylik åtgärd icke vara till fyllest. Genom samarbete med en eller flera grannar (bildande av s. k. *arbetsblock*) kan emellertid saken ofta ordnas på ett för alla parter tillfredsställande sätt, exempelvis genom att jordbrukarna gemensamt använda efter mobilisering återstående antal arbetare eller dragare, traktorer m. m. Ävenså bör beaktas möjligheten att frivilligt taga i anspråk jämväl sådan såväl inom som utom vederbörande gårdar befintlig arbetskraft, som i vanliga fall icke deltagar i jordbruksarbetet (*reservarbetskraft*).

För vinnande av en ändamålsenlig planläggning av en dylik på frivillighetens grund byggd samverkan har statens livsmedelskommission, efter samråd med ar-

betsmarknadskommissionen, anmodat rikets kristidsstyrelser och kristidsnämnder att i detta avseende bistå jordbrukarna samt att därvid söka medverka av jordbrukarnas fackliga och ekonomiska föreningar, hushållningssällskapen samt kvinno- och ungdomsorganisationer. Ifrågavarande sammanslutningar böra ha en stor uppgift att fylla genom att bibringa jordbrukarna förståelse för betydelsen av ett sådant samarbete samt — i den mån de olika sammanslutningarna äro företrädta å de skilda orterna — genom att biträda vid organiserandet av samarbetet ute i bygderna.

Det är av största vikt, att överenskommelser om samarbete träffas i så god tid, att detta kan utan dröjsmål påbörjas, så snart behov därav framträder. Det ligger i den enskilde jordbrukarens eget intresse att frivilligt organisera samarbetet med sina grannar. Skulle så icke ske, kunna de lokala kristidsorganen komma att ingripa för sakens ordnande, varvid det sannolikt endast i begränsad utsträckning blir möjligt att taga hänsyn till de enskilda odlarnas speciella önskemål vid valet av dem, med vilka samarbete skall åstadkommas. Uppenbart är ock, att i dylik händelse den enskilde jordbrukaren riskerar att bli ställd utanför det system av samverkan, som här åsyftas.

Till landets jordbrukare riktas därför en allvarlig maning att i eget intresse skynsamast möjligt och i allt fall före den 20 januari 1940 träffa överenskommelse med sina grannar om gemensam användning av arbetskraft, dragare, traktorer och bilar under mobilisering.

Så snart dylik överenskommelse träffats, bör anmälan därom å omstående blankett göras hos kristidsnämnden. I samband därmed bör ock, såsom i blanketten närmare angives, lämnas vissa uppgifter om den brist på arbetskraft å blocket, som ej genom frivillig samverkan eller frivilligt anlåtande av reservarbetskraft kan fyllas. — Har viss gård av särskilda skäl funnits icke lämpligen kunna eller behöva ingå i arbetsblock, skall även detta anmälas å blankett av detta slag.»

Som framgår av detta uttalande, var det här fråga om en aktion för säkerställande av jordbruksproduktionen vid mobilisering. Avsikten var att genom etablerande av ett planmässigt samarbete mellan brukare av geografiskt anslutna fastigheter åstadkomma ett effektivt utnyttjande av den arbetskraft samt de dragare och traktorer m. m., som vid mobilisering kunde beräknas återstå för jordbruket. Vidare var meningen att för syftets vinnande i görligaste mån taga i anspråk även sådan såväl inom som utom vederbörande gårdar befintlig arbetskraft, som i vanliga fall icke deltagit i jordbruksarbetet.

Samtidigt med uttalandets utsändande utgick till kristidsstyrelserna och kristidsnämnderna ett cirkulär, innehållande orientering angående den medverkan, som av livsmedelskommissionen här påkallades från dessas sida. Kristidsnämnderna, vilka skulle vara de som i orterna bure upp och sammanhölle organisationsarbetet, anmodades att härvid i största utsträckning söka medverka av sammanslutningar och organisationer av i uttalandet angivet slag. Med en eller flera av dessa — allt eftersom de vore representerade i bygden och visade sig hysa intresse för uppgiften — borde sålunda träffas överenskommelse angående sättet för planläggningsarbetets utförande samt om bedrivande av erforderlig propaganda för samarbetstanken. I fråga om planläggningen ville kommissionen framhålla, att det åtminstone

i större landskommuner i regel torde vara lämpligt att, i samråd med de medverkande sammanslutningarna, utse en eller flera personer att under nämnden handhåva den närmaste ledningen av organisationsarbetet. Det ålåg emellertid nämnden att själv noggrant följa arbetets fortgång samt, under uppehållande av kontakt med såväl jordbrukarna som deras föreningar, på allt sätt söka främja planläggningen.

Vid organiserandet av här avsedd samverkan mellan olika brukningsdelar skulle nämnderna tillse, att denna ordnades med behörigt beaktande av den inbördes omfattningen av jordbruken och deras behov av arbetskraft, så att den ömsesidiga hjälpen fördelades så rättvist som möjligt på de samverkande gårdarna. Ofta kunde det vara lämpligt att låta en med maskiner och arbetsbefäl utrustad större egendom bilda kärnan i ett dylikt block.

Kristidsnämnderna hade vidare att från jordbrukarna införskaffa uppgifter enligt de utsända formulären rörande arbetskraften å de samverkande gårdarna samt angående eventuell brist på för jordbruket oundgängligen erforderlig arbetskraft i händelse av fullständig mobilisering. Det inskärptes, att denna brist ej finge uppges större än som motsvarades av ett oavvisligt behov. Uppgifterna skulle infordras före den 20 januari 1940 samt av nämnden kontrolleras och rättas och därefter före den 5 februari insändas till vederbörande kristidsstyrelse.

Kristidsstyrelserna skulle ha överinseende över planläggningen av jordbrukarnas ifrågavarande samarbete samt över uppskattningen av blivande brist å arbetskraft. I detta hänseende hade kristidsstyrelserna att med uppmärksamhet följa de olika kristidsnämndernas ävensom vederbörande organisationers åtgöranden i saken, tillse att uppgifter inkomme från samtliga nämnder, i möjligaste mån granska uppgifterna och i förekommande fall föranstalta om rättelse och komplettering av desamma samt slutligen före den 20 februari 1940 insända dem till statens livsmedelskommission.

Sedan kristidsstyrelsernas granskning av uppgifterna avslutats, vore den upprättade blockbildningen att anse såsom från myndigheternas sida fastställd.

I anslutning till vad i cirkuläret anförts angående arbetsblocken anmodades kristidsnämnderna uppmana jordbrukarna att utan dröjsmål söka utbildna å gårdarna förefintlig icke krigstjänstskyldig personal (män och kvinnor) i sådana göromål, som tarvade speciell yrkeskunskap (användning av traktorer, skötsel av djur o. dyl.). Härigenom bereddes möjlighet att på enklaste sätt ersätta värnpliktig yrkeskunnig personal, som inkallades vid mobilisering.

Under ledning av livsmedelskommissionens ordförande hölls den 29 december på Stockholms handelskammare ett möte med representanter för ett stort antal politiska, ekonomiska och ideella sammanslutningar för att vinna deras medverkan och stöd vid organisationsarbetet. Härefter utsändes av ett flertal kvinnoorganisationer ett upprop till Sveriges kvinnor, vari

framhölls att man vid planläggningen av ifrågavarande på frivillighetens grund byggda samarbete räknade på intresserad medverkan icke minst av landets kvinnoorganisationer. Kvinnor, som tidigare sysslats med jordbruks-göromål, såsom mjölkning, skördearbete m. m., eller hade fallenhet härför, borde snarast möjligt träffa överenskommelse med sin orts jordbrukare för att vid förefallande behov utföra visst arbete, antingen heldagsarbete eller vissa timmar på dagen. Icke jordbrukskunniga kvinnor kunde åtaga sig att utföra hushållsgöromål i lanthusmoderns ställe och härigenom frigöra henne för jordbruksarbete.

Inventering av landets förråd av vissa livsmedel.

För livsmedelskommissionen framstod det redan tidigt som ett angeläget önskemål att vinna noggrannast möjliga kännedom om de lager av viktigare livsförnödenheter, som funnos inom landet. Det visade sig emellertid beträffande en del varor vara förenat med svårigheter att med de medel, som stodo kommissionen till buds, erhålla tillförlitliga uppgifter därom. Kommissionen fann det därför erforderligt, att en allmän inventering verkställdes på detta område samt hemställde i underdånig skrivelse den 21 november 1939, att en sådan måtte äga rum enligt av kommissionen utarbetat förslag.

Inventeringen vore enligt kommissionens åsikt av värde ej blott för den allmänna planläggningen av åtgärder för folkförsörjningen utan jämväl i ett annat avseende. Till kommissionens uppgifter hörde även att utreda vilka åtgärder, som behövde vidtagas för att trygga den lokala försörjningen med livsmedel i händelse av mobilisering och evakuering. I en dylik situation torde, enligt vad kommissionen framhöll, den lokala handeln bli utsatt för svåra påfrestningar i form av krav från såväl militära myndigheter som civilbefolkningen; vidare torde tillgången på transportmedel och för motordrift användbart bränsle i så stor utsträckning komma att tagas i anspråk eller reserveras för militära ändamål, att transporter av livsmedel, avsedda för civilbefolkningens behov, i hög grad försvårades. Det framstod därför som ett önskemål, att befintliga förråd av livsförnödenheter under lugnare förhållanden så fördelades på olika orter, att förråden på varje ort försloge att täcka Ortsbehovet under den tid, som vid mobilisering eller evakuering kunde tänkas förflyta, innan nya förråd hunne tillföras orten. En inventering skulle lämna upplysning om den förhandenvarande fördelningen av varuförråden och därigenom giva kommissionen vägledning beträffande erforderliga beredskapsåtgärder i berörda avseenden.

I anledning av kommissionens framställning utfärdade Kungl. Maj:t den 1 december 1939 kungörelse angående skyldighet att lämna vissa uppgifter för inventering av landets förråd av livsmedel m. m. (nr 827).

Enligt kungörelsen skulle, för inventering av landets tillgångar samt för undersökning av tillgångarnas lokala fördelning, uppgifter lämnas angående

de förråd, som den 8 december 1939 kl. 5 f. m. funnos inom riket av följande varor, nämligen: kaffe, te, kakaoböner, kakaopulver, socker, vetemjöl, rågsikt, annat rågmjöl, spisbröd, risgryn, konserverade fiskbullar, salt sill, hösalt och industrisalt, annat grovt salt samt finsalt. Uppgiftsskyldighet ålades dels handels- och industriidkare, oavsett förrådets storlek, dels andra innehavare av ifrågavarande varor, vilka för annat ändamål än för förbrukning i sitt enskilda hushåll innehade större förråd därav. Gränsen hade därvid satts vid exempelvis 100 kg för kaffe, 200 kg för socker och 500 kg för vetemjöl och rågmjöl tillhopa.

Uppgifterna skulle senast den 13 december avlämnas till kristidsnämnden i orten samt av denna senast den 18 december insändas till livsmedelskommissionen.

Inventeringsuppgifter inkommo i stort sett i tillfredsställande omfattning. Bearbetningen visade, att uppgiftsmaterialets kvalitet var god. Syftet med inventeringen kunde anses uppnått, i det att därigenom möjliggjorts ett tillförlitligt bedömande av varutillgångarnas storlek och lokala fördelning.

Beredskapsåtgärder för en eventuell ransonering.

Förslag till alternativa system för en reglering av livsmedelskonsumtionen med olika grader av tvång allt efter föreliggande omständigheter hade före krisens utbrott utarbetats av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Vid den behandling, som dessa förslag underkastades inom folkförsörjningsnämnden, ansågs mest angeläget att lägga upp ett system för verklig individuell ransonering samt att därvid driva förberedelserna så långt, att systemet skulle kunna tillämpas med omedelbar verkan.

Det ransoneringssystem, som till följd härav utarbetades inom folkförsörjningsnämnden, var av vad man kunde kalla beredskapskaraktär. Med dess hjälp avsågs det skola bli möjligt för statsmakterna att vid behov med praktiskt taget ögonblicklig effektivitet kunna ställa distributionen av sådana varor under kontroll, vilka över huvud taget låte sig regleras efter en enkel och för hela befolkningen enhetlig princip.

Beredskapssystemet innefattade utdelning till konsumenterna i riket av ett inköpskort, kallat *inköpskort A*, så beskaffat att man icke i förväg bestämt, för vilka varor kortet skulle komma till användning. För vilka varor, kvantiteter och tidsperioder, som kortets olika kuponger skulle gälla, komme sålunda att meddelas först i samband med själva regleringens igångsättande. Inköpskort A bestod av ett mittstycke med kortets nummer och plats för innehavarens namn och bostadsadress, vidare av ett antal inköpskuponger, försedda med enbart allmänna beteckningar: A 1—A 20, samt en vidhängande kvittotalong, avsedd att avskiljas vid kortets utdelande. På denna talong skulle mottagaren kvittera kortet, varjämte vissa uppgifter angående kortinnehavaren där skulle ifyllas; därefter återställdes talongen till den kortutdelande ortsmyndigheten, som av de samlade kvittotalongerna upp-

rättade ett *konsumentregister*. Kortet kunde för frånvarande eller minderårig familjemedlems räkning mottagas och kvitteras av föreståndaren för vederbörande hushåll eller någon som var i dennes ställe.

För inköpskortens utdelning svarade folkförsörjningsnämnden med biträde av kristidsstyrelserna och kristidsnämnderna. På orter, där kristidsnämnd icke då hunnit tillsättas, ombesörjdes kortutdelningen av drätselkammare eller kommunalnämnd. Vid utdelningen till allmänheten biträdades orsmyndigheten av ombud. Inom områden med egentlig hyreshusbebyggelse tjänstgjorde fastighetsägarna eller deras representanter (vice värd, portvakt etc.) såsom ombud. I övriga fall utsågos särskilda ombud för visst område.

I oktober månad utsändes inköpskortet från folkförsörjningsnämnden till kristidsstyrelserna till ett antal motsvarande folkmängden inom resp. kristidsstyrelseområden. Kortet fördelades av styrelserna på samtliga orsmyndigheter och distribuerades till dem. I förväg hade orsmyndigheterna uppmanats att anskaffa en förteckning över bebodda fastigheter inom sina områden. Denna förteckning behövde icke upptaga namnen på inom fastigheten boende personer. Syftet med densamma var att orsmyndigheten däri skulle kunna göra anteckning om för vilka fastigheter kort utlämnats, så att ingen fastighet skulle bli utan.

I övrigt distribuerade folkförsörjningsnämnden till kristidsstyrelserna, i de flesta fall för vidare befordran till orsmyndigheterna, bestämmelser och erforderliga blanketter samt instruktioner för kortutdelningen. Dessa utgjordes bl. a. av: bestämmelser angående utdelande av inköpskort A och anordnande av en konsumentkontroll; instruktion för kortutdelningen från de kommunala nämnderna till ombuden; anvisningar för ombuden angående utdelning av inköpskort A; meddelande angående tidpunkten för utdelningen; förslag till kungörelse att utfärdas av de lokala myndigheterna; kvittoblanketter att ifyllas av ombuden vid kortens avhämtande och därefter följande redovisning; underrättelseblanketter att kvarlämnas i bostaden hos personer, som av ombuden vid kortutdelningen icke kunde anträffas, vari de meddelades, var de senare kunde rekvirera kort; samt blanketter, varpå personer, vilka vid den ordinarie utdelningen icke erhållit kort, kunde rekvirera sådana.

Med stöd av kungl. kungörelsen den 6 oktober 1939 angående utdelande av inköpskort (nr 706) beslöt folkförsörjningsnämnden, att utdelningen av kort till ombuden skulle äga rum med början fredagen den 27 oktober. Skulle någon kristidsnämnd av tvingande skäl önska uppskov, bestämdes att sådant skulle kunna beviljas av kristidsstyrelsens ordförande t. o. m. måndagen den 30 oktober. Utdelningen genom ombuden till allmänheten skulle ofördröjligen verkställas och vara avslutad inom 4 dagar eller den tid som för särskilda fall kunde av kristidsstyrelsen fastställas. Ombuden ålades att inom denna tid lämna redovisning till orsmyndigheten dels för

utdelade kort, vilkas kvittotalonger skulle återlämnas, vederbörligen ifyllda, dels för överblivna kort, vilka skulle återlämnas.

De som vid kortutdelningen icke erhöilo kort men voro berättigade därtill kunde senare genom direkt hänvändelse till ortsmyndigheten, d. v. s. kristidsnämnden, rekvirera sådant på av folkförsörjningsnämnden uppgjord rekvisitionsblankett.

Huvudprincipen för utdelande av inköpskort A var att var och en erhöil kort på den ort och inom den fastighet, respektive det område, där han vid kortutdelningen stadigvarande hade sin bostad. Den som däremot tillfälligt vistades på en ort, exempelvis på ett kortvarigt uppdrag eller tillfälligt arbete, tilldelades kort på hemorten. Personer, som mera stadigvarande vistades å annan ort än där de varit mantalsskrivna eller kyrkobokförda, tilldelades kort på den ort, där de vistades. Sålunda erhöilo exempelvis studenter och skolungdom kort på de orter, där de vistades för sina studier. Å andra sidan tilldelades kort på hemorten handelsresande och andra personer, som mera stadigvarande vistas borta från hemorten men som likväl icke ha fast bostad på annat håll.

Utländsk medborgare tilldelades kort endast i de fall, då han var stadigvarande bofast inom en fastighet eller ett distrikt och antingen hade eget hushåll eller var inackorderad i enskilt hushåll eller på pensionat.

Kort tilldelades icke den som var intagen å straffanstalt eller därmed jämförlig anstalt, tvångsarbetsanstalt, alkoholistanstalt, allmän uppfostringsanstalt eller skyddshem, fattigvårdsanstalt eller arbetshem, allmän sjukvårdsinrättning eller annan liknande anstalt eller inrättning. Ej heller utdelades kort till manskap vid försvarsväsendet eller på fartyg inmönstrade sjömän, vilka åtnjöto kost från kronan eller på fartyg.

Orsaken till att inköpskort icke tilldelades dem som voro intagna å allmänna inrättningar eller fullgjorde militärtjänstgöring var att man utgick från att allmänna inrättningar av såväl statlig som kommunal karaktär vid en ransonering skulle erhålla tilldelning av ransonerad vara på för varje särskilt fall utfärdad licens från kristidsmyndighet. Härav följde, att vid en ransonering bestämmelser måste utfärdas, stadgande skyldighet för sådana allmänna inrättningar att avfordra de personer inköpskort, som efter den ordinarie kortutdelningen intagits å inrättning respektive ryckt in till militärtjänstgöring, samt att under intagnings- respektive tjänstgöringstiden bevara korten.

Kortutdelningen genomfördes utan svårigheter enligt de uppgjorda planerna och lämnade ett gott resultat. Att så blev fallet torde i mycket stor utsträckning kunna tillskrivas den intresserade medverkan, som lämnades icke blott av de lokala kristidsorganen utan även av ombuden. Inköpskort utdelades till 97 procent av landets befolkning.

5. Industrien.

Industriproduktionen.

Vid krigsutbrottet var den svenska industriproduktionen att döma av tillgängliga indextal större än någonsin tidigare. Industriförbundets säsongsrensade produktionsindex låg efter nära ett års oavbruten stegring i augusti 1939 vid 126 (1935 = 100); under det utpräglade högkonjunkturåret 1937 hade indextalet icke nått högre än 124. Med all sannolikhet utnyttjade flera industrier vid krigsutbrottet hela sin kapacitet.

Under det av krisen skapade läget framträdde tidigt en del rubbningar i den industriella situationen, beroende framför allt på omläggningar i avsättningsförhållandena ej minst på exportmarknaderna. Sysselsättningen var likväl över så gott som hela linjen god, delvis till följd av forcerad tillverknings för militära och andra allmänna behov. Något motstycke till den arbetslöshetskris, som åtföljde krigsutbrottet år 1914, förspordes ej. Härtill medverkade även de successivt ökade inkallelserna till militärtjänstgöring.

Emellertid befarades till en början, att svårigheter skulle yppa sig att upprätthålla tillverkningen vid en del industriföretag på grund av brist på råvaror. I viss mindre utsträckning blev detta också fallet. Men i stort sett var tillgången på utländska industriråvaror tillräcklig för normal drift. Förbrukningen kunde i allmänhet täckas av den löpande importen samt med anlåtande av de förefintliga i många fall ganska stora råvarulagren inom landet.

Indextalet för industriproduktionen nedgick till 125 i september men höjdes till 126 i oktober, 127 i november och 128 i december. Vid slutet av året nådde industriproduktionen alltså ny rekordnivå.

Några data må anföras till belysning av läget inom de viktigare industrigrenarna.

De svenska handelsjärnverken hade vid krigsutbrottet orderreserver, som garanterade full sysselsättning fram till årsskiftet. Importsvårigheterna för handelsjärn visade sig senare ganska stora, varigenom avsättningsmöjligheterna för svenskt handelsjärn ytterligare förbättrades, oaktat den befarade minskningen av byggnadsverksamheten. Trots att handelsjärnverken äro beroende av utländskt tackjärn, skrot och koks kunde de forcera produktionen för att möta den ökade efterfrågan; behovet av de nämnda råvarorna kunde nämligen fyllas. Kvalitetsjärnverken gynnades av stark orderingång

från statliga myndigheter, och även den utländska efterfrågan var god. Forceringen av produktionen utvisas av Industriförbundets produktionsindex för järn- och stålindustrien, vilken höjdes från 126 i augusti till 136 i december.

Även de mekaniska verkstädernas produktion var mycket omfattande under de fyra sista månaderna år 1939. I många fall hade verkstäderna vid krigsutbrottet betydande orderreserver, vilka till stor del härrörde från den svenska industrien. Endast i undantagsfall torde beställarna inom industrien ha avbrutit vid krigsutbrottet påbörjade investeringar. Inom byggnadsverksamheten färdigställdes under sista kvartalet 1939 ett mycket stort antal bostäder, vilket även bidrog till att verkstäderna hade god avsättning. Visserligen minskades exporten av verkstadsprodukter, men denna minskning kompensades av omfattande statsbeställningar. Före årsskiftet hade statsbeställningar av verkstadsprodukter för tillverkning under tiden 1 oktober 1939—30 september 1940 lämnats till ett värde av drygt 100 miljoner kronor, vilket motsvarade ungefär 10 procent av det årliga avsaluvärdet för mekaniska verkstäder, skeppsvarv och elektriska maskinverkstäder. Maskinindustriens produktion, vilken nådde sin förutvarande rekordnivå i juni 1939, då produktionsindextalet låg vid 141, höjdes från 140 i augusti till 143 i november och december. Under hösten uppstod inom metall- och maskinindustrien en viss brist på yrkesarbetare. En del arbetskraft överflyttades till verkstäderna från andra områden av näringslivet.

Trävaruexporten sjönk efter krigsutbrottet avsevärt bl. a. till följd av omfattande annulleringar av kontrakt på den engelska marknaden, vilket invercade på sysselsättningen inom sågverksindustrien. Exporten av pappersmassa kunde däremot väl upprätthållas, ja t. o. m. stegras i ej obetydlig grad. Exportökningen skedde delvis ur tillgängliga lager av massa, men delvis motsvarades den av produktionsökning. Stegringen gällde dock uteslutande den kemiska massan. Produktionen av mekanisk massa nedgick, vilket berodde på såväl dess relativt låga värde i förhållande till de höga frakterna som sliperiernas känslighet för den exceptionella vattenbristen. Efterfrågan från utlandets sida på svenskt papper var tillfredsställande ända fram till årsskiftet och exporten kunde upprätthållas vid en jämförelsevis hög nivå, trots att vissa inskränkningar av pappersförbrukningen vidtogos i de krigförande länderna.

Textil- och sömnadsindustrien, särskilt ylle-, trikå- och konfektionsfabrikerna, togos efter krigsutbrottet starkt i anspråk för militära behov. Ingen brist på ull och bomull förefanns, varför produktionen kunde avsevärt ökas. Även skoindustrien fick tidigt mottaga stora militära beställningar, och försäljningarna av mansskodon till militärt bruk ökades kraftigt. Snickeri- och möbelfabrikerna voro väl sysselsatta fram till årsskiftet, även om en viss nedgång under slutet av året förmärktes inom den på inredningsarbeten inriktade verksamheten. Inom livsmedelsindustriens och de kemiska

industriernas område upprätthölls produktionen i praktiskt taget oförändrad omfattning.

Statsåtgärder beträffande industrien.

De relativt gynnsamma förhållanden, som rådde på det industriella området, medförde, att statsåtgärder av större räckvidd för befrämjande eller reglering av råvarutillgången icke funnos påkallade under hösten 1939, fränsett de ingripanden av prisreglerande natur, för vilka redogöres i ett senare kapitel. Som förut omnämnts hade den 4 september 1939 av chefen för handelsdepartementet enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallats en nämnd, industrisakkunniga, med uppgift att planlägga och, i den mån så kunde befinnas påkallat, genomföra reglering av viktigare råvaror och andra förnödenheter för industriens behov samt att följa företeelserna på industriområdet och framlägga av förhållandena betingade förslag.

Industrisakkunnigas verksamhet på råvaruförsörjningens område fick under förhandenvarande läge en jämförelsevis begränsad omfattning. I den mån särskilda anordningar för fördelning av tillgängliga råvaror för aktuella behov ansågos erforderliga, inriktades de sakkunnigas arbete på att åstadkomma frivilliga överenskommelser mellan olika företag och i vissa fall mellan skilda branschsammanlutningar. Där knapphet på råvaror framträdde, upptogos förhandlingar med vissa näringsidkare och organisationer för att underlätta anskaffningen eller för att åstadkomma en omläggning av tillverkningsmetoderna.

Inom de tekniska fettindustriernas område medverkade de sakkunniga vid bildandet av en sammanslutning för underlättande av fördelningen av fett-råvarorna, genom vilken bl. a. en frivillig ransonering till grossister och detaljister av såpa genomfördes.

Förarbeten utfördes för en reglering beträffande metallförsörjningen, men läget utvecklade sig så, att ett förverkligande av den gjorda planläggningen ej befanns erforderligt.

Med anledning av de utfärdade exportförbuden å en mängd varor togos industrisakkunniga i stor omfattning i anspråk för att till statens handelslicensnämnd avgiva yttranden rörande lämpligheten av export med hänsyn till försörjningsläget för ifrågavarande produkter eller i desamma ingående råvaror. Vid behandlingen av dessa ärenden anlätades experter inom skilda områden. Industrisakkunniga fingo även yttra sig över inkomna framställningar om disponering av varor ur statens reservförråd. I samband därmed måste utredningar verkställas om olika industriers råvarutillgångar. Åtskilliga anspråk på varor ur reservförråden visade sig kunna tillgodoses på sådant sätt, att vederbörande sökande fingo sig varor anvisade i öppna marknaden. I övrigt lämnades genom de sakkunnigas kansli i stor utsträckning upplysningar till företagare, som haft svårighet att fylla sina råvarubehov, angående lämpliga inköpskällor. Härvid riktades givetvis uppmärksamheten

på att behoven för krigsmakten och andra statliga eller allmännyttiga ändamål i första hand skulle komma att tillfredsställas.

Till en del upptogs industrisakkunnigas verksamhet slutligen av planläggning och utarbetande av instruktion för en blivande industrikommission.

Sedan denna i slutet av oktober inrättats och trätt i verksamhet, hade den i första hand att fullfölja det arbete, som dittills omhänderhåfts av industrisakkunniga. Därjämte behandlades inre organisatoriska spörsmål samt igångsattes förberedelsearbeten på olika avsnitt av kommissionens verksamhetsområde, däribland utredningar av ekonomisk-statistisk natur beträffande det industriella försörjningsläget.

6. Bränsle- och smörjmedelshushållningen.

Den mest kända svagheten i vårt lands utrustning med för produktionen och folkförsörjningen nödvändiga naturprodukter är den bristande tillgången på fossila bränslen, fasta såväl som flytande. Frånsett de skånska stenkolstillgångarna, vilka blott förslå att täcka en obetydlig del av kolbehovet, är landet för sin försörjning med kolbränslen helt hänvisat till import. Denna har kvantitativt i lång tid ägt ett sådant omfång, att den utgjort över hälften av landets hela införsel. År 1938 uppgick införseln av stenkol och koks sålunda till 7.7 milj. ton vid en sammanlagd införsel av 13.7 milj. ton. Vad flytande bränslen beträffar har av inhemsk produktion likaledes blott en mycket ringa del av behovet kunnat framställas, medan importen stegrats år för år i snabbt tempo. År 1938 uppgick totalinförseln av mineraloljor (inkl. smörjoljor) till 1.3 milj. ton mot endast tredjedelen därav tio år tidigare och knappa 15 procent år 1913.

De väldiga kvantiteter det här rör sig om och de betydliga svårigheter som föreligger för anordnande av en omfattande lagerhållning göra det, om icke omöjligt, så dock praktiskt nästan outförbart att på bränsleområdet upplägga förråd, som representera en mera avsevärd del av årsförbrukningen. Detta medför, att bränslefrågorna under alla förhållanden måste bli mycket bekymmersamma under en allvarlig avspärrningskris. Att så också under nu pågående kris har blivit fallet, är alltså icke överraskande.

Å andra sidan är det påtagligt, att vårt land framför allt i sina skogar äger möjligheter att åstadkomma ersättning för en väsentlig del av den bränsleimport, som genom en långt driven handelsavspärrning kan komma att undanhållas oss. Men detta är en fråga på tämligen lång sikt, vilken kräver åtminstone något års planmässigt genomförd anpassning och vars lösning icke kan beräknas helt undanröja svårigheterna under ett första års övergångstid. Den knapphet, som i någon mån framträdde i bränsleförsörjningen redan under hösten 1939, kan emellertid i stort sett — med undantag kanske för bensin — icke betraktas som en följd av en då verkliga förhandenvarande brist utan hade fastmer sin grund i en hushållning med förefintliga tillgångar, vilken planlagts med tanke på försörjningen under ett senare skede, då läget kunde befaras bli mera svårartat.

Stenkol och koks.

Vid krigsutbrottet funnos hos privata företag i Sverige lager av stenkol motsvarande närmare 40 procent av 1938 års import, men de privata koks-lagren voro förhållandevis avsevärt mindre på grund av de svårigheter som mött för lagerhandlarna att under sommaren 1939 erhålla avtalade leveranser, enär de koksexporterande ländernas rustningsindustrier togo huvudparten av produktionen.

År 1938 fördelade sig Sveriges import av stenkol och koks från olika länder på följande sätt:

	Stenkol ton	Koks ton
från Storbritannien	2 679 000	198 000
» Polen	2 420 000	154 000
» Tyskland	660 000	577 000
» Nederländerna	2 000	539 000
» Belgien	9 000	322 000
» Andra länder	3 000	150 000
Total import	5 773 000	1 940 000

Tillförseln av *stenkol* från de polska gruvorna avbröts givetvis i samband med krigsutbrottet. Däremot kunde importen från Storbritannien till en början fortgå någorlunda obehindrat efter det att ett ordnat exportlicenssystem kommit igång. De engelska kolen måste emellertid transporteras över de mest utsatta farvattnen och blevo följaktligen mycket dyra, trots de försök att dämpa fraktstegringen, varom nedan förmäles. Fobpriserna för de engelska kolen höjdes även, men denna höjning var relativt obetydlig. Priset cif Stockholm för stora Northumberland ångkol ökades med c:a 130 procent från mitten av augusti till mitten av december. Härav kunde enligt konjunkturinstitutets beräkningar ej mindre än omkring 122 procent hänföras till fraktstegringen och 4·5 procent till den höjda försäkringskostnaden.

Det visade sig på ett tidigt stadium, att redarna voro obenägna att låta de från England kommande kolfartygen gå in i Östersjön. Denna obenägenhet skärptes i slutet av november genom Falsterbomineringen (se sid. 133). Följden blev, att fartygen i allt större utsträckning sökte lossa på Västkusten, i synnerhet i Göteborg, varigenom en stark belastning av denna hamn uppstod samt åtskilliga svåra problem uppkommo för ordnandet av vidaretransporten till förbrukningsorterna.

Några allvarliga restriktionsåtgärder behövde dock ej under hösten på grund av kolbrist vidtagas inom det svenska näringslivet. Flera av de mest kolförbrukande industrierna (t. ex. massafabrikerna, pappersbruken, järnbruken, cementfabrikerna och de mekaniska verkstäderna) kunde utan att hindras av någon sådan brist utnyttja i det närmaste hela sin kapacitet. Även järnvägarnas ökade förbrukning av kol kunde tillfredsställas och likaså

den omfattande förbrukningen inom elektricitetsverken, vilka drabbades av vattenbrist. Om än sålunda kolbehoven kunde tillgodoses, fördyrades givetvis produktionen inom flera industrier av de höjda kolpriserna.

Ifråga om *koks* var läget under de sista månaderna år 1939 betydligt allvarligare än ifråga om stenkol. Kokslagren vid krigsutbrottet voro, som redan nämnts, förhållandevis betydligt mindre än kollagren. Den tyska koksexporten till Sverige ökades väsentligt, men i Belgien infördes exportförbud med licensgivning, varigenom införseln av belgisk koks i hög grad begränsades. Nederländsk koks kunde alltjämt importeras på tyska kölar via Kielkanalen. De egentliga svårigheterna inträffade emellertid, som nedan omförmäles, först mot slutet av året.

Samtidigt med tillsättningen av statens kolnämnd utfärdade Kungl. Maj:t bestämmelser angående importreglering beträffande kolbränslen. Förbud stadgades sålunda genom kungörelse den 15 september 1939 (nr 653) mot att utan tillstånd av statens kolnämnd till riket införa stenkol, koks och kolbriketter. Avsikten med detta importförbud var att bringa handeln med ifrågavarande varor under statens kontroll i syfte att ge staten dels ett effektivt inflytande över varornas fördelning, dels möjlighet att behärska pris-sättningen å kolmarknaden.

Det sistnämnda torde kunna sägas ha utgjort det främsta syftet med kolregleringens införande. Läget på kolmarknaden var nämligen vid angivna tidpunkt sådant, att direkta farhågor ej syntes vara för handen för att icke en någorlunda god försörjning skulle kunna tills vidare upprätthållas. I proposition nr 15 till urtima riksdagen bragte Kungl. Maj:t frågan om reglering av prisbildningen på stenkol och koks under riksdagens prövning.

I sitt uttalande till statsrådsprotokollet i ärendet framhöll finansministern, att det i det oroliga läge på den inhemska varumarknaden, som uppkommit till följd av den europeiska krisen, vore av vikt att förebygga omedelbara prisstegringar på varor, som intoge en nyckelposition, för att därigenom förhindra att näring gäves åt de krafter vilka, om de icke effektivt motverkades, kunde utlösa en inflationsartad allmän prishöjning. En sådan vara vore framför allt stenkol. Efter krigsutbrottet hade prisbildningen därå inom vårt land varit bragt ur jämvikt. Detsamma gällde även, ehuru i mindre mån, koks. På vissa håll hade en kraftig prisstegring ägt rum, som icke kunnat anses betingad av en allmänt sett otillräcklig tillgång på dessa varor till förkrigspriser. I ett sådant läge måste den betydande stegring av importpriset på 100 procent och mera, som de efter krigsutbrottet inkomna kollasterna visat, aktualisera behovet av prisreglerande åtgärder. Hemmamarknaden borde skyddas mot att inflytandet från importprisstegringen på kol ohämmat finge göra sig gällande. En isolering i prishänseende av hemmamarknaden måste fördenskull upprätthållas, så länge det inhemska marknadsläget kunde erbjuda förutsättningar för en fortgående och accelererande prishöjning. Då även otillräcklig varuförsörjning kunde verka starkt pris-

stegrande, måste emellertid isoleringen genomföras så, att icke importen minskades eller ens motiven till import försvagades.

Det avsedda prisregleringssystemet på kol- och koksmarknaden beskrevs av finansministern sålunda. Kolimporten borde tills vidare i huvudsak ankomma på enskilda företagare och även distributionen i allt väsentligt följa samma banor som förut. På kolnämnden borde emellertid ankomma att organisera en s. k. pool för kolimporten. I poolen borde ingå samtliga kolimportörer med undantag av dem som importerade blott för egen förbrukning. Licens för kolimport borde lämnas endast den, som ingått i poolen och i förhållande till denna iklätt sig förpliktelse att följa av poolen meddelade föreskrifter med avseende å de införda kolpartiernas försäljning, jämte sådana företag, som importerade blott för egen förbrukning. Sedan ifrågavarande poolbildning kommit till stånd, borde mellan staten och poolen träffas ett avtal, som reglerade poolens skyldigheter och rättigheter, varvid poolmedlemmarna finge förbinda sig att följa av staten givna föreskrifter i avseende på pris och försäljningsvillkor men å andra sidan av staten garanterades gottgörelse för förlust vid försäljning till lägre pris än som svarade mot inköpspriset. Kungl. Maj:t hemställde om riksdagens bemyndigande att med en importöroorganisation träffa avtal av antydd innebörd. Tillika föreslog Kungl. Maj:t, att å förskottsstaten för försvarsväsendet m. m. skulle till allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder uppföras ett anslag av, förslagsvis, 20 milj. kronor. Från detta anslag skulle bl. a. bestridas de utgifter, som till följd av avtalet kunde komma att åvila statsverket.

Första särskilda utskottet anförde i sitt utlåtande över propositionen, att de prisstegringstendenser för stenkol och koks, som enligt utskottet meddelade uppgifter framträdde strax efter krigsutbrottet, vore av sådan art, att omedelbara åtgärder måste vidtagas. De i detta läge träffade dispositionerna, vilka erhållit en fastare utformning genom införandet av en importreglering och organisation av den inhemska kolmarknaden, syntes ha utövat ett gynnsamt inflytande. Regleringsåtgärderna hade fullföljts genom bildandet av den avsedda importpoolen, Svenska kolimportörers förening av 1939 u. p. a., med vilken kolnämnden jämlikt sin instruktion, under förbehåll av riksdagens godkännande av Kungl. Maj:ts i propositionen framställda förslag, träffat avtal av i propositionen angiven innebörd. Vad sålunda förekommit gäve utskottet ej anledning till erinran. Utskottet berörde härefter de bebådade förslagen om överflyttning på staten av krigsrisker för infrakt av kol samt om reglering i övrigt av fraktsatserna vid koltransport (se sid. 175) och yttrade vidare:

»Utskottet finner skäl föreligga att kontroll övas över det sätt på vilket den prisstegring, med vilken man även efter ovan nämnda begränsning av fraktkostnaderna måste räkna, får återverka på den allmänna prisutvecklingen. En prisstegring av detta slag kan nämligen, om den är av väsentlig omfattning och tillåtes

inträda oförmedlat, befaras försvåra åtgärder till förebyggande av en försämring av penningvärdet. I vad mån och vid vilken tidpunkt prisstegringen bör få tränga igenom på den svenska marknaden måste enligt utskottets mening bli beroende även av den allmänna prisutvecklingen. Sedan läget på importmarknaden klarnat och verkningarna av att staten helt eller delvis övertagit krigsriskerna för kolfrakter hunnit göra sig gällande, torde en sådan prissättning böra eftersträvas, att statens kostnader i övrigt för kolregleringen hållas inom så trånga gränser som möjligt.»

Utskottet tillstyrkte de i propositionen framlagda förslagen, vilka också vunno riksdagens godkännande. Härigenom voro förutsättningar skapade för en reglering av kol- och koksmarknaden enligt de i propositionen angivna riktlinjerna, vilka sedermera fullföljts.

Beträffande kolhandelns organisation må framhållas, att importen kan uppdelas i tvenne huvudgrupper, dels import för den s. k. engroshandeln (för större förbrukare, exempelvis järnvägar, industriföretag, gasverk m. fl.), dels import för den s. k. lagerhandeln, vilken förser mindre industrier, allmänna inrättningar samt värmeledningsanläggningar med bränsle.

Vad den förstnämnda gruppen angår inskränkte sig kolnämndens verksamhet till att övervaka inköpspriser och sjöfrakter. För de kolimportörer, som förmedlade denna import, fastställde nämnden ett visst högsta vinsttillägg. Kontrollen ordnades på följande sätt. Sedan försäljning och befraktning ägt rum, hade vederbörande importör för förbrukarens räkning att inlämna ansökan om importlicens, varvid för kontrollens utövande erforderliga uppgifter skulle lämnas. Det stod alltså varje hellastförbrukare fritt att liksom förut inköpa sitt behov av kol och koks utan andra restriktioner än att importlicens måste anskaffas.

Beträffande den import, som sker till lagerhandeln, har statens ingripande varit av en helt annan och mer vittgående art än beträffande den förra importkategorien. Kontrollen över importen har varit likartad, men härtill har kommit, att kolnämnden även reglerat utförsäljningspriserna.

Som förut omtalats, träffade kolnämnden med den särskilt bildade importförsammanslutningen, Svenska kolimportörers förening 1939 u. p. a., omedelbart en överenskommelse, vilken möjliggjorde en sådan prisreglering. Överenskommelsen medförde, att kolhandlarna avstodo från den vinst, som på grund av den försiggångna importprisstegringen kunde ha uttagits på de lager av kol och koks, vilka lågo inne den 18 september. De förbundo sig nämligen att från och med nämnda dag följa de direktiv, som kolnämnden meddelade för försäljning av kol och koks, och kolnämnden bestämde, att förkrigspriserna tills vidare skulle tillämpas vid utförsäljningen. Nämnden förband sig å andra sidan att hålla kolhandlarna skadeslösa för den förlust, som de kunde komma att lida vid en fortsatt försäljning av kol och koks till lägre priser än som svarade mot inköpspriserna, efter täckning av handelskostnader och viss handelsvinst. Därjämte förband sig staten att svara för den förlust, som vid inträdande fredsslut kunde uppkomma på inneliggande

lager eller på för leverans inköpta licenserade, ännu icke importerade kvantiteter.

Nämndens beslut att ålägga lagerhandlarna att i de fall, där en höjning under mellantiden ägt rum, återgå till de utförsäljningspriser, som tillämpades den 1 september, fick snabbt en lugnande inverkan. Samtidigt därmed påbjöds ett ransoneringsförfarande vid leverans av kol och koks. För centraluppvärmningsändamål utlämnades sålunda per månad endast en viss procent av det beräknade årsbehovet. Med hänsyn till ojämnheten i de leveranser, som skedde, innan nämndens verksamhet började, måste detta ransoneringsförfarande tillämpas med förhållandevis stor tolerans. Nämnden bidrog även till att förse sådana orter, där brist förelåg, med koks. Vidare kunde nämnden tack vare tillmötesgående från statens reservförrådsnämnd omdirigera för reservförrådsnämnden avsedda laster till sådana Norrlands- hamnar, där läget hotade bliva prekärt med hänsyn till sjöfartens snara upphörande.

Genom statens sjöfartsnämnd skedde, som å annat ställe meddelas (se sid. 137), en normering av fraktsatserna för kol- och kokstransporter. Dessa stegrades härvid i flera omgångar.

Från och med den 1 november påbjöd kolnämnden efter beslut av Kungl. Maj:t en allmän förhöjning i kol- och kokspriserna. För Stockholm blev denna höjning kronor 11:25 per ton för kol och kronor 8:50 per ton för koks. I anslutning därtill normerades prissättningen för alla importhamnar. Prisökningen blev, på grund av den olikhet i prissättningen som förut tillämpats på olika platser, mycket varierande. För platser belägna inuti landet skulle för framtiden i närmaste importhamn gällande pris (det s. k. riktpri- set) läggas till grund för prissättningen och till nämnda pris skulle där- efter läggas kostnaderna för transport och distribution. I de fall, där inuti landet belägna platser tidigare haft förhållandevis lägre priser än närmaste importhamn, inträffade det, att höjningen blev större än den siffra, som förut nämnts.

Importen av kol och koks, vilken under höstmånaderna kunde upprätthållas vid ungefär normal omfattning, började mot slutet av året att avtaga i oroväckande grad, varigenom försörjningsläget särskilt beträffande värmeledningskoks försämrades. Orsaken till den minskade tillförseln låg framför allt i tilltagande transportsvårigheter. Beträffande importen från England var det knappheten på tonnage, som verkade hindrande. På kontinenten åter vållades svårigheterna framför allt av bristen på järnvägsvagnar, varigenom kokslasternas framförande till skeppningshamnarna förhindrades. Härtill kommo de svårigheter, som skapades genom den starka kylan. Sålunda blev under december floden Rhen helt stängd av is liksom fallet blev med flera viktiga kanaler. Å andra sidan medförde kölden i vårt land en anmärkningsvärt ökad koksförbrukning, trots att alltsedan krigsutbrottet, som redan

nämnts, en viss ransonering av leveranserna för centraluppvärmningsändamål ägt rum.

Ehuru läget ingalunda kunde anses direkt hotande — kokslagren voro den 1 januari 1940 ungefär 10 procent större än den 1 januari 1939 — fann sig kolnämnden vid årsskiftet nödsakad tillkännage, att en skarpare ransonering var påkallad. I en kommuniké till allmänheten den 29 december meddelade nämnden sålunda, att den inträdda situationen nödvändiggjorde en inskränkning i bränsleförbrukningen. Den för januari fastställda tilldelningen av kol och koks för centraluppvärmning fixerades till endast 10 procent av årsförbrukningen. Då denna tilldelning icke förslog för eldning i normal utsträckning, måste besparingsåtgärder vidtagas. Kolnämnden anmodade leverantörerna av bränsle för centraluppvärmningsändamål att uppmana förbrukarna till en sådan begränsning av värmeållningen, att rumstemperaturen icke överstege 18°, samt att inskränka tillgången på varmvatten till två dagar i veckan. Även i övrigt borde enligt nämndens mening den som handhade skötseln av centraluppvärmningsanläggning, antingen detta skedde för egen eller annans räkning, försöka att i görligaste mån hushålla med den bränslekvantitet, som kunde ställas till förfogande. Förbrukare, som innehade lager av bränsle, uppmanades att såsom en akt av lojalitet först konsumera dessa lager, innan de begärde nya leveranser. På platser, där tillgången på ved var god, borde en övergång till detta bränsle ske.

Ved och träkol.

Statens vednämnds första uppgift blev att organisera sina lokala organ, vedkontoren, vilka enligt nämndens instruktion skulle inrättas, ett för varje län. Stockholms stad och län fingo dock ett gemensamt vedkontor, vilket sedan också blev fallet med Kristianstads och Malmöhus län.

Det gällde härefter för vednämnden att skaffa sig en överblick över läget på ved- och träkolmarknaden beträffande tillgångar och behov ävensom beträffande priserna.

För att vinna kännedom om prisläget i orterna anmodade nämnden vedkontoren att omedelbart inkomma med uppgifter om de priser på ved och träkol, som varit gällande under juni—augusti 1939, samt om de priser, som med hänsyn till det föreliggande krisläget kunde anses skäligen. Vedkontoren skulle också göra allmänna uttalanden angående ved- och träkolmarknaden inom länen och föreslå lämpliga åtgärder för att säkra bränsleförsörjningen. De svar, som inkommo på denna cirkulärskrivelse, bildade ett underlag för vednämndens fortsatta verksamhet. Sålunda kunde vedkontoren få direktiv beträffande de prisnormer, som skulle gälla vid försäljning av vedbränsle och träkol.

Den nödiga överblicken över tillgångar och behov förskaffade sig vednämnden med utnyttjande av den uppgifts- och rapportplikt, som genom kungörelse den 9 september 1939 (nr 647), delvis ändrad genom kungörelsen

den 22 september 1939 (nr 672), ålagts skogsägare samt ved- och träkols-handlare. Kungörelsen stadgade skyldighet för envar som ägde skog eller tillverkade eller idkade handel med vedbränsle eller träkol att, efter anfordran från vednämnden eller vederbörande vedkontor, lämna erforderliga uppgifter rörande ineliggande lager av vedbränsle och träkol, möjligheten att frambringa och tillhandahålla sådana förnödenheter samt övriga förhållanden, som fölle inom området för vednämndens verksamhet.

Med stöd av nämnda kungörelse anordnade vednämnden en hela landet omfattande inventering av å olika leveransplatser befintliga lager av brännved och träkol den 10 oktober, kombinerad med uppgifter angående den beräknade upphuggningen för tiden till den 1 juli 1940. Samtidigt gjordes även en undersökning rörande de behov av brännved för säsongen 1939/40, som den 10 oktober icke kunde anses täckta. Denna undersökning berörde dels sådana konsumenter, som normalt använde ved som bränsle och förbrukade mer än 200 kbm om året, dels sådana, som normalt använde fossila bränslen. Resultaten av dessa inventeringar syntes tillfredsställande. De mindre förbrukarna hade i icke ringa utsträckning täckt behovet av brännved, och de större vedförbrukarnas behov syntes kunna fyllas för denna säsong. Om kol och koks komme att finnas i beräknad mängd, borde landets behov av brännved kunna anses tryggat till den 1 juli 1940.

Emellertid stod det klart, att för att möta en eventuell minskning eller hel avspärrning av tillförseln på kol och koks vedproduktionen för kommande säsong måste avsevärt utökas. För att stimulera till en sådan ökad vedproduktion ansåg vednämnden ett system med statsgaranterade minimipris vara det verksammaste medlet. Här om ingav nämnden en framställning till Kungl. Maj:t den 26 september 1939. Rörande behovet av en dylik prisgaranti anförde nämnden i huvudsak följande:

De förråd av torr, under föregående säsong upparbetad ved, som funnes i landet och som skulle förbrukas instundande vinter, vore sannolikt av normal storlek och finge i de flesta orter förväntas tillgodose det ordinarie säsongbehovet. Skulle genom minskade importmöjligheter för kolbränslen de förefintliga reserverna inom landet av sådana bränslen visa sig otillräckliga, finge nämnden taga i övervägande att täcka uppkommande brist genom anlåtande av förefintliga lager av torr massaved, främst sulfatved. Det förelåge emellertid intet skäl att genom minimipris garantera avsättningen av dessa redan förefintliga vedtillgångar. Beträffande den ved återigen, som skulle huggas och utforslas under instundande avverknings säsong, ställde sig saken annorlunda. Denna ved kunde icke eller i varje fall blott i mycket begränsad omfattning och under speciella förhållanden användas under vintern 1939/40, utan den skulle förbrukas påföljande vinter samt möjligen till någon del för industriella eller kommunikationsändamål sommaren 1940. Ovissheten om hur kolimportmöjligheterna komme att gestalta sig för dessa framskjutna terminer föranledde emellertid, att mycket betydande reservtillgångar av brännved nu måste upparbetas. Vednämnden hade även gått i författning om uppgörande av en försörjningsplan, enligt vilken stora vedavverkningar snarast komme att igångsättas.

Vid sitt arbete i sagda syfte möttes vednämnden av en förklarlig oro från pro-

ducenternas sida beträffande frågan, huruvida producenterna under alla förhållanden kunde påräkna avsättning för de väsentligt utöver normalbehovet utökade vedkvantiteter, som de sålunda nu uppmanades att tillverka för konsumtion först om ett år. Dylika farhågor från producenternas sida kunde icke fränkännas fog, men de finge å andra sidan icke föranleda ett tillbakahållande av anskaffandet av de reservlager av ved för säsongen 1940/41, vilka i vidriga fall kunde komma att utgöra ett livsvillkor för landet. Vednämnden funne det av denna anledning nödvändigt, att staten i viss omfattning garanterade avsättningen för de vedmängder, som under denna vinter framställdes. En viss geografisk begränsning syntes nödvändig för garantiens åtnjutande. Det låge i det allmännas intresse, att veden producerades så nära konsumtionsorterna som möjligt samt i varje fall i landsdelar och län, från vilka den för skäligen kostnader kunde tillföras konsumtionen. Garantipriset skulle skydda producenterna för oskäligen förluster å sådana vedpartier, som icke kunde finna köpare, men det finge å andra sidan icke avtrubba producenternas strävanden att själva avyttra veden i öppna marknaden. Det borde täcka tillverkningskostnaderna samt därutöver lämna någon, men ingalunda full ersättning för rotvärdena. Tillämpades en sådan norm, borde, oavsett differenserna i vedpriser mellan skilda landsdelar, ett enhetligt garantipris kunna bestämmas för hela landet, vilket ur praktisk synpunkt skulle vara av största värde.

Den extraordinarie krigsproduktionen av ved borde förutses komma att i första hand inriktas på s. k. pannved, vilket sortiment vore det billigaste och såsom sådant särskilt lämpat att ersätta kol- och kokseldning i värmepannor och kraftanläggningar. Det vore även ur skogsvårdssynpunkt önskvärt, att merproduktionen av ved främst riktades mot pannveden. Konsumtionen av prima hushållsved av bok, björk och barrträd komme sannolikt icke att i någon avsevärt hög grad ökas utöver det normala. Vid sådant förhållande ansåg nämnden, att statsgarantien egentligen endast behövde taga sikte på pannveden, vilken även på grund av sin lågvärdighet vore särskilt i behov av sagda stöd. För tillfället utgjorde priset på pannved å de flesta orter omkring 6 kronor per kbm löst mått vid bilväg eller järnvägsstation. Nämnden fann med hänsyn till det anförda, att det statsgaranterade minimipriset lämpligen kunde fastställas till 5 kronor per kbm löst mått, lika för alla sortiment och kvaliteter.

Vednämnden framhöll, att hållpunkter ännu saknades för en beräkning av den kvantitet ved, som skulle upphuggas under instundande vinter och som kunde komma att inrymmas under en eventuell garanti. Nämnden hade emellertid beräknat, att den normala omsättningen skulle uppgå till 7 milj. kbm, motsvarande ett värde av 35 milj. kronor, beräknat efter ett pris av 5 kronor per kbm; i första hand borde ytterligare 3 milj. kbm beräknas erforderliga, motsvarande ett garantivärde av 15 milj. kronor. Det beräknade beloppet för den normala omsättningen, 35 milj. kronor, hade nämnden förutsatt icke behöva tagas i anspråk.

Ungefär samtidigt med ovan refererade framställning framförde Sveriges skogsägareföreningars riksförbund i en till jordbruksdepartementet den 25 september inkommen skrift förslag om särskilda åtgärder i syfte att möjliggöra att vedhuggning i större omfattning under detta år omedelbart igångsattes. För att skogsägarna, särskilt de mindre, som i regel icke hade möjlighet att för längre tid förskottera arbetskostnaderna, skulle kunna producera bränsle vore det nödvändigt dels att dessa erhöles medel att användas till förskottering av arbetskostnaderna och dels att försäljning och likvidering av bränslet skedde inom en ej alltför avlägsen tidrymd. Riksförbundet

föreslog fördenskull antingen att statsmedel ställdes till vednämndens förfo-
gande för att såsom lån i mån av behov utlämnas till skogsägareföreningarna,
eller ock att staten påtog sig garanti för de förbindelser, som skogsägare-
föreningarna iklädde sig gent emot affärsbanker eller kreditanstalter. I fråga
om behovet av lånemedel för ifrågavarande ändamål uppskattade förbundet
detta till ett par tiotal milj. kronor.

Båda de omförmälda framställningarna lades av Kungl. Maj:t till grund
för en till riksdagen den 14 oktober 1939 avlåten proposition (nr 56), vilken
av riksdagen i huvudsak bifölls. Riksdagsbeslutet innefattade dels godkän-
nande av i propositionen uppdragna riktlinjer för reglering av vedproduk-
tionen, dels anvisande för nämnda ändamål å tilläggsstat för budgetåret
1939/40 av ett reservationsanslag av 15 milj. kronor.

I anledning av riksdagens beslut utfärdades den 8 december 1939 kungö-
relse (nr 843) med vissa bestämmelser till främjande av vedproduktionen.
Den innehöll dels bestämmelser om lån för förskottering av avverkningskost-
nad, dels bestämmelser om statsgaranti för ved.

Rörande *låneverksamheten* stadgades i kungörelsen i huvudsak följande:

Statens vednämnd ägde bevilja till Sveriges skogsägareföreningars riks-
förbund ansluten skogsägareförening lån för förskottering av avverknings-
kostnad för ved, som enligt upprättade kontrakt skulle till föreningen leve-
reras av dess medlemmar eller andra skogsägare. Skogsägareföreningen finge
av lånemedlen utlämna förskott till skogsägare, som med föreningen tecknat
leveranskontrakt och som vore i behov av sådant förskott för att kunna full-
göra kontraktet. Förskott finge ej lämnas med mindre vederbörande vedkon-
tor beslutat, att den med kontraktet avsedda veden skulle omfattas av stats-
garanti. Förskottet finge i allmänhet icke uppgå till större belopp än som
motsvarade 60 procent av det enligt leveranskontraktet överenskomna priset
för veden. Ej i något fall finge förskottet överskrida det för veden gällande
garantibeloppet. På skogsägareföreningen skulle ankomma att bestämma,
huruvida och i vilken omfattning skogsägare skulle ställa säkerhet för bevil-
jat förskott.

I fråga om *statsgarantien* innehöll förenämnda kungörelse följande huvud-
sakliga bestämmelser:

Vedkontor skulle under av Kungl. Maj:t bestämda tidsperioder och i den
omfattning, som vednämnden enligt av Kungl. Maj:t givna föreskrifter be-
stämde, äga meddela garanti åt skogsägare, att ved, som av honom för av-
salu producerats eller framdeles producerades och som icke funne köpare,
skulle av staten inlösas till fastställt pris (garantipris). Sådant garanti finge
dock ej meddelas beträffande vedparti, som understeg 50 kbm. Garanti finge
även beviljas åt skogsägareförening, ansluten till Sveriges skogsägareförenin-
gars riksförbund, för ved, som enligt kontrakt skulle till föreningen leve-
reras av föreningsmedlem eller annan skogsägare.

I brev till statens vednämnd den 8 december 1939 (SFS nr 844) meddelade Kungl. Maj:t följande föreskrifter angående kungörelsens tillämpning: Garanti av nyssnämnda slag finge meddelas under tiden fr. o. m. den 27 december 1939 t. o. m. den 31 januari 1940. Denna garanti skulle avse dels ved, som senast sistnämnda dag anmäldes avverkad, dock ej där veden avverkats tidigare än den 1 juli 1939, dels ock ved, som senast den 31 januari 1940 anmäldes för avverkning före den 1 juli 1940 och för uppläggning å angiven uppläggningsplats före den 1 januari 1941. Garanti finge meddelas å en sammanlagd vedkvantitet av 12 milj. kbm löst mått. Vednämnden skulle fastställa den mängd, för vilken de olika vedkontoren ägde meddela garanti. Beträffande områden, där med hänsyn till rådande transportförhållanden en ökning av vedproduktionen icke vore möjlig, ägde vednämnden bestämma om undantag från den vedkontoren medgivna rätten att meddela garanti.

Garantipriset fastställdes för pannved till 5 kronor 50 öre, för prima barrved till 6 kronor och för prima björkved till 7 kronor 50 öre, allt per kbm löst mått.

Uppfyllandet av meddelad garanti finge påkallas tidigast den 1 januari 1941 och senast den 1 mars samma år; garantien förfölle, om sådant påkallande ej skett senast å sist angivna dag.

Samtidigt föreskrevs, att därest vid inventering av vedtillgången i landet efter innevarande avverkningssäsongs slut vedtillgången för avsalu visade sig överstiga den normala årsomsättningen, de till Sveriges skogsägareföreningars riksförbund anslutna skogsägareföreningarna skulle för överskjutande myckenhet ved, i den mån veden vore föremål för garanti, åtnjuta ett garantipris, som med 75 öre överstege vad ovan angivits. Såsom villkor för åtnjutande av nämnda förmån skulle gälla, att vederbörande föreningar, under den för ingivande av garantianmälningar fastställda tiden, avgåve förbindelse att hålla veden tillgänglig för inlösen när som helst under tiden den 1 juli—den 31 december 1940 samt att taga erforderlig vård om veden till dess inlösen skedde. Det högre garantipriset finge dock icke utgå för större kvantitet ved än sammanlagt 3 milj. kbm löst mått. Vednämnden hade att fastställa dels den vedkvantitet, som skulle anses motsvara den normala årsomsättningen, dels efter vederbörlig inventering den överskottskvantitet, för vilken det högre garantipriset finge utgå.

I särskilt brev den 22 december 1939 förklarades, att garantipriset för pannved även skulle gälla för sekunda björk- och sekunda bokved, som uppfyllde kvalitetsbestämmelserna för pannved. Vidare skulle garantipriset för prima barrved även gälla för prima alved samt garantipriset för prima björkved även för prima bokved.

Den av Kungl. Maj:t fastställda garantikvantiteten, 12 milj. kbm, innebar godkännande av ett av vednämnden den 3 november 1939 avgivet förslag angående beredskapslager för bränslesäsongen 1940—41. Nämnden utgick därvid från en normal förbrukning av kastved för avsalu om c:a 7·5 milj.

kbm och beräknade i första hand att ved skulle behövas som ersättning för koks som hushållsbränsle med en kvantitet, som motsvarade ungefär hälften av importen för detta ändamål, eller 4·5 milj. kbm. Detta beredskapslager betecknade nämnden som en första etapp i fråga om bränsleförsörjningen med hänsyn till att industriens och kommunikationsföretagens eventuella vedbehov då icke vore närmare klarlagda. Frågan om ökad vedbränsleberedskap skulle, sedan en allmän försörjningsplan på området klarlagt behoven av ved för olika ändamål, tagas i förnyat övervägande.

Vednämndens arbete och de beslutade stödåtgärderna utgingo från att de behövliga vedkvantiteterna i största möjliga utsträckning komme att framskaffas genom frivilliga åtaganden från skogsägarnas sida. Först om detta icke lyckades, ansågos åtgärder av tvingande natur böra tillgripas.

När det gällde att organisera denna frivilliga vedavverkning i skogsägarnas egen regi, gick man tillväga på följande sätt. I första hand fördelades vedanskaffningen på de olika skogsägaregrupperna — kronan, övriga allmänheter, aktiebolagen; övriga enskilda — efter deras normala andel i vedproduktionen. På grundval av material från en pågående avverkningsstatistisk undersökning kunde anges med vilken procent dessa skogsägaregrupper i vanliga fall medverkade till sagda produktion inom varje län. Genom att tillämpa samma fördelning på det föreliggande vedanskaffningsbehovet, 12 milj. kbm, beräknades den vedkvantitet, som envar av de nya skogsägaregrupperna länsvis borde åtaga sig att avverka under vintern. För de sex norra länen samt Gotlands län verkställdes fördelningen efter gruppernas skogsmarksinnehav. Efter dessa grunder fastställde nämnden den 15 december 1939 den preliminära anskaffningsplanen för vinterns vedavverkningar.

Den frivilliga anslutningen till vedanskaffningsplanen sökte man vinna genom hänvändelse till de enskilda skogsägaregruppernas representanter. Bindande åtaganden för ändamålet ansågos kunna påräknas för kronoskogarnas och med all säkerhet även för de större övriga allmänna skogarnas vidkommande ävensom från skogsbolagen, i den mån dessa kunde tillhandahålla ved utöver vad de för egen räkning behövde. Den del av anskaffningen, som föll på övriga enskilda skogar — ungefär 63 procent — beräknades i stor utsträckning komma att omhändertagas av skogsägareföreningarna.

Inför den starkt ökade vedanskaffning, som vednämnden redan från början av sin verksamhet räknade med, gjorde sig behovet av arbetskraft omedelbart gällande. Vedkontoren rapporterade sålunda i slutet av september från skilda håll, att brist på arbetskraft förelåg och att särskilda åtgärder vore påkallade för att frigöra arbetskraft från vissa, i jämförelse med vedanskaffningen mindre nödvändiga arbeten. Nämndens framställning härom den 5 oktober 1939 föranledde emellertid ingen Kungl. Maj:ts åtgärd.

En besvärande arbetsuppgift för vednämnden var den övervakning av ved- och träkolsmarknaden, som åvilade nämnden i enlighet med de förut nämnda kungörelserna nr 647 och 672. I dessa stadgades bl. a., att avtal om över-

låtelse av vedbränsle eller träkol skulle senast två dagar efter avtalets träffande av den som verkställt överlåtelsen anmälas till vederbörande vedkontor. Funne vedkontoret avtalet vara av beskaffenhet att tillgodoseendet av behovet av vedbränsle eller träkol därigenom försvårades, hade vedkontoret att omedelbart underrätta vednämnden, som, om den därtill funne anledning, skulle underställa Kungl. Maj:t frågan om åtgärd med tillämpning av allmänna förfogandelagen. Anmälningsskyldigheten beträffande överlåtelser av vedbränsle och träkol skulle taga sin början den 2 oktober och avse överlåtelser, som ägt rum fr. o. m. den 13 september. Genom särskilt meddelade föreskrifter undantogos från anmälningsskyldighet överlåtelser, där vedpartiet ej överstigit 10 kbm löst mått till samma köpare under förutsättning att avtalet träffats mellan producent eller återförsäljare och konsument. För varje överlåtelse från producent till återförsäljare förelåg däremot anmälningsskyldighet.

De prisdirektiv, som vednämnden redan i slutet av september lämnade vedkontoren, inneburo en höjning av de före krisens inträde rådande vedpriserna med 1 krona per kbm löst mått. Från vedkontorens rapporter under hösten kunde snart nog utläsas en bestämd tendens till ännu högre priser på den torra veden. I sådana fall, då t. o. m. oskäligen höga priser ansågos föreligga, kunde vedkontoren i regel genom hänvändelse till säljarna åstadkomma rättelse, och endast ett mindre antal anmälningar härom inkommo till nämnden. Dessa anmälningar föranledde dock icke nämnden att påkalla ingripande enligt förfogandelagen.

Prisläget syntes under november månad ha blivit så stabiliserat, att vednämnden, efter samråd med prissakkunniga, ansåg lämpligt att offentliggöra en prislista jämte vissa direktiv till vedkontoren, som tills vidare skulle gälla vid övervakande av prisbildningen på vedmarknaden. Prisuppgifterna, vilka voro sammanfattade i en tablå med särskilda uppgifter för dels tätorter, dels övriga orter inom samtliga vedkontors områden, avsågo pannved, prima barrved och prima björkved. Nämnden framhöll, att priserna vore att betrakta som skäligen marknads- eller dagspriser vid inköp av ved i parti. De avsågo såväl inneliggande lager av torr ved som sådan ved, som vore under upphuggning. Priserna vore avsedda att gälla som medelpris, och jämkningar, föranledda av konsumtionsortens avstånd från tillförselområdet, ortens storlek etc., borde bestämmas av vedkontoren.

De sålunda angivna priserna voro — utom i de nordligaste länen — i stort sett följande per kbm:

Pannved	vid bilväg	6: 00— 6: 50	kr., i tätort	7: 50— 9: 00	kr
Prima barrved	»	»	»	»	»
Prima björkved	»	»	»	»	»

Till statens vednämnds uppgifter hörde att öva tillsyn över landets försörjning ej endast med vedbränsle utan även med *träkol*.

På grund av befarade importsvårigheter för utländska bränslen uppstod i krisens början en starkt ökad efterfrågan på träkol. Utöver järnbrukens träkolsbehov skulle nämligen tillgodoses behovet för de kolgasdrivna bilar, som då i stor skala började tillverkas. Det mötte vissa svårigheter att omedelbart tillgodose denna stegrade efterfrågan på träkol. Detta berodde på att kolningssäsongen redan tagit sin början och att inga större kvantiteter färdig kolved funnos tillgängliga utöver vad som erfordrades för den redan igångsatta och för normala förhållanden planerade kolningen. Dessutom visade sig en verklig brist på yrkeskunniga kolare föreligga. Som ett första verkamt medel att stimulera produktionen höjdes priserna på träkol. För att hastigt öka träkolsframställningen särskilt i trakter med brist på kolningskunniga arbetare genom anläggande av mindre kolugnar anslog Kungl. Maj:t efter förslag av nämnden medel, varav under vissa förutsättningar bidrag till sådana anläggningar kunde beviljas. Härigenom tillkom, huvudsakligen i de sydliga och mellansvenska länen, ett stort antal sådana anläggningar, varav intill årsskiftet 57 anläggningar med statsbidrag. Vidare beviljades på förslag av nämnden medel till anordnande av kurser i milkolning. En omfattande kursverksamhet kom härigenom till stånd särskilt i de nordligare länen. Dessa åtgärder ledde till en avsevärd ökning av träkolsframställningen, så att till och med ett visst överskott uppkom, när åtgången till kolgasdrivna bilar visade sig bli mindre än beräknat.

För att få en uppfattning om gengasbilarnas träkolsbehov och ett underlag för vidtagande av åtgärder för detta behovs tillgodoseende sökte vednämnden vid krisens början kontakt med gengasnämnden samt tillverkare av gengasaggregat och andra intressenter på området. Efter förarbete av en för ändamålet tillsatt kommitté bildades den 2 november 1939 en organisation »Bilkol, förening u. p. a.», vari vednämnden blev representerad. Den skulle ha till uppgift att förmedla inköp och försäljning av träkol, avsedda för gengasdrift, samt att verka för en sund utveckling på bilkolmarknaden. Föreningen har i samarbete med nämndens träkolsavdelning bl. a. utarbetat kvalitetsfordringar för bilkol samt upprättat kontraktsformulär för handel med sådana.

Flytande bränslen.

Redan den 2 september 1939 tillsattes bensin- och oljenämnden såsom organ för handläggning av frågor rörande försörjningen med flytande bränslen, senare även för frågor rörande smörjmedel.

Nämnden igångsatte omedelbart sitt arbete och inledde då en nära samverkan med de ledande importföretagen på oljeområdet. Enligt organisationsplan, som upprättats av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, skulle vid krig eller kris inrättas ett centralt organ, benämnt Brännoljecentralen, för att utöva viss reglerande och förmedlande verksamhet beträffande distribution och försäljning av flytande bränslen. Organisationsplanen inne-

höll bland annat, att såsom medlemmar i centralens styrelse skulle ingå dels en representant för vart och ett av de större företag inom landet, vilka vid krig eller kris ansåges böra fortfarande idka importhandel med flytande bränslen och därmed sammanhängande verksamhet, dels ock en statlig representant.

Brännoljecentralen trädde i verksamhet den 9 september 1939. I centralens styrelse ingingo representanter för Svenska Petroleum A.-B. Standard, Svensk-Engelska Mineralolja A.-B., The Texas Company A.-B., Svenska Bensin & Petroleum A.-B. BP samt Svenska Gulf Oil Company A.-B. Såsom statlig representant i centralen förordnade rikskommissionen sedermera bensin- och oljenämndens ordförande.

Det försörjningsläge, varifrån nämnden vid sitt arbete hade att utgå, var ganska ogynnsamt. De inom landet befintliga lagren av bensin och fotogen samt motor- och pannbrännolja kunde med normal förbrukning beräknas räcka, bensinen för två månader, fotogenen för fyra månader samt motor- och pannbrännoljan för knappa två månader. Det var dessutom nödvändigt att räkna med att en avsevärd del av lagren av bensin samt motor- och pannbrännolja måste kunna reserveras för militära behov.

Med hänsyn till det otillfredsställande försörjningsläget blev en av bensin- och oljenämndens första uppgifter att lägga upp ett nytt *importprogram*. En inom nämnden upprättad import- och befraktningsavdelning fick i uppdrag att planlägga och kontrollera dessa frågor. Här medverkade den ovan omnämnda Brännoljecentralen för åstadkommande av det intima samarbete emellan de olika importfirmorna, som ett uppgörande och fullföljande av ett dylikt program innebar. Det gällde därvid bland annat ett gemensamt utnyttjande av alla lagringsanläggningar.

För att möjliggöra ett snabbare hemtransporterande av i Amerika inköpta oljelaster tillgreps utvägen att med stöd av allmänna förfogandelagen till kronan upplåta vissa, svenska rederier tillhöriga tankfartyg, vilka tidsbefraktats för utländsk räkning. Genom förfogandet kunde dessa fartyg lösgöras från tidsbefraktningkontrakten och insättas i resor för svensk räkning. Förfogandet möjliggjorde även en reglering av fraktsatserna för utförda resor. På här angivna sätt förfors under hösten 1939 beträffande fem stora tankmotorfartyg.

Verkningarna av det uppgjorda importprogrammet kunde icke göra sig gällande i form av till landet ankommande laster förrän i mitten eller slutet av oktober månad. Därmed trädde en annan uppgift i förgrunden, nämligen att söka få till stånd en förbrukningsreglering, vilken vore ägnad att radikalt nedbringa konsumtionen. Sedan denna reglering, för vilken närmare redogöres i det följande, kommit till stånd och sedan den planlagda forceringen av importen hunnit avsätta mera påtagliga resultat, kunde en mera kontinuerlig lagerökning noteras. Väl inträffade vissa förseningar i de påräknade lasterna, men till en början kunde programmet åtminstone i stort sett plan-

enligt fullföljas. Allt eftersom möjligheten att erhålla tanktonnage ökades, utbyggdes också importprogrammet i syfte att maximal lagerbehållning skulle kunna uppnås i mitten av november.

Under senare delen av november rubbades importprogrammet högst avsevärt genom den tyska mineringen i Östersjön så tillvida, att oceangående fartyg icke längre kunde införas i Östersjön utan att passera minfältet eller med reducerad last gå inom svenskt territorialvatten. Följden härav blev, att de å västkusten förefintliga lagringsutrymmena ej räckte till för att härbärgera inkommande laster. En del fartyg måste för den skull kvarligga å västkusten utan att kunna urlasta. Antalet sådana fartyg och de därav föranledda svårigheterna ökades ytterligare efter ingången av december månad. Emellertid lyckades det bensin- och oljenämnden att anskaffa ett antal små tankfartyg, vilka insattes i trafik mellan Västkusten och Ostkusten. Därjämte insattes reguljära oljetåg — lastande omkring 600 kbm per tåg — mellan Göteborg och Stockholm (och även Gävle). På detta sätt kunde ansenliga bensinkvantiteter transporteras till landets östliga delar. För att underlätta den lokala distributionen vidtogos åtgärder för att genom montering av cisterner på öppna godsvagnar öka beståndet av cisternvagnar, vilket vid krigsutbrottet uppgick till endast ungefär 500 st. med en genomsnittlig lastkapacitet på omkring 20 kbm.

Ovan omnämndes, att det på grund av det vid krisens utbrott rådande läget blev nödvändigt att omedelbart vidtaga åtgärder, som voro ägnade att *nedbringa förbrukningen av flytande bränslen*. Detta gällde i främsta rummet bensin och lättbentyl. Redan den 1 september 1939 utfärdade Kungl. Maj:t därför en kungörelse (nr 588) om inskränkning i rätten att framföra vissa fordon ävensom i försäljningen av bensin och lättbentyl för drivande av samma fordon. Innebörden av denna kungörelse var i stort sett, att personbilar — utom vad angick bilar i yrkesmässig trafik — motorcyklar av alla slag samt motorbåtar och luftfartyg icke fingo framföras utan att oundgängligt behov av fordonet prövades föreligga. Särskilda tillståndsbevis utfärdades av polismyndighet, och i dessa bevis bestämdes även hur mycket bensin vederbörande fick köpa per vecka. Kontrollen verkställdes genom bensinförsäljarens anteckning på bevisets baksida. Närmare föreskrifter om kungörelsens tillämpning meddelades av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Från regleringen var, som framgår av det sagda, den yrkesmässiga persontrafiken undantagen. För omnibussar och annan linjetrafik för personbefordran anbefalldes dock genom kungl. brev den 1 september 1939, att länsstyrelserna skulle inskränka turlistorna, i den mån så kunde ske utan allvarlig olägenhet. Droskbilarna kommo — med undantag för förbud i vissa län mot nöjeskörningar — helt utanför regleringsåtgärderna.

Då den inskränkning av drivmedelskonsumtionen, som vunnits genom åtgärderna den 1 september 1939, icke kunde anses till fyllest, tillkom på bensin- och oljenämndens förslag en reglering av lastbilstrafiken genom kungö-

relse den 6 september 1939 (nr 627) om inskränkning i rätten att framföra lastautomobil eller traktor ävensom i försäljningen av flytande bränsle för drivande av sådant fordon. Denna kungörelse, som vilade på samma huvudprinciper som personbilskungörelsen, omfattade även motorbrännolja och fotogen. Prövningsmyndighet blev vederbörande länsstyrelse.

Genom kungörelse den 29 september 1939 (nr 679) fingo länsstyrelserna även delvis övertaga polismyndigheternas prövning beträffande de fordon, som avsågos i kungörelsen den 1 september 1939.

Enligt kungörelserna den 1 och den 6 september ålåg det rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap att meddela närmare föreskrifter rörande ransonering. Då emellertid bensin- och oljenämndens ordförande samtidigt tjänstgjorde såsom föredragande i bränsle- och kraftärenden hos rikskommissionen, kom redan från nämndens tillkomst utarbetandet av förslag till dylika föreskrifter att åvila nämnden. Under tiden intill den 6 oktober 1939 utgingo i fem olika etapper anvisningar från rikskommissionen.

Omedelbart efter det person- och lastbilstrafiken blivit föremål för reglering upptogs av bensin- och oljenämnden frågan om en mera fullständig ransonering för hela försäljningen av flytande bränslen. På grundval av ett inom nämnden upprättat förslag till dylik ransonering, baserat på kortsystem, utfärdade Kungl. Maj:t den 6 oktober 1939 dels en kungörelse (nr 699) om reglering av försäljningen av bensin och lättbentyl samt sådan varas användning för drivande av vissa fordon, dels ock en kungörelse (nr 700) om reglering av användningen och försäljningen av motorbrännolja och fotogen för drivande av vissa fordon.

Innebörden av kungörelsen om reglering av försäljningen av bensin och lättbentyl var i huvudsak följande: Tilldelningen av bensin skedde i två olika former, nämligen genom inköpskort och inköpshäften. Inköpskort förekommo i fyra olika valörer, nämligen

A-kort med 20 kuponger à	1 liter,
B- » » 40 » »	5 » ,
C- » » 10 » »	195 » (motsvarande ett fat),
D- » » 10 » »	1 000 » .

Inköpskort tilldelades medlem av konungahuset, främmande makts härvarande beskickning och statliga myndigheter i den omfattning, som vederbörande prövade för sig erforderlig. Övriga förbrukare fingo inköpskort motsvarande behovet för en ransoneringsperiod eller fyra veckor. Alla privata fordon, som tidigare måst söka tillstånd, erhöilo emellertid inköpskort motsvarande endast det oundgängliga behovet. Detta innebar, att tilldelningen för dessa fordon kraftigt beskars och att i många fall ingen tilldelning alls förekom å inköpskort. För lastbilar sattes den normala tilldelningskvantiteten till 50 liter per vecka beträffande bilar med maximilast under 3 ton och 75 liter per vecka beträffande större bilar. Undantag härifrån medgavs dock, och

det torde kunna sägas, att åtminstone beträffande den yrkesmässiga lastbilstrafiken tilldelningen i allmänhet kom att ligga väsentligt högre per vecka.

Inköpshäften utdelades till innehavare av personbil, omnibus, lastbil och motorcykel såsom ett slags extra tilldelning, oberoende av om vederbörande förut hade inköpskort. Rätt till inköp å häfte medgavs emellertid endast under vissa tidsperioder, som Kungl. Maj:t med hänsyn till tillgången på bensin inom landet särskilt fastställde. I Kungl. Maj:ts beslut bestämdes också, på vilka kuponger inköp finge ske under viss period.

Slutligen infördes genom kungörelsen även en viss kontroll över förbrukare, som hade eget lager av bensin. Därest detta lager skulle användas för drivande av fordon, erfordrades särskilt tillståndsbevis för fordonets framförande.

Kontrollen skedde på så sätt, att förare av motorfordon måste vara innehavare av antingen inköpskort, inköpshäfte eller tillståndsbevis. Handhavandet av ransoneringssystemet åvilade i första hand länsstyrelserna. Överinseendet åvilade bensin- och oljenämnden. För försäljningen av bensin lämnades i kungörelsen särskilda föreskrifter. Försäljaren var skyldig att med bensinkuponger redovisa den kvantitet bensin, som utlämnats till kunder. Undantag härifrån gävos dock. Då försäljningen avsett tillfälliga brådskande sjuktransporter eller eljest skett för sjukvårdsändamål, fick redovisning från försäljaren ske genom vanligt kvitto. Dessutom fick bensin i små kvantiteter för nödvändig hushållsändamål säljas utan någon som helst kontroll.

Kungörelsen nr 699 om reglering av försäljningen av bensin och lättbentyl samt sådan varas användning för drivande av vissa fordon ändrades genom en kungörelse den 1 december 1939 (nr 828) därhän, att innehavare av fordon, vilka rekvirerats av staten för vissa ändamål, fingo rätt att utan inköpskort eller inköpshäfte erhålla bensintilldelning för fordonets inställande på av vederbörande myndighet anvisad plats.

Syftet med kungörelsen nr 700 om reglering av användningen och försäljningen av motorbrännolja och fotogen för drivande av vissa fordon var i huvudsak att förhindra en ökad förbrukning av motorbrännolja och fotogen till fordon, för vilka bensin ransonerats. Tekniskt var kungörelsen utformad på ungefär samma sätt som kungörelsen den 6 september 1939 om inskränkning i rätten att framföra lastautomobil eller traktor även som i försäljningen av flytande bränsle för drivande av sådant fordon.

Till ledning vid tillämpning av de nu berörda ransoneringskungörelserna utfärdade bensin- och oljenämnden ett flertal cirkulärskrivelser och anvisningar.

Kupongsystemet fordrade givetvis en övervakning av ransoneringens tillämpning. En särskild kontrollavdelning upprättades fördenskull inom nämnden med uppgift bl. a. att granska inkomna kupongredovisningar.

De vidtagna förbrukningsrestriktionerna syftade främst till att möjliggöra en omfattande upplagring av bensin. Att dessa planer kunde åtminstone i viss

utsträckning realiseras framgick med all önskvärd tydlighet därav att Kungl. Maj:t fr. o. m. den 29 oktober ansåg sig kunna medgiva extra tilldelning av bensin med en kupong för vecka på de inköphäften, vilka utdelats till alla fordonsägare (kungörelser nr 746 och 799). Inköpen på dessa häften voro nämligen icke endast avsedda för »oundgängliga behov».

Vissa föreskrifter rörande tillämpningen av 1936 års motorfordonsförordning, vilka ägde betydelse för hushållningen med flytande bränslen, meddelades genom en förordning den 31 oktober 1939 (nr 768). Föreskrifterna syftade dels till att underlätta avregistreringen av motorfordon och dels till att genom upphävande av vissa bestämmelser om yrkesmässig trafik åstadkomma ett mera effektivt utnyttjande av tillgängligt motorbränsle. Sålunda skulle vid avregistrering den tidigare stadgade särskilda avgift, som motsvarar tre månaders skatt för fordonet, icke behöva erläggas. Vidare fick enligt en särskild förordning samma dag (nr 775) automobilskatten för november och december restitueras, om ansökan om avregistrering ingåves före den 15 november.

Slutligen må nämnas, att genom en cirkulärskrivelse den 29 september till länsstyrelserna och polismyndigheterna i städerna meddelades bestämmelser angående upphävande av föreskrifter om största tillåtna last för motorfordon. Cirkuläret avsåg sådana fordon, som godkänts för användande i yrkesmässig trafik och som i samband med detta godkännande fått sin största tillåtna last begränsad till lägre vikt än maximilasten. Sådana av konkurrenshänsyn betingade inskränkningar skulle enligt cirkuläret med hänsyn till den rådande bristen på motorbränsle upphävas.

För beredande av *ökade lagerutrymmen* inom landet för flytande bränslen ha under år 1939 vissa anslag beviljats. Sålunda beslöt nämnda års lagtima riksdag att utöver av 1938 anvisat anslag av 1 milj. kronor till försöksanläggningar med bombsäkert utförande och en lagringskapacitet av 11 500 kbm för budgetåret 1939/40 i och för åstadkommande av bombsäkra utrymmen för oljelagring om 40 000 kbm anvisa dels 2 milj. kronor till sprängningsarbeten, dels 2 milj. kronor till cisternanläggningar. Ytterligare betydande anslag för ändamålet beviljades av urtima riksdagen i enlighet med Kungl. Maj:ts proposition nr 34. Beslut fattades om anvisande å tilläggsstat för nämnda budgetår av dels 2·1 milj. kronor till fullföljande av arbetena på åstadkommande av bombsäkra lagringsutrymmen och deras utökande till en kapacitet av 77 000 kbm (därav 1·5 milj. kronor till sprängningsarbeten och 600 000 kronor till cisternanläggningar), dels 8 milj. kronor till smärre anläggningar för oljelagring ovan jord.

Vid sidan av vad som åtgjorts för åstadkommande av en ökad lagerhållning av mineraloljor för den allmänna förbrukningen och för statliga ändamål vidtogos särskilda åtgärder jämväl till främjande av en ökad *lagring av brännoljor speciellt för jordbrukets behov*. Sålunda godkände 1939 års lagtima riksdag av Kungl. Maj:t framlagt förslag (proposition nr 251) att avtal angående sådan lagring finge träffas i huvudsaklig överensstämmelse med vad i propo-

sitionen därom anförts. Berörda avtal avsågo att genom Svenska lantmännens riksförbunds försorg skulle lagras dels vid vissa lagercentraler och dels hos enskilda jordbrukare förråd av fotogen eller annan brännolja för traktormotorer eller andra motorer tillhörande de till avtalen anslutna jordbrukarna. Kostnaderna för såväl lagringsåtgärderna som anskaffande av lagren skulle bestridas av riksförbundet eller de till avtalen anslutna föreningarna eller enskilda personerna. Staten å sin sida garanterade enligt avtalen, att, i händelse av beslag eller annat statligt förfogande över dylika brännoljelager, de i avtalen avsedda förråden intill en myckenhet av 8 000 liter per med avtalet avsedd explosionsmotor i första hand skulle få användas i resp. lagerdeltagares jordbruk. Endast om landets intresse så oundgängligen fordrade, skulle staten äga att helt eller delvis förfoga över nämnda förråd för annans räkning än lagerdeltagarnas. I så fall skulle emellertid dessa vara berättigade till viss ersättning dels för lagringskostnaderna och dels för själva varan. Avtalen voro avsedda att gälla till den 1 januari 1945 och skulle, därest uppsägning ej skedde, förlängas för fem år för varje gång. Kontrollen över denna lagringsverksamhet skulle handhas av statens reservförrådsnämnd.

Avtal av ovan angiven innebörd träffades mellan staten och Svenska lantmännens riksförbund. Däremot kommo avtal med jordbrukare eller jordbrukssammanslutningar endast i ringa omfattning till stånd. Lagringssystemets utveckling hindrades ej minst därigenom att beställningar av cisterner, som gjorts i utlandet, icke på grund av krigsförhållandena kunde effektueras.

Produktion av sulfitsprit. Möjligheterna att genom inhemska ämnen ersätta de importerade flytande bränslena, framför allt för drift av motorfordon, ha länge varit föremål för intensiv uppmärksamhet i vårt land. Tillverkningen av sulfitsprit ur de vid sulfitfabrikerna fallande avfallslutarna hade därvid småningom kommit att framstå som den betydelsefullaste metoden. Det var i varje fall vid krigsutbrottet den enda metod för framställning av flytande ersättningsbränsle, som var fullt klarlagd och även i stor skala prövad under svenska förhållanden.

Under åren närmast före kriget voro tjugufem sulfitspritfabriker i verksamhet i vårt land. Den totala produktionen av sprit vid dessa fabriker uppgives vid full drift inom sulfitfabrikerna ha kunnat uppgå till 67 milj. normalliter (c:a 35 milj. liter 95 % -ig sprit). Genom vissa utvidgningar och förbättringar av driften skulle årskapaciteten enligt uppgift kunna utökas till approximativt 90 milj. normalliter. Då den tillverkade kvantiteten sulfitsprit är direkt beroende av produktionen av sulfitmassa men den senare är i hög grad konjunkturbetonad, måste de nyss angivna siffrorna betecknas som maximala, vilka kunde uppnås endast vid full drift. Under år 1938, då fabriker gingo med inskränkt drift, stannade produktionen av sulfitsprit vid omkring 57 milj. normalliter (c:a 30 milj. liter 95 % -ig sprit).

När år 1934 en allmän reglering på spritmarknaden genomfördes, utgick man från att svårighet skulle uppstå för sulfitfabrikerna att avsätta sin normala pro-

duktion. Därför försågs sprittillverkningen med den spärr mot expansion, som låg i att Kungl. Maj:ts medgivande skulle erfordras för produktion av större kvantitet än 40 milj. normalliter, varjämte avsättningen av viss del av tillverkningen ansågs böra tryggas genom särskilda tvångsföreskrifter. För att säkerställa sulfitspritfabrikernas avsättningsmöjligheter infördes i avtal mellan staten samt Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen bestämmelse om att Spritcentralen årligen ägde inköpa en kvantitet av högst 40 milj. normalliter sulfitsprit, en kvantitet som sedermera successivt utökades. Skyldighet stadgades vidare för importörer och tillverkare av bensin att inköpa dylik sprit i en omfattning, som av Kungl. Maj:t kvartalsvis fastställdes till en viss procentuell andel av importen resp. tillverkningen av bensin. Till förbrukarna har denna sprit distribuerats såsom beståndsdel i s. k. lättbentyl, som skall bestå av 25 procent sprit och 75 procent bensin. Direktiven rörande spritmarknadens reglering innehålla bestämmelser jämväl angående grunderna för prissättningen av den sprit, som inköpes av Spritcentralen.

I det närvarande krisläget med dess osäkra utsikter i fråga om tillgången på importerat motorbränsle har det framstått som ett viktigt önskemål, att produktionen av till motorsprit användbar sulfitsprit måtte kunna i görlig mån ökas. För undersökning av möjligheterna av en dylik produktionsökning tillkallade finansministern i början av september 1939 två utredningsmän. Den av dem verkställda utredningen visade, att sådana möjligheter finge anses föreligga.

Utredningen gav vid handen, att villkoret för ökad produktion vid redan förefintliga spritfabriker vore, att de gällande prissättningsgrunderna för sprit från dessa fabriker ändrades. För anläggande av nya fabriker förutsattes, att från statens sida lämnades vissa garantier rörande avsättningen av den tillverkade spriten och beträffande priset å densamma. Utredningsmännen framlade i detta hänseende tvenne alternativa förslag till avtal mellan staten och företagen. Det ena alternativet gick ut på att tillverkare av sulfitsprit skulle under tio år tillförsäkras dels gällande skattelättnad för motorsprit, dels avsättning för den kvantitet sprit, som utgjorde fabriken på visst sätt beräknade normalkvantitet. Prissättningen på spriten skulle ske för varje särskilt företag och år för år i första hand grundas på dess självkostnader. Det andra alternativet innebar, att vederbörande företag icke skulle själva finansiera den nya anläggningen utan att kostnaderna därför skulle bestridas av staten genom låneförsträckning till företaget. Avsättningsgarantien skulle bortfalla men företaget åläggas att leverera en på grundval av normalkapaciteten för viss årsperiod beräknad spritkvantitet. För denna skulle gälla samma prissättningsgrunder som enligt det förra förslaget, med undantag av att från priset skulle avdragas ett mot avskrivningskvot och ränta svarande belopp, vilket i stället i mån av fullgjorda leveranser skulle räknas som avbetalning, resp. förräntning av statslånet.

I proposition till urtima riksdagen 1939 nr 45 hemställde Kungl. Maj:t dels att Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen måtte medgivas rätt att träffa avtal angående uppförande av nya sulfitspritfabriker och leverans av motorsprit från dessa samt angående inköp av sådan sprit från äldre företag, allt i huvudsaklig överensstämmelse med utredningsmännens alternativa förslag eller en kombination av dessa, dels att Kungl. Maj:t måtte bemyndigas utfärda erforderliga bestämmelser och träffa erforderliga överenskommelser för sakens

behöriga ordnande, dels slutligen att ett belopp av 5 milj. kronor måtte anvisas såsom anläggningskapital för nya sulfitspriftfabriker.

Propositionen tillstyrktes av första särskilda utskottet, som därvid uttalade, att det vore av stor betydelse, att den med propositionen avsedda öknin- gen av den inhemska motorbränsletillverkningen snarast kunde igångsättas, samt i övrigt gjorde vissa uttalanden angående innehållet i de ifrågasatta av- talen och om prissättningen för sulfitsprit från nyanlagda och äldre fabriker. Med åberopande av dessa uttalanden godkändes propositionen av riksdagen.

Den 9 december 1939 beslöt finansministern fastställa »Grunder för avtal rörande nya sulfitspriftfabriker» och den 22 januari 1940 »Grunder för avtal med förefintliga sulfitspriftfabriker att gälla fr. o. m. den 1 april 1940».

Produktion av skifferolja. Till utbyggnad av flottans skifferoljeverk å Kinne- kulle — en med tanke på försvarsberedskapen tillkommen anläggning för framställning av brännolja ur alunskiffer, vilken avsetts att i fredstid dri- vas i liten skala men att i en avspärrningssituation snabbt kunna utbyggas till en avsevärd kapacitet — anvisades av urtima riksdagen 1939, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 19, å tilläggsstat för budgetåret 1939/40 ett an- slag av 5·5 milj. kronor. Detta anslag var avsett att täcka kostnaderna för ver- kets utbyggande i en första etapp, medan för en andra etapp beräknades en kostnad av 7 milj. kronor.

Gengasfrågan.

Tillämpningen av generatorgassystemet (eller »gengas»-systemet, som det- samma med ett förkortat namn kallas) med användning av gas alstrad av trä eller träkol såsom ersättning för flytande bränsle vid motordrift hade redan under åtskilliga år före kriget varit föremål för forskningar och försök och därvid rönt visst stöd från det allmännas sida.

Genom beslut vid 1932 års riksdag inrättades sålunda en lånefond för inköp av gasgeneratorer för motordrift. Såsom kapital för fonden anvisades för bud- getåret 1932/33 ett reservationsanslag av 200 000 kronor. Vid följande riksdag utökades fonden till 700 000 kronor. Bestämmelser för erhållande av lån från fonden meddelades i kungörelse den 20 maj 1932 (nr 121), ändrad genom kungörelse nr 601/1937. På grund av olika samverkande omständigheter kom denna fond icke att i någon högre grad utnyttjas. Det hastigt framvuxna in- tresset för gengasdriften försvann nästan helt.

Gengasfrågans betydelse ur försvarsberedskapssynpunkt var huvudskälet till att densamma senare blev föremål för statsmakternas uppmärksamhet. Den 15 januari 1937 tillkallade chefen för försvarsdepartementet sakkunniga för verkställande av utredning rörande gengassystemets användning för drift av motorfordon. De sakkunniga avgåvo slutbetänkande den 8 juli 1939, innehåll- lande en rad förslag i ämnet. Över dessa förslag yttrade sig ett flertal myndig- heter. Härefter hemställde det av chefen för handelsdepartementet den 6 sep-

tember 1939 tillkallade rådgivande organet i gengasfrågan, gengasnämnden (se ovan sid. 55), om vidtagande av åtskilliga åtgärder, vilka i huvudsak anslöto sig till de i betänkandet den 8 juli 1939 framförda förslagen. Dessa åtgärder ha sedan till en viss grad blivit genomförda.

Sålunda framlades i proposition till urtima riksdagen nr 35 förslag till ändrade, fördelaktigare villkor för lån från lånefonden för inköp av gasgeneratorer för motordrift. Sedan riksdagen bifallit propositionen, utfärdades bestämmelser därom genom kungörelse den 10 november 1939 (nr 804). Lån skulle jämlikt denna kungörelse kunna beviljas för anskaffande av gengasaggregat motsvarande 80 procent av anskaffnings- och monteringskostnaderna jämte erforderliga ändringar på motor eller fordon. Summan finge högst uppgå till 2 000 kronor för varje gengasverk. Räntan skulle under lånetiden utgå efter 3 procent och lånet skulle efter ett amorteringsfritt år amorteras på fem år. Lånerörelsen skulle ombesörjas av kommerskollegium. För budgetåret 1939/40 anvisades till fonden ett anslag av 2 milj. kronor.

Anslag har vidare i flera omgångar beviljats till anordnande av instruktionskurser för utbildning av mekaniker för och förare av gengasdrivna motorfordon. Sådana kurser höllos under hösten med anlitande av armén tillhöriga lastbilar och med militär personal som lärare dels i Örebro och Stockholm för utbildning av mekaniker, dels i Linköping, Skövde, Sollefteå och Hässleholm för utbildning av förare samt planlades för 1940 i Hälsingborg och Sundsvall. Sammanlagt hade vid 1939 års utgång utbildats omkring 600 mekaniker och omkring 450 förare. Därtill kommo de värnpliktiga förare, som under de senaste åren utbildats vid trängkårerna, samt de som fått sin utbildning vid enskilda organisationers kurser.

Särskilda medel ställdes till gengasnämndens förfogande för verkställande av provningar av förekommande typer av generatoraggregat och erforderliga undersökningar beträffande dylika aggregats montering å skilda automobiltyper. Avsikten med dessa undersökningar var att tillse, att endast fullgoda gengasverk utsläpptes i marknaden och monterades på sådant sätt, att avsedd nytta med fordonen erhöles. Vid årsskiftet hade utfärdats 18 bevis om godkännande av gengasverk, avseende olika system och olika fabrikanter.

Anslag lämnades vidare till ett belopp av 150 000 kronor för inköp av gasdrivna traktorer till lantbruks- och lantmannaskolor samt för bidrag till demonstrationskurser i traktorernas skötsel och användning. I samband härmed uppdrog Kungl. Maj:t genom beslut den 10 november åt maskin- och redskapsprovningsanstalterna att i samråd med gengasnämnden skyndsamt verkställa de utredningar och arbeten med avseende å därför lämpade jordbrukstraktorer samt motorer till fiske- och kustsjöfartyg, som erfordrades för dessas anpassning till gasdrift.

Då planläggningen av gengasdriftens utveckling i stor skala väsentligen byggde på användning av träkol som bränsle, var det en nödvändig förutsättning för en sådan utveckling, att träkol kunde anskaffas i tillräcklig om-

fattning samt tillhandahållas trafikanterna bekvämt och för skäligt pris. Av 1937 års generatorgaskommitté hade föreslagits, att vissa medel skulle ställas till domänstyrelsens förfogande för framställning och tillhandahållande av lämpliga bilkol samt för egalisering av priset därå i viss utsträckning. Åtgärder i denna riktning blevo dock icke vidtagna. Trots att statens vednämnd under hösten 1939 ägnade frågan stor uppmärksamhet, kunde densamma då icke anses ha blivit tillfredsställande löst. Tillgången å bilkol förblev osäker och priserna fluktuerande, delvis orimligt höga. I en skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 december 1939 hemställde gengasnämnden, att Kungl. Maj:t ville på sätt som kunde befinnas mest ändamålsenligt träffa anstalter i sådan riktning, att ett kapitalstarkt företag komme till stånd i syfte att såsom mellanhand mellan producenter och konsumenter omhänderhava och reglera handeln med bilkol.

Efterfrågan å gengasaggregat, som under de första höstmånaderna 1939 var mycket livlig, mattades mot slutet av året, beroende antagligen i främsta rummet dels på den då rikligare bensintilldelningen, dels på den ovan berörda mindre tillfredsställande ordningen beträffande träkolsförsörjningen. Vid årsskiftet hade tillverkats sammanlagt 2 175 gengasverk, därav 1 970 för lastvagnar, 127 för bussar, 65 för personvagnar, 9 för traktorer och 4 för övriga ändamål. Av totalantalet hade levererats 1 698 st., därav 1 532 för lastvagnar. Från lånefonden för inköp av gasgeneratorer hade beviljats 100 lån, avseende 107 aggregat, till ett belopp av sammanlagt 208 120 kronor.

Torvförädling.

Sedan Kungl. Maj:t i anledning av beslut av 1937 års riksdag anmodat ingenjörsvetenskapsakademien att utarbeta redogörelse över kända metoder för framställning av syntetiskt motorbränsle samt att till Kungl. Maj:t avgiva yttrande rörande möjligheterna för sådan tillverkning i vårt land, inkom akademien med skrivelse i ärendet den 5 april 1938. Akademien anförde däri, att det av den verkställda utredningen — vilken uppdragits åt en av akademien tillsatt kommitté — framgått, att hydrering av torvtjära syntes vara den metod, som för ifrågavarande ändamål för närvarande vore mest löftekrik. Möjligheten att ur torv framställa flytande bränsle sammanhängande med problemet att finna en ekonomiskt genomförbar metod för torvutvinning. Detta problem hade under årtal givit olika företagare den ena missräkningen efter den andra. På senaste tid hade emellertid en torvutvinningsmetod framkommit enligt det s. k. fräsförfarandet, varigenom frågan syntes ha kommit i ett nytt och väsentligt gynnsammare läge.¹ Akademien funne det därför högeligen önskvärt, att ingående utredningar igångsattes för att närmare undersöka

¹ Metoden går ut på att med särskilda maskiner fräsa upp torv, som lägges i ett tunt, poröst skikt ovanpå mossens yta. Vid tjänlig väderlek nedtorkas detta skikt genom luftens inverkan på mycket kort tid från 90 å 95 till 50 % vattenhalt.

möjligheterna för den nya torvutvinningsmetodens tillämpning i vårt land med särskild hänsyn till möjligheten att utvinna bensin ur torv och torvbriketter genom lågtemperaturdestillation och vidare behandling av den därvid använda tjäran.

För klargörande av förutsättningarna för sådan utvinning och förädling av torv samt de utfallande produkternas användbarhet ställde Kungl. Maj:t den 30 juni 1938 ett belopp av 150 000 kronor till akademiens förfogande.

De härefter bedrivna undersökningarna ådagalade, att fräsförfarandet synes vara tekniskt användbart nästan överallt i vårt land. Vid användande av denna metod erhöles ett lufttorkat, pulverformigt bränsle med en vattenhalt av c:a 50 procent, vilken genom ytterligare torkning kunde nedbringas till c:a 10 procent. Detta pulverformiga bränsle hade med sist angivna vattenhalt ett bränslevärde av ungefär 4 000 à 5 000 kilogramkalorier och kunde direkt användas som ångpannebränsle samt i briketterad form jämväl som hushållsbränsle. Efter förnyade framställningar av ingenjörsvetenskapsakademien tillkallade handelsministern den 22 september 1939 enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande en sakkunnig, verkställande direktören i Höganäs-Billesholms A.-B. P. E. Gummeson, med uppdrag att träffa vissa förberedande anstalter för igångsättande av torvbriketttillverkning i anslutning till den staten tillhöriga Store Mosse i Kristianstads län. I enlighet med det sålunda givna uppdraget igångsatte den sakkunnige utdikning och planering av nyssnämnda torvmosse samt vidtog i övrigt förberedelser för åstadkommande av en anläggning för torvbriketttillverkning vid mossen, beräknad för en tillverkning av 50 000 ton briketter om året. Beträffande formen för verksamheten tillstyrktes bildandet av ett statligt aktiebolag, förslagsvis benämnt Aktiebolaget Svensk Torvförädling, med ändamål att idka verksamhet för utvinning och förädling av torv jämte annan därmed förenlig verksamhet. Sistnämnda verksamhet skulle bl. a. avse forskning på det förbränningstekniska området, förädling av torvbrikettmaterialet till flytande bränsle m. m.

Med hänsyn till de stora torvförekomster vårt land äger och i betraktande av de vunna resultaten fann handelsministern starka skäl tala för att försök med torvutvinning enligt fräsmetod och briketttillverkning upptoges i industrimässig skala i överensstämmelse med av den sakkunnige framlagda förslag. Proposition framlades härefter för urtima riksdagen (nr 71), vari Kungl. Maj:t föreslog riksdagen att till teckning av aktier i Aktiebolaget Svensk Torvförädling å tilläggsstat till riksstaten för budgetåret 1939/40 under kapitalbudgeten anvisa ett anslag av 5 milj. kronor. Propositionen godkändes av riksdagen.

Det sålunda beslutade statliga bolaget konstituerades den 28 december 1939.

Smörjmedelsförsörjningen.

I fråga om smörjoljorna framstod det vid krisens början såsom önskvärt, att distributionen av dylika oljor skulle, så länge försörjningsläget det med-

gåve, kunna utan något längre gående statsingripande handhavas av förutvarande distributörer. I enlighet härmed uppdrog bensin- och oljenämnden åt Svenska smörjoljeimportörers förening att själv organisera den sammanslutning, vilken liksom Brännoljecentralen av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap planlagts att träda i funktion vid krig eller kris. Denna sammanslutning — Smörjoljecentralen — trädde i verksamhet den 12 september 1939. Dess uppgift blev att mottaga bensin- och oljenämndens direktiv och föreskrifter och förmedla dem till oljefirmorna, kontrollera firmornas verksamhet samt tjänstgöra såsom firmornas organ och intresserepresentation vid bestämmandet av priser och försäljningsvillkor m. m. ävensom att genom rapporter månadsvis hålla nämnden underrättad om storleken av de utav centralen representerade företagen tillhöriga eller under deras kontroll stående förråden av smörjmedel. Smörjoljecentralen skulle även lämna rapporter till nämnden om respektive firmors import under varje månad samt uppgift om firmornas beräknade import av smörjoljor under de närmast följande två månaderna.

Smörjoljecentralens styrelse bestod av sex ledamöter, utsedda av Svenska smörjoljeimportörers förening, samt fem ledamöter, utsedda av de större brännoljebolagen.

De inom landet befintliga lagren av smörjoljor beräknades vid krisens utbrott uppgå till en kvantitet, motsvarande behovet för åtta månader. Tillförseln kunde under höstmånaderna upprätthållas vid ungefär normal omfattning. Då förbrukningen kunde anses i stort sett motsvara importen, torde lagerhållningen vid årets slut fortfarande ha ägt ungefär samma omfattning som vid krisens början.

7. Kraftförsörjningen.

Den elektriska kraftförsörjningen i Sverige är grundad dels på statlig och dels på kommunal och enskild företagsamhet. Det statliga organet utgör statens vattenfallsverk, vars ledning handhas av vattenfallsstyrelsen.

Kraftförbrukningen inom landet har vuxit i snabb takt sedan världskriget. Sålunda utgjorde den 1 600 miljoner kWh år 1914 och något över 9 000 miljoner kWh år 1939. De statliga anläggningarnas andel i den totala kraftproduktionen uppgår till i runt tal en tredjedel.

Organisation. På grundval av förarbeten utförda inom rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, vattenfallsstyrelsen och generalstaben godkändes vid en konferens i Stockholm den 27 november 1934 mellan representanter för de ovan nämnda myndigheterna, vissa kommunala och enskilda företag samt Svenska vattenkraftföreningen och Svenska elektricitetsverksföreningen en organisationsplan beträffande förberedelserna för den elektriska kraftförsörjningen vid krig. Genom kungl. brev den 8 februari 1935 bemyndigades vattenfallsstyrelsen att fullfölja förberedelsearbetet efter de av konferensen godkända linjerna.

Enligt den fastställda organisationsplanen skola landets kraftföretag sammanföras i lämpliga block. Inom vart och ett av dessa ledes förberedelsearbetet av ett företag, vilket även är representerat i den centrala driftledningen (CDL). I denna, vars ordförande är generaldirektören och chefen för vattenfallsstyrelsen, ingå dessutom representanter för försvarsstaben och industrikommissionen.¹ Verkställande och utredande organ för CDL är den av vattenfallsstyrelsen organiserade riksdriftbyrån (RD), vilken vid sin sida har ett adjungerat råd (RD-rådet), bestående av representanter för vattenfallsstyrelsen och de tre största icke statliga kraftföretagen. Inom varje block organiserar det ledande företaget en blockdriftledning (BDL), inom vilken de större kraftföretagen i blocket äro representerade. Därjämte ingå en representant för militära myndigheter och en representant för lokala folkförsörjningsorganisationer (vanligen kristidsstyrelserna). Organisationen är helt byggd på frivillighetens grund och har till uppgift att enligt industrikommissionens (bränslekommissionens) direktiv eller beslut handha den elek-

¹ Från 1 juli 1940 bränslekommissionen.

triska kraftproduktionen och distributionen samt det tekniska samarbetet mellan olika kraftföretag i landet vid krig eller krigsfara.

Planläggning enligt ovanstående fullföljdes under åren fram till krigsutbrottet och förberedelsearbetet var då i det närmaste avslutat.

Bland de förberedande åtgärderna kan vidare nämnas, att planläggning av luftvärn, luftskydd, reparationsberedskap och andra försvarsåtgärder företagits vid de större kraftföretagen under ledning av försvarskontoret vid vattenfallsstyrelsen.

Kraftsituationen. Under hösten 1939 rådde i så gott som hela landet en kännbar vattenbrist. Vattenkrafttillgången utgjorde sålunda i genomsnitt under månaderna september—december c:a 82 procent av vad som kan anses vara normalt.

Kraftkonsumtionen utvisade under krigsmånaderna en hastig ökning, som framgår av följande index för landets kraftproduktion. Därvid har produktionsintensiteten vid årsskiftet 1935/1936 satts lika med 100. Vidare är den säsongmässiga variationen hos belastningen eliminerad.

Månad	Kraftindex i medeltal under månaden
September	135
Oktober	136
November	138
December	140

På grund av vattenbristen och den höga belastningen måste under ifrågasvarande månader en relativt stor del av kraftbehovet, nämligen i medeltal c:a 13 procent, täckas av värmekraft. Trots att kostnaderna för alstring av värmekraft varit onormalt höga på grund av den inträdda bränslefördyringen, ha några ingripanden för att genom restriktioner minska kraftkonsumtionen icke företagits. Under större delen av perioden har nämligen möjlighet funnits att erhålla kol från utlandet. Vid mitten av december inträffade emellertid en skärpning i situationen på grund av det utvidgade handelskriget och de ökade mineringarna i Östersjön, varigenom transportererna av kol till i synnerhet ostkusthamnarna i hög grad försvårades.

I november erhöll landet ett värdefullt tillskott av vattenkraft, då Stadsforsens kraftstation togs i drift med ett aggregat om c:a 40 000 kW.

Den centrala driftledningen. I och med att förstärkt försvarsberedskap anbefalldes den 1 september 1939 igångsatte riksdriftbyrån sin verksamhet, och den 7 september hölls konstituerande sammanträde med den centrala driftledningen i Stockholm.

För att möjliggöra ett kontinuerligt övervakande av kraftsituationens utveckling sammanställas inom riksdriftbyrån veckovis rapporter över produktion och konsumtion av elektrisk kraft inom de olika blocken liksom

även över vattenmagasinens samt kol- och oljeförrådens storlek. Varje vecka uppgöras dessutom prognoser över dels kraftproduktionen och kraftdistributionen i de olika blocken, dels vattentillgången vid viktigare vattenkraftstationer i landet. Härigenom har det varit möjligt att i tid erhålla kännedom om befintliga överskott och dirigera dessa till områden med underskott, varjämte övervakats, att elektrisk kraft ej kommit till användning för ångalstring samtidigt med att på andra håll ångkrafttillskott erfordrats. Överskottskraften har emellertid tillvaratagits icke blott för att minska ångkraftproduktionen utan även för lagring i vattenmagasinen. Andra besparingsåtgärder ha gått ut på att i möjligaste mån förbättra verkningssgraden vid kraftproduktionen, t. ex. genom att fördela densamma på mest ekonomiska sätt mellan olika verk.

Som ett led i riksdriftbyråns verksamhet har även ingått insamlande av tekniska uppgifter och data för den elektriska produktionsapparaten i landet.

Med anledning av de mot årets slut kraftigt stegrade svårigheterna för bränsleimporten föreslog CDL, att industrikommissionen skulle skaffa sig bemyndigande att utfärda restriktioner beträffande gatu-, skylt- och skyltfönsterbelysningen ävensom beträffande användningen av elektriska värmekaminer. Ungefär samtidigt igångsatte Svenska teknologföreningens beredskapskommitté en propaganda för att på frivillig väg åstadkomma motsvarande inskränkningar.

Tillfälliga vattenregleringar. Vattenfallsstyrelsen och Svenska vattenkraftföreningen gjorde den 9 september 1939 hos Kungl. Maj:t framställning om utarbetande av förslag till en författning, som vid krig eller krigsfara medgäve ett förenklat och snabbt förfarande vid behandlingen inför vattendomstolarna av ansökningar i vattenregleringsmål. Härigenom skulle möjlighet vinnas att bättre utnyttja landets krafttillgångar under krigstid.

En dylik lag utarbetades och antogs av urtima riksdagen samt utfärdades den 20 oktober 1939 (lag med särskilda bestämmelser angående tillfällig vattenreglering, nr 732). Enligt denna lag kunna vattendomstolarna lämna tillstånd för högst tre år i sänder att genomföra ett regleringsföretag. Därvid kan prövningen av uppkomna ersättningsfrågor uppskjutas till senare tidpunkt, varjämte ersättningen kan fastställas att utgå för år eller del av år, så länge regleringen varar. Vidare kan vattenrättsdomaren lämna provisoriskt tillstånd att vidtaga erforderliga åtgärder, innan vattendomstolen sammanträtt.

Tack vare denna lag ha åtskilliga regleringsåtgärder kunnat vidtagas av såväl statens vattenfallsverk som andra kraftföretag, vilka åtgärder icke skulle varit möjliga att genomföra med tillräcklig snabbhet enligt vattenlagen. Genom dessa regleringar har dels ny vattenkraft vunnits och dels ytterligare möjligheter skapats att använda vattenkraften på sådant sätt, att ångkraftproduktionen kunnat hållas lägre än vad som annars skulle varit fallet.

Utbyggnader av nya krafttillgångar. Omedelbart efter krigsutbrottet vidtog statens vattenfallsverk anstalter för att forcera utbyggnadsprogrammet, varigenom en avsevärd ökning av krafttillgången skulle vinnas redan under de närmast följande åren. Sålunda beräknades krafttillskottet under de följande tre åren komma att uppgå till omkring 1 000 miljoner kWh, d. v. s. ungefär en tredjedel av den förutvarande statliga produktionen.

Även vid privata och kommunala företag pågingo och planerades nyutbyggnader av såväl vatten- som värmekraftanläggningar med utnyttjande av möjligheterna att installera ytterligare mottrycksmaskineri. Ökade vattenregleringar med hjälp av den tidigare nämnda lagen ha planlagts, varigenom krafttillgången under i synnerhet vintertiden kan ökas.

8. Statlig lagerhållning.

För uppkomsten år 1937 av de statliga reservförråden samt den fortsatta utvecklingen av denna statliga lageranskaffning har i korthet redogjorts i inledningskapitlet (sid. 12). Det framgår därav, att riksdagen medgivit, att för lagring avsedda varor finge under budgetåren 1937/38, 1938/39 och 1939/40 från utlandet förvärvas till ett sammanlagt värde i svenskt mynt av 280 milj. kronor. Uppköparens finansiering har enligt av riksdagen meddelade bestämmelser tillgått så, att riksgäldskontoret genom överlämnande av statskuldebrev med form och förfallodag bestämda i samråd med riksbanken ställt medel till förfogande för reservförrådsnämnden att av denna användas för förvärv från riksbanken av för verksamheten erforderliga belopp i guld och valutor. För täckning av de uppkomna förskotten har riksdagen sedermera å kapitalbudgeten under fonden för förslag till statsverket anvisat reservationsanslag å motsvarande belopp.

I de för verksamheten meddelade direktiven hade angivits, att omsättning av lagren finge ske, i den mån så funnes erforderligt, genom avyttring av gamla förråd och anskaffande av nya i dessas ställe. Beträffande varor, som voro underkastade försämring, var ett dylikt förfaringsätt givetvis nödvändigt. Någon prövning av frågan om villkoren för utförsäljning i övrigt från reservlagren och om rätten att använda vid sådan försäljning inflytande inkomster för nya varuinköp hade emellertid icke skett.

I proposition till urtima riksdagen nr 36 framlade Kungl. Maj:t sistnämnda spörsmål för riksdagens bedömande. Under rådande tidsläge hade frågan om försäljningen från reservlagren i försörjningspolitiskt eller prispolitiskt syfte aktualiserats. De principer, som borde tillämpas vid försäljning, samt de statsfinansiella konsekvenserna av lageromsättningen påkallade därvid uppmärksamhet.

Beträffande förutsättningarna för försäljning av upplagrade varor uttalade finansministern i sitt yttrande till statsrådsprotokollet i ärendet, att någon allmän regel icke kunde uppställas. I flertalet fall syntes det dock riktigast att icke i alltför hög grad försöka sörja för en oviss framtid, för den händelse de omedelbara behoven gällde centrala områden av näringslivet eller statsförvaltningen. Som ett allmänt önskemål kunde uppställas, att lagren tillsvidare såvitt möjligt vidmakthölles genom nyinköp.

Vid försäljning till statliga myndigheter borde undantagslöst tillämpas de priser, med vilka man hade att räkna vid återköp av ifrågavarande produkter. Även vid försäljning till enskilda borde huvudregeln vara, att priset skulle bestämmas till kostnaden för nyförvärv av den försålda produkten. I vissa fall kunde emellertid en försäljning till lägre pris, dock lägst självkostnaden, av prispolitiska skäl tänkas ifrågakomma.

I den mån man vid försäljningen tillämpade priser, som täckte kostnaden för nyförvärv av den försålda varumängden, syntes inga invändningar kunna riktas mot ett medgivande att använda inflytande köpeskillingar för inköp av varor för lagring. Lagrets kvantitet bibehölls därvid oförändrad och den vid försäljningen realiserade kapitalvinsten tilläte nedskrivning av de nyinköpta varorna till det ursprungliga självkostnadsvärdet. Vid försäljning under dagspriset kunde ett ur finansiell synpunkt tillfredsställande resultat nås, om täckning på driftbudgeten omedelbart anvisades för det belopp, varmed köpeskillingen understeg det beräknade dagsvärdet av det försålda varulagret. Erforderliga täckningsmedel borde i sådant fall få utgå av det å förskottsstaten för försvarsväsendet m. m. uppförda anslaget till allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder.

Med anledning av propositionen och i överensstämmelse med där framlagda förslag medgav riksdagen, att vid försäljning av varor från statens reservförråd inflytande inkomster finge — med iakttagande av ovan angivna principer för prissättningen och för avskrivning — användas för återköp av varor för lagring.

Frågan om utlämnande i särskilda fall av varor från de statliga reservförråden upptogs av reservförrådsnämnden i underdånig skrivelse den 11 oktober, varvid nämnden i fråga om sättet och villkoren för utlämnandet anknöt till ovanberörda proposition. Nämnden framhöll, att det understundom kunde visa sig befogat att från förråden utlämna varor redan innan läget i landet blivit sådant, att en tillförsel av varor i vanlig ordning omöjliggjorts. Det kunde tänkas, att företag — t. ex. på grund av oberäknat fördröjande av varutransporter — tillfälligt kunde behöva förses med viss vara för att därmed en angelägen drift eller försörjning skulle kunna hållas uppe. I sådant fall kunde företaget bliva hjälpt genom att från nämnden erhålla viss vara som lån. Eller svårigheter kunde föreligga att vid visst tillfälle införskaffa en speciell vara, som inginge i en större, angelägen tillverkning, vilken då kunde räddas från driftavbrott genom att nämnden trädde emellan och tillhandahölle den felande varan.

På nämndens i anslutning härtill gjorda hemställda bemyndigade Kungl. Maj:t i skrivelse den 3 november 1939 reservförrådsnämnden att, efter framställning av statens livsmedelskommission eller statens industrikommission, för tillgodoseende av uppkommande behov ur statens reservförråd tills vidare försälja eller utlåna varor, dock icke till större myckenhet än sammanlagt högst 10 procent av den lagrade kvantiteten den 1 november 1939 av veder-

börande varuslag. Om tvekan föreläge om lämpligheten av föreslagen utlämning eller fråga av principiell betydelse uppkomme, skulle ärendet underställas Kungl. Maj:ts prövning. För övrigt föreskrevs, att i den mån vara återanskaffades motsvarande kvantitet av samma vara ånyo finge utlämnas, att då vara utlämnades som lån godkänd säkerhet skulle ställas för varans återanskaffande, att vid försäljning av vara priset å densamma, i den mån ej särskilda bestämmelser meddelats, skulle bereda täckning för varans återköp, att ersättning för lagringskostnader finge uttagas, därest omständigheterna så påkallade, samt att nämnden skulle äga att i erforderlig mån meddela bestämmelser om kontroll över användningen av utlämnad vara.

Förslag till reservförrådens komplettering och utökning beträffande varuslag av särskild betydelse under rådande förhållanden avgåvos under hösten av vederbörande kommissioner och nämnder, och inköp härav liksom även av varor som återstodo å det tidigare inköpsprogrammet ägde rum i viss omfattning. Försäljning från förråden skedde ock av smärre partier i fråga om ett flertal varuslag, delvis i syfte att förhindra omotiverade prishöjningar på marknaden.

De av reservförrådsnämnden intill utgången av år 1939 inköpta varorna representerade ett värde av 240·7 milj. kronor. Därav hade till landet inkommit varor till ett värde av 204·9 milj. kronor. Värdet av de från förråden utlämnade varorna uppgick till 5·6 milj. kronor. De största partierna av försålda varor utgjordes av bensin och motorbrännolja, ull, tenn, rågummi och masugnskoks.

Angående de statliga åtgärder, som vidtagits för lagring av jordbruksprodukter, se sid. 71.

9. Utrikeshandeln.

Statistisk överblick.

Importens och exportens värde under åren 1937—1939 anges i nedanstående översikt, vari särskild specifikation lämnas för månaderna september—december under vart och ett av de angivna åren.

	Värde i miljoner kronor								
	Import			Export			Importöverskott ¹		
	1937	1938	1939	1937	1938	1939	1937	1938	1939
Januari—augusti.....	1 363	1 310	1 565	1 222	1 187	1 259	141	123	306
September.....	188	180	180	197	155	131	— 9	25	49
Oktober.....	194	200	220	196	161	161	— 2	39	59
November.....	194	200	275	186	172	181	8	28	94
December.....	185	192	259	199	168	156	—14	24	103
September—december....	761	772	934	778	656	629	—17	116	305

¹ Minustecken anger exportöverskott.

Som synes förete importsiffrorna för höstmånaderna 1939 en betydande stegring, medan så däremot ej är fallet med exportsiffrorna. Detta har resulterat i ett starkt ökat importöverskott vid jämförelse med motsvarande tid under de närmast föregående åren. Till god del beror den redovisade importökningen på höjda priser å importvarorna, vilket i sin ordning framför allt härrör från stegrade fraktkostnader. Belysande för utvecklingen härutinnan äro nedanstående tal, vilka återge av konjunkturinstitutet enligt handelsstatistiken uträknade medelvärden för importen och exporten, varvid 1939 års siffror uttryckts i procent av motsvarande siffror för åren 1936/38:

	Jan.— aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Importmedelvärde.....	97·9	101·4	115·6	122·6	122·2
Exportmedelvärde.....	101·3	94·9	97·5	101·2	96·3

Av de beräkningar som konjunkturinstitutet utfört över import- och exportvolymen framgår, att handeln med utlandet under månaderna september—december 1939 kunde fortgå i till kvantiteten jämförelsevis stor

omfattning. Dessa beräkningar omfatta visserligen icke hela utrikeshandeln men representera dock varor, vilka normalt ha ett värde av omkring 80 procent av det totala import- resp. exportvärdet. Enligt beräkningarna uppgick import- och exportvolymen under särskilda månader år 1939 till följande procent av talen för motsvarande månader 1936/38:

	Importvolym	Exportvolym
Januari—augusti	124	107
September	105	80
Oktober	106	98
November	129	107
December	127	86

Såväl importen som exporten minskades kraftigt under den första krigsmånaden, vilket sammanhänge med att sjöfarten kom i gång i större omfattning först några veckor efter krigsutbrottet. Under den andra krigsmånaden var däremot utrikeshandelns volym ungefär lika stor som i genomsnitt under samma månad åren 1936/38 och i november inträdde en ytterligare förbättring; importvolymen var sålunda i november 29 procent och exportvolymen 7 procent större än genomsnittet för åren 1936/38, varvid det bör uppmärksammas, att 1937 var ett utpräglad högkonjunkturår, medan importsiffrorna för år 1938 påverkades av de statliga beredskapsköpen. Falsterbomineringen i slutet av november (se sid. 133) försvårade framför allt exporten, då utförseln av trävaror och pappersmassa huvudsakligen sker från företag på ostkusten. Det framgår emellertid av ovanstående tabell, att utrikeshandeln i stort sett kunde upprätthållas relativt väl även i december.

Volymberäkningarna för vissa grupper av import- och exportvaror giva en föreställning om de förskjutningar, som under krigsmånaderna fram till årsskiftet inträtt i importens och exportens sammansättning.

1939 års siffror utgjorde i procent av siffrorna för 1936/38:

	Jan.— aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Importvolym:					
Konsumtionsvaror	123	107	119	132	133
Industriråvaror, inkl. bränslen	126	99	99	127	130
Byggnadsråvaror	140	111	115	143	111
Jordbruksråvaror	91	133	109	131	96
Totala importvolymen	124	105	106	129	127
Exportvolym:					
Animaliska och vegetabiliska ämnen etc.	113	65	32	117	69
Mineral, metaller samt arbeten därav	110	72	95	106	88
Kemiska produkter	106	83	77	112	122
Hudar, skinn, textilämnen m. m.	107	47	42	70	70
Trävaror, pappersmassa, papp, papper etc.	104	90	114	109	88
Totala exportvolymen	107	80	98	107	86

Exportreglering.

Bland de första åtgärder i regleringssyfte som vidtogos, då under den sista augustiveckan 1939 världskrisen inträdde i ett akut stadium, var utfärdandet genom kungörelse den 26 augusti 1939 (nr 570) av en rad exportförbud.

De sålunda omedelbart genomförda exportförbuden voro ganska omfattande. De rörde omkring 350 rubriker i den statistiska varuförteckningen. Bland varor, vilka redan från krisens början belades med exportförbud, märkas levande djur, flertalet livsmedel, fodermedel, utsädesfrö, fettämnen och fettråvaror, åtskilliga mineraliska och kemiska ämnen och produkter, mineraloljor, smörjmedel, nöthudar, sulläder, grövre skodon, råkauschuk samt cykel- och bilgummi, spånadsämnen, sytråd, slipmedel, optiska glas, tackjärn och ferrolegeringar, snabbstål, förtent järnplåt, oarbetad koppar och andra oarbetade oädla metaller än järn, kolelektroder, motorcyklar samt medicinska, kirurgiska och optiska instrument. Under de följande dagarna utökades exportförbudslistan. Så tillkommo den 1 september förbud för bl. a. stenkol och koks samt halvfabrikat av koppar och liknande metaller och den 3 september förbud för ytterligare ett stort antal kemiska produkter, hudar, skinn och pälsverk, garn och tågvirke, vissa järn- och metallvaror samt elektriska artiklar m. m.

De meddelade exportförbuden hade uteslutande till syfte att trygga den inhemska varuförsörjningen och förhindra att landet genom planlös utförsel berövades för dess produktion och förbrukning viktiga förnödenheter. Genom en kungörelse den 8 september 1939 (nr 639) gick man ett steg längre. Förutom att nu förbud tillkommo för ännu ett antal ur försörjningssynpunkt betydelsefulla varor såsom cement, färgämnen, ytterligare slag av hudar, skinn och pälsverk, kork, vissa vävnader och metallvaror, infördes i förbudslistan ett flertal varor, vilka äro att betrakta som typiska exportartiklar, såsom järnmalm, oarbetade, sågade och hyvlade trävaror, pappersmassa, tidningspapper, verktygsstål samt varmvalsat och kallvalsat järn. Avsikten med sistnämnda förbud var i första hand att möjliggöra en ur handelspolitisk synpunkt önskvärd kontroll över den svenska exporten.

Genom kungörelsen den 8 september hade tills vidare en viss konsolidering av exportförbudspolitikerna ägt rum. Nya förbud tillkommo emellertid successivt under de följande månaderna, tills genom en kungörelse den 8 december 1939 (nr 837) en allmän, ganska omfattande revision skedde, vilken gav exportförbudslistan det utseende den ägde vid årsskiftet. Efter de sålunda skedda kompletteringarna hade exportförbuden erhållit den omfattning, att de omslöt varor, vilka år 1938 representerade närmare 84 procent av utförselns hela värde. I själva verket var det nu blott relativt få och delvis mindre betydelsefulla varugrupper, som ännu voro fria, nämligen bl. a. vissa lyxbetonade födoämnen, levande växter, råvaror för

korg- och borstindustrien, maltdrycker, vissa spritvaror, framkallad fotografisk film, målarfärger, bläck och blyertspennor, flyktiga vegetabiliska oljor och luktvatten, finare pälsverk, oarbetade trävaror av andra träslag än furu och gran, vissa snickeriarbeten och bearbetade trävaror, möbler och korgmakararbeten, papp och papper utom tidningspapper, tryckalster, paraplyer, konstgjorda blommor, oarbetad sten samt vissa arbeten av sten och mineraliska ämnen, ler- och glasvaror, åtskilliga slag av järnmanufaktur och järngjutgods, viss järnvägsmateriel samt vissa instrument och arbeten av ben, horn, celluloid m. m.

De utfärdade exportförbudet voro i viss utsträckning ej avsedda att vara absoluta, utan undantag därifrån kunde medgivas av särskilda licensmyndigheter. Dessa skulle enligt kungörelsen den 26 augusti vara statens jordbruksnämnd beträffande levande djur, livsmedel (utom kolonialvaror, margarin, socker och sirap) ävensom fodermedel, samt handelslicensnämnden beträffande alla övriga varor. I fråga om förnödenhetsartiklar för fartyg och till fartygs utrustning hänförligt gods skulle enligt en kungörelse den 29 augusti 1939 (nr 578) kommerskollegium vara licensmyndighet. Dess uppgift i sådant hänseende övergick genom kungörelsen den 8 september (nr 639) på statens sjöfartsnämnd. Sedan statens livsmedelskommission och statens handelskommission upprättats, ha dessa efterträtt resp. jordbruksnämnden och handelslicensnämnden som licensmyndigheter för exportvaror. En viss inskränkning i livsmedelskommissionens befogenhet härutinnan skedde genom kungörelsen den 8 december 1939 (nr 837), vilken föreskrev, att denna kommission skulle meddela licens blott beträffande levande djur, kött och fläsk, mjölk och grädde, smör och ost, äggula och flytande äggvita, tarmar, blod och djurdelar samt animaliskt avfall. För alla övriga varor skulle licens meddelas av handelskommissionen; dock skulle sjöfartsnämnden alltjämt handlägga licensärenden beträffande skeppsförnödenheter och fartygsutrustningsartiklar.

Å de meddelade licenserna har jämlikt särskilda Kungl. Maj:ts beslut uttagits viss licensavgift, vilken genom kungörelsen den 8 december för handels- och livsmedelskommissionerna bestämts efter en stigande skala från 2 kronor för gods, icke överstigande 100 kronor i värde, till 40 kronor för gods med högre värde än 10 000 kronor. Av sjöfartsnämnden har uttagits en avgift av 3 kronor för varje licens.

Riktlinjen vid licenseringsarbetet har för de licensgivande myndigheterna varit att vid prövningen av inkommande ansökningar beakta dels att varor av betydelse för landets egen försörjning, beträffande vilka ovisshet kunnat anses råda om möjligheterna till förnyelse av befintliga förråd, icke utfördes ur landet, dels ock att utförelsen av vissa ur handelspolitisk synpunkt betydelsefulla varor icke toge en omfattning och gäves en inriktning, som kunde äventyra landets neutrala inställning.

I fråga om grunderna för licensgivningen, vad angår de varuslag som

tillhört handelslicensnämndens och senare handelskommissionens handläggning och beträffande vilka den inhemska försörjningssynpunkten därvid varit avgörande, må följande anföras.

För grupperna fett och oljor av animaliskt eller vegetabiliskt ursprung; fodermedel, garvämesextrakter, särskilt sådana av utländska råvaror, gödselmedel, hudar och skinn (särskilt grövre) ävensom arbeten därav samt kautschuk och kautschukarbeten ha licenser i allmänhet endast i mycket inskränkt omfattning medgivits. Inom trävarugruppen har tillämpats en restriktiv licenstilldelning särskilt beträffande träkol samt kork och korkarbeten. I fråga om gruppen spånadsämnen samt arbeten därav har utförelsen kraftigt beskurits. Vad angår garn och vävnader ha dock, i den mån råvarutillgången så ansetts medgiva, beviljats tillverkarna licenser för fullgörande av leveranser till övriga nordiska länder, i den mån leveranserna grundat sig på order som erhållits före krigsutbrottet. Knappheten på bomullsgarn har medfört, att licensgivningen för detta varuslag måst göras särskilt restriktiv. Bristen på råvaror har vidare medfört, att exporten av skodon av kautschuk i viss omfattning begränsats. Vad angår gruppen oädla metaller och arbeten därav har utförelsen av andra metaller än järn och stål genomgående måst starkt beskäras, vilket särskilt gällt koppar samt hel- och halvfabrikat därav, medan utförelsen av järn och stål kunnat i stort sett fortgå i normal omfattning med undantag för handelsjärn, varav Sverige i vanliga fall importerat betydande kvantiteter, samt järnskrot. De ur svensk exportsynpunkt viktiga varugrupperna maskiner, apparater och elektrisk materiel samt transportmedel blevo först genom kungörelsen den 8 december i större omfattning föremål för exportförbud. Utförelsen av dithörande varor försiggick därför under större delen av hösten tämligen obehindrat.

Beträffande tillvägagångssättet vid exportlicensärendenas handläggning, sådant det tillämpades under hösten 1939, har handelskommissionen i en vid årsskiftet avgiven rapport lämnat följande redogörelse.

Exportören ifråga har att inlämna ansökan om exportlicens upprättad å särskild av handelskommissionen fastställd ansökningsblankett. I ansökningen skall sökanden, därest ansökan avser exporttillstånd för maskiner, apparater eller elektrisk materiel, kemiska produkter eller eljest varor sammansatta av olika slags material, lämna beskrivning av varan, uppgift om dess vikt samt specifikation av i varan ingående material. Allt efter det varuslag som licensansökan avser behandlas densamma inom en av de fem grupper, vari kommissionens licensavdelning är uppdelad. Varje grupp förestås av en tulltekniskt utbildad person. Sedan en licensansökan blivit föremål för preliminär granskning inom vederbörande licensgrupp och i erforderlig utsträckning kompletterad, remitteras den, i de fall så prövas behöfligt, till den fackmyndighet som handhar övervakandet av den inhemska försörjningen med varuslaget i fråga. Efter från fackmyndigheten erhållet uttalande blir ansökningen föremål för handelskommissionens prövning och beslut.

Vid handläggningen av licensansökningarna tages givetvis hänsyn till såväl den

inhemsk försörjningssynpunkten som de handelspolitiska överenskommelser med främmande länder, som kunna påkalla beaktande vid exportlicenstilldelningen.

Transitering av varor, för vilkas utförsel ur riket särskilt tillstånd erfordras, medges endast mot särskild licens.

Ansökan om exportlicens för transitering ingives i vanlig ordning till handelskommissionen och handlägges av dess transiteringsavdelning. För beviljande av licens kräves i regel att av frakthandlingen eller annan tillförlitlig handling klart framgår, att varan från början varit avsedd att transiteras till i handlingen närmare angiven utrikes ort. Såsom transitering räknas endast verklig genomgångs- trafik och ej annan vidareförsäljning av från utlandet inköpta varor.

Inom handelskommissionen föres utförlig statistik över licenstilldelningen. Över beviljade licenser har sålunda upprättats statistik rörande varuslag, länder och exportfirmor. De förda registren innehålla för varje licens uppgifter om beviljad kvantitet, värde samt förfallodag. Vidare innehålla registren uppgift beträffande den utsträckning, i vilken licenserna utnyttjats. Uppgifterna härom erhållas dels genom tullverket, som ålagts att till kommissionen insända licens, vilken utnyttjats eller som företes för tullanstalt sedan giltighetstiden utlöpt, dels från licensinnehavarna därigenom att det åligger innehavare av licens att, oberoende av huruvida licensen utnyttjats, omedelbart efter giltighetstidens utgång insända den till handelskommissionen.

Genom den sålunda förda statistiken har kommissionen möjlighet att vid behov fastställa huru stora kvantiteter av ett visst varuslag som licenserats, i vad mån licenserna utnyttjats samt den kvantitet av ett visst varuslag, för vilken licenser äro utelöpande.

Beträffande det av statens jordbruksnämnd, resp. livsmedelskommissionen utövade exportlicensarbetet, se sid. 71.

För licensgivningen i fråga om skeppsförnödenheter och utrustningsgods för fartyg meddelade statens sjöfartsnämnd vissa allmänna bestämmelser om undantag från de stadgade exportförbud. Dessa bestämmelser angåvo för ifrågakommande varuslag vissa högsta kvantiteter, vilka fingo fritt medtagas, i den mån vederbörande tullanstalt prövat desamma oundgängligen nödvändiga för förestående resa eller, beträffande stenkol och oljor, för resa till närmaste utländska hamn.

Importreglering.

Samtidigt med utfärdandet av den första exportförbudskungörelsen meddelades i en kungörelse (nr 571) bestämmelser om importförbud för vissa varor, nämligen kaffe, orostat och rostat ävensom kaffesurrogat, te, kakao-böner och kakaopulver samt vissa kryddor, nämligen peppar och kardedmumma. Tillstånd till införsel skulle meddelas av handelslicensnämnden. Enligt kungörelse den 24 november 1939 (nr 824) har statens livsmedelskommission fr. o. m. den 1 december 1939 inträtt som licensmyndighet på detta område.

Avsikten med dessa importförbud var givetvis ej att försvåra eller minska tillförseln av ifrågavarande varor utan att genom ett licenssystem möjliggöra en viss reglering av deras fördelning och detta med hänsyn till såväl direkt förtullade varor som ifrån frihamn och tullnederlag uttagna partier.

Importförbud utfärdades i regleringssyfte genom kungörelse den 15 september 1939 (nr 653) jämväl för stenkol, koks och kolbriketter. Licensmyndighet blev här statens kolnämnd (se sid. 93).

Handelspolitiska överenskommelser.

Förhandlingar med *brittiska regeringen* om de handels- och sjöfartsspörsmål, som uppkommit i anledning av kriget, upptogs redan i slutet av september i London. Dessa fortsatte hela hösten och ledde först vid slutet av året till resultat genom avslutandet av en krigshandelsöverenskommelse mellan de två länderna.

Överenskommelsens innehåll har icke publicerats. Rörande densamma har blott ansetts böra meddelas, att dess syfte varit att anpassa förefintliga svensk-engelska handelsöverenskommelser efter rådande krigsförhållanden och att, i den mån dessa förhållanden så medgåve, åvägabringa, att handeln mellan de båda länderna upprätthölls i normal utsträckning. För att medverka till en smidig tillämpning av överenskommelsen tillsattes en blandad regeringskommission (Standing Commission), vilken skulle sammanträda ömsevis i London och Stockholm.

Även med *Tyskland* ha handelsförhandlingar ägt rum. Dessa öppnades i Stockholm den 2 november.

Förhandlingarna fortsattes sedermera i Berlin och resulterade kort före jul i en överenskommelse dels beträffande förlängning av det svensk-tyska privatlåneavtalet, dels angående gestaltningen av det svensk-tyska varuutbytet under år 1940 (se nedan sid. 331).

10. Sjöfarten.

Sjötrafikens omfattning.

Den skärpa, som redan vid början av kriget kännetecknade sjökrigföringen, medförde allvarliga svårigheter för sjöfarten mellan Sverige och utlandet. Trots allt kunde emellertid denna efter en kort tids stagnation i början av september upprätthållas förhållandevis mycket väl, såsom framgår av följande sammanställning, vilken belyser omfattningen av i utrikes fart till svenska hamnar ankommande och därifrån avgående tonnage under särskilda månader 1939, jämfört med motsvarande månader 1938, i 1 000 nettoton.

	Ankommande fartyg		Avgående fartyg	
	1938	1939	1938	1939
Januari—augusti.....	15 432	16 815	15 721	17 289
September.....	2 054	1 807	2 175	1 816
Oktober.....	1 933	2 139	1 918	2 195
November.....	1 859	2 267	1 914	2 122
December.....	1 742	1 832	1 822	1 693
September—december.....	7 508	8 045	7 829	7 826

Det till Sverige ankommande tonnaget var som synes under höstmånaderna 1939 t. o. m. något större än under motsvarande tid föregående år. Om hänsyn tages endast till det lastförande tonnaget, skedde dock en viss, om än ganska obetydlig minskning.

Den svenska handelsflottan är i fredstid långt ifrån tillräcklig för att ombesörja hela den svenska utrikeshandel, som sker sjöledes. I regel har det svenska tonnagets andel i den utrikes sjöfarten på Sverige utgjort mindre än hälften, medan det svenska tonnage, som normalt gått endast mellan utländska hamnar, varit jämförelsevis obetydligt (år 1938 endast 331 000 av hela handelsflottans 1 656 000 bruttoton). Någon reserv av upplagt svenskt tonnage fanns ej vid krigsutbrottet.

Under höstmånaderna 1939 återkommo successivt till Sverige de flesta av de fartyg, som dittills gått i trafik mellan utländska hamnar, och de kunde alltså insättas i trafik mellan Sverige och utlandet. Trots detta nedgick ytterligare det svenska tonnagets andel av den utrikes sjöfarten nämligen från 43 procent för september—december 1938 till endast 27 procent

för samma månader 1939. Även absolut taget minskades de svenska fartygens deltagande i utrikestrafiken. För det inklarerade svenska tonnage redovisas en minskning från 3·29 milj. nettoton i september—december 1938 till 2·22 milj. samma månader 1939 och för det utklarerade tonnage från 3·40 milj. till 2·13 milj. nettoton. Orsaken till detta förhållande var den på grund av krigsförhållandena försämrade transporteffektiviteten hos det använda tonnage. Sjövägarna måste omläggas, eskorter och konvojer medförde förseningar, uppehåll måste göras i kontrollhamnar, i de tillgängliga handelshamnarna uppstodo ofta stockningar, som fördröjde lastning och lossning m. m.

Då sålunda de svenska fartygens betydelse för sjöfarten nedgått men denna ändå kunnat i stort sett upprätthållas vid oförändrad nivå, har detta berott på att tyskt tonnage stått till förfogande i större utsträckning än före kriget. Större delen av den tyska handelsflottan befann sig nämligen sedan krigsutbrottet i Östersjön, där den betingade jämförelsevis moderata frakter. Det i Sverige inklarerade tyska tonnage redovisas för september—december 1939 till 3·0 milj. nettoton mot 1·2 milj. under samma tid 1938. Transporterna mellan Sverige och övriga Östersjöländer torde under hösten 1939 till övervägande del ha skett på tyska kölar. Även danska, norska och finska fartyg fortsatte att i viss utsträckning trafikera svenska hamnar, medan åter de engelska, polska och amerikanska fartygen helt uteblevo.

Omläggning av sjöfartsvägarna.

Enligt gällande svenska bestämmelser sträcker sig svenskt territorium intill ett avstånd av fyra nautiska mil, eller 7 408 meter, från gränser, som finnas angivna i kungl. brev den 4 maj 1934 med därtill hörande kartor angående fixerande av gränsen för rikets tullområde. Några internationella överenskommelser rörande sättet för territorialvattnets beräkning finnas icke utan olika länder hävda olika utsträckning. De flesta europeiska länder göra gällande, att deras territorialvatten sträcker sig tre nautiska mil till sjöss.

Den vid krigets början utprickade svenska neutralitetsleden, vilken avsetts skola tillåta passage av fartyg med ett djupgående av $7\frac{1}{2}$ à 8 meter med full last, var baserad på den av Sverige hävdade principen om fyra sjömil territorium. Överallt där så varit möjligt framgick densamma emellertid inom tremilsgränsen. En tröskel vid trafik till och från Östersjön bildade dock Flintrännen i Öresund, vilken som regel icke kan befaras med fartyg av större djupgående än 7·15 meter. Fartyg av större djupgående måste hänvisas till passage genom Drogden, Stora Bält eller Kielkanalen, varvid de nödgades framgå utanför svenskt territorialvatten. Vid Falsterbo medgav passagen inom tremilsgränsen blott ett djupgående av 5 meter.

Redan den 4 september 1939 utlade Tyskland ett minfält söder om

Falsterbo, sträckande sig i sydvästlig riktning mot Möen. Härvid respekterades ännu fyramilsgränsen. Men då minfältet senare, den 25 november, framfördes till tre sjömil avstånd från svenska kusten och då samtidigt härmed inträffade, att tyska hjälpfartyg prejade och uppbringade svenska handelsfartyg på vissa andra platser i den svenska neutralitetsleden, där densamma gick mellan tre- och fyramilsgränsen, hade Tyskland fastslagit, att det ej längre respekterade fyramilsgränsen för svenskt yttre territorialvatten.

Dessa åtgärder verkade ytterligt försvårande för svensk sjöfart till och från Östersjön. Denna hänvisades härefter att passera 5-metersleden söder om Falsterbo samt passagen genom Kogrundsranan i Öresund, vilket i regel ej medgav genomfart för fartyg med mera än 4.6 meters djupgående. Fartyg av större djup, destinerade till svensk ostkusthamn, måste på grund härav antingen upplossa sin last i västkusthamnar, varifrån den hade att på kustångare, järnväg eller andra transportmedel föras till bestämmelseorten, eller ock i västkust- eller sydkusthamn intill Malmö lossa så stor del av lasten, att de därifrån kunde ingå i Östersjön. Fartyg på utgående utsattes för motsvarande svårigheter. Enär det därvid i stor utsträckning gällde massgods, såsom pappersmassa, papper o. dyl. från Norrland, för vilket järnvägstransporter ställde sig både dyra och hindersamma till följd av den begränsade tillgången å järnvägsvagnar, måste systemet med dellossning och återinlastning i sydkusthamnar med därav följande fördröjning i trafiken i avsevärd grad komma till användning.

De uppställda trafikhindren avteckna sig i sjöfartsstatistiken i uppgifterna för den utrikes sjöfarten på Stockholm, Göteborg och Malmö, såsom framgår av nedanstående sammanställning, vilken anger till de tre hamnarna från utrikes ort ankommande tonnage i 1 000 nettoton.

	Stockholm		Göteborg		Malmö	
	1938	1939	1938	1939	1938	1939
Januari—augusti.....	2 715	2 793	2 997	3 288	2 493	2 677
September.....	269	183	379	341	339	284
Oktober.....	270	246	393	466	321	314
November.....	357	229	418	452	285	327
December.....	292	186	427	491	295	350

För Stockholm framträder här en väsentlig nedgång alltifrån krisens början jämfört med år 1938, medan för Malmö och än mer för Göteborg en påtaglig ökning i den utrikes sjöfarten ägde rum.

Belastningen på västkusthamnarna, främst Göteborg, ökades ej minst därigenom att kol och koks — de mest skrymmande svenska importvarorna — till största delen importerades från England, medan förut närmare hälften av kolimporten skett från polska hamnar.

Forceringen av importen och exporten över Västkusten ställde givetvis

stora krav på hamnanläggningarna därstädes liksom på de inre kommunikationsledningarna, främst järnvägarna. I Göteborg uppstodo allvarliga godsstockningar, varigenom lastningen och lossningen av såväl fartygen som godsvagnarna fördröjdes.

Förutom utläggandet från tysk sida av ovannämnda minfält mellan Fals-terbo och Möen företogos av såväl Tyskland som Danmark mineringar i Stora och Lilla Bält, varjämte Tyskland utlade en minering mellan Gjedser och den tyska kusten. Vidare utlades både av Tyskland och England minfält över olika delar av Nordsjön.

På grund av dessa mineringar och deklarerandet av vissa områden som krigszoner måste den neutrala sjöfarten i stor utsträckning söka sig nya vägar. I Östersjön sökte sig sjöfarten närmare kusten, och de farliga områdena i södra och östra delarna av Nordsjön undvekos. Den transoceaniska trafiken förlades i allt större utsträckning norr om Skottland och Orkneyöarna. I samband med den brittiska kontrabandskontrollen tvingades de hemgående fartygen in i brittiska kontrollhamnar, framför allt Kirkwall, varigenom givetvis vållades stor tidsspillan och stora förluster.

Fartygsbeståndet.

Svåra förluster i fartyg och manskap ha tillfogats den svenska sjöfarten genom de omfattande mineringarna. Även genom torpederingar har detta blivit fallet samt slutligen möjligen genom drivminor, ehuru detta icke alltid kunnat konstateras.

Genom krigshandlingar ha svenska fartyg under tiden september—december till ett antal av 21 st. med ett bruttototalt 38 690 gått förlorade. Dessa förluster fördela sig på olika månader sålunda:

	Antal fartyg	Bruttoton	Antal omkomna
September.....	4	8 214	—
Oktober.....	4	5 820	11
November.....	2	7 879	7
December.....	11	16 777	58
Summa	21	38 690	76

Samtidigt ha även av andra orsaker vissa fartygsförluster inträffat, medan å andra sidan en förstärkning av den svenska handelsflottan skett genom nybyggnader och inköp från utlandet. I bruttototalt motsvarade de tillkomna större fartygen ungefär summan av de förlorade och försålda. De förra representerade emellertid i vissa avseenden ett högre värde, enär de på grund av sin modernitet och högre fart voro effektivare än det avgångna tonnaget.

Verksamma åtgärder ha vidtagits för bevarande av det svenska tonnaget i inhemsk ägo och för inhemsk disposition med stöd av lagen den 22 juni 1939 (nr 299) om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m., vilken trädde i tillämpning den 3 september (se ovan sid. 23). Det i denna lag stadgade förbudet avser dels överlåtelse av fartyg till utlänning eller till svenskt aktiebolag, som i viss utsträckning äges av utlänning eller kan övergå i utländsk ägo, dels teckning av aktie i sådant bolag för eller överlåtelse av aktie däri till utlänning eller bolag av angivet slag, dels upplåtelse av fartyg till utlänning genom tidsbefraktning eller till nyttjande. Ärenden rörande undantag från förbudet ha handlagts av statens sjöfartsnämnd.

Endast i fråga om mycket små och därtill omoderna fartyg har nämnden lämnat tillstånd till överlåtelse. Härvid bortses från ett par fall, där nämnden beviljat ansökningar beträffande något större fartyg men i vilka uttryckligen förutsatts, att annat och högvärdigare fartyg skulle inköpas i det försålda fartygets ställe. Vidare har nämnden — givetvis med hänsyn till de svenska varvens intressen på längre sikt — icke velat motsätta sig, att tidigare fartygsbeställningar från utlandet effektuerats i mån som fartygen färdigbyggts. Icke i något fall har medgivits överlåtelse till krigförande makt. I övrigt ha de lämnade tillstånden i regel förbundits med villkor att köpeskillingen skulle erläggas i svenska kronor eller dollar.

En motsvarande stram politik som nämnden fört i fråga om fartygsöverlåtelser har nämnden även tillämpat beträffande tillstånd till upplåtelse av fartyg genom tidsbefraktning till utlänning.

Reglering av den utrikes fraktfarten.

Den reglering, som på detta område kom till stånd, baserade sig på lagen den 22 juni 1939 (nr 300) om förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenskt fartyg, vilken trädde i tillämpning den 11 september (se sid. 24). Lagens huvudbestämmelse var, att med svenskt fartyg med en bruttodräktighet av 200 registerton eller därutöver icke utan medgivande av Konungen eller den Konungen därtill bemyndigat fick fraktas gods mellan utrikes orter eller mellan svensk och utrikes ort. Även de i samband härmed förekommande licensärendena uppdrogos åt statens sjöfartsnämnd att handlägga. De ha till omfattningen utgjort den vida största av de av nämnden behandlade ärendesgrupperna. Hithörande frågor äro mången gång av mycket ömtålig och svårbedömlig natur. Bedömanden måste sålunda ske från fall till fall rörande resornas nödvändighet med hänsyn till försörjningsbehovet, men därjämte har även skäligheten av den betingade frakten prövats. Sjöfartsnämndens befoget att pröva och bestämma angående fraktsatserna har visserligen icke direkt utsagts i instruktionen men har ansetts följa av nämndens allmänna befoget att förbinda licensgivningen med de villkor nämnden ansett skäliga. Den kontroll över fraktsättningen,

som härigenom möjliggjorts, har utgjort ett viktigt led i de statliga ansträngningarna att motverka en allt för stark stegring av varuprisnivån i landet.

Rörande lasternas fördelning har ett intimt samarbete förekommit med redarnas egen sammanslutning, Sjöfartskommittén 1939, med säte i Göteborg (se sid. 58). Samarbetet har också avsett fraktsättningen. Sjöfartsnämndens ordförande har utsetts att å nämndens vägnar deltaga i kommitténs överläggningar och följa dess arbete. Praxis har utvecklat sig så, att icke något fraktlicensärende avgjorts utan att kommittén först fått tillfälle att yttra sig. Tillvägagångssättet har varit följande. Nämnden har tillhandahållit särskilda ansökningsblanketter, som ifyllts i fyra exemplar, av vilka ett, själva ansökningen, insänts till sjöfartsnämnden, medan ett behållits av sökanden och övriga två exemplar samtidigt översänts till sjöfartskommittén. Denna har vidarebefordrat ett av de mottagna exemplaren med påtecknat eget yttrande till nämnden och behållit det andra för sitt arkiv. I brådskande fall ha överläggningarna med kommittén skett per telefon på grundval av de likalydande exemplar, som stått till förfogande. I särskilt brådskande fall har ansökning kunnat göras per telegram men har härvid förutsatts, att även kommittén av sökanden telegrafledes underlättats om ansökningens innehåll.

Vid plenarsammanträden med nämnden, vilka hållits minst en gång i veckan, har överläggning ägt rum angående riktlinjerna för licensgivningen och fraktsättningen. Med stöd av direktiv, som därvid lämnats, ha förekommande ansökningsärenden handlagts av därtill utsedda jourhavande ledamöter.

Licensgivningen beträffande fraktfarten har åsyftat att ordna så att svenska fartyg i första hand använts till att föra hem nödvändiga varor och föra ut önskvärt exportgods. Då redarna i många fall kunnat ha större ekonomisk fördel att gå i fraktfart mellan utrikes orter liggande utanför den farliga krigszonen, har sjöfartsnämnden måst genom sin licensgivning i viss utsträckning driva hem svenska fartyg i trafik på Sverige. Detta har naturligtvis främst gällt trampfartyg. Linjerederiernas fartyg ha i viss mån fått upprätthålla sin gamla trafik. En väl inarbetad linjetrafik har ansetts vara en tillgång, som man icke velat rubba mer än nödvändigt.

Omfattningen av den av sjöfartsnämnden under september—december 1939 bedrivna licenseringen i fråga om den utländska fraktfarten framgår av översikten å följande sida.

De meddelade licensernas antal var för resa från Sverige under september 288, oktober 197, november 174 och december 180 samt för resa till Sverige under september 320, oktober 397, november 316 och december 163. Därtill kommo resp. 105, 67, 32 och 21 licenser för resa mellan utländska hamnar.

Inom sjöfartsnämnden har pågått ett omfattande arbete — med biträde

Fraktfartslicenser för resor	Antal resor	Bruttoton
från Sverige		
till annat europeiskt land.....	706	863 961
till utomeuropeiska länder.....	133	523 876
till Sverige		
från annat europeiskt land.....	1 039	1 443 291
från utomeuropeiska länder.....	157	693 574
mellan utländska hamnar.....	225	624 052
Summa	2 260	4 148 754

av särskilda experter och på grundval av uppgifter från sjöfartskommittén — med utarbetande av särskilda maximifrakttaxor för viktigare slag av bulklaster. Intill årsskiftet hade dylika taxor emellertid fastställts endast för kol och kokslaster från brittiska, nederländska eller belgiska hamnar, medan prövningen av fraktsättningen i övrigt skett från fall till fall. Vid fastställandet av dessa taxor liksom i övrigt vid bestämmande av frakter för kol och koks har sjöfartsnämnden samrått med statens kolnämnd, på vilken det ankommit att avgöra i vilken ordningsföljd anmälda laster skolat ifrågakomma för skeppning. Med bensin- och oljenämnden har samråd ägt rum rörande ansökningar om tillstånd till resor med tankfartyg. Överläggningar i vissa principfrågor beträffande licensgivningen ha även förekommit med andra krisorgan såsom handels-, livsmedels- och industrikommissionerna, krigsförsäkringsnämnden, reservförrådsnämnden och transportkommissionen.

Den ovan berörda situation, som uppstod till följd av Falsterbomineringen, framkallade ansträngningar för att i möjligaste mån avhjälpa den av mineringen vållade stockningen i trafikförbindelserna mellan ost- och västkusten. En betydelsefull åtgärd i detta syfte var att transportkommissionen enligt härom den 2 december erhållet bemyndigande upprättade en upplysningscentral för trafikanterna beträffande de olika Skånehamnarnas aktuella eller inom vissa kortare tidsperioder väntade belastning. Den sålunda organiserade upplysningsverksamheten bedrevs i nära kontakt med resp. järnvägsförvaltningar och grundade sig på fortlöpande rapporter från de särskilda hamnarna i anslutning till av kommissionen föranstaltad inventering av deras resurser för trafikens betjänande genom kajer, kranar, järnvägsspår, upplagsplatser m. m.

Rörande den av statens sjöfartsnämnd utövade licenseringsverksamheten beträffande förnödenhetsartiklar för fartyg och till fartygs utrustning hänförligt gods har meddelande lämnats ovan å sid. 129.

Sjöfartsskydd.

Sjöfarts- och neutralitetsskyddet utefter landets kuster ombesörjes dels av marindistriktscheferna, vilka till sitt förfogande ha det s. k. kustsignal-

väsendet samt vissa lokalstyrkor av örlogs- och hjälpfartyg ävensom vissa flygstridskrafter, dels av kustflottan, vilken jämsides med andra uppgifter övervakar farvattnen inom vissa havsområden och kustavsnitt, dels slutligen av flygvapnet, som verkställer flygspaning och även i övrigt medverkar vid neutralitetsskyddet. Marindistriktens och kustflottans verksamhet i förevarande hänseende ledes och samordnas av chefen för marinen, som härvid samverkar dels med utrikesdepartementet, kommerskollegium, sjökartverket, lotsstyrelsen m. fl. myndigheter, dels med sjöfartens egna organisationer.

För att fylla hithörande uppgifter har inom marinstabens sjöfartsdetalj bl. a. upprättats ett positionsregister över svenska handelsfartyg. Detta föres med ledning av successivt inkommande rapporter från redarna rörande deras fartygs dagliga positioner, destination, last m. m. Det kompletteras med uppgifter, som inkomma från svenska hamnar och vissa lotsplatser rörande fartygsrörelserna i hamnarna och runt kusterna. Det till marinstaben inkomna materialet sovras och bearbetas, varefter sammanställningar och uppgifter av skilda slag lämnas till olika statliga och enskilda institutioner, vilka för sin verksamhet äro i behov därav. Vidare utsändas genom Tidningarnas telegrambyrå, Radiotjänst och kustradiostationerna sjöfartsvarningar, varjämte i förekommande fall varningar och andra uppgifter lämnas till enskilda redare. Denna upplysningsverksamhet innefattar meddelandet av uppgifter om utlagda minfält, bestämmelser rörande trafikförhållanden i olika farvatten, förekomsten av drivminor m. m. samt anvisningar om lämpliga färdvägar.

Under hela tiden efter krigsutbrottet har en kontinuerlig avspaning av kusten genom flyg och patrullfartyg ägt rum.

Eskort lämnades till en början i särskilda fall efter framställning till chefen för marinen eller vederbörande marindistriktschefer åt vissa fartyg. I samma mån som antalet prejningar och därmed uppbringningsrisken vid de svenska kusterna tilltog, utvidgades emellertid eskortverksamheten alltmer. Efter mitten av december ordnades densamma utefter hela kuststräckan Svartklubben—norska gränsen med undantag av de avsnitt, i vilka trafiken kunde gå inomskärs, genom en av chefen för marinen fastställd plan med för vissa sträckor daglig eskorttjänst, för andra sträckor varannandagstjänst.

Eskortsystemet förorsakade självfallet dröjsmål och olägenheter av flera slag. Ur sjöfartsskyddets synpunkt visade det sig emellertid synnerligen effektivt och ändamålsenligt. Sedan eskorteringarna kommit i gång och intill 1939 års utgång förekommo inga försök till neutralitetskränkningar eller uppbringningar beträffande handelsfartyg, som framgingo i eskorternas skydd.

För underlättande av den svenska neutralitetsvakten utlades genom flottans försorg den 5 december en minering i Södra Kvarnen inom svenskt

territorialvatten, varjämte av samma anledning den 8 december minor utlades inom svenskt inre territorialvatten i Öregrunds skärgård. Lotsning anordnades i samband därmed mellan Öregrund och Svartklubben, varjämte för fartyg, vilkas djupgående icke tillät dem att passera denna led, minlotsning anordnades genom minfältet i Södra Kvarken.

Minsvepning genom flottans försorg förekom under hösten huvudsakligen i neutralitetsleden vid Falsterbo.

Sedan tvenne svenska ångare den 12 och 13 december minsprängts i leden, infördes skärpt övervakning av densamma, innefattande bl. a. daglig svepning av leden. Efter det denna anordning införts ha några ytterligare minsprängningar icke förekommit därstädes.

På grund av höststormarna förekom, att en mängd minor sletos från de i olika farvatten utlagda minfälten. Talrika sådana drivande minor, vilka inkommit i närheten av svenskt vatten — under tiden september—december 1939 sammanlagt 165 stycken — blevo genom de olika marin-distriktschefernas försorg oskadliggjorda.

11. Järnvägarna.

A. Statens järnvägar.

Krigstillståndet mellan stormakterna i Västeuropa och senare i Finland medförde betydande rubbningar av det normala varuutbytet. Nya transportvägar ha måst anlitas och järnvägarnas uppgifter inom kommunikationsväsendet ha hastigt vuxit.

Vid strävandet att bemästra den ökade trafik, som kommit statsbanorna till del, liksom också då det gällt att vidtaga erforderliga besparingsåtgärder har järnvägsstyrelsen kunnat tillgodogöra sig erfarenheterna från världskriget. Därigenom har det varit möjligt att snabbt och med en tämligen stor visshet om verkningarna genomföra de organisatoriska förändringar, som varit erforderliga. Den rationalisering av driften, som i mångahanda avseenden genomförts vid statsbanorna alltsedan världskrigets dagar, har i hög grad underlättat den hastigt stigande trafikens avveckling. Här behöver endast nämnas elektrifieringen av statsbanornas livligast trafikerade linjer, vilken i så avsevärd grad ökat transportkapaciteten och förenklat problemet att tillgodose statsbanornas behov av kol. Minst 80 procent av dessas trafik, uppmätt i vagnaxelkilometer, avvecklas numera normalt å de elektrifierade linjerna.

Trots de ökade resurser, som numera stå statsbanorna till buds, har det icke alltid varit möjligt att utan dröjsmål tillgodose hela det trafikbehov, som omständigheterna framkallat. Det kan icke rimligen begäras och skulle ej heller vara ekonomiskt försvarbart att statens järnvägar skulle normalt hålla en reserv av lok och vagnar och i övrigt en teknisk utrustning, som kunde förslå för ett sådant behov. Det må emellertid framhållas, att allmänheten i stort sett haft förståelse för dessa synpunkter.

Persontrafiken. Persontrafiken å statsbanorna har under senare år tämligen konstant ökats både i fråga om antal resor och trafikinkomster, vilket närmare framgår av nedanstående statistiska uppgifter för femårsperioden 1935—1939.

Denna successiva ökning i såväl antalet resor som inkomster kan endast i mycket ringa grad tillskrivas ökningen av statsbanenätet genom statsför-

Å r	Antal resor		Inkomster	
	1 000-tal	Ökning % fr. föreg. år	1 000 kr.	Ökning % fr. föreg. år
1935.....	39 867	8·6	70 867	7·4
1936.....	41 908	5·1	75 867	7·1
1937.....	44 503	6·2	82 055	8·2
1938.....	46 659	4·8	87 367	6·5
1939.....	50 646	8·5	94 745	8·4

värv av vissa enskilda järnvägar. Huvudsakligen berodde den på goda konjunkturer och allmänhetens ökade reslust i förening. Den senare har i hög grad stimulerats genom åtgärder från järnvägsstyrelsens sida bl. a. genom inrättande av snabba och goda tågförbindelser, vissa trafikvärvande taxelättnader och nya reseformer samt genom reklamåtgärder.

Utbrottet av det europeiska stormaktskriget framkallade omedelbart en viss ytterligare ökning av statens järnvägars persontrafik. En närmare granskning av 1939 års trafiksiffror ger nämligen vid handen, att trafikstegringen under månaderna januari—augusti varit normal och uppgått till c:a 5 procent i jämförelse med samma period 1938. Månadern efter krigsutbrottet september—december visa däremot ett trafikresultat, som beträffande antalet resor med 17·2 procent och beträffande persontrafikinkomsten med 16·2 procent överstiger resultatet under samma månader föregående år. Anledningen till denna utveckling får helt säkert i övervägande grad sökas i de restriktiva åtgärder som drabbat motortrafiken. En god del av den trafik, som tidigare avvecklats med bussar och privatbilar, har uppenbarligen överflyttats till järnvägarna. I viss grad ha också de ökade transportererna för försvarsväsendets räkning bidragit till trafikökningen.

Kriget har självfallet medfört en nedgång i turisttrafiken. Den utländska turisttrafiken hade redan före krigets början menligt påverkats av den oroliga situationen i Europa. Då den egentliga turistsäsongen var avslutad vid krigsutbrottet, har emellertid nedgången i turistresorna ej haft så stor betydelse för de sista fyra månaderna av år 1939.

Godstrafiken. Godstrafiken vid statsbanorna har följt konjunkturutvecklingen inom landet och sålunda under de senaste åren visat successiv ökning både i fråga om transportmängd och inkomster, dock med undantag av 1938, som — vad vagnslastgodset beträffar — visar en svagt vikande tendens.

Under månaderna januari—augusti 1939 uppstod ånyo en betydlig ökning i godstrafiken, och denna stegrades ytterligare kraftigt efter krigsutbrottet. Särskilt gäller detta fraktstyckegodstrafiken, såsom framgår av nedanstående sammanställning.

Anledningen till denna tillfälliga, kraftiga stegring i styckegodstrafiken, vilken kulminerade veckorna närmast efter krigsutbrottet, får i första hand tillskrivas den våldsamma stegringen i konsumenternas inköp. Den tidigt

M å n a d	Å statens järnvägar befordrat fraktskyckegods (i ton)			
	Egen trafik		Samtrafik	
	1938	1939	1938	1939
Januari—augusti	252 561	272 699	232 539	253 192
September	40 042	67 389	36 505	60 227
Oktober	39 363	55 715	36 014	51 402
November	37 499	46 289	34 810	45 222
December	32 469	38 782	29 561	37 019

genomförda åtstramningen av bensintilldelningen för motortrafiken medförde också en betydande övergång från landsvägs- till järnvägstransporter. Denna från lastbilarna övertagna trafik återgick dock i viss mån ånyo till dessa, allt eftersom bensintillgången inom landet medgav en rikligare tilldelning till lastbilstrafiken.

Trafikökningen förorsakade i början en del förseningar i styckegodsbeordringen beroende på bristande utrymmen i järnvägarnas godsmagasin och brist på van personal för godsets behandling. Dessa olägenheter bortföll allt eftersom styckegodstrafiken återtog en någorlunda normal omfattning och förstärkningspersonal för denna verksamhetsgren hunnit anskaffas och uppövas.

En mera bestående trafikökning har kommit vagnslastgodset till del, vilket närmare framgår av nedanstående tablå.

M å n a d	Vagnslastgods i SJ lokal- och samtrafik (exkl. lapplandsmalm), ton		Antalet vid SJ av trafikant lastade vagnar med vagnslastgods (medeltal pr dag) exkl. malmvagnar	
	1938	1939	1938	1939
Januari—augusti	6 162 228	6 679 142	1 727	1 854
September	887 721	1 083 849	1 890	2 386
Oktober	995 633	1 313 555	2 047	2 859
November	977 787	1 323 016	1 968	2 765
December	699 762	1 051 988	1 515	2 357

Denna ökning har sin förklaring dels i någon mån i förut berörda övertagning av transporter från lastbilstrafiken, dels och framför allt i de ökade svårigheterna för sjöfarten och den omläggning av transportvägarna, som därav följde. Landets export och import föranleddes på grund av vanskligheterna för sjöfarten att i onormal utsträckning begagna sig av järnvägs-transporter och kom härvid i huvudsak att ske till och från västkustens hamnar — framför allt Göteborg — och vissa norska hamnar. Detta blev i än högre grad fallet, sedan tysk minering i slutet av november utlagts även mellan tre- och fyramilsgränsen på svenskt sjöterritorium utanför Skanör och Falsterbo (se ovan sid. 133), varigenom passage mellan Östersjön och Kattegatt av djupgående fartyg omöjliggjordes. Denna omständighet med-

förde förutom ytterligare omläggning av transportvägarna en del s. k. överlandtransporter på järnväg. Större fartyg, som skulle passera Öresund, måste lossa en viss del av lasten, som järnvägsledes befordrades till lämplig hamn för att där ånyo tagas ombord. Dylika överlandstransporter förekommo, vad statens järnvägar beträffar, företrädesvis mellan Trelleborg och Malmö.

Statens järnvägars godsvagnspark har av naturliga skäl till följd av denna onormalt stora godstrafik varit hårt anlitad och därjämte otillräcklig för transporterens ombesörjande utan dröjsmål. Trafikanterna ha sålunda i många fall icke kunnat tillhandahållas beställda vagnar i önskad omfattning på önskad dag. Under praktiskt taget hela tiden efter krigsutbrottet har en viss, periodvis mycket betydande brist på såväl slutna som öppna godsvagnar förelegat vid den dagliga sammanställningen av tillgängliga och behövliga vagnar, och denna brist har sålunda måst balanseras, tills behovet kunnat fyllas. De delvis mycket långväga transporter, som tillkommit på grund av sjötrafikens svårigheter, och trafikanternas önskemål att i mycket stor omfattning använda järnvägsvagnarna för lagring av gods i stället för att lossa detta och upplägga det i magasin ha också tillika med andra av de säregna trafikförhållandena uppkomna situationer medfört en betydande ökning i vagnarnas omloppstid. För att förmå trafikanterna att snabbt lossa vagnslasterna infördes en fördubbling av den avgift — vagns- och presenningspengar — som utgår ifall vagn icke lastas eller lossas inom fastställd avgiftsfri frist. Denna avgiftsförhöjning trädde i kraft redan den 25 september 1939.

Med de under november ökade svårigheterna för sjötrafiken uppstod stor anhopning av vagnar med exportgods vid Göteborgs hamnstationer, där vagnarna kvarstodo olossade i avvaktan på båtlägenheter. För att förekomma stagnation genom vagnanhopningen och förhindra att vagnarna på detta sätt bleve bundna otillbörlig tid blev det nödvändigt att reglera vagnstillförseln till Göteborgs hamnområden. Fördenskull inrättades i början av december en järnvägarnas transportbyrå i Göteborg. Trafikregleringen avsåg vagnslaster, avsedda för sjötransporter från Göteborgs hamnstationer, av de vanligast förekommande exportvarorna — papper, pappersmassa, trävaror och trävaruprodukter, järn och stål, maskiner och maskingods samt tändstickor. Trafikant, som önskade vagnslastsändning av dylikt godsslag till ifrågavarande hamnstationer, måste inneha transportmedgivande därtill och därför insända transportansökan enligt fastställt formulär direkt till transportbyrån, som med hänsyn till bl. a. förhållanden i hamnområdena, båtarnas beräknade lastningstid och övriga omständigheter lämnade transportmedgivande. Transportmedgivandet innebar icke någon företrädesrätt att erhålla vagnar för lastning.

På grund av kriget i Finland och vissa svårigheter för kustfarten uppstod en väldig ökning av godstrafiken även till övre Norrland och det blev därför

nödvändigt att reglera tillförseln av vagnslaster dit genom inrättandet av en transportbyrå, som förlades till järnvägsstyrelsens godstrafikbyrå och trädde i funktion i mitten av december. Transportregleringen omfattade all vagnslasttrafik (med undantag för träkolslaster) från station söder om Långsele till stationer å linjen Österås—Boden med sidolinjer och till stationer bortom Boden.

Trafikinskränkningar. Krigsutbrottet medförde omedelbart indragning av vissa genomgående vagnar och andra trafikinskränkningar.

De första störningarna drabbade färjeleden Trelleborg—Sassnitz och inträffade för övrigt redan före krigsutbrottet. Den 27 och 28 augusti indrogo tyska riksbanorna de ordinarie nattågsförbindelserna från resp. till Berlin och Hamburg och även de direkta tyska sov- och sittvagnarna. Den 29 augusti indrogos de direkta svenska person- och resgodsvagnarna till Berlin och Hamburg. Fr. o. m. den 1 september företogos vidare med hänsyn till krigsrisken vissa ändringar och inskränkningar i driften på färjeleden. Bland annat indrogos de svenska färjornas natturer. Efter den 7 september utfördes med hänsyn till faran för drivminor inga turer efter mörkrets inbrott av svensk färja. På grund av den omfattande godstrafiken över färjeleden utfördes emellertid under dagsljus så många turer med tillgängliga svenska färjor, som omständigheterna medgävo.

Genom kungl. brev den 1 september 1939 anbefalldes vissa åtgärder i syfte att nedbringa förbrukningen av flytande bränsle. Till följd härav inställdes fr. o. m. den 4 september ett stort antal rälsbuss- och motorvagnståg, representerande c:a 8 000 tågkm per dag. Ytterligare indragningar av dylika tåg (c:a 2 700 tågkm) genomfördes fr. o. m. den 11 september, varjämte samtidigt och under den följande tiden vissa rälsbuss- och motorvagnståg, som ej lämpligen kunde indragas, ersattes med loktåg. Sedan meddelande i början av oktober erhållits, att tillgången på råolja inom landet ökats och att tåg med detta drivmedel ånyo kunde få framföras, insattes efter hand motorvagnar, där sådana ersatts med ångtåg.

Den förbättrade tillgången på flytande bränsle inom landet möjliggjorde återinsättning av vissa tidigare indragna rälsbuss- och motorvagnståg under loppet av november. Vid 1939 års utgång kvarstodo dock tågindragningar, som inalles representerade 5 800 tågkm per dag.

De genomförda tågindragningarna drabbade praktiskt taget enbart persontrafiken.

För *statsbanornas biltrafikrörelse* blevo helt naturligt betydande driftinskränkningar erforderliga till följd av i förutnämnda kungl. brev anbefallda åtgärder i syfte att nedbringa förbrukningen av flytande bränsle. Järnvägsstyrelsen bestämde, att linjetrafiken skulle inskränkas, så att endast turer, som vore nödvändiga för tillgodoseende av allmänhetens legitima kommunikationsbehov, finge anordnas. Det förutsattes därvid, att med järnvägen parallellgående linjetrafik skulle indragas, såvitt icke alldeles sär-

skilda förhållanden kunde påkalla undantag. Dessutom bestämdes, att turer på lördagskvällar för biografbesök och dylikt liksom helgtrafiken, som i stor omfattning vore att hänföra till nöjestråfik, borde inskränkas till det minsta möjliga.

De med ledning av dessa direktiv vidtagna inskränkningarna resulterade i en nedskärning av statens järnvägars billinjetrafik — till alldeles övervägande del trafik för personbefordran — till ungefär 50 procent, varigenom av hela vagnparken — 408 bussar och 32 lastbilar — omkring 120 bussar kunde helt avställas.

I november medgav Kungl. Maj:t på grund av rikligare bensintillgång sådana jämkningar i tidigare anbefallda åtgärder, att åtgången på flytande bränsle kunde få uppgå till omkring 75 procent av den normala förbrukningen. En viss utvidgning av antalet bussturer blev till följd härav medgiven och antalet avställda bussar minskades härigenom till omkring 70.

Besparingsåtgärder. På grund av de erfarenheter världskriget lämnat om svårigheterna för importen i krig vidtogos omedelbart efter krigsutbrottet en rad åtgärder — utöver tidigare omnämnda trafikinskränningar — i syfte att i görligaste mån minska åtgången vid statens järnvägar på viktigare förbrukningsartiklar, som måste importeras.

Redan den 2 september 1939 utfärdade sålunda järnvägsstyrelsen de första bestämmelserna om sträng hushållning med oljor för smörjning, putsning, belysning o. d. Tidigare påbörjade eller förberedda åtgärder i konstruktivt avseende för att minska smörjoljeförbrukningen påskyndades. Bestämmelser om tillvaratagande och användning av spillolja skärptes. För att mera effektivt kunna tillvarataga spillolja anskaffades apparater till tre nya oljereningsanläggningar i Göteborg, Bollnäs och Boden. Vissa anvisningar och bestämmelser om sparsamhet med stenkol vid lokeldning och stationär eldning utfärdades. Liknande åtgärder vidtogos för att spara putsmedel.

I syfte att nedbringa förbrukningen av smörjoljor, stenkol och dylika importerade förbrukningsartiklar har järnvägsstyrelsen uppdragit åt en maskiningenjör att med biträde av några erfarna tjänstemän — s. k. oljeinspektörer — utöva inspektion samt lämna råd och anvisningar på dit hörande område.

I detta sammanhang bör omnämnas, att järnvägsstyrelsen med hänsyn till importsvårigheterna i viss utsträckning beställt aggregat för gengasdrift för såväl rälsbussar som landsvägsbussar. Leveranserna hunno emellertid ej fullgöras under år 1939.

B. De enskilda järnvägarna.

Trafikutvecklingen vid de enskilda järnvägarna kan sägas under den här behandlade perioden ha varit i stort sett likartad med utvecklingen

inom statsbanenätet. Särskilt gäller detta enskilda banor av huvudlinjekaraktär.

Det må härutöver nämnas, att de trafiksvårigheter, som framkallades genom Falsterbomineringen för de enskilda järnvägarnas vidkommande föranledde överlandtransporter i ganska stor omfattning mellan Göteborg (och i mindre mån Halmstad) samt städer vid Ostkusten, företrädesvis Oskarshamn, Kalmar, Karlskrona och Karlshamn. De överlandtransporter, som av samma skäl uppstodo å enskilda banor inom det skånska järnvägsnätet, gällde ett flertal hamnar men framför allt sträckan mellan Ystad och Malmö.

Genom beslut den 8 september 1939 ålade Kungl. Maj:t de enskilda järnvägarna att snarast vidtaga av läget påkallade åtgärder för att begränsa förbrukningen av kol, koks, torv, bränn- och smörjoljor m. m. Åt järnvägsstyrelsen uppdrogs att i berörda avseende övervaka de enskilda järnvägarna och, där så kunde anses påkallat, meddela dem nödiga föreskrifter.

12. Postverket.

I kungörelse den 26 augusti 1939 (nr 573) förordnade Kungl. Maj:t, att vid förstärkt försvarsberedskap — som sedermera anbefalldes fr. o. m. den 3 september — vissa särskilda föreskrifter skulle träda i tillämpning, nämligen bestämmelserna i instruktionen för generalpoststyrelsen vid krig eller krigsfara den 15 augusti 1929 (nr 267) och i kungörelsen samma dag rörande postbehandling vid krig eller krigsfara (nr 266).

Det stadgas i nämnda instruktion, att generalpoststyrelsen skall vid utövningen av sin verksamhet söka i främsta rummet tillgodose de militära kraven på postväsendet. I enlighet med samma instruktion har inom generalpoststyrelsen inrättats en särskild militärbyrå. Till dess handläggning höra ärenden angående fält- och fästningspostväsendet och det övriga postväsendets användning för militära ändamål, angående postanstalters och postförbindelsers militära tryggnad samt angående förhindrande av krigsunderrättelsers överbringande till obehöriga m. m.

För betjänande av de till beredskapstjänst inkallade har inrättats ett antal fältpostanstalter. Angående fältpostförsändelser och deras behandling har av generalpoststyrelsen utfärdats en kungörelse den 11 december 1939 (SFS nr 848).

Det förra världskrigets utbrott markerades för postverkets vidkommande av en högst avsevärd nedgång i frankoteckenuppbörden. Detta tydde på att — utom trafiken med utlandet, vilken givetvis alltid försvåras under krig — även den inrikes posttrafiken ogynnsamt påverkades av krigsutbrottet. Någon dylik omedelbar verkan av det nya stormaktskriget gjorde sig ej gällande, i varje fall ej med samma styrka. Uppbörden fortsatte nämligen att stiga även under september månad 1939, och först oktober månad visade en om än obetydlig minskning mot samma månad 1938. Efter någon ökning i november gick uppbörden åter ned i december, vilket åtminstone delvis torde ha berott på en konstaterad nedgång i julpakettrafiken.

Helt naturligt bliva *postförbindelserna med utlandet* utsatta för starka rubbningar under krig mellan europeiska stormakter. 1939 års krig har också medfört, att betydande omläggningar beträffande befordringsvägar liksom ock utbyte av befordringsmedel efter hand måst vidtagas.

Vad först flygposttrafiken beträffar märkes, att nattpostflygningarna, vilka normalt pågått året runt från Stockholm över Malmö till Hannover och under sommarhalvåret å linjen Göteborg—Köpenhamn, helt inställdes efter den 26 augusti. I dagflygtrafiken från Sverige söderut blevo vid krigsutbrottet avsevärda inskränkningar vidtagna. Från början av september uppehölls sålunda dagflygtrafiken å de sydgående linjerna endast å sträckan Malmö—Köpenhamn—Amsterdam. Från mitten av oktober erhöles ånyo flyganslutning dels från Köpenhamn till Berlin, dels ock från Amsterdam till London. Med Bryssel erhöles flygförbindelse redan den 20 september. Nu nämnda förbindelser upprätthöllos ännu vid årets utgång.

Postbefordran med flyglinjen Stockholm—Riga—Moskva pågick hela hösten obehindrat; dock vidtogs den ändringen, att antalet turer i veckan från november månad minskades från sex till två. Efter utbrottet av finsk-ryska kriget trafikerades flygpostlinjen Stockholm—Åbo—Helsingfors—Tallinn blott å sträckan Stockholm—Åbo.

Vad angår land- och sjöförbindelserna torde följande böra framhållas.

Med de nordiska grannländerna kunde förbindelserna givetvis upprätthållas utan nämnvärda störningar.

Den viktiga förbindelsen med kontinenten över ångfärjeleden Trelleborg—Sassnitz kunde ävenledes fortgå utan annan inskränkning än att färjornas natturer indrogos fr. o. m. den 1 september. Denna väg befordras under normala förhållanden viss del av posten till Baltikum, Ryssland och Ostasien samt huvudmassan av posten till Polen, Tyskland och länder söder därom samt länderna i Västeuropa. Utom på sätt nyss sagts kunde post till de baltiska staterna jämväl sändas med båt till Tallinn resp. Riga. Sedan förbindelsen över Tyskland upphört från och med den 28 augusti på grund av tysk-polska gränsens spärrande, befordrades all post till Baltikum med direkta lägenheter. Även med Polen ägde postutväxling delvis rum med direkt sjöpostlinje, nämligen till Gdynia. Denna upphörde givetvis vid tysk-polska krigets utbrott. Post till västra Polen kunde sedan november månads ingång ånyo erhålla befordran via Tyskland.

För posten till Ryssland och Ostasien begagnas i normala fall i betydande utsträckning vägen över Finland. Med finsk-ryska krigets utbrott omöjliggjordes helt naturligt all transitering genom detta land. Dessa poster befordrades därför från och med den 1 december — i den mån ej flyglinjen till Moskva anlätades — med båt till Tallinn, Riga resp. Memel.

Som ovan nämnts gick före kriget huvudmassan av posten till Västeuropa via Tyskland. Vad beträffar Belgien, Nederländerna och Luxemburg behövde ingen ändring vidtagas i befordringsvägarna. I fråga om Storbritannien, Frankrike, Spanien och Portugal åter måste sedan krigsutbrottet den post, som ej kunde befordras med de direkta flygförbindelserna, sändas med båt från Göteborg resp. norsk hamn.

De av krigen förorsakade gränsspärrningarna i Europa medförde jämväl betydande omläggningar av befodringsvägarna för de stora *transitposterna*. Tysklands roll såsom transitland för posterna mellan Storbritannien och Frankrike m. fl. länder å ena sidan samt Polen, Baltikum och Ryssland ävensom där bortom belägna länder å andra sidan upphörde givetvis vid krigsutbrottet. Dessa stora postmängder sändes i stället delvis via Skandinavien för vidare befodran, varvid posten till och från Ryssland m. fl. länder även transiterade Finland. Sistnämnda befodringsväg blev emellertid stängd genom kriget mellan Ryssland och Finland, varför ifrågavarande poster från och med den 1 december blevo från Sverige vidaresända över de baltiska staterna. Även i ett flertal andra fall ha rubbningar i de normala befodringsvägarna för transitposterna inträffat.

Under världskriget 1914—1918 kom Sverige att tjäna såsom transitland för högst betydande mängder krigsfångepost. Det nuvarande krigstillståndet har ej medfört någon motsvarande trafik. Däremot har under den period, varom här är fråga, befordrats viss krigsfångepost från i Sverige internerat främmande krigsfolk. Denna trafik har dock helt naturligt varit av endast ringa omfattning.

För uppehållandet av postförbindelserna med utlandet har postverket måst vidkännas ökade kostnader såsom en följd av de pågående krigen. Sålunda höjdes ersättningen för befodran av luftpost redan den 17 september 1939 med c:a 100 procent beträffande de från Malmö utgående flyglinjerna; motsvarande höjning genomfördes från och med december månad i fråga om linjen Stockholm—Åbo.

13. Telegrafverket.

På liknande sätt som beträffande postverket trädde den 3 september 1939 även beträffande telegrafverket till följd av kungörelsen den 26 augusti 1939 (nr 573) vissa särskilda föreskrifter i tillämpning, nämligen vissa angivna bestämmelser i instruktionen för telegrafstyrelsen vid krig eller krigsfara den 10 juni 1938 (nr 487) och i det genom kungörelsen den 10 juni 1938 (nr 488) fastställda reglementet för befordring av fjärrförbindelsemeddelanden vid krig eller krigsfara (krigstelegrafreglementet).

Enligt nämnda instruktion skall telegrafstyrelsen vid utövningen av sin verksamhet söka i främsta rummet tillgodose försvarets krav, men i övrigt skall telegrafverkets rörelse ledas och bedrivas efter samma grunder som i fred. I enlighet med föreskrift i instruktionen har inom styrelsen inrättats en särskild militärbyrå, till vars handläggning höra ärenden angående användandet för militära ändamål av telegrafverkets egna och av verket rekvirerade anläggningar, det militära skyddandet av dessa, luftförsvarets organiserande i vad på telegrafverket ankommer samt åtgärder, som på styrelsen kunna ankomma, till förhindrande av att krigsunderrättelser överbringas till obehöriga.

Krigstelegrafreglementet stadgar, att förutom i fred medgivna slag av samtal och telegram kunna i inländsk trafik användas sammanlagt fyra nya klasser av samtal och telegram, nämligen statsordersamtal, luftförsvarsamtal, statsblixtsamtal och statsilsamtal resp. statsordertelegram, luftförvarstelegram, statsblixtttelegram och statsilstelegram. Dessa samtal och telegram befordras i nämnd ordning med företrädesrätt framför alla andra slag av samtal och telegram, dock att blixtsamtal, vilket slag av samtal är medgivet redan i fred, äger företrädesrätt framför statsilsamtal.

Fr. o. m. den 17 september inskränktes i flera hänseenden beträffande privattelegram från Sverige till utlandet samt avgående privata radiotelegram användningen av code eller chiffer; ytterligare skärpningar därutinnan infördes fr. o. m. den 3 november. Fr. o. m. den 7 december blevo slutligen code- och chiffertelegram helt förbjudna i såväl inländska som utländska privattelegram. Telegrammen skulle vara avfattade på klart språk och giva en för telegrafpersonalen begriplig mening. Endast svenska, danska, norska, engelska, franska, italienska, spanska och tyska språken finge användas; i telegram till och från Finland dock även finska språket

och i telegram till och från Ryssland även ryska språket. Samma inskränkningar rörande medgivna språk fastställdes även för såväl inländska som utländska telefonsamtal, varvid bestämmelserna dock ej skulle äga tillämpning i fråga om samtal från sådan myndighet eller person, som ägde rätt att utväxla statssamtal i internationell trafik, och ej heller å samtal från och till svensk statsmyndighet.

Genom kungörelser den 4 september 1939 (SFS nr 614 och 615) utfärdade telegrafstyrelsen förbud för samtliga krigsmakten icke tillhöriga svenska fartyg och luftfartyg ävensom samtliga främmande fartyg och luftfartyg att inom eller över svenskt kustvatten eller svenskt territorium använda radiosändare. Stadgandet innebar ej hinder för avgivande av meddelande i fall av nöd eller berörande luftfartens säkerhet eller vid fall, då av särskilda skäl behörig militär-, lots-, tull- eller polismyndighet annorlunda bestämde. Svenska fartyg och luftfartyg skulle dessutom äga rätt att utväxla militära radiotelegram.

På grund av den av Sverige avgivna neutralitetsförklaringen beordrade telegrafstyrelsen befälhavare och radioexpeditörer å svenska handelsfartyg att noga tillse, att radiotrafik från rörlig station icke innehölle uppgifter angående krigförande makts örlogsfartygs och luftfartygs lägen och åtgärder m. m. eller över huvud taget förhållanden, som kunde vara av betydelse eller till skada för krigförande makt.

Den 6 september förbjöds utväxling av radiotelefonsamtal mellan fartyg och abonnent i land över de svenska kuststationerna. Beställare av samtal skulle i stället hänvisas att sända sitt meddelande såsom radiotelegram till närmaste kuststation. Den 7 oktober inställdes befordringen av privata radiotelegram till och från färjorna å leden Trelleborg—Sassnitz, och den 18 december förbjöds utväxling av privata radiotelegram med luftfartyg över svenska markstationer.

Till följd av krigsförhållandena har *telefontrafiken mellan Sverige och utlandet* från slutet av augusti månad 1939 varit underkastad talrika inskränkningar eller avbrott. Telefonförbindelserna avbrötos sålunda helt med Frankrike, Irland, Polen, Spanien och Storbritannien samt med sådana utomeuropeiska länder, som tillhöra det brittiska imperiet eller det franska kolonialväldet. Med Storbritannien kunde statssamtal och vissa pressamtal dock expedieras via radioförbindelse över Köpenhamn. Likaledes avbröts telefontrafiken med de övriga utomeuropeiska länder, bland annat Förenta Staterna, med vilka trafik upprätthållits via radioförbindelser över London eller Paris. Med sistnämnda länder samt dessutom med Canada erhöles emellertid efter en tids avbrott nya radioförbindelser över Amsterdam eller Rom, varjämte tidigare förbindelser via Berlin med Ostasien och Sydamerika fortfarande kunde anlitas.

Även för länder, med vilka telefontrafiken kunde upprätthållas, var tra-

fiken vid olika tillfällen tillfälligtvis avbruten eller inskränkt. Från slutet av oktober månad var trafiken med Tyskland sålunda på grund av restriktioner å tysk sida avsevärt mindre än normalt. Telefontrafiken med Estland, Lettland och Ryssland via Helsingfors avbröts i början av december månad men ersattes av förbindelser via Berlin.

Den *utländska telegraftrafiken* underkastades likaledes sedan slutet av augusti månad omfattande restriktioner. Användningen av code eller chiffer blev sålunda vid olika tidpunkter under höstens lopp i ett flertal länder förbjuden. På grund av ovan omförmälda i Sverige utfärdade bestämmelser upphörde användningen av code och chiffer i privata telegram med utlandet helt och hållet från den 7 december.

Genom införandet av censur i de krigförande länderna har den utländska telegramexpeditionen drabbats av betydande förseningar och många telegram ha stoppats. Till skillnad från förhållandena under förra kriget ha dylika olägenheter emellertid icke behövt göra sig gällande för den telegramtrafik, som tack vare de numera befintliga direkta radiotelegraufförbindelserna med andra länder kan förbigå de krigförande länderna. Särskilt värdefullt har detta varit för den svensk-amerikanska trafiken, vilken under förra kriget i hög grad besvärades av censuren, eftersom den måste befordras över de atlantkablar, som landade i Frankrike eller Storbritannien.

Utvecklingen av telegrafverkets rörelse. Den oroliga världspolitiska situationen medförde från slutet av augusti en stark tillväxt i trafiken, vilken först gjorde sig gällande för den utländska samtals- och telegramväxlingen men snart även för den inländska. De första dagarna i september kunde sålunda på flera håll registreras trafiksiffror, som lågo 50—100 procent över det normala.

Till följd av den starka belastning av telefonnätet, som gav sig tillkänna dessa dagar, fann sig telegrafstyrelsen nödsakad rikta en maning i rundradio till allmänheten, vari densamma uppmanades att iakttaga återhållsamhet i fråga om telefonsamtal genom att icke använda telefonen i onödan samt genom att göra de nödvändiga samtalen så korta som möjligt. För rikssamtal å särskilt belastade trafikvägar föreskrevs viss begränsning av samtalens längd.

Efter rusningen under de första dagarna av september sjönk den inländska telefon- och telegraftrafiken ganska snart ned till mera normala proportioner. Den utländska telegraftrafiken förblev emellertid under hela den återstående delen av året på samma höga nivå. Arbetet med denna trafik ökades dessutom synnerligen kraftigt därigenom att förbud mot användning av code och chiffer först i olika krigförande länder och sedermera även i Sverige medförde en mycket stark tillväxt i det genomsnittliga ordantalet per telegram. Under tiden september—december ökades sålunda antalet med utlandet utväxlade telegram med 41.4 procent men det totala

ordantalet i dessa telegram med ej mindre än 115·9 procent. Till ökningen av den utländska telegraftrafiken bidrog även att, såsom förut nämnts, telefontrafiken med Frankrike och Storbritannien blev praktiskt taget helt avbruten vid krigsutbrottet och att Tyskland från slutet av oktober införde omfattande restriktioner i avseende å telefontrafiken, vilket medförde en motsvarande tillväxt av telegraftrafiken. På övriga länder, särskilt våra nordiska grannländer och övriga neutrala stater i Mellaneuropa, tillväxte samtalsutväxlingen efter krigsutbrottet emellertid starkt.

Utvecklingen av den in- och utländska telefon- och telegraftrafiken 1939 i jämförelse med år 1938 dels under tiden januari—juli, dels under var och en av de följande månaderna framgår av nedanstående översikt.

M å n a d e r	Ökning 1939 i % av 1938 års siffror			
	Antal rikssamtal		Antal telegram	
	inländska	med utlandet	inländska	med utlandet
Januari—juli.....	+ 7·5	+ 7·3	+ 3·2	+ 8·7
Augusti.....	+ 7·7	+18·3	+ 6·9	+20·7
September.....	+11·2	+13·5	+21·2	+40·2
Oktober.....	+ 5·9	+15·8	— 3·3	+45·1
November.....	+ 3·3	+ 6·2	+ 3·6	+39·4
December.....	+ 3·9	+14·1	+10·7	+41·0

Under tiden januari—juli var abonnentökningen i telegrafverkets telefontät icke oväsentligt större än motsvarande ökning ett år tidigare, då densamma dock hade varit mera omfattande än någonsin tillförne. Denna utveckling avbröts redan under augusti månad, i det att minskning av antalet nytecknade telefonabonnemang och ökning av antalet annullerade medförde en avsevärd nedgång i nettoökningen. Samma utveckling fortsatte även efter krigsutbrottet. Nettoökningen av antalet abonnemang uppgick sålunda under tiden januari—augusti till 113 procent av motsvarande ökning ett år tidigare, under september till 56 procent och under oktober—december till 79 procent av fjolårsökningen.

14. Krigsriskförsäkring.

Transportförsäkring.

Statens krigsförsäkringsnämnd, vilken tillsatts redan i oktober 1938 (se sid. 59), gjorde i underdånig skrivelse den 17 april 1939 framställning därom, att åtgärder måtte vidtagas i syfte att ett statligt krigsförsäkringsskydd å varor och fartyg m. m. i enlighet med lagen om statlig krigsförsäkring den 10 mars 1939 (se ovan sid. 25) skulle kunna träda i kraft automatiskt i händelse av utbrott av icke lokalt begränsade krig. Nämnden hemställde för sådant ändamål om bemyndigande att med Svensk krigsförsäkringspool, som utgjorde en sammanslutning av samtliga de sjöförsäkringsbolag, vilka meddelade krigsförsäkring, träffa avtal, i huvudsak innebärande att staten vid utbrottet av ett europeiskt stormaktskrig, i vilket England, Frankrike eller Tyskland deltog, från och med dagen för krigsutbrottet i form av återförsäkring övertog samtliga av till poolen anslutna bolag tecknade och i kraft varande krigsförsäkringar, i den mån dessa överstege poolens i avtalet fastställda självbehåll å en köl, 750 000 kronor å kasko och 750 000 kronor å varor, samt att staten svarade för den förlust, som överstege två gånger poolens självbehåll å en köl eller 3 milj. kronor. Därjämte begärde nämnden bemyndigande att efter i huvudsak samma principer träffa återförsäkringsavtal rörande försäkring för olycksfall, som till följd av krigsåtgärd drabbade å fartyg eller annat transportmedel tjänstgörande person.

Efter riksdagens godkännande erhöll nämnden den 22 juni 1939 det begärda bemyndigandet och avtalet med Svensk krigsförsäkringspool avslutades samma dag.

Genom det sålunda träffade avtalet hade krigsförsäkringsfrågan ordnats på sådant sätt, att statens ingripande skedde rent automatiskt vid utbrottet av ett europeiskt stormaktskrig, vari England, Frankrike eller Tyskland var inblandat.

Då det kunde möta praktiska svårigheter att under de upprörda dagarna omkring utbrottet av ett stormaktskrig avgöra, vilken exakt dag kriget skulle anses hava utbrutit, hade man icke i avtalet begränsat sig till en enda krigsutbrottsdag utan avtalet omfattade en krigsutbrottsperiod om 30 dagar, räknat från den första dag då militära krigshandlingar förekommit. Avtalet

omfattade sålunda även försäkringar, som tecknats i de privata bolagen under denna krigsutbrottsperiod om 30 dagar, varvid dock föreskrevs, att dylika försäkringar endast finge tecknas efter nämndens anvisningar och till av nämnden fastställda premier och villkor.

Vad varor beträffade voro dessa redan i fredstid i stor utsträckning krigsförsäkrade i de svenska försäkringsbolagen och man utgick från att inför hotet av ett stormaktskrig samtliga de varusändningar, för vilka svenskt försäkringsskydd vore behöfligt, vore eller bleve försäkrade mot krigsfara i svenska bolag. Avtalet mellan nämnden och poolen kom därför att omfatta praktiskt taget alla de varupartier, för vilka vid ett krigsutbrott statligt försäkringsskydd var påkallat.

Av praktiska skäl lät det sig icke göra att i efterhand uttaga någon tilläggspremie för varuförsäkringar, vilka avslutats före krigsutbrottet, utan dessa försäkringar måste nämnden övertaga till de premier, vilka betalats vid försäkringarnas avslutande. Dessa premier förutsattes komma att visa sig för låga med hänsyn till de skador, som vid utbrottet av ett stormaktskrig kunde tänkas inträffa, men denna olägenhet syntes nämnden vara av relativt oväsentlig betydelse. Premierna för krigsförsäkringar, avsedda att gälla skador under ett stormaktskrig, kunde nämligen icke med någon som helst säkerhet beräknas i fredstid, då man saknade erfarenhet om skadornas eventuella omfattning, på vilken premieberäkning kunde baseras. De förluster, som kunde uppkomma för nämnden i samband med krigsutbrottet, finge därför av näringslivet utjämnas i efterhand under den fortsatta krigsperioden genom en så långt möjligt anpassad premiesättning.

Beträffande försäkring av fartyg (kasko) och kaskointressen voro dessa i vanliga fall icke försäkrade emot krigsrisk annat än när fartygen beforo farvatten, där aktuella krigsförhållanden rådde, som t. ex. i spanska och kinesiska farvatten. För att även i detta fall ernå ett vid krigsutbrott automatiskt verkande statligt krigsförsäkringsskydd hade särskilda åtgärder måst vidtagas. Dessa reglerades enligt avtalet på så sätt, att de redare, som önskade komma i åtnjutande av nämnda automatiska skydd vid krigsutbrott, bereddes möjlighet att hos poolens medlemmar teckna särskild s. k. krigsutbrottsförsäkring för kasko och kaskointresse. Där så skedde, skulle efter krigsutbrottet en särskild av nämnden fastställd premie beräknas från fall till fall alltefter risken. Anordningen var helt frivillig, men densamma fann så gott som fullständig anslutning från redarnas sida, och praktiskt taget hela det svenska sjögående tonnaget var krigsutbrottsförsäkrat vid krigsutbrottet.

Då man måste räkna med att förlusterna på poolens självbehåll kunde komma att överstiga bolagens ekonomiska bärkraft och detta särskilt som ju vad varuförsäkringarna anginge några tilläggspremier ej kunde uttagas, hade den förlust, som man räknade med under krigsutbrottsperioden, för de privata bolagens del begränsats till två gånger deras självbehåll enligt

avtalet, d. v. s. till sammanlagt 3 milj. kronor, medan överskjutande förlust enligt avtalet skulle övertagas av nämnden.

De fördelar avtalet medförde kunna i korthet sammanfattas på följande sätt:

1) Handeln och sjöfarten voro skyddade genom att vederbörande hade säkerhet för att de vid utbrottet av ett stormaktskrig av nu ifrågavarande slag vore täckta av en av staten garanterad krigsförsäkring. I en än så hotande situation behövde sålunda icke några betänkligheter angående försäkringsskyddet förhindra redare att låta sina fartyg fortsätta på planerade resor och icke heller hindra köpmännen att fortsätta sin normala import och export. Så länge något dylikt krig ännu ej utbrutit, skulle icke heller handeln och sjöfarten behöva betala några exorbitanta premier för risken av ett krigsutbrott.

2) Då det statliga försäkringsskyddet inträdde automatiskt för fartyg och varor, som voro anmälda hos poolen, skulle nämnden icke behöva träda i aktiv verksamhet förrän ett krig, som påkallade dylik verksamhet, faktiskt utbrutit. Ett krigshot av än så allvarlig art behövde sålunda icke föranleda till att nämnden igångsatte sin verksamhet för att därefter, därest krig icke skulle komma att utbryta, ånyo behöva nedlägga densamma i avvaktan på nästa likartade situation.

Genom avslutandet av ifrågavarande avtal var sålunda krigsförsäkringsfrågan löst för perioden intill utbrottet av ett stormaktskrig och under krigsutbrottsperioden.

Den 3 september 1939 utbröt kriget emellan England, Frankrike och Tyskland och ovannämnda avtal trädde därför automatiskt i tillämpning. Redan den 4 september trädde krigsförsäkringsnämnden med stöd av kungörelserna den 3 september nr 596 och 597 (se sid. 25) i aktiv verksamhet, men under den första månaden tecknades praktiskt taget alla försäkringar genom de privata bolagen. Genom särskild överenskommelse utsträcktes den i avtalet överenskomna krigsutbrottsperioden att omfatta tiden till och med den 8 oktober 1939.

Under krigsutbrottsperioden träffades avtal med samtliga medlemmar i Svensk krigsförsäkringspool, att de från och med den 9 oktober skulle såsom agenter för nämnden och i nämndens namn teckna krigsförsäkringar å varor, under det att kaskoförsäkringarna tecknades direkt hos nämnden. Varuförsäkringarna ha därefter praktiskt taget helt och hållet tecknats genom de privata bolagen och endast i mycket obetydlig omfattning direkt hos nämnden.

Krigsförsäkringen hade ursprungligen endast omfattat fartyg och sjötransporter men utsträcktes från och med den 9 oktober 1939 att jämväl i viss utsträckning omfatta varutransporter med järnväg.

För Aktiebolaget Aerotransport meddelades även krigsförsäkring å bolaget tillhöriga flygmaskiner i trafik till och från Sverige.

Redan den 5 september utfärdade nämnden sin första premietariff, men då fastställda premier måste till en början justeras med korta mellanrum. Den premietariff, som utfärdades den 22 oktober, blev emellertid bestående intill den 24 december, då den ersattes av ny tariff. Premierna ha i stort sett undan för undan blivit sänkta, så att exempelvis premier på Storbritanien och Frankrike från 10 procent, vilket varit den högsta noterade premien, kunnat nedsättas till 1·5 procent. Kaskopremien på U. S. A. och Sydamerika har hållit sig omkring 2 procent och enahanda har varit förhållandet med premierna på Holland och Belgien.

Under den s. k. krigsutbrottsperioden, d. v. s. tiden intill den 9 oktober 1939, utgjorde nämndens andel i premierna för varuförsäkringar c:a 1 075 000 kronor och för kaskoförsäkringar c:a 4 550 000 kronor. För den följande tiden fram till årets slut uppgingo premieintäkterna för varuförsäkringar till c:a 19·2 milj. kronor och för kaskoförsäkringar till c:a 19·7 milj. kronor.

Beträffande det ekonomiska resultatet av rörelsen måste omdömet anstå till en tidpunkt då verksamheten i sin helhet kan överblickas. Fartygsförlusterna ha emellertid varit högst väsentliga. Av hos krigsförsäkringsnämnden försäkrade fartyg förlorades genom minsprängning eller torpedering i oktober 3, i november 2 och i december 11, varjämte 2 fartyg blivit kondemnerade vid tysk prisdömsstol. Varuförlusterna ha även varit betydande såväl vid ovannämnda förlisningar som vid förluster av främmande tonnage med svenska laster, vartill komma i Tyskland och England kvarhållna varupartier till betydande belopp.

Av urtima riksdagen 1939 anvisades jämlikt Kungl. Maj:ts proposition nr 1 bil. 11 ett reservationsanslag av 50 milj. kronor för att vid behov tagas i anspråk för uppfyllande av de förpliktelser, som komme att åvila nämnden, såvitt de med verksamheten förenade utgifterna icke täcktes genom inflytande premier.

Olycksfallsförsäkring.

För att tillförsäkra sjöfolket högre ersättningar vid olycksfall i arbete till följd av krigsåtgärd än de som äro bestämda i lagen om försäkring för olycksfall i arbete utfärdades, som ovan å sid. 25 omförmälts, redan år 1937 — i samband med det spanska inbördeskriget — lagen om krigsförsäkring för ombord å fartyg tjänstgörande personer (nr 348/1937). Enligt denna lag kunde sjukpenning och livränta, som enligt olycksfallsförsäkringslagen icke få beräknas på högre årlig arbetsförtjänst än 3 000 kronor, utgå efter en arbetsförtjänst av lägst 2 900 och högst 4 800 kronor. Årlig livränta kunde på grund härav vid förlust av arbetsförmågan utgå med 3 200 kronor (i stället för 2 000 kronor) samt livränta till änka med 1 200 kronor (i stället för 750 kronor). Därutöver skulle vid invaliditet utgå ett engångsbelopp, som vid förlust av arbetsförmågan utgjorde för befälhavare, styrman eller maskinbefäl lägst 5 000, högst 9 000 kronor och för övriga 4 800 kronor,

samt vid nedsättning av arbetsförmågan det lägre belopp, som svarade mot nedsättningen. Vid dödsfall utgick samma belopp som vid fullständig invaliditet, dock med avdrag av begravningshjälp enligt olycksfallsförsäkringslagen.

Genom lag den 15 december 1939 (nr 854) har ovannämnda minimum för arbetsförtjänstens beräknande höjts till 3 600 kronor, varjämte engångsbeloppen höjts, för befälet till lägst 9 000, högst 13 000 kronor och för övriga till 9 000 kronor.

Krigsförsäkringslagen gäller inom område och under tid, som Konungen bestämmer. I fråga om det europeiska stormaktskriget trädde densamma i tillämpning den 3 september 1939 samt i fråga om det finsk-ryska kriget den 17 december 1939.

Försäkringen enligt lagen är obligatorisk och redare är pliktig att till den försäkringsinrättning, i vilken hos honom anställda äro försäkrade jämlikt lagen om försäkring för olycksfall i arbete, erlägga det tillägg till tidigare bestämd försäkringsavgift, som må föranledas av lagens tillämpning. Försäkring motsvarande de i lagen bestämda ersättningarna meddelas även av svenska olycksfallsförsäkringsbolagens pool för krigsolycksfallsförsäkring. Tilläggspremie bestämmes i regel för varje resa, som ett fartyg gör. För resor, som icke voro avslutade vid krigsutbrottet eller som börjat därefter under september—december 1939, ha tilläggspremierna till riksförsäkringsanstalten och krigsolycksfallsförsäkringspoolen tillsammans uppgått till i runt tal $4\frac{1}{4}$ milj. kronor.

Andra försäkringsfrågor.

I underdånig skrivelse den 7 september 1939 hemställde försäkringsinspektionen om skyndsamt utredning för utarbetande av förslag till lagstiftning dels om viss utvidgning av livförsäkringsbolagens och de försäkrades skyldigheter enligt bestående försäkringsavtal i händelse av krig, dels om obligatorisk krigsförsäkring av byggnader.

Med anledning härav bemyndigade Kungl. Maj:t genom beslut den 20 oktober 1939 chefen för handelsdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande frågan om *ökat försäkringsskydd för krigsdeltagare m. m.* samt högst nio sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande *åtgärder med anledning av förluster å egendom genom skadegörelse under krig.*

De sakkunniga, vilka av handelsministern med stöd av det sålunda givna bemyndigandet tillkallades den 2 november 1939, hade vid årsskiftet ännu icke avslutat sina arbeten.

15. Arbetsmarknaden.

Allmän statistisk överblick.

Inom det svenska näringslivet rådde under åren närmast före krigsutbrottet i stort sett en oavbruten högkonjunktur med stegrad efterfrågan på arbetskraft. Arbetslösheten var, fränsett de säsongmässiga växlingarna, stadd i fortgående minskning. När krisen inträffade, var alltså läget på arbetsmarknaden mycket starkt. På flera arbetsområden gjorde sig t. o. m. en kännbar brist på yrkeskunnig personal gällande.

Kriget medförde här som i många hänseenden eljest avsevärda rubbningar. Den industriella produktionen påverkades genom de försvårade relationerna med utlandet. Hinder och olägenheter vållades av de nödvungna restriktionerna på bränsleområdet. Å andra sidan medförde de ökade inkallelserna i samband med den förstärkta försvarsberedskapen, att näringslivet i rätt stor omfattning berövades sin personal. Försvarsväsendets allt större behov föranledde en livligare verksamhet inom flera industrigrenar. I stället för att, som befarats, en arbetslöshetskris skulle inträffa såsom första stadiet under ett nytt världskrig, skedde i stort sett motsatsen: en i allmänhet ökad sysselsättning inträdde och på flera arbetsområden stegrade personalbehov.

En föreställning i stora drag angående utvecklingen på arbetsmarknaden under krigsmånaderna år 1939, jämfört med förhållandena under motsvarande tid föregående år, lämnar nedanstående tablå.

Månad	Antal tillsatta platser vid arbetsförmedlingen		Antal ansökningar på 100 lediga platser		Arbetslösheten inom fackförbunden (% av medlemsantalet)		Antal rapporterade hjälpsökande arbetslösa	
	1938	1939	1938	1939	1938	1939	1938	1939
Augusti.....	31 634	35 475	128	106	7·2	5·0	8 346	6 071
September.....	36 457	42 221	132	124	7·5	6·3	9 154	7 063
Oktober.....	35 140	41 304	167	154	9·0	8·0	12 349	9 846
November.....	27 220	34 243	236	193	11·2	10·4	17 350	13 495
December.....	33 868	34 337	231	186	17·8	15·2	22 099	13 268

Höst- och vintermånaderna kännetecknas alltid av en viss säsongmässig tillbakagång i sysselsättningen inom skilda näringsgrupper, och så var fallet

också år 1939. Det framgår emellertid av tablån, att 1939 års siffror ur alla synpunkter te sig förmånligare än närmast föregående års. Till belysande av verksamheten inom den offentliga arbetsförmedlingen anföras i tablån uppgifter angående antalet tillsatta platser samt relationstal, angivande antalet gjorda ansökningar på 100 lediga platser. Siffrorna ge vid handen, att förmedlingsfrekvensen haft större omfattning 1939 än 1938 jämsides med att relationstalen peka på ett gynnsammare förhållande mellan tillgång och efterfrågan på arbetskraft än förut. Siffran 106 för antalet ansökningar på 100 lediga platser under augusti är osedvanligt låg och är ett uttryck för de goda sysselsättningsmöjligheter, som vid denna tidpunkt stodo de arbetsökande till buds. Den stegring, som sedermera till följd av säsongväxlingarna nödvändigtvis måste inträffa, är ej större än den vanliga, snarare tvärtom, vilket framgår av en jämförelse med siffrorna för år 1938. Arbetslösheten inom fackföreningarna ökades från 5·0 procent i slutet av augusti till 15·2 procent i slutet av december. Denna uppgång är för årstiden fullt normal, och bortser man från de av säsongavvikelserna betingade reduceringarna i sysselsättningen, visar det sig att arbetslösheten varit ovanligt låg. De i sista kolumnerna medtagna siffrorna ur arbetslöshetskommissionens statistik rörande de hos kommissionen anmälda hjälpsökande arbetslösa äro också uttryck för den förmånliga utvecklingen på arbetsmarknaden. Minimum nåddes i augusti 1939 med 6 000 anmälda, vilken siffra är den gynnsammaste på de sista tio åren. Anmärkningsvärt är, att decembersiffran var lägre än novembersiffran och utgjorde i runt tal 13 000 mot 22 000 år 1938.

Arbetsmarknadsläget inom olika näringsområden och åtgärder i anledning därav.

Förhållandena inom *jordbruket* hade under hösten ungefär samma karaktär som eljest brukar vara fallet, nämligen livlig efterfrågan på arbetskraft i samband med skörden och det nya tjänsteårets början den 1 november. Behovet av kvalificerade ladugårdsskötare och yngre drängar var som förut svårt att fylla. Tillfällighetsarbetare kunde i regel anskaffas till erforderligt antal. Inkallelserna till förstärkt försvarsberedskap medförde enligt uppgift ej några nämnvärda olägenheter, åtminstone ej vid de större och medelstora gårdarna. För mindre jordbrukare med ensamdrängar samt för småbrukare, som icke använda lejd arbetskraft, torde däremot vissa svårigheter ha yppat sig. Överföring av jordbruksarbetare från de norra delarna av landet till mellersta och södra Sverige företogs med framgång, och på så sätt kunde förekommande brist i viss utsträckning täckas.

Inom *skogsbruket* var arbetstillgången under hösten och vintern ovanligt riklig, delvis till följd av att fjolårets avverkningar hade så begränsad omfattning. Vad som emellertid framför allt föranledde vidgad verksamhet inom skogsnäringsen var det stegrade behovet av vedbränsle på grund av begränsningen av koltillförseln. Kolveds- och kastvedshuggare kunde ej

uppbringas i tillräckligt antal, och för de egentliga skogsavverkningarna, vilka under säsongen 1939—40 väntades få en större omfattning än någonsin tidigare, sökte man sörja genom ett intimt samarbete mellan arbetsförmedlingarna och vedkontoren ute i olika delar av landet. Trots gjorda ansträngningar och trots försök att utjämna arbetskraftsbehovet genom överflyttning av arbetare olika län emellan, visade sig svårigheterna att uppbringa vana skogshuggare synnerligen stora. På nyåret, då de verkliga drivningarna pläga börja, blevo de allt mera markerade och påkallade extraordinära åtgärder för uppbringande av erforderlig arbetskraft.

Vid *industri* och *hantverk* rådde, såsom förut i kapitel 5 framhållits, inom flertalet branscher mycket goda konjunkturen, och behovet av kunniga specialarbetare stegrades successivt. Vid företag med leveranser för försvarsändamål, speciellt inom den mekaniska verkstadsindustrien, var situationen under hösten många gånger synnerligen prekär. Där så var möjligt företogs uppflyttning av mindre yrkeskunnig personal och nyanställningar gjordes med rekrytering från andra yrkesområden. Undantag från det i allmänhet gynnsamma läget utgjorde framför allt stenindustrien. Denna hade att kämpa med stora svårigheter på grund av de rådande exportförhållandena, och permitteringar förekommo i stor utsträckning. Föranstaltningar vidtogos på olika sätt för att få ut de sålunda arbetslösa i annan förvärvsverksamhet. Tillfällighetsarbeten i samband med skörden och dylikt kunde visserligen erbjudas, och i enstaka fall kunde fast anställning inom annat yrkesområde beredas, men i det stora hela gjorde sig arbetslösheten inom denna industri starkt kännbar.

Utvecklingen på *byggnadsmarknaden* tilldrog sig ett speciellt intresse. Byggnadsproduktionen hade under de sista åren varit synnerligen livlig och haft en exceptionellt stor omfattning. Vid krigsutbrottet förmärktes en viss åtstramning, även om under höstmånaderna större delen av byggnadsarbetarna var fullt sysselsatt med iordningställandet av påbörjade bostadsbyggnader till det nya hyresåret. Mångenstädes forcerades till och med arbetet för att få allt färdigt så fort som möjligt med hänsyn till befarade svårigheter för import av erforderligt material. Transportsvårigheter i samband med bensinrestriktionerna förorsakade här och var ett fördröjande av byggnadsfärdigställande och skapade på samma gång en viss arbetslöshet, särskilt bland byggnadsgrovarbetarna. Allteftersom tiden framskred, skönjdes avmattningskonturerna med ökad tydlighet, och tillbakagången i samband med säsongförhållandena skedde i hastigare tempo under hösten 1939 än året förut. En del av de entledigade byggnadsarbetarna sökte man överföra till andra yrkesområden inom industrien, och andra fingo sysselsättning i hamnarna till följd av stuveriarbetets utökning. En befarad minskning av den planerade byggnadsverksamheten föranledde Kungl. Maj:t att den 15 september 1939 uppdraga åt socialstyrelsen att verkställa undersökning rörande den omfattning, byggnadsverksamheten i riket kunde antagas erhålla

under tiden 1 oktober 1939—30 september 1940. Resultatet av denna undersökning utvisade, att krigets återverkningar på byggnadsföretagarnas planer haft till följd, att bostadsproduktionen, enligt de tillfrågades upplysningar, under den kommande säsongen kunde förväntas komma att understiga produktionen 1938—1939 med cirka 50 procent. Senare undersökningar gävo vid handen, att man sannolikt finge räkna med en ytterligare betydande inskränkning.

Arbetsmarknaden för *sjöfolket* kännetecknades under hela redovisningsperioden av stor livaktighet. Brist rådde på arbetskraft av alla slag, såväl befäl som manskap. Täta om- och avmönstringar medförde en kraftig stegring av förmedlingsverksamheten. Till följd av den livliga sjöfarten hade även *hamn- och stuveriarbetare* ökade sysselsättningsmöjligheter, icke minst till följd av de oroliga sjöfartsförhållandena. Efterfrågan på arbetskraft av hithörande slag var särskilt framträdande i Göteborg, dit sjöfarten på grund av de företagna mineringarna i Östersjön i allt högre grad koncentrerats. Med rådande bestämmelser rörande arbetstiden var det svårt att möta kravet på ferm expedition av de stora varumängderna i hamnen. Förhållandena blevo emellertid gynnsammare, sedan överenskommelse träffats mellan arbetsgivar- och arbetarparterna om visst övertidsarbete.

Ovanstående redogörelse har närmast baserats på rapporteringen från de offentliga arbetsförmedlingarna. Ungefär samma bild av arbetsmarknadsutvecklingen ger socialstyrelsens sysselsättningsstatistik under ifrågavarande tid. Följande uppställning visar indextal för sysselsättningen inom huvudgrupperna av industrien samt övriga i statistiken inbegripna näringsgrenar för de tre sista månaderna år 1939 (början av september = 100). Som jämförelse meddelas jämväl närmast motsvarande siffror för 1938, ehuru dessa icke hänföra sig till exakt samma tidpunkter.

Näringsgrenar	1938 Indextal (sept. = 100)			1939 Indextal (sept. = 100)		
	början nov.	början dec.	början jan. 39	slutet okt.	slutet nov.	slutet dec.
Malmbrytning och metallindustri	98·7	98·8	96·1	98·8	100·2	95·9
Jord- och stenindustri	94·2	92·1	84·5	87·8	83·6	76·0
Träindustri	95·8	92·0	76·7	86·5	82·0	73·4
Pappers- och grafisk industri	99·7	98·9	92·5	97·4	97·6	92·3
Livsmedelsindustri	108·4	102·6	84·5	114·2	113·9	96·4
Textil- och beklädnadsindustri	99·9	100·1	94·9	99·7	100·9	97·7
Läder-, hår- och gummivaruindustri	102·7	102·2	95·5	100·5	102·6	98·3
Kemisk-teknisk industri	99·7	102·0	97·8	101·8	105·9	100·8
Samtliga industrigrupper	99·4	98·7	92·4	98·6	98·9	92·9
Byggnadsverksamhet	94·1	88·8	75·9	88·1	74·1	59·3
Statliga verk och byggnadsarbeten	—	—	—	105·9	100·6	86·4
Kommunala verk och byggnadsarbeten	98·0	95·6	96·3	97·2	97·9	90·4
Handel och varulager	109·8	118·5	105·8	88·0	86·9	85·5
Tvättinrättningar	—	—	—	106·2	98·9	94·7
Samtliga näringsgrenar	99·4	98·7	92·4	98·2	97·1	90·2

Enligt vad tabellen utvisar var utvecklingstendensen ungefär likartad under de båda slutkvartalen 1939 och 1938 i fråga om samtliga industrigrupper tillsammanantagna. Såsom tidigare påpekats var emellertid jord- och stenindustriens ställning svagare 1939 än året förut. Detsamma gäller vissa områden inom trävaruindustrigruppen. En icke obetydlig ökning i sysselsättningen jämfört med 1938 uppvisar däremot livsmedelsindustrien. De starkt sjunkande indextalen beträffande byggnadsverksamheten äro uttryck för att tillbakagången på ifrågavarande område hösten 1939 icke endast varit en säsongföreteelse. Totalsiffrorna för samtliga näringsgrenar under de båda åren äro, som synes, synnerligen jämna.

Arbetsmarknadskommissionens verksamhet.

Ehuru ställningen på arbetsmarknaden vid krisens början tedde sig i stort sett gynnsam, kunde det likväl förutses, att anpassningssvårigheter av skilda slag skulle komma att uppträda. Kungl. Maj:t ansåg därför, att ett särskilt organ borde skapas med uppgift att följa förhållandena på arbetsmarknaden samt föreslå åtgärder, som kunde underlätta en nödvändig utjämning. Så tillkom i slutet av september statens arbetsmarknadskommission, för vars uppdrag och organisation redogjorts i kapitel 3 (sid. 60). Som därav framgår erhöll kommissionen enbart rådgivande karaktär utan någon administrativ befogenhet.

Kommissionen sökte i sin verksamhet i första hand skaffa sig en bättre överblick över de fortgående förändringarna på arbetsmarknaden. Redan den 6 september hade Kungl. Maj:t anbefallt socialstyrelsen att med anlitan av den offentliga arbetsförmedlingen undersöka arbetsmarknadsläget inom olika näringsgrenar samt att var fjortonde dag avgiva redogörelse för hithörande förhållanden. Då arbetsförmedlingarnas rapporter rörande arbetsmarknadsläget sålunda kommo att framstå såsom en mycket viktig källa för inhämtande av uppgifter rörande förändringarna på marknaden, lät arbetsmarknadskommissionen genom press och radio i början av oktober offentliggöra ett meddelande till allmänheten, innehållande en uppmaning till alla arbetsgivare, som efterfrågade olika slag av arbetskraft, samt till arbetare och anställda, som stodo utan sysselsättning, att i största möjliga utsträckning vända sig till den offentliga arbetsförmedlingen. Verksamheten vid arbetsförmedlingarna visade också under hösten 1939 en fortgående ökning, vilket möjliggjorde dels en effektivare utjämning på arbetsmarknaden, dels ett snabbare avläsande av förändringarna i läget.

Den 17 oktober ingav arbetsmarknadskommissionen en underdånig framställning angående förbättring av arbetsmarknadsstatistiken. Kommissionen avsåg i första hand att utbygga socialstyrelsens sysselsättningsstatistik så att densamma dels kom att omfatta ett avsevärt större antal företagare än tidigare varit fallet, dels övergick från att vara en kvartals- till en månadsstatistik. Vidare begärdes bemyndigande för socialstyrelsen att kunna ålägga

arbetsgivare anmälningsskyldighet rörande anställande och entledigande av löntagare. Med anledning av sistnämnda önskemål utfärdades den 15 december kungörelse i ämnet (nr 873). Socialstyrelsen tog emellertid icke under år 1939 i anspråk de befogenheter att fastställa sådan anmälningsskyldighet, som med stöd av förevarande kungörelse kunde åläggas arbetsgivare.

Beträffande den verksamhet, som av arbetsmarknadskommissionen i övrigt utövats under tiden fram till årsskiftet, må särskilt framhållas följande.

På grund av en stark ökning av arbetstillgången inom verkstadsindustrien, speciellt vid sådana företag som arbetade för försvarsväsendets räkning, inkommo till kommissionen framställningar från militära myndigheter om åtgärder för ett bättre tillgodoseende av behovet av arbetskraft vid berörda företag. Kommissionen påkallade med anledning härav i samråd med socialstyrelsen arbetsförmedlingarnas medverkan för uppbringande av ledig arbetskraft speciellt för företag, som arbetade med brådskande statsleveranser.

Med hänsyn till att tillgången på yrkesutbildad arbetskraft för verkstadsindustriens räkning under de senast förflutna åren varit mycket knapp samt då bristen ytterligare skärptes under hösten 1939, överlade kommissionen med representanter för industrien och yrkesskolväsendet om erforderliga åtgärder för en utökad yrkesutbildning av arbetskraft. Då de av det allmänna planerade åtgärderna på detta område endast kunde beräknas få viss begränsad betydelse, tillskrev Sveriges verkstadsförening sina medlemmar med begäran om vidtagande av anordningar genom verkstädernas egen försorg för en ökad utbildning av personal, särskilt med tanke på behovet under en mobilisering.

De stora anspråk som av förut nämnda skäl ställdes på stuverirörelsen speciellt i hamnarna i västra och södra Sverige föranledde vidare arbetsmarknadskommissionen att tillsammans med transportkommissionen och sjöfartsnämnden genom överläggningar med representanter för stuvorna och transportarbetareförbundet söka avlägsna hindren för ett smidigare bedrivande av stuveriarbetet i nämnda hamnar.

De till följd av krissituationen vidtagna restriktionerna i bensinförsörjningen framkallade svårigheter för bilhandeln och bilverkstäderna. Även om en del av yrkesmännen inom bilbranschen sökte sig över till bl. a. flygindustrien, förelåg givetvis för företagen inom bilverkstäderna ett problem att kunna hålla dessa verkstäder i gång i något så när tillfredsställande omfattning. Arbetsmarknadskommissionen sökte genom framställningar till statliga företag och enskilda industriella sammanslutningar få till stånd en överflyttning av order till de mindre sysselsatta bilverkstäderna.

Jämsides med ett beaktande av det aktuella behovet av arbetskraft hade arbetsmarknadskommissionen att ägna uppmärksamhet åt frågan om det arbetskraftsbehov, som kunde väntas inställa sig under mobilisering och vid full krigstillverkning. Beträffande jordbrukets arbetskraftsproblem över-

lade kommissionen med livsmedelskommissionen rörande åtgärder för bildande av s. k. arbetsblock, varigenom man skulle vinna ett mera effektivt utnyttjande av den kvarvarande arbetskraften under en fullständig mobilisering. Fullföljandet av denna organisationsuppgift omhändertogs av livsmedelskommissionen (se sid. 80).

Vad angår industriens och övriga näringsgrenars arbetarbehov vid mobilisering och full krigstillverkning hade arbetsmarknadskommissionen att fullfölja vissa av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap redan tidigare igångsatta undersökningar. För ett forcerat och mera systematiskt bedrivande av dessa undersökningar begärde och erhöll kommissionen tillstånd att upprätta en utredningsavdelning med huvudsaklig uppgift att ägna sig åt planläggning av arbetskraftsförsörjningen vid ett skarpt krisläge.

Med hänsyn till önskvärdheten att utnyttja frivilliga krafter för att fylla behovet av ersättnings- och reservpersonal inom vissa verksamhetsområden vid mobiliseringstillfälle, hölls överläggningar med representanter för Kvinnoföreningarnas beredskapskommitté i Stockholm, varvid man bl. a. överenskom om vissa allmänna riktningar för samarbetet mellan den offentliga arbetsförmedlingen och de lokala beredskapskommittéerna.

Enligt den lag om tjänsteplikt, som utfärdades den 30 december 1939, äger Konungen, efter riksdagens inkallande eller, om riksdagen är samlad, med dess samtycke, förordna att lagen helt eller delvis skall äga tillämpning. Något sådant förordnande skedde dock icke i samband med lagens antagande. Med hänsyn till att arbetsmarknadskommissionen vid en tillämpning av lagen kunde beräknas bli tilldelad ytterligare befogenheter övervägde emellertid kommissionen redan före lagens utfärdande frågor om bl. a. en registrering av vissa sådana grupper inom samhället, vilkas arbetskraft kunde förväntas i första hand bli tagen i anspråk vid någon form av tjänsteplikt. Även i övrigt planlade kommissionen organisatoriska anordningar i samband med en befarad skärpning av situationen på arbetsmarknaden.

Kollektivavtalen och krisen.

Vid tiden för krigsutbrottet voro lönerörelser påbörjade på några större avtalsområden, bland annat inom jordbruket och för de enskilda järnvägarnas linje- och lokpersonal. Det var vidare uppenbart, att omfattande avtalsrörelser förestodo inom de områden, där avtalen kunde uppsägas den 1 oktober eller 1 november till utlöpande vid årsskiftet eller den 1 februari 1940. Avtal berörande sammanlagt omkring en halv miljon arbetare kunde således beräknas bli aktuella under höstens lopp.

För att förbereda dessa omfattande avtalsrörelser hade Landssekreterariatet kallat representanter för de anslutna förbunden till en avtalskonferens i Stockholm, vilken ägde rum den 6 september. Konferensen uttalade, att förhandsförhandlingar borde upptagas med arbetsgivarna under aktgivande på rådande kristidsläge och med tanke på undvikande av en inflation inom

landet, vilken skulle komma att medföra betydande svårigheter för arbetarna; vid dessa förhandsförhandlingar borde framföras krav på dels att rimlig lönekomensation skulle ges för redan inträdd stegring i levnadskostnaderna och dels att lönerna från instundande årsskifte skulle regleras efter levnadskostnadsindex. Den ledande synpunkten var sålunda att skydda arbetarnas reallöner.

I enlighet härmed inleddes förhandsförhandlingar eller andra förberedande överläggningar. Därvid visade sig snart, att situationen icke var mogen för ernående av uppgörelser på de stora avtalsområdena, där arbetsgivarsidan representerades av de till Svenska arbetsgivareföreningen anslutna eller med denna samverkande organisationerna. Parterna å ömse sidor förhöllo sig avvaktande, då de ville invänta inträdet av ett stabilare utgångsläge för förhandlingsarbetet. Man ville ej heller vidtaga åtgärder, som kunde leda till en sådan skärpning i förhållandena på arbetsmarknaden, som under den uppkomna situationen kunde anses olämplig eller skadlig. En mycket vanlig åtgärd blev därför, att parterna enades om att framflytta avtalens uppsägningstider, under det att man avvaktade utvecklingen.

På andra avtalsområden, där arbetsgivarna voro oorganiserade eller tillhörde utanför Svenska arbetsgivareföreningen stående organisationer, ernåddes dock under höstens lopp en serie avtalsuppgörelser. I en del fall, exempelvis för vissa mejerier och vid skogsavverkningar, träffades uppgörelser, medförande löneförhöjningar men utan särskilda anordningar för lönernas anpassning efter stigande dyrtid. I andra fall, exempelvis beträffande vissa lokala åkeri- eller bussföretag, inneburo de nya avtalen förhöjda löner, men här tillades, att avtalen skulle kunna försättas ur kraft, därest socialstyrelsens levnadskostnadsindex under avtalstiden steg med ett visst antal enheter. Även inom kommunalarbetsfacket träffades i några avtal liknande bestämmelser, enligt vilka förhandlingar om lönetillägg skulle kunna inledas eller avtalets lönebestämmelser uppsägas, därest under avtalstiden levnadskostnadsindex uppnådde en viss siffra eller förskötes med minst 10 enheter.

Krigsutbrottet kom att beröra sjöfolkets arbetsförhållanden på ett påtagligt och direkt sätt. För de ombordanställda träffades redan i början av september avtal om särskild krigsriskersättning vid färd i vissa farozoner, vilka avtal gällde mellan organisationerna med en veckas ömsesidig uppsägningstid. Efter skedd uppsägning förnyades dessa avtal i november, och på det nya året ändrades avtalen återigen, båda gångerna under medverkan av statliga förlikningsorgan.

Som ovan nämnts voro många och omfattande avtalsfrågor aktuella under höstens lopp, ehuru uppgörelser uteblevo på grund av parternas avvaktande hållning. Den 29—30 november behandlade Landsorganisationens representantskap situationen och beslöt för sin del föreslå anslutna förbund att medverka i centrala förhandlingar mellan Svenska arbetsgivareföreningen

och Landsorganisationen om en allmän grundval för de aktuella avtalsrörelserna. Arbetsgivareföreningens styrelse tog å sin sida motsvarande initiativ. Såsom en följd härav upptogs förhandlingar den 8 december, vilka den 16 december resulterade i en överenskommelse, enligt vilken de båda huvudorganisationerna förbundo sig att verka för att anslutna organisationer vid avtalsrevisionerna skulle överenskomma om automatisk anpassning av lönerna efter vissa närmare angivna grunder, i den mån levnadskostnaderna under avtalstiden förskötes mera avsevärt. Denna centrala överenskommelse, som hade formen av en rekommendation till de anslutna förbunden, innebar att de nya eller reviderade avtal, som kunde komma att träffas, skulle erhålla en giltighetstid av minst ett år. Därest socialstyrelsens levnadskostnadsindex (med 1914 såsom basår) per den 1 april 1940 med minst 6 enheter översteg index per den 1 januari 1940, skulle lönereglering vidtagas i form av ett rörligt lönetillägg, utgående från och med den 1 maj 1940. Sådan reglering skulle därefter kvartalsvis företagas på enahanda sätt, om indextalet sedermera försköt sig med minst 6 enheter från den tidpunkt, då lönereglering senast ägt rum. Om indextalet föll, skulle reglering ske nedåt efter motsvarande grunder. Det rörliga tillägget, som beräknades med utgångspunkt från den genomsnittliga timförtjänsten vid varje företag för sig (eventuellt inom hela grupper av företag), skulle utgå med belopp, motsvarande 0.42 procent för varje enhet, varmed indextalet stigit eller fallit.

Denna överenskommelse hade visserligen endast formen av en rekommendation, men den visade sig i praktiken ha en förlösande verkan å hela det stora komplex av betydelsefulla avtal, som voro aktuella. Uppgörelser träffades sålunda strax därefter om nya löneavtal för jordbruket. Under loppet av december ernåddes också uppgörelse för den mekaniska verkstadsindustrien. Härefter följde i början av det nya året avtalsuppgörelser för en hel serie betydelsefulla näringsgrenar. Samtliga dessa uppgörelser inneburo löneförhöjningar, medförande viss kompensation för redan inträdd levnadskostnadsfördyring, och dessutom tillämpning av ovannämnda avtal om rörliga lönetillägg. Avtalstiderna sattes genomgående till ett år.

Det bör slutligen anmärkas, att de mycket omfattande och på grund av tidsförhållandena svårlösta avtalsfrågor, som voro aktuella på hösten och kring årsskiftet, lösts under fredliga förhandlingar. I många fall hade avtalen icke ens uppsagts utan avtalsrevisionerna genomförts under formen av förhandsförhandlingar, sedan avtalens uppsägningstider i olika etapper framflyttats. Någon öppen konflikt av nämnvärd betydelse förekom icke.

16. Sjukvård och läkemedelsanskaffning.

Under åren närmast före krigsutbrottet pågick ett omfattande arbete för åstadkommande av en förbättrad beredskapsorganisation på sjukvårdsområdet, avsedd för krigsförhållanden. Detta arbete intensifierades under hösten 1939 och kunde vid årets utgång anses i sina huvuddrag genomfört i organisatoriskt hänseende.

Upprinnelsen till ifrågavarande arbete kan sägas ha varit civila luftskyddsutredningens betänkande den 21 december 1936 angående det civila luftskyddet, vari bl. a. frågan om sjukvården under krig behandlades. Utredningen framhöll, att genom de krigföringsmetoder, som man numera räknade med, frågan om sjukhusvården under krig kommit i ett förändrat läge. Det vore skäl att överväga, om icke gränserna mellan den militära och civila sjukvården borde i händelse av krig göras mindre skarpa. I varje fall borde en gemensam plan för sjukhusvården under krig, grundad på en inventering av de möjligheter för en dylik vård, som kunde åstadkommas, upprättas under samverkan mellan luftskyddsinspektionen samt de högsta militära och civila sjukvårdsmyndigheterna ävensom svenska röda korset. Denna planläggning borde även innefatta en fördelning av läkarna på olika verksamhetsområden.

Efter remiss av detta betänkande inkom chefen för försvarsstaben med en framställning till Konungen, som föranledde Kungl. Maj:ts uppdrag den 10 september 1937 åt medicinalstyrelsen att i samråd med chefen för försvarsstaben, generalfältläkaren, luftskyddsinspektören och överstyrelsen för svenska röda korset utarbeta förslag till gemensam plan för den militära och den civila sjukhusvården i krig. Den närmaste frukten av detta utredningsarbete blev utfärdandet den 22 juni 1939 av *lag om sjukhusvård vid krig eller krigsfara* (nr 310) med tillhörande följd författningar, särskilt kungörelsen den 26 augusti 1939 (nr 581) angående förberedande åtgärder för tillämpning av nyssnämnda lag samt kungörelsen den 3 september 1939 (nr 634) med särskilda bestämmelser angående lagens tillämpning (ändrad genom kungörelse den 15 december 1939 nr 874).

Lagen utgör en fullmaktsförfattning, vars bestämmelser kunna av Kungl. Maj:t vid krig eller krigsfara helt eller delvis sättas i kraft. Därigenom upphävas temporärt alla mot det meddelade förordnandet stridande stadganden i andra författningar. Särskild rätt stadgas för Konungen att redan i freds-

tid föreskriva, att förberedande åtgärder för lagens tillämpning skola vidtagas. Lagen omfattar samtliga militära och civila sjukvårdsanstalter, således utom olika sjukhus även enskilda sjukhem och förlossningshem, vanförestalter, anstalter för vård av blinda, hem för kroniskt sjuka, anstalter för sinnesslöa, sjukvårdsanstalter anordnade vid fattigvårdsanstalter, pensionsstyrelsens kuranstalter, Welanderhem, brunns- och badanstalter, av svenska röda korset upprättade till försvarsväsendets förfogande ej ställda sjukvårdsanstalter, hjälpplatser samt övriga av civila myndigheter, inrättningar, sammanslutningar eller enskilda upprättade sjukvårdsanstalter.

Lagen stadgar, att sjukhusvård beredes dels vid i fred befintliga militära och civila sjukhus, som fortsätta sin verksamhet med eller utan förändring av denna, och dels vid militära och civila sjukhus, som upprättas vid krig eller krigsfara. Konungen äger utfärda föreskrifter rörande upprättande eller nedläggande av sjukhus eller vidtagande av förändringar beträffande sjukhusverksamhetens art eller omfattning ävensom i vissa fall beträffande ändring av förvaltningen eller ledningen av sjukhus. Sjukhus skall, i den mån så erfordras, mottaga såväl militära som civila patienter.

Kostnaderna för militära sjukhus bestridas av statsmedel i den mån särskilda medel icke stå till förfogande. Detsamma gäller om civila sjukhus, som upprättas i anledning av krig eller krigsfara. För civila sjukhus i övrigt bestridas kostnaderna i den ordning, som tillämpas i fredstid, men kostnaden för vård av krigsskadade och övriga extra kostnader, som föranledas av bestämmelserna i lagen, skola gäldas med statsmedel. Prövning av ersättningsbeloppens storlek och utbetalande av statsmedel skall ordnas enligt regler, som gälla i fråga om rekvisition för krigsmaktens behov.

Enligt ovannämnda kungörelse nr 581/1939 fastställer Kungl. Maj:t förteckning över de civila sjukhus, vilka vid krig eller krigsfara skola fortsätta sin verksamhet. En första lista på sådana civila sjukhus, s. k. beredskapsjukhus, fastställdes, efter av medicinalstyrelsen ingivet förslag, av Kungl. Maj:t den 3 september 1939, en kompletterande lista något senare. Samtidigt fastställdes föreskrifter om vissa förändringar av verksamheten vid dessa sjukhus.

Den andra av ovannämnda tillämpningskungörelser, nr 634/1939, stadgar, att uppsikten över och ledningen av sjukhusvården vid militära sjukhus utövas av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse samt vid civila sjukhus av medicinalstyrelsen. Sådana sjukvårdsärenden, vilka äro av den natur, att såväl militära som civila intressen därav beröras, skola emellertid prövas och slutgiltigt avgöras av en av Kungl. Maj:t utsedd sjukhusvårdschef. Vid civila sjukhus disponeras vårdplatserna enligt bestämmelser, som utfärdas av medicinalstyrelsen, med undantag dock för de sjukhus, som äro belägna inom krigsskådeplats eller inom fästning, för vilken belägringstillstånd inträtt, eller på Gotland, där vårdplatserna disponeras av de militära myndigheterna.

Beredskapsarbetena inom medicinalstyrelsen, vilka sedan hösten 1937 bedrivits praktiskt taget ensamt genom en för arbetet utsedd särskild utredningsman, pågingo sedan våren 1939 i samverkan med särskilda sakkunniga, under vilkas ledning planläggningen av beredskapssjukhusen verkställdes. De sakkunniga arbetade under beteckningen »Kommittén för sjukhusens krigsberedskap» intill utgången av år 1939. För beredskapssjukhusens utrustning och iordningställande beviljades av urtima riksdagen 1939 ett reservationsanslag av 6·7 milj. kronor.

Bland de viktiga arbeten, som i övrigt utförts, bör särskilt nämnas placeringen för mobiliseringstillfälle av den förefintliga medicinalpersonalen, nämligen läkare, tandläkare, veterinärer och apotekare samt sjuksköterskor. För samtliga dessa ha upplagts rullor efter moderna kontorsmönster, vilka föras beträffande de fyra förstnämnda kategorierna under samverkan mellan sjukvårdsinspektionen och medicinalstyrelsen och beträffande sjuksköterskorna hos medicinalstyrelsen. Mobiliseringsplaceringen av hela denna stora personal har under hösten 1939 i det stora hela slutförts.

För genomförande av mobiliseringsplaceringen ansågs oundgängligt att kunna i nödfall lita till tvångsbestämmelser. Därför utfärdades på medicinalstyrelsens framställning, efter beslut av riksdagen, en provisorisk *lag om tjänsteplikt för medicinalpersonal* den 8 december 1939 (nr 832), avsedd att gälla intill dess en allmän tjänstepliktslag bleve antagen och trätt i tillämpning. Den åtföljdes av tillämpningsföreskrifter, vilka utfärdades den 13 december.

Ifrågavarande lag gav Konungen befogenhet att ålägga medicinalpersonal, som icke fullgjorde militärtjänst, att i den ordning som anvisades av myndighet, vilken därtill av Konungen förordnats, utföra arbete som erfordrades för hälsovård, sjukvård, tandvård, förlösningshjälp, apoteksväsen eller djursjukvård inom riket och, såvitt anginge tillgodoseende av krigsmaktens behov, även utom riket. Till medicinalpersonal hänfördes legitimerade läkare, tandläkare, veterinärer, apotekare, sjukgymnaster och barnmorskor samt studerande för dessa yrken, sjuksköterskor med viss föreskriven utbildning, sjukvårdspersonal vid statens, landstings eller annan kommuns sinnessjukhus samt personal vid statens eller kommuns serologiska eller bakteriologiska laboratorium.

I anslutning till lagens 3 § föreskrev Kungl. Maj:t, att läkare genom tjänsteplikt finge avdelas för tjänstgöring vid beredskapssjukhus ävensom för tillgodoseende av behovet av civila tjänsteläkare samt läkare för inskrivningsförrättningar. Vidare utfärdades bestämmelser rörande avdelandet jämlikt tjänstepliktslagen av apotekare för tjänstgöring vid apotek.

Vad frågan om sjukvårdsmaterielen angår bemyndigade Kungl. Maj:t den 6 oktober 1939 medicinalstyrelsen att tillkalla högst fem sakkunniga för att biträda vid styrelsen åliggande utredningar rörande rikets försörjning med läkemedel och sjukvårdsmateriel samt vid handläggning av i samband

därmed stående frågor rörande import, fabrikation, förvaring, förbrukning och prisreglering av dylika varor ävensom med avgivande av yttranden över exportlicenser rörande nämnda slag av varor. Dessa sakkunniga erhöilo namnet *medicinalstyrelsens materielnämnd*. Till nämndens uppdrag skulle höra förutom handläggningen av de särskilda ärenden rörande anskaffning etc. av läkemedel och annan sjukvårdsmateriel, som ovan berörts, att planlägga och på olika vägar sörja för beredskapssjukhusens och krigssjukhusens utrustning med erforderlig materiel.

Inköpen från utlandet av läkemedel m. m. i beredskapssyfte ombesörjdes i samråd med medicinalstyrelsen av statens reservförrådsnämnd.

En viktig del av beredskapsarbetet på sjukvårdsområdet utgjorde slutligen den utredning, som avsåg organisationen av den medicinska undervisningen i krig. Förslag till dylik organisation överlämnades före årsskiftet av medicinalstyrelsen till Kungl. Maj:t. Enligt detsamma borde utbildningen av läkare, tandläkare, veterinärer och farmaceuter även under krig bedrivas med stor intensitet ehuru med de i vissa fall betydande modifikationer, som med hänsyn till krigföringens krav härutinnan kunde anses nödvändiga.

17. Priser och prisreglering.

Översikt av prisutvecklingen.

Under hela det år som föregick krigsutbrottet företedde prisutvecklingen såväl i Sverige som i andra länder anmärkningsvärt små förskjutningar. Omedelbart efter krigsutbrottet inträdde emellertid en allmän oro på marknaden. Från allmänhetens sida igångsattes hamstringsköp, framför allt av livsmedel och kläder, i ganska stor skala. Även från många företags sida torde stegrade inköp ha gjorts i panikens tecken. Det var därför naturligt, att prishöjningar i rätt betydande omfattning ägde rum. Men denna första pristegringsvåg blev icke av lång varaktighet. Efter de första veckornas rusning återtog omsättningen sitt normala omfång och prishaussen dämpades. Återställandet av mer stabila marknadsförhållanden gynnades framför allt av det faktum, att tillgången på varor i fortsättningen nästan över hela linjen kunde upprätthållas på tillfredsställande sätt. Importen visade sig kunna fortgå i ganska normal omfattning och likaså den inhemska produktionen.

Emellertid fortgick en om också relativt moderat allmän höjning av prisnivån. Kommerskollegii nya partiprisindex, vilken utgår från 1935 som basår, anger för månaderna augusti—december 1939 följande generalindextal:

Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
111	118	124	128	132

Uppenbarligen var det den kraftiga höjningen i priserna på importvaror, som utgjorde den förnämsta drivkraften i den sålunda försiggångna allmänna prisstegringen. Detta framgår redan av en jämförelse mellan utvecklingen av gruppindex talen i nyssnämnda prisindex. Dessa återgivnas nedan omräknade med siffrorna för augusti 1939 satta = 100.

	Septem-ber	Oktober	Novem-ber	Decem-ber
Partiprisindex	106	112	115	119
Importprisindex	125	136	139	146
Exportprisindex	104	111	114	118

Medan prisen på importvaror (räknade cif svensk hamn) i genomsnitt undergått en stegring med 46 procent från augusti till december, har det allmänna partipristalet under samma tid endast höjts med 19 procent.

Verkställda undersökningar visade, att importprisstegringen blott till mindre del kunde förklaras genom höjning av försäljningspriserna å resp. varor i exportländerna. Däremot måste fraktsatsernas och försäkringspremiernas snabba ökning tillskrivas en mycket väsentlig andel i importprisstegringen. Svenska Handelsbankens fraktindex nådde för december en nivå, som låg mer än fyra gånger högre än augustiläget. Fraktindex siffrorna för september—december återgivas här, liksom nyss anförda indextal omräknade med augustisiffrorna för 1939 satta = 100.

	Septem-ber	Oktober	Novem-ber	Decem-ber
Generalfraktindex.....	231	385	404	425
Infrakter.....	255	339	334	343
Utfrakter.....	203	439	488	522

Hur importprisstegringen gestaltade sig för olika slag av importvaror be-lyses av nedanstående ur kommerskollegii index hämtade tal (augusti 1939 = 100):

	Septem-ber	Oktober	Novem-ber	Decem-ber
Allmän importprisindex.....	125	136	139	146
Importerade				
jordbruksförnödenheter.....	118	131	134	130
industriförnödenheter.....	132	145	148	152
bränslen och smörjmedel.....	151	158	162	187
maskiner och transportmedel.....	101	111	113	113
konsumtionsvaror.....	109	116	120	122

Såvitt det kan bedömas torde den svenska prisutvecklingen sedan krigs-utbrottet och fram till årsskiftet endast i relativt ringa utsträckning kunna förklaras som resultatet av en ökad spänning mellan tillgång och efterfrågan, som möjliggjort spekulativa, av kostnadsökningar icke motiverade prishöjningar. Det var, som förut nämnts, egentligen endast under de första septemberveckornas forcerade inköp, som en sådan tendens i viss mån kom till uttryck. Även för de varor, särskilt järn och stål samt metaller, som voro utsatta för en starkt växande efterfrågan, främst för militära behov, synas de kraftiga prisstegringar, som ägde rum i september och oktober, i huvudsak kunna förklaras av höjda kostnader för importerade råvaror och bränslen. Undantag förekommo dock, där prisstegringar uppstodo utan att till synes vara motiverade av ökade produktions- eller anskaffningskostnader. Som exempel härpå kunna anföras särskilt de prishöjningar som efter krigsutbrottet ägde rum på trävirke, träkol och ved. Träkolsprisets stegring bör sättas i samband med det ökade intresset för träkolsgeneratorerna under september och oktober. Vad vedpriserna beträffar nådde de till följd av ökad efterfrågan en nivå, som med stark lokal differentiering översteg för-

krigsläget med 20—40 procent. Genom fastställandet av vissa garantipris på ved (se ovan sid. 101) ville man begränsa den omedelbara prisuppgången och samtidigt stödja marknaden på längre sikt.

Utvecklingen av jordbruksprodukternas priser torde även åtminstone delvis få ses ur synpunkten av de bättre möjligheter, som uppkommo för producenterna att utnyttja marknadsläget. En viss stegring av produktionskostnaderna skedde väl men ej av den omfattning att den kunde helt motivera de höjda produktpriserna. Prisutvecklingen för vissa huvudgrupper av jordbruksprodukter återges i följande sammanställning (enligt Sveriges Lantbruksförbunds index, augusti 1939 = 100):

	1925—29	1 9 3 9			
		Septem-ber	Oktober	Novem-ber	Decem-ber
Spannmål.....	132	109	121	128	129
Mejeriprodukter.....	99	106	111	115	123
Slaktdjur.....	91	104	101	97	96
Generalindex.....	106	106	112	115	118

Utvecklingen av detaljpriserna å de för den allmänna förbrukningen viktigaste varuslagen framgår av nedanstående sammanställning enligt riksbankens konsumtionsprisindex, varvid siffrorna omräknats med talen för augusti 1939 som bas.

	Septem-ber	Oktober	Novem-ber	Decem-ber
Födo- och njutningsämnen.....	100·8	101·4	103·6	105·9
Mjölk, smör, ost, margarin.....	100·6	100·9	101·0	101·5
Kött.....	104·8	102·5	101·2	101·7
Fläsk.....	101·7	101·7	101·2	101·2
Ägg, fisk.....	105·5	102·3	104·9	104·2
Potatis, mjöl, bröd m. m.	100·2	101·4	102·8	103·9
Trädgårdsprodukter.....	98·4	97·1	96·2	94·9
Specerier, kolonialvaror.....	100·2	102·5	102·4	112·5
Drycker, tobak m. m.	100·0	101·6	112·2	115·6
Bränsle och lyse.....	104·7	111·5	115·5	115·7
Beklädnad.....	102·0	105·5	107·3	109·1
Kläder.....	102·3	106·0	107·9	109·7
Skodon.....	100·2	102·8	104·4	105·7
Inventarier.....	101·2	104·8	106·1	107·2
Övriga utgifter.....	100·4	101·2	101·6	102·2
Generalindex.....	101·0	102·6	104·2	105·7

Tabellen visar, att stegringen i konsumtionsprisindex framför allt hänfört sig till posterna specerier och kolonialvaror, drycker, tobak m. m., bränsle och lyse samt beklädnad. Den starka prishöjningen inom posten bränsle och lyse hänförs sig till ved och kolbränsle. I fråga om kol och koks har prisstegringen inom detaljhandeln blivit väsentligt mindre än den tidi-

gare berörda importprisstegringen; i genomsnitt uppgår detaljprisstegringen till omkring 20 procent, medan importpriset fördubblats. Detta beror i någon mån på förekomsten av kvarstående försäljningskontrakt till förkrigspris men väsentligen på den statliga kolprisregleringen, som förhindrade kolhandlarna att taga ut spekulativa vinster på förkrigslagren och som efter hand även innefattade en subvention av kolpriserna. Den relativt kraftiga prishöjningen inom grupperna specerier, kolonialvaror, drycker och tobak förklaras till övervägande del av de höjda konsumtionsskatterna på kaffe, vin, sprit och tobak.

Prisreglerande åtgärder.

Redogörelser beträffande de grundsatser för en systematiskt genomförd prispolitik, som regeringen under krisförhållanden ansett böra tillämpas, ha vid flera tillfällen lämnats. Vissa allmänna principer angående målen och medlen för en sådan prispolitik framlades av finansministern redan i propositionen angående maximiprislagen vid 1939 års lagtima riksdag (nr 289). Därvid skildes mellan penningpolitiskt och försörjningspolitiskt motiverade prisregleringar. Beträffande de regleringsåtgärder, som vidtoges i penningpolitiskt syfte, framhölls, att de borde avse att förhindra, att förväntningar om en prisstegring utlöste reaktioner på utbuds- och efterfrågesidan, som föranledde en prisstegring *utöver* den som på längre sikt betingades av förhållandet mellan den faktiska varutillgången å ena sidan samt den vid olika pris framkommande varuförbrukningen å andra sidan. Försörjningspolitiskt motiverade regleringsåtgärder däremot hade till syfte att pressa ned vissa viktiga priser under den nivå, som betingades av rådande knapphet, i de fall då dessa priser framstode såsom ur social synpunkt otillfredsställande. Därav följde, att prispolitiken med avseende på särskilda varor ej borde inriktas på att hålla priserna på en lägre nivå än den av utbud och förbrukning på längre sikt motiverade i andra fall än då försörjningspolitiska skäl gjorde detta nödvändigt. I övrigt borde alltså den prisstegring tagas ut, som betingades av en ökad varuknapphet vid oförändrad köpkraft.

De olika sidorna av senast angivna program utvecklades under urtima riksdagen 1939 närmare i finansministerns statsrådsanföranden dels i propositionen nr 53 angående överföring på staten av vissa krigsrisker vid import, dels i propositionen nr 58 med förslag till prisregleringslag, dels slutligen i propositionen nr 78 med förslag till förordning om värnskatt.

I krigsriskpropositionen behandlades särskilt frågan om betydelsen och utformningen av subventionsåtgärder såsom led i prispolitiken i syfte speciellt att minska eller helt eliminera det prishöjande inflytandet från vissa med varutillförseln förenade riskmoment, i främsta rummet krigsriskerna vid utrikes fraktfart. Propositionen utmynnade i hemställan, att riksdagen, med godkännande av i propositionen angivna principer för överföring på staten av vissa krigsrisker, ville medgiva, att ersättning för krigsförsäkrings-

kostnader måtte i prisreglerande syfte få av statsmedel lämnas importörer av vissa viktiga slag av importvaror. I motiveringen pekades här särskilt på stenkol och koks samt vidare på sådana varor som tackjärn, vissa fodermedel och gödningsämnen, råbomull och hudar. Riksdagen godkände propositionen och beslöt att de genom ifrågavarande fraktsubventioner uppkommande kostnaderna skulle bestridas av det å förskottsstat för försvarsväsendet m. m. under sjunde huvudtiteln uppförda anslaget till allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder.

I propositionen med förslag till prisregleringslag behandlades utförligt frågan om organisationen av ett prisövervakningssystem samt formerna för en eventuell, fortlöpande prisreglering. Huvudmomenten av framställningen i sistnämnda hänseende ha återgivits ovan i samband med redogörelsen för prisregleringslagen (sid. 36). I propositionen fastslogos även de riktlinjer för prissättningen, som ansågos följa av det allmänna programmet. Härom anfördes i propositionen bl. a. följande:

»Om riktlinjen för prispolitiken — — angives vara att förhindra prisstegringar utöver den nivå, som betingas av ökad varuknapphet vid oförändrad köpkraft, betyder detta för de olika varuprisernas del, att dessa vid reglering genom överenskommelse eller normalprissättning i princip böra, med beaktande av efterfrågans utveckling, fastställas i relation till återanskaffningskostnaderna. Vid bedömningen av dessa kostnader får man bortse från tillfälliga eller individuella fluktuationer och även i övrigt utgå från läget sådant det framstår ur hela folkhushållets synpunkt. Härav betingas vissa avvikelser från det sätt på vilket motsvarande prissättningsregel vanligen tillämpas inom näringslivet. Detta gäller för de fall, då återanskaffningen för olika kvantiteter av en vara fortsättningsvis måste ske till vitt skilda priser, vare sig detta beror på att utbudet grundar sig på tillförsel från olika länder med olika prisnivåer eller förklaras av att vid inhemsk produktion kostnaderna gestalta sig väsentligt olika för olika företag. Vidare kunna undantag från huvudregeln på kort sikt av prispolitiska skäl ifrågakomma i de fall, då avsevärda lager finnas, inköpta till priser som väsentligt skilja sig från återanskaffningskostnaderna.

Då varuutbudet täckes genom tillförsel från utländska marknader med olika prisnivåer, erbjuder en prisreglering genom överenskommelse om ett genomsnittspris den bästa utvägen; normalpriserna ha i detta fall knappast någon uppgift att fylla.

När den inhemska produktionen av den reglerade varan sker till väsentligt skilda kostnader, kan prisreglering genom överenskommelse tänkas ifrågakomma, men om prissättningen före kriget varit enhetlig, synes det lämpligast att fastställa normalpris. Detta pris torde tillsvidare i regel böra bestämmas genom omräkning av förkrigspriset med hänsyn till ändrade rörliga kostnader ehuru med noggrant beaktande av att varutillförseln erhåller nödig stimulans och balansen på varumarknaden upprätthålles.»

De maktmedel, som på prisområdet lagts i statens hand genom maximi-prislagen och prisregleringslagen, togos icke under år 1939 i bruk utan kontrollen över prisutvecklingen från det allmännas sida skedde på den frivilliga samverkans väg.

Viktigast har här varit den kontinuerliga *prisövervakning* och den förmedlande verksamhet, som ägt rum genom de den 26 augusti 1939 tillsatta

prissakkunniga. Dessa fingo vid krisens början den viktiga uppgiften att i möjligaste mån lugna den av krigsutbrottet framkallade prisoron. Detta skedde genom talrika inskridanden i fråga om anmälda mer uppseendeväckande prishöjningsfall. Förhandlingar med olika parter hade i rådande ovissa läge i väsentlig grad till syfte att fördröja ikraftträdandet av prishöjningsbeslut. I vissa fall, såsom i fråga om prisbildningen på hudar, togo *prissakkunniga* initiativet till en reglering av marknaden genom avtal om priserna mellan berörda parter (i detta fall Sveriges slakteriförbund, Sveriges hudhandlareförening och Sveriges garveriidkareförening). Hudavtalet innebar ett fastställande av prislistor vid omkring 20 procent över förkrignivån.

Prissakkunnigas uppgift att övervaka och kontrollera prisbildningen kunde under de följande månadernas relativt lugna prisutveckling fullgöras i frivilligt samarbete med näringslivets organisationer. Ett intimt samarbete etablerades med de prisnämnder, som i september och oktober upprättades inom Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund och Sveriges köpmannaförbund (Industriförbundets prisbyrå, Grosshandelns prisnämnd och Detaljhandelns prisnämnd). Fall av prishöjningar, som framstått som omotiverade, anmäldes av dessa organisationer till *prissakkunniga*, som i dessa liksom i direkt till *prissakkunnigas* kansli anmälda fall efter granskning av inlämnade kostnadskalkyler som regel kunde nå en frivillig överenskommelse om prissättningen med berörda företag. Industriförbundets prisbyrå uppnådde i många fall utan ingripande från *prissakkunnigas* sida samförstånd med förbundsmedlemmarna i prissättningsfrågor i överensstämmelse med principer, som godkänts av de sakkunniga.

I mycket stor utsträckning kom *prissakkunnigas* arbete att inriktas på att begränsa och dämpa prishöjningsaktioner, vilka härrörde från de ökade kostnader för importerat råmaterial och bränsle, som särskilt industrien utsatts för. *Prissakkunniga* och industriförbundets prisbyrå hävdade vid de underhandlingar, som fördes med företag och branschorganisationer, i enlighet med de i prisregleringspropositionen angivna grundsatserna i allmänhet den principen, att endast en prishöjning motsvarande den sedan krigsutbrottet faktiskt konstaterbara materialkostnadsstegringen vore befogad. Denna princip torde också tämligen allmänt ha accepterats, även om tolkningen i konkreta fall ibland gav anledning till meningsskiljaktigheter. Förefintligheten av en på detta stadium tämligen allmänt accepterad norm för berättigade och icke berättigade prishöjningar torde ha bidragit till att en moderat prissättningspolitik genomgående kom att tillämpas inom industrien.

I vilken grad prishöjningar, vidtagna av importörer eller fabrikanter, överförs till parti- och detaljhandeln blir i hög grad en fråga om handelds marginaler. *Prissakkunniga* sökte vid de underhandlingar, som fördes med representanter för parti- och detaljhandeln, genomdriva, att prishöjningar icke genom en oreviderad beräkning av procentuella pålägg successivt förstorades på vägen genom mellanhänderna. I ett flertal fall kunde frivilliga

överenskommelser om en viss modifikation vid prissättningen från handels sida ernås. I andra fall ansågs frågan icke behöva upptagas till behandling, vare sig detta berodde på att handelsmarginalen från början varit blygsam eller den primära prisstegringen varit relativt liten.

Endast på några punkter resulterade den statliga prispolitiken i direkta ingrepp och marknadsregleringar. I fråga om prissättningen på kol och koks samt fodermedel för jordbruket kommo sålunda vissa regleringar till stånd. Den omedelbara och synnerligen starka prisstegringen på kol och koks blev snabbt en ständigt återkommande grund för prishöjningar inom viktiga industribranscher. Genom den redan i mitten av september tillsatta kolnämndens verksamhet stabiliserades prisbildningen här i väsentlig grad (se sid. 95—96). Detsamma blev fallet med priserna på utländska fodermedel, vilka genom en särskild reglering delvis avkopplades från sambandet med importprisen (se sid. 75).

Speciell överflyttning av krigsförsäkringskostnader på staten jämlikt riksdagens ovan omförmälda beslut bragtes under år 1939 i tillämpning blott beträffande råfosfat. Bestämmelser för ifrågavarande krigsrisköverföring fastställdes av Kungl. Maj:t genom beslut den 30 december 1939.

---

18. Penningväsendet.

Under en följd av år fram t. o. m. 1938 redovisades regelmässigt ett överskott på Sveriges löpande betalningsbalans, vilket utgjorde en viktig förutsättning för den lätthet, som under dessa år kännetecknade kreditmarknaden. Ett omslag härutinnan torde ha ägt rum under 1939 redan under den tid, som föregick krigsutbrottet, och under krigsmånaderna september—december blev detta omslag kraftigt markerat på grund av den betydande varuimport, som då ägde rum till starkt förhöjda priser bl. a. för lagringsändamål, under det att exporten ej undergick ökning och exportpriserna icke stego i samma grad som importpriserna.

Den sålunda försiggångna utvecklingen ställde stora krav på landets guld- och valuta-reserv. Andra omständigheter tillkommo, vilka stegrade behoven av utländsk valuta. En sådan faktor var den omläggning av betalningssättet vid importen, vilken ägde rum som följd av krigsförhållandena. Medan importen förut som regel pläгат betalas tidigast vid varornas ankomst till Sverige, fordrades efter krigsutbrottet i allmänhet betalning före eller i samband med inlastningen i avskeppningshamnen. Motsvarande ändring i betalningsvanorna skedde blott i mindre grad för exportvaror. Vidare förekom i ganska stor omfattning, att utländska tillgodohavanden, som före krisen funnits i Sverige, hemtogos och att svenska värdepapper återsåldes. En viss kapitalflykt från svensk sida synes även ha ägt rum. För tiden januari—augusti 1939 torde valutarörelserna för riksbanken och affärsbankerna tillsammans ha resulterat i en nettoutströmning av guld och valutor på omkring 67 milj. kronor (beräknat på basis av dagsvärdet). Under månaderna september—december ägde emellertid en valutautströmning rum av betydligt större dimensioner. Med uppskattning av guld-kassan till dagsvärde har minskningen av riksbankens guld- och valuta-reserv för denna period beräknats till omkring 470 milj. kronor. Häremot svarade för affärsbankernas del en förstärkning av ställningen gent emot utlandet på omkring 58 milj. kronor. För samtliga banker skulle man alltså fram till årsskiftet kunna räkna med en utströmning av guld och valutor på tillsammans omkring 412 milj. kronor. (Se Konjunkturläget hösten 1939. Meddelanden från Konjunkturinstitutet, ser. A: 5, sid. 67.)

Ända sedan mitten av år 1933 hade den svenska valutapolitiken grundats på en fast relation mellan kronan och det engelska pundet. Då dettas inter-

nationella värde i slutet av augusti började nedgå, fann riksbanken för gott att, efter förhandlingar med de övriga nordiska centralbankerna, lösgöra kronan från beroendet av pundkursen. Från och med den 28 augusti noterades en dollarkurs av kronor 4: 20, vilket utgjorde en något högre kurs än den som under en längre tid dessförinnan noterats. Pundets värde i kronor nedgick under hösten till under 16 men steg senare till 16: 95, där det förblev stående.

Den nyss berörda utvecklingen i fråga om betalningsbalansen föranledde riksbanken att redan från krisens början införa vissa *restriktioner vid tillhandahållandet av utländska valutor* för att i någon mån motverka den sugning, som på detta område gjorde sig gällande. Jämväl affärsbankerna slog senare in på samma väg. I mitten av december slutligen träffades mellan samtliga banker en överenskommelse angående de allmänna riktlinjer, som skulle följas vid försäljningen av utländska valutor. Sådana skulle tillhandahållas i huvudsak blott för ändamål, som kunde anses företrädesvis legitima, nämligen för betalning av importvaror, frakter, försäkringskostnader, ränta och amortering på utländsk skuld, resekostnader i utlandet m. m. Insättningarna på utländska kronräkningar skulle jämväl underkastas kontroll och inköp i utlandet av värdepapper genom bankernas förmedling begränsades.

Vid sidan av nu nämnda förhållanden gjorde sig andra omständigheter gällande, vilka påverkade *kreditmarknaden* i åtstramande riktning. Sålunda framträdde en stark tendens till minskning av insättningarna och ökning av uttagningarna i banker och sparbanker — i stor utsträckning sannolikt på grund av ökad kassahållning — samtidigt som kreditanspråken inom näringslivet på många områden stegrades till följd kanske främst av omfattande inköp i lagringssyfte. Sammanlagt redovisas för månaderna september—december 1939 beträffande affärsbankerna samt 85 sparbanker tillsammans en ökning i utlåningen på 367 milj. kronor samt en minskning i inlåningen från svenska kunder (inkl. inlåningen i postsparbanken) på 393 milj. kronor. Det kraftigt stegrade utlåningsöverskottet finansierades av bankerna i väsentlig mån genom ianspråktagande av tidigare mycket stora kassatillgodohavanden, delvis ock genom rediskontering i riksbanken, något som förut under en följd av år ej ägt rum. — Sedelcirkulationen steg från slutet av augusti till utgången av året med närmare 300 milj. kronor eller med över 25 procent. Under samma tid uppgick utlåningsöverskottet å sparkasseräkningar i bankerna till 265 milj. kronor. Sparmedelsuttagen skedde väsentligen i september och december, alltså vid utbrotten av världskriget och det finsk-ryska kriget.

Under hösten 1939 undergick räntenivån en betydande stegring, som blev av särskild betydelse för byggnadskrediterna. Räntan på kortfristiga fastighetslån höjdes i allmänhet under september från 2½ till 3½ procent och däröver och räntan på bundna inteckningslån från 3 till 3½ procent. Senare

tillämpades för dylika lån räntesatser på 4 till 4½ procent. Från och med den 15 december höjdes riksbankens officiella diskonto från 2½ till 3 procent och räntesatsen vid rediskontering från 2 till 2½ procent. Riksbankens övriga räntesatser undergingo motsvarande stegring. Affärsbankerna anpassade såväl utlånings- som inlåningsräntorna efter diskontohöjningen, varvid dock i flertalet fall räntehöjningarna började tillämpas först från och med årsskiftet. De flesta sparbankerna samt postsparbanken höjde från samma tidpunkt sina inlåningsräntor med ½ procent.

Genom en fullmaktslag, utfärdad den 22 december 1939 (nr 895), erhöll Konungen rätt att i vissa fall meddela särskilda bestämmelser om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse m. m. (se sid. 39).

Den 30 december utfärdades en kungörelse (nr 933) om skyldighet att till riksbanken lämna uppgift angående innehav av utländska betalningsmedel m. m. Enligt denna kungörelse ålades en var här i riket bosatt fysisk eller juridisk person att till riksbanken lämna sådan uppgift, avseende förhållandena vid 1939 års utgång, angående utländska betalningsmedel, utländska fordringar och utländska värdepapper, tillgångar i utlandet, guld och guldmynt samt förpliktelser gentemot utlandet. Uppgifterna infordrades av riksbanken till den 15 februari 1940 enligt ett flertal formulär.

I avsikt att förekomma förlustbringande realisationer av värdepapper i större omfattning infördes från och med den 1 september minimikurser på *fondbörsen*. Dessa minimikurser bestämdes varje dag av ett noteringsutskott enligt av börsstyrelsen meddelade direktiv. Systemet, vilket ägde bestånd ända till årets slut, ledde till en stark minskning i omsättningen på fondbörsen. Under september var omsättningen 27·0 milj. kronor, under oktober 26·2, under november 13·0 samt under december blott 7·5 milj. kronor.

19. Statsfinanserna.

Det statsfinansiella läget.

Den av 1939 års lagtima riksdag fastställda riksstaten för budgetåret 1939/40 kunde betraktas såsom praktiskt taget jämnt balanserad. Budgetutjämningsfonden redovisade per 1 juli 1939 en behållning på i runt tal 165 milj. kronor.

Denna riksstat representerade emellertid blott en del av den totala statsregleringen för budgetåret 1939/40.

I proposition till 1939 års lagtima riksdag nr 235 hade Kungl. Maj:t föreslagit, att behovet att snabbt kunna vidtaga de åtgärder, som kunde bli erforderliga vid krig eller krigsfara, skulle tillgodoses genom en finansfullmakt, utformad såsom en särskild av riksdagen godkänd beredskapsstat, vilken Kungl. Maj:t finge under vissa villkor sätta i kraft såsom förskottsstat. I enlighet med propositionen beslöt riksdagen godkänna ett förslag till beredskapsstat för försvarsväsendet m. m. för budgetåret 1939/40, slutande på ett belopp av 230 milj. kronor. Därav beräknades utgifter under försvarshuvudtiteln till 215 milj. kronor, utgifter under finanshuvudtiteln (allmänna utgifter för försvarsberedskap) till 5 milj. kronor och utgifter under titeln Kapitalinvestering: fonden för förslag till statsverket (utgifter för kommunikationsverken) till 10 milj. kronor. Riksdagen bemyndigade Kungl. Maj:t att vid krig eller krigsfara fastställa denna beredskapsstat eller viss del därav att lända till efter rättelse såsom förskottsstat samt att ställa å denna stat uppförda anslag till vederbörande myndigheters förfogande. Vidare förklarade riksdagen, att överskridande av de särskilda i beredskapsstaten angivna anslagsbeloppen finge ske under förutsättning att Kungl. Maj:t låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skulle sammanträda inom tjugu dagar. Samma förbehåll skulle gälla, när ett sammanlagt belopp av 100 milj. kronor disponerats av de i beredskapsstaten för försvarsdepartementet upptagna anslagsbeloppen.

Den 26 augusti 1939 fastställde Kungl. Maj:t, i anledning av den då inträdda hotande utrikespolitiska situationen, beredskapsstaten att lända till

efterrättelse såsom förskottsstat. De å denna uppförda förskottsanslagen ställdes till de militära förvaltningsmyndigheternas samt statskontorets och riksgäldskontorets förfogande att disponeras för därmed avsedda ändamål i enlighet med Kungl. Maj:ts särskilda beslut.

Sedan härefter den urtima riksdagen sammanträtt, framlade Kungl. Maj:t omedelbart för densamma två budgetpropositioner. I den ena av dessa (prop. nr 2) hemställdes om fortsatt giltighet av den sålunda fastställda förskottsstaten, dock utökad från det av riksdagen tidigare för beredskapsstaten angivna beloppet 230 milj. kronor till 360 milj. kronor. Den sålunda utökade förskottsstaten upptog anslag under försvarshuvudtiteln med 330 milj. kronor, därav 100 milj. kronor för engångsutgifter (d. v. s. främst materielanskaffningar), anslag för gemensamma civila ändamål under finanshuvudtiteln med 10 milj. kronor samt anslag för kapitalinvestering under fonden för förslag till statsverket med 20 milj. kronor, därav 10 för kommunikationsverken och 10 för försvarsberedskapens stärkande i allmänhet. Anslagen angåvos vara upptagna med de belopp, som kunde beräknas åtgå, speciellt för ersättningar till personal samt förbrukningsmateriel för försvarsväsendet, under förutsättning av förstärkt försvarsberedskap i då tillämplad omfattning till utgången av januari 1940, vid vilken tid frågan under alla förhållanden borde komma under riksdagens omprövning. Genom en senare proposition nr 15 hemställde Kungl. Maj:t om förskottsstatens utökande med ytterligare 20 milj. kronor under finanshuvudtiteln till »allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder».

Riksdagen godkände förslagen angående förskottsstaten, vilken alltså sammanlagt kom att upptaga anslag av 380 milj. kronor (riksdagens skrivelser nr 4 och 31).

Genom den andra av de vid urtima riksdagens början framlagda budgetpropositionerna (prop. nr 1) äskade Kungl. Maj:t å »tilläggsstat I till riksdagen för 1939/40» medel för reglering av i första hand de engångsutgifter, vilka vid nämnda tidpunkt redan anvisats att utgå av förskottsstaten med stöd av gällande finansfullmakt. Principiellt förklarades förskottsregleringen avse blott medelsbehov, som vore till sin storlek bestämbara. Beträffande övriga på förskottsstaten upptagna beredskapsutgifter föreslogs ett uppskov med den slutliga regleringen till början av nästa års lagtima riksdag, om utrikesläget utvecklades tilläta en avveckling av de extraordinära försvarsåtgärderna, eller till den senare tidpunkt under riksdagen, då en sådan avveckling kommit till stånd eller det samlade medelsbehovet under budgetåret ändock kunde överblickas. Å tilläggsstaten upptogos även anslag till andra engångsutgifter för försvarsberedskapens omedelbara stärkande och vissa övriga med krisläget sammanhängande ändamål samt löpande utgifter — beräknade till utgången av januari 1940 — för de nya förvaltnings- och

regleringsuppgifter, som tillkommit i det inträdda krisläget. Slutligen äskades ett belopp för finansiering av vissa arbetslöshetsåtgärder.

Tilläggsstaten upptog preliminärt å driftbudgeten anslag om 113·3 milj. kronor — varemot å inkomstsidan svarade ett »underskott att avföras å budgetutjämningsfonden» — samt å kapitalbudgeten ett belopp om 79·2 milj. kronor.

Emellertid fattades under riksdagens lopp successivt beslut om ytterligare betydande anslag för varjehanda beredskapsändamål, varigenom tilläggsstaten enligt den sammanfattande förteckning å anslagen, som fogades till den i slutet av riksdagen framlagda propositionen nr 90, kom att omsluta betydligt högre belopp än de nyss anförda, nämligen å driftbudgeten 258 och å kapitalbudgeten 155·3 milj. kronor. Bland anslagen å driftbudgeten märkas anslag till krisförvaltningen å 900 000 och till prisreglerande åtgärder för jordbruket å 30 milj. kronor, bland anslagen å kapitalbudgeten anslag till lagring av jordbruksprodukter å 25, till reglering av vedproduktionen å 15 och till statlig krigsförsäkring å 50 milj. kronor.

Genom proposition nr 79 angående åtgärder för begränsning av statsutgifterna under budgetåret 1939/40 m. m. förelades urtima riksdagen vissa förslag till besparingar å redan beslutade anslag, varigenom 25 milj. kronor å driftbudgeten och 36 milj. kronor å kapitalbudgeten föreslogs icke skola tagas i anspråk eller tagas i anspråk endast under de förutsättningar, som gälla för anslags användning å allmän beredskapsstat. Vidare föreslogs lösgörande av kapitaltillgångar å utlåningsfonder av tillhoppa 27 milj. kronor. Härigenom motvägdes den i samband med tilläggsstaten uppkomna utgiftsbelastningen utöver riksstaten i icke oväsentlig omfattning.

De ökade utgifter, som följde av besluten vid urtima riksdagen eller voro att motse å förskottsstaten, ansåg finansministern böra till ungefär hälften täckas genom skattehöjningar och upptagandet av nya skatter. Förslag härom hade framlagts i en rad propositioner och, efter vissa ändringar, antagits av riksdagen. Det ökade skattebeloppet beräknades till ungefär hälften skola uttagas genom direkt beskattning. Detta skulle ske genom en särskild till inkomst- och förmögenhetsskatten anknuten värnsskatt. Den andra hälften skulle uttagas genom höjd indirekt beskattning, vilken fördelats på ett flertal skatteobjekt, nämligen tobak, spritdrycker, maltdrycker, läskedrycker, kaffe, industrisocker, bensin och vissa offentliga nöjen. För de nya eller förhöjda skatter, vilka sålunda av riksdagen beslutats, redogöres närmare här nedan under rubriken Skattelagstiftning.

Intäkten av värnsskatten beräknades till 150 milj. kronor.

Den nya eller höjda indirekta beskattningens avkastning beräknades sålunda:

	Avkastning	
	Helt år milj. kr.	Löpande budgetår milj. kr.
Tobaksmedel.....	20	12 (+8) ¹
Spritskatt.....	50	34
Maltdrycksskatt.....	15	6
Skatt å läskedrycker.....	7	3
Skatt å kaffe.....	27	15
Industrisockerskatt.....	14	7
Tilläggs-skatt å bensin m. m.....	25	10
Statlig nöjesskatt.....	8	4
Summa	166	99

Intäkterna för det löpande budgetåret av värns-katten samt de nya in-direkta skatterna och skattehöjningarna tillsammans skulle sålunda enligt beräkningarna uppgå till ungefär 250 milj. kronor.

I propositionen nr 90 föreslogs jämväl, att till statsverket skulle under budgetåret 1939/40 inlevereras det belopp om 20 milj. kronor, varmed folk-pensioneringsfonden borde under budgetåret ökas enligt den av Kungl. Maj:t och riksdagen fastställda planen för fondens avkastning.

Skattelagstiftning.

För täckande till viss del av de genom krisen framkallade starkt stegrade utgiftsbehoven beslöts, som i det föregående omnämnts, av urtima riksdagen på Kungl. Maj:ts förslag en hel rad nya skatter eller skatteförhöjningar. Dessas avkastning beräknades, såsom förut angivits, i fråga om den nya direkta skatten, värns-katten, till 150 milj. kronor samt i fråga om de nya eller förhöjda indirekta skatterna till 166 milj. kronor för helt år och 99 milj. kronor för det löpande budgetåret.

Innebörden av riksdagens skattebeslut var i korthet följande.²

Värns-katt. Denna skatt, varom förordning utfärdades den 15 december 1939 (nr 858), skulle erläggas för budgetåret 1939/40 av fysisk och juridisk person med 50 procent av den inkomst- och förmögenhetsskatt, som författningsenligt påförts den skattskyldige för år 1939, dock ej där ut-skyldsbeloppet för den skatteskyldige skulle understiga en krona. Skatten skulle erläggas i den kommun, där den skattskyldige år 1939 taxerats till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt. Skattskyldig *fysisk* person kunde efter ansökan erhålla befrielse från eller nedsättning i värns-katten, därest hans skatteförmåga i jämförelse med förhållandena under beskattningsåret blivit i hög grad nedsatt på grund av långvarig sjukdom, arbetslöshet, mili-

¹ Extra inleverans av vinstmedel från Aktiebolaget Svenska tobaksmonopolet.

² Vid redogörelsen för skatteförfattningarna har utnyttjats det referat, som lämnats i tidskriften Från departement och nämnder av kammarrättsrådet C. P. Engblom.

tär tjänstgöring, inträde i pensionsåldern, avsevärd försämring i av den skattskyldige bedriven näringsverksamhet eller annan därmed jämförlig omständighet samt synnerliga svårigheter med skattens gäldande till följd därav befunnes vara för handen. Oskift dödsbo kunde erhålla motsvarande befrielse från utgörande av värnskatt.

Ärende om skattebefrielse skulle prövas av särskilda prövningsnämnden i det län, inom vilket den skattskyldige år 1939 taxerats till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt, eller, såvitt anginge Stockholms stad, av motsvarande prövningsnämnd i staden. Hade nämnda taxering prövats av den mellankommunala prövningsnämnden, skulle frågan om skattebefrielse avgöras av den särskilda mellankommunala prövningsnämnden.

Enligt kungörelse den 15 december 1939 (nr 859) skulle å landet, vartill räknades jämväl stad, där magistrat ej funnes, uppbörd av värnskatt äga rum under uppbördstermin fr. o. m. den 4 t. o. m. den 11 mars 1940. I magistratsstad skulle uppbörden av värnskatt förrättas vid uppbördsstämma under tiden från och med den 1 till och med den 15 februari 1940.

Höjning av tobaksskatten. Skatt å tobak utgår dels med viss procent av varans priskurantpris eller varans värde, dels ock med visst efter varans myckenhet bestämt belopp. Genom förordning den 14 oktober 1939 (nr 714) höjdes från och med nämnda dag procentsatserna för värdeskatten å alla slags tobaksvaror med sex enheter. Skattehöjningen drabbade i lika mån de inom riket tillverkade och de importerade tobaksvarorna.

Höjning av omsättnings- och utskänkningsskatten å spritdrycker. Beskattningen av spritdrycker blev genom förordning den 31 oktober 1939 (nr 779) från och med den 1 november samma år skärpt på sådant sätt, att omsättningskattens grundavgift höjdes från 2 kronor till 5 kronor för liter. För spritdrycker, avsedda för tillverkning av essenser eller extrakter för beredning av alkoholhaltiga drycker, ökades grundavgiften från 1 krona 40 öre till 10 kronor för liter. I samband härmed vidtogs enligt kungörelse den 22 december 1939 (nr 896) i gällande tulltaxa den ändringen, att till nr 257—258 fogades en anmärkning av innehåll, att för sprithaltiga essenser och extrakter, avsedda för beredning av nyssnämnda drycker, tilläggs-tull skulle utgå med 1 000 kronor för 100 kg.

Särskild omsättningsskatt å vin. Genom förordning den 21 oktober 1939 (nr 742), vilken trädde i kraft den 22 oktober samma år, infördes en särskild omsättningsskatt för vin, som försålles av partihandelsbolag till systembolag, utgående med 50 procent av det belopp, som denna skatt oberoende räknad betingades vid systembolagens inköp av vinet i buteljerat skick. För vin, vars alkoholhalt översteg 14 volymprocent, skulle skatten dock lägst utgå med 2 kronor för helbutelj, innehållande 66 à 70 centiliter, med en krona för halvbutelj, innehållande 33 à 35 centiliter samt, då vinet tillhandahölls på andra buteljstorlekar, med 3 kronor för liter räknat.

Denna skatt skulle erläggas utöver omsättningsskatt å inhemskt vin enligt förordningen den 30 mars 1935 (nr 76).

Skärpning av maltdrycksbeskattningen. På detta område har genomförts en vittgående reform i samband med skärpning av den förutvarande beskattningen. Genom förordningen den 15 december 1939 (nr 887) angående tillverkning och beskattning av maltdrycker har maltskattesystemet ersatts med en beskattning av de färdiga maltdryckerna. Enligt det nya systemet är klassindelningen av maltdryckerna uppbyggd med tillämpande av en ren alkoholgräns i stället för såsom tidigare var fallet med en dubbel gränsdragning mellan klasserna efter alkoholstyrka och extrakthalt. Till första klassen hänförs numera maltdrycker, vilkas alkoholhalt icke överstiger 1·8 viktprocent, till andra klassen sådana maltdrycker, vilkas alkoholhalt överstiger 1·8 men ej 3·2 viktprocent samt till tredje klassen maltdrycker med alkoholhalt överstigande 3·2 viktprocent. Skattskyldigheten omfattar maltdrycker av andra och tredje klasserna, som tillverkas i skattepliktigt bryggeri. Hembrygd för eget behov av nämnda drycker är däremot skattefri. Skatten skall utgå med ett bestämt belopp för varje liter färdig vara. Den förutvarande anordningen med en efter storleken av de olika bryggeriernas produktion lämpad skatteskala har sålunda slopats. För att underlätta övergången till det nya systemet för medelstora och mindre bryggerier genomfördes en anordning, enligt vilken den degressiva skatteskalen skulle successivt avvecklas under viss övergångstid. Skatten bestämdes för maltdrycker av andra klassen till 30 öre för liter eller till 10 öre per flaska (mot ungefär 7 öre per flaska tidigare) och för maltdrycker av tredje klassen till 54 öre för liter. För varje bryggeri, där skattepliktiga maltdrycker tillverkades, skulle utgå skatt med minst 500 kronor för kalenderkvartal.

I och med omläggningen av maltdrycksbeskattningen vidtogos genomgripande förändringar beträffande organisationen av skattekontrollen. Överinseendet å kontrollen skulle som förut handhas av kontrollstyrelsen. Den lokala tillsynen skulle utövas av överkontrollörer, biträdande överkontrollörer och tillsyningsmän. De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 januari 1940.

I samband med skärpningen av maltdrycksbeskattningen höjdes genom kungörelse den 15 december 1939 (nr 889) från den 1 januari 1940 tullsattserna för maltdrycker till 45 kronor för 100 kilogram för sådana drycker på fat och till 54 kronor för 100 liter för maltdrycker på andra kärl.

Skatt å läskedrycker. Genom förordning den 22 december 1939 (nr 919), vilken trädde i kraft den 1 februari 1940, infördes skatt å läskedrycker, som inom riket tillverkas för försäljning. Med läskedrycker skulle enligt nämnda förordning förstås mineralvatten samt kolsyrade och därmed jämförliga drycker, icke hänförliga till rusdrycker eller maltdrycker. Från beskattning

undantogos s. k. fruktmust samt kolsyrade drycker, som tillverkats inom allmänna sjukvårdsinrättningar för förbrukning inom dessa, även om betalning särskilt uppures för någon mindre del av tillverkningen. Skatten skulle utgå med 10 öre för liter. Varje tillverkare skulle emellertid vara pliktig att erlägga en minimiskatt av 50 kronor i månaden. Kontrollen över beskattningen skulle utövas av kontrollstyrelsen.

Läskedrycker ha tidigare varit tullfria. I samband med införandet av läskedrycksskatten belades mineralvatten och kolsyrade, alkoholfria läskedrycker (tulltaxenummer 144) enligt kungörelse den 22 december 1939 (nr 920) från den 1 februari 1940 med tull, som motsvarade skattens belopp eller 10 kronor för 100 liter.

Skatt å kaffe. Enligt förordning den 22 december 1939 (nr 877) samt kungörelse samma dag (nr 878) skulle från den 27 december samma år utgå skatt för orostat kaffe med 65 öre för kilogram och för rostat kaffe samt kaffesurrogat med tillsats av kaffe med 80 öre för kilogram. Skatten skulle erläggas till tullverket samtidigt med tullen. Restitution av skatt finge åtnjutas för vara, vilken utfördes till utrikes ort eller svensk frihamn. Bestämmelser om sådan restitution utfärdades den 22 december 1939 (nr 879). För vara, vilken infördes under sådana omständigheter, att tullfrihet för densamma åtnjötes, skulle skatt icke utgå. Skattskyldighet skulle dock föreligga vid återinförsel av vara, för vilken skatt restituerats vid utförseln. För kaffe samt kaffesurrogat med tillsats av kaffe, som enligt meddelat tillstånd införts till riket under tiden fr. o. m. den 24 november till den 27 december 1939, skulle den som erhållit tillståndet erlägga importavgift med 65 öre för kilogram. Den 22 december 1939 utfärdades bestämmelser angående uppbörd av sådan importavgift (nr 880).

Industrisockerskatt. Genom förordning den 22 december 1939 (nr 905), vilken trädde i kraft den 1 januari 1940 (nr 907), infördes skatt å socker och sirap, som inom riket användes för yrkesmässig tillverkning av varor till avsalu. Med tillverkning skulle jämväl avses beredning av varor till avsalu. Undantagna från beskattning voro socker och sirap, som användes vid tillverkning av läskedrycker, mesost och messmör eller fruktmos och sylt (utom fruktmos och sylt, använt vid tillverkning av sötsaker och konditorivaror) eller vid saltning av sill eller strömming. Till fruktmos och sylt hänfördes ej inlagda eller inkokta bär eller frukter (fruktkonserver), vilka således skulle drabbas av industrisockerskatt. Marmelad till hushållsbruk skulle däremot räknas såsom fruktmos och förblev således skattefri. Skatten skulle utgå för socker med 40 öre och för sirap med 32 öre för kilogram av varans nettovikt.

Till ledning för skattens beräkning skulle tillverkare å femtonde söckendagen efter varje månads utgång till kontrollstyrelsen avlämna en på tro och heder avgiven deklARATION angående den myckenhet skattepliktig vara, som under månaden använts i rörelsen. I fråga om socker och sirap, ingåen-

de i fruktmos eller sylt, som inköpts för tillverkning av sötsaker eller konditorivaror, skulle deklarations- och skatteplikten åligga tillverkaren av sistnämnda varor. Deklarationen skulle i dylikt fall avse den mängd socker eller sirap, som kunde antagas ingå i den under månaden inköpta myckenheten fruktmos eller sylt.

Kontrollen över beskattningen skulle utövas av kontrollstyrelsen.

Accis å druv- och stärkelsesocker samt stärkelsesirap. Genom förordning den 22 december 1939 (nr 906), vilken enligt kungörelse samma dag (nr 907) trädde i kraft den 1 januari 1940, infördes accis å druv- och stärkelsesocker samt stärkelsesirap av det skälet, att dessa varor i viss utsträckning kunde användas som ersättningsmedel för socker och sirap. Accisen skulle för sagda varor, som inom riket tillverkades för försäljning, utgå med 20 öre för varje kilogram av varans nettovikt. Lika med tillverkning för försäljning skulle enligt förordningen anses framställning av accispliktig vara, avsedd att av tillverkaren användas för yrkesmässig tillverkning av varor till avsalu. Om uppbörd och kontroll m. m. skulle gälla i huvudsak samma bestämmelser som i fråga om industrisockerskatten. — I samband med införandet av nämnda accis förordnades den 22 december 1939 (nr 908), att från den 1 januari 1940 skulle utgå tilläggstull å druv- och stärkelsesocker samt stärkelsesirap med 29 kronor 50 öre för 100 kilogram.

Tilläggsskatt å bensin m. m. Den 22 december 1939 utfärdades författningar (nr 924—929) angående tilläggsskatt å bensin m. m. Tilläggsskatt skulle erläggas för bensin med 4 öre för liter och för brännolja, som användes för drivande av automobil, med 2 öre för liter. Dessa skattehöjningar skulle gälla för tiden fr. o. m. den 1 januari t. o. m. den 30 juni 1940 samt, vad bensin beträffar, gälla vara, som under nämnda tid till riket infördes eller här tillverkades. För den 1 januari 1940 inneliggande lager av bensin, uppgående till en myckenhet överstigande 800 liter, stadgades en tillfällig skatt om 4 öre per liter att erläggas under tiden 15—20 april 1940.

Statlig nöjesskatt. Genom förordning den 22 december 1939 (nr 931), vilken trädde i kraft den 1 januari 1940, föreskrevs, att vid sidan av den kommunala nöjesskatten skulle till staten erläggas nöjesskatt. Den statliga nöjesskatten skulle omfatta samma slag av nöjestillställningar, som i 1919 års förordning angående kommunal nöjesskatt angåvos som skattepliktiga. Den statliga skatten skulle utgå allenast i kommun, där skatt enligt nämnda förordning uttoges, samt uppbäras i samband med den kommunala nöjesskatten genom de kommunala myndigheternas försorg. Därest kommun efter ingången av december månad 1939 beslutat upphörande av den kommunala nöjesskatten, skulle statlig sådan skatt dock utgå i kommunen. Den statliga skatten skulle utgå med 5 öre för biljett, vars pris var högst 50 öre, och därutöver 5 öre för varje påbörjat belopp av 50 öre utav biljettpriset. För de fall, då biljett icke utlämnades, skulle skatten utgöra 10 procent av influtna avgifter. Beträffande nöjestillställning, som anordnats uteslutande

för välgörande eller allmännyttigt ändamål, ägde vederbörande länsstyrelse medgiva befrielse från skattens utgörande eller skattebeloppets användande för det ändamål, till vars främjande tillställningen anordnats. Den statliga nöjesskatten skulle utgå fr. o. m. den 1 januari 1940 t. o. m. den 30 juni 1941.

Närmare föreskrifter rörande tillämpningen av förordningen om statlig nöjesskatt meddelades genom kungörelse den 22 december 1939 (nr 932).

20. Statlig informationsverksamhet.

Det i det föregående omnämnda organet för den statliga informationsverksamheten, statens informationsbyrå (se sid. 63), skulle bland annat äga att meddela upplysning om civila myndigheters åtgärder i anledning av den rådande krisen samt hålla myndigheterna underrättade om opinionsyttringar och uttalanden ute i landet rörande krisen och krisåtgärderna.

Det egentliga upplysningsarbetet skulle utövas huvudsakligen genom pressen och radion. I enlighet härmed har av byrån utarbetats ett stort antal notiser och artiklar rörande krisfrågorna, vilka vidarebefordras genom Tidningarnas telegrambyrå. Byrån har vidare haft i uppdrag att mottaga, redigera och till Radiotjänst vidarebefordra alla för uppläsning i radio avsedda meddelanden till allmänheten. Den har ock givit uppslag till och medverkat vid utformningen av åtskilliga radioprogram samt konsulterats rörande radioutsändningar i krisfrågor. Med filmen har byrån i upplysningssyfte upprätthållit ett nära samarbete.

Uppgiften att informera myndigheterna angående opinionen i landet har informationsbyrån fyllt genom att dagligen följa c:a 120 tidningar och på grundval därav uppgöra en pressöversikt, som tillställts departement samt andra myndigheter och intresserade organ. En omfattande samling tidningsurklipp har upplagts, vilka för genomläsning i stor utsträckning rekvisiterats av olika myndigheter.

En särskild insats gjorde informationsbyrån i slutet av året genom en omfattande propaganda för varsamhet i avseende å muntliga meddelanden. Affischer och flygblad med påskrift »Allvarstid kräver samhällsanda, vaksamhet, tystnad» spriddes i massupplaga. Vidare inleddes en kampanj för stärkandet av allmänhetens mod och tillförsikt genom »ord för dagen» av kända svenskar.

Byrån har slutligen utgivit en periodisk skrift, »Från departement och nämnder», innehållande sammanfattande uppgifter om företagna krisåtgärder samt diverse artiklar i anslutning till krisen.

På framställning av informationsbyrån har av tremananämnden för det statliga informationsväsendet organiserats en kommitté, benämnd krisstudie-

kommittén, i syfte att åvägabringa ett samarbete med folkbildningsorganisationerna för åstadkommande av ett objektivt studiearbete kring folkhushållningens och andra med krisen sammanhängande problem. Kommitténs arbete före årsskiftet var huvudsakligen av förberedande och planläggande natur.

Andra avdelningen

Tiden januari—juni 1940

Andra avdelningen

Tiden januari - juni 1940

1. Inledning.

Efter den svåra skakning, som framkallades genom krigsutbrottet i början av september 1939, återtog det ekonomiska livet rätt snart i väsentliga hänseenden nästan sin normala karaktär. Utrikeshandeln fortgick i det stora hela ganska obehindrat trots de ökade krigsriskerna för sjöfarten, den industriella produktionen kännetecknades i allmänhet av stor livlighet, jordbrukets produkter kunde bärgas och höstbruket försiggå under gynnsamma betingelser. De försvarade villkor, varunder importen ägde rum, påverkade emellertid oemotståndligt priserna å importvaror och genom dem prisnivån i allmänhet i stegrande riktning. Sin prägel fick livet och hushållningen över huvud i hög grad genom det intensiva arbetet på ökande av våra materiella försvarsresurser och de stora personalinkallelsorna till neutralitetsvakten och beredskapstjänsten. De direkta krisreglerande åtgärderna voro hela hösten föga ingripande. De hade i stort sett huvudsakligen en kontrollerande och övervakande karaktär. Mest koncentrerades verksamheten på uppbyggandet av en omfattande och handlingskraftig kristidsförvaltning samt utformandet av beredskapsanordningar på folkhushållningens skilda områden. De kraftiga försvarsanstalternas statsfinansiella konsekvenser började emellertid redan nu framträda och föranledde ett flertal beslut om nya eller höjda skatter.

Läget under första kvartalet 1940 skilde sig till sin karaktär ej på avgörande sätt från det som rådde under den föregående hösten. Mest kännbar för den allmänna och enskilda hushållningen torde knappheten på bränsle ha varit, en följd av den hämmade tillförseln av kol och koks, vartill orsaken främst låg i den osedvanligt stränga vintern med dess isblockad. Denna jämte de alltmer ökade krigsriskerna för sjöfarten verkade även i övrigt starkt inskränkande på utlandsförbindelserna under de egentliga vintermånaderna, ej minst i fråga om exporten. Produktionen på det industriella området hölls uppe på en genomsnittligt hög nivå men underkastades avsevärda jämviktsrubbnings. Exportindustrierna trycktes sålunda av försvarade avsättningsförhållanden och byggnadsverksamheten avtynade. Däremot forcerades många tillverkningsgrenar för den inre konsumtionen och framför allt de som arbetade för krigsbehovens tillgodo-seende. Kraftansträngningar måste ock göras för uppdrivande av den inhemska bränsleproduktionen. Allt detta i förening med de fortfarande mycket omfattande militära inkallelsorna gjorde arbetskraftsproblemet syn-

nerligen svårbemästrat. En reglering av valutahandeln fanns böra genomföras i slutet av februari som följd av den störda jämvikten i betalningsbalansen gent emot utlandet, dock tills vidare utan strängare restriktiv innebörd.

Ockupationen av Danmark och Norge fr. o. m. den 9 april försatte vårt land i ett i flera hänseenden nytt läge. Avspärningen i handelsförbindelserna västerut blev nu nära nog fullständig. Detta framtvängde å ena sidan ytterligare inskränkningar i de exporterande industriernas drift, å andra sidan en strängare inriktning av produktionen på tillgodoseende av de inhemska behoven, samtidigt som utsikterna för komplettering av förråden av utländska råvaror och förnödenheter starkt förminskades. Den redan förut framträdande ojämnheten i näringslivets belastning blev under dessa förhållanden alltmer markerad. Varuknapphet hotade på flera områden och gav anledning till regleringsåtgärder med hänsyn till såväl tillverkning som handel och förbrukning.

Höstens prisstegringsrörelse avstannade under vintern, i den mån den sammanhänger med ökade importpris; däremot fortsatte prishöjningen att göra sig gällande i fråga om detaljhandeln och levnadskostnaderna. Emellertid tedde sig utvecklingstendensen på prisområdet mycket oviss under påverkan av motsatta krafter av köpkraftstegrande och köpkraftminskande art.

2. Beredskapslagstiftning.

Vissa av de beredskapsförfattningar, som utfärdats under år 1939, ägde endast begränsad giltighetstid. I de fall, då denna utlöpte under förra hälften av år 1940, ha beslut fattats om förlängning av giltighetstiden och föreskrifter härom utfärdats. I samband härmed ha i vissa fall detaljändringar beträffande ifrågavarande författningar skett även i sakligt hänseende. Vissa förordnanden ha ock meddelats angående hithörande författningars tillämpning, då så ej tidigare skett.

Härutöver ha även ett antal nya beredskapsförfattningar utfärdats under första halvåret 1940.

Tvångsförfogande över egendom.

I lagen den 31 mars 1938 (nr 87) angående skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov (*rekvisitionslagen*) har genom lag den 31 maj 1940 (nr 411) vidtagits den ändringen, att bestämmandet av ersättning för kvarter, vilket förut förbehållits riksvärderingsnämnden, i stället skall liksom beträffande andra ersättningsfrågor avgöras av lokal värderingsnämnd, såframt icke nämnden finner skäligen anledning antaga, att ersättningen bör skattas till högre belopp än 20 000 kronor.

Genom kungörelse den 5 april 1940 (nr 198) har rekvisitionslagen bragts i tillämpning för riket i dess helhet.

Allmänna förfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 293), vilken gällde till utgången av mars 1940, har genom lag den 30 mars 1940 (nr 168) erhållit förlängd giltighet t. o. m. den 30 juni 1941. Därvid ha vissa ändringar i densamma vidtagits, varigenom förutsättningarna för lagens användning i viss mån utvidgats. Sålunda ha bestämmelser intagits, som möjliggöra in- språktagande av fastighet eller transportmedel för sjukvårdsändamål eller för beredande av tjänstelokal åt offentlig myndighet eller för annat liknande ändamål. Forsling med järnväg, fartyg, motorfordon eller annat transportmedel skall även kunna verkställas för kronans räkning ej blott för att tillgodose behovet av vissa viktiga förnödenheter utan över huvud taget för tillgodoseende av ändamål av betydelse för det allmänna. Slutligen skall förfogande över byggnad kunna ske jämväl för förvaring av arkivalier eller samlingar eller för annat liknande ändamål.

Som en konsekvens av ovanberörda lag 1940 nr 168 har genom förord-

ning den 30 mars 1940 (nr 169) även giltigheten av *allmänna förfogande-förordningen* den 3 september 1939 (nr 613) förlängts till utgången av juni 1941.

Genom tvenne författningar den 30 mars 1940 (nr 173 och 174) har vidare förordnats, att lagen den 20 oktober 1939 (nr 734) med *särskilda bestämmelser angående gäldande av ersättning enligt fartygsuttagningslagen m. fl. lagar* och tillämpningskungörelsen därtill den 30 december 1939 (nr 954) skola äga fortsatt giltighet ävenledes t. o. m. den 30 juni 1941.

Moratorielagstiftning m. m.

Lagen den 18 september 1914 (nr 205) angående förordnande om anstånd med betalning av gäld (moratorium), vilken var gällande ännu vid ingången av år 1940, bemyndigade Konungen att förordna om sådant anstånd, därest i främmande europeisk stat beslutats moratorium eller om Sverige befunne sig i krig eller krigsfara och det till följd därav vore oundgängligen nödvändigt att meddela dylikt förordnande. Yttrande skulle dock först inhämtas från fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret. Förordnande om anstånd, som utfärdats å tid, då riksdagen ej var samlad, skulle upphöra att gälla, då sex veckor förflutit från nästa riksdags början. Befunne sig Sverige i krig eller krigsfara, finge förordnande icke meddelas med mindre Konungen låtit utfärda riksdagskallelse eller riksdagen ändå skulle sammanträda inom trettio dagar.

På grund av vissa brister, som vidlåde 1914 års moratorielag, samt önskvärldheten av en smidigare och mera individualiserad tillämpning av moratorieförfarandet framlade Kungl. Maj:t i proposition till 1940 års riksdag (nr 213) förslag till ny moratorielag. I motiven betonades, att moratorium icke borde meddelas utan tvingande skäl men att det likväl måste anses nödvändigt, att möjlighet funnes att snabbt tillgripa åtgärder av sådan natur, om förhållandena skulle giva anledning därtill. Förslaget antogs av riksdagen och lag i ämnet utfärdades den 3 maj 1940 (nr 300) under titeln *lag angående förordnande om anstånd med betalning av gäld m. m. (moratorielag)*. Genom denna lag upphävdes 1914 års lag om moratorium.

I den nya lagen har möjligheten att medgiva moratorium utvidgats. Förordnande därom kan enligt densamma utfärdas ej blott vid krig eller krigsfara utan även då eljest utomordentliga av krig föranledda förhållanden råda. Vidare kan moratorium beviljas ej blott då betalningsanstånd medgivits i främmande europeisk stat utan även då eljest genom åtgärd i utlandet betalning till borgenär i Sverige hindras eller synnerligen försvåras.

En brist i 1914 års lag, vilken framträdde i samband med den år 1932 inträffade penningkrisen, var att den utgick från att förordnandet om moratorium skulle avse gäld i allmänhet eller åtminstone viss grupp av gäldenärer och sålunda innebära vad man plägar kalla generalmoratorium. Denna brist föranledde nämnda år utfärdandet av särskild lag om specialmorato-

rium. Hithörande bestämmelser ha emellertid med utgången av februari 1937 upphört att gälla. I den nya lagen har nu, med hänsyn till önskemålet att moratorium, som må erfordras, städse begränsas så mycket som möjligt, stadgats, att förordnande därom må utfärdas för allenast viss gäld eller för gäldenär, som framför andra kan antagas ha råkat i betalningssvårigheter. I motiven pekas här på bl. a. värnpliktiga, personer som fått lämna sina hem vid evakuering samt luftskyddspersonal.

Med egentligt moratorium har jämställts exekutivmoratorium. Härigenom har möjlighet beretts att begränsa ingripandet till de åtgärder, som i varje fall finnas oundgängligen erforderliga. Förordnande om betalningsansånd må jämväl avse förbud mot betalning av gäld, med vilken ansånd åtnjutes.

I fråga om sättet för utfärdande av förordnande av moratorium stadgas, att sådant förordnande må meddelas av Konungen efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret. Riksdagskallelse är ej längre erforderlig, men förordnandet må ej gälla längre än till dess trettio dagar förflutit från det nästa riksdag sammanträtt. Under tid, då riksdagen är samlad, skall förordnande, som här avses, i regel meddelas av Konungen med riksdagen. Möjlighet har emellertid liksom i den tidigare lagen beretts Konungen att i brådskande fall efter hörande av riksbanks- och riksgäldfullmäktige utfärda sådant förordnande för kortare tid. Konungen äger ock, vare sig riksdagen är samlad eller ej, föreskriva om förlängning av redan meddelat förordnande eller dess utsträckning till att gälla senare förfallande gäld.

Förhållandena inom vissa yrkesgrenar under våren 1940 aktualiserade frågan om utfärdande av exekutivmoratorium enligt den nya moratorielagen. I proposition nr 304 begärde Kungl. Maj:t riksdagens bemyndigande att utfärda förordnande härom såvitt anginge betalning för vara som förvärvats genom avbetalningsköp. I propositionen hänvisades framför allt till de svårigheter, som genom begränsningen i tillgången på motorbränsle drabbat dem, vilka yrkesmässigt drevo automobiltrafik och vilka i många fall inköpt sina motorfordon på avbetalning. Riksdagen godkände propositionen och den 14 juni 1940 utfärdades *förordning (nr 504) om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods m. m.*

Förordningen stadgar förbud tills vidare att återtaga avbetalningsgods med anledning av dröjsmål med betalningen, om dröjsmålet uppenbarligen föranletts av betalningssvårigheter, som åsamkats köparen genom rådande utomordentliga förhållanden. Förbudet skall dock icke gälla, om köparen ådagalagt likgiltighet för sina skyldigheter eller säljarens säkerhet eljest äventyras eller ock säljaren medgiver sådana villkor för återtagandet, att köparen får anses skäligen tillgodosedd. Härjämte stadgas, att om avbetalningsgods tagits i mät och köparens betalningssvårigheter uppenbarligen föranletts av rådande utomordentliga förhållanden, med försäljningen må anstå.

Det må i detta sammanhang anmärkas, att förutom de två under år 1939 utfärdade lagar, vilka medgiva exekutivmoratorium i viss begränsad omfattning, nämligen lagen den 14 oktober 1939 (nr 728) med särskilda bestämmelser rörande utmätning hos vissa värnpliktiga m. m. samt lagen den 31 oktober 1939 (nr 782) om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods från vissa värnpliktiga m. m., under år 1940 antagits ännu en lag, som innebär ett begränsat moratorium, nämligen lagen den 19 april 1940 (nr 233) *om anstånd för vissa värnpliktiga med betalning av hyra m. m.*

Enligt sistnämnda lag gäller, att värnpliktig, som inkallats till tjänstgöring vid krig eller krigsfara, icke får uppsägas till avflyttning från lägenhet, som han förhyr, på grund av underlåtenhet att erlægga hyra, som förfaller under tiden för tjänstgöringen eller inom ett år efter dess slut. Bestämmelsen gäller så länge den värnpliktige senast andra söckendagen av varje kalendermånad erlägger den på månaden belöpande hyran. Även om så icke skulle ske, får den värnpliktige dock ej på grund av dröjsmål skiljas från lägenheten, såframt det föranletts av att bostads- eller näringsbidrag, som han med anledning av tjänstgöringen kunde påräkna, ej hunnit utbetalas. Medför tjänstgöringen en så väsentlig förändring i den värnpliktiges ekonomiska förhållanden, att det ej skäligen kan fordras, att han skall fullgöra hyresavtalet under hela den avtalade hyrestiden, kan han uppsäga avtalet att upphöra på den fardag, som inträffar näst efter tre månader från uppsägningen.

Genom en särskild lag den 16 februari 1940 (nr 79) om *utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara* har i enlighet med beslut vid 1940 års riksdag jämlikt proposition nr 20 stadgats, att Konungen vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret, skall äga meddela förordnande om utsträckning av tiden för uppvisande av växel och upptagande av protest till bevarande av växelfordran samt för uppvisande av check och företagande av annan åtgärd till bevarande av återgångsfordran på grund av check. Sådant förordnande må avse hela riket eller viss del därav.

Lagen har tillkommit för att mildra de svårigheter, som vid krig eller krigsfara kunna av olika anledningar inträda för växel innehavare att i rätt tid vidtaga åtgärder för bevarande av växelrätten samt för check innehavare att vidtaga åtgärder för bevarande av rätt till återgångskrav. Så som lagen formulerats inrymmer den möjlighet för Kungl. Maj:t att i fråga om den tid, varmed gällande frister utsträckas, förfara på sätt finnes påkallat av omständigheterna.

Statsförvaltningen vid krig eller krigsfara.

Ett krig kan i olika hänseenden inverka störande på *rättsskipningen*, beroende dels på olägenheter som beröra domstolsorganisationen, dels på

olägenheter, som göra sig gällande med avseende på själva rättegången och därmed sammanhängande förhållanden. Det kan sålunda inträffa, att domstolarnas personal i viss utsträckning kan behöva tagas i anspråk för krigstjänst, att förflyttning av domstolar kan bli erforderlig o. s. v. Krigstjänstgöring kan ock komma att utgöra hinder för parter att i vanlig ordning tillvarataga sina intressen i rättegång, eller svårigheter kunna uppstå i fråga om målens utredning t. ex. då vittnen eller andra som skola höras äro hindrade att inställa sig vid rätten. Nu berörda olägenheter kunna tydligen om än i mindre grad göra sig gällande även då ett land på grund av krigsfara eller för upprätthållande av sin neutralitet vidtar sådana genomgripande beredskapsåtgärder som mobilisering, utrymning av vissa orter m. m.

För att på hithörande område skapa nödig beredskap framlades av Kungl. Maj:t på grundval av en av processlagberedningen verkställd utredning proposition till 1940 års riksdag (nr 183), innehållande förslag till lag i ämnet. Sedan förslaget godkänts av riksdagen, utfärdades lag den 26 april 1940 (nr 272) med *särskilda bestämmelser angående domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.*

Lagen är avsedd att tillämpas vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga av krig föranledda förhållanden. För tillämpningen förutsättes särskilt förordnande av Konungen, vilket då riksdagen ej är samlad må meddelas blott så framt riksdagskallelse utgått eller riksdagen ändock skall sammanträda inom trettio dagar. Har meddelat förordnande ej av nästföljande riksdag gillats inom trettio dagar från dess början, skall detsamma efter nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse. Lagen skulle gälla t. o. m. utgången av mars 1941.

Krigsdomstolarna och rättegången vid dem beröras ej av lagen. I övrigt är denna tillämplig å såväl allmänna som särskilda domstolar samt därjämte i fråga om handläggningen inför överexekutor av vissa utsökningsmål.

Beträffande domstolsorganisationen stadgas befogenhet för Kungl. Maj:t att föreskriva ändrade tider och ställen för domstolarnas sammanträden ävensom att förordna om överförande helt eller delvis av de arbetsuppgifter, som tillkomma viss domstol, å annan likställd domstol. Lagen innehåller vidare bestämmelser, enligt vilka domare och andra befattningshavare vid domstolarna kunna bli skyldiga att tjänstgöra vid annan domstol än de tillhöra.

Om beträffande mål, som handläggas av underrätt eller av arbetsdomstolen, anledning finnes att antaga, att part på grund av rådande krigs- eller därmed jämförliga förhållanden är ur stånd att inställa sig vid rätten eller eljest utföra sin talan eller annat hinder möter för målets utredning, skall målet av rätten uppskjutas eller förklaras vilande. Finnes saken kunna nöjaktigt utredas, må dock målet handläggas och avgöras, om det för part är av synnerlig vikt eller eljest särskilda skäl föranleda därtill. För part, som kan antagas vara ur stånd att vid målets fortsatta handläggning själv

bevaka sin rätt, äger rätten förordna ombud att själv eller genom fullmäktig föra och i högre rätt fullfölja talan. Dylikt ombud skall, om parten åtnjuter fri rättegång, kunna förordnas som biträde enligt lagen om fri rättegång.

Till lättnad för parterna stadgas befogenhet för Kungl. Maj:t att för riket i dess helhet eller del därav medge, att inlagor och andra handlingar få insändas med posten. Kungl. Maj:t kan även förordna om förlängning av fullföljdstider.

Bland lagens övriga bestämmelser märkas stadganden om återställande av försutten rätt att inom föreskriven tid väcka talan m. m., om befogenhet för Kungl. Maj:t att medge förlängning av den tid, inom vilken allmän underrätt har att företaga rannsaking med häktad och om anlitan av militär myndighet för delgivning med den, som fullgör tjänstgöring vid krigsmakten.

Förordnande angående tillämpning av bestämmelserna i här ifrågakörande lag har med riksdagens samtycke utfärdats genom kungörelse den 10 maj 1940 (nr 312). Samma dag utfärdades kungörelse (nr 313) med tillämpningsbestämmelser.

Författningsbestämmelser ha jämväl ansetts erforderliga för tryggande av den centrala *finansförvaltningens* fungerande i händelse av landets indragande i krig. Härom framlade Kungl. Maj:t förslag i proposition till 1940 års riksdag nr 277.

Det hänvisades i propositionen till en inom finansdepartementet utarbetad promemoria, vari beträffande behovet av åtgärder i nämnda hänseende anfördes bl. a. följande: Den centrala finansförvaltningen utövades till väsentliga delar av riksbanken och riksgäldskontoret. Denna decentralisering innebure vid krigsfall en fara, om den kunde medföra att rättsgiltiga beslut avseende riksbankens och riksgäldskontorets förvaltningsområden icke kunde erhållas, trots att Kungl. Maj:t alltjämt kunde utöva sina konstitutionella befogenheter. Fullmäktigeinstitutionerna kunde tänkas bli funktionsodugliga och vara omöjliga att i rättsliga former rekonstituera redan på ett tidigt stadium av ett krig, medan däremot en konstitutionell regering även i extrema nödlägen kunde vidmakthållas. Funktionsoduglighet måste anses föreligga icke endast om fullmäktige ej kunde sammanträda i erforderligt antal utan även om detta ej vore möjligt inom obesatt område.

För att trygga utövandet av de båda fullmäktigeinstitutionernas befogenheter föreslog Kungl. Maj:t utfärdandet av en lag, varigenom fullmäktiges befogenheter vid krigsfall skulle — oberoende av ett fullmäktiges särskilda beslut — kunna delegeras till vissa personer inom eller utom deras krets och varigenom säkerställdes en ledning för riksbanken och riksgäldskontoret med exklusiv rättslig auktoritet.

Lagförslaget godkändes av riksdagen och lag i ämnet utfärdades den 7 juni 1940 (nr 437) under titeln *lag angående utövande under vissa utom-*

ordentliga förhållanden av fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret tillkommande befogenheter.

I lagen, vilken gavs giltighet t. o. m. den 30 juni 1941, stadgas, att om riket eller del därav besatts av fiendlig makt, de befogenheter som tillkomma fullmäktige i riksbanken, resp. fullmäktige i riksgäldskontoret må utövas allenast vid sammanträde inom av fienden obesatt område inom eller utom riket å ort, där fullmäktige kunna överlägga med av Konungen utsett ombud. Vid sådant sammanträde skola beträffande vardera institutionen minst tre fullmäktige vara tillstädes. Kan detta ej ske, äger Konungen förordna erforderligt antal personer att träda i fullmäktiges ställe.

Sjöfarten.

Lagen den 22 juni 1939 (nr 300) om förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenska fartyg m. m. har upphävts och ersatts med en lag den 21 mars 1940 (nr 176) med *vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg*. Denna skiljer sig från den tidigare lagen i huvudsak däri, att den omfattar såväl den inrikes som den utrikes sjöfarten samt att den inbegriper jämväl smärre fartyg. I övrigt äger den väsentligen samma innehåll som den tidigare lagen. Den är liksom denna en fullmaktslag, som för sin tillämpning fordrar särskilt förordnande av Kungl. Maj:t. Villkoren härför äro desamma som de för den äldre lagen gällande.

Innefattade under den nya lagen äro alla registreringspliktiga svenska fartyg (d. v. s. fartyg med en dräktighet av 20 registerton eller däröver) och svenska bogserfartyg, dock med undantag för passagerarfartyg med en bruttodräktighet understigande 350 registerton. För de fartyg, å vilka lagen sålunda är tillämplig, gäller den huvudregeln, att resa därmed må företagas endast med tillstånd av Konungen eller den Konungen därtill bemyndigat och under iakttagande av de villkor, som må ha uppställts för tillståndet. Utan sådant medgivande må fartyg ej heller å utrikes ort uppläggas, avrustas eller avmönstras för annat ändamål än nödvändig reparation.

Som motiv för utvidgningen på angivet sätt av licenstvånget beträffande tonnageanvändningen anfördes i propositionen rörande ifrågavarande lag (nr 17), att det av olika skäl ökade behovet av sjötransportmedel synts kunna medföra sådana krav på det befintliga kustfartstonnaget, att en närmare reglering av tonnagets användning kunde förutses bliva erforderlig. En omläggning i viss utsträckning från inrikes till utrikes fart kunde ock bliva nödvändig att framtvinga, så mycket mer som en icke önskvärd tendens kunnat förmärkas att överföra tonnage från utrikes fart till kusttrafik. Kungl. Maj:t borde därför erhålla möjlighet att genomföra erforderliga regleringar av den inrikes fraktfarten.

Förordnande angående lagens tillämpning har med riksdagens samtycke meddelats genom kungörelse den 21 mars 1940 (nr 177).

Licensgivningen anförtroddes även beträffande den inrikes farten åt statens sjöfartsnämnd; dock skulle samverka därvid äga rum med statens transportkommission (kungörelser den 21 mars 1940 nr 178, 179).

Genom kungörelsen nr 178 meddelades vissa allmänna inskränkningar i det i lagen generellt stadgade licenstvänet. Licens skulle under alla förhållanden fordras för resa med svenskt registreringspliktigt fartyg om 350 bruttoton eller däröver. I fråga om registreringspliktiga fartyg med mindre bruttodräktighet förutsattes däremot licens allenast i följande fall, nämligen beträffande lastfartyg om 100 bruttoton eller däröver för resa mellan Sverige och utlandet samt beträffande alla lastfartyg för resa i fart mellan utländska hamnar. Då förbudet mot resor utan licens var begränsat till registreringspliktiga fartyg, innebar detta, att förbudet icke omfattade bogserfartyg och pråmar liksom icke heller fiskefartyg.

Försäkringsväsendet.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för handelsdepartementet den 2 november 1939 nio sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande åtgärder med anledning av förluster å egendom genom skadegörelse under krig. De sakkunniga, vilka antogo benämningen krigsskadeutredningen, avlämnade den 7 februari 1940 betänkande med förslag i ämnet. På grundval av utredningens förslag framlade Kungl. Maj:t proposition till 1940 års riksdag nr 267, vilken av riksdagen godkändes. Härefter utfärdades den 21 juni 1940 *lag om krigsskadeersättning* (nr 540).

Utredningen anförde som allmän motivering för lagförslaget, att det uppenbarligen vore av nöden att åtgärder vidtoges för beredande av skydd mot ekonomisk förlust på grund av krigsskada å fast egendom, främst för att förebygga sammanbrott inom det ekonomiska livet därigenom att kreditinstitutioner och försäkringsbolag på grund av en omfattande förstörelse av in-teckningssäkerheterna tvingades gå i likvidation. Men även ur andra synpunkter vore det av behovet påkallat, att dylika åtgärder vidtoges. Under rådande förhållanden kunde risken för att vårt land bleve indraget i krig med därav föranledd fastighetsförstörelse vålla nedgång av fastighetsvärdena och förorsaka kris på fastighetsmarknaden med betydande återverkningar på samhällslivet. Och skulle olyckan av ett krig drabba landet, måste det uppenbarligen anses vara ett samhällsintresse av första ordningen, att ägare av krigsskadade fastigheter erhöles medel för fastigheternas återställande i brukbart skick. Givetvis skulle det vara önskvärt, om utvägar kunde finnas för beredande av skydd mot förluster på grund av krigsskada jämväl å all lös egendom. Det skulle dock vara förenat med alltför stora praktiska svårigheter att anordna en så vittomfattande krigsriskförsäkring. Samhällets beredskapsåtgärder av den art, varom här vore fråga, borde begränsas till att tillgodose livsviktiga allmänna intressen. Ur denna synpunkt framstode som viktigast att vidtaga åtgärder, som möjliggjorde ett snabbt ersättande av skador berörande varuförsörjningen under ett krig. Skyddet av den lösa egendomen borde fördensskull inskränkas till att i huvudsak avse varulager samt produktiva inventarier inom jordbruk, trädgårdsskötsel, industri och hantverk.

Enligt ifrågavarande lag skall däri avsedd egendom vara obligatoriskt krigsförsäkrad av staten. Försäkringen är av tre slag, nämligen dels fastighetsförsäkring, dels varuförsäkring, dels maskinförsäkring.

Fastighetsförsäkringen bygger på principen om samtliga fastigheters gemensamma ansvar för krigsskada. Undantagna äro i huvudsak blott statens samt en del kommunala byggnader. Till gäldande av krigsskadeersättning inom fastighetskollektivet, vilken i regel skall utbetalas först sedan kriget upphört, skall då för fastigheterna uttagas s. k. krigsskadebidrag, uppgående till $\frac{1}{2}$ procent av taxeringsvärdet, så länge detta behövs för skadornas ersättande, dock högst under tio år. Bidraget skall inbetalas i samband med kronouppbörd. Bidragen skola användas för att täcka skador jämväl å levande och döda inventarier inom jordbruk och trädgårds-skötsel samt å vederbörande fastighet förvarade jordbruks- och trädgårds-alster, som utvunnits å eller äro avsedda för denna, ävensom å fastigheten förvarade, där avverkade skogsprodukter. Därest summan av krigsskadorna inom fastighetskollektivet jämte kostnaderna överstiger det på angivet sätt maximerade krigsskadebidraget, skola ersättningarna jämkas. Ersättning utbetalas efter krigets slut å tid som Konung och riksdag bestämma. Å ersättningsbelopp, som ej utbetalts sex månader från utgången av nämnda tid, åtnjutes ränta efter räntefot, som Konungen bestämmer. Staten förutsättes komma att i erforderlig omfattning förskottera de för ersättningarna behövliga medlen. Uttryckligen är detta dock ej angivet i lagen liksom ej heller i vad mån staten därvid kommer att tillgodoräkna sig ränta. Det sägs i propositionen, att frågan om statens ekonomiska medverkan torde få upptagas till prövning efter krigets slut med hänsyn till då rådande förhållanden.

Varuförsäkringen är i stort sett anordnad efter sedvanliga försäkringslinjer med under kriget löpande premiebetalning, så avvägd att jämvikt upprätthålles mellan inkomster och utgifter. Alla inom riket brandförsäkrade varulager (innefattande dels handelsvaror, dels ock råämnen, materialier samt under arbete varande och färdigt fabrikat jämte emballage i eller för fabrik eller hantverk) komma enligt lagen att bliva obligatoriskt försäkrade för krigsskada. Avgiftsbetalningen tager sin början vid krigsutbrottet och beräknas fortsätta så länge kriget pågår. Någon differentiering av avgifterna med hänsyn till varornas beskaffenhet eller deras geografiska belägenhet är ej avsedd att förekomma.

Krigsskedeförsäkringen av maskiner och redskap inom industri och hantverk, inkl. de enskilda järnvägarnas rullande materiel, ansluter sig även till gällande brandförsäkringar. Också för denna försäkring är avgiften avsedd att utgå med viss för all hithörande materiel lika stor del av brandförsäkringsbeloppet. Så länge kriget varar får dock avgiften ej sättas högre än 1 procent för år av detta belopp. Efter krigets slut, då totalkostnaderna kunna fastställas, får en avvägning ske beträffande avgifternas storlek.

Såsom en allmän regel, gällande all av lagen omfattad egendom, stadgas, att om skadelidande åsidosatt i vederbörlig ordning meddelad föreskrift, vars iakttagande varit ägnat att förebygga eller begränsa krigsskada, ersättning må åtnjutas endast om och i den mån skadan skulle ha inträffat, även om föreskriften iakttagits. Genom detta stadgande avses bl. a. att giva större eftertryck åt meddelade bestämmelser rörande utspridning eller bortförande av varuförråd i syfte att i görligaste mån förhindra, att de i händelse av krig genom fiendens åtgöranden förstöras eller eljest gå förlorade.

Premieuppbörden för varu- och maskinförsäkringen skall ske genom medverkan av brandförsäkringsbolagen. I övrigt skola frågor rörande krigsförsäkring enligt lagen handläggas av en för riket gemensam nämnd, kallad statens krigsskadenämnd.¹

I enlighet med proposition nr 283 har 1940 års riksdag antagit ytterligare tvenne lagar rörande försäkringsväsendet under krigsförhållanden, nämligen *lag med vissa bestämmelser om inländsk försäkringsrörelse vid krig m. m.* samt *lag med vissa bestämmelser om utländsk försäkringsrörelse här i riket vid krig m. m.*, vilka utfärdats den 21 juni 1940 (nr 541 och 542) och ersatt de två lagarna med i huvudsak likalydande rubriker av den 22 juni 1939 (nr 302 och 301). Sistnämnda lagar skulle vinna tillämpning när Konungen förordnat härom, vilket endast kunde ske »vid krig vari riket befinner sig». Möjligheterna att sätta dessa lagars bestämmelser i tillämpning voro alltså betydligt mera inskränkta än beträffande andra beredskapslagar, vilka gälla icke enbart vid krig utan även vid krigsfara, vari riket befinner sig, samt eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. De nya lagarna ha i detta hänseende givits den sålunda eljest brukade formuleringen beträffande tillämpligheten. En sådan utvidgning har ansetts erforderlig för att möjliggöra tillämpning även under en situation som den förhandenvarande, då landet ej är i krig men förhållandena dock äro sådana, att på grund av i andra länder rådande krig återförsäkringsmöjligheterna i hög grad försvårats. I de nya lagarna, vilka för övrigt i huvudsak överensstämma med de gamla, ha dessutom vissa detaljbestämmelser ändrats, varigenom åsyftats att i olika hänseenden stärka beredskapen på här ifrågavarande område.

Genom kungörelse den 21 juni 1940 (nr 543) har Kungl. Maj:t förordnat, att förenämnda två lagar tills vidare skola äga tillämpning.

Arbetsmarknaden.

Beträffande lagen den 30 december 1939 (nr 934) om *tjänsteplikt* har genom kungörelse den 26 april 1940 (nr 269) förordnats, att 2 kapitlet av denna lag, innehållande bestämmelser om arbetsförmedling, skall äga till-

¹ Lagen om krigsskadeersättning har sedermera ändrats genom lag den 6 december 1940 (nr 980), varigenom även annan lös egendom än den som avses i den ursprungliga lagen gjorts till föremål för statlig krigsförsäkring.

lämpning. Härigenom har förutsättning skapats för genomförande av en effektiv central ledning av arbetsförmedlingsverksamheten.

Senare har genom kungörelse den 28 juni 1940 (nr 636) förordnats, att jämväl tjänstepliktslagens 7 kapitel, innehållande bestämmelser om s. k. allmän tjänsteplikt, skall äga tillämpning. Detta förordnande har föranletts därav, att lagen om tjänsteplikt för medicinalpersonal den 8 december 1939 (nr 832) utlöpt med utgången av juni 1940. Den allmänna tjänstepliktslagen har alltså på denna punkt trätt i stället för nyssnämnda speciella lag. I samband härmed har utfärdats en kungörelse den 28 juni 1940 (nr 637) med *särskilda bestämmelser om tjänsteplikt för medicinalpersonal*, vilken trätt i stället för kungörelsen den 13 december 1939 (nr 904) med föreskrifter jämlikt den speciella medicinaltjänstepliktslagen. (Jfr sid. 170.)

I anledning av framställningar från Gotlands lantarbetsgivareförening samt statens livsmedelskommission förordnade Kungl. Maj:t den 17 april 1940 med stöd av 10 § 2 mom. lantarbetstidslagen, att nämnda lag under tiden t. o. m. den 17 juli 1940 icke skulle äga tillämpning inom 18 särskilda län.

Kort därefter framlade Kungl. Maj:t proposition till riksdagen nr 225 med förslag till lag, varigenom Kungl. Maj:t bemyndigades förordna, att under lagens giltighetstid lantarbetstidslagen ej skulle äga tillämpning. I propositionen anfördes av socialministern, att situationen med avseende å tillgången på arbetskraft för jordbruket vore sådan, att risk förelåge, att behov av suspendering av lantarbetstidslagen i större utsträckning än vad som redan skett måhända för riket i dess helhet inom kort kunde uppstå. Då gällande lag icke innefattade möjlighet för Kungl. Maj:t att fatta beslut i sådant hänseende, syntes Kungl. Maj:t genom särskild lag böra bemyndigas därtill. — Sedan propositionen godkänts av riksdagen, utfärdades lag i ämnet den 10 maj 1940 (nr 309) under titel *lag om meddelande av förordnande att lantarbetstidslagen den 15 juni 1939 (nr 255) icke skall äga tillämpning*. Lagen skulle gälla t. o. m. den 31 oktober 1940.

Även på andra områden gjorde sig behov allt starkare gällande att med hänsyn till rådande läge på arbetsmarknaden kunna tillfälligt sätta delar av gällande sociala lagstiftning ur tillämpning.

I proposition nr 256 framlade Kungl. Maj:t förslag till fullmaktslag i sådant syfte. Förslaget antogs av riksdagen och den 14 juni utfärdades *lag om undantag från gällande bestämmelser rörande arbetstidens reglering m. m.* (nr 484).

Lagen, vilken gäller t. o. m. den 30 juni 1941, stadgar, att Konungen vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger i den omfattning det prövas nödigt förordna, att vad i nedannämnda lagar är stadgat icke skall äga tillämpning.

nämligen lagen om arbetarskydd, lagen om skyldighet i vissa fall att vid flottled anordna härbärgen åt flottningsarbetarna, lagen om arbetstidens begränsning, lagen om vissa inskränkningar beträffande tiden för förläggande av bageri- och konditoriarbete, skogshärbärgeslagen, lagen om semester, sjoarbetstidslagen, lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln samt butiksstängningslagen. Utfärdas sådant förordnande, äger Konungen föreskriva, att handläggningen av fråga, vilken enligt lag som med förordnandet avses tillkommer viss administrativ myndighet, skall ombesörjas av annan myndighet.

Genom denna lag upphävdes den ovan omförmälda lagen om meddelande av förordnande att lantarbetstidslagen icke skall äga tillämpning.

Ur socialministerns i propositionen lämnade allmänna motivering för lagen må anföras följande:

»Den anspänning av alla krafter, som nu erfordras för att vårt land skall kunna motstå den rådande kristidens påfrestningar, föranleder på en mängd områden förändringar av hittills gällande förhållanden. Av olika skäl — bland annat behovet av ökad produktion inom vissa för samhället särskilt betydelsefulla näringsgrenar å ena sidan samt brist på arbetskraft på grund av gjorda inkallelser till militärtjänstgöring å den andra — är det nödvändigt, att de i produktionsverksamheten deltagande prestera arbete i en omfattning, som vida överstiger den i lugna tider vanliga. Att under längre perioder uppnå den önskade ökningen av arbetsprestationen genom en förlängning av arbetstiden utöver den normala torde knappast vara möjligt. Däremot kan det under en relativt kortvarig krissituation i många fall te sig som naturligt, om parterna på arbetsmarknaden överenskomma om en utsträckning av arbetstiden. Det är då erforderligt, att åtgärder vidtagas, så att icke gällande lagstiftning lägger hinder i vägen härför. I den mån det är fallet, måste möjlighet beredas att helt eller delvis kunna sätta lagstiftningen ur tillämpning.»

Andra lagutskottet framhöll i sitt utlåtande över lagförslaget (nr 31) angelägenheten av att en mera väsentlig utsträckning av arbetstiden för de redan anställda icke skedde i fall då ett stegrat behov av arbetskraft utan avsevärd olägenhet kunde tillgodoses genom nyanställning av personal. Utskottet påpekade även, att då vissa parter på arbetsmarknaden träffat avtal rörande spörsmål som avsåges i de uppräknade lagarna kunde ett förordnande enligt undantagslagen icke i och för sig rubba detta avtal. Därför krävdes även, att parterna komme överens om den jämkning, varom fråga var. Den tilltänkta lagens syfte vore att undanröja de hinder för genomförandet av en överenskommelse om sådan jämkning, som rests i gällande lagstiftning.

Angående lagens tillämpning beträffande suspendering av lantarbetstidslagen se sid. 251. I övrigt har Kungl. Maj:t med stöd av densamma i ett mindre antal fall meddelat arbetsgivare dispens från bestämmelser i arbetarskyddslagen.

Den militära beredskapstjänsten.

Kompletterande bestämmelser ha utfärdats angående avlöningen till särskilda grupper av personal, som inkallats till militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering. Det gäller i detta fall lärare vid olika kategorier av skolor (SFS 1940 nr 104—106, 131).

Vidare ha i stället för de tidigare provisoriska bestämmelserna angående understöd till de inkallades familjer, efter beslut av riksdagen i anledning av proposition till 1940 års riksdag nr 93, utfärdats *krigsfamiljebidragsförordning* den 17 april 1940 (nr 223), vilken reglerar de olika former av familjebidrag, som skola utgå vid mobilisering, förstärkt försvarsberedskap eller annan värnpliktsinkallelse jämlikt värnpliktslagens § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2. Tillämpningsföreskrifter härtill ha utfärdats genom kungörelse den 17 april 1940 (nr 224), varigenom förordningen delvis sattes i kraft, krigsfamiljebidragskungörelsen den 3 maj 1940 (nr 322) samt kungörelse den 3 maj 1940 (nr 323), genom vilken förutnämnda förordning i sin helhet sattes i tillämpning. Genom cirkulär den 13 april 1940 (nr 207) har förordnats om tillsättande i kommunerna av familjebidragsnämnder för handläggning av ärenden rörande familjebidrag. Tillsynsmyndighet över verksamheten skall vara statens arbetsmarknadskommission. Prövnings- och besvärmyndigheter äro länsstyrelserna.

De nya bestämmelserna om familjebidrag innebära en väsentlig förbättring av de tidigare utgående familjeunderstöden. Bidragsformerna utgöras av familjepening, bostadsbidrag, näringsbidrag och sjukbidrag. Familjebidrag utgår helt eller delvis efter behovsprövning.

Familjepeningen är graderad efter dyrtor, därvid den för folkpensioneringen gällande indelningen i tre särskilda ortsgrupper skall äga tillämpning. Familjepeningen fastställs särskilt för varje familjemedlem. Bidragsbeloppen utgöra högst för dag i respektive ortsgrupper: för hustru (annan familjemedlem över 16 år, som förestår den värnpliktiges hem) 1: 75, 2: — och 2: 25 kronor samt eljest, om familjemedlemmen uppnått 16 års ålder, 1: —, 1: 25 och 1: 50 kronor och i annat fall 0: 70, 0: 80 och 0: 90 kronor. Av familjepeningen utgår för hustru samt barn och adoptivbarn under 16 år visst grundbelopp utan behovsprövning. Bostadsbidraget är icke maximalt till något visst belopp men må ej överstiga bostadens hyresvärde. Näringsbidraget kan tilldelas värnpliktiga, vilka driva näring eller rörelse, samt avser anställande av arbetskraft för verksamhetens upprätthållande. Bidragets maximum per månad utgör 200 kronor eller, om verksamhetens upprätthållande är av särskild betydelse för det allmänna, 300 kronor. Näringsbidraget utesluter de övriga bidragsformerna.

Kretsen av bidragsberättigade personer har enligt de nya bestämmelserna utvidgats till att under vissa förutsättningar omfatta även värnpliktigs barn

och adoptivbarn över 16 år, föräldrar, adoptant, frånskilda hustru, hustrus barn och adoptivbarn samt husföreståndarinna.

Angående familjebidrag till värnpliktiga, som fullgöra vanliga, även i fredstid förekommande värnpliktsövningar, ha stadganden meddelats i *fredsfamiljebidragsförordningen* den 17 maj 1940 (nr 422) med tillämpningskungörelser samma dag (nr 423 och 424).

De tidigare meddelade bestämmelserna angående *ekonomiskt skydd* mot eventuella påföljder av den militära beredskapstjänsten ha kompletterats genom en lag den 19 april 1940 (nr 233) om anstånd för vissa värnpliktiga med betalning av hyra m. m., vilken omnämns ovan under rubriken moratorielagstiftning m. m., ävensom genom en lag den 14 juni 1940 (nr 505), varigenom det i lagen den 14 oktober 1939 (nr 727) stadgade förbudet mot arbetstagares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring utsträckts att gälla även krigsmaktens reservpersonal och frivilliga vid krigsmakten.

Prisreglering.

Giltighetstiden för *maximiprislagen* den 22 juni 1939 (nr 349) har genom lag den 30 mars 1940 (nr 170) förlängts till utgången av mars 1941.

Penningväsendet.

Giltighetstiden för *valutalagen* den 22 juni 1939 (nr 350) ävensom för lagen den 22 december 1939 (nr 895) angående *rätt för Konungen att meddela särskilda bestämmelser om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse m. m.* har genom lagar den 30 mars 1940 (nr 171 och 172) förlängts t. o. m. den 30 juni 1941.

I kungörelse den 31 maj 1940 (nr 392) har riksbanken medgivits fortsatt befrielse t. o. m. den 30 juni 1941 från *skyldigheten att vid anfordran inlösa av banken utgivna sedlar med guld* efter deras lydelse. Vidare har lagen den 15 december 1939 (nr 850) angående *rätt för Konungen att i vissa fall meddela särskilda bestämmelser om bankaktiebolags kassareserv* genom lag den 31 maj 1940 (nr 393) erhållit förlängd giltighet till utgången av maj 1941. Förordningen den 18 juni 1937 (nr 481) angående *rätt för Konungen att i vissa fall meddela särskilda bestämmelser om stämpelavgift vid köp och byte av fondpapper* har även förlängts att gälla t. o. m. den 31 maj 1941 (SFS 1940 nr 394). Slutligen har riksdagen givit riksgäldskontoret fortsatt bemyndigande t. o. m. den 1 juni 1940 att till riksbanken överlämna skattkamarväxlar.

På framställning av fullmäktige i riksbanken föreslog bankoutsnittet riksdagen (utlåtande nr 24 den 12 april 1940), att vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga av krig föranledda förhållanden fullmäktige skulle äga att tillsvidare, dock längst intill utgången av juni månad 1941, fatta de beslut, som påkallades av förhållandena, även om dessa beslut icke skulle stå i överensstämmelse med föreskrifterna i

bankoreglementet. Riksdagen har tillkännagivit, att hinder häremot icke föreligger.

Beträffande bestämmelser, som utfärdats i syfte att under vissa utomordentliga förhållanden trygga utövändet av de befogenheter, som tillkomma fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret, se ovan sid. 202.

Med stöd av valutalagen har Kungl. Maj:t efter inhämtande av riksdagens godkännande den 25 februari 1940 utfärdat *valutaförordning* (nr 97). Därigenom har den genom valutalagen lämnade fullmakten för genomförande av kontroll över valutarörelserna i enlighet med lagens bestämmelser tagits i anspråk. (Se härom närmare i kapitlet Penningsväsendet, sid. 379.)

Ett tillägg till valutalagen gjordes genom lag den 28 juni 1940 (nr 613), varigenom Konungen, för ökande av kontrollmöjligheterna beträffande stadgade in- och utförselförbud för betalningsmedel m. m., erhöll befogenhet att medgiva polismyndighet, riksbanken eller tjänsteman, som riksbanken därtill förordnade, rätt att öppna och granska brev och andra försändelser till eller från utlandet, som funnes i postverkets vård. Genom förordning samma dag (nr 614) erhöll riksbanken eller av riksbanken förordnad tjänsteman denna rätt.

Det civila luftskyddet.

Åtskilliga författningar ha under förra halvåret 1940 utfärdats, genom vilka systemet för det civila luftskyddet ytterligare utbyggts.

Luftskyddslagen den 11 juni 1937 (nr 504) har genom lagar den 23 februari och den 13 april 1940 (nr 81 och 217) erhållit vissa tillägg, berörande framför allt frågorna om anordnande av skyddsrum samt utrymning och undanförsel, varom särskilda författningar tillkommit.

Rörande *skyddsrum* ha sålunda utfärdats lag den 1 mars 1940 (nr 119) om skyldighet för ägare av anläggningar och byggnader att anordna sådana jämte kungörelse samma dag (nr 120) med närmare bestämmelser i samma ämne. Kungörelsen den 17 april 1940 (nr 232) meddelar föreskrifter om lån av statsmedel för anordnande av skyddsrum. Beträffande utrymnings- och undanförsel författningarna se nedan.

Sistnämnda författningar ha jämväl föranlett ändring av *luftskyddsförfogandelagen* genom lag den 13 april 1940 (nr 219) samt — tillika med andra omständigheter — utfärdandet av ny luftskyddskungörelse den 13 april 1940 (nr 239). I samband härmed ha jämväl genom kungörelser samma dag (nr 240 och 241) vissa ändringar vidtagits i kungörelsen den 3 november 1939 (nr 800) om vad vid luftskyddstillstånd är att i vissa hänseenden iakttaga samt i instruktionen för luftskyddsinspektionen den 11 juni 1937 (nr 506).

Förordnande att luftskyddstillstånd skulle tills vidare i viss utsträckning råda utfärdades genom kungörelser den 9 och 13 april 1940 (nr 192 och 210). I cirkulär till luftskyddsinspektionen samt länsstyrelser och luft-

skyddschefer den 28 juni 1940 (nr 672) meddelades bestämmelser, att, sedan förordnande om luftskyddstillstånd utfärdats, det civila luftskyddet skulle kunna intaga tre olika beredskapsgrader. Cirkuläret föreskrev, att tills vidare beredskapsgraden III (den lindrigaste) skulle inom hela riket tillämpas.

Utrymning.

De med utrymningsväsendet förbundna organisations- och understödsfrågorna ha i huvudsak reglerats genom en rad författningar, utfärdade den 13 april 1940 (nr 215—220). De viktigaste av dessa äro *förordning om utrymningshjälp* (nr 215), *lag om vissa skyldigheter för kommun i avseende å utrymning m. m.* (nr 216) samt *kungörelse om inkvarteringsnämnder* (nr 220). Av betydelse i detta sammanhang är även den samma dag utfärdade luftskyddskungörelsen (nr 239) samt kungörelsen den 31 maj 1940 (nr 419) om tillhandahållande av och redovisning av medel för täckande av inkvarteringsnämnds utgifter.

Förstnämnda författning meddelar bestämmelser angående det understöd, utrymningshjälp, som då luftskyddsart eller annat område utrymmes i anledning av krig eller krigsfara kan genom statens försorg beredas antingen in natura i form av fri resa, förplågnad, inkvartering eller sjukvård eller ock kontant såsom rese-, underhålls-, hyres- eller sjukbidrag. Utrymningshjälp är avsedd att lämnas behövande, vilken tillhör befolkningsgrupp, som av myndighet blivit i vederbörlig ordning ålagd eller uppmanad att i anledning av utrymningen bortflytta till annan kommun.

Kommunerna äro skyldiga att i den omfattning Konungen bestämmer fullgöra arbetsuppgifter, vilka vid utrymning av luftskyddsart eller annat område eller vid planläggning för sådan utrymning uppkomma i avseende på ordnande av inkvartering, handhavande av utrymningshjälp samt ombesörjande av erforderligt bistånd i övrigt åt dem, vilka flyttat från sin bostadsort och tagit uppehåll inom kommunen.

Den centrala ledningen av utrymningsväsendet skall handhas av statens utrymningskommission med biträde inom kommunerna av därvarande luftskyddsmyndigheter, inkvarteringsnämnder och utrymningshjälpnämnder. Se härom kapitel 3, rubrik Utrymning (sid. 227).

Undanförsel av varuförråd.

Den 8 december 1939 uppdrog Kungl. Maj:t åt statens industrikommission och statens livsmedelskommission att verkställa utredning samt framlägga förslag till erforderliga åtgärder för ordnande av den undanförseltjänst, som i dåvarande läge kunde anses påkallad. Såsom ett första resultat av den anbefallda utredningen inkommo kommissionerna den 8 februari 1940 med ett principbetänkande i undanförsel frågan, behandlande den allmänna planläggningen och organisationen av undanförseltjänsten. I anledning av vad i nämnda betänkande föreslagits utfärdade Kungl. Maj:t den 23 februari 1940

kungörelse med vissa bestämmelser angående undanförsel av varuförråd m. m. (nr 113).

Enligt denna kungörelse förstås med undanförsel av varuförråd utspridning eller bortförande av förråden i syfte att i görligaste mån förhindra att de, i händelse av krig, genom fiendens åtgöranden förstöras eller eljest gå förlorade. Med utspridning avses fördelning av ett å en ort befintligt varuförråd å flera förvaringsplatser inom samma ort i avsikt att begränsa verkningarna av anfall från luften. Med bortförande avses förflyttning av varuförråd från en ort till annan med mindre utsatt läge. Utspridningen betraktas såsom en luftskyddsangelägenhet, medan bortförandet däremot icke ansetts böra åvila luftskyddsmyndigheterna. Beträffande bortförande av varuförråd stadgas i kungörelsen, att industrikommissionen och livsmedelskommissionen skola, var och en beträffande varor som falla inom dess verksamhetsområde, planlägga bortförande i erforderlig omfattning av staten tillhöriga förråd; samråd skall därvid ske med de myndigheter, i vilkas vård förråden befinna sig eller vilkas verksamhet eljest äger samband med planläggningen. Planernas verkställande skall vara beroende av Kungl. Maj:ts förordnande därom. Enligt kungörelsen hava de båda kommissionerna vidare att, efter samråd med myndigheter som nyss sagts, i erforderlig utsträckning uppgöra planer för bortförande av förråd, tillhöriga annan än staten, samt att verka för att dessa planer i största möjliga utsträckning på frivillighetens väg genomföras. Det åligger kommissionerna att vid planläggningen inhämta yttrande från överbefälhavaren över rikets försvarskrafter angående frågan, för vilka delar av landet bortförande bör planläggas och till vilka delar av landet förråden böra föras. Kristidsstyrelser och kristidsnämnder skola, enligt de närmare bestämmelser livsmedelskommissionen meddelar, biträda kommissionerna vid fullgörande av de ifrågavarande uppgifterna. Vardera kommissionen skall till chefen för folkhushållningsdepartementet överlämna sådana av kommissionen upprättade planer, som här avses. Vidare stadgas i kungörelsen, att det skall åligga statsmyndighet att vid uppläggande av varuförråd, som med hänsyn till förrådets storlek och varans art kan hava betydelse för folkförsörjningen, samråda med vederbörande kommission angående platsen för förrådets uppläggande. Där statsmyndighet under sin vård har varuförråd å olika orter, skall myndigheten samråda med vederbörande kommission angående den ordning, i vilken förråden skola tagas i anspråk. Bestämmelserna i kungörelsen äga icke tillämpning beträffande försvarsväsendet tillhöriga eller för dess räkning avsatta förråd.

Sedan industri- och livsmedelskommissionerna närmare utrett de med frågan om t v å n g s b o r t f ö r a n d e av varuförråd i enskild ägo sammanhängande rättsliga och ekonomiska spörsmålen och rörande detta ämne utarbetat författningsförslag, som den 24 april 1940 överlämnades till folkhushållningsdepartementet, framlade Kungl. Maj:t på grundval därav proposition till 1940 års riksdag nr 288, vilken av riksdagen godkändes. Härefter

utfärdades den 21 juni 1940 dels *lag om skyldighet att bortföra varuförråd* (nr 645), dels *lag med vissa tillfälliga bestämmelser angående panträtt enligt lagen den 20 juni 1924 (nr 298) om viss panträtt i spannmål* (nr 647), bägge med giltighet till utgången av juni 1941.

Lagen om skyldighet att bortföra varuförråd har karaktär av fullmaktslag, vars särskilda bestämmelser kunna av Kungl. Maj:t bringas i tillämpning under samma förutsättningar och villkor som bestämmelserna i allmänna förfogandelagen. Huvudinnehållet i lagen är följande:

När det finnes erforderligt till förhindrande av att förråd av vara, som är av vikt för befolkningen eller produktionen eller behövlig för krigsbruk eller annat ändamål av betydelse för det allmänna, i händelse av krig genom fiendens åtgöranden förstöres eller eljest går förlorat, äger Konungen eller den han därtill bemyndigat föreskriva, att förrådet skall bortföras från den ort, där det förvaras, till viss ort eller visst område med mindre utsatt läge. Beslut om bortförande skall kunna avse jämväl vad som tillverkas eller eljest framvinnes efter beslutets meddelande. För ändamål, som nyss sagts, må även kunna föreskrivas, att vara eller visst varuparti ej må föras till visst område av riket eller ock ditföras allenast efter erhållet tillstånd och på föreskrivna villkor. Där ej angivits att bortförandet skall ske genom myndighets försorg, skall det ankomma på ägaren eller innehavaren att verkställa bortförandet. För transport som ägare eller innehavare verkställt till fullgörande av beslut om bortförande samt för lämnat biträde vid bortförande, som sker genom myndighets försorg, utgår ersättning av allmänna medel om och i den mån ej omständigheterna till annat föranleda. För kostnad som eljest åsamkas ägaren eller innehavaren kan ersättning av allmänna medel erhållas efter vad som finnes skäligt, där kostnaden ej står i uppenbart missförhållande till den nytta åtgärden kan anses medföra för honom. Ersättningsbeloppet fastställs av riksvärderingsnämnden. Uppgiftsplikt angående innehavda förråd föreligger i samma omfattning som enligt allmänna förfogandelagen. Härjämte meddelas straffbestämmelser.

Lagen med tillfälliga bestämmelser angående *panträtt i spannmål* avser att möjliggöra, att förråd av spannmål, som är pantförskrivet enligt bestämmelserna i lagen om viss panträtt i spannmål, må kunna bortföras utan att därigenom panthavarens rätt äventyras.

Samtidigt med utfärdandet av förenämnda författningar utfärdade Kungl. Maj:t jämväl kungörelse (nr 646) att lagen om skyldighet att bortföra varuförråd skulle tills vidare äga tillämpning ävensom förordning (nr 648) med närmare bestämmelser angående tillämpningen av densamma.

I enlighet med bestämmelserna i förenämnda kungörelse den 23 februari 1940 ha efter av industri- och livsmedelskommissionerna verkställd planläggning varuförråd i ganska stor omfattning förflyttats och upplagts inom av överbefälhavaren anvisade områden. Härvid har man sökt i möjligaste

mån upplägga varorna på sådant sätt, att vid förrådens ianspråktagande dubbeltransporter undvikas.

Rörande *utspridningen av varuförråd* ha anvisningar meddelats av industrikommissionen, livsmedelskommissionen och luftskyddsinspektionen, vari närmare redogöres för vilka myndigheter som skola ha befattning med planlägningsarbetet samt lämnas föreskrifter angående planläggningens utförande. Industri- och livsmedelskommissionerna bestämma efter samråd med överbefälhavaren för vilka orter utspridning skall planläggas samt vilka förråd som skola utspridas. Luftskyddsinspektionen lämnar ur luftskyddssynpunkt erforderliga anvisningar rörande den utsträckning, i vilken planläggning bör äga rum. Länsstyrelserna utfärda de bestämmelser, som erfordras för planernas genomförande. Förslag till utspridningsplan uppgöras av kristidsnämnderna enligt luftskyddschefernas anvisningar och underställas vederbörande länsstyrelse för godkännande. De skola minst en gång årligen revideras av luftskyddscheferna. Genomförandet av utspridningsplanerna sker vid luftskyddstillstånd efter förordnande genom allmän kungörelse. Ledningen av verksamheten åvilar därvid luftskyddscheferna. Om för planernas genomförande tvångsåtgärder måste vidtagas, grundas dessa på lagen om förfoganderätt för luftskyddets behov.

Förteckning å författningar, som utfärdats angående *utlänningskontroll, spioneri, sabotage samt ordnings- och säkerhetsförhållanden, tryckfrihet* m. m. under krig eller krigsfara etc., meddelas i bilaga 1.

---

3. Kristidsorganisationen.

Det under år 1939 skapade systemet av kristidsorgan har under första halvåret 1940 i flera hänseenden utbyggt. Sålunda ha vissa helt nya centrala kristidsmyndigheter tillkommit, av vilka de viktigaste äro tvenne för krigsmaterielproduktionen och krigsindustriens mobilisering betydelsfulla nämnder samt organ för planläggning och verkställande av utrymning i händelse av krig eller krigsfara och för revision av kristidsförvaltningen. Vidare ha vissa tidigare inrättade, mera provisoriskt organiserade myndigheter givits en fastare uppbyggnad och samtidigt tillagts nya eller vidgade arbetsuppgifter. Så har fallet varit beträffande organen för arbetsmarknadens reglering, priskontrollen och informationsväsendet. Slutligen har en koncentration skett av förut fristående myndigheter genom upprättandet av ett enhetligt centralorgan för bränsleärenden. I flera fall har därjämte beträffande alltjämt kvarstående myndigheter en ytterligare utveckling ägt rum i fråga om den inre organisationen. Särskilt gäller detta statens industrikommission, vilken i samband med verksamhetens intensifiering till följd av det alltmer skärpta krisläget svällt ut på ett anmärkningsvärt kraftigt sätt. Även systemet av lokala kristidsorgan har utvidgats och delvis ombildats, så framför allt på arbetsmarknads- och bränsleområdena samt i fråga om uppgifter som sammanhånga med utrymningsväsendet och understödsåtgärderna för den till militärtjänst inkallade personalen.

Livsmedelshushållningen.

På livsmedelshushållningens område har vad *den centrala organisationen* beträffar några ändringar av betydelse ej skett i det under hösten 1939 uppbyggda organisationssystemet.

I fråga om *den lokala kristidsorganisationen* äro däremot vissa nyheter att anteckna. Sålunda ha genom kungörelse den 28 juni 1940 (nr 643) vissa organisatoriska ändringar genomförts i de genom kungörelsen den 8 september 1939 (nr 657) för kristidsstyrelserna meddelade bestämmelserna. Livsmedelskommissionen skall enligt kungörelsen bland kristidsstyrelses ledamöter utse en till vice ordförande i styrelsen. För att lätta ordförandens arbetsbörda har vidare föreskrivits, att ej endast ordföranden

utan efter hans bestämmande vice ordföranden eller annan ledamot av kristidsstyrelsen kan besluta i löpande ärenden. I brådskande fall kan beslut å styrelsens vägnar fattas av ordföranden eller vice ordföranden jämte minst två ledamöter. Styrelsen kan ock till ordföranden eller vice ordföranden jämte minst två ledamöter delegera beslutanderätten i vissa grupper av ärenden.

Föreståndare för vid kristidsstyrelse inrättat kontor skall, där kontorets verksamhet närmast är hänförlig till annan central kristidsmyndighets arbetsområde än livsmedelskommissionens, utses av förstnämnda myndighet. Införandet av denna bestämmelse var närmast föranlett av den ombildning av den lokala bränsleorganisationen, som skedde i samband med inrättandet av en särskild statens bränslekommission. Härvid förordnades nämligen, att de förutvarande vedkontoren skulle fr. o. m. den 1 augusti 1940 ersättas av vid kristidsstyrelserna inrättade bränslekontor (se sid. 221).

Med kontrollstyrelsen träffade livsmedelskommissionen i mars 1940 överenskommelse, att viss personal vid systembolagen skulle få tagas i anspråk för den på kristidsstyrelserna ankommande kontrollen och licensgivningen i samband med de på olika varuområden anordnade försäljnings- och förbrukningsregleringarna. Till följd härav ha fr. o. m. april månad till biträde åt kristidsstyrelserna inrättats kontrollbyråer vid systembolagen, för vilka livsmedelskommissionen betalat ersättning till extra personal, som anställts speciellt för det ifrågakvarande arbetet, samt till bolagens fasta befattningshavare för dylikt arbete på övertid.

Industrien.

Statens industrikommission utbyggdes successivt under vårens lopp genom inrättande av nya avdelningar och byråer. Vid juni månads utgång funnos jämte kansliet, som inneslöt en särskild utredningsbyrå för huvudsakligen statistiskt arbete, följande avdelningar: en bränsle- och kraftavdelning, en järnavdelning, en verkstadsavdelning, en metallavdelning, en kemisk avdelning, en textilavdelning, en läderavdelning, en krigsindustriavdelning och en byggnadsavdelning. Kemiska avdelningen var uppdelad på särskilda byråer för smörjoljor, kemikalier, gummivaror, fettämnen samt pressmassor och läkemedel m. m. Inom järnavdelningen hade inrättats en järnbrukens fördelningscentral med särskild uppgift att på de särskilda järnbruken fördela statliga order på järn- och stålområdet. Dessutom funnos vissa fristående byråer, nämligen en juridisk byrå, en prisbyrå och en undanförelsebyrå. Ett stort antal tekniska sakkunniga hade av kommissionen utsetts med anknytning till kommissionens olika avdelningar.

En beskärning av området för industrikommissionens verksamhet skedde fr. o. m. den 1 juli 1940 därigenom att kommissionens befattning med bränsle- och kraftärenden då överflyttades till den nyinrättade bränslekommissionen (se nedan). I samband därmed avvecklades industrikommissio-

nens bränsle- och kraftavdelning. Å andra sidan samlades hos kommissionen alla krisärenden rörande smörjmedel. Kommissionens instruktion ändrades i anledning av de vidtagna organisationsförändringarna genom kungörelse den 14 juni 1940 (nr 582).

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 21 mars 1940 inrättades en *statens ammunitionsnämnd* med uppgift att ordna ammunitionstillverkningen för försvarsväsendet. Förslag till upprättande av ett dylikt organ hade framlagts i skrivelse den 1 mars av statens industrikommission och statens krisrevision (se sid. 231). Åtgärden motiverades av önskemålet att ställa ammunitionsanskaffningen för försvarsväsendet under en central tekniskt och kommersiellt sakkunnig ledning. Härigenom komme en rationell planläggning av krigsindustrien att underlättas, varjämte de arbetstyngda militära förvaltningsmyndigheterna befriades från en del av sina arbetsuppgifter. Vidare borde en centralisering av ammunitionsanskaffningen för hela försvarsväsendet skapa ökade möjligheter för ernående av en ur försvarsynpunkt riktig och lämplig avvägning vid tillgodoseende av de olika försvarsgrenarnas ammunitionsbbehov.

Ammunitionsnämnden, som är direkt underställd Kungl. Maj:t, skall bestå av högst sju av Kungl. Maj:t utsedda personer, varav en ordförande och verkställande ledamot.

Nämnden skall för försvarsväsendets räkning omhänderhava anskaffningen av ammunition och för dennas framställning erforderliga förnödenheter; dock skall anskaffning av torpeder tillsvidare vara undantagen från nämndens verksamhetsområde. Konstruktions- och försöksverksamhet samt anskaffning av för denna verksamhet erforderliga ammunitionseffekter skola fortfarande åvila försvarsväsendets vederbörande myndigheter. Anskaffning av ammunition och förnödenheter härtill från utlandet må äga rum först efter av Kungl. Maj:t lämnat medgivande.

Ammunitionsanskaffningen sker efter därom från de centrala förvaltningsmyndigheterna gjorda framställningar. Å nämnden ankommer därvid att vidtaga samtliga erforderliga åtgärder för leveransernas fullgörande till dess den färdiga varan avlämnats hos vederbörande förvaltningsmyndighet, däri inbegripet jämväl materielkontroll, provskjutningar m. m. Nämnden skall även likvidera varorna hos vederbörande fabrikanter och i mån av leveranser till förvaltningsmyndigheterna beredas ersättning från till myndigheternas förfogande ställda anslagsmedel.

Konstruktionsritningar och specifikationer för den ammunitionstillverkning, som skall handhavas av nämnden, ställas till dess förfogande från vederbörande förvaltningsmyndighet.

Nämnden äger efter samråd med vederbörande centrala förvaltningsmyndighet i form av beställningar taga i anspråk tillverkningskapaciteten hos försvarsväsendets under myndigheten sorterande fabriker och anstalter.

Nämnden skall i sin verksamhet ställa sig till efterrättelse de anvisningar i fråga om krigsberedskapens tillgodoseende, som må lämnas av överbefälhavaren över rikets försvarskrafter. Förutom med vederbörande centrala förvaltningsmyndigheter, skall den även samråda med statens industrikommission.

Efter framställning av statens industrikommission och statens krisrevision bemyndigade Kungl. Maj:t den 5 april 1940 chefen för försvarsdepartementet att tillkalla särskilda sakkunniga för att biträda med utredning angående organisationen av och driften vid vissa till försvarsväsendet hörande fabriker och industriella anläggningar m. m. Sedan de sakkunniga i skrivelse den 11 maj 1940 fullgjort sitt uppdrag, beslöt Kungl. Maj:t den 24 maj 1940 inrätta ett särskilt organ, *försvarsväsendets verkstadsnämnd*, för att direkt under Kungl. Maj:t i tekniskt och ekonomiskt hänseende handha ledningen av driften vid vissa försvarsväsendet tillhörande fabriker och anstalter, nämligen till tygstationerna hörande tygverkstäder, lantförsvarets ammunitionsfabriker, försvarsväsendet tillhörande krutfabriker, lantförsvarets och flygvapnets laborerings- och apteringscentraler, Carl Gustafs stads gevärsfaktori, centrala torpedverkstaden, försvarsväsendets kemiska anstalt ävensom de försvarsväsendets verkstäder och anstalter i övrigt, som av Kungl. Maj:t särskilt bestämdes.

Syftet med nämndens tillsättande har främst varit att ernå en rationellare planläggning och driftledning vid de nämnda anläggningarna än som med förutvarande organisation kunnat äga rum. Därjämte har åsyftats en avlastning från de militära förvaltningsmyndigheterna av en del tyngande arbetsuppgifter.

Nämnden skall bestå av högst sju av Kungl. Maj:t utsedda personer, varav en ordförande och en verkställande ledamot.

Enligt den samtidigt utfärdade instruktionen för nämnden skall det åligga denna att tillse, att tillverkningen vid ovan omnämnda fabriker och anstalter bedrivs i enlighet med rationella grunder och med största möjliga effektivitet, att låta vidtaga eller hos Kungl. Maj:t föreslå erforderliga åtgärder för fabrikernas och anstalternas utvidgning såväl i lokalhänseende som i fråga om utrustning med maskiner, verktyg och förråd, att tillse, att i möjligaste mån rättvisande och enhetliga principer tillämpas vid prissättningen av tillverkade artiklar och förnödenheter, att handhava och redovisa de medel, som ställas till nämndens förfogande, att till chefen för försvarsdepartementet avgiva fortlöpande rapporter angående nämndens verksamhet samt att hos Kungl. Maj:t göra de framställningar, vilka kunna finnas av förhållandena påkallade.

I sin verksamhet skall nämnden ställa sig till efterrättelse de anvisningar i fråga om krigsberedskapens tillgodoseende, som må lämnas av överbefälhavaren över rikets försvarskrafter, ävensom samråda med vederbö-

rande förvaltningsmyndigheter samt med statens industrikommission och med statens ammunitionsnämnd. Innan nämnden vidtager åtgärder av större principiell betydelse, bör nämnden underställa frågan därom Kungl. Maj:ts prövning.

Verksamheten vid förenämnda fabriker och anstalter skall äga rum för de militära förvaltningsmyndigheternas och statens ammunitionsnämnds räkning. Tillverkning för enskildas räkning må äga rum endast efter medgivande av nämnden.

Bränslehus hållningen.

Vid inrättandet av statens industrikommission uppdrogs ledningen av regleringsverksamheten på bränsle-, smörjmedels- och kraftområdet åt nämnda kommission. Fortfarande kvarstodo emellertid de förut tillskapade bränslenämnderna, nämligen statens kolnämnd, statens vednämnd, bensin- och oljenämnden samt statens gengasnämnd. Deras verksamhet underordnades i viss utsträckning industrikommissionen, men de intogo alltjämt en ganska självständig ställning framför allt som anskaffningsorgan. Denna ordning befanns snart mindre ändamålsenlig, och behov framträdde av en fastare och mera koncentrerad ledning på ifrågavarande försörjningsområde.

Genom beslut den 10 maj 1940 uppdrog Kungl. Maj:t åt ordförandena i rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, statens industrikommission, statens vednämnd, statens sjöfartsnämnd och statens transportkommission att undersöka lämpligheten av en omorganisation av den centrala krisförvaltningen, såvitt anginge handläggningen av frågor om landets kraft- och bränsleförsörjning samt transportväsen och sjöfart, i syfte att uppnå en enhetligare behandling av berörda frågor. Utredningsmännen avlämnade den 31 maj 1940 utlåtande jämte förslag, vilket beträffande bränsle- och kraftfrågorna gick ut på att de särskilda bränslenämnderna skulle försvinna och den centrala kristidsförvaltningen på bränsle- och kraftförsörjningens område koncentreras till ett organ. Majoriteten av utredningsmännen föreslog, att för ändamålet skulle inrättas en ny, självständig centralmyndighet, medan två av dem föreslogo, att koncentrationen skulle åstadkommas genom en utbyggnad av industrikommissionen. Kungl. Maj:t följde den förra linjen, och genom beslut den 14 juni 1940 förordnades om inrättande fr. o. m. den 1 juli 1940 av *statens bränslekommission*, för vilken instruktion utfärdades samma dag (SFS nr 581).

Bränslekommissionens uppgift är enligt instruktionen att under Kungl. Maj:t handha ledningen av den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga regleringen av bränsleförsörjningen. Det skall därjämte åligga kommissionen att handlägga frågor rörande gasgeneratorer för motordrift samt att, efter förordnande av Kungl. Maj:t, omhänderha den centrala drifttekniska ledningen av den elektriska kraftproduktionen och

distributionen samt av det tekniska samarbetet mellan olika kraftföretag inom landet ävensom att handlägga de övriga uppgifter, som av Kungl. Maj:t till kommissionen överlämnas.

Genom särskild kungörelse (nr 583) ha till bränslekommissionen överförts de uppgifter rörande försörjningen med bränsle och elektrisk kraft, som förut tillkommit industrikommissionen, samt de uppgifter som tillkommit kolnämnden, vednämnden, bensin- och oljenämnden (med undantag av ärenden rörande smörjmedel) samt gengasnämnden. De fyra nämndernas verksamhet har härmed upphört. Smörjmedelsfrågorna åter, vilka förut åtminstone delvis handlagts av bensin- och oljenämnden, ha i sin helhet överflyttats till industrikommissionen (SFS nr 584).

Rörande organisationen på vedbränsleområdet har jämlikt kungörelse den 28 juni 1940 (nr 644), såsom ovan nämnts, den förändring skett (med tillämpning från 1 augusti 1940), att statens vednämnds lokala organ, vedkontoren, ersatts av vid kristidsstyrelserna inrättade *bränslekontor*. Vad förut stadgats rörande vedkontoren skulle därefter i stället ha avseende å kristidsstyrelserna.

Enligt bränslekommissionens instruktion skall det med avseende å bränsleförsörjningen särskilt åligga kommissionen

att skaffa sig möjligast fullständiga kännedom om landets tillgångar och behov av bränslen,

att verka för importens upprätthållande eller, enligt Kungl. Maj:ts bestämmande, själv föranstalta om behövliga inköp från utlandet samt de inköpta varornas fraktande till landet,

att planlägga och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra erforderliga åtgärder för den inhemska bränsleproduktionens ordnande och bedrivande på ett ändamålsenligt sätt,

att förbereda och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra regleringar rörande den inrikes handeln med och dispositionen över olika slag av bränslen samt att, efter erhållet bemyndigande, för statens räkning övertaga förråd av bränsle,

att studera och befrämja produktionen och användningen av bränslen, som lämpa sig såsom ersättning för under normala förhållanden nyttjade bränslen,

att verka för besparing i och rationalisering av bränsleanvändningen,

att planlägga och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra erforderliga regleringar i fråga om användningen av bränslen,

att verkställa utredningar rörande prisförhållanden och, i den mån det ej förbehållits Kungl. Maj:t eller annan myndighet, bestämma eller överenskomma om priser och övriga försäljningsvillkor beträffande sådant bränsle, som underkastats statlig reglering, samt

att samverka med vederbörande militära förvaltningsmyndigheter för tillgodo-seende av krigsmaktens behov.

Bränslekommissionen skall bestå av en ordförande och chef samt minst två och högst sex ledamöter. Bland ledamöterna utser Kungl. Maj:t en att vara vice ordförande och chefs ställföreträdare. Till ledamöter har Kungl. Maj:t, utom ordföranden, tills vidare förordnat fyra personer.

Hos kommissionen har förutom ett gemensamt kansli, omfattande sekretariat, kameralbyrå och juridisk byrå, inrättats en planlägningsavdelning, en vedavdelning, en kolavdelning, en bensin- och oljeavdelning samt en gengasbyrå och en kraftbyrå. Planlägningsavdelningen har uppdelats på två sektioner, en för industri- och hushållsbränsle och en för trafikbränsle. Dessutom finnas särskilda tjänstemän för träkolsärenden och torvärenden.

Vid kommissionens sida är som rådgivande organ ställt ett bränslekommissionens råd.

De allmänna bestämmelserna i instruktionen angående samarbete med andra myndigheter och med näringslivets representanter samt angående sättet för ärendenas handläggning inom kommissionen m. m. överensstämmer i det väsentliga med föreskrifterna i industri- och livsmedelskommissionernas instruktioner.

Försäkringsväsendet.

Genom beslut den 5 maj 1940 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för folkhushållningsdepartementet att förordna högst fem personer att såsom sakkunniga biträda statens krigsförsäkringsnämnd vid handläggning av ärenden angående tillvaratagande av svenska varuägares intressen utomlands, vilka föranleddes av det inträffade avbrottet i de svenska sjöfartsförbindelserna västerut (se nedan sid. 357). Departementschefen förordnade samma dag tre sakkunniga och den 1 juni 1940 ytterligare en. För här avsedda ärendens skötsel inrättades inom krigsförsäkringsnämnden en särskild avdelning (avdelning 3), fördelad på tre byråer, nämligen en allmän byrå, en försäljningsbyrå och en granskningsbyrå.

Arbetsmarknaden.

Den statens arbetsmarknadskommission, som organiserats i september 1939, hade formellt enbart rådgivande karaktär och icke någon administrativ befogenhet. I en den 12 februari dagtecknad promemoria, vilken upprättats inom socialdepartementet, framlades emellertid förslag om tillskapandet av en kommission, organiserad jämväl för utförande av rena förvaltningsuppgifter på arbetsmarknadsområdet.

I promemorian anfördes, att olika omständigheter aktualiserat frågan om utbyggnad och omorganisation av arbetsmarknadskommissionen. På grund av att olika, inbördes stridiga anspråk på yrkeskunnig arbetskraft framfördes på arbetsmarknaden, hade det kommit att framstå som önskemål av största praktiska vikt, att närmast under Kungl. Maj:t tillskapades ett centralt organ för handhavande av frågor om fördelning av tillgänglig arbetskraft samt att lokala organ funnes i varje län för samma frågor, särskilt i avseende å arbetsförmedlingsverksamheten. Några redan befintliga lokala myndigheter, över vilka det tilltänkta centralorganet lämpligen kunde förfoga för dessa syften, funnes icke. Kristidsstyrelserna, vilkas utnyttjande eljest låge närmast till hands, vore icke sammansatta med hänsyn till dessa nya arbetsuppgifter. Ännu en omständighet syntes giva anledning att över-

våga en omläggning av arbetsmarknadskommissionens verksamhet. Enligt 3 § lagen om tjänsteplikt skulle tillämpningen av lagen och med stöd därav meddelade föreskrifter närmast under Kungl. Maj:t åligga den myndighet, i lagen kallad riksarbetsstyrelse, som Kungl. Maj:t därtill förordnade, och i varje län skulle under riksarbetsstyrelsens ledning lagens tillämpning ombesörjas av en lokal myndighet kallad länsarbetsstyrelse. Då den centrala ledningen av arbetsförmedlingsverksamheten torde vara oskiljaktigt förbunden med dessa uppgifter, syntes denna verksamhet även böra kombineras med ledningen av den offentliga arbetsförmedlingen. Den blivande arbetsmarknadskommissionens uppgifter skulle sålunda vara att leda den offentliga arbetsförmedlingsverksamheten, att genomföra den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga regleringen av arbetskraftens användning samt att vara riksarbetsstyrelse enligt lagen om tjänsteplikt.

I avgivet yttrande tillstyrkte arbetsmarknadskommissionen de organisationsförslag, som framlagts i promemorian, och desamma upptogos sedermera med vissa ändringar i Kungl. Maj:ts proposition nr 216 till 1940 års lagtima riksdag. Därvid gjordes emellertid en viktig utbyggnad av förslaget. Departementschefen anförde, att han funnit tiden vara inne för en omläggning av organisationen, som i promemorian endast antytts som ett ytterligare steg på den anvisade vägen, nämligen att det allmännas åtgärder av skilda slag inom arbetsmarknadsområdet organisatoriskt sammanfördes på en hand. Propositionen innehöll i anslutning härtill förslag, att den centrala ledningen såväl av arbetsförmedlingen som av hjälpverksamheten vid arbetslöshet skulle sammanföras hos statens arbetsmarknadskommission, vilken även skulle fungera som riksarbetsstyrelse enligt lagen om tjänsteplikt och tillsynsmyndighet enligt krigsfamiljebidragsförordningen. Förslaget utgick från att bestämmelserna i 2 kap. i lagen om tjänsteplikt omedelbart skulle träda i tillämpning och att sålunda den offentliga arbetsförmedlingen skulle tills vidare ställas under ledning av statliga myndigheter.

Riksdagen beslöt i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag, och den 7 maj förordnade Kungl. Maj:t, att statens arbetslöshetskommission och den statens arbetsmarknadskommission, som tillsatts i september 1939, skulle upphöra med sin verksamhet samt att den av dessa kommissioner bedrivna verksamheten skulle övertagas av ett nytt organ, benämnt *statens arbetsmarknadskommission*. Samtidigt utsågos ledamöter och chefstjänstemän i kommissionen och fastställdes instruktion för densamma (SFS nr 326).¹

Instruktionen anger som kommissionens allmänna åliggande att under Kungl. Maj:t handha ledningen av den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga regleringen av arbetskraftens användning samt av viss hjälpverksamhet, som äger samband därmed.

Till fullgörande av denna uppgift har kommissionen att verka för en planmässig fördelning av tillgänglig civil arbetskraft för olika uppgifter

¹ Instruktionen har genom kungörelser den 31 augusti och den 18 oktober 1940 (nr 812 och 887) undergått vissa ändringar.

efter vad kommissionen, med ledning av Kungl. Maj:ts därom givna föreskrifter och andra myndigheters för sina verksamhetsområden meddelade beslut och önskemål, finner bäst främja rikets säkerhet och folkförsörjningen.

För att vid en sådan fördelning bereda ökad tillgång på arbetskraft för betydelsefulla uppgifter har kommissionen att i mån av behov söka befordra arbetstagares omflyttning olika orter eller yrken emellan ävensom främja användning av arbetskraft, som eljest icke är helt utnyttjad. Kommissionen bör, företrädesvis i samarbete med befintliga organisationer, söka intressera företagare och arbetstagare härför samt verka för tillämpning av sådana arbetsformer och arbetsvillkor, som underlätta omflyttning av arbetskraft eller lämpa sig för arbetstagare, vilka sakna yrkesvana eller kunna användas för nya uppgifter endast viss tid under dagen eller viss tid under året. Kommissionen har vidare att planera och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra åtgärder från det allmännas sida i samma syfte, såsom yrkesutbildning för underlättande av omflyttning av arbetskraft eller bidragsverksamhet för täckande av särskilda av sådan omflyttning föranledda kostnader.

För genomförande av nämnda uppgifter åligger det kommissionen att skaffa sig fullständigast möjliga kännedom om tillgången på arbetskraft av olika slag och dennas beskaffenhet samt om behovet av arbetskraft för olika ändamål. I detta syfte har kommissionen att planera och, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, genomföra inventering och registrering av företag och arbetskraft. Kommissionen bör vidare verkställa beräkningar av de förändringar i fråga om behov av arbetskraft och tillgång därpå, som kunna antagas inträda framdeles, samt planlägga de åtgärder, som föranledas därav.

Arbetsmarknadskommissionen skall vara riksarbetsstyrelse enligt lagen den 30 december 1939 (nr 934) om tjänsteplikt. I denna egenskap har den till åliggande bl. a. att planlägga och förbereda lagens tillämpning för olika fall, att uppgöra förslag till härför erforderliga föreskrifter och instruktioner m. m. samt att, när kommissionen finner läget det påkalla, hos Kungl. Maj:t göra framställning om tillämpning av lagen.

I enlighet med därom särskilt utfärdade föreskrifter skall arbetsmarknadskommissionen vidare utöva den centrala ledningen av statlig och statsunderstödd hjälpverksamhet vid oförvälad arbetslöshet.

Slutligen har kommissionen att vara tillsynsmyndighet enligt krigsfamiljebidragsförordningen den 17 april 1940 (nr 223).

Arbetsmarknadskommissionen består av en ordförande och chef samt åtta ledamöter, samtliga förordnade av Kungl. Maj:t. Av ledamöterna är en vice ordförande och chefens ställföreträdare. Vid kommissionens sida är såsom rådgivande församling ställt arbetsmarknadskommissionens råd med av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. I behandlingen inom kommis-

sionen av ärende av större vikt böra, i den mån förhållandena det medgiva, deltaga ledamöter av rådet, vilka företråda näringsområde, organisation eller erfarenhetsområde, som ärendet berör. Rådet i sin helhet kan även inkallas till överläggning. Kommissionen äger utse sakkunniga att fortlöpande biträda densamma vid utredning och handläggning av vissa ärenden eller grupper av ärenden.

Kommissionens kansli har fördelats på fem byråer, nämligen en teknisk byrå, en socialhjälpbyrå, en arbetsförmedlingsbyrå, en byrå för planläggning, registrering m. m. samt en kanslibyrå.

Till biträde åt den nya arbetsmarknadskommissionen i fråga om dess verksamhet som central myndighet för den offentliga arbetsförmedlingen ha tillsatts *länsarbetsnämnder*, en för varje län, samt en arbetsnämnd för Stockholm. Föreskrifter rörande dessa kommissionens lokala organ ha utfärdats genom kungörelse den 7 maj 1940 (nr 328).

Länsarbetsnämnd skall vara länsarbetsstyrelse enligt lagen om tjänsteplikt. Som sådan åligger det nämnden att enligt anvisningar av arbetsmarknadskommissionen planlägga och förbereda lagens tillämpning för olika fall inom länet samt att, där Kungl. Maj:t så förordnat, handha ledningen av den offentliga arbetsförmedlingen inom länet.

Länsarbetsnämnd består av en ordförande och två ledamöter, alla utsedda av Kungl. Maj:t. Vid nämndens sida är ställt ett länsarbetsnämndens råd med liknande ställning i förhållande till nämnden som arbetsmarknadskommissionens råd i förhållande till kommissionen. Som verkställande tjänsteman skall hos varje länsarbetsnämnd vara anställd en av arbetsmarknadskommissionen utsedd direktör. Därest arbetsförmedlingsanstalt, som finnes anordnad enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, ställts under länsarbetsnämndens ledning, äger nämnden disponera anstaltens personal jämväl för nämndens verksamhet i övrigt.

Genom kungörelse den 26 april 1940 (nr 269) förordnade Kungl. Maj:t, att 2 kap. tjänstepliktslagen, innefattande bestämmelser angående den offentliga arbetsförmedlingens ställande under statlig ledning, skulle äga tillämpning. I anslutning därtill föreskrevs genom kungörelse den 7 maj 1940 (nr 329), att fr. o. m. den 20 maj 1940 tills vidare t. o. m. den 31 mars 1941 skulle i varje län samt i Stockholms stad den eller de arbetsförmedlingsanstalter, som finnes anordnade enligt lagen den 15 juni 1934 om offentlig arbetsförmedling, stå under ledning av vederbörande länsarbetsnämnd och utöver dem eljest åliggande uppgifter fullgöra vad enligt tjänstepliktslagen ankomme på arbetsförmedlingsanstalt ävensom i övrigt biträda länsarbetsnämnden.

Prisreglering.

Den prisövervakningsuppgift, som åvilat de enligt Kungl. Maj:ts beslut den 26 augusti 1939 tillkallade prissakkunniga, har överlåtits på ett fastare organiserat organ, *statens priskontrollnämnd*, vilken därjämte erhållit vissa specificerade uppdrag i anslutning till prisregleringslagen den 8 december 1939 (nr 838). Instruktion för nämnden har utfärdats den 12 april 1940 (nr 206). Nämnden har förlagts under folkhushållningsdepartementet under det att prissakkunniga sorterade under finansdepartementet.

Priskontrollnämndens allmänna uppgift anges i instruktionen vara att handha den under rådande utomordentliga förhållanden erforderliga övervakningen av den allmänna prisutvecklingen i landet. Nämnden skall även handha de övriga uppgifter, som av Kungl. Maj:t överlämnas till densamma. Det skall särskilt åligga nämnden att med uppmärksamhet följa prisutvecklingen inom landet samt föranstalta om härför erforderliga anmälningar från näringsorganisationer och företag angående planerade och vidtagna prishöjningar, att, i den mån så finnes erforderligt, verkställa utredning rörande anledningarna till planerade prishöjningar, att, i den mån så finnes lämpligt, förhandla och träffa överenskommelser med näringsorganisationer och företag angående prissättningen å av dem saluförda förnödenheter samt att, då fråga är om prishöjning av betydelse för den allmänna prisutvecklingen eller eljest för folkhushållningen, anmäla ärendet till Kungl. Maj:t.

Nämnden har vidare att i enlighet med prisregleringslagen till Kungl. Maj:t inrapportera inträffade förhållanden för vidtagande av därav påkallade i lagen föreskrivna åtgärder ävensom att handlägga andra i samband med lagens tillämpning stående ärenden.

Nämnden skall bestå av minst tre av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter, av vilka Kungl. Maj:t utser en till ordförande och en till vice ordförande. Vid nämndens sida är ställt ett rådgivande organ, priskontrollnämndens råd, utsett av Kungl. Maj:t. Nämnden äger i övrigt utse personer med erfarenhet om förhållandena inom särskild näringsgren att biträda vid utredning och handläggning av ärenden rörande näringsgrenen (tekniskt sakkunniga). Den har ock befogenhet att anlita särskilda ombud med uppgift att granska priskalkyler och prissättningar inom näringsorganisationer och företag.

Det av prissakkunniga inledda samarbetet med näringslivets organisationer har avsetts att skola fullföljas av nämnden, och en särskild bestämmelse härom ingår i instruktionen.

Penningväsendet.

Efter att ha inhämtat riksdagens samtycke utfärdade Kungl. Maj:t den 25 februari 1940 en valutaförordning (nr 97), innebärande att den Kungl. Maj:t genom valutalagen den 22 juni 1939 meddelade fullmakten i vissa

hänseenden bragtes i tillämpning (se sid. 379). För handhavande av den härigenom igångsatta valutaregleringen inrättades samtidigt ett *valutakontor*. Instruktion för detta organ utfärdades ävenledes den 25 februari (SFS nr 125).

Valutakontoret är enligt instruktionen riksbankens organ för handläggning av frågor rörande tillämpning av valutaförordningen. Dess styrelse utgöres av riksbankschefen med vice riksbankschefen som suppleant samt ytterligare högst sex ledamöter, vilka jämte suppleanter förordnas av Kungl. Maj:t. Ordförande är riksbankschefen och vid förfall för honom vice riksbankschefen.

Det åligger styrelsen bl. a. att besluta i de frågor, som enligt valutaförordningen ankomma på riksbankens prövning, att träffa för verksamhetens organiserande och utövande erforderliga anstalter, att meddela de närmare föreskrifter, som kunna erfordras för tillämpningen av de för valutakontorets verksamhet givna bestämmelserna samt att hos Kungl. Maj:t göra de framställningar, som kunna finnas av förhållandena påkallade.

Styrelsen antager verkställande direktör och annan erforderlig personal. I den utsträckning det är möjligt är styrelsen anbefalld att antaga den arbetskraft riksbanken kan ställa till förfogande.

Utrymning.

Åtgärder för utrymning av vissa befolkningsgrupper från särskilt hotade orter vid krig eller krigsfara ankommo enligt de ursprungliga luftskyddsförfattningarna på luftskyddsinspektionen och de lokala luftskyddsmyndigheterna. Genom beslut den 26 januari 1940 befriades emellertid luftskyddsinspektionen från detta bestyr i och med tillsättandet av en särskild under socialdepartementet sorterande *statens utrymningskommission* närmast som ett provisoriskt organ för att förbereda och planlägga utrymningen intill dess en mera definitiv organisation komme till stånd.

I det uttalande till statsrådsprotokollet, vari direktiven för utrymningskommissionens verksamhet angåvos, framhöll socialministern, att utrymningen lämpligen borde handhas som en självständig samhällelig uppgift. Även om bortflyttningen innebure en luftskyddsåtgärd, vore den i högre grad ett arbetsmarknadsproblem än ett luftskyddsproblem. Lika mycket vore den även ett socialt understödsproblem och fordrade därför en central myndighet samt lokalorgan med utpräglad social kompetens. Ytterligare ett skäl för utbrytningen vore, att problem av liknande karaktär som de, vilka uppstode på grund av bortflyttning vid luftskyddstillstånd, kunde uppstå genom en av militära skäl betingad utrymning eller vid en flyktingsinvasion från utlandet. Icke minst för att undvika konflikter i fråga om inkvartering för olika ändamål vore en centralisering av bortflyttningsåtgärderna behövlig.

Kommissionens uppgifter under dess provisoriska skede bestodo i huvudsak i att öva tillsyn över dels registreringen av utrymningsklientelet på

utrymningsorterna, dels de lokala transportförberedelserna på utrymningsorterna och dels inventering, inredning och utrustning av inkvarteringsutrymmen på inkvarteringsorterna jämte övriga åtgärder för de bortflyttades mottagning därstädes.

Sedan författningar angående åtskilliga med utrymningen sammanhängande förhållanden utfärdats (SFS 1940 nr 215—220, se sid. 212), befanns tiden inne att giva utrymningskommissionen en fastare organisation, och instruktion för densamma utfärdades den 13 april 1940 (nr 297). Enligt denna instruktion åligger det kommissionen att handha den centrala ledningen och övervakningen av de åtgärder, som erfordras för förberedande och verkställande av luftskyddsarts eller annat områdes utrymning i anledning av krig eller krigsfara och för inkvartering av dem, som därvid flytta från sin bostad eller bostadsort. Det åligger vidare kommissionen att jämlikt förordningen om utrymningshjälp den 13 april 1940 (nr 215) utöva den centrala ledningen och övervakningen av frågor om utrymningshjälp samt vidtagande av nödiga förberedande åtgärder härför, att förbereda de statliga åtgärder, som kunna anses påkallade för mottagande av en mera omfattande flyktingström från annat land, att uppgöra evakueringsplaner för arkivalier, samlingar m. m., som innehas av statliga myndigheter och institutioner, samt att föra det centralregister, varom stadgas i kungörelsen den 26 maj 1939 (nr 414) med vissa bestämmelser om företrädesrätt med avseende å planläggning av rekvisition och förfogande m. m. Kommissionen har att till fullföljande av sitt uppdrag förskaffa sig kännedom dels om antalet barn, åldringar och sjuka eller eljest arbetsoförmögna personer i luftskyddsarter och andra områden, vilka kunna bli föremål för utrymning, dels ock angående inkvarteringsmöjligheterna inom de delar av riket, som skola tjäna såsom inkvarteringsområden, att fastställa utrymningsplaner för orter eller områden, beträffande vilka planläggning för utrymning skall äga rum, att inom de delar av riket, som luftskyddsinspektionen förordnat såsom lämpliga för inkvartering, anvisa inkvarteringsområden, att i frågor rörande utrymning utfärda erforderliga anvisningar till ledning för myndigheter, enskilda sammanslutningar och allmänheten samt att hos Kungl. Maj:t eller vederbörande myndigheter föreslå de åtgärder, som kunna finnas påkallade för fullgörandet av kommissionens arbetsuppgifter och ej kunna av kommissionen på egen hand vidtagas.

Utrymningskommissionen består av ordförande och ledamöter, förordnade av Kungl. Maj:t. Antalet ledamöter är ej i instruktionen fixerat. Vid kommissionens sida är ställd en rådgivande nämnd, vars ledamöter utses av Kungl. Maj:t.

Handhavandet inom de särskilda inkvarteringskommunerna av de arbetsuppgifter, vilka vid utrymning uppkomma beträffande ordnandet av inkvartering, meddelandet av statlig utrymningshjälp samt ombesörjandet av erforderligt bistånd i övrigt åt dem, som efter bortflyttning tagit uppe-

håll inom kommunen, ankommer på kommunala *inkvarteringsnämnder*. Särskild inkvarteringsnämnd, vari en ledamot utses av länsstyrelsen, skall tillsättas inom kommun, till vilken enligt förefintliga planer för utrymning ett större antal personer skall bortflytta. Eljest skall kommunen uppdraga åt annan kommunal myndighet än fattigvårdsstyrelse att vara inkvarteringsnämnd. Den närmaste tillsynen över särskild inkvarteringsnämnds verksamhet utövas av en av utrymningskommissionen efter samråd med länsstyrelsen förordnad inkvarteringschef.

Inom utrymningskommunerna besörjas de lokala åtgärderna beträffande utrymningshjälpens förberedande och handhavande av dem, som därstädes utöva ledningen av luftskyddet. Frågor angående skyldighet att ersätta statsverket för erhållen utrymningshjälp prövas inom vederbörande kommun av en särskild *utrymningshjälpsnämnd* på tre personer. Ordföranden i sådan nämnd utses av länsstyrelsen.

Informationsverksamhet.

Den vid krigets början anordnade organisationen för den statliga informationsverksamheten med en tremannanämnd och en under denna fungerande informationsbyrå jämte en granskningsbyrå hade en provisorisk karaktär och var avsedd att bestå till dess en fastare ordning på detta område hunnit genomföras.

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 26 januari 1940 inrättades i tremannanämndens ställe en *statens informationsstyrelse*, sorterande liksom nämnden under utrikesdepartementet. Samtidigt utfärdades instruktion för styrelsen att gälla fr. o. m. den 1 februari (SFS nr 60).¹

Informationsstyrelsens uppgift är att vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga av krig föranledda förhållanden under Kungl. Maj:t handha ledningen av den erforderliga särskilda informationsverksamheten samt övervakningen av alla slags skildringar för allmänheten, såsom genom tidningar, tidskrifter, böcker, muntliga föredrag, bilder, film, radio, grammofonskivor m. m. Informationsverksamhetens syfte anges i instruktionen vara dels att bereda allmänheten upplysning rörande statsmakternas åtgöranden och ändamålet därmed ävensom andra förhållanden av allmänt intresse, dels ock att motverka utländsk opinionsbildning i för landet ogynnsam riktning. Övervakningsverksamheten avser att förebygga, att sådana skildringar lämnas allmänheten, som med hänsyn till det politiska och militära läget icke böra förekomma. Styrelsen skall ock tillhandagå verk och myndigheter med upplysningar.

Till fullgörande av ovannämnda uppgifter skall det särskilt åligga styrelsen att granska inom landet utkommande eller hit införda tryckalster ävensom i

¹ I instruktionen ha genom kungörelser den 25 oktober 1940 (nr 920) och den 7 februari 1941 (nr 63) införts vissa ändringar.

största möjliga utsträckning andra i utlandet utgivna tryckalster, som kunna antagas vara avsedda att införas hit eller eljest beröra landets intressen,

att anordna avlyssning av utländska radioutsändningar, som kunna antagas beröra landets intressen,

att på lämpligt sätt upptaga och ordna vid granskningen av tryckalster eller avlyssnandet av radioutsändningar framkommet eller eljest tillgängligt material, som finnes vara av betydelse för styrelsens verksamhet,

att öva tillsyn å det nyhets-, bild- och filmmaterial, som publiceras inom landet eller härifrån förmedlas till utlandet för publicering, samt, om anledning därtill yppas, vidtaga eller hos Kungl. Maj:t föreslå åtgärder, som finnas påkallade till vinnande av det i 1 § tredje stycket angivna syftet,

att jämväl eljest med upplysningar, råd och anvisningar bistå utgivare av tidningar och andra tryckalster samt bild- och filmproducenter,

att planlägga och bedriva annan erforderlig upplysnings- och propagandaverksamhet inom och utom landet,

att hos chefen för justitiedepartementet anmäla sådana missbruk av tryckfriheten, som skada landets intressen, samt

att mottaga ansökningar från svenska medborgare om auktorisering såsom krigskorrespondenter och med eget utlåtande översända ansökningarna till högkvarteret.

Den styrelsen åliggande befattningen med till riket ej införda utländska tryckalster, utländska radioutsändningar och för utlandet avsett nyhetsmaterial, upplysnings- och propagandaverksamheten i utlandet ävensom upplysningsverksamheten rörande rikets förhållande till främmande makter skall i samverkan med informationsstyrelsen ombesörjas av utrikesdepartementets pressbyrå.

Informationsstyrelsen skall bestå av en av Kungl. Maj:t förordnad ordförande och chef, en likaledes av Kungl. Maj:t förordnad vice ordförande och souschef, chefen för utrikesdepartementets pressbyrå, en militär ledamot, som förordnas av Kungl. Maj:t efter förslag av överbefälhavaren över rikets försvarskrafter samt ytterligare högst två av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter.

Inom styrelsen har jämlikt Kungl. Maj:ts beslut upprättats — förutom ett gemensamt sekretariat — dels en upplysningsavdelning för frågor rörande upplysnings- och propagandaverksamhet inom landet, dels en allmän avdelning för övriga styrelsen åvilande arbetsuppgifter. Särskilda sektioner ha inom sistnämnda avdelning bildats för olika grenar av verksamheten, nämligen en för granskning av tryckalster etc., en för rådgivnings- och dispensfrågor samt en för film- och bildfrågor.

För stödjande av informationsstyrelsens förbindelse med pressen har jämlikt instruktionen inrättats ett pressråd, bestående av sex av utrikesministern tillkallade representanter för pressen, medan för samverkan med filmföretagen inrättats ett filmråd.

Slutligen har, efter av styrelsen i samråd med de folkliga bildningsorganisationerna verkställd utredning, under styrelsen organiserats en sektion

för kulturell folkberedskap, kallad »Folkberedskapen». Dess uppgift skall vara att stödja folkföreningarna i deras arbete för andlig försvarsberedskap, att samordna från olika håll vidtagna åtgärder på detta område och ge de lokala organen impulser till intensifiering av arbetet samt att utöva upplysningsverksamhet rörande förhållanden i samband med krisläget. Sektionens arbete har fördelats på en nämnd och en byrå, vid sidan av vilka ställts ett rådgivande organ, folkberedskapens råd, bestående av ett antal företrädare för olika bildningsorganisationer och folkrörelser.

Revision av krisorganens förvaltning.

Redan i september 1939 togs inom finansdepartementet under övervägande frågan om ordnandet av kontrollen å den ekonomiska verksamheten vid krisorganen. Inom departementet utarbetades en promemoria i ämnet, vari föreslogs tillsättande av särskilda överrevisorer, vilka skulle ha att pröva ändamålsenligheten av de av krisorganen vidtagna åtgärderna. För kameral revision förordades inrättande av ett särskilt revisionsorgan, som delvis skulle ställas under riksräkenskapsverkets överinseende men samtidigt vara utredningsorgan åt överrevisorerna. I utlåtande över promemorian tillstyrkte riksräkenskapsverket i huvudsak förslaget, dock att den kamerala granskningen ansågs böra utföras inom överrevisionen.

Innan frågan hann avgöras av Kungl. Maj:t, togs den även upp inom riksdagen. I anledning av en från statsrevisorerna till urtima riksdagens första särskilda utskott ställd promemoria uttalade sig sålunda riksdagen i skrivelse den 13 december 1939 för tillsättandet av en särskild revisionsnämnd för utövande av kontroll över de utgifter, som direkt föranleddes av de utav den rådande krisen framkallade åtgärderna på olika områden. Härmed åsyftades emellertid även utgifterna vid försvarsväsendet.

Den 19 januari 1940 beslöt Kungl. Maj:t inrättande av *statens krisrevision*. Instruktion för densamma utfärdades den 16 februari (SFS nr 111). Enligt denna är det ifrågavarande organets uppgift att utöva revision och kontroll av statsutgifter, föranledda av krisläget. Under dess granskning skall falla ej blott den statliga verksamhet, som utövas av eller i samarbete med de organ, vilka inrättats för tillgodoseende av behov sammanhängande med krisläget, utan även de till försvarsväsendet hörande myndigheternas ekonomiska förvaltning.

Krisrevisionen har enligt instruktionen att öva tillsyn å att den verksamhet, som faller under dess granskning, anordnas på ändamålsenligt, planmässigt och sparsamt sätt. Särskilt bör beaktas, att myndighet, som bedriver upphandling, tillverkning, försäljning eller ekonomisk verksamhet i övrigt, härvid tillämpar affärsmässiga grunder.

Krisrevisionens granskning avser i fråga om försvarsväsendets myndigheter endast själva förvaltningen och bedrives i allmänhet genom stickprovsundersökningar. Fortlöpande räkenskapsgranskning utövar revisio-

nen däremot beträffande de egentliga krisorganen. De myndigheter, som sålunda under första halvåret 1940 underkastats jämväl kameral granskning från krisrevisionens sida voro: under utrikesdepartementet informationsstyrelsen, under socialdepartementet utrymningskommissionen, under kommunikationsdepartementet transportkommissionen samt under folkhushållningsdepartementet livsmedelskommissionen jämte kristidsstyrelserna, industrikommissionen med de fyra bränslenämnderna, handelskommissionen, sjöfartsnämnden, krigsförsäkringsnämnden, priskontrollnämnden och reservförrådsnämnden. Undantagen från krisrevisionens granskning är arbetsmarknadskommissionen, för vilken särskilda överrevisorer förordnats.

Därest krisrevisionen finner, att för ett ekonomiskt utnyttjande av personal, medel eller materiel organisatoriska eller andra åtgärder äro påkallade, har revisionen att fästa vederbörande myndighets uppmärksamhet härpå eller, där så erfordras, för Kungl. Maj:t framlägga de förslag revisionen anser lämpliga. Finner krisrevisionen anledning till erinran mot vidtagen åtgärds ändamålsenlighet och prövar ej revisionen med hänsyn till de omständigheter under vilka åtgärden vidtagits eller till andra förhållanden saken kunna bero vid de upplysningar, som lämnats av vederbörande myndighet, har revisionen att till Kungl. Maj:t inberätta vad som förekommit. Därest vid räkenskapsgranskningen påträffas någon oriktighet och rättelse ej av vederbörande myndighet vidtages inom skälig tid, har krisrevisionen att — om anmärkningen finnes vara av betydelse — göra anmälan hos Kungl. Maj:t om förhållandet.

Krisrevisionen består av ett i instruktionen ej närmare angivet antal ledamöter, vilka förordnas av Kungl. Maj:t. Bland ledamöterna — från början åtta — utser Kungl. Maj:t en ordförande och en jourhavande ledamot. Revisionen äger i mån av behov anlita särskilda sakkunniga. Det förutsättes, att revisionen skall kunna arbeta på avdelningar samt att särskilda uppgifter kunna meddelas de olika ledamöterna enligt revisionens eget bestämmande.

Rörande krisrevisionens verksamhet under första halvåret 1940 må särskilt nämnas de gemensamt med industrikommissionen gjorda framställningar till Kungl. Maj:t, vilka resulterat i inrättandet av statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd (se sid. 218 och 219).

4. Jordbruket och livsmedelshushållningen.

Försörjningsläget.

De allmänna betingelserna för livsmedelsförsörjningen, vilka ännu vid årets början syntes fullt tillfredsställande, undergingo genom handelsavspärrningen efter den 9 april en avgjord försämring. Vårt land blev därigenom hänvisat till att i allt väsentligt bygga sin hushållning på livsmedelsområdet på det egna jordbrukets produktion samt avkastningen av den inhemska trädgårdsskötseln och fisket. Avspärrningen medförde krav på en långt mera ingående reglering och detaljplanering av såväl produktion som konsumtion än vad förut ansetts erforderligt.

Handelskvarnarnas lager av inhemsk brödsäd voro vid årets början betydligt större än ett år tidigare men minskades under vårens lopp till ungefär normal storlek. Statslagren av vete hade sedan höstens början utökats med c:a 50 000 ton vete, medan däremot lagren av råg något minskats. Importsituationen var fram till april relativt gynnsam.

Den stränga vinterkölden och den mindre fördelaktiga väderleken under våren medförde dåliga skördeutsikter för höstsäden. I skörderapporten per den 31 maj angavs för höstveten en konditionssiffra av endast 1.9 och för höstråg en siffra av 2.7 (medelgod skörd betecknas med 3). Stora arealer, speciellt för vete, hade måst harvas upp för att besås med vårsäd. Bättre syntes utsikterna för fodersäden. Vallarna angåvos ha övervintrat bra men försenats i sin utveckling genom den torra och kalla väderleken under våren.

Uppgifterna för slaktdjursbesiktningarna under första halvåret 1940 visade i stort sett normala siffror, dock med någon nedgång beträffande svinslakt under de sista månaderna, vilket väl får anses ha sammanhang med den hämmade fläskexporten. Mjölproduktionen, sådan den belyses av siffrorna för vid mejerierna invägd mjölk, föredde påtaglig minskning i jämförelse med siffrorna för föregående år, speciellt under maj och juni. Därmed följde ock en relativt sett minskad produktion av smör ehuru ingalunda av den storleksordning, att det, vid bortfallandet av smörexporten, påverkade den inhemska förbrukningens omfattning. I stället uppstod här ett visst överskott på smör för hemmamarknaden, vilket föranledde ett temporärt inställande av produktionen av hushållsmargarin.

Generellt sett kan sägas, att under hela den ifrågavarande tiden försörjningsläget var tillfredsställande beträffande såväl vegetabiliska lantbruksprodukter — dock med visst undantag för ärter och havre — som beträffande animalier. Tillgången på konstgödsel och kraftfoder kunde ännu betraktas som relativt god, ehuru väl en viss skärpning av den redan under hösten 1939 införda förbrukningsregleringen särskilt i fråga om kraftfoder befanns påkallad.

De i stort sett ogynnsamma väderleksförhållandena gävo emellertid anledning till farhågor för produktionen av flertalet växtslag för den stundande skördeperioden, varför, då hänsyn jämväl togs till importsvårigheterna i fråga om behövliga produktionsförnödenheter, försörjningsutsikterna för kommande konsumtionsår tedde sig betydligt förmörkade. Detta motiverade, att inom regleringsorganet på livsmedelsområdet — statens livsmedelskommission — omfattande arbeten utfördes för revidering med hänsyn till det ändrade läget av tidigare uppgjorda produktions- och fördelningsplaner. Produktionsplaneringen inriktades främst på att åstadkomma arealutvidgningar och ökade skördar för brödsäd och potatis samt ett uppdrivande på olika vägar av den inhemska produktionen av äggviterikt kreatursfoder som ersättning för den bortfallna importen.

Åtgärder ha av livsmedelskommissionen i samarbete med lantbruksstyrelsen vidtagits för att intensifiera upplysnings- och rådgivningsverksamheten i produktionsfrämjande riktning. Vissa av de hos hushållningssällskapet anställa tjänstemännen — konsulenter och vandringsrättare m. fl. — har man sökt frigöra för det på det aktuella försörjningslägets förbättring siktande upplysningsarbetet. Propaganda har i övrigt i stor omfattning bedrivits genom skrifter och föredrag etc.

Prisreglerande åtgärder.

Systemet för de prisreglerande åtgärderna på jordbruksområdet, den s. k. jordbruksregleringen, fullföljdes under första halvåret 1940 i enlighet med vid urtima riksdagen 1939 fattade beslut.

Det må beträffande tillämpningen särskilt omnämnas, att mjölkavgiften fr. o. m. den 1 januari 1940 nedsattes från 2 till 1·5 öre per kilogram (kung. 30 december 1939 nr 947) samt att margarinaccisen fr. o. m. den 9 februari nedsattes från 60 till 55 öre per kilogram (kung. 2 februari 1940 nr 57). Beträffande användningen för mjölkregleringsändamål av de inflytande medlen meddelades i fråga om de s. k. producentbidragen ändrade bestämmelser genom kungörelsen den 30 december 1939 (nr 963).

I överensstämmelse med riksdagsbeslutet föreskrev Kungl. Maj:t den 12 januari 1940, att stödköp av spannmål ej längre skulle företagas, samt uppdrog åt Svenska spannmålsaktiebolaget att handha fullgörandet av den av riksdagen beslutade inlösningsgarantien beträffande brödsäd under iakttagande av vissa utav livsmedelskommissionen föreslagna bestämmelser. Bo-

laget skulle sålunda till ett pris av lägst kronor 21:50 per deciton under tiden 1 juni—31 juli 1940 inköpa all inom landet odlad, salubjuden spannmål av vete och råg av fullgod, kvarnduglig samt vid normal skötsel lagringsduglig beskaffenhet och som hembjödtes bolaget före den 15 maj 1940. I avsikt att förhindra en stegring i mjölpriserna bemyndigades livsmedelskommissionen genom k. brev den 30 december 1939 att med kvarnföretag, som bedrev handelsförmalning i egentlig mening, träffa vissa avtal rörande utförsäljningspriset å mjöl. Med stöd härav bestämde kommissionen, att sådan kvarn, som förband sig att vid försäljning av mjöl ej tillämpa högre priser än som beträffande vetemjöl och rågsikt med högst en krona och beträffande sammalet rågmjöl med högst två kronor överstege priserna den 1 september 1939, skulle äga rätt att intill den 1 september 1940 dels erhålla en ersättning av två kronor per deciton för förmald råg, dels från Svenska spannmålsaktiebolaget för sin förmalning erhålla vete och råg till ett pris för deciton fritt kvarnplatsen, som för hela vagns- eller båtlasten understeg kronor 21:50 med $\frac{1}{2}$ öre för varje dag som leveransen ägde rum tidigare än 1 juni 1940.

För genomförandet av de prisreglerande åtgärderna på jordbruksområdet, i den mån jordbrukets prisregleringsfond ej lämnade tillgång till medel, hade 1939 års urtima riksdag å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1939/40 under titeln Prisreglerande åtgärder anvisat ett reservationsanslag av 30 milj. kronor. Å tilläggsstat II anvisade 1940 års riksdag i enlighet med proposition nr 209 för samma ändamål ytterligare 50 milj. kronor, varav dock 15 milj. kronor skulle stå till Kungl. Maj:ts förfogande för genomförande av prisrabatterning å smör för behövande familjer.

Prisreglerande åtgärder för konsumtionsåret 1940/41. Vid 1939 års urtima riksdag lämnades Kungl. Maj:t stora befogenheter i fråga om de fortsatta regleringsåtgärderna på jordbrukets område. Det ansågs icke möjligt att i dåvarande läge bedöma den i samband med kriget inträffade krisens verkningar på jordbruket. Betydande svårigheter hade redan då i flera avseenden drabbat denna näringsgren. Med hänsyn till de hinder, som uppstått för en obehindrad import och export, ansågs av största vikt att produktionen av jordbruksalster upprätthölls och i möjligaste mån stimulerades. Svårigheterna till följd av krisen skärptes genom de under våren 1940 inträffade händelserna, varigenom Sveriges handelsförbindelser västerut ytterligare inskränktes och till slut nästan helt stoppades.

Det inträdda laget och de ovissa framtidsutsikterna framhävde nödvändigheten av att jordbruksproduktionen erhöll erforderlig stimulans. Det var tydligt, att prisregleringssystemet måste inriktas främst med hänsyn till detta mål.

Livsmedelskommissionen, som i skrivelse den 26 april 1940 framlade förslag till fortsatta prisreglerande åtgärder på jordbruksområdet, hade härvid funnit det lämpligast att med avseende å prisavvägningen endast avgiva

förslag för den närmaste tiden och under antagande av i stort sett oförändrade produktionsförutsättningar. I den mån förhållandena ändrades, borde enligt kommissionens mening Kungl. Maj:t äga befogenhet att vidtaga de justeringar beträffande regleringsanordningarna, som betingades av utvecklingen. Kungl. Maj:t borde således, därest en mera betydande ändring i jordbrukets produktionskostnader under regleringsåret skulle äga rum, äga vidtaga sådan jämkning av regleringen, att jordbruket erhöle täckning för produktionskostnadsstegringen sedan krigets utbrott. Kommissionen ansåg, att i dylikt syfte en höjning av priserna på såväl animalier som cerealier borde kunna ifrågakomma. Kungl. Maj:t borde vidare äga befogenhet att utan hinder av meddelade beslut eller gjorda uttalanden vidtaga sådana ändringar i regleringen, som påkallades av försörjningspolitiska hänsyn. Framställningen av sådana för befolkningen nödvändiga jordbruksprodukter, å vilka brist föreläge, borde med begagnande av denna fullmakt få stimuleras genom lämplig prisreglering.

Kommissionen hade låtit verkställa undersökningar rörande den stegring, som sedan krigets början uppkommit i fråga om jordbrukets inkomster och utgifter. Enligt dessa undersökningar skulle jordbruket som helhet genom de åtgärder, som beslutats av 1939 års urtima riksdag, i stort sett erhållit kompensation för de efter krigsutbrottet skedda produktionskostnadsstegringarna. Om prisläget för åren 1935—37 betecknades med 100, hade från regleringsåret 1938/39 till regleringsåret 1939/40 generalindex för produkter stegrats med 13·3 procent, medan generalindex för utgifter under samma tidrymd visade en ökning med 8·6 procent. Den gjorda undersökningen finge anses ge en i det väsentliga riktig bild av prisförändringarna för jordbrukets produkter och produktionsfaktorer.

I huvudsaklig anslutning till livsmedelskommissionens förslag framlade Kungl. Maj:t proposition i ämnet till 1940 års riksdag (nr 276). Riksdagen godkände i enlighet med jordbruksutskottets utlåtande (nr 60) de av Kungl. Maj:t i propositionen framlagda särskilda förslagen (skr. nr 427). Utskottsutlåtandet, som av riksdagen till Kungl. Maj:t överlämnades, innehöll dock på vissa punkter uttalanden, som något skilde sig från vad i propositionen anförts.

Riksdagens beslut innehöll såsom väsentligt moment, att samtliga gällande regleringsanordningar skulle bibehållas, även om en del av dem icke kunde tillämpas under den tid kriget påginge. De grundläggande av riksdagen antagna regleringsförfattningarna ävensom andra av riksdagen lämnade bemyndiganden, vilkas giltighet utgick under löpande regleringsår, borde till följd härav förlängas på ytterligare ett år. I övrigt innehöll riksdagsbeslutet generellt medgivande för Kungl. Maj:t »att vidtaga erforderliga åtgärder för reglering nästkommande regleringsår av produktions- och avsättningsförhållandena på jordbrukets område i huvudsaklig överensstämmelse med av departementschefen i propositionen angivna riktlinjer.»

Beträffande prispolitikens inriktning i stort angåvo dessa riktlinjer helt allmänt, att denna i fråga om jordbrukets produkter borde så handhas, att för landets försörjning erforderlig produktion ernåddes. Kungl. Maj:t skulle erhålla fullmakter att med beaktande av inträffade kostnadsökningar för produktionen avvåga prisnivån. Över huvud skulle Kungl. Maj:t äga befogenhet att utan hinder av meddelade beslut eller gjorda uttalanden handha jordbruksregleringen samt vidtaga av omständigheterna påkallade ändringar i densamma.

Vad angår mjölkregleringen innehöll det i propositionen framlagda, av riksdagen sanktionerade programmet i stort sett följande.

Reglerna för utbetalning av prisutjämningsbidrag för produktmjölk samt pristillägg för landssmör skulle bibehållas i huvudsak oförändrade. Prisutjämningsbidragen skulle dock differentieras på så sätt, att högre bidrag komme att utgå under vintern samt vår- och höstmånaderna. Härigenom åsyftades att vinna en viss utjämning av växlingarna i mjölkproduktionen mellan de olika årstiderna. En förhöjning av smörpriset med 25 öre per kilogram borde vidtagas snarast möjligt med hänsyn till det ändrade läget i fettförsörjningsfrågan. Genom denna höjning komme kostnaderna för prisutjämning på produktmjölken att minska. Med hänsyn till att de tre nordligaste prisutjämningsdistrikten till följd av smörexportens upphörande komme att gå miste om det särskilda tillägg, som utgått såsom gottgörelse för distriktens andel i exportkostnaderna, skulle de gällande särskilda tilläggen till prisutjämningsbidragen i sagda distrikt höjas i mellersta Norrlands distrikt från 0·5 till 1·5 öre, i Västerbottens distrikt från 1·5 till 2 öre och i Norrbottens distrikt från 2·5 till 3 öre per kilogram produktmjölk. Anordningen med s. k. producentbidrag till mindre mjölkproducenter skulle bibehållas. Under månaderna oktober—mars skulle bidraget höjas från 2 till 3 öre.

Frågan huruvida mjölkavgift alltjämt borde utgå hade varit föremål för behandling redan vid 1939 års urtima riksdag. Kungl. Maj:t erhöi då befogenhet att besluta om mjölkavgift skulle uttagas eller ej ävensom i förstnämnda fall med vilket belopp avgiften skulle utgå. Med hänsyn till att läget på jordbrukets område alltjämt var synnerligen svåröverblickat och då det var angeläget att priset för konsumtionsmjölken komme i full paritet med priset för produktmjölken, föreslogs i propositionen, att Kungl. Maj:t lämnades befogenhet att besluta i förevarande fråga under beaktande av vad omständigheterna kunde påkalla. Jordbruksutskottet anmärkte på denna punkt, att utskottet funne sådana betänkligheter resa sig mot avgiftens slopande, att det för sin del icke kunde förorda ett dylikt steg.

I propositionen omförmäldes, att flerstädes ett kringgående av mjölkregleringen kunnat förmärkas, därigenom att smör återfördes till grädde. Genom detta förfarande hade vissa avnämare av grädde, såsom konditorer och restauratörer, kunnat förskaffa sig denna vara till väsentligt lägre pris än

som kunde anses berättigat med hänsyn till mjölkregleringens syfte. Till förhindrande av ett sådant kringgående föreslog Kungl. Maj:t utfärdandet av bestämmelser av innebörd att envar som annorledes än till förbrukning i eget hushåll återförde av honom inköpt smör till grädde skulle erlägga en viss avgift, som bestämdes av Kungl. Maj:t. Som maximum för avgiften föreslogs 1 krona 50 öre per kilogram smör; avgiften skulle utgöra lägst 50 kronor för varje hel eller påbörjad kalendermånad, under vilken tillverkningen bedrevs. Det vid propositionen fogade författningsförslaget i ämnet godkändes av riksdagen.

I avseende på fettförsörjningen erinrades i propositionen om de redan vidtagna provisoriska anstalterna för reglering av landets försörjning med fettämnen (se sid. 257 ff.). Beträffande de åtgärder, som i fortsättningen kunde tarvas på detta område, borde det ankomma på Kungl. Maj:t att fatta beslut. Härvid syntes ett av livsmedelskommissionen i skrivelse den 8 mars 1940 framlagt förslag om prisrabattering jämväl å margarin böra komma under överbägande. För att möjliggöra ett genomförande av detta förslag begärde Kungl. Maj:t bemyndigande — vilket ock av riksdagen meddelades — att förordna om uttagande av tilläggsaccis å margarin och andra i margarinaccisförordningen avsedda varor med ett belopp om högst 1 krona 50 öre per kilogram. — Rörande det tillämpade rabattsystemet för smör framförde jordbruksutskottet vissa erinringar i anledning av i ämnet väckta motioner.

På slaktdjursområdet föreslogos inga ändringar i gällande grunder för regleringen. I den mån ett överskott på fläsk uppkomme, borde detta undandragas marknaden genom upplagring. Viss upplagring av nötkött borde även ifrågakomma. Längre fram under nästa regleringsår kunde någon nedgång befaras i fläskproduktionen. Skulle denna begränsning av produktionen få alltför stor omfattning, borde Kungl. Maj:t äga möjlighet att företaga mera direkt produktionsfrämjande ingripanden. Priserna borde stå i visst lämpligt förhållande till foderpriserna. De borde tillåtas variera med hänsyn till tillgång och efterfrågan. På Kungl. Maj:t borde få ankomma att vidtaga erforderliga åtgärder för att få till stånd en lämplig prisbildning i fråga om kött och fläsk.

Priserna å ägg borde hållas i samma relation till produktionskostnaderna som eftersträvades för övriga produkter för att tillgodose det egna folkhushållets behov. Skulle överskott av ägg tidvis uppkomma i marknaden, borde viss lagring företagas för att upprätthålla priserna vid lämplig nivå.

Rörande fodermedlen anmärktes, att en icke obetydlig begränsning av användningen av fodermedel måst företagas till följd av importsvårigheterna. Med hänsyn härtill syntes en utökning och effektivisering av den inhemska foderproduktionen böra stödjas. I fråga om prisläget för foder-

medel syntes lämpligt att låta priserna intaga ett naturligt jämviktsläge med utgångspunkt från gällande animalie- och brödsädspriser.

I fråga om brödsädsregleringen hade vid 1939 års urtima riksdag beslut fattats om återgång till inlösningsförfarandet. Detta borde alltjämt bibehållas. Att i förväg binda statsmakterna i avseende på inlösningspriserna syntes icke lämpligt. De borde dock fastställas i god tid före höstsådden. I fråga om priset på råg hade det ansetts böra övervägas att bestämma inlösningspriset något högre än för vete med hänsyn till att rågproduktionen under senare år avtagit. Skulle skörden av vete och råg komma att understiga landets normala behov, borde hinder icke resas mot att marknadspriset stege något över den mot inlösningspriserna svarande prisnivån. En alltför kraftig stegring av mjölpriserna borde emellertid å andra sidan motverkas. Vad angick veteavgiften borde det liksom under löpande regleringsår få avgöras av Kungl. Maj:t, huruvida avgifter skulle upptagas eller ej och i förstnämnda fall med vilket belopp.

Till särskilda åtgärder till stöd för jordbruket i Norrland borde liksom under löpande budgetår ett belopp av 900 000 kronor ställas till förfogande ur jordbrukets prisregleringsfond.

Kostnaderna för regleringsåtgärderna under budgetåret 1940/41 beräknades av Kungl. Maj:t till i runt tal 120 milj. kronor. Ett reservationsanslag till prisreglerande åtgärder på jordbrukets område äskades å nyssnämnda belopp. Med utgångspunkt från ett höjt smörpris beräknades kostnaderna fördela sig med 65 milj. kronor på mjölkregleringen, 3 milj. kronor på slaktdjursregleringen, 4 milj. kronor på äggregleringen, 1 milj. kronor på fodermedelsregleringen, 500 000 kronor på brödsädsregleringen och 46 milj. kronor på matfettregleringen.

Samtliga skatter och avgifter i samband med jordbruksregleringen föreslogos fr. o. m. den 1 juli 1940 skola inflyta direkt i budgeten och alltså ej längre tillföras jordbrukets prisregleringsfond resp. fonden för täckande av förluster å spannmålsregleringen.

Såväl de i propositionen framförda anslagsäskandena som förslaget angående den ändrade budgetredovisningen biföllos av riksdagen.

I anslutning till propositionen rörande jordbruksregleringen och riksdagens beslut i ämnet utfärdades en rad författningar, samtliga daterade den 21 juni 1940 (nr 618—632, 635). Förteckning å dessa författningar återfinnes i bilaga 1. De flesta av dem innehålla blott stadgande om fortsatt tillämpning av gällande regleringsförfattningar t. o. m. den 30 juni 1941, i vissa fall dock med av riksdagsbeslutet eller eljest påkallade ändringar.

Ny var förordningen nr 621 angående avgift för smör, som användes för framställning av grädde, jämte därtill anslutande kungörelse nr 622. Genom dessa författningar stadgades, att avgift för smör, som användes till framställning av grädde, skulle utgå med ett belopp av en krona för varje vid

tillverkningen använt kilogram smör, dock att avgiften skulle utgöra lägst 50 kronor för varje hel eller påbörjad kalendermånad, under vilken tillverkningen bedrevs.

Kungörelsen nr 631 angående prisutjämningsbidrag och pristillägg för mjölk föreskrev i viss mån ändrade grunder på angivna område. Beträffande slaktdjursavgiften förordnades genom kungörelse nr 635, att den tills vidare ej skulle utgå.

I överensstämmelse med särskilt beslut av riksdagen i anledning av proposition nr 296 utfärdades den 21 juni 1940 jämväl kungörelse (nr 568) angående accis å margarin, varvid denna fortsättningsvis till utgången av juni 1941 bestämdes till 55 öre per kilogram.

Konstgödselregleringen.

De till landet under hösten och vintern inkomna mängderna konstgödselmedel samt råvaror för framställning av dylika kunde anses i stort sett täcka konstgödselbehovet vid normal förbrukning. I fråga om fosfatgödsel syntes dock en viss inskränkning i förbrukningen böra ske, framför allt av det skälet, att man önskade erhålla ytterligare reserver därav. Enligt den plan för tilldelningen av konstgödsel under våren 1940, som fastställdes av livsmedelskommissionen efter samråd med representanter för konstgödselindustrin och handeln och som meddelades i cirkulär från kommissionen den 21 februari, skulle leveranser till jordbrukare av *fosfatgödsel* få ske i följande omfattning:

I Norrland (med undantag av Gästrikland) skulle de jordbrukare, som icke redan uttagit den enligt livsmedelskommissionens kommuniké i ämnet den 3 november 1939 fastställda kvantiteten fosfatgödselmedel, erhålla en myckenhet, som tillsammans med tidigare erhållen sådan motsvarade hela förbrukningen under vårsäsongen 1939.

Inom övriga delar av landet — med undantag av sydvästra Skånes slättbygder och Östgötaslättens västra och mellersta del — skulle utöver de 40 procent av förbrukningen under vårsäsongen 1939, som här redan tilldelats jordbrukarna, utlämnas ytterligare 40 procent, alltså tillhoppa för säsongen 80 procent. Inom angivna områden av Skåne och Östergötland finge däremot någon vidare tilldelning icke ske med mindre vederbörande jordbrukare genom intyg av kristidnämnd kunde styrka, att den tidigare tilldelningen av 40 procent icke försloge till 250 kg per hektar kontrakterad sockerbetsareal. Jordbrukare inom ovannämnda områden, som bedreve fröodling, skulle därjämte enligt företett intyg av kristidsnämnd för sådan odlingar erhålla viss ytterligare tilldelning av superfosfat.

Inköpen skulle såvitt möjligt ske hos de leverantörer, hos vilka resp. gårdar köpt sitt behov för våren 1939.

Beträffande *kalisalter* ifrågasattes ingen begränsning av försäljningen, ej heller beträffande *kvävehaltiga* gödselmedel. Angående de sistnämnda borde

dock så långt möjligt chilesalpeter i första hand försäljas inom områden, där socker- och foderbetor odlades.

För att erhålla en mera fullständig kontroll över handeln med importerade gödselmedel utfärdades den 5 april 1940 en kungörelse (nr 193), varigenom för import av dylika varor krävdes särskilt tillstånd av statens livsmedelskommission. De varor, som sålunda underkastades importkontroll, voro råfosfat, ammoniumsulfat, chilesalpeter, kalksalpeter, kalkkväve, stassfurterkalisalter, superfosfat samt tomasfosfat och andra liknande oorganiska fosforsyre-gödselmedel.

Handhavandet av regleringen av handeln med konstgödsel övertogs i mars 1940 av en under livsmedelskommissionens medverkan bildad sammanslutning, Svenska importföreningen för konstgödsel u. p. a., vilken som medlemmar räknade samtliga de stora partihandelsföretagen på området. Med denna förening slöt livsmedelskommissionen avtal angående försäljningspriserna för samtliga slag av konstgödsel. I samband med föreningens tillkomst upplöstes den i september 1939 bildade konstgödselkommittén.

Ärtbeslaget.

Genom kungörelse den 26 april 1940 (nr 267) förordnade Kungl. Maj:t, att det genom kungörelse den 14 oktober 1939 (nr 717) föreskrivna beslaget å ärter skulle vara hävt, såvitt anginge foderärter. I övrigt hävdes beslaget fr. o. m. den 15 juli 1940 enligt kungörelse den 2 juli (nr 676).

Fodermedelsregleringen.

Oljekraftfoder. Den reglering av handeln med kraftfoder, som genomfördes under hösten 1939 med stöd av kungörelserna den 29 september och 6 oktober 1939 (nr 677 och 697), åsyftade att bereda myndigheterna möjlighet att åstadkomma en ändamålsenlig fördelning av tillgängliga mängder oljekraftfoder samt att utöva kontroll å prissättningen å dylikt foder. Regleringen skedde under formen av en överenskommelse, som träffades mellan statens jordbruksnämnd och Foderintressentföreningen u. p. a.

Vissa förändringar i det tillämpade systemet ha av livsmedelskommissionen efter överenskommelse med Foderintressentföreningen vidtagits fr. o. m. den 15 februari 1940. Enligt den nya ordningen skulle tills vidare under livsmedelskommissionens kontroll försäljningen till förbrukare av linfrömjöl och linfrökakor, som framställts inom landet, omhänderhavas av Linoljeslageriernas försäljningsaktiebolag samt försäljningen av inom landet tillverkat sojamjöl av Aktiebolaget Karlshamns oljefabrik, dock med anlitande såvitt möjligt av föreningens kommissionärer.

De bestämmelser, som i övrigt tills vidare skulle tillämpas vid försäljningen av oljekraftfoder, voro enligt av livsmedelskommissionen härom utfärdad cirkulär nr 19 i huvudsak följande.

Linfrökakor och linfrömjöl fingo försäljas till jordbrukare utan kvanti-

tetsbegränsning. Beträffande sojamjöl inskränktes försäljningsrätten till jordbrukarens beräknade behov till utgången av 1940. Av annat kraftfoder skulle en jordbrukare kunna från regleringens början (i slutet av september 1939) intill den 31 maj 1940 erhålla en kvantitet, motsvarande 80 procent av hans sammanlagda förbrukning av oljekraftfoder under år 1938. Försäljningen fick ske endast mot särskild rekvisition och genom det eller de företag, som levererade kraftfoder till honom år 1938. Överflyttning av inköpen till annan leverantör kunde på ansökan medgivas av livsmedelskommissionen. Åt tillverkare av hönsfoderblandningar fick oljekraftfoder av alla slag försäljas utan inskränkning i myckenheten. I sådan tillverkning skulle oljekraftfoder dock icke få ingå till mer än 20 procent av den färdiga varan. Oljekraftfoderblandning i övrigt skulle innehålla minst 30 procent sojamjöl.

Maximipriser att tillämpas vid försäljning till förbrukare av oljekraftfoder av olika slag fastställdes samtidigt. Därvid bestämdes vissa tillägg för försäljning i poster om mindre än 50 kg.

I slutet av mars utsändes av livsmedelskommissionen en kommuniké, vari under hänvisning till de ovissa importutsikterna i fortsättningen tillrättades största möjliga begränsning i användningen av oljekakor samt antydde den sannolika nödvändigheten att under konsumtionsåret 1940/41 genomföra en skarpare ransonering. Samtidigt framhölls angelägenheten av att jordbrukarna i högre grad än förut strävade att genom egna odlingar täcka nötkreaturens äggvitebehov. Som lämpliga åtgärder i detta syfte rekommenderades bland annat ökad odling av ärter och vicker i rent bestånd eller i bland-säd, ökad procent rödklöver och luzern i vallarna, tidigare vallslätter, foderberedning enligt den s. k. A. I. V.-metoden, artificiell torkning av höskördarna (varvid hänvisades till lånemöjligheterna för anskaffande av grästorkanläggningar) samt anläggning av permanenta betesmarker.

I cirkulär den 20 juni 1940 (nr 61), vilket innehöll redogörelse för den planerade tilldelningen av kraftfoder under konsumtionsåret 1940/41, meddelade livsmedelskommissionen, att, i avbidan på den definitiva regleringen av förbrukningen av oljekraftfoder under nyssnämnda konsumtionsår, försäljning av dylikt foder med stöd av bestämmelserna i cirkuläret nr 19 tillsvare icke fick äga rum.

Majs. Tillförseln av majs under höstmånaderna 1939 visade sig uppgå till en förhållandevis begränsad kvantitet. Skörden av fodersäd var och inom vissa delar av landet ej oväsentligt lägre än under närmast föregående konsumtionsår. Efterfrågan på fodersäd, särskilt för svinproduktionen, blev därför ganska livlig, och en viss knapphet härå förspordes. Då den vidare tillförseln av majs måste anses osäker, fann sig livsmedelskommissionen böra utfärda särskilda inskränkande bestämmelser i fråga om majsförsäljningen i anslutning till det gällande avtalet mellan kommissionen — tidigare jordbruksnämnden — och Foderintressentföreningen. Dessa bestämmelser meddelades i kommissionens cirkulär till de lokala kristidsmyndigheterna den

22 december 1939 (nr 15) och avsåg reglering för första halvåret 1940. Försäljningen skulle liksom beträffande oljekraftfoder handhas av föreningen genom särskilda kommissionärer och distributörer.

Bestämmelserna i nyssnämnda cirkulär inneburo i huvudsak följande. Försäljning av majs från importör eller återförsäljare direkt till jordbrukare skulle tills vidare icke få ske annat än mot skriftlig rekvisition, som tillstyrkts av vederbörande kristidsnämnd. Rekvisitionen skulle innehålla uppgift om den brukningsdel, för vilken majsen vore avsedd, den kvantitet majs jordbrukaren önskade inköpa under första halvåret 1940 för utfodring av svin och höns, och det genomsnittliga antalet djur, för vilka kvantiteten beräknats. Jämväl skulle uppges förbrukningen av majs samt inköpt korn och blandsäd under hela år 1938 (den s. k. grundkvantiteten) jämte antalet svin och höns å fastigheten samma år.

Leverans borde av kristidsnämnderna med vissa undantag tillstyrkas beträffande 30 procent av grundkvantiteten. Om denna understeg 27 deciton, kunde tillstyrkan lämnas för hela grundkvantiteten, dock högst för 8 deciton. Nämnden kunde även tillstyrka leverans av större mängd än 30 procent av grundkvantiteten, där så funnes påkallat av väsentlig ökning i djurbeståndet, felslagen skörd av fodersäd eller eljest på grund av särskilda förhållanden. Tillstyrkan kunde avse en kvantitet av högst 100 deciton och finge ej lämnas för mera än som kunde anses motsvara behovet.

Sistnämnda bestämmelser ändrades genom ett nytt cirkulär den 12 mars 1940 (nr 24) därhän, att tillstyrkan finge lämnas för högst ett deciton, därest å fastigheten uppföddes ett svin, och två deciton, därest två eller flera svin uppföddes, även om grundkvantiteten därigenom överskreds. Högst finge leverans om 200 deciton tillstyrkas för en och samma brukningsdel.

I anslutning till ovan angivna bestämmelser fastställde kommissionen även provision och priser vid majsleveranser samt de förhållanden, under vilka priserna skulle gälla.

Fodervete. Den under april skärpta handelsavspärrningen medförde, att importen av majs avstannade. Det syntes tvivelaktigt, om de ganska betydande kvantiteter, som inköpts men ännu ej inkommit till landet, vore att påräkna för det löpande konsumtionsåret. För att utfylla den kvantitet majs, som på grund av avspärrningen möjligen skulle kunna tillhandahållas jordbrukarna inom ramen för de 30 procent av 1938 års foderförbrukning, som tidigare utlovats, fann sig livsmedelskommissionen föranlåten att, med stöd av ett av Kungl. Maj:t tidigare meddelat tillstånd för Svenska spannmålsaktiebolaget att försälja viss del av det lagrade brödsädsöverskottet, uppdraga åt bolaget att föranstalta om försäljning till foder av vissa partier vete. Åtgärden godkändes av Kungl. Maj:t den 3 maj 1940. Kommissionen bemyndigades samtidigt att med bolaget träffa överenskommelse om försäljning vid behov av ytterligare kvantiteter brödsäd till foder intill en myckenhet av 25 000 ton. För att det sålunda försålda vetet icke på nytt skulle försäljas

som kvarnvetete föreskrevs, att det endast i gröpat skick finge tillhandahållas åt förbrukarna. Fodervetet skulle i likhet med majsens försäljas genom Foderintressentföreningens kommissionärer och återförsäljare mot särskild av kristidsnämnden i orten tillstyrkt rekvisition.

Havre och kli. Ytterligare åtgärder vidtogos i maj för att möta den alltmer hotande knappheten på fodermedel. Det gällde denna gång hushållningen med havre samt råg- och vetekli. Förbrukningen av havre för försvarsväsendet hade på grund av den förstärkta försvarsberedskapen blivit osedvanligt stor och kunde förutses även framdeles komma att överstiga det normala. På grund av den sena och kalla våren hade också förbrukningen av fodersäd inom jordbruket varit större än vanligt. Beträffande kli hade efterfrågan stegrats starkt på grund av ransoneringen av oljekaksfodret samt den minskade kliimporten. Många, bland andra hönsuppfödarna, hade härigenom kommit i en mycket brydsam belägenhet.

För att i fråga om de angivna fodervarorna kunna genomföra en ändamålsenlig fördelning av de befintliga tillgångarna förordnade Kungl. Maj:t på framställning av livsmedelskommissionen genom kungörelse den 3 maj 1940 (nr 302) om beslag å omalen havre samt råg och vetekli. Beslaget, vilket trädde i kraft klockan 12 natten till den 8 maj, omfattade alla förråd av nämnda varor hos handlande och kvarnar ävensom alla partier, som efter nämnda tid infördes till riket, vad angick kli även partier, som framvunnes i yrkesmässig kvarnrörelse. Undantagna voro däremot hos jordbrukarna befintliga förråd. Det antogs, att dessa ej voro större än som åtginge för de egna djuren.

Meningen var att i fråga om havre i främsta rummet tillgodose försvarsväsendets och havregrynskvarnarnas behov. Återstoden avsågs skola bli föremål för ransonering efter liknande grunder som gällde beträffande majs.

Enligt av livsmedelskommissionen i samband med beslaget utfärdade bestämmelser (cirkulär nr 39) skulle försäljning av beslagtagen havre få ske till Svenska spannmålsaktiebolaget, till odlare för utsädesändamål samt, efter särskilt av kommissionen meddelat tillstånd, till arméförvaltningens intendenturdepartement och till havregrynskvarn. Kli skulle efter av kommissionen meddelat tillstånd få säljas till intendenturdepartementet samt till av kommissionen särskilt anvisad köpare. Jordbrukare skulle äga rätt att för utfodring av egna djur förfoga över sådant kli, som framvunnits vid förmalning mot tull eller lön av spannmål från jordbrukarens egen fastighet.

Genom vissa senare cirkulär (nr 45, 49, 51 och 56) meddelade livsmedelskommissionen detaljbestämmelser angående försäljningen av havre samt råg- och vetekli.

Beträffande havre innehöllo dessa bestämmelser föreskrifter, som inom ramen för beslagskungörelsen närmare reglerade handeln med dels beslagtagen vara, dels vara som av handlande inköptes efter beslagets ikraftträdande. Försäljning fick ske, utom till Svenska spannmålsaktiebolaget, direkt

till intendenturdepartementet och till havregrynskvarnarna. I Norrland och Kopparbergs län skulle havre efter särskild rekvisition även få av handlande säljas för utfodring av hästar, använda för jordbruk eller skogskörslor, intill 40 kilogram per häst. Vissa förmåner tillförsäkrades handlande, som med spannmålsaktiebolaget träffade överenskommelse innehållande förbindelse om inköps- och försäljningspriser m. m. Sådan förbindelse fritog från skyldighet att vid anfordran avstå varan enligt förfogandelagen.

Beträffande råg- och vetekli föreskrevs för kvarnföretag rätt att till bageri-idkare samt för direkt användning såsom människoföda (s. k. kruskakli) i förut vanlig myckenhet försälja kli. Till jordbrukare skulle försäljning (från kvarnar och handlande) få ske i poster om högst 10 kilogram samt dessutom efter skriftlig av kristidsnämnd godkänd rekvisition till kvantiteter, som beträffande jordbrukare inom Kalmar, Gotlands, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands samt Göteborgs och Bohus län motsvarade 10 procent av förbrukningen under tiden 1 juli 1938—30 juni 1939 och beträffande jordbrukare inom övriga delar av riket 5 procent av förbrukningen under samma tid. Högsta tillåtna inköpskvantitet begränsades per brukningsdel till 30 deciton inom ovan uppräknade län och 20 deciton inom övriga delar av riket. Anförda ransoneringsbestämmelser avsågo tiden t. o. m. den 30 juni 1940. Genom cirkulär nr 56 utsträcktes inköpsrätten för jordbrukare inom hela riket till sammanlagt 20 procent av förbrukningen 1938/39, därest rekvisition skedde före den 1 augusti 1940.

Vissa kvantiteter havre och kli skulle härjämte enligt av kristidsnämnd godkänd rekvisition få försäljas till åkeri-idkare m. fl. (»person eller företag, som i annan yrkesmässig rörelse än jordbruk eller skogsbruk använder hästar för transporter»). Kvantiteten var från början begränsad till 3 kilogram havre och 2 kilogram kli för häst och dag, dock högst sammanlagt 80 kilogram per häst. Sistnämnda begränsning borttogs genom cirkuläret nr 56, som samtidigt utsträckte hithörande bestämmelser att gälla till utgången av augusti 1940.

För kli liksom för havre fastställdes i samband med ransoneringsbestämmelserna föreskrifter om högsta försäljningspriser.

Hos Svenska spannmålsaktiebolaget skulle jordbrukare äga rätt att efter fastställt förhållande utbyta havre mot vetegröpe eller råg- eller vetekli.

Potatisförsörjningen.

Av särskild betydelse har ansetts vara att tillse, att under det rådande krisläget en tillräcklig mängd potatis må kunna stå till förfogande. Propaganda igångsattes därför på våren 1940 för ökad potatisodling liksom och för verksam bekämpning av bladmögelsjukan. Som en reservåtgärd för säkerställande av tillgången å matpotatis träffades vidare överenskommelser mellan livsmedelskommissionen å ena sidan samt Sveriges bränneri-idkareförening och Sveriges stärkelsefabrikanters förening å den andra angående in-

skränkning i tillverkningen av sprit och stärkelse i händelse potatisskörden skulle visa sig knapp. Överenskommelserna inneburo därjämte, att om möjligt c:a 30 procent av den för fabriksändamål odlade potatisen borde utgöras av sådana sorter, som vore användbara som matpotatis. Först i sista hand skulle sådan potatis komma till användning som fabriksråvara.

Potatismjolsregleringen.

Genom förordning den 26 juni 1933 (nr 389) jämte tillämpningsförfattningar 1933 nr 513—515 infördes en fullständig reglering av tillverkningen och avsättningen av potatismjöl. Tillverkning av potatismjöl annorledes än till förbrukning i eget hushåll har enligt den sålunda genomförda regleringen icke fått äga rum utan tillstånd av statens potatismjölsnämnd. Den som erhållit tillverkningslicens har det ålegat bl. a. att under licenstiden vid tillverkningen uteslutande använda svensk potatis, att vid inköp av potatis och försäljning av potatismjöl tillämpa de priser, som Kungl. Maj:t efter förslag av nämnden fastställt, samt att underkasta sig nämndens föreskrifter i fråga om leveranser och inköp av potatis ävensom tillverkning och försäljning av potatismjöl. Regleringen skulle efter vidtagna förlängningar gälla t. o. m. den 30 september 1940.

I proposition till 1940 års riksdag nr 52 föreslog Kungl. Maj:t, att regleringsbestämmelserna skulle äga fortsatt giltighet t. o. m. den 30 september 1943. Riksdagen godkände förslaget och förordning i ämnet utfärdades den 21 mars 1940 (nr 165).

Reglering av sockernäringsen.

Sockernäringsen i Sverige har under en följd av år åtnjutit visst statligt stöd vid sidan av tullskyddet. Detta särskilda stöd har alltsedan år 1932 inneburit, att den inhemska sockerindustrien tillförsäkrats ensamrätt i fråga om införsel av socker mot skyldighet att vid inköp av sockerbetor och försäljning av socker tillämpa vissa angivna priser och bestämmelser. De vid 1940 års ingång tillämpade stödåtgärderna grundade sig på ett kontrakt mellan Svenska sockerfabriksaktiebolaget (sedan 1936 det enda sockerproducerande företaget i landet) och staten, tillkommet efter beslut av 1938 års riksdag och gällande t. o. m. den 30 september 1940.

Beträffande ordnandet av sockernäringsens skydd i fortsättningen framlade Kungl. Maj:t proposition (nr 189) till 1940 års riksdag.

Föredragande departementschefen (folkhushållningsministern) framhöll i sitt yttrande till statsrådsprotokollet, att de skäl, som under de senaste åren föranlett statsmakterna att reglera socker- och betpriserna samt vidtaga vissa andra åtgärder beträffande sockernäringsen i Sverige, under rådande tidsläge gjorde sig gällande med minst samma styrka som förut. Någon anledning att frångå dittills tillämpade huvudprinciper för regleringen syntes icke heller föreligga. Till grund därför borde sålunda alltjämt ligga ett avtal mellan staten och sockerbolaget om att bolaget enligt vissa bestämmelser tillförsäkrades ensamrätt till import av socker

mot att bolaget inbjöde till teckning av kontrakt angående sockerbetsodling i enlighet med av staten godkända grunder samt vidare att bolaget förbunde sig att ej låta någon betodlare ingå betodlingskontrakt med det av staten bestämda betpriset, med mindre odlaren avlämnade viss förbindelse angående betarbetarlöner. På grund av de ändrade förutsättningarna för sockernäringsens bedrivande i Sverige — starkt fluktuerande priser i utlandet å socker och olika tillverkningsförmödenheter — måste emellertid avtalet i övrigt få en väsentligt annan utformning än under tidigare år. Det syntes lämpligt, att avtalet denna gång ej träffades för längre tid än ett år.

De i propositionen framlagda förslagen avsågo dels förlängning av bolagets importmonopol å socker till utgången av januari 1942 — dock med rätt för staten att införa de myckenheter socker, som för säkerställande av landets försörjning kunde anses erforderliga — dels godkännande i huvudsak av nytt kontrakt mellan staten och bolaget, varom preliminär överenskommelse redan träffats, dels anvisande av anslag av 100 000 kronor för upprätthållande under budgetåret 1940/41 av det statliga kontrollorganets (*statens sockernämnds*) verksamhet. Förslagen godkändes oförändrade av riksdagen.

Det nya avtalet, vilket skulle gälla för tiden 1 augusti 1940—31 juli 1941 (se kungl. brev till generaltullstyrelsen den 19 april 1940, SFS nr 277), innehöll i huvudsak följande nyheter.

Socketpriset, vilket dittills före ingången av ett regleringsår avtalsvägen fixerats till visst bestämt belopp, som bolaget icke fått höja med mindre världsmarknadspriset undergått viss stegring, skulle nu i stället anpassas efter produktionskostnaden för socker inom landet. Därvid skulle Kungl. Maj:t bestämma försäljningsprisen å såväl socker och sirap som vid sockertillverkningen erhållna biprodukter. Prisen skulle så avvägas, att bolaget garanterades täckning för samtliga med tillverkningen förbundna kostnader — viss förräntning av bolagets eget kapital däri inräknad — mot att bolaget för kontrollorganet (*statens sockernämnd*) redovisade sina på grund av sockertillverkningen erhållna inkomster. Noggranna regler uppställdes för beräkandet av viktigare kostnadsposter, lagervärdering m. m. Det skulle emellertid vara Kungl. Maj:t tillåtet att handhava prissättningen efter förhållandevis fri prövning och med rätt att söka, i den mån så funnes lämpligt, utjämna sockerpriset skilda perioder emellan, allt dock under beaktande av att prissättningen som helhet betraktad såvitt möjligt lände till täckning av de kostnader staten hade att garantera.

Betpriset skulle i enlighet med uppgörelse, som träffats mellan sockerbolaget och Sveriges betodlares centralförening, regleras enligt en skala, vilken med utgångspunkt från ett pris av 3 kr. 2 öre vid en medelhektarskörd av minst 360 deciton steg till 3 kr. 26 öre vid en hektarskörd understigande 310 deciton sextonprocentiga betor.

Kostnaderna för *statens sockernämnds* verksamhet, vilken genom det nya systemet för prisberäkningen och den därmed följande kontrollen komme

att bliva betydligt mera omfattande och maktpåliggande än förut, skulle nu bestridas av staten. I vissa fall kunde uppkommande tvistefrågor mellan nämnden och bolaget på dettas begäran underställas prövning av Kungl. Maj:t, som därvid hade att inhämta utlåtande av en särskild opartisk delegation, utsedd enligt lagen om skiljemän.

Betarbetarlönerna skulle som förut fastställas genom av betodlarna av-
givna förbindelser till statens sockernämnd.

Betydelsefullt var, att sockerbolaget med hänsyn till angelägenheten av att under rådande tidsläge säkerställa en så stor sockerproduktion som möjligt förklarade sig villigt att öka sockerbetsarealen för året med 10 procent, nämligen från förutvarande c:a 50 000 till 55 000 hektar. Bolaget åtog sig att tillse, att denna arealökning skulle komma jämväl sådana mindre jordbruk till godo, som med hänsyn till sin belägenhet i förhållande till fabrik och sin jordbeskaffenhet kunde anses lämpade för betodling, även om sådan tidigare icke bedrivits å fastigheten.

Ny instruktion för statens sockernämnd har utfärdats den 10 maj 1940 (SFS nr 377). Därigenom har den tidigare instruktionen den 27 april 1934 (nr 85) upphävts.

Åtgärder för stödjande av odlingen av vissa kulturväxter.

I proposition till 1940 års riksdag (nr 132) framlade Kungl. Maj:t förslag om åtgärder för att främja odlingen av vissa under rådande förhållanden med inskränkta importmöjligheter värdefulla kulturväxter, nämligen dels spånadslin och hampa, dels bruna bönor och ärter, dels vissa oljeväxter. Förslagen, vilka i fråga om spånadsväxterna grundade sig på en promemoria från 1938 års jordbruksutredning och i övrigt på framställningar av livsmedelskommissionen, godkändes av riksdagen.

Beträffande *lin- och hampodlingen* innebar riksdagsbeslutet, att en ökning av hemslöjdslånefonden skulle ske med 300 000 kronor för möjliggörande av lån till anläggande av lin- och hampberedningsanstalter samt att vissa ändringar i bestämmelserna för utlämnandet av lån från nämnda fond skulle vidtagas. I propositionen framhölls betydelsen av att linodlarnas verksamhet organiserades på lämpligt sätt. För handhavande av den dithörande verksamheten borde lämpligen inrättas en särskild nämnd, *statens linnämnd*, vilken även, i den mån så kunde finnas erforderligt, kunde handha organisationen av hampberedningen. Beslut om tillsättande av statens linnämnd fattades av Kungl. Maj:t den 24 maj. Instruktion för densamma utfärdades den 31 i samma månad (SFS nr 448).

Stödet åt odlingen av *bruna bönor* skulle i enlighet med propositionen ordnas så, att livsmedelskommissionen genom Svenska spannmålsaktiebolaget sökte träffa överenskommelse med innehavare av utsäde om odlingar, varvid odlarna skulle förbinda sig att mot visst bestämt pris per kilogram

överlåta skörden till staten. Som lämpligt garantipris för 1940 års skörd angavs 75 öre per kilogram.

Förbrukningen av bruna bönor har under senare år uppgått till c:a 3 000 ton per år, varav allra största delen importerats. Då tillförseln under hösten 1939 var relativt begränsad, uppstod tidigt knapphet på denna vara, vilken gjorde sig särskilt kännbar av det skälet, att bruna bönor ingå som ett viktigt födoämne i den militära kosten. Genom den beslutade anordningen avsågs, att de inom landet förefintliga små förråden skulle komma att reserveras till utsäde samt att av den därigenom erhållna skörden tillräckliga partier skulle kunna erhållas för att säkerställa en odling påföljande år, vilken täckte landets behov. Härför erfordrades utsäde för odling å c:a 1 500 hektar. Ett önskemål vore dock, såsom framhölls i propositionen, att odlingen kunde uppdrivas till att omfatta c:a 2 000 hektar.

I fråga om *ärter* gick riksdagsbeslutet ut på att stödja odlingen på sådant sätt, att odlarna för 1940 års skörd tillförsäkrades ett inlösningspris av omkring 40 kronor per deciton, dock med rätt för Kungl. Maj:t att fastställa inlösningspriset ävensom vidtaga de åtgärder i övrigt, som kunde befinnas erforderliga i anslutning till inlösningsförfarandet.

De oljeväxter, för vilkas odling stödåtgärder påkallades, voro *raps*, *vallmo*, *sojabönor* och *oljelin*. För odling av dessa växtslag finnas enligt livsmedelskommissionens utsago goda betingelser under förutsättning av ett skäligt prisstöd. Uppenbarligen får det anses vara av stor vikt, att under sådande förhållanden möjligheterna att genom inhemsk odling framställa vegetabiliska fettråvaror tillvaratagas. Stödet skulle här enligt riksdagsbeslutet liksom i fråga om bruna bönor lämnas därigenom, att kontraktsodlingar ordnades med garanterade priser åt odlarna. Det förutsattes i propositionen, att Svenska spannmålsaktiebolaget komme att teckna kontrakt om odling av vissa större arealer med jordbrukssammanslutningar och fröfirmor, vilka hade erforderlig maskinell utrustning för torkning och rensning av frö. Sammanslutningarna och firmorna skulle därefter i sin tur kontraktera odlingar med lämpligt antal jordbrukare, vilka levererade fröet endast i tröskat skick till sina uppdragsgivare. Dessa skulle sedan ombesörja torkning och rensning.

Emellertid ansågs försiktigheten bjuda, att de tilltänkta odlingarna icke från början tilltogos i särdeles stor omfattning. Enligt livsmedelskommissionens av Kungl. Maj:t godtagna plan skulle de under år 1941 komma att resultera i en skördad areal av för raps 3 000, för vallmo 2 000, för sojabönor 1 000 och för oljelin 375 hektar med beräknat skördeutbyte av sammanlagt 8 350 ton frö.

För att trygga avsättningen av den genom kontraktsodlingarna påräknade oljeproduktionen gavs genom riksdagsbeslutet fullmakt åt Kungl. Maj:t att förordna, att vid tillverkning av margarin vegetabiliskt fett av inhemskt ursprung skulle användas i viss proportion till den vid tillverkningen använ-

da mängden utländskt fett ävensom att vid framställning av linolja viss del av den använda kvantiteten linfrö skulle utgöras av svenskt frö.

Till bestridande av de med stödjan det av oljeväxtodlingen förenade kostnaderna anvisade riksdagen ett anslag av 100 000 kronor.

Tillgodoseendet av jordbrukets behov av arbetskraft.

Den viktigaste av de åtgärder, som planlagts för att under kristiden tillförsäkra jordbruket erforderlig arbetskraft var organisationen av s. k. arbetsblock, vilken igångsattes av livsmedelskommissionen efter samråd med arbetsmarknadskommissionen i mitten av december 1939 (se sid. 80). Åt de lokala kristidsorganen uppdrogs därvid att leda organisationsarbetet.

I slutet av februari månad hade uppgifter om arbetsblockbildningen inkommit till livsmedelskommissionen från samtliga kristidsnämnder. Det visade sig därvid, att uppgifter avlämnats för sammanlagt nära 75 000 organiserade arbetsblock, omfattande c:a 375 000 jordbruksenheter. I medeltal för hela riket motsvarar detta 5 enheter per arbetsblock. Sammanlagt representerade den för arbetsblocken redovisade arealen odlad jord ej mindre än 98 procent av all odlad jord inom landet. De angivna talen visa, att den till jordbrukarna utgångna appellen om vidtagande av organisationsåtgärder för motverkande av följderna för jordbruket av en eventuell allmän mobilisering mötts med största förståelse och att det lyckats genomföra ifrågavarande viktiga planläggning i synnerligen stor omfattning. Det har vitsordats, att kristidsstyrelserna genomgående arbetat för saken med kraft och intresse. Ett verksamt stöd lämnades även dels av hushållningssällskapen, dels av jordbrukets riksorganisationer.

Av de lämnade uppgifterna framgick, att den vid fullständig mobilisering inom arbetsblocken hemmavarande arbetskraften (över 15 år) vid inräknande däri av samtliga arbetsföra sammanlagt för hela riket uppgick till c:a 343 000 män och 495 700 kvinnor, varav endast ett fåtal (resp. 1½ och 2½ procent) förklarat sig förhindrade eller icke villiga att vid mobilisering delta i jordbruksarbetet. Utomstående personer, som förklarat sig villiga att delta i arbetet, redovisades till ett antal av c:a 30 600 män och 22 600 kvinnor.

Bristen på arbetskraft vid mobilisering efter genomförd arbetsblockbildning uppgick enligt redovisningen för hela riket till 39 procent av antalet värnpliktiga. Arbetsblockbildningen och i samband därmed planerade åtgärder skulle alltså få anses reducera den genom en fullständig mobilisering uppkomna bristen med över 60 procent, vilket torde få betecknas som ett mycket gynnsamt resultat. I detta hänseende framträdde emellertid avsevärda växlingar för de olika landsdelarna. Medan bristen för norra Sverige uppgick till blott något över 20 procent, utgjorde den för södra Sveriges skogsbygder c:a 30 och för slättbygderna nära 60 procent. För de särskilda länen voro växlingarna än större. Medan i Kopparbergs och Kronobergs län endast en brist på 12 resp. 15 procent skulle kvarstå efter blockbildningen,

voro motsvarande tal för Malmöhus och Kristianstads län 86 resp. 75 procent. Vid hithörande beräkningar ha, för vinnande av större överskådlig-
het, beträffande tillgänglig arbetskraft inom och utom blocken två kvinnor
ansetts motsvara en man, under det att den uppgivna bristen på arbetskraft
i sin helhet räknats såsom avseende manlig arbetskraft.

Inom de särskilda arbetsblocken utsågos efter härom från livsmedelskom-
missionen utgången anmodan s. k. blockledare med uppgift att samordna
jordbruksarbetet å de olika gårdarna inom blocket och därvid sörja för
att tillgängliga resurser utnyttjades på ett ur synpunkten av jordbrukspro-
duktionens uppehållande ändamålsenligt och i möjligaste mån rättvist sätt.
För blockledarna utfärdades av kommissionen i april »råd och anvisningar»
såväl oberoende av mobilisering som efter det mobilisering blivit anbefalld.
En ytterligare utveckling av blockorganisationen har skett därigenom att
kristidsnämnderna genom kristidsstyrelserna uppmanats att inom sig utse
en eller flera personer, s. k. överblockledare, med uppgift att tillhandagå
arbetsblocken inom viss kommun eller del av sådan och därvid särskilt
söka främja en av förhållandena påkallad samverkan mellan blocken. Som
en särskild uppgift för överblockledarna har angivits att — under uppe-
hållande av förbindelse med den offentliga arbetsförmedlingen — verka för
överflyttning, resp. utlåning av arbetskraft och jordbruksmaskiner från
arbetsblock med överskott å dylika hjälpmedel till block, som därå visa brist.

Blockorganisationen bragtes under vårarbetet och höskörden i viss mån i
tillämpning, i olika omfattning inom olika landsdelar. Den visade sig där-
vid vara till gagn, trots de lättnader i militärinkallelserna, som medgavs
jordbruket därigenom att hempermittering kunde ordnas i relativt stor skala
(se härom sid. 360). En av livsmedelskommissionen företagen enquête gav
vid handen, att i vissa län (exempelvis Kalmar, Blekinge och Älvsborgs
län) blockledarna i rätt stor omfattning tagit i anspråk tidigare vidtalad ar-
betskraft inom eller utom blocken samt att i ett flertal län ganska allmänt
förekommit, att speciellt å de olika gårdarna förefintliga traktorer och andra
maskiner utnyttjats för hela blockets behov; delvis hade hjälp med folk
och maskiner lämnats oberoende av blockorganisationen. Grannar hade mer-
endels i mån av behov beredvilligt bistått till militärtjänst inkallade ensam-
brukare.

En för utnyttjandet av jordbrukets arbetskraft viktig åtgärd var vidare den
beslutade *suspenderingen av lantarbetstidslagen*. Som anförts i kapitlet om
beredskapslagstiftningen (sid. 207), meddelades beslut härom den 17 april
1940 att gälla för 18 län t. o. m. den 17 juli s. å.; för övriga län fattades
motsvarande beslut den 31 maj 1940. Med stöd av lagen den 14 juni 1940
om undantag från gällande bestämmelser rörande arbetstidens reglering
m. m. förordnade Kungl. Maj:t senare, att lantarbetstidslagen beträffande
hela riket ej skulle äga tillämpning t. o. m. den 15 oktober 1940 (kungörelse
den 28 juni 1940, nr 612).

Utbildningskurser i beredskapssyfte för jordbruksarbete m. m. Med bifall till Kungl. Maj:ts propositioner till 1940 års riksdag nr 172 och 194 har riksdagen å tilläggsstat för budgetåret 1939/40 anvisat dels ett reservationsanslag av 122 000 kronor till »beredskapskurser i mjölkning m. m.», dels ett reservationsanslag av 78 000 kronor till »åtgärder för utbildning av viss ersättningspersonal».

Förslaget beträffande det förra anslaget grundade sig på framställning av lantbruksstyrelsen och avsåg att genom kortare utbildningskurser i hand- och maskinmjölkning samt fortbildningskurser för mejeripersonal skapa en arbetskraftsreserv för att i någon mån fylla personalbristen vid jordbruk och mejerier till följd av inkallelserna till militärtjänstgöring. Jämlikt meddelade bestämmelser ha sådana kurser anordnats av hushållningssällskapen under kontroll av lantbruksstyrelsen.

Initiativet beträffande det andra anslaget hade utgått från Kvinnoföreningarnas beredskapskommitté och avsåg företrädesvis praktikarbete i allmänhet under kortare perioder hos enskilda jordbrukare. I detta anslag inräknades också till visst belopp medel till utbildning av ersättare för lastbilförare vid mobilisering (även utbildning i gengasdrift), en fråga som framförts i en av arbetsmarknadskommissionen och transportkommissionen gemensamt ingiven framställning. Anslaget, vilket ställts till arbetsmarknadskommissionens förfogande, har använts dels för bekostande av mjölkningssällskapen, huvudsakligen för kvinnlig ungdom, vid av hushållningssällskapen anvisade gårdar i skilda delar av landet, dels för kurser i lastbilkörning, likaledes mest för kvinnor, varvid bilar och instruktörer tillhandahållits av lastbilägare på olika orter.

Åtgärder beträffande fisket.

De avspärrningar genom minor eller på annat sätt, som under våren 1940 skedde i farvattnen utanför Sveriges västkust samt i Nordsjön, medförde att fisket i dessa vatten till största delen upphörde. I vissa delar av vattnen inom territorialgränsen utanför Bohuslän och Halland kunde visserligen fiske alltjämt bedrivas, men avkastningen därav var förhållandevis ringa. Stora hinder hade ock upprests för den sedvanliga importen av fisk. Till följd härav måste landet för sin fiskförsörjning i ökad omfattning lita till fisket i Östersjön och de svenska sötvattnen.

Ett stort hinder för fiskets uppdrivande i nämnda områden låg emellertid däri, att så många inom fisket sysselsatta personer inkallats till militärtjänstgöring. För att i någon mån motverka följderna härav togs av lantbruksstyrelsen initiativ till en organisation på fiskeriområdet likartad med den som genomförts inom jordbruket genom bildandet av arbetsblocken. Genom ett cirkulär, som i maj utsändes av lantbruksstyrelsen, arbetsmarknadskommissionen och livsmedelskommissionen i förening, uppdrogos riktlinjer för åstadkommande av en dylik organisation på frivillighetens väg. Det

framhölls, att genom samarbete mellan närboende fiskare garantier borde kunna vinnas för erhållande av nödig arbetshjälp. Viss samverkan borde ock lämpligen ordnas mellan olika fiskarelag å samma ort. Därest svårigheter skulle uppstå att anskaffa redskap eller andra tillbehör för fiskets utövande, borde överenskommelse träffas om lån därav. Av vikt vore även, att för distributionens underlättande, där så kunde ske, anordnades lämpliga uppsamlingsstationer, omfattande förvaringssumpar och -bassänger, isbodas etc. Organisationsfrågan syntes ofta med fördel kunna lösas på det sätt, att ur fiskesympunkt viktigare större sjöar eller delar därav eller ock system av mindre, varandra närbelägna sjöar och rinnande vatten eller vissa skärgårdsvikar anordnades såsom särskilda fiskeområden, vart och ett med sin ledare. Såsom dylika ledare borde utses kunniga och intresserade ortsbor, vilka vid sin sida hade nödigt antal biträden för mindre områden. Medverkan borde påkallas av de fiskevårdsföreningar eller andra sammanslutningar av fiskare, som eventuellt funnes på respektive orter. På ledaren skulle ankomma bl. a. att införskaffa uppgifter rörande tillgången på samt behovet av dels arbetskraft, dels redskap och drivmedel, att söka på lämpligt sätt anskaffa erforderlig arbetshjälp, att sörja för inköp och fördelning av behövliga redskap och drivmedel, att öva inseende över själva fisket samt att anordna uppsamlingsplatser för fångsterna och sörja för dessas ändamålsenliga distribuering.

Det erinrades vidare om den möjlighet till intensifiering av sötvattenfisket och till erhållande av arbetshjälp, som låg däri att i vissa yttre kustområden bosatta fiskare, vilka vore förhindrade att fiska därstädes, bereddes tillfälle att, själva eller såsom medhjälpare åt andra, utöva fiske i insjöarna.

Ledningen av planläggningsarbetet skulle handhavas av fiskeriintendenterna i samråd med vederbörande länsfiskeritjänstemän.

I samma cirkulär framhölls beträffande distributionen av fångsterna viktigt att samarbete inleddes med Svenska insjöfiskarens försäljningsförening u. p. a. samt med de olika kustlänens fiskförsäljningsföreningar.

En annan åtgärd, som vidtagits i syfte att möjliggöra ett intensivare fiske under rådande kristid, är den rätt som medgivits att i vissa fall påkalla dispens från gällande lokala fiskestadgar. Genom Kungl. Maj:ts beslut den 10 maj 1940 ha länsstyrelserna bemyndigats att på ansökan av, bland andra, fiskerättsinnehavare eller yrkesfiskare i orten efter hörande av vederbörande fiskeriintendent, utan hinder av bestämmelserna i 9—12 §§ fiskeristadgan, utfärda föreskrifter om ändring i sådana särskilda bestämmelser om fiskets vård och lämpliga bedrivande, vilka utfärdats med stöd av stadgan. Meddelade ändringsföreskrifter finge dock icke avse bestämmelser, varigenom för fiskart stadgats visst minimimått, ej heller bestämmelser, som tillkommit i avsikt att förhindra användandet av för fiskebeståndet förödande redskap och metoder.

Reglering av handeln med kaffe och te.

Handeln med kaffe och te hade av handelslicensnämnden och senare av livsmedelskommissionen alltsedan införandet av importförbudet den 26 augusti 1939 reglerats genom en fortgående licensgivning. Då importen ända in i mars månad kunnat upprätthållas i ungefär normal omfattning, syntes ingen anledning föreligga att — så länge detta förhållande rådde — vidtaga åtgärder för förbrukningens nedbringande. I samma mån som importmöjligheterna kommo att te sig mera ovissa, blev emellertid frågan om en förbrukningsreglering för ifrågavarande varor aktuell. Efter erhållet uppdrag utarbetade livsmedelskommissionen i början av mars förslag angående ransonering av kaffe- och teförbrukningen samt reglering av handeln med dessa varor. Beslut i frågan fattades av Kungl. Maj:t den 21 mars, då kungörelse utfärdades angående reglering av handeln med kaffe och te (nr 160) att träda i kraft den 27 mars (första söckendagen efter påskhelgen).

Det snabba genomförandet av ett regleringssystem på hithörande område möjliggjordes genom de i oktober 1939 utdelade beredskapskort (inköpskort A, se sid. 84), vilka nu för första gången kommo till användning.

Kungörelsen innefattade i huvudsak endast föreskrifter, vilka reglerade den yrkesmässiga handeln med kaffe och te, medan detaljerna i regleringssystemet i övrigt enligt Kungl. Maj:ts uppdrag meddelades av livsmedelskommissionen i av denna utfärdade särskilda bestämmelser (cirkulär nr 25). Regleringssystemets huvudsakliga innebörd var följande.

För försäljning till enskilt hushåll fastställdes tills vidare en ransoneringsperiod omfattande tiden 27 mars—28 april. Under denna tid skulle på varje inköpskort med användande av dess två första kuponger få inköpas 500 gram rostat kaffe eller 200 gram te. I stället för angivna kvantitet rostat kaffe kunde få köpas 600 gram orostat kaffe. Veckoransonen per person var alltså något över 100 gram rostat kaffe eller 40 gram te.

Allmänna inrättningar samt näringsställen (d. v. s. restauranger, kaféer, pensionat m. fl.) skulle få inköpa varorna mot inköpslicenser, som utfärdades av vederbörande kristidsstyrelse. Ansökan om sådan licens skulle ingivas till kristidsnämnden och innehålla uppgifter, som erfordrades för bedömandet av rörelsens beskaffenhet och behovet av kaffe och te under den tid ansökan avsåge. Första gången ansökan gjordes, skulle också uppgift lämnas om förbrukningen under år 1939.

Innehavare av näringsställen hade att iakttaga en begränsning i sin månadsförbrukning av kaffe till 80 procent i jämförelse med samma månad föregående år. Denna begränsning skulle genomföras fr. o. m. den 28 mars och vidtagas oavsett storleken av ineliggande lager. Inköpslicens avsågs skola i regel utfärdas för lägst 14 dagars och högst tre månaders förbrukning. Till näringsställe, som, då ansökan om inköpslicens första gången gjordes, icke innehade tillräckligt förråd för rörelsens bedrivande under den tid som åtginge för ansökans behandling, kunde kristidsnämnden utfärda

licens för tillfällig tilldelning. Gäst å näringsställe ävensom personal därstädes, som där regelbundet intoge måltider, borde avfordras kuponger för den mängd kaffe eller te, som motsvarade förtäringen. Vid servering i andra fall ägde näringsställets innehavare icke påfordra, att kuponger för förtäring avlämnades. Vid tilldelningen borde näringsställe i första hand beviljas licens för den kvantitet, som motsvarade insända kuponger. Sammanlagda tilldelningen borde ej överstiga 80 procent av förbrukningen under motsvarande tid år 1939 eller uppskattad normal förbrukning.

Personalen vid allmänna inrättningar skulle avfordras kuponger i den utsträckning kaffe inginge i kosten. Inköpslicens borde beviljas för den kvantitet, som svarade mot redovisade kuponger, samt, i förekommande fall, därutöver för så stor tilläggskvantitet, som på grundval av lämnade uppgifter prövades skälig.

För föreningsfester o. dyl. kunde i vissa fall särskild inköpslicens utfärdas. Extra tilldelning kunde av kristidsstyrelse beviljas, då synnerliga skäl därtill föranledde.

Vid detaljhandlars inköp hos partihandlare skulle i huvudsak samma metod tillämpas som vid förbrukares inköp hos handlare. Detaljhandlare skulle nämligen, när han förnyade sitt lager, till sin leverantör överlämna kuponger och licenser, som han mottagit av sina kunder. Partihandlare finge ej leverera mer till detaljhandlaren än denne sålunda visade sig ha sålt. På detta sätt komme genom partihandlarna att kontrolleras, att detaljhandlarna ej sålde till andra än inköpsberättigade.

Skyldighet stadgades för innehavare av näringsställen samt detaljhandlare och partihandlare att avgiva deklaration rörande innehaft förråd av kaffe och te kl. 12 natten till den 27 mars. Vid början och mitten av varje månad hade därjämte partihandlare att till kristidsstyrelse avgiva omsättningsrapport, innehållande uppgift om verkställda leveranser samt lager vid redovisningsperiodens början och slut.

Som verkställighetsorgan för de av regeringen nödvändiggjorda administrativa åtgärderna hade livsmedelskommissionen att anlita kristidsstyrelserna och kristidsnämnderna. I viss utsträckning kunde styrelserna för inbesparing av personal- och lokalkostnaderna utnyttja systembolagsorganisationen till expeditions- och organisatoriska uppgifter (se sid. 217). Så som systemet uppbyggts, avsågs kristidsorganens uppgift i fråga om försäljningskontrollen endast skola bliva att kontrollera partihandlarna, i stället för att vid tidigare ransoneringar kontrollen gällt även detaljhandlarna. Då de förras antal uppgår till 6 å 700 och detaljhandlarnas till omkring 30 000, har genom detta system den statliga kontrollapparaten kunnat avsevärt begränsas.

Som nämnts omfattade de av livsmedelskommissionen utfärdade bestämmelserna, i vad de avsågo ransoneringsföreskrifterna för de enskilda hushållen, endast tiden 27 mars—28 april. För ordnande av förhållandena

under den efterföljande tiden föranstaltade kommissionen genom bestämmelser, som meddelades i dess cirkulär nr 33, om utdelning till konsumenterna av särskilda inköpskort för kaffe och te, benämnda inköpskort B och innehållande 28 st. kuponger. Dessutom förordnades om tilldelning av särskilda tilläggskort för personer födda före den 1 januari 1880. Berättigade till erhållande av B-kort voro endast personer födda före den 1 januari 1934. Eljest gällde för korttilldelningen i huvudsak samma bestämmelser som beträffande utdelningen av beredskapskortet i oktober 1939. Utlämnandet ombesörjdes av kristidsnämnderna och ägde rum under tiden 25—27 april.

Inköp på B-korten skulle enligt livsmedelskommissionens cirkulär nr 36 i första hand ske under en femveckorsperiod omfattande tiden 29 april—2 juni mot två kuponger, vilka vardera gällde för 250 gram rostat eller 300 gram orostat kaffe eller 100 gram te. Den allmänna veckoransonen per person var alltså praktiskt taget densamma som under föregående period. Tilläggskortet för personer födda före 1 januari 1880 berättigade till inköp av en kupongranson per person och tio veckor.

Samtidigt tilldelades även vissa yrkesutöware, nämligen skogs- och flottningsarbetare samt fiskare tilläggskort för kaffe och te enligt särskilda bestämmelser. Utdelningen av sådana kort skedde jämlikt föreskrifterna efter individuell rekvisition hos vederbörande kristidsnämnd. En kupong till sådant tilläggskort fick användas under tiden 29 april—2 juni 1940 och berättigade till inköp av samma mängd kaffe och te som kupong till huvudkortet.

För en andra femveckorsperiod, omfattande tiden 3 juni—7 juli 1940, tillämpades samma ransoneringsgrunder med användande av samma kort som för föregående femveckorsperiod.

Reglering av handeln med socker.

Sverige har sedan åtskilliga år tillbaka varit väsentligen självförsörjande i fråga om socker. Så kunde förutses bliva fallet även under konsumtionsåret 1939/40. Vid sockerkampanjens början hösten 1939 fanns en kvantitet råsocker av föregående års skörd i förråd motsvarande c:a tre månaders förbrukning, och 1939 års betskörd var större än skörden 1938, vilken dock var mer än tillräcklig för ett års behov. Någon begränsning av den sockerförbrukning allmänheten vant sig vid skulle sålunda kunnat anses obehövlige. Med hänsyn till det i skilda hänseenden skärpta läge, vari landets varuförsörjning under våren 1940 råkat in, befanns likväl en reglering av hushållningen med socker önskvärd för att trygga en jämn försörjning med denna vara under konsumtionsårets lopp. I huvudsaklig överensstämmelse med inom livsmedelskommissionen utarbetat förslag utfärdade Kungl. Maj:t förordningen den 9 april 1940 kungörelse angående reglering av handeln med socker (nr 191).

Den härigenom stadgade ordningen, vilken närmare utformades genom

av livsmedelskommissionen utfärdade särskilda bestämmelser (cirkulär nr 31), anslöt sig i väsentliga stycken till systemet för den kort förut genomförda regleringen beträffande kaffe och te. Liksom vid denna utnyttjades för ransoneringen till de enskilda hushållen det beredskapssystem, som skapats genom utdelningen till konsumenterna av inköpskort A.

På tvenne kuponger till detta kort medgavs de enskilda hushållen rätt till inköp av sammanlagt 2 kg socker under tiden 10—28 april. Tilldelningen till näringsställen och allmänna inrättningar ordnades analogt med förhållandena beträffande kaffe och te, dock att tilldelningen av socker till restauranger och andra näringsställen skulle begränsas icke till 80 utan till 90 procent av förbrukningen under år 1939. Regleringen av detalj- och parti-handeln ordnades ävenledes på liknande sätt som i fråga om kaffehandeln. En ytterligare kategori tillkom emellertid, vilken krävde beaktande, nämligen företag, som använde socker för yrkesmässig tillverkning eller beredning av varor till avsalu. Dessa skulle få inköpa socker mot en inköpslicens, som vederbörande kristidsstyrelse ägde bevilja. Licens skulle i regel beviljas för en myckenhet, utgörande 90 procent av den beräknade förbrukningen under motsvarande tidsperiod år 1939, dock ej för större kvantitet än som kunde anses erforderlig för rörelsens behov. Om rörelsen ökats efter 1939 eller rörelse under nämnda år icke bedrivits, skulle kristidsstyrelsen äga att uppskattningsvis bestämma lämplig tilldelning. Hänsyn skulle även tagas till hos företaget befintligt lager.

Skyldighet att deklarerera lagertillgången kl. 12 natten mellan den 9 och 10 april stadgades för handlande, tillverkare samt innehavare av näringsställen. Partihandlare och tillverkare ålades att till livsmedelskommissionen eller dess ombud lämna regelbundna uppgifter angående sin rörelse.

Under andra ransoneringsperioden, som omfattade tiden 29 april—26 maj, var tilldelningen likaledes 2 kg (500 gram per person och vecka), under det att den för perioden 27 maj—30 juni höjdes till 3 kg (veckoranson av 600 gram), varav minst $\frac{1}{2}$ kg var att betrakta som extratilldelning för syltning och saftning.

Reglering av fettförsörjningen.

En väsentlig del av Sveriges fettförsörjning grundar sig under normala förhållanden på import från utlandet. Trots smöröverskottet, som under senare tid uppgått till 20 000 à 30 000 ton per år, har landet i fetthänseende varit långt ifrån självförsörjande. Genom den under april inträffade avspärrningen i utlandsförbindelserna blev det emellertid nödvändigt att söka genomföra ett system för fetthushållningens ordnande på basis av de inom landet befintliga tillgångarna och produktionsmöjligheterna. Redan tidigare hade grundlinjer för ett dylikt system utarbetats inom livsmedelskommissionen och underställts Kungl. Maj:t utan att dock något beslut därutinnan fattats. I skrivelse den 7 maj framlade kommissionen efter

samråd med industrikommissionen en fullständig plan för reglering av landets fettförsörjning med åtföljande författningsförslag. Den 10 maj fattade Kungl. Maj:t beslut i ämnet. Samma dag utfärdades de erforderliga författningarna, vilka omedelbart följdes av en rad av livsmedelskommissionen, resp. av denna och industrikommissionen gemensamt meddelade tillämpningsbestämmelser.

De hithörande författningarna, vilka bilda ett sammanhängande helt, utgöras av följande kungörelser, alla daterade den 10 maj 1940:

kungörelse angående beslag å vissa fettämnen (nr 317),

kungörelse angående reglering av handeln med margarin och vissa andra fettvaror (nr 318),

kungörelse angående prisrabattering å smör (nr 319) samt

kungörelse angående reglering av handeln med tvål och såpa samt vissa andra tvätt- och rengöringsmedel (nr 320).

Livsmedelskommissionen anförde i sin skrivelse den 7 maj, att man vid planläggningen av tillgångarnas disponerande utgått ifrån att desamma skulle förbrukas under två år samt att det matnyttiga fettet i första hand skulle komma till användning för margarintillverkning. För planens genomförande erfordrades i första rummet, att de viktigaste för margarinframställning användbara fettämnena lades under beslag.

På grund av den rådande handelsavspärrningen hade man emellertid under den närmaste tiden att räkna med ett överskott på smör, för vilket utrymme måste beredas på den inhemska marknaden. Detta kunde ej ske annat än genom undanträngande i viss mån av margarinet i konsumtionen. Till följd av smörproduktionens betydande omfång under sommarmånaderna krävdes därför, att produktionen av hushållsmargarin för viss tid helt nedlades för att sedermera återupptagas, då smörtillverkningen, såsom måste förutses, komme att minska. En sådan anordning måste anses innebära en ändamålsenlig hushållning med tillgångarna, enär råvarorna för margarintillverkningen i allmänhet äro lättare att lagra än smöret. Emellertid ingick det i planen, att bagerierna även under sommarmånaderna skulle förses med margarin, detta bland annat beroende på att vid tillverkningen av bagerimargarin användes vissa råvaror, som äro mindre hållbara än de övriga.

Eftersom smöret betingar ett avsevärt högre pris än margarinet, skulle ett upphörande av margarinförsäljningen medföra en fördyring av matfettförsörjningen, vilken kunde bli kännbar för stora delar av folket, om de skulle bli hänvisade till att köpa smör till gängse priser. Därför innefattade regleringsplanen jämväl ett rabatteringssystem för smör, varigenom möjliggjordes för de ekonomiskt svagare i samhället att erhålla smör till väsentligt lägre pris än det eljest gällande. För sådant ändamål hade riksdagen tidigare beviljat ett anslag av 15 milj. kronor.

Den planerade fördelningen av fetttillgångarna mellan livsmedelsindustrin och den tekniska industrien förutsatte slutligen en ransonering av fett-

haltiga tvätt- och rengöringsmedel. För tvättmedelsindustrien hade icke kunnat avsättas mer än ungefär hälften av de fettmängder, som normalt användes därtill. Detta innebar dock icke, att tvättmedelsförbrukningen måste nedbringas till hälften av den vanliga. God tillgång kunde nämligen beräknas komma att finnas på s. k. fettfria tvätt- och rengöringsmedel (d. v. s. sådana med högst 4 % fett), lämpliga för olika slag av användning. Dessa fettfria medel hade ej ansetts böra indragas under regleringen och medgåvo alltså en utdryingning av de fetthaltiga tvättmedlen.

Här nedan skola meddelas närmare detaljer rörande innebörden av den genomförda fettregleringen.

Fettämnesbeslaget, som trädde i kraft kl. 12 natten mellan den 11 och 12 maj, avsåg följande slag av för matfetttillverkning eller för tillverkning av tekniska fettprodukter användbara råvaror: härdat animaliskt fett, jordnöt- eller arachidolja, bomullsfrö- eller cottonolja, sojaolja, solrosolja, palmolja, kokosolja och palmkärnolja, härdat vegetabiliskt fett samt tallolja. Ister och talg hade tills vidare lämnats utanför beslaget, enär praktiska svårigheter ansetts möta för ett omedelbart genomförande av beslag därå.

Beslaget omfattade alla inom riket befintliga förråd av ovan nämnda varor om minst 500 kg samt därjämte varor, som efter angivna tidpunkt tillverkades eller framvunnes i riket eller dit infördes. Beslaget skulle vara hävt dels i den mån livsmedelskommissionen lämnade tillstånd till försäljning av beslagtagen vara och denna såldes i den ordning och under de villkor, som bestämts av kommissionen, dels ock i den mån kommissionen lämnade innehavare av beslagtagen vara tillstånd att på annat sätt förfoga över varan och denna ställde sig till efterrättelse för sådant tillstånd meddelade villkor.

Med stöd av sålunda erhållet bemyndigande förordnade livsmedelskommissionen (cirkulär nr 44), att den som i fabriksdrift använde sådan vara, som omfattades av beslaget, skulle av de förråd han innehade vid beslagstillfället för framställning av såpa få använda tallolja och sojaolja samt för framställning av tvål och tvättmedel ävensom stearin och kemiskt-tekniska artiklar palmolja, kokosolja och palmkärnolja. Beslagtagen vara skulle få användas för tillverkning av margarin i den omfattning, som erfordrades för att möjliggöra den enligt margarinregleringsplanen tillåtna försäljningen av margarin från vederbörande fabrik. Byte av beslagtagna varor olika fabriker emellan finge ske efter av livsmedelskommissionen meddelat tillstånd. Även i övrigt kunde tillstånd till försäljning av eller förfogande över beslagsvara efter ansökan medges av kommissionen.

Sedan de i samband med fettämnesbeslaget avgivna deklARATIONERNA ÖVER förefintliga lager bearbetats, uppgjordes inom livsmedelskommissionen en plan för hushållningen med fettvaror och fördelningen av desamma på olika grenar av produktionen. I anslutning till denna plan meddelade kommissionen genom cirkulär nr 57 bestämmelser rörande rätten till förfogande över beslagtagen vara att gälla fr. o. m. den 16 juni 1940.

De i cirkuläret nr 44 meddelade föreskrifterna angående förfogande över olika slag av oljor och fett för olika ändamål skulle gälla tills vidare. Utan hinder av beslaget skulle vidare olja, avsedd att användas vid matlagning (matolja) få försäljas i kärl, innehållande högst en liter olja. I andra fall skulle försäljning eller annat förfogande över beslagtagna vara få ske endast i enlighet med av livsmedelskommissionen utfärdat tillståndsbevis. Vid fördelningen på särskilda företag av de kvantiteter, som enligt planen voro avsedda för de olika produktionsgrenarna, avsåg kommissionen att begagna sig av råvaruföreningar, vilka nyligen bildats av samtliga företag inom resp. produktionsgrenar. För att erhålla tillstånd till inköp av fettvaror under beslag eller till användning av i eget lager befintliga varor i andra fall än som täcktes av ovanstående bestämmelser fordrades skriftlig ansökan hos livsmedelskommissionen med angivande av från vem sökanden önskade företaga inköpet samt inköpspriset. Innehavare av beslagtagna vara ägde mot tillståndsbevis försälja de kvantiteter fettvaror, som beviset avsåg. Redovisning för försäljningen skulle i vederbörlig ordning lämnas kommissionen.

Bestämmelserna angående *reglering av handeln med margarin m. m.* inneburo jämlikt kungörelsen nr 318 samt livsmedelskommissionens med stöd därav utfärdade föreskrifter (cirkulär nr 41) i huvudsak följande:

Enskilda personer skulle under tiden 12—26 maj 1940 mot kupong 8 till inköpskort A (vilken vid försäljningen skulle makuleras genom att överkorsas med bläck) få inköpa 500 gram margarin per person men ägde därefter tills vidare ej rätt att inköpa margarin. Bageriidkare ägde inköpa bagerimargarin mot särskild inköpslicens. Sådan licens skulle utfärdas av vederbörande kristidsstyrelse och i allmänhet meddelas för högst tre månaders behov. Den finge i regel beviljas för en kvantitet, motsvarande 75 procent av 1939 års förbrukning under motsvarande period.

Från fabriker skulle försäljning av hushållsmargarin få ske endast till den myckenhet, som erfordrades för att, jämte de lager av margarin, som vid regleringens ikraftträdande funnos i handeln, möjliggöra försäljning till enskilda hushåll i ovan angiven omfattning. Beträffande bagerimargarin föreskrevs, att försäljning från fabrik — direkt eller till partihandlare — fick ske endast till den myckenhet, som svarade mot till fabriken överlämnade inköpslicenser. Det skulle åligga partihandlare att till vederbörande kristidsstyrelse dels deklarerera sitt ineliggande förråd av margarin natten mellan den 11 och 12 maj, dels den 1 och 16 i varje månad avgiva omsättningsrapport, innehållande uppgift om storleken av innehaft lager samt till och från lagret verkställda leveranser. Andra ersättningsmedel för smör och flott än margarin och matolja skulle fr. o. m. den 12 maj icke få inom riket försäljas, utom så tillvida att tillverkare och handlare fingo tills vidare direkt till förbrukare utförsälja ineliggande förråd.

Genom särskilda bestämmelser i cirkulär nr 47 utsträcktes tiden för

försäljning av hushållsmargarin till enskilda till den 2 juni, varefter utförsäljning av hos handlande kvarvarande lager fick ske till bagerier, allmänna inrättningar och näringsställen.

I fråga om *prisrabatterning å smör* stadgades i förenämnda kungörelse nr 319 samt livsmedelskommissionens cirkulär nr 40, att sådan kunde erhållas vid inköp i allmänna handeln av smör för förbrukning i enskilt hushåll. Med smör avsågs härvid ursprungligen endast smör, framställt vid mejeri, men genom kungörelsen den 31 maj 1940 (nr 404) utsträcktes rabatteringen även till annat smör, i den mån livsmedelskommissionen meddelade föreskrift därom. Bevis om rätt till prisrabatterning skulle utfärdas i form av kort, bestående av talong med kuponger (rabattkort, inköpskort C). Varje kupong berättigade under viss rabatteringsperiod till erhållande av en prisrabatterning för 5 hektogram smör. Första rabatteringsperioden omfattade tiden 27 maj—30 juni 1940. Under denna tid fingo inköp göras mot fyra kuponger, varvid varje kupong medförde rätt till rabatterning av 65 öre å det belopp, som enligt gällande pris skolat erläggas för den inköpta kvantiteten. Rabatten uppgick sålunda till kr. 1: 30 per kg. Tilldelningen av rabattkort skulle handhavas av kristidsnämnderna under ledning av kristidsstyrelserna och livsmedelskommissionen. Främst voro rabattkorten avsedda för barn, som voro födda efter den 31 december 1924, och personer, som voro födda före den 1 januari 1874 eller som hade tilläggspension från folkpensioneringen eller invaliditetsunderstöd enligt förordningen den 28 juni 1935. Kort finge dock icke utan behovsprövning tilldelas barn, vars föräldrar eller adoptivföräldrar vid senaste taxering till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt upptagits för ett beskattningsbart belopp av mer än 1 500 kronor eller taxerats till särskild skatt på förmögenhet. Icke heller finge rabattkort utan behovsprövning tilldelas person, som taxerats till högre belopp än nämnda summa eller till särskild skatt på förmögenhet. I viss utsträckning kunde därjämte efter behovsprövning enligt av livsmedelskommissionen bestämda grunder utdelas rabattkort. Kommissionens anvisningar angåvo som normerande för denna prövning ett inkomstbelopp motsvarande ett beskattningsbart belopp av högst 500 kronor. För äkta makar skulle härvid rätten till erhållande av rabattkort avpassas efter antalet hemmavarande barn, födda efter den 31 december 1924.

Därjämte stadgades, att innehavare av jordbruk, varå regelmässigt funnes en eller flera kor, och medlemmar av sådana personers hushåll (producenthushåll) kunde erhålla rabattkort efter särskild ansökan hos kristidsnämnden i deras hemort. Rabattkort finge dock i regel ej utdelas, därest den å brukningsdelen under år 1939 producerade mjölmängden överstege 1 500 kg per hushållsmedlem.

Rabattkuponger, som handlande mottagit vid försäljning av smör, skulle inlösas av livsmedelskommissionen med ett belopp, motsvarande den ra-

batt, för vilken kupongen gällde. Svenska mejeriernas riksförening åtog sig att själv eller genom anslutna mejeriförbund och mejerier mottaga kuponger från handlande för inlösen å kommissionens vägnar eller såsom dellikvid för levererat smör.

Livsmedelskommissionen beräknade, att enligt de fastställda bestämmelserna omkring 2 miljoner personer skulle komma i åtnjutande av prisrabattering å smör.

I fråga om *regleringen av handeln med tvätt- och rengöringsmedel* lämnas redogörelse nedan i kapitlet angående industrien (sid. 279).

Försäljning av mjukt bröd efter vikt.

Efter av livsmedelssakkunniga på särskilt uppdrag verkställd utredning utfärdades kungörelse den 17 maj 1940 (nr 379) angående *försäljning av mjukt matbröd*. Genom denna kungörelse föreskrevs, att envar som yrkesmässigt bedrev tillverkning av bröd ej i andra än i kungörelsen angivna fall finge försälja av honom tillverkat mjukt matbröd annat än i vissa bestämda viktklasser (resp. 300, 400, 500, 750, 1 000, 1 250, 1 500, 1 750 och 2 000 gram). Vikterna gällde brödets vikt i nygräddat tillstånd. Därvid medgavs en tolerans av 5 procent uppåt eller nedåt. Tillåtet var att fritt sälja mjukt matbröd i vikt om högst 200 gram samt att till viss köpare sälja bröd med särskilt avtalad vikt. Företedde bröd, som föll under kungörelsen, större avvikelser från föreskriven vikt än enligt ovanstående medgivits, finge tillverkaren ej försälja brödet med mindre å detsamma eller å omslag därtill anbringats ett märke med orden »Håller ej föreskriven vikt». Försäljning av sådant bröd finge ej ske annat än efter vägning inför köparen.

Syftet med ifrågavarande bestämmelser var att skapa bättre möjligheter för övervakning och eventuell reglering av priskontrollen beträffande bröd.

Livsmedelskommissionen lämnade i cirkulär till de lokala kristidsmyndigheterna och hälsovårdsnämnderna (nr 59) vissa anvisningar för kungörelsens tillämpning och för priskontrollens verkställande. I cirkuläret framhölls även önskvärdheten av att genom väl synliga anslag i butikerna lämnades uppgift om vikt och pris å de brödsorter, som salufördes och som berördes av kungörelsen.

Inventeringar av landets förråd av vissa livsmedel.

I syfte att skaffa livsmedelskommissionen material för bedömning av varutillgången inom landet samt dennas lokala fördelning (lagerspridningen) förordnade Kungl. Maj:t genom kungörelse den 23 februari 1940 (nr 99) om ny inventering av landets förråd av vissa livsmedel i huvudsaklig överensstämmelse med den inventering, som ägde rum den 8 december 1939 (se sid. 83).

Den nya inventeringen, vilken skulle avse förråden den 4 mars 1940, var liksom den föregående begränsad till handelsidkare samt andra som

innehade större förråd av ifrågavarande varor för annat ändamål än för förbrukning i sitt enskilda hushåll. Uppgifterna skulle under kristidsstyrelsernas överinseende insamlas av kristidsnämnderna och av dessa insändas till livsmedelskommissionen.

I vissa fall hade kvantitetsgränsen för deklarationsplikten (för andra än handelsidkare) sänkts i förhållande till den förra inventeringen; så t. ex. beträffande kaffe från 100 till 50 kg, för socker från 200 till 100 kg och för vete- och rågmjöl från 500 kg för båda tillhoppa till 100 kg för vardera mjölsorten.

Kungörelse utfärdades den 31 maj 1940 (nr 401) angående ny inventering av samma slag, avseende förråden den 10 juni 1940. Bestämmelserna voro desamma som beträffande föregående inventering, men varulistan hade utökats med vissa varuslag, nämligen kryddpeppar, vitpeppar, kanel och kardemumma samt torkade russin och kött- och fläskkonserver. Undre gränsen för deklarationsskyldighet var för andra än handelsidkare beträffande kryddor 5 kg och beträffande russin samt kött- och fläskkonserver 50 kg.

Åtgärder för ökad lagerhållning av mjöl och socker.

Inom livsmedelskommissionen upptogs i början av år 1940 till behandling frågan om åtgärder för att, i samråd med den normala handelns organ, åstadkomma ökad lagring av olika slag av livsmedel inom områden, varest lagren voro relativt små och där följaktligen i händelse av allmän mobilisering eller utrymning åtminstone tillfällig varubrist kunde uppstå på grund av transportsvårigheter. Som en förberedande åtgärd härvidlag ansåg kommissionen sig böra föranstalta om en *undersökning av tillgängliga lagringsutrymmen*. Kommissionen utsände den 28 februari cirkulär (nr 23) till kristidsstyrelserna och kristidsnämnderna, vari dessa anbefalldes att verkställa inventering av de utrymmen i landet, som stodo till förfogande och lämpligen kunde utnyttjas för lagring. Inventeringen borde med vissa undantag omfatta samtliga för varulagring lämpade lokaler, som voro odisponerade eller vid behov utan tidsutdräkt eller oproportionerlig kostnad kunde tagas i anspråk för lagringsändamål. Härifrån undantogos självfallet lokaler, vilka på grund av särskild planläggning vore avsedda att utnyttjas för krigsmaktens, allmänna luftskyddets, sjukvårdens eller den ekonomiska försvarsberedskapens behov, ävensom lokaler, som vore avsedda att tagas i bruk för utspridning av varuförråd inom luftskyddsort. Uppgifterna skulle av kristidsstyrelserna insändas till livsmedelskommissionen före den 10 april 1940.

I senare cirkulär den 12 april samt 3 och 21 maj (resp. nr 29, 37 och 46) till kristidsstyrelser och kristidsnämnder lämnade livsmedelskommissionen redogörelse för den verkställda planläggningen angående ökad lagerhållning och meddelade anvisningar för de lokala kristidsmyndigheternas med-

verkan härvid. Åtgärderna avsågo uteslutande varuslagen *mjöl* och *socker*. Bemyndigande att föranstalta om ifrågavarande lagerspridning hade kommissionen utverkat sig genom kungl. brev den 9 april 1940.

Som lagerhållare borde ifrågakomma dels handelsidkare och större förbrukare, dels kommunerna själva genom vederbörande kristidsnämnder. Lagerhållarna skulle ej själva finansiera lagringen utan varorna avsågos skola inläggas hos dem såsom deposition, varvid ersättning skulle av allmänna medel utgå till dem med 15 öre för 100 kg mjöl och 12·5 öre för 100 kg socker per månad.

Den centrala skötseln av lagringsverksamheten skulle utövas beträffande mjöl av Svenska spannmålsaktiebolaget och beträffande socker av Svenska sockerfabriksaktiebolaget. Genom förmedling av kristidsnämnderna hade bolagen att träffa avtal med lagerhållarna angående lagring för vederbörande bolags räkning. Nämndernas biträde härvid skulle ej endast vara av teknisk art utan även omfatta bedömande av lagerhållares vederhäftighet och lämplighet i övrigt samt prövning av andra med lagringsverksamheten sammanhängande frågor, såsom beskaffenheten av lagerlokalerna, lämpliga lagringskvantiteter m. m. Beträffande socker skulle dock lagringen hos grosshandlarna ombesörjas av sockerbolaget direkt. Det förut-sattes, att kristidsnämnderna skulle aktivt medverka genom att själva taga initiativ till lagerhållning. De borde sålunda träda i förbindelse med enskilda handelsidkare eller lokala sammanslutningar av sådana m. fl. samt uppmana dem att delta i verksamheten. De skulle vidare kontrollera lagerhållningen och tillse, att den deponerade varan ej sammanblandades med lagerhållarnas egna lager. Äganderätten till beredskapslagren skulle kvarbliva hos vederbörande bolag men lagerhållarna svara för desamma under lagringstiden. De hade att i erforderlig omfattning sörja för lagrens omsättning. Funnes det till följd av inträdande krissituation eller av andra förhållanden påkallat, att förråden utdistribuerades, skulle lagerhållarna efter tillstånd av vederbörande kristidsnämnd äga att helt eller delvis över-taga desamma efter gällande marknadspris mot ställande av säkerhet, där nämnden så funne erforderligt.

Kommun, som själv bedreve lagringsverksamhet, skulle komma i åtnju-tande av samma förmåner som enskild lagerhållare. Omsättningen borde i sådant fall lösas genom avtal med grossister, bagare eller detaljhandlare i orten om återkommande uttag ur kommunens beredskapslager. Det fram-hölls i cirkulär nr 46, att kommunal lagring borde ske i samförstånd med den enskilda handeln och förekomma endast i sådana fall, då lagring i tillräcklig omfattning ej kunde ernås genom denna.

I fråga om socker meddelades i cirkulär nr 37, att lagring därav tills vidare skulle begränsas till 11 angivna län, företrädesvis i mellersta Sverige.

Kristidsstyrelserna skulle ha inseende över kristidsnämndernas verksam-het på här berörda område och med uppmärksamhet följa nämndernas

åtgöranden i saken samt på lämpligt sätt verka för att lagerhållning komme till stånd å de orter inom kristidsstyrelseområdet, där sådan funnes erforderlig.

Fortlöpande konsumtionsundersökningar.

Genom beslut den 26 januari 1940 anbefalldes Kungl. Maj:t socialstyrelsen att med början första kvartalet 1940 verkställa fortlöpande undersökningar rörande konsumtionen av livsmedel inom familjehushåll i industriorter och städer.

Det anfördes i det kungl. brevet i ärendet, att de av socialstyrelsen förut ungefär vart tionde år utförda levnadskostnadsundersökningarna hade åsyftat bl. a. att giva en bild av familjebudgetens genomsnittliga sammansättning och förbrukningen av vissa viktigare artiklar. Vad anginge uppgifterna om livsmedelskonsumtionen hade dessa i viss utsträckning kunnat användas jämväl för beräkning av familjernas näringshygieniska standard. I det nuvarande krisläget hade det ur olika synpunkter syntts angeläget att erhålla möjlighet att fortlöpande följa livsmedelskonsumtionens förändringar och därur beräkna uppkomna förskjutningar i näringsstandarden. Den sänkning av välståndet, som kunde befaras inträda vid fortsatt krisläge med ändrade prisrelationer och variationer i tillgången på olika födoämnen, måste medföra betydande förändringar i livsmedelspostens sammansättning. Det vore å ena sidan önskvärt, att ur hälsosynpunkt vådliga tendenser i livsmedelskonsumtionens utveckling upptäcktes på ett så tidigt stadium, att konsumtionen snarast genom propaganda och på annat sätt kunde inriktas i sundare banor. Å andra sidan måste konsumtionsutvecklingen prövas mot bakgrunden av tillgången på olika livsmedel. Tydligt vore, att särskilt under kristider befolkningens allmänna hälsostandard i hög grad bleve beroende av att producenternas och konsumenternas berättigade intressen samordnades på ett ändamålsenligt sätt.

Kungl. Maj:t ålade samtidigt statens institut för folkhälsan att ur näringsfysiologiska och statens livsmedelskommission att ur försörjningsekonomiska synpunkter verkställa erforderlig bearbetning av det vid konsumtionsundersökningarna framkommande materialet samt att i anslutning därtill biträda socialstyrelsen vid utarbetandet av en index utvisande levnadskostnadernas utveckling vid en rationell anpassning av konsumtionen efter förändringarna i försörjnings- och prisläget. Kungl. Maj:t uppdrog därjämte åt livsmedelskommissionen att föranstalta om den upplysningsverksamhet, vartill undersökningarna kunde giva anledning.

De för de två första kvartalen av 1940 verkställda undersökningarna ha grundat sig på räkenskaper från något över 400 hushåll fördelade på ett femtiotal orter. Redogörelser härför ha publicerats i Sociala meddelanden 1940 nr 4 och 8.

5. Industrien.

Statistisk överblick.

Den industriella produktionen, som vid krigets utbrott befann sig vid ett höjdläge, höll sig under hela hösten väl uppe. Utlandsförbindelserna stodo då ännu i stort sett öppna, varför råvaror och bränslen fortfarande kunde importeras och exporten fortgå någorlunda obehindrat trots den besvärande fraktstegringen. De ökade ordena för tillverkning av krigsförnödenheter medförde högkonjunktur för flera branscher. Ännu under första kvartalet 1940 fortsatte den goda sysselsättningen, främst beroende på att de militära kraven på industrien nu gjorde sig än starkare gällande. Till följd av de omfattande inkallelserna för den förstärkta försvarsberedskapen och mobiliseringen uppstod inom vissa särskilt hårt belastade industrigrenar en kännbar personalbrist. De egentliga bekymren föranleddes alltså under denna tid väsentligen av den i förhållande till de stegrade behoven i många fall alltför knappa industriella kapaciteten.

Efter den i april inträffade avspärrningen av handelsförbindelserna västerut ändrades läget i viktiga hänseenden. Bortfallandet av de förnämsta utlandsmarknaderna drabbade hårt de stora exporterande industrierna. Kännbart blev snart även, att tillförseln av utländska råvaror till följd av importspärren hämmades. Detta nödvändiggjorde en strängare hushållning med dessa varor och därav följande driftsinskränkningar för industrier, som voro beroende av importerat material. Stagnationen i och den successiva sammankrympningen av byggnadsverksamheten påverkade jämväl ogynnsamt en rad industrier för byggnadsmaterialtillverkning. De problem, som den nya situationen medförde, härledde sig alltså dels från en begynnande råvarubrist, dels från en i hög grad ojämn belastning av industrien, enär å ena sidan funnos branscher med hårt ansträngd drift, å andra sidan branscher med minskande produktion och tilltagande arbetslöshet.

Sveriges industriförbunds produktionsindex, där produktionen per arbetsdag år 1935 är betecknad med 100, anger för tiden augusti 1939—juni 1940 följande tal:

augusti 1939	126	januari 1940	128
september »	125	februari »	127
oktober »	126	mars »	126
november »	127	april »	118
december »	128	maj »	107
		juni »	107

Den industriella produktionen befann sig enligt denna index i stigande fram till årsskiftet; den började mattas i februari samt sjönk hastigt under april—juni. Utvecklingen var emellertid mycket olikformig för olika industrigrenar. Nedgången i generalindex berodde främst på den starka försämringen beträffande trä- samt massa- och pappersindustrierna. För sistnämnda grupp nedgick indextalet från 119 i januari till 51 i maj och juni. Järn- och stålindustriens produktion minskades relativt obetydligt, från 139 till 129; än bättre höll sig driften uppe inom maskinindustrien — siffrorna voro här 145 i januari, 148 i mars och 143 i juni —; för textil- och sömnadsindustrien steg index från 124 till 130, medan den för livsmedelsindustrien nedgick från 122 till 113 och för »annan konsumtionsvaruindustri» från 131 till 110. Över huvud är att observera, att produktionen inom de mest rustningsbetonade industrigrenarna, nämligen järn- och stål-, verkstads- och textilindustrierna, vid halvårsskiftet fortfarande låg på en relativt hög nivå, medan tillbakagången företrädesvis drabbat den egentliga exporttillverkningen.

Omställningen till krigstillverkning.

För tillgodoseende av krigsmaktens behov har industrikommissionen enligt sin instruktion haft att samarbeta med de militära förvaltningsmyndigheterna. I avseende på försörjningen med krigsmateriel av skilda slag förelågo vid krigsutbrottet i många fall stora brister. Det gällde här att dels åstadkomma en tillräcklig lagerhållning, motsvarande det s. k. utrustningsbehovet och de första krigsmånadernas förbrukning, dels att därutöver skapa produktionsreserver för den beräknliga löpande förbrukningen under krig.

Genomförandet av det uppställda programmet påkallade vissa viktiga organisatoriska åtgärder. Som förut omnämnts, tillskapades efter framställning av industrikommissionen och statens krisrevision en statens ammunitionsnämnd för centralt handhavande av ammunitionsanskaffningen samt en försvarsväsendets verkstadsnämnd för ekonomisk och teknisk ledning av flertalet av försvarsväsendets fabriker och tygverkstäder. På industrikommissionens initiativ har vidare inrättats en kår av arméingenjörer, bestående av dels äldre specialingenjörer, dels värnpliktiga. Dessa ha ställts till förfogande vid militära staber och förband inom de olika försvarsgrenarna för handhavande av uppgifter beträffande teknisk materiel av mera komplicerad beskaffenhet.

Vidgade produktionsresurser för försvarsändamål ha vunnits genom byggnad av nya fabriker och utökning av gamla samt framför allt genom mobilisering av stora delar av den civila industrien för krigsindustriell produktion. Beräkningar, som gjorts inom industrikommissionen, ge vid handen, att under första kvartalet 1940 tillverkningen av militära förnödenheter torde ha representerat minst $\frac{1}{4}$ av den egentliga industriens sammanlagda förädlingsvärde. Med sådan tillverkning skulle c:a 100 000 personer eller omkring $\frac{1}{5}$ av industriens hela personal ha varit sysselsatt.

Givetvis har belastningen av de särskilda krigsmaterialproducerande företagen med militära beställningar varit mycket ojämn. Endast i undantagsfall har emellertid den militära produktionen absorberat företagens hela tillverkningskapacitet, och det har då gällt att passa in denna produktion vid sidan av den ordinarie civiltillverkningen. Detta har i vissa fall kunnat ske tämligen friktionsfritt men i andra fall mött svårigheter, beroende på i vad mån de nya tillverkningarna med hänsyn till de anspråk de ställt på resp. företags tekniska utrustning låtit inordna sig i produktionsprogrammet. Här har för industrikommissionen och statens ammunitionsnämnd förelegat den synnerligen betydelsefulla uppgiften att genom en planmässig, central dirigering söka ernå bästa möjliga hushållning med förefintliga produktionsresurser. Strävandena ha därvid inriktats på att tillse, att de statliga beställningarna ej onödigtvis hämmat exporttillverkningen ävensom att produktionen för hemmamarknaden av mera betydelsefulla fabrikat i minsta möjliga mån blivit störd.

Ett visst undanträngande av civiltillverkningen har emellertid varit ofrånkomligt framför allt under det första skedet av den industriella mobiliseringen, innan ännu åtgärder hunnit vidtagas för utökande på de viktigare punkterna av den industriella kapaciteten. Härvid har en prioritetsordning måst skapas med företrädesrätt för de militära leveranserna framför leveranser till enskilda. I de flesta fall har detta kunnat genomföras genom frivillig medverkan från industriens sida, men svårigheter ha understundom mött att för de statliga beställningarna ernå den önskade företrädesrätten på grund av de påföljder i form av viten o. d., som kunnat befaras genom eventuella kontraktsbrott, framkallade av försenade leveranser. Det har fördenskull befunnits önskvärt att träffa anordningar för att i förevarande hänseende vid behov möjliggöra ett tvångsförfarande.

Ett speciellt intresse har härvid knutit sig till Aktiebolaget Bofors med hänsyn till dess stora betydelse som leverantör av krigsmateriel. Det har framstått som ett viktigt statsintresse, att bolaget i största möjliga utsträckning finge bedriva sådan tillverkning för kronans räkning och därvid befriades från tänkbara ekonomiska påföljder av ovan nämnt slag. Industrikommissionen har därför enligt av Kungl. Maj:t den 1 mars 1940 med stöd av 5 § allmänna förfogandelagen givet bemyndigande beslutat, att nämnda bolag skall, intill dess annorlunda bestämmes, utföra beställningar för

svenska statens räkning, som gjorts eller under tiden för förfogandet komma att göras, med företråde framför andra beställningar. På industrikommissionens hemställan har Kungl. Maj:t senare, den 17 maj 1940, förordnat, att varje företag, som nämnda dag fanns upptaget i det i kungörelsen den 2 december 1938 (nr 663) med vissa bestämmelser om krigsleveranser m. m. omförmälda krigsindustriregistret, skall tills vidare efter industrikommissionens bestämmande jämlikt 5 § allmänna förfogandelagen vara pliktigt ombesörja, att krigsförnödenheter, som ej äro att hänföra till livsmedel eller fodermedel, tillverkas för kronans räkning, varvid det skall tillkomma industrikommissionen att meddela föreskrift om varaktigheten och omfattningen av det beslutade förfogandet, om tid för fullgörande av leverans och om övriga med förfogandet sammanhängande ämnen. Tillämpning av det industrikommissionen sålunda givna bemyndigandet hade ännu vid halvårsskiftet 1940 icke i något fall behövt förekomma.

Angående läget inom olika industrigrenar med hänsyn till krigsmateriel-tillverkningens ordnande må följande nämnas.

Inom *järn- och stålindustrien* hade under hösten 1939 kapaciteten till fullo tagits i anspråk för privata och statliga beställningar. Genom byggnadsverksamhetens inskränkning minskades väl orderna för vanliga byggnadsändamål, men nya behov framträdde genom anläggningar för det civila luftskyddet. Då alltjämt ökade statliga order hopades och därjämte omfattande beställningar gjordes för finsk räkning, framträdde allt starkare krav på reglerande ingripanden för att enhetligt för hela industrien ordna prioritetsfrågorna och utjämna orderbelastningen. Industrikommissionens järn-avdelning blev under sådana förhållanden starkt tagen i anspråk för att söka åstadkomma en lämplig orderfördelning på de olika verken. En fastare organisation av detta arbete vanns, sedan inom avdelningen i slutet av mars upprättats en fördelningscentral för statliga järn- och stålbeställningar. Inom denna central ha de statliga orderna samlats och fördelats på lämpligt sätt mellan verken efter deras kapacitet och tekniska utrustning. Härigenom har det lyckats att fullständigare tillvarataga produktionsmöjligheterna och mera rationellt ordna driften. Det har ock blivit möjligt att åtminstone i viss utsträckning upprätthålla exporten av kvalitetsstål.

Jämväl för *verkstadsindustrien* har det visat sig behövt att söka genomföra en planmässig fördelning av statsbeställningarna under beaktande av ett möjligast noggrant tillvaratagande av produktionsresurserna. Förhållandena äro här mera elastiska än vid järnverken, och det har därför låtit sig göra att i större omfattning åstadkomma kapacitetsutvidgningar, där så visat sig särskilt angeläget. Exporten av verkstadsprodukter befann sig under förra halvåret 1940 i sjunkande och även den inhemska efterfrågan på åtskilliga produkter visade en nedgående tendens, bland annat på grund av en minskad investeringsverksamhet inom vissa industrier. Härigenom

kunde större utrymme beredas för krigsmaterieltillverkningen. På flera vägar har man sökt ernå den önskade utökningen av produktionsmöjligheterna: genom förlängning — efter arbetsrådets medgivande — av arbetstiden per arbetare och vecka, genom övergång i största utsträckning till skiftarbete samt genom nyanskaffning av maskiner och verktyg och fullständigare utnyttjande av äldre sådana. Åtgärder ha ock vidtagits för ökad tillverkning av verktygsmaskiner. Inom industrikommissionens verkstadsavdelning har skapats en central med uppgift att tillse, att de viktigaste behoven av dylika maskiner kunna tillfredsställas genom den successivt fortskridande tillverkningen.

Inom *textil- och läderindustrierna* har ävenledes en mycket omfattande omställning till krigsproduktion ägt rum, men denna har här varit lättare att genomföra. Genom frivilliga överenskommelser har det varit möjligt att ordna en önskvärd företrädesrätt för de statliga tillverkningarna. All kapacitet, som lämpat sig för militär tillverkning, har i stort sett tagits i anspråk härför.

Ett betydelsefullt led i den krigsindustriella mobiliseringen har det planeringsarbete utgjort, som industrikommissionens byggnadsavdelning i samråd med andra myndigheter verkställt för organiserande av framför allt *byggnadsindustriens* personella och maskinella resurser till en arbets- och reparationsberedskap för hamnar, broar, vägar, kraftstationer, flygfält, befästningsanläggningar m. m.

Slutligen må omnämnas den betydelsefulla verksamhet, som industrikommissionen bedrivit genom sin i februari 1940 inrättade prisbyrå, vilken haft till uppgift att tjänstgöra som rådgivare åt de militära förvaltningsmyndigheterna vid prissättning i samband med krigsleveranskontrakten eller eljest vid krigsindustriell produktion. Syftet har här varit att söka åvägbringa skäligen priser för dessa mången gång mycket omfattande leveranser, vilka till stor del ske under helt andra betingelser än dem industrien vanligen arbetar under.

Industrikommissionens verksamhet med avseende å exportens och importens reglering.

Vid den av handelskommissionen handhavda licensgivningen i fråga om exporten har industrikommissionen verksamt biträtt och särskilt haft att tillse, att på det industriella området vederbörlig hänsyn tagits till landets egen varuförsörjning utan att därvid viktiga exportintressen åsidosatts. Kommissionen har ock tagits i anspråk vid förberedelserna för de med främmande makter, främst Storbritannien och Tyskland, avslutade handelsavtalen. Efter tillkomsten av dessa avtal har kommissionen på flera sätt medverkat vid deras tillämpning.

Viktigast ha i sistnämnda hänseende varit de uppgifter, som kommissionen genom sin järnavdelning haft att fylla i samband med den i de tyska

avtalen medgivna järnimportens fördelning och prissättningen å importjärn. I fråga om valsat järn och stål samt tuber och rör av olika slag har kommissionen för kontrollen och fördelningen på importörer och förbrukare av de avtalsenligt medgivna importkvantiteterna begagnat sig av en på kommissionens föranstaltande bildad sammanslutning, Svenska valsjärns- och rörimportörers förening u. p. a., i vilken såsom medlemmar ingått följande specialföreningar, nämligen Svenska järnbalkgrossisters förening, Sveriges varvsindustriförening, Svenska rörföreningen u. p. a., Normalrörföreningen u. p. a. och Sveriges valstrådimportörers förening u. p. a., av vilka de tre förstnämnda funnits redan förut. För utövande av enahanda uppgifter i fråga om tackjärnsimporten ha bildats tvenne föreningar, nämligen Svenska martinjärnsimportörers förening och Gjuteritackjärnsimportörernas förening.

På grund av förefintliga olikheter i marknadsförhållandena m. m. ha villkoren för importen och försäljningen beträffande olika järnsorter funnits böra regleras på i viss mån skiljaktigt sätt. För vissa varuslag har handhavandet av importen överlämnats till vederbörande branschförening, medan i andra fall importen fått verkställas direkt av firmorna efter vederbörande förenings godkännande. Vid kvoteringen av importen på föreningsmedlemmarna eller — vid direkt import av vissa firmor — på dessa inbördes ävensom vid importvarornas fördelning på förbrukarna ha något skiftande normer tillämpats. Exempelvis har beträffande valstråd importen under tiden januari 1937—31 augusti 1939, resp. förbrukningen av all valsstråd 1 januari 1937—31 december 1939 lagts till grund. Försäljningspriserna ha fastställts av industrikommissionen i samråd med prissakkunniga (resp. statens priskontrollnämnd), i vissa fall genom poolning med från olika håll och under olika villkor importerat järn eller med svensk vara.

Åtgärder för reglering av råvarutillgångarna.

Så länge försörjningsläget på det industriella området ännu var jämförelsevis förmånligt, fanns uppenbarligen ej skäl att skrida till en statlig reglering av hushållningen med råvarorna. Under hösten 1939 togs heller intet steg i denna riktning. Sådan reglering har emellertid senare visat sig erforderlig på det ena varuområdet efter det andra, allt eftersom svårigheterna ökats att upprätthålla varuförsörjningen. För att bli i stånd att överblicka förhållandena i syfte att vid behov kunna ingripa träffade industrikommissionen redan på ett tidigt stadium anstalter för att organisera ett redovisningssystem, som skulle möjliggöra att fortlöpande följa försörjningsläget inom olika industrigrenar. Industriföretagen ha för nämnda ändamål med stöd av lagen den 16 april 1937 (nr 159) om skyldighet för näringsidkare m. fl. att biträda vid arbetet å rikets ekonomiska försvarsberedskap anmodats att till kommissionen periodiskt inkomma med rapporter angående tillgångar och behov av råvaror och förnödenheter m. m.

Sedan systemet utbyggt, ha regelbundna rapporter lämnats av c:a 4 000 företag. Dessa utgöra blott en mindre del av samtliga existerande industrieföretag — kommerskollegii industristatistik redovisar närmare 20 000 »arbetsställen» — men då däribland ingå alla större företag, har ett tillräckligt representativt material ändock kunnat erhållas. Den stora mängden mindre företag har man ansett sig böra avkräva uppgifter endast vid engångsundersökningar, då det gällt att uttömmande undersöka storleken av råvarulager och förbrukning.

I detta sammanhang må nämnas, att industrikommissionen i februari—mars 1940 verkställde en inventering beträffande inom den kemiska industrien i vidsträckt bemärkelse uppkommande avfallsprodukter och deras användning. Redogörelse för resultatet av denna inventering har lämnats i Teknisk Tidskrift, avd. Kemi och bergsvetenskap h. 5/6 1940.

De viktigaste av de regleringsåtgärder, som under förra halvåret 1940 funnits böra vidtagas i fråga om industriråvaror, skola här nedan något närmare beröras.

I vissa fall ha dessa regleringar grundats på statsbeslag såsom inledning till efterföljande av industrikommissionen genomförd förbrukningsreglering. Detta har varit fallet beträffande fettråvaror, linolja, karbolsyra m. m., aluminium, hudar och skinn samt skrot av smidbart järn. I andra fall har förbrukningsregleringen kunnat genomföras på frivillighetens väg.

I beslagskungörelserna har genomgående föreskrivits, att beslaget — vilket icke omfattat staten tillhöriga eller för dess räkning importerade eller framställda varor — skulle vara hävt i den mån industrikommissionen lämnade tillstånd till försäljning av beslagtagen vara och denna försålles i den ordning och under de villkor, som bestämts av kommissionen, eller i den mån kommissionen lämnade innehavaren tillstånd att på annat sätt förfoga över varan. Innehavare av beslagtagen vara, vilken vägrade att på de fastställda villkoren sälja densamma till av industrikommissionen anvisad köpare, skulle vara pliktig att, i den mån kommissionen så föreskrev, avstå varan till kronan enligt allmänna förfogandelagen.

Metaller. Beträffande aluminium förordnades om beslag genom kungörelse den 26 april 1940 (nr 290). Beslaget, vilket trädde i kraft kl. 12 natten mellan den 30 april och 1 maj 1940, gällde såväl oarbetad metall och skrot som plåtar, rör, stänger och tråd ävensom legeringar innehållande mer än 50 procent aluminium. Det omfattade dels alla inom riket befintliga förråd om minst 25 kg, dels varor, som efter nyssnämnda tidpunkt infördes till riket, dels ock legeringar med ovan angiven aluminiumhalt, som efter beslagets ikraftträdande framställdes inom riket eller där erhöles genom omsmältning av skrot.

Industrikommissionen hänvisade som skäl för ett beslag å aluminium framför allt till de efter det utbrutna kriget i Norge ovissa utsikterna att därifrån liksom även från andra länder erhålla fortsatta leveranser vare sig

av metallisk aluminium eller av råvara för den svenska aluminiumframställningen (aluminiumoxid). Av den normala svenska årsförbrukningen, c:a 6 000 ton, hade förut c:a 4 000 ton importerats från Norge jämte råvaran för den till c:a 2 000 ton uppgående inhemska aluminiumframställningen. Möjlighet funnes att av svenskt råmaterial framställa aluminium, men detta innebure svårigheter och krävde lång förberedelsetid. Den med sannolikhet avstängda ytterligare tillförseln jämte de ökade behoven för militära ändamål krävde en nödtvungen stark inskränkning av den civila förbrukningen av aluminium. För att genomföra en ändamålsenlig förbrukningsreglering vore ett statsbeslag å hithörande varuslag ofrånkomligt.

Enligt den hushållningsplan, som uppgjordes av industrikommissionen för reglering av aluminiumförbrukningen efter beslaget, skulle en nedskärning av årskonsumtionen till omkring hälften av den normala eftersträvas. Denna skulle åstadkommas genom att inskränka eller vägra tilldelning för vissa ändamål, där ersättning med annat material kunde ske utan större olägenhet. Vissa hänsyn måste därvid tagas till framför allt de smärre tillverkarna av hushållskärl m. m., vilka hade svårighet att övergå till annan tillverkning. Man räknade även med viss återvinning av aluminiumskrot, särskilt kapsyler.

I fråga om *andra metaller än aluminium* anförde industrikommissionen i underdånig skrivelse den 23 maj 1940, att tillgången därå vore i förhållande till behoven rikligare. Det syntes därför tills vidare icke nödvändigt att vidtaga ytterligare beslagsåtgärder på metallområdet. Den erforderliga rationeringen borde kunna utföras med tillräcklig effektivitet och på ett för näringslivet mindre störande sätt genom direkta överenskommelser med de personer och företag, som idkade handel med eller i sin tillverkning använde ifrågavarande metaller. En skärpt kontroll över lagerhållningen och handeln vore emellertid önskvärd beträffande en rad metaller för att förhindra dels att lager därav undanhölles marknaden och dels att osunda spekulationsaffärer komme till stånd. Denna borde kunna vinnas genom en allmän inventering av lagerhållningen samt rättighet för industrikommissionen att av personer och företag begära med visst tidsmellanrum återkommande uppgifter rörande såväl innehavda lager som producerade, importerade, köpta, sålda och förbrukade kvantiteter.

I anledning av industrikommissionens hemställan utfärdade Kungl. Maj:t den 31 maj 1940 kungörelse (nr 399), varigenom anbefalldes en allmän inventering av förråden inom landet den 3 juni 1940 av följande metaller i oarbetad form eller i form av halvfabrikat, skrot eller avfall, nämligen koppar, bly, zink, nickel, tenn, antimon, kadmium, magnesium och kvicksilver ävensom legeringar, i vilka ingingo mer än 50 viktprocent av nämnda metaller. Under deklarationsplikten inbegreps även förtent järnplåt.

Uppgiftsskyldighet åvilade envar som yrkesmässigt idkade handel med ifrågavarande varor oberoende av det innehavda förrådets storlek samt en-

var annan lagerhållare, vars förråd uppgick beträffande koppar, bly, zink eller förtent järnplåt till minst 250 kg, beträffande nickel eller tenn till minst 25 kg och beträffande övriga metaller till minst 10 kg.

Den i industrikommissionens skrivelse omförmälda frivilliga medverkan från handels och industriens sida för reglering av metallförbrukningen ordnades genom förmedling av den inom denna bransch förefintliga sammanlutningen Metallsektionen. I samförstånd med denna fastställdes vissa regler för handeln med andra metaller än aluminium. Dessa blevo i främsta rummet gällande för föreningens medlemmar, men även utomstående metallgrossister och skrothandlare anslöto sig efter anmodan i de flesta fall till regleringssystemet, vilket omfattade såväl råvaror som halvfabrikat. Metallgjuterierna avkrävdes motsvarande förbindelser beträffande av dem levererat metallgjutgoods.

Kontrollen byggde på åtagande från köparna-förbrukarnas sida att för inköp överstigande en för varje särskild metall fastställd minimikvantitet inhämta tillstånd av industrikommissionen. Detta skulle vid inköpet företes för säljaren. För varje månad skulle säljarna till industrikommissionen insända specificerad rapport över de under månaden gjorda försäljningarna. Den av den reducerade byggnadsverksamheten och exportsvårigheterna förorsakade minskningen av produktionen inom industri och hantverk medförde en nedgång i efterfrågan på metaller, som delvis gjorde strängare restriktioner mindre nödvändiga.

Även beträffande bleckplåt för konservindustrien genomfördes en ransoneri av förbrukningen efter liknande grunder som för metallerna. Regleringen skedde här i samråd med livsmedelskommissionen. Genom särskilt avgivna förbindelser åtog sig konservfabrikanterna att ej använda bleckplåt annat än för vissa särskilt angivna slag av kött-, fisk- eller grönsakskonserver och i regel ej för mindre förpackningar än halvkilosburkar.

Skrot av smidbart järn. Beslag å skrot av smidbart järn förordnades genom kungörelse den 17 maj 1940 (nr 372) att gälla från kl. 12 natten mellan den 27 och 28 maj 1940. Beslaget omfattade alla inom riket befintliga förråd av skrot av angivet slag ävensom skrot, som efter nämnda tidpunkt framkom inom riket eller dit infördes. Den med beslag författningenslignigt följande deklARATIONSSKYLDIGHETEN inskränktes till sådana personer och företag, vilkas förråd av smidesjärnskrot uppgick till minst 2 000 kg eller vilka efter beslagsdagen införde sådant skrot till riket. Ägare eller innehavare av skrot, för vilket uppgiftsskyldighet ej förelåg, tillätos att förfoga över skrotet på annat sätt än genom försäljning eller överlåtelse i annan form ävensom att överlåta detsamma till person eller företag, som av industrikommissionen erhållit tillstånd att förvärva beslagtaget skrot och därom erhållit särskilt bevis.

Smidesjärnskrot förbrukas i avsevärda kvantiteter för tillverkning av smidbart järn och stål enligt de i Sverige använda framställningsmetoderna

härför. Utöver det vid järnverken fallande egna skrotet, som cirkulerar i framställningsprocessen, har köpt smidesskrot i stor omfattning kommit till användning. Normalt har man på senare år räknat med att kunna anskaffa köpskrot, som fallit inom landet, till 140 000 å 150 000 ton. Resten av behovet har måst fyllas genom import, vilken varierat i storlek och vissa år uppgått till över 100 000 ton. Importen har i viss utsträckning kunnat försiggå från grannländerna, men huvuddelen har härrört från Frankrike, Belgien, Nederländerna, Storbritannien och framför allt Förenta Staterna. Sedan 1927 har i vårt land bestått exportförbud å smidesjärnskrot.

I viss utsträckning kan smidesjärnskrot vid götmetalltillverkningen ersättas med tackjärn, varvid emellertid tillverkningen ställer sig dyrare och tillverkningskapaciteten sjunker. Bränsleförbrukningen blir ock därvid proportionsvis större.

Genom avspärrningen i handelsförbindelserna har skrottillförseln avsevärt minskat. Även utbuden av inom landet fallande skrot ha gått tillbaka beroende bl. a. på att nedskrotning av fartyg upphört liksom även i stor utsträckning rivning av byggnader och anläggningar. En tendens torde ock ha förefunnits att lagra skrot i avvaktan på blivande prisstegring. Knappheten på flytande bränsle har säkerligen även utövat en viss inverkan, enär därigenom svårigheter uppstått för hopförande av s. k. uppsamlingskrot från skilda delar av landet.

De här anförda omständigheterna jämte andra — bl. a. en av vissa orsaker framkallad prisspanning mellan smidesjärnskrot samt tackjärn och tackjärnskrot — är det som ansetts motivera skrotbeslaget, varmed åsyftats att för säkerställande av järnverkens och vissa andra företags skrotförsörjning tvinga fram det inom landet fallande skrotet, så att detta så snart och så fullständigt som möjligt måtte komma till önskvärd användning.

Beträffande sådant beslagtaget skrot, som innefattats under deklara-tionsplikten, bestämde industrikommissionen, att försäljning finge ske till den, som av kommissionen erhållit generellt tillstånd att förvärva sådant skrot, men i övrigt endast efter av kommissionen meddelat särskilt tillstånd till förvärv och mot avlämnande till överlåtaren av bevis härom. Järnverk, gjuterier, ferrolegeringsverk och kopparextraktionsverk tillstaddes att av egna förråd för egen tillverkning av götmetall, vällmetall, smidbart och icke smidbart gjutgods, ferrolegeringar samt cementkoppar använda skrot av smidbart järn. Den som önskade tillstånd att i annat fall använda sådant skrot hade att ansöka härom hos industrikommissionen. För skrot, som senare framkommit, har beslaget icke medfört annan inskränkning i innehavarens förfoganderätt än att försäljning därav fått ske endast till av industrikommissionen godkänd köpare.

Generellt tillstånd till förvärvande av smidesjärnskrot har av industrikommissionen på ansökan meddelats vederbörligen legitimerade skrothandlare mot avgiven förbindelse att endast sälja till av kommissionen godkänd

köpare, nämligen annan skrothandlare eller förbrukare, vilken efter ansökan erhållit viss tilldelning av kommissionen.

Inom ramen för sålunda bekommen tilldelning har förbrukaren haft att hos Svenska järnbruksindustriens råvaru- och importförening u. p. a. (en på industrikommissionens föranstaltande bildad sammanslutning) ansöka om rätt att inköpa vissa skrotkvantiteter. Beslut angående inköpsrätt fattas av industrikommissionen men delgives sökanden genom föreningen, vilken handhar all registrering av transaktionerna. Föreningen begagnar sig vid denna verksamhet av det till densamma anknutna företaget Aktiebolaget Järnbruksförnödenheter som exekutivt organ.

Tilldelningen har av industrikommissionen begränsats till industriföretag, som kunnat anses ha verkligt behov att använda skrot av smidbart järn, varvid, där så varit möjligt, exempelvis i fråga om järnhanteringen, ett visst besparingsprogram genomförts. Såmedelst har kommissionen sökt bringa förbrukningen i överensstämmelse med landets egna skrottillgångar och det inom dess gränser uppkommande skrotfallet jämte importen från Danmark, den enda import som efter avspärrningen i väster stått öppen. Med ledning av avlämnad redovisning angående förbrukningen under närmast föregående månader och därav framgående besparing regleras sedermera den fortsatta tilldelningen.

Hudar och skinn. Genom kungörelse den 17 maj 1940 (nr 366) förordnades om beslag från kl. 12 natten mellan den 23 och 24 maj 1940 å vissa hudar och skinn av nötkreatur, nämligen följande:

- a) oberedda hudar och skinn, alla slag,
- b) sulläder och bindsulläder (även halvberedda), såväl kärnstycken (s. k. kruponger) som hela eller halva hudar eller stycken därav, samt
- c) andra slag av beredda eller halvberedda hudar och skinn än de under b) nämnda i stycken, vägande minst 1 kg, dock ej lackerade.

Beslaget omfattade *dels* alla förråd av ovannämnda varor vid garverier, *dels* förråd av kärnstycken (kruponger) vid skofabriker, *dels* alla importerade eller vid slakt inom riket fallna hudar och skinn av under a) nämnda slag, som efter ovan angivna tid emottoges vid garveri för beredning. Undantagna från beslaget voro lättare oberedda hudar och skinn, nämligen sådana, vilka i vikt understego 12 kg i fråga om våtsaltade, 8 kg i fråga om torrsaltade eller kalkstrukna och 4·8 kg i fråga om andra torkade hudar och skinn.

Beträffande Sveriges försörjning på läderområdet ligga förhållandena så till, att landet under normala förhållanden har en betydande export av oberedda hudar och skinn, till övervägande delen lättare sådana, men samtidigt är beroende av import av främst tunga hudar från Sydamerika. 90—95 procent av allt sul- och bindsulläder (bottenläder) framställes i vanliga fall av dylika hudar. Återstoden tillverkas av svenska kohudar, som emellertid endast ge ett lättare bottenläder. Skoovanläder, plattläder, rand-

läder m. fl. läderslag tillverkas även under normala förhållanden till största delen av svenska hudar.

I den framställning angående statsåtgärder för reglering av lädertillverkningen, som låg till grund för beslagskungörelsen, uttalade industrikommissionen, att försörjningsläget på läderområdet visserligen icke kunde betraktas som otillfredsställande. Dock vore det, särskilt med hänsyn till försvarsväsendets stora krav på läderindustrien, nödvändigt att största möjliga sparsamhet iakttoges med förefintliga lager av sydamerikanska hudar. Det gällde att tillse, att de militära behoven bleve i första hand tillgodosedda ävensom att råvaran i övrigt användes på mest ändamålsenligt sätt. I fråga om bottenlädret vore möjligheterna att härtill använda svenska hudar och därigenom utdryga förråden av sydamerikanska hudar begränsade, enär större delen av alla svenska hudar över 12 kg torde komma att åtgå för framställning av ovanläder till militärskodon samt till andra läderslag för militära ändamål.

Industrikommissionen framlade två alternativa förslag för regleringens genomförande, av vilka det ena innebar, att Kungl. Maj:t skulle uppdraga åt kommissionen att utfärda föreskrifter med avseende å användningen och försäljningen av hudar och skinn; det andra gick ut på statsbeslag å hitthörande område i lämplig omfattning. Kommissionen förordade den förra linjen. Kungl. Maj:t bestämde sig emellertid av konstitutionella skäl för beslagslinjen.

Ordnandet av en statligt reglerad hushållning på läderområdet underlättades därigenom, att handeln inom landet med svenska oberedda hudar och skinn redan tidigare reglerats genom frivilliga avtal mellan parterna på marknaden, nämligen Sveriges slakteriförbund, Svenska hudhandlareföreningen, Svenska hudgrossistföreningen och Svenska garveriidkareföreningen. I dessa avtal, vilka träffats i oktober 1939 och vilka voro byggda på principen att handeln såvitt möjligt skulle gå i förutvarande banor, hade fastställts bestämda priser för de olika varuslagen samt intagits bestämmelser om bl. a. förbud mot upplagring i spekulationssyfte.

Den ettåriga försörjningsplan, som uppgjordes i samband med hudbeslaget, åsyftade — i överensstämmelse med de ovan anförda motiven — tillfredsställandet i första hand av de militära behoven. För den civila marknaden räknades med en reduktion av den normala produktionen för civilbehov till ungefär hälften. Av industrikommissionen utfärdade generella bestämmelser i fråga om användningen av hudar gingo fördenskull i huvudsak ut på dels att lagret inom landet av sydamerikanska hudar främst skulle disponeras för den tillverkning av bottenläder, som krävdes för framställning av arméskodon, dels att de tyngre svenska hudarna så långt möjligt skulle användas till ovanläder till dylika skor. För att säkra tillgången å reparationsläder för armén föreskrevs, att av sydamerikanska oxhudar minst hälften skulle beredas till kruponger. Beträffande försäljningen gavs gene-

relt tillstånd för försäljning till statlig myndighet. Den i övrigt tillämpade licensgivningen avsåg bl. a. tillstånd i viss utsträckning att använda svenska hudar till bottenläder samt försäljning av läder för civilförbrukning. I fråga om bottenläder beviljades tillstånd dock endast för läder med en grovlek understigande 4·5 mm.

Den civila marknadens behov av grövre halvsulningsläder kunde tills vidare i stort sett tillgodoses genom de lager, som vid regleringens tillkomst funnos i detaljhandeln och som icke omfattades av beslaget.

På *garvämnesområdet* genomfördes i maj 1940 en reglering beträffande försörjningen med garvbark genom ett under förmedling av industrikommissionen träffat avtal mellan landets två garvämnesfabriker samt medlemmar av Svenska garveriidkareföreningen. Genom detta avtal förbundo sig kontrahenterna att inköpa gran- och ekbark endast av samma leverantörer och inom samma distrikt som under perioden 1935—39. Garveriidkarnas barkuppköp skulle principiellt fördelas på garvämnesfabrikerna och utomstående leverantörer i samma proportion som under nyssnämnda år. Dessa bestämmelser gällde dock icke bark som skördats inom Värmland, Dalarna och Norrland (utom Gästrikland). Avtalet innehöll vidare bestämmelser om högsta pris vid inköp av bark från barkskalare och uppköpare samt högsta pris vid garvämnesfabrikernas försäljning till garveriidkarna.

I fråga om *gummivaror* ha fabrikanterna i syfte att uppnå råvarubesparing genom en i slutet av april under industrikommissionens förmedling träffad överenskommelse enat sig om vissa begränsningar vid tillverkningen av gummiskodon med hänsyn till modeller, färger, skafthöjder, skaft- och sultjocklekar m. m.

Tvätt- och rengöringsmedel. I likhet med vad som skedde under förra världskriget ha, i syfte att trygga tillgången inom landet å *glycerin*, vilken vara har stor betydelse för sprängämnesindustrien, åtgärder träffats för att tillvarataga glycerinet i s. k. neutralfett genom att förhindra användningen av ospaltat fett vid såptillverkningen.

Under det nuvarande krisläget äro visserligen förutsättningarna för glycerinförsörjningen betydligt bättre än under det förra kriget. Av hela förbrukningen har under senare år normalt en ganska avsevärd del framställts inom landet. Lagring av glycerin har ock ägt rum i rätt stor omfattning såväl genom sprängämnesindustriens som genom reservförrådsnämndens försorg. Då emellertid glycerinbehovet med säkerhet torde komma att starkt stegras, har Kungl. Maj:t efter framställning av industrikommissionen funnit lämpligt att i viss omfattning stadga förbud att vid tvättmedelstillverkning använda ospaltat fett eller ospaltad olja. Spaltningsanordningar ha numera anordnats vid flera modernt arbetande fabriker; förbudets genomförande har därför icke ansetts innebära större ekonomiska uppostringar eller tekniska svårigheter.

Genom en kungörelse den 9 februari 1940 (nr 67) har alltså föreskrivits,

att vid industriell anläggning icke må tillverkas såpa av fett eller olja utan att i fettet eller oljan befintlig glycerin avskilts genom spaltning till sådan omfattning, att återstoden innehåller minst 70 viktsprocent fria syror. Kontrollen över förbudets efterlevnad ankommer på industrikommissionen, till vilken erforderliga uppgifter skola efter anmodan insändas. För en smidig tillämpning har kommissionen medgivits rätt att för viss tid meddela undantag från förbudet.

Senare har *handeln med och tillverkningen av tvätt- och rengöringsmedel över huvud* underkastats en ingående reglering.

I kapitlet om livsmedelshushållningen har lämnats en allmän redogörelse för den under maj månad genomförda organisationen av fettförsörjningen, varjämte mera detaljerade uppgifter meddelats angående de vidtagna åtgärderna på matfettområdet. Som ett led i den allmänna regleringsplanen, vilken byggt på beslag å härdat animaliskt fett samt alla slag av vegetabiliska oljor och fetter jämte s. k. tallolja (se ovan sid. 259), utfärdades den 10 maj 1940 även en kungörelse (nr 320) angående reglering av handeln med tvål och såpa samt vissa andra tvätt- och rengöringsmedel. Rörande denna reglering skulle det enligt kungörelsen ankomma på livsmedelskommissionen och industrikommissionen att i samråd meddela de ytterligare föreskrifter, som erfordrades för regleringens genomförande, samt ock meddela allmänna undantag från de givna bestämmelserna. Med stöd av det sålunda erhållna bemyndigandet utfärdade de båda kommissionerna den 11 maj särskilda föreskrifter i ämnet (livsmedelskommissionens cirkulär nr 42).

Regleringen omfattade tvål och såpa samt andra tvätt- och rengöringsmedel med mera än 4 procents fettsyrehalt. Undantagna voro dock tills vidare champoneringsmedel i smärre originalförpackningar. Regleringen baserades på en poängvärdering, i huvudsak upprättad på grundval av den i varorna ingående mängden fettämnen. Under tiden 12 maj—9 juni 1940 skulle tvätt- och rengöringsmedel för förbrukning i enskilt hushåll få i allmänna handeln inköpas endast mot avlämnande av två kupoger till det under hösten utdelade inköpskort A. Vardera kupongen berättigade till inköp av varor med ett sammanlagt poängvärde av 30, motsvarande 125 gram tvål eller 300 gram såpa eller 250 gram tvättpulver eller en kombination av dessa varor enligt upprättad poängtabell.

Efter den 9 juni skulle tillverkare eller importör icke äga försälja tvätt- eller rengöringsmedel, med mindre varans poängvärde funnes anbragt å emballaget.

Andra förbrukare än enskilda hushåll, nämligen innehavare av tvättinrättning, rakstuga, frisersalong, hotell och restauranger m. fl., skulle äga inköpa hithörande varor mot inköpslicens, utfärdad av vederbörande kristidsstyrelse. Tilldelningen skulle härvid i allmänhet begränsas till en myckenhet, som motsvarade 75 procent av den beräknade förbrukningen under motsva-

rande period år 1939. Denna begränsning skulle genomföras omedelbart oavsett storleken av inneliggande lager. Extra tilldelning kunde medgivas, då synnerliga skäl förelåge.

För möjliggörande av försäljning till förbrukare i av ransoneringsystemet betingad omfattning kunde detaljhandlare hos partihandlare erhålla viss förskottstilldelning. Eljest skulle efter regleringens igångsättning all försäljning och alla leveranser från såväl detalj- som partihandlars sida ske blott mot avlämnade kuponger och gällande inköpslicenser.

Deklarationskyldighet beträffande innehaft förråd av tvätt- och rengöringsmedel natten till den 12 maj åvilade dels handlande, oavsett myckenheten av förrådet, dels andra — med undantag för enskilda förbrukare — såvitt deras förråd uppginge till minst 25 kg beträffande såpa eller minst 10 kg beträffande tvål- eller tvättpulver. Partihandlare skulle därjämte vara skyldig att två gånger i månaden till vederbörande kristidsstyrelse avgiva omsättningsrapport, upptagande partihandelslagrets storlek samt till och från lagret verkställa leveranser.

Genom livsmedelskommissionens cirkulär nr 55 meddelades, att för andra ransoneringsperioden, omfattande tiden 10 juni—7 juli 1940, samma bestämmelser skulle gälla beträffande försäljningen för förbrukning i enskilt hushåll som för den första perioden. I cirkuläret fanns intagen en ny definitiv poängtabell.

Efter den 20 juni 1940 utlämnades efter skriftlig rekvisition särskilda inköpskort dels för barn under ett år och dels för barn i åldern 1—6 år. Dessa särskilda inköpskort skulle gälla under de närmaste månaderna samt för varje ransoneringsperiod berättiga till inköp av tvätt- och rengöringsmedel med ett poängvärde för de förra av 60 poäng och för de senare av 30 poäng.

Den genomförda förbrukningsregleringen på här ifrågavarande område har möjliggjort väsentliga besparingar av fettåtgången för tvättmedelsändamål. Tillverkningen av såpa har sålunda nedbragts till hälften av sin tidigare omfattning. Samtidigt har hälften av den för denna begränsade tillverkning eljest erforderliga sojaoljan ersatts med inhemsk tallolja. Tvålproduktionen har minskats med 25 procent, varigenom motsvarande besparing av importerade oljor vunnits. Till ersättning för den sålunda nedskurna tillgången å fetthaltiga tvättmedelsfabrikat har föranstaltats om en ökad produktion av oorganiska tvätt- och rengöringsmedel.

Linolja. I fråga om linolja hade av Linoljeslageriernas försäljningsaktiebolag redan på hösten 1939 frivilligt genomförts en viss ransoneringsavförsäljning. Efter handelsavspärrningen i april befanns denna emellertid otillräcklig för en effektiv reglering. Genom kungörelse den 19 april 1940 (nr 247) förordnades därför om beslag å linolja från kl. 12 natten mellan den 21 och 22 april. Beslaget omfattade såväl rå som blekt eller kokt linolja, s. k. standolja härunder inbegripen, ävensom olja oxiderad till fast

form samt avsåg alla inom riket befintliga förråd om minst 100 kg ävensom olja, som efter nyssnämnda tidpunkt tillverkades i eller infördes till riket.

Som motivering för beslaget å linolja anförde industrikommissionen, att det med största sannolikhet kunde antagas, att kännbar brist komme att inträda å denna vara, om rådande utomordentliga förhållanden fortföre under någon längre tid. Den inom landet förbrukade linoljan framställdes till största delen av linfrö, som infördes från Sydamerika. Möjligheten till fortsatt sådan införsel vore givetvis mycket osäker. Den sammanlagda linoljemängd, som funnes inom landet eller kunde utvinnas ur tillgängliga mängder linfrö, motsvarade en normal förbrukning under några få månader. Med tanke på den stagnation, som inträtt i byggnadsverksamheten, kunde emellertid en betydande nedsättning i förbrukningen för målningsändamål förutses, varigenom tillgången komme att räcka för längre tid. Även med hänsyn tagen till en sådan minskning i förbrukningen syntes det dock lämpligt, att en statlig reglering av handeln med linolja komme till stånd. Ett rationellt utnyttjande av förefintliga förråd kunde enligt kommissionens mening vinnas genom att dessa utdrygades genom tillsats av s. k. standoljor och svensk terpentin, å vilken sistnämnda vara tillgång i tillräcklig mängd funnes för här avsett ändamål. För att en sådan utdrygning skulle kunna ske erfordrades, att förefintliga oljepartier i viss utsträckning omkokades och utspäddes hos oljeslagerierna och andra härför lämpade företag. Detta förutsatte, att de samlades och ställdes till förfogande för vederbörande företag, och härför vore ett allmänt statsbeslag nödvändigt.

Angående försäljning och förbrukning av linolja intill den 15 maj fastställde industrikommissionen vissa övergångsbestämmelser. Under nämnda tid fick försäljning utan inskränkning äga rum till försvarsväsendet samt för förbrukning inom industri och hantverk till en kvantitet motsvarande högst 2 procent av vad köparen inköpt hos leverantören under 1939. Industriföretag och hantverkare fingo av egna förråd för sin näring förbruka en kvantitet, motsvarande högst 2 procent av den under 1939 förbrukade kvantiteten. För försäljning eller förbrukning utöver nämnda kvantiteter fordrades tillstånd av industrikommissionen.

För genomförande av linoljeregleringen träffade industrikommissionen sedermera avtal med Linoljeslageriernas försäljningsaktiebolag angående inlösning av beslagtagna oljepartier till vissa bestämda priser. All försäljning till förbrukare, vare sig fabriker, hantverkare eller andra, skulle från den 15 maj få ske endast mot tillståndsbevis, som på ansökan meddelades av industrikommissionen. Dessa inköpsbevis blevo sedan normerande för detaljhandlarnas rekvisitioner hos partihandlarna och de senares rekvisitioner i sin ordning hos fabrikena.

Förbrukningen avsågs genom ransoneringen skola systematiskt avsevärt nedbringas i förhållande till åtgången under motsvarande säsonger under 1939.

Karbolsyra, kresol och bakelit. Förordnande om beslag å dessa produkter meddelades genom kungörelse den 26 april 1940 (nr 291). Beslaget, som trädde i kraft kl. 12 natten mellan den 30 april och den 1 maj, avsåg karbolsyra (fenol), kresol samt oarbetad bakelit, avsedd för pressningsändamål. Det omfattade inom riket befintliga förråd om minst 25 kg ävensom varor, som efter ovan angivna tidpunkt tillverkades i eller infördes till riket.

Karbolsyra och kresol utgöra råmaterial för framställning av bakelitmassa. Förbrukningen av hithörande varor har under senaste år ökat avsevärt. De inhemska tillverkningsmöjligheterna äro mycket begränsade. Som utgångsmaterial för framställning av karbolsyra och kresol ifrågakommer i huvudsak blott stenkoltjärna, men denna vara, vilken erhålles som biprodukt vid gas- och koksverken, kan inom riket ej påräknas till större kvantitet än att den täcker en relativt ringa del av landets hittillsvarande förbrukning.

Industrikommissionen framhöll i den skrivelse, vari den motiverade beslaget å här ifrågavarande varor, att bakelitmassan hade stor industriell betydelse, enär därav framställdes delar bl. a. av telefoner, elektriska maskiner, vapen och flygmaskiner, samt att det erbjöde stora svårigheter att på kort tid lägga om hithörande fabrikation för övergång till annat material. Då emellertid dylik massa även användes för tillverkning av en mångfald andra artiklar av mindre nödvändigt slag, vore det av vikt att kunna reservera de knappa tillgångarna för de angelägnaste ändamålen, framför allt sådana som tjänade landets försvarsberedskap. Härför vore ett statsbeslag oundgängligt.

Regleringen på ifrågavarande område har ordnats så, att för försäljning av de under beslag liggande varorna kräves tillstånd av industrikommissionen, likaså för rätten att använda hithörande varor för särskilda tillverkningar. Tilldelning har i allmänhet givits för 2 å 3 månader i sänder till kvantiteter något understigande 1939 års tillverkning. Månatlig redovisning av lagerhållarna har genomförts.

Produktion av ersättningsvaror.

I samma mån som importmöjligheterna för åtskilliga viktiga industriråvaror och fabrikat beskurits eller helt försvunnit har uppmärksamheten riktats dels på möjligheterna att utvidga produktionen av varor, beträffande vilka sådan produktion redan äger rum ehuru av otillräcklig omfattning, dels på möjligheterna att inom landet upptaga tillverkning av ersättningsvaror. Forskningar och försök i sistnämnda hänseende ha redan sedan länge pågått, varvid särskilt må framhållas de av ingenjörsvetenskapsakademien på skilda områden, delvis med statligt stöd, bedrivna arbetena. Inom industrikommissionen ha hithörande frågor upptagits till systematisk undersökning. Åtskilliga nya uppslag ha därvid prövats och vissa värdefulla resultat vunnits. Vid utgången av här behandlade period kunde emellertid någon

mera avsevärd produktion av ersättningsvaror i egentlig mening ännu knappast sägas ha kommit till stånd — fråsett vad som åstadkommit på bränsle- och trafikmedelsområdet, varom meddelande lämnas i annat sammanhang — varför skäl ej synas föreligga att i denna översikt närmare ingå på hithörande förhållanden.

Anslag för utnyttjande av inhemska råvarutillgångar.

För undersökningar i angivna hänseende anvisades för budgetåren 1938/39 och 1939/40 anslag å resp. 500 000 och 300 000 kronor. Med ifrågavarande anslag har avsetts att främja utnyttjandet av förefintliga råvarutillgångar inom landet för framställning av sådana varor, vilka vid avspärrning ej kunna erhållas i tillräcklig mängd utifrån. Av anslagen ha medel använts bl. a. för forskning inom motorbränsleområdet beträffande torv, alunskiffer och sulfitmassa, undersökningar rörande möjligheterna att ur svensk apatit utvinna fosforgödningsämnen, förberedande åtgärder för torvbriketttillverkning vid Store Mosse i Kristianstads län (se sid. 115), undersökningar rörande metallers korrosion, undersökningar angående Sveriges tillgångar av nickel-, kobolt- och blymalmer samt anordnande av kurser för utbildande av civil mekanikerpersonal för generatorgasdrivna motorfordon.

På Kungl. Maj:ts förslag anvisade riksdagen för budgetåret 1940/41 för enahanda ändamål ytterligare 300 000 kronor.

Lån för maskinanskaffning m. m.

För lån till verkstadsindustriens maskinutrustning i syfte att förstärka landets försvarsberedskap anvisade 1938 års riksdag 5 milj. kronor. Anslaget skulle enligt kungl. brev den 17 juni 1938 av statskontoret disponeras för därmed avsett ändamål enligt de bestämmelser Kungl. Maj:t för varje särskilt fall efter förslag av kommerskollegium meddelade. 1939 års lagtima riksdag anslag ett lika stort belopp och medgav samtidigt dels att lån fick beviljas icke endast för anskaffning av arbetsmaskiner utan även för apparaturer, specialinredningar av arbetslokaler m. m., dels att även andra företag än mekaniska verkstäder skulle kunna komma i åtnjutande av lån, allt under förutsättning att anskaffningen tillgodosåge försvarsberedskapens intressen och medförde en verklig förbättring av vederbörande företags utrustning.

På hemställan av kommerskollegium föreslog Kungl. Maj:t 1940 års riksdag att, då c:a 2·7 milj. kronor av tidigare anslagna medel ännu voro odisponerade för budgetåret 1940/41 öka lånefondens belopp med 2 milj. kronor. Riksdagen beviljade detta anslag.

Av det förut anvisade lånebeloppet återstod ännu den 30 juni 1940 oförbrukat c:a 2·5 milj. kronor.

Främjande och nyttiggörande av uppfinningar.

Efter av Kungl. Maj:t den 2 februari 1940 meddelat bemyndigande tillkallade chefen för handelsdepartementet fem sakkunniga för att verkställa utredning i frågan om främjande och nyttiggörande av uppfinningar och tekniska uppslag av betydelse för folkförsörjningen och försvarsberedskapen m. m. Utredningsmännen överlämnade den 21 mars 1940 betänkande med förslag i ämnet. De föreslagna åtgärderna innefattade dels inrättande av ett nytt statligt organ för det angivna ändamålet, benämnt statens uppfinnarnämnd, dels anvisande av ett större anslag för möjliggörande av exploatering av vissa uppfinningar, dels höjt statsanslag till uppfinnarekontoret.

På grundval av utredningsmännens förslag framlade Kungl. Maj:t för 1940 års riksdag proposition i ärendet (nr 228). Som allmän motivering för förslaget anförde handelsministern därvid bl. a. följande. Den främsta förutsättningen för framsteg på uppfinnarväsendets område vore teknisktvetenskaplig forskning. Staten bidroge i olika former till främjande av arbetet därutinnan. Vid sidan därav syntes det emellertid motiverat, att åtgärder vidtoges, vilka omedelbart avsåge att tillgodose och utnyttja uppfinnarverksamheten. Särskilt under förhandenvarande förhållanden syntes skäl tala för, att för landet betydelsefulla tekniska uppslag och uppfinningar understöddes och tillvaratoges. Här föreläge behov av ekonomisk medverkan från statsmakternas sida, vilken det måste ligga i statsmakternas intresse att lämna i avsevärt högre grad än tidigare varit fallet.

I propositionen äskades för budgetåret 1940/41 dels anslag för ett nytt statsorgan, statens uppfinnarnämnd, av 33 000 kronor till administrationskostnader och 300 000 kronor till undersöknings- och försökskostnader, dels anslag av 3 milj. kronor till exploatering av vissa uppfinningar, dels anslag av 12 000 kronor till uppfinnarekontoret (en institution för upplysnings- och rådgivningsverksamhet i frågor rörande uppfinningar, dessas patentskydd och tillgodogörande) utöver redan anvisade 8 000 kronor.

Beträffande uppfinnarnämnden anförde handelsministern, att även om alltför stora förväntningar kanske icke finge knytas till resultatet av en sådan nämnds arbete, densamma dock borde ha en given plats att fylla i vår beredskapsorganisation. Tiden för dess bestånd finge bliva beroende av omständigheterna. Skulle erfarenheterna bliva gynnsamma, kunde det måhända finnas anledning att låta nämnden fortleva — om än kanske i förändrad form — jämväl efter återinträdande av mera normala tider. I varje fall syntes nämnda erfarenheter kunna få betydelse vid övervägande framdeles av stödåtgärder för uppfinnarverksamheten på längre sikt.

Förslagen godkändes av riksdagen efter tillstyrkan av statsutskottet.

Instruktion för *statens uppfinnarnämnd* utfärdades den 14 juni 1940 (SFS nr 476). Enligt denna har nämnden, vilken skall bestå av tre av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter, till uppgift att främja och nyttiggöra uppfin-

ningar och tekniska uppslag, vilka med hänsyn till deras möjlighet att med erforderlig snabbhet och rimliga medel tillgodose aktuella behov äro av värde för folkförsörjningen eller försvarsberedskapen.

Till fullgörande av sin uppgift skall det åligga nämnden bl. a. att mot- taga förslag rörande uppfinningar och tekniska uppslag, att skyndsamt underkasta inkomna förslag en förberedande granskning för utrönande av huruvida dessa med hänsyn till det allmänna syftet med nämndens verksamhet äro förtjänta av närmare beaktande, att, om vid den förberedande granskningen av ett förslag anledning därtill föreligger, låta ombesörja närmare utredning rörande förslaget tekniskt-ekonomiska värde och användbarhet, att, i den mån så finnes lämpligt, föranstalta om att till nämnden inkomna förslag genom fortsatta experiment, prov och bearbetningar bringas i sådant skick, att ett industriellt utnyttjande möjliggöres, samt att, då av nämnden godkänt förslag finnes färdigt att industriellt utnyttjas, i den omfattning som med hänsyn till omständigheterna prövas lämpligt medverka till att förslaget kommer till avsedd användning. Nämnden skall ock i möjligaste mån hålla sig underrättad om de problemställningar och behov av teknisk nydaning, som inom dess verksamhetsområde uppkomma såväl för statliga myndigheter och institutioner som för näringslivet, samt söka på lämpligaste sätt bringa dylika problem och behov till intresserades kännedom.

6. Bränsle- och smörjmedelshushållningen.

Stenkol och koks.

Den utveckling, som ägde rum på kol- och koksmarknaden efter årsskiftet, visade, att de av statens kolnämnd i slutet av år 1939 vidtagna åtgärderna i syfte att begränsa förbrukningen av stenkol och koks voro i hög grad påkallade. December månads osedvanligt starka kyla fortsatte och accentuerades ytterligare under de följande vintermånaderna. Redan under förra hälften av januari började issvårigheter uppstå. Flertalet tyska skeppningshamnar och Kielkanalen tillfröso efter hand, varigenom de tyska kol- och koksskeppningarna så småningom praktiskt taget helt upphörde. Från England kommande laster måste på grund av minspärren vid Falsterbo lossa i västkusthamnarna, vilka emellertid även fröso till. Göteborgs hamn, som i det längsta hölls öppen, tillfrös omkring den 10 februari. Vid denna tidpunkt var vårt land alltså totalt avspärrat från all tillförsel av kol och koks. Vad Göteborg och Uddevalla beträffar blev det emellertid med de växlande vindförhållandena möjligt för fartygen att av och till taga sig in, men dessa hamnar voro också under omkring en månads tid de enda, som tidvis kunde uppnås.

Med statsmakternas bistånd föranstaltades att svenska isbrytare avgingo till Danzig och Stettin för att avhämta och konvojera sådana där liggande, infrusna kollastade ångare, vilka mot särskild ersättning voro villiga att trotsa issvårigheterna. På så sätt kunde en kolkvantitet på omkring 50 000 ton importeras under februari och mars månader, varav huvudparten gick till Stockholm. Det förtjänar omnämnas, att Stockholms hamn under omkring tre månader var totalt avspärrad från all tillförsel sjöledes av koks från Tyskland, Holland och England.

Den av kolnämnden i dess kommuniké den 29 december fixerade kokskvoten för januari utgjorde 10 procent av den normala årsförbrukningen. Den starka kylan gjorde emellertid att det blev omöjligt att genomföra en så stark begränsning, varför en tilldelning av ytterligare 2 procent sedermera medgavs. Om full värmestandard och varmvattenförbrukning tillåtits, skulle förbrukningen på basis av januari månads temperatur ha uppgått till 20·3 procent av årsbehovet. För februari månad medgavs en tilldelning av 11 procent av årsförbrukningen mot normalt 14·5 procent. För att tvinga

över förbrukare, vilka voro bosatta i sådana distrikt, där man hade anledning antaga, att ved skulle kunna erhållas, till vedeldning, reducerades för dessa distrikt kokstilldelningen till allenast 5 procent av årsbehovet.

Då tillförseln på grund av isförhållandena från och med februari månad praktiskt taget upphörde, var man hänvisad att leva på i landet befintliga lager. Lagerhandlarnas egna lager voro små och den nödtorftiga försörjningen kunde därför upprätthållas endast tack vare de genom statens reservförrådsnämnds försorg upplagda reservlagren i Stockholm, Norrköping, Malmö, Göteborg, Karlstad och Örebro.

I syfte att nedbringa koksförbrukningen utfärdades den 25 februari 1940 en kungörelse angående förbud i vissa fall att använda central varmvattenberedningsanläggning (nr 112). Genom denna kungörelse, vilken trädde i kraft den 3 mars, förbjöds användning tills vidare av central anläggning för beredning av varmvatten inom byggnad, som användes huvudsakligen för bostads-, butiks- eller kontorsändamål. Undantagna voro dock anläggningar inom bostadsbyggnader med mindre än tio rum samt anläggningar så beskaffade, att en avstängning därav skulle medföra stängning av hela värmeledningen inom resp. byggnader, ävensom anläggningar, för vilka användes ved från egen fastighet. Av förbudet drabbades ej byggnader, som huvudsakligen användes t. ex. till sjukhus, bad- eller tvättinrättning, restaurang eller industriell verksamhet. Undantag från förbudet kunde lämnas av kristidsnämnden i orten enligt av industrikommissionen meddelade anvisningar. För att bereda tid för licensgivningen stadgades, att förbudet ej skulle träda i kraft förrän den 10 mars beträffande därav eljest berörda byggnader, vilka inrymde anläggning av nyssnämnt slag.

Andra åtgärder vidtogos även i allmänt bränslebesparings syfte men framför allt för att spara på de knappa kokstillgångarna. Sålunda genomfördes en stängning av skolorna från den 4 mars till påsklovets början. Ansträngningar gjordes ock för att nedbringa bränsleförbrukningen i offentliga samlings- och nöjeslokaler genom stängning av en del lokaler och mera ändamålsenligt utnyttjande av andra.

Situationen var sådan, att kolnämnden till att börja med icke ansåg sig kunna medgiva mera än 5 procents kokstilldelning för mars månad. Sedan importmöjligheterna bättre kunde bedömas, lämnades en tilläggstilldelning på 4 procent. De i landet förefintliga kokslagren beräknades nämligen icke räcka längre än till omkring den 15 mars, och det gällde därför att före denna tidpunkt ordna en sådan tillförsel, att det härefter förefintliga löpande behovet kunde nödtorftigt fyllas. Genom överenskommelse med tyska rederier kunde med stora, isbrytande fartyg omkring 75 000 ton införas till Göteborg under tiden 15 februari—31 mars. Dessa fartyg blevo på grund av isförhållandena tvingade att taga den s. k. yttre vägen upp genom Nordsjön förbi Skagen, vilket givetvis var ytterligt riskfullt med hänsyn till den engelska flottan. I stort sett lyckades emellertid ifrågavarande fartyg taga

sig fram med sina laster. Tack vare denna tillförsel och den sporadiska införsel, som med svenska fartyg kunde ske från England och Holland, blev det möjligt att nödtorftigt ordna koks-försörjningen även sedan lagren konsumerats. Det förtjänar anföras, att tillförseln till Stockholm under mer än tre veckor uteslutande bestreds järnvägsledes från Göteborg, varifrån dagligen två extratåg avgingo fullastade med koks.

För att underlätta transportererna genom Tyskland hade redan i januari överenskommelse genom utrikesdepartementet träffats med de tyska statsbanorna om överförande till Tyskland av 500 svenska godsvagnar att användas för kol- och kokstransporter från de tyska gruvorna till utskeppningshamnarna.

Som en sammanfattning av förhållandena under vintern 1939/40 kan sägas, att de uppkomna svårigheterna beträffande landets bränsleförsörjning mindre förorsakades av det pågående kriget än av den exceptionellt stränga vintern. Erfarenheterna från tidigare isvintrar, senast 1928/29, giva vid handen, att så snart tillförseln utsättes för långvariga störningar, uppstå avsevärda svårigheter, när det gäller att tillgodose det löpande behovet av kol och koks, i synnerhet för centraluppvärmningsändamål. Detta förhållande sammanhänger med att lagerhandeln icke till rimliga kostnader kan disponera tillräckligt stora, vid kaj belägna och med maskinell utrustning försedda lagerplatser för en så skrymmande vara som koks. Normalt torde lagerhandelns vid bränslesäsongens början inneliggande lager omsättas 4 à 6 gånger per säsong.

En mycket kraftig stegring i sjöfrakterna inträdde under vintern. Detta gällde i synnerhet det utländska tonnaget, vilket, i motsats till det svenska, var obundet av maximifrakter. Då konkurrensen importörerna emellan under då rådande tonnageknapphet onödigtvis drev frakterna i höjden, tillskapades på kolnämndens initiativ tillsammans med importörerna ett centralt befraktningsorgan genom vilket allt utländskt tonnage, med undantag för tyskt, för vilket frakterna i handelsavtalet med Tyskland voro reglerade, befraktades. På detta sätt kunde i vårt land under den mest kritiska tiden fraktstegringen begränsas till 70 kronor per ton, under det att vårt södra grannland, där fraktmarknaden var helt lämnad åt sin egen utveckling, nödgades betala frakter, som uppgingo till 130 danska kronor per ton.

I och med ockupationen av Norge avspärrades all tillförsel västerifrån i ett slag och vårt land blev helt hänvisat till import från Tyskland. Lyckligtvis hade det tyska transportväsendet då i så hög grad förbättrats, att tillförseln i synnerhet av kol från Oberschlesien till avskeppningshamnarna snart kom upp i normal omfattning och även från Westfalen kommo skeppningarna tillfredsställande i gång. Den med Tyskland avtalade kolkvantiteten uppgick dock icke till stort mera än halva årsförbrukningen, under det att koksen täckte ungefär 75 procent av denna för-

brukning. I syfte att åstadkomma en disponering av kolimporten på ur försvars- och folkförsörjningssynpunkt ändamålsenligaste sätt förordnades om beslag på samtliga till landet inkommande laster av stenkol, koks och kolbriketter fr. o. m. den 12 april (kungörelse den 12 april 1940 nr 195). Samtidigt därmed utarbetades inom industrikommissionen en plan för landets försörjning med bränsle baserad på de med Tyskland avtalade kvantiteterna. Alla inkommande laster fördelades i enlighet med den fastställda planen och kolimportörerna anmodades att icke vidtaga några försäljningar utan att först hava inhämtat kolnämndens direktiv. Vad koksen beträffar upphörde all distribution för förbrukare för centraluppvärmningsändamål den 15 maj, och därefter inkommande partier lades i lager i avvaktan på uppgörandet av en ransoneringsplan för bränslesäsongen 1940/41.

Det system för *reglering av kol- och koksprisen*, som genomfördes under hösten 1939 och som beskrivits ovan å sid. 95—96, fullföljdes efter i stort sett samma linjer under första halvåret 1940.

För att bringa jämväl den vid gasverken tillverkade koksen in under de statliga prissättningsbestämmelserna lades genom kungörelse den 19 januari 1940 (nr 53) fr. o. m. den 1 februari under beslag all koks, som tillverkats och vid denna tidpunkt fanns i lager hos kommunala eller enskilda gasverk, som framställa gas för avsalu, ävensom den koks, som därefter tillverkades vid sådana gasverk.

Med tillämpning från den 1 november 1939 hade av Kungl. Maj:t bestämts vissa riktpriiser för stenkol och koks, något olika för olika ortsgrupper. Riktpriiserna blevo fr. o. m. den 1 februari föremål för en icke obetydlig höjning, och de höjdes ytterligare från den 1 april. Genom nämnda höjningar, vilka föranleddes framför allt av de stegrade fraktkostnaderna, åsyftades att i stort sett nå en sådan nivå för de reglerade priserna, att subvention i större utsträckning ej vidare skulle behöva utgå.

Riktpriiserna tillämpades i huvudsak endast vid försäljningar i mindre, av kolnämnden fastställda kvantiteter för husuppvärmningsändamål. Vid försäljningar i kvantiteter avsedda att täcka säsongbehovet skulle nämnden äga fastställa priset med utgångspunkt från gällande dagspriser. I fråga om kol och koks för industriellt bruk skedde försäljning i mindre omfattning till de fastställda riktpriiserna. I av nämnden utfärdat cirkulär inskräppts emellertid vikten av att försäljning till subventionerade priser begränsades till sådana förbrukare, som tidigare plägat täcka sina behov via lagerhandeln.

Kontroll över att de fastställda priserna tillämpats har erhållits genom lagerhandlarnas rapporter och bokslutsuppgifter. Vid nämndens revision ha jämväl stickprov tagits i böckerna.

Beträffande kostnaderna för kolregleringen meddelas vissa uppgifter i propositionen till 1940 års riksdag nr 297 angående anslag till allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder m. m. Enligt propositionen

kunde lagerhandlarnas ersättningsanspråk per den 31 mars 1940 beräknas uppgå till omkring 22·5 milj. kronor. I nämnda subventionskostnader ingick emellertid även subventionen för den kol och koks, som lagerhandeln erhållit från statens reservförrådsnämnd. Dessa leveranser hade debiterats lagerhandeln till priser, som svarat mot gällande cifpriser, ökade med nämndens kostnader för lagring och transport m. m. Då ifrågavarande partier av nämnden väsentligen inköpts före krigsutbrottet, innefattade subventionskostnaden till viss del, sammanlagt omkring 5·8 milj. kronor, en affärsvinst för staten. Vid förnyelse av nämndens lager till gällande priser var denna vinst emellertid nödvändig för nedskrivning av ersättningsköpen till förkrigsvärden i enlighet med de för nämndens verksamhet fastställda principerna.

Ved och träkol.

Förbrukningsreglering. Den sedan slutet av 1939 alltmer försvårade tillförseln av importbränslen och den till följd därav minskade tilldelningen framför allt av koks föranledde förbrukarna att i ökad omfattning söka övergå till inhemska bränslen, i främsta rummet ved men i viss mån även träkol. Det visade sig, att industriföretag och större fastighetsägare började företaga omfattande lagringsköp av ved, varigenom tillgången på torr ved i marknaden begynte på oroväckande sätt minskas och priserna därå inom vissa distrikt kraftigt stegrades. Minskningen av den tillgängliga vedreserven var så mycket betänkligare som denna till större delen ej fanns förlagd till de områden av landet, där normalt den största koksförbrukningen förekommer, d. v. s. framför allt de stora städerna, utan på betydliga avstånd därifrån, varför stora transportsvårigheter kunde förväntas uppstå, om ved i större utsträckning skulle fraktas dit.

Det syntes fördenskull önskvärt, att bränsleförbrukningen måtte så regleras, att de tillgängliga koksörråden i väsentlig mån förbehölles de tätare bebyggda orterna i vedfattigare trakter, medan kokstilldelningen i stället minskades i de delar av landet, där ved i allmänhet finnes att tillgå i större mängd.

För att möjliggöra en sådan förbrukningsreglering utfärdade Kungl. Maj:t den 19 januari 1940 på förslag av statens vednämnd och efter tillstyrkan av statens industrikommission en kungörelse (nr 39) angående *reglering under viss tid av användningen av vedbränsle och träkol*.

Kungörelsen avsåg att reglera användningen av nyssnämnda bränslen under tiden 5 februari—15 maj 1940 samt gick ut på att i större konsumtionscentra förhindra en okontrollerad övergång från ej blott koks- utan även kol- och oljeeldning till eldning med ved och träkol. Sistnämnda bränsleslag skulle ej utan särskilt tillstånd få användas för drift av industri- eller därmed jämförlig anläggning eller järnväg, ej heller för centraluppvärmning av eller central varmvattenberedning inom byggnad, belägen i

stad, köping eller municipalsamhälle (undantagandes bostadshus med mindre än tio rum), allt för så vitt vid ifrågavarande anläggningar, järnvägar eller byggnader under senare halvåret 1939 huvudsakligen använts kol, koks eller olja. Berörda tillstånd skulle beträffande industrier och järnvägar på ansökan kunna medges av industrikommissionen eller, efter dess bemyndigande, av det vedkontor, inom vars verksamhetsområde anläggningen vore belägen eller järnvägsförvaltningen hade sitt säte, samt beträffande centraluppvärmning etc. i byggnad av vederbörande vedkontor. I sistnämnda fall var användning av vedbränsle eller träkol generellt medgiven, därest det framställts av å orten växande skog av den som ägde eller nyttjade byggnaden i fråga.

Helt undantagna från kungörelsens tillämpning voro de fyra nordligaste länen. Allmänna undantag kunde därjämte, i den mån så prövades lämpligt, meddelas av industrikommissionen efter hörande av statens vednämnd. Med stöd härav beslöt industrikommissionen att beträffande vedeldningsförbudet för centraluppvärmning och central varmvattenberedning undantaga jämväl följande län, nämligen Kopparbergs, Jönköpings, Kronobergs, Blekinge, Gävleborgs (utom Gävle), Uppsala (utom Uppsala stad), Västmanlands (utom Västerås), Värmlands (utom Karlstad och Kristinehamn), Örebro (utom Örebro stad), Östergötlands (utom Norrköping och Linköping), Kalmar (utom Kalmar stad, Oskarshamn och Västervik) samt Gotlands (utom Visby). Dessutom undantogos ett antal smärre orter i Stockholms och Skaraborgs län.

Samma dag som berörda kungörelse utfärdades fattade Kungl. Maj:t även beslut om viss *fraktnedsättning för bränsleved*. Sådan fraktnedsättning skulle tillämpas på statens järnvägar samt i samtrafik å enskilda järnvägar under tiden 15 januari—15 april 1940 under villkor att för vedtransporterna använda vagnar lastades till sin fulla rymd och trafikanterna visade sig ha erhållit statens vednämnds licens på befraktningen. Fraktnedsättningen utsträcktes senare till utgången av maj.

Ovannämnda kungörelse den 19 januari 1940 reglerade allenast *användningen* av vedbränsle och träkol. Den lade däremot ej hinder i vägen för inköp i obegränsad omfattning av nämnda bränsleslag. Det visade sig att de förmörkade utsikterna för bränsletillgången under nästkommande förbrukningsår flerstädes förmådde stora förbrukare, såsom industribolag, kommuner m. fl., att träffa avtal om mycket stora vedleveranser. Det kunde befaras, att om denna utveckling finge fortgå, den extra vedavverkning, som man från statens sida sökte framkalla, skulle komma att reserveras åt ett antal storförbrukare i stället för att, som meningen var, göras tillgänglig som en allmän bränslereserv på marknaden.

Inom industrikommissionen hade en preliminär försörjningsplan för bränsleförbrukningen under konsumtionsåret 1940/41 utarbetats. För att denna skulle kunna genomföras utan alltför stora rubbningar syntes ett

statsingripande nödvändigt i syfte att i stort dirigera veden till de förbrukare, som enligt de i försörjningsplanen angivna allmänna riktlinjerna i första hand skulle tillgodoses med inhemskt bränsle.

De åtgärder, som i nämnda syfte på hemställen av industrikommissionen vidtogos, voro följande. Genom en kungörelse den 26 april 1940 (nr 311) förordnades om fortsatt giltighet tills vidare efter den 15 maj 1940 av de i förutnämnda kungörelse den 19 januari 1940 stadgade förbuden mot användning av vedbränsle och träkol. Samtidigt utfärdades en kungörelse (nr 310) angående *reglering i vissa fall av handeln med vedbränsle*. Genom denna kungörelse stadgades förbud för samma kategorier av förbrukare, som avsågos i kungörelsen den 19 januari, att uppköpa ved utan att tillstånd därtill meddelats av industrikommissionen eller enligt dess bemyndigande av vederbörande vedkontor. (Beträffande ved för centraluppvärmning etc. voro liksom i fråga om användningsförbudet vedkontoren ensamma licensgivare.) Därest ansökan om tillstånd till inköp icke beviljades beträffande sådant vedparti, varå bindande anbud om försäljning lämnats, skulle myndighet, som prövat ansökningen, efter framställning av anbudsgivaren och där myndigheten så funne lämpligt, anvisa annan köpare till partiet. Det uppdrogs åt industrikommissionen att efter hörande av vednämnden meddela tillämpningsföreskrifter och allmänna undantag från inköpsförbudet.

Med stöd av den sålunda erhållna fullmakten föreskrev industrikommissionen den 6 maj 1940, att utan hinder av vad i kungörelsen stadgats finge inköpas träavfall, såsom hack av sågverksribb, renseriavfall, sågspån m. m., för tändning behövlig ved, vedbränsle för sådan industri- eller därmed jämförlig anläggning, där hela den årliga bränsleförbrukningen, omräknad till ved, icke överstege 300 kbm löst mått, samt ved för industrier, som i enlighet med särskilt åtagande av skogägande bolag i de sex norra länen om uppläggande av industribränsleberedskap skulle förse sig med ved från ifrågavarande bolagsskogar. Dessutom meddelades av industrikommissionen vissa detaljföreskrifter rörande den ifrågavarande kungörelsens tillämpning.

Till ledning för vedkontoren vid deras verksamhet som prövningsinstanser i fråga om rätten till vedinköp samt för rådgivning till förbrukarna av såväl industri- som hushållsbränsle beträffande inköp för bränsleåret 1940/41 utfärdade industrikommissionen kort därefter meddelande, innehållande vissa riktlinjer. Däri framhölls bl. a., att i avseende på hushållsförbrukningen försörjningen borde planläggas efter en beräknad totalförbrukning, motsvarande omkring 80 procent av den normala årskonsumtionen. Ersättningsved för stenkol, koks och olja, som normalt användes för centraluppvärmning eller central varmvattenberedning, borde beräknas efter vissa angivna grunder (0 % för Stockholm, Göteborg och Malmöhus län, 40 % för Norrköping, 60 % för övriga städer samt köpingar och muni-

cipalsamhällen i Svea- och Götaland ävensom Gävleborgs län samt 80 % på landsbygden i samma områden ävensom de fyra nordligaste länen). Kristidsnämnder, som önskade vidtagna särskilda åtgärder för att trygga anskaffningen av ved för vederbörande samhälles behov, borde planlägga anskaffningen i samråd med vedkontoret i orten. Även vedhandlarna borde anmodas att planlägga sina veduppköp i samråd med vedkontoren i orterna.

Systemet för vedhandelns reglering kompletterades genom kungörelsen den 31 maj 1940 (nr 420), varigenom för de olika länen och delar därav med tillämpning från 1 juli 1940 fastställdes *normalpriser* å olika vedsortiment jämlikt prisregleringslagen. Dessa normalpriser skulle gälla vid frivillig försäljning av tillverkaren eller för hans räkning samt avse leverans vid den närmast tillverkningsstället belägna uppläggningsplatsen vid med automobil farbar väg eller vid järnväg eller lastningsplats vid strand. De i särskilda tabeller till kungörelsen angivna priserna, vilka närmast avsågo pris å s. k. pannved, varierade från kr. 6:50 till kr. 10:50 per kbm löst mått. För övriga vedsortiment angåvos vissa tillägg, exempelvis för länen i mellersta och södra Sverige kr. 1:50 för prima barrved samt kr. 1:50 för sekunda och kr. 3:50 för prima björkved. Levererades veden å plats, belägen på längre avstånd från tillverkningsstället än den normala leveransplatsen, skulle normalpriset vara i tabellen angivet pris med tillägg av kostnaden för vedens transport från den normala leveransplatsen till den plats, där leveransen skedde.

Övervakningen av de fastställda normalprisernas efterlevnad skulle enligt bestämmelserna i prisregleringslagen utövas av statens priskontrollnämnd.

Produktionsbefrämjande åtgärder. Vissa åtgärder hade av statsmakterna redan under hösten 1939 vidtagits för att främja vedproduktionen i riket. Sålunda anvisades härför av urtima riksdagen ett reservationsanslag av 15 milj. kronor samt utfärdades en kungörelse (1939 nr 843), varigenom *dels* medgivande lämnades statens vednämnd att bevilja till Sveriges skogsägareföreningars riksförbund ansluten skogsägareförening lån för förskotering av avverkningskostnad för ved, som enligt kontrakt skulle levereras till föreningen av dess medlemmar eller andra skogsägare eller innehavare av avverkningsrätter, *dels* uppdrogs åt vedkontoren att under av Kungl. Maj:t bestämda tidsperioder och i den omfattning, som vednämnden enligt av Kungl. Maj:t givna föreskrifter bestämde, meddela garanti åt skogsägare att ved, som av honom för avsalu producerats eller framdeles producerades och som ej funne köpare, skulle av staten inlösas till visst fastställt pris (garantipris). (Se härom sid. 100 ff.)

I syfte att möjliggöra för vednämnden att vinna en fortlöpande kännedom om vedavverkningen i landet föreskrev Kungl. Maj:t genom kungörelse den 26 januari 1940 (nr 50) skyldighet att lämna vissa uppgifter rörande avverkning av ved. Sålunda föreskrevs, att det skulle åligga envar skogsägare eller annan, som den 1 februari 1940 innehade förråd av ved, som av

honom avverkats, att senast den 10 februari 1940 lämna uppgift om den myckenhet han innehade. Vidare skulle det åligga envar skogsägare eller annan, som under någon av månaderna februari t. o. m. juni 1940 avverkade ved, att senast å femte dagen efter utgången av den månad, då avverkningen skedde, lämna uppgift om den under månaden avverkade myckenheten. Undantag från uppgiftsskyldigheten gällde beträffande husbehovsved. Uppgifterna skulle ingivas till kristidsnämnden i orten, som hade att i sin tur insända desamma till vederbörande vedkontor.

Vissa ändringar i de genom kungl. brevet den 8 december 1939 givna föreskrifterna angående *prisgaranti* för avverkad ved (se sid. 101) meddelades genom kungl. brevet till statens vednämnd den 2 februari 1940 (SFS nr 63). Ändringarna voro föranledda av en skrivelse från vednämnden den 27 januari, vari framhölls önskvärdheten av att för vinnande av det åsyftade ändamålet dels framflytta tidpunkterna för anmälan till erhållande av statlig prisgaranti och för den sålunda statsgaranterade vedens leverans, dels höja garantipriserna — på grund av den redan inträffade prisstegringen å ved — samt möjliggöra dessa prisers differentiering för olika delar av landet. De nya bestämmelserna inneburo, att anmälningstiden för erhållande av statsgaranti utsträcktes från den 31 januari t. o. m. den 31 mars 1940, att tidpunkten för den statsgaranterade vedens uppläggning å angiven uppläggningsplats framflyttades från den 1 januari till den 1 mars 1941 samt att garantipriserna höjdes med intill 1 krona 50 öre per kbm löst mått för samtliga ifrågakommande vedsortiment, varvid vednämnden bemyndigades att för olika landsdelar fastställa priserna mellan de förutvarande lägre och de nu bestämda högre priserna. Garantipris skulle jämväl kunna gälla för s. k. långved, varvid inlösningen skulle ske till det pris, som motsvarade det å orten gällande garantipriset för kastved, minskat med arbetskostnaden för långvedens upparbetning till kastved. Meningen därmed var att möjliggöra, att viss del av vedproduktionen upphögges i större längder än en meter för att sålunda vid behov kunna kolas eller — utan att ha betingat alltför höga framställningskostnader — användas som industribränsle eller eventuellt upparbetas till massaved.

Sedermera har genom kungl. brev till vednämnden den 5 april och den 31 maj 1940 (SFS nr 188 och 405) tiden för meddelande av statsgaranti utsträckts först t. o. m. den 15 maj, senare t. o. m. den 30 juni 1940.

Det föreskrevs i kungl. brevet den 2 februari jämväl, att lån enligt kungörelsen den 8 december 1939 skulle tills vidare kunna beviljas även för förskottering av avverkningskostnad för sådan ved, som innehavare av avverkningsrätt hade att enligt kontrakt leverera till skogsägareförening.

Kungl. brevet den 8 december 1939 byggde på den förutsättningen, att utöver den ordinarie avverkningskvantiteten (c:a 17·5 milj. kbm, löst mått, varav 7·5 milj. kbm för avsalu) borde upparbetas ytterligare c:a 4·5 milj. kbm. Med hänsyn till den ökade ovissheten beträffande importmöjlighe-

terna för nästkommande bränslesäsong föreslog emellertid statens vednämnd i skrivelse till industrikommissionen den 11 januari 1940, att produktionsökningen borde inriktas på en kvantitet om minst 9 milj. kbm. Detta gav Kungl. Maj:t anledning att i förenämnda brev till vednämnden den 2 februari fastställa den maximikvantitet, för vilken prisgaranti sammanlagt finge meddelas, till 16 milj. kbm. Nämnda kvantitet beräknades motsvara dels vad som normalt avverkades för försäljning såsom hushållsbränsle och såsom kastved för industriens behov (6 resp. 1·5 milj. kbm), dels därutöver en vedreserv om 8·5 milj. kbm, avsedd att utgöra ett beredskapslager för bränslesäsongen 1940/1941. Vid fastställandet av denna beredskapskvantitet ansågs, att densamma borde beräkningsmässigt motsvara större delen av årsförbrukningen av importkoks såsom hushållsbränsle. Även om man kunde hysa förhoppning om att vissa mängder importkoks skulle bli tillgängliga för hushållsändamål, ansågs detta likväl icke böra föranleda en minskad beredskap i fråga om vedanskaffningen. Vedreserven borde nämligen även till viss del avse industriens behov av ved såsom ersättning för importerad stenkol och koks.

För de ansvariga myndigheterna framstod det redan tidigt som uppenbart, att det för säkerställande av en så betydande extraordinär vedanskaffning som den ovan angivna var nödvändigt att tillgripa särskilda, kraftiga åtgärder utöver dem som redan vidtagits. I underdånig skrivelse den 27 januari 1940 framlade också statens vednämnd riktlinjer för huru enligt dess mening det uppställda produktionsprogrammet skulle kunna genomföras. Medlet skulle vara att för landets skogsägare och innehavare av avverkningsrätter stadga produktionsskyldighet beträffande vissa vedkvantiteter enligt en av vedkontoren efter vednämndens anvisningar fastställd fördelning. Skyldigheten skulle, där så erfordrades, kunna på lämpligt sätt utkrävas, i första rummet genom tvångsupplåtelse av avverkningsrätt till erforderlig skogsmark, i andra rummet genom tvångsavverkning för kronans räkning.

Efter att över vednämndens framställning ha inhämtat domänstyrelsens, industrikommissionens och centralrådets för skogsvårdsstyrelsernas förbund yttranden, vilka alla principiellt gingo i tillstyrkande riktning, framlade Kungl. Maj:t för riksdagen proposition (nr 171) med förslag till *lag om skyldighet att avverka ved till avsalu m. m.*, vilken i huvudsak anslöt sig till vednämndens förslag, dock med uteslutande av alternativet med tvångsupplåtelse av avverkningsrätt. Med vissa mindre ändringar bifölls propositionen av riksdagen, varefter den sålunda antagna lagen utfärdades den 12 april 1940 (nr 199) med giltighet till utgången av juni 1941.

Genom denna lag stadgades skyldighet för ägare av annan skogsmark än under domänstyrelsens förvaltning stående ävensom för avverkningsrättsinnehavare att på sätt i lagen närmare angavs å skogsmarken avverka ved till avsalu. Avverkningens omfattning och de tider, inom vilka den borde

vara fullgjord, skulle bestämmas av vederbörande vedkontor enligt anvisningar av statens vednämnd och efter samråd med skogsvårdsstyrelsen, resp. domänstyrelsen eller stiftsnämnden, där skogsmarken stode under sådan myndighets uppsikt. Vednämnden skulle ock meddela erforderliga föreskrifter beträffande avverkningens bedrivande. Vid underlåtenhet att inom bestämd tid verkställa fastställd avverkning ägde vedkontoret besluta om avverkning för kronans räkning, varvid utsyning skulle verkställas av vederbörande skogsvårdsstyrelse, resp. av domänstyrelsen eller vederbörande stiftsnämnd, såvitt det icke funnes vara tillräckligt att myndigheten anvisade den trakt, därå avverkningen skulle ske. Vedkontoret ägde verkställa avverkningen genom kontorets egen eller, efter överenskommelse med domänstyrelsen, genom domänverkets försorg eller ock i annan lämplig ordning. Ersättning för ved, som avverkats för kronans räkning, skulle utgå med ett belopp, som motsvarade skillnaden mellan å ena sidan för orten gällande garantipris för veden och å andra sidan den beräknade kostnaden för vedens avverkning och uppläggning å lämplig leveransplats. Kostnaden skulle bestämmas av vedkontoret efter av vednämnden meddelade direktiv. Klagan över vedkontorets beslut i ersättningsfrågor kunde föras hos vednämnden.

Beträffande de sålunda meddelade lagbestämmelserna om avverkningsplikt må framhållas, att de byggde på den självfallna förutsättningen, att man i första hand skulle lita till frivillig medverkan från skogsägarnas sida och att tvångsåtgärder alltså icke skulle tillgripas i annat fall och i vidare mån än som kunde visa sig oundgängligen erforderligt. Vidare förutsattes, att ett eventuellt tvångsingripande — vilket uppenbarligen blott kunde tänkas komma i fråga gent emot de enskilda skogsägarna — skulle anknytas till den skogliga uppsikt, som det allmänna redan med skogsvårdsstyrelsernas biträde utövar över de enskilda skogarna, och därigenom gagna skogsvården och den framtida skogsproduktionen. För att kronans rätt till avverkning verkligen skulle innebära en drivfjäder för den enskilde att såvitt möjligt själv företaga den honom ålagda avverkningen hade grunderna för ersättningsrätten i lagen bestämts på sådant sätt, att avverkningen i egen regi satte honom i ett avgjort gynnsammare läge än om tvångsavverkning komme till stånd.

I samband med den nu berörda lagen antogs även en lag (1940 nr 200), innehållande tillägg till lagen den 28 september 1928 (nr 377) om skogsaccis, vari stadgades, att vid taxering till skogsaccis av sådant virke, som avverkats för kronans räkning, skulle med avverkare förstås icke kronan utan skogsägaren, resp. skogsavverkningsrättsinnehavaren samt att följaktligen skogsaccis, och som följd därav även skogsvårdsavgift, skulle utgöras av denne.

Tillämpningsföreskrifter i anledning av lagen om skyldighet att avverka ved till avsalu utfärdades av statens vednämnd den 22 april 1940. Avverk-

ningsskyldigheten uppdelades på fyra skogsägaregrupper: I. kronoskogar, II. övriga allmänna skogar, III. bolagsskogar och IV. övriga enskilda skogar. Sedan den på varje län och skogsägaregrupp inom länet fallande andelen av avverkningen fastställts av vednämnden, skulle vedkontoren efter samråd med vederbörande skogsvårdsstyrelse, resp. stiftsnämnd bestämma den myckenhet ved inom grupperna II, III och IV, som ägare eller avverkningsrättsinnehavare skulle avverka till avsalu. Fördelningen på olika fastigheter skulle företagas med utgångspunkt från den kvantitet ved, som genomsnittligt borde uttagas per hektar skogsmark, för att den för skogsägaregruppen fastställda andelen skulle bli fylld. Erforderliga jämkningar skulle vidtagas med hänsyn till de olika skogarnas beskaffenhet och andra på frågan inverkan omständigheter. Då vedavverkningarna skulle ske såsom skogsvårdande huggningar, borde uttaget göras kraftigare beträffande de skogar, där dylika huggningar vore särskilt påkallade. Från avverkningskyldighet skulle undantagas fastigheter, där ur synpunkten av en god hushållning skogen icke kunde anses medgiva annan avverkning än till husbehov. Hänsyn skulle även tagas till behovet av ved för träkolsframställning inom de län eller områden av län, där kolningen var eller borde vara lokaliserad.

Skogsägare eller avverkningsrättsinnehavare, som erhållit besked om avverkningskyldighet, hade att själv anskaffa erforderlig arbetskraft för avverkningskyldighetens fullgörande. Om sådan ej finnes att tillgå å orten, hade den avverkningskyldige att senast inom tio dagar efter erhållet besked anmäla behovet av arbetskraft till närmaste kontor eller ombud för den offentliga arbetsförmedlingen. Därest arbetskraft oaktat sådan anmälan icke kunde erhållas, varom vederbörande huvudkontor för den offentliga arbetsförmedlingen hade att utfärda intyg, skulle skogsägaren eller avverkningsrättsinnehavaren omedelbart därefter lämna vedkontoret uppgift om kvarstående behov av arbetskraft.

Det skulle åligga vedkontoren att vidtaga alla erforderliga åtgärder i syfte att främja avverkningskyldighetens fullgörande på frivillighetens väg. Från de närmast ansvariga myndigheternas sida borde nämligen allt göras för att tvångsavverkning icke skulle behöva tillgripas i annat fall än det visade sig oundgängligt.

Om avverkningskyldig underlåtit att verkställa avverkning i fastställd omfattning, skulle det åligga vedkontoret att pröva, huruvida omständigheterna voro sådana att vid underlåtenheten finge för denna avverknings-säsong bero eller om avverkning för kronans räkning borde verkställas.

Besked angående avverkningsplikt skulle av vedkontoren tillställas vederbörande senast den 5 maj 1940.

I proposition den 3 maj 1940 (nr 248) bragte Kungl. Maj:t under riksdagens prövning frågan om *anslag för budgetåret 1940/41 för vedproduktionens tryggande* i anslutning till de redan vidtagna åtgärderna på detta

område, för vilka ovan redogjorts. Förslagen härutinnan stödde sig på en av industrikommissionen och vednämnden den 11 april ingiven gemensam framställning.

För budgetåret 1939/40 hade, såsom förut nämnts, anvisats ett reservationsanslag till reglering av vedproduktionen av 15 milj. kronor. Från detta anslag voro avsedda att bestridas dels utgifterna för den låneverksamhet, som visade sig behövlig för förskottering av avverkningskostnader, dels de kostnader, som kunde uppstå för staten, därest uppfyllandet av meddelad garanti för inlösen av ved skulle påkallas. För det löpande budgetåret var icke någon utgift för uppfyllande av meddelad statsgaranti att förutse, enär fullgörande av dylik garantiutfästelse icke finge påkallas förrän under år 1941. En betydande reservation å anslaget var därför att förvänta. För budgetåret 1940/41 beräknades i propositionen för här ifrågasvarande ändamål utöver nämnda reservation ytterligare 10 milj. kronor bliva behövliga. Härjämte beräknades komma att erfordras ett avsevärt belopp, nämligen 30 milj. kronor, för uppläggande av ett regleringslager om cirka 3 milj. kbm ved. Ett sådant lager angavs skola få en viktig uppgift att fylla i marknadsutjämnande syfte; än mer påkallat bleve det, därest förbrukningsreglering för ved i en eller annan form komme att genomföras och försäljningen av ved underkastas inskränkningar. Vidare beräknades täckandet av de kostnader, som en eventuell tvångsavverkning kunde medföra för staten, nämligen avverkningskostnader och ersättning till skogsägaren, föranleda ett anslagsbehov av 7 milj. kronor. De nämnda tre posterna gävo ett sammanlagt belopp av 47 milj. kronor, vilket i propositionen föreslogs skola upptagas som ett gemensamt reservationsanslag, benämnt Reglering av vedproduktionen, för de skilda åtgärder till tryggande av vedförsörjningen, som vore avsedda att resultera i en tillgång i statens hand.

Utöver detta anslag äskades i samma proposition för omkostnader i samband med uppköpsverksamheten för regleringslagret ett förslagsanslag av 2 milj. kronor ävensom ett förslagsanslag av 150 000 kronor till ersättning åt skogsvårdsstyrelserna för biträde vid tillämpning av lagen om skyldighet att avverka ved till avsalu.

De i propositionen framlagda förslagen biföllos till alla delar av riksdagen.

I förenämnda proposition berördes även frågan om *säkerställande av landets behov av vedbränsle för bränslesäsongen 1941/42*. Det framhölls, att man för denna säsong icke borde räkna med någon behållning av ved från föregående bränsleperiod. Behovet måste således helt tillfredsställas genom avverkning, som för att veden skulle bliva av fullgod beskaffenhet måste äga rum under vintern 1940/41. Under förutsättning att de förhandenvarande begränsade importmöjligheterna komme att fortfara även under kommande avverkningsperiod, syntes man böra utgå ifrån att ved-

behovet bleve större för bränslesäsongen 1941/42 än för säsongen 1940/41. Detta behov borde mötas med en så stor vedavverkning, som kunde åstadkommas utan att alltför starkt inkräkta på landets produktion i övrigt. I överensstämmelse med industrikommissionens och vednämndens förslag fann Kungl. Maj:t, att vedavverkningen för avsalu, som för avverknings-säsongen 1939/40 beräknats till 16 milj. kbm, för följande säsong borde planläggas för en myckenhet av 25 milj. kbm, även om man icke finge bortse från de stora praktiska svårigheter, som vore förenade med en avverkning av dylika mått. För att underlätta för skogsägare att medverka till en avverkning av denna stora kvantitet borde däri få inräknas även vissa myckenheter massaved och kolved. Dessa borde i så fall emellertid ej utan särskilt medgivande få användas annat än för bränsleändamål.

För den händelse ändrade förhållanden skulle inträda och på grund härav andra dispositioner bliva nödvändiga, syntes möjligheter böra stå öppna att vidtaga ändringar i planläggningen. Med hänsyn därtill syntes försiktigheten bjuda, att avverkningskvantiteten icke genast fastställdes för hela avverkningsperioden utan att densamma uppdelades på två tidsperioder, omfattande senare hälften av 1940, resp. förra hälften av 1941, varvid kvantiteten preliminärt bestämdes till 10 milj. kbm för den förra perioden och 15 milj. kbm för den senare.

De åtgärder, som från statens sida redan vidtagits för stödjande av vedproduktionen, nämligen statsgaranti för ved, som ej funnit köpare, och utlämnande av lån till skogsägareföreningar för forskottering av avverkningskostnad, borde alltjämt upprätthållas, likaså möjligheten att tvångsvis förmå skogsägare att avverka ved till avsalu enligt lagen den 12 april 1940.

Resultatet av avverkningskampanjen 1939/40. Det av statens vednämnd uppgjorda programmet för vedavverkningen under säsongen 1939/40 omfattade — utöver den vanliga husbehovsförbrukningen av ved på landsbygden — en kvantitet av 16 240 000 kbm löst mått. Härav kommo 10 390 000 kbm på södra och mellersta Sverige (Göta- och Svealand utom Kopparbergs län) och 5 850 000 kbm på Kopparbergs län och Norrland. Enligt de månatligen ingivna avverkningsrapporterna hade av den sålunda beräknade kvantiteten till utgången av juni månad avverkats sammanlagt 16 081 000 kbm, d. v. s. programmet hade genomförts till 99 procent. Avverkningens storlek i förhållande till beräkningen var dock mycket växlande för olika landsdelar. De högsta talen möta för Halland, Skåne och Jönköpings län med resp. 131, 128 och 127 procent, de lägsta för Jämtlands, Kopparbergs och Gävleborgs län med resp. 67, 73 och 76 procent. För hela södra och mellersta Sverige var avverkningsprocenten 109, för Dalarna och Norrland 82.

I intet fall hade tvångsavverkning behövt tillgripas utan hela avverkningskvantiteten hade kunnat åstadkommas på frivillig väg.

Torv.

Efter framställning av industrikommissionen framlade Kungl. Maj:t för 1940 års riksdag proposition (nr 266) om anvisande av ett reservationsanslag av 1 milj. kronor för budgetåret 1940/41 till förberedande arbeten å vissa staten tillhöriga torvmossar. Förslaget bifölls av riksdagen.

I propositionen erinrade handelsministern om det av 1939 års urtima riksdag anvisade anslaget av 5 milj. kronor till teckning av aktier i Aktiebolaget Svensk Torvförädling, vars verksamhet äsyftade att i första hand i anslutning till torvmossen Store Mosse i Kristianstads län idka verksamhet för utvinning och förädling av torv enligt den s. k. fräsmetoden. Med hänsyn till den svåra situation, som inträtt beträffande importen av bränslen, finge det anses synnerligen motiverat, att förberedande åtgärder vidtoges för igångsättande av torvutvinning från ytterligare ett antal staten tillhöriga mossar. De av staten ägda mossarna inom Götaland, som till en början lämpligen kunde utnyttjas för torvtäkt enligt moderna metoder, vore till antalet nio och beräknades kunna avkasta omkring 550 000 ton frästörv, i värmevärde svarande mot 200 000 ton stenkol.

Det beviljade anslaget avsåg förberedande arbeten (röjning, dikning och djupplöjning), som under 1940 måste utföras för att torvförädling å de ifrågavarande mossarna skulle kunna äga rum sommaren 1941. Arbetenas utförande uppdrogs åt Aktiebolaget Svensk Torvförädling.

Beträffande den av nämnda statliga bolag under första halvåret 1940 i övrigt bedrivna verksamheten må följande meddelas.

På grund av den synnerligen stränga vintern kunde arbetet på mossen icke igångsättas förrän tjälens gått ur densamma, d. v. s. i juni månad. Frästörvbrytning försiggick därefter med en, senare med två maskiner av mindre typ. Den huvudsakliga maskinutrustningen levererades emellertid icke förrän under juli månad och hann därför knappast tagas i drift före den regnperiod, som började omkring den 1 augusti och räckte resten av torvsäsongen. Under säsongen bröts c:a 17 000 ton frästörv.

Uppförandet av den fabrik för briketttillverkning, vilken var avsedd som ett huvudföremål för bolagets verksamhet, påbörjades i april men var vid utgången av första halvåret 1940 ännu ej fullbordat.

Inom industrikommissionen bildades i början av maj en mindre avdelning för behandling av torvarenden samt propaganda för utökning av brännortorvfabrikationen. Avdelningens verksamhet har bestått uti dels bedömning av på området gjorda uppfinningar och behandling av från statsmyndigheter inkomna remisser, dels konsulterande verksamhet med biträde åt allmänheten med råd och anvisningar samt undersökning och planläggning av torvmarker för brännortorvfabrikationen. Propaganda för brännortorvupptagning har förts genom demonstrationsföredrag m. m. Avdelningen överfördes den 1 juli 1940 till den då nyupprättade bränslekommissionen.

Flytande bränslen.

Början av år 1940 kännetecknades av en förhållandevis god tillgång på flytande bränslen. Importen försiggick under den första tiden i forcerat tempo, och lagren kunde undan för undan ökas. Samma metod för befrämjande av tillförseln tillämpades som under hösten 1939 i så måtto att ett antal svenska tankfartyg med stöd av allmänna förfogandelagen togos i anspråk för utförande av resor från Amerika till Sverige. Så skedde under första halvåret 1940 i ej mindre än 18 fall.

Emellertid åstadkom den stränga vintern, att importfartygen icke kunde införas i Östersjön, varav följderna blev att samtliga inkommande laster i än högre grad än under senare delen av hösten 1939 måste omhändertagas på västkusten och landvägen transporterats till förefintliga lagringsutrymmen. Efter minavspärningen i Skagerak den 9 april 1940 var Sverige avstängt från praktiskt taget all import västerifrån.

Den goda lagerställningen vid årets början gjorde, att tilldelning av *bensin och lättbentyl* kunde ske utan alltför stränga restriktioner. Inköp på inköphäften medgavs under tiden från och med den 14 januari till och med den 4 maj 1940 (SFS nr 950/1939, 118/1940 och 181/1940).

Ehuru tillgången sålunda medförde en efter omständigheterna riklig tilldelning, blev det givetvis ändock nödvändigt att vidtaga åtgärder för att planlägga en beredskapsransonering för det fall, att försörjningssituationen skulle plötsligt försämrats. Genom skrivelse från bensin- och oljenämnden till samtliga länsstyrelser den 17 januari 1940 anbefalldes därför dessa att verkställa en undersökning rörande de linjer, efter vilka en åtstramning av tilldelningen kunde hastigt äga rum. Undersökningen skulle verkställas på så sätt, att det oundgängligaste bensinbehovet hos olika förbrukare eller förbrukarkategorier upptogs till förnyad prövning. Denna prövning skulle verkställas vid sidan av den ordinarie korttilldelningen och resultatet hållas tillgängligt för användning när så erfordrades. Utredningen skulle utgå ifrån en begränsning av bensinförbrukningen för civila behov i landet i dess helhet till i medeltal 40 procent av tilldelningen å kort under ransoneringsperioden 18 november—16 december 1939, varvid tilldelningen i län, som låge under resp. över uträknat tilldelningsmedeltal, borde begränsas till mera resp. mindre än 40 procent. Den individuella tilldelningen borde icke nedskäras schematiskt utan anpassas efter de relativa behoven. Samråd borde sökas med vederbörliga yrkesorganisationer. Såsom framgår av det följande kommo de beredskapsplaner, som sålunda upprättades, väl till pass endast ett par månader senare.

I cirkulärskrivelse till samtliga länsstyrelser den 25 januari 1940 meddelade bensin- och oljenämnden bestämmelser angående bensintilldelning åt utländska motorfordon. Tilldelning åt utländsk fordonsägare fick endast ske på inköpskort och allenast i den omfattning, som prövades erforderlig för viss uppgiven resa. Tilldelningen fick för en och samma ransonerings-

period i regel icke omfatta större myckenhet än 8 liter för lättviktsmotorcykel, 40 liter för motorcykel samt personbil med en tjänstevikt understigande 1 200 kg, 60 liter för personbil med en tjänstevikt från och med 1 200 och intill 1 700 kg samt 80 liter för personbil med en tjänstevikt av 1 700 kg och däröver ävensom för lastbil och omnibus.

Genom kungl. kungörelse den 30 mars 1940 (nr 180) blev kungörelsen den 6 oktober 1939 (nr 699) om reglering av försäljningen av bensin och lättbentyl etc. föremål för ändring i två avseenden. Inköp av bensin eller lättbentyl utan begagnande av inköpskort medgavs under vissa betingelser jämväl för transporter för utrymning av område, som försatts i luftskyddstillstånd, ävensom för fordonens återförande till nämnda område. Vidare stadgades, att inköpshäfte för bensin eller lättbentyl fick utdelas även till innehavare av motorbåt.

Föreskriften om rätt till inköp av bensin eller lättbentyl vid utrymning av område, som försatts i luftskyddstillstånd, jämkades i viss mån genom kungörelse den 17 april 1940 (nr 225).

Beträffande bensinransoneringen för motorbåtar utfärdades av bensin- och oljenämnden anvisningar, enligt vilka inköpshäften för motorbåt skulle finnas av fyra olika typer, nämligen häften med kuponger om 5, 10, 15 eller 20 liter, avsedda för båtar med olika motorstyrka (resp. under 5 hkr, 5 intill 10 hkr, 10 intill 15 hkr samt 15 hkr och däröver). Tilldelning å inköpshäften för motorbåtar beviljades av Kungl. Maj:t genom kungörelsen den 30 mars 1940 (nr 181) för den ransoneringsperiod, som var avsedd att börja den 5 maj 1940.

Emellertid inträffade kort efter utfärdandet av nyssnämnda kungörelse den tyska invasionen i Danmark och Norge, med åtföljande minspärr, varigenom Sverige, som förut nämnts, avstängdes från praktiskt taget all import av brännolja västerifrån. Detta nödvändiggjorde, att förbrukningen av brännolja måste väsentligt inskränkas i förhållande även till den reducerade förbrukning, som redan ägde rum. En följd härav var, att den beslutade tilldelningen av bensin för motorbåtar inhiberades.

Vad beträffar förbrukningen av bensin och lättbentyl i övrigt skedde den första nedskärningen därigenom att den ransoneringsperiod, som skulle ha utgått den 4 maj 1940, enligt kungörelsen den 9 april 1940 (nr 194) förlängdes med två veckor. Tilldelningen för denna period blev härigenom automatiskt nedsatt med en tredjedel. Inköp på häfteskuponger efter den 18 maj 1940 medgavs icke. För den ransoneringsperiod, som omfattade tiden 19 maj—15 juni 1940, utfärdade bensin- och oljenämnden genom cirkulärskrivelse till samtliga länsstyrelser den 26 april 1940 detaljerade nya anvisningar för tilldelningen av bensin och lättbentyl. Därvid angavs, att tilldelningen för ifrågavarande period skulle i stort sett grundas på de av länsstyrelserna i anledning av nämndens ovannämnda skrivelse den 17 januari 1940 utarbetade beredskapsplanerna.

Innebörden av det sålunda beslutade strängare bensinransoneringssystemet var i stort sett följande. För det stora flertalet personbilar avsågs tilldelning icke kunna komma i fråga. Även för sådana kategorier, som förut kunnat påräkna jämförelsevis riklig tilldelning, såsom läkare, veterinärer, vissa befattningshavare i allmän tjänst etc., måste tilldelningen i många fall begränsas eller helt indragas. Beträffande den yrkesmässiga persontrafiken förutsattes, att fjärrkörning och körningar till tävlingar m. m. icke vidare skulle få äga rum. För de större städerna avsåg man vidare att genom förändrade trafikplaner, begränsad passning o. s. v. nedbringa bensinförbrukningen för taxibilar till cirka 40 procent av den förutvarande. I fråga om lastbilstrafiken togo de nya föreskrifterna särskilt sikte på en rationalisering av transportererna genom samarbete inom olika slags organisationer, genom anordnande av samkörning och returfrakter etc. Tilldelning för långväga lastbilstrafik fick endast beviljas i rena undantagsfall. Särskilt beträffande mjölk och slakteriprodukter avsågs det, att de stora organisationerna skulle i viss utsträckning taga på sig ansvaret för en planenlig minskning av bensinförbrukningen. Tilldelningen för lastbilar skulle framför allt gälla lokala transporter, dock ej hemsändning av varor till konsumenterna. Tilldelning för industriella transportbehov skulle principiellt grundas på vederbörande företags betydelse för försvarsberedskapen och folkförsörjningen i rådande läge. För den yrkesmässiga lastbilstrafiken nämndes i direktiven särskilt att, ehuru kvantiteterna måste variera högst betydligt med hänsyn till ortsförhållandena, tilldelningen dock icke utan tvingande skäl finge bestämmas till större myckenhet än för lastbil med minimilast under två ton högst 200 liter, 2—4 ton högst 300 liter samt 4 ton och däröver högst 400 liter, allt beräknat för fyra-veckorsperiod. Jordbrukstraktorer skulle få erforderlig tilldelning. I fråga om motorbåtar skulle till en början det yrkesmässiga fiskets behov tillgodoseas. Vidare finge tilldelning lämnas för yrkesmässig motorbåtstrafik på viss sträcka, där ett oundgängligt behov av sådan trafik förelåge. Industrier och hantverkare, som använde bensin för annat ändamål än framdrivande av fordon, skulle erhålla en efter det oundgängliga behovet avpassad tilldelning.

Den enligt nu angivna direktiv genomförda skärpningen av villkoren för bensintilldelningen medförde, att förbrukningen å inköpskort nedgick från 46 360 kbm under ransoneringsperioden 7 april—18 maj till 22 993 kbm under ransoneringsperioden 19 maj—15 juni. Förbrukningen på inköpshäften hade under den förstnämnda perioden uppgått till 10 044 kbm.

I fråga om *fotogen, motorbrännolja och eldningsolja* förelåg inom bensin- och oljenämnden vid tidpunkten för den tyska invasionen ett i detalj utarbetat förslag till reglering av förbrukningen av dessa oljor. Detta förslag ingavs omedelbart till Kungl. Maj:t. På grund av den omständliga apparat, som en dylik förbrukningsreglering erfordrade, var det emellertid icke möj-

ligt att omedelbart genomföra regleringen, utan en viss tid måste reserveras för tryckning och utsändning av ansökningsblanketter och kort, instruktion av ransoneringsmyndigheterna o. s. v. För att förhindra att under mellantiden av de minskande lagren verkställdes stora uppköp på enskilda händer blev det därför nödvändigt att genomföra ett statsbeslag på samtliga oljor av ifrågavarande slag, nämligen oraffinerad motorbrännolja och pannbrännolja (eldningsolja), lysfotogen, motorfotogen samt andra under nr 442 i gällande tulltaxa hänförliga raffinerade brännoljor än lys- och motorfotogen. Förordnande om dylikt beslag utfärdades genom kungörelse den 13 april 1940 (nr 208). Beslaget omfattade dels alla kl. 12 natten mellan den 15 och 16 april 1940 inom riket befintliga förråd av nyssnämnda oljor, vilka innehades av person eller företag, som tillverkade eller drev yrkesmässig handel med sådan vara, dock att i fråga om annan vara än lysfotogen beslaget skulle gälla endast för såvitt vederbörandes innehav av varan uppgick till minst 200 liter, dels ock samtliga varor av ifrågavarande slag, som efter den 15 april tillverkades i eller infördes till riket. För den tid beslaget gällde utfärdade nämnden i två olika omgångar starkt restriktiva regler för försäljningen av de beslagtagna varorna. De första reglerna, som gällde för tiden t. o. m. den 30 april 1940, meddelades oljebolagen och deras återförsäljare genom nämndens cirkulärskrivelse den 15 april 1940; för tiden därefter meddelades regler genom cirkulärskrivelse den 29 april 1940.

Den 26 april 1940 utfärdade Kungl. Maj:t på grundval av bensin- och oljenämndens nyss omtalade förslag kungörelse angående reglering av försäljningen och förbrukningen av vissa mineraloljor (nr 305) och i samband därmed blev genom kungörelse den 10 maj 1940 (nr 315) det beslag, för vilket nyss redogjorts, hävt fr. o. m. den 14 maj 1940. Samtidigt förordnades genom kungörelse den 26 april 1940 (nr 306) om inventering av landets förråd av vissa mineraloljor samt om undersökning av förrådens lokala fördelning inom landet kl. 12 natten mellan den 13 och 14 maj 1940, vid vilken tidpunkt regleringen var avsedd att träda i kraft.

Den genomförda förbrukningsregleringen innebar i huvudsak följande. Försäljning för förbrukningsändamål fick i regel endast äga rum mot avlämnande av inköpskuponger, vilka utdelades fogade vid talong i form av inköpskort. Användningen av ifrågavarande mineraloljor för drivande av fordon reglerades dels genom inköpskort, dels genom tillståndsbevis. Med fordon avsågs enligt kungörelsen personautomobiler, lastautomobiler, omnibussar, motorcyklar, lättviktsmotorcyklar och motorredskap ävensom järnvägsfordon, fartyg och båtar. Från reglerna om inköpskort eller tillståndsbevis såsom förutsättning för rätt att använda mineralolja för drivande av fordon stadgades vissa undantag, av vilka det praktiskt mest betydelsefulla rörde jordbrukstraktorerna. För rätt att framföra dylik

traktor med användande av i eget lager befintlig mineralolja såsom drivmedel erfordrades icke innehav av inköpskort eller tillståndsbevis.

Det skulle ankomma på statens industrikommission att i samråd med överbefälhavaren över rikets försvarskrafter samt statens livsmedelskommission, statens sjöfartsnämnd och statens transportkommission uppgöra en allmän plan för fördelning av oljetillgångarna på olika förbrukningsändamål. Tilldelningen av inköpskort skulle jämväl i princip verkställas av industrikommissionen. För vissa ändamål skulle emellertid tilldelning verkställas av andra myndigheter, nämligen a) av transportkommissionen beträffande motorbrännolja, motorfotogen eller lysfotogen för järnvägsfordon samt för registreringspliktiga fartyg och bogserfartyg i inrikes fart, b) av länsstyrelse beträffande motorbrännolja, motorfotogen eller lysfotogen för fartyg och båtar i inrikes fart i andra fall än under a) omnämnda ävensom för automobiler, omnibussar, motorcyklar och lättviktsmotorcyklar samt sådana motorredskap, som icke vore avsedda för jordbrukets behov, samt c) av kristidsnämnd beträffande motorbrännolja eller motorfotogen för sådana motorredskap och stationära motorer, som vore avsedda för jordbrukets behov, eller lysfotogen för andra än under a) och b) avsedda ändamål.

Tillståndsbevis skulle, efter därom gjord ansökan, utfärdas av den myndighet, på vilken det skolat ankomma att tilldela fordonsinnehavaren inköpskort, därest sådant kunnat för honom ifrågakomma.

Inköpskort utdelades av fyra olika typer, nämligen för lysfotogen ljusblå kort, för motorfotogen mörkblå kort, för motorbrännolja ljusgula kort och för eldningsolja orangegula kort.

Inköpskort skulle gälla för inköp under vissa av industrikommissionen bestämda ransoneringsperioder. Den första perioden omfattade tiden 14 maj—30 juni 1940. För att den tilldelning till automobiler och andra motorfordon, som handhades av länsstyrelserna, icke skulle komma att avse andra tilldelningsperioder än de för tilldelning av bensin och lättbentyl fastställda, gjordes dock det undantaget från reglerna om periodernas längd, att för tilldelning till automobiler, omnibussar, motorcyklar, lättviktsmotorcyklar och motorredskap, som icke huvudsakligen nyttjades för jordbruks- eller vägarbeten, fastställdes ransoneringsperioder om fyra veckor, löpande parallellt med perioderna för bensintilldelning.

Vid tilldelning av inköpskort skulle, där ej industrikommissionen annorlunda bestämde, avräknas förråd av mineralolja, varöver förbrukare redan för ifrågavarande ändamål förfogade.

Överinseendet över ransoneringsystemet åvilade industrikommissionen med biträde av bensin- och oljenämnden. Varje försäljare var skyldig att genom vederbörligt oljebolag till nämnden med inköpskuponger redovisa den kvantitet mineralolja, som utlämnats till kunder. Undantag härifrån funnos dock, av vilka de praktiskt mest betydelsefulla utgjorde försäljning

för försvarsväsendets behov till vederbörande militära myndigheter, försäljning för utförsel ur riket i de fall, där statens sjöfartsnämnd meddelat licens för dylik utförsel, samt försäljning för tillfälliga brådiskande transporter av sjuka, skadade eller barnaföderskor. I dessa jämte en del andra fall fick redovisning från försäljare ske genom kvitto enligt fastställt formulär.

I fråga om principerna för tilldelning under den första ransoneringsperioden av inköpskort utfärdade industrikommissionen i maj 1940 detaljerade anvisningar.

Genom kungörelsen nr 305/1940 upphävdes kungörelsen den 6 oktober 1939 (nr 700) om reglering av användningen och försäljningen av motorbrännolja och fotogen för drivande av vissa fordon.

Av större betydelse ur industriell än ur bränslesynpunkt var kungörelsen den 17 maj 1940 (nr 349), varigenom stadgades förbud att utan tillstånd av industrikommissionen använda annan brännbar vätska än bensin, lättbentyl, motorbrännolja och fotogen såsom drivmedel för förbränningsmotor. Förbudet skulle dock icke äga tillämpning beträffande staten tillhöriga luftfartyg och ej heller i fråga om tillfälliga, brådiskande transporter av sjuka, skadade eller barnaföderskor. Förbudet motiverades därmed att, sedan användningen och försäljningen av de nämnda bränsleslagen så starkt begränsats, andra ämnen, såsom terpentin och mineralterpentin, tilldragit sig allmänhetens intresse såsom ersättningsmedel. Det kunde befaras, att flera slag av lätt brännbara kemiska produkter, såsom etylalkohol, bensinolja, träsprit, aceton m. m., skulle komma att tagas i anspråk för drivande av förbränningsmotorer. Då ifrågavarande ämnen ägde stor industriell betydelse bl. a. som lösningsmedel inom färg- och fernissindustrien eller som råvaror för landets militära försörjning, hade det befunnits vara av vikt att förhindra deras användning som bränsle.

Då den genom kungörelsen nr 305/1940 genomförda förbrukningsregleringen icke omfattade s. k. white spirit, kunde under juni månad förmärkas en tendens till starkt ökade inköp av denna vara. Det blev därför nödvändigt att vidtaga åtgärder till förhindrande därav. Av oljebolagen var Aktiebolaget Svenska Shell det enda, som innehade något större lager av varan. På hemställan av bensin- och oljenämnden förordnade Kungl. Maj:t den 10 juli 1940, att praktiskt taget Shells hela lager av white spirit skulle avstås till kronan.

Propaganda m. m. Under hösten 1939 hade inom bensin- och oljenämnden fördigställts och tryckts ett cirkulär, benämnt »Uppmaning till förbrukare av bensin och andra flytande motorbränslen i Sverige». Detta cirkulär, vari meddelades råd angående ekonomisering av bränsleförbrukningen, tillställdes i januari länsstyrelserna för att av dessa utsändas till förbrukarna i samband med utdelade inköpskort för ransoneringsperioden 11 februari—9 mars 1940. Under tiden 29 januari—8 februari 1940 an-

ordnades av nämnden i samråd med Hantverksinstitutet och Bilverkstädernas riksförbund en kurs i ekonomitrimning av bilar. Samtidigt iordningställdes och trycktes inom nämnden ett cirkulär, benämnt »Ekonomitrimning», vilket jämte ett antal s. k. kontrollkort utsändes till samtliga bilverkstäder inom landet. Avsikten var, att ett exemplar av varje ifyllt kontrollkort skulle av bilverkstäderna insändas till nämnden för vidare bearbetning.

På framställning av nämnden beviljade Kungl. Maj:t den 9 februari 1940 ett anslag på 44 000 kronor för inköp av en transportabel anläggning för ekonomikontroll. Sedan anläggningen inköpts, blev den utnyttjad i samarbete med Motormännens riksförbund, med vilket förbund för detta ändamål träffades särskilt avtal.

Ytterligare må här nämnas, att nämnden i februari 1940 i samråd med statens informationsstyrelse, Svenska reklamförbundet och Ervaco Annonshyrå AB. beslöt att igångsätta en reklamkampanj för bensinbesparing. Kampanjens motto blev: »Gör bensinekonomi till en sport! Bliv pedalmästare i Din bil!» En broschyr i ämnet iordningställdes och gavs spridning, bland annat till alla militära förband, annonsering skedde i pressen, varjämte för distribution till pressen utarbetades en av teckningar åtföljd fortsättningsserie med goda råd för bensinbesparing. Dessutom trycktes ett särskilt märke med nyssnämnda motto för att fästas på bilarnas vindrutor.

Den sålunda åstadkomna propaganden har otvivelaktigt utövat en ganska stor och hälsosam verkan för det avsedda syftet.

Av 1938 och 1939 års riksdagar fattades vissa beslut angående anslag för beredande av *ökade lagerutrymmen för flytande bränslen*. I enlighet med proposition nr 2 till 1940 års riksdag anvisade riksdagen å tilläggsstat för 1939/40 ett reservationsanslag av 1 milj. kronor utöver tidigare anvisade 8 milj. kronor till anläggningar för oljelagring ovan jord. Ytterligare medel för de igångsatta arbetenas fullföljande äskades i proposition till samma riksdag nr 232 för budgetåret 1940/41. Det hade visat sig, att till följd av de försiggångna prisstegringarna å material ävensom de erfarenheter, som gjorts i samband med försöksanläggningarnas utförande, de planlagda anläggningarna komme att draga ej oväsentligt högre kostnader än som från början beräknats. Därtill kom behovet jämväl av vissa ökade lagerutrymmen för militära behov. Kungl. Maj:ts ifrågavarande äskanden belöpte sig till en totalsumma av 3 450 000 kronor, varav 175 000 kronor till sprängningsarbeten och 775 000 kronor till cisternanordningar för fullbordande av de till en lagringskapacitet av 88 500 kbm planlagda bombsäkra anläggningarna samt 2,5 milj. kronor till smärre anläggningar för oljelagring ovan jord. De sistnämnda beräknades böra komma till utförande för en sammanlagd rymd av 145 000 kbm, däri inbegripna vissa anläggningar för militära behov. Propositionen bifölls av riksdagen.

Enligt riksdagsbeslutet skulle kostnaderna för utsprängning av erforderliga lagringsrum helt åvila statsverket. Anslaget till sprängningsarbeten finge användas ej blott för utförande av dylika arbeten i statlig regi utan även för utlämnande av bidrag åt kommuner eller enskilda, vilka önskade komma i åtnjutande därav för arbeten av ifrågavarande slag. Cisternerna skulle i de fall då staten var ägare eller innehavare av marken uppföras av staten genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens försorg samt kunna mot hyra upplåtas åt enskilda företag. I andra fall finge arbetet utföras genom vederbörande företags egen försorg, varvid statslån kunde erhållas mot skälig ränta. Underhållet av cisternerna skulle de företag svara för, som begagnade sig av desamma.

Frågan om *anskaffning av särskilda oljelagringsanläggningar för jordbrukets behov*, vilken föranlett vissa beslut vid 1939 års lagtima riksdag, bragtes å bane jämväl vid 1940 års riksdag. Med bifall till Kungl. Maj:ts proposition nr 263 beslöt riksdagen att med statsmedel skulle inrättas dels 20 lagercentraler, bestående av cisterner rymmande var och en 1 000 kbm, dels 2 000 smärre cisterner om 5 eller 10 kubikmeters rymd, hälften av vardera slaget, för åstadkommande av konsumentlager hos jordbrukarna själva. Lagerhållningen i lagercentralerna skulle handhavas antingen av lantman-naorganisationer eller av importörerna, i lämpliga fall även av reservför-rådsnämnden, beroende på prövning i särskilda fall. Tankanläggningarna borde vara statens egendom och uthyras till enskilda eller sammanslutningar på sätt skedde i fråga om övriga lagerbehållare, som anskaffats genom statsverkets försorg. Anläggningarna borde å statens vägnar förvaltas av reservförrådsnämnden. Även beträffande konsumentlagren skulle anskaffningen av cisternerna ombesörjas av staten, men äganderätten till dessa avsågs, sedan amortering skett genom erläggande av hyra, skola övergå till lagerhållarna. Tillsynen över konsumentlagren skulle i detta fall utövas av livsmedelskommissionen i samråd med bensin- och olje-nämnden. För ändamålet anvisade riksdagen å tilläggsstat för budgetåret 1939/40 ett reservationsanslag av 3·6 milj. kronor, varav 1·5 milj. kronor beräknades för de 20 lagercentralerna och 2·1 milj. kronor för konsumentlagren.

Det må i detta sammanhang nämnas, att den skyldighet, som genom förordningen den 10 juni 1938 (nr 367) ålagts importörer av flytande bränsle att ständigt hålla lager därav motsvarande viss andel av föregående års omsättning (se sid. 12), på grund av de under kriget inträdda förhållandena icke kunnat fullgöras. Föreläggande att täcka förefintlig brist i lagerhållningen, vilket utgör förutsättning för att skyldigheten skall kunna tvångsvis utkrävas, har följaktligen ej meddelats.

Produktion av sulfitsprit. Med ledning av de grunder för avtal rörande nya sulfitspriftfabriker, som av Kungl. Maj:t fastställdes den 9 december

1939, träffades i början av 1940 avtal mellan Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen och Mo & Domsjö Aktiebolag angående leverans av sulfitsprit från den spritfabrik, som det sistnämnda bolaget hade för avsikt att uppföra. Avtalet godkändes av Kungl. Maj:t den 19 januari 1940. Fabriken normalkapacitet beräknades till 5 milj. liter 95-procentig sprit.

Förhandlingar angående prissättningen på sulfitsprit för tiden från den 1 april 1940 fördes mellan Spritcentralen och Aktiebolaget Svensk Sprit såsom representant för redan befintliga tillverkare av sulfitsprit. Då parterna icke lyckades komma till enighet, överenskommo de att hänskjuta frågan om prissättningen till den i brännvinstillverkningsförordningen föreskrivna prisnämnden. Med utgångspunkt från ett av denna nämnd fastställt pris träffades sedermera i början av juni avtal mellan parterna, varigenom de ifrågavarande fabriken förbundo sig att, i den mån minskad sulfitproduktion ej utgjorde hinder, till Spritcentralen leverera hela den kvantitet sprit, som med utnyttjande av sulfitluten på sätt ditills ansetts normalt och med hänsyn tagen till sulfittillverkningen kunde framställas vid tillverkarnas spritfabriker och ej komme till användning i deras egen rörelse. Det överenskomna priset, som beräknades för en produktion av 2 milj. liter 95-procentig sprit och skulle förbli oförändrat av tillverkningskvantitetens växlingar, skulle gälla t. o. m. den 30 september 1940 och därefter enligt vissa i avtalet angivna regler justeras minst en gång om året. Avtalet skulle träda i kraft den 1 juli och löpa till den 1 april 1947 men kunde dessförinnan upphöra med ett års ömsesidig uppsägning.

Någon betydelse för en utvidgad spritproduktion kunde de ovan berörda avtalen ej få under första halvåret 1940. Tvärtom försämrades möjligheterna för spritframställningen genom stoppandet av pappersmassexporten, varmed följde en avsevärd nedgång i sulfitmassetillverkningen. Intensiva undersökningar ha emellertid pågått för att fullkomna vissa redan tidigare utformade metoder att utan hänsyn till massautbytet uppdra spritproduktionen. En sådan metod är att vid sulfitprocessen driva nedkokningen längre än vanligt, varvid spritutbytet kan avsevärt ökas. Den härvid erhållna massan blir kvalitativt mindervärdig men kan få användning som kreatursfoder. Andra metoder gå ut på en direkt försockring av ved, antingen genom att behandla finfördelad ved med utspädd svavelsyra under tryck och hög temperatur (den s. k. defibratormetoden) eller genom att mala veden tillsammans med koncentrerad svavelsyra. Vid alla dessa metoder måste man emellertid räkna med en väsentligt högre framställningskostnad för spriten än vid det vanliga tillvägagångssättet.

Oljeframställning ur inhemska skiffertillgångar. Av urtima riksdagen 1939 anvisades å tilläggsstat för 1939/40 ett anslag av 5·5 milj. kronor till utbyggnad av flottans skifferoljeverk å Kinnekulle. Arbetet med denna utbyggnad, vilken avser uppförandet av ett nytt skifferverk med en beräknad

årstillverkning av c:a 10 000 ton olja, har under första halvåret 1940 fortgått i raskt tempo.

Vid sidan härav ha genom en av ingenjörsvetenskapsakademien tillsatt kommitté utförts undersökningar angående tillgodogörandet av oljeskiffer-tillgångar i Närke och Östergötland. Av i ämnet avgiven rapport har framgått, att betydande och på sina ställen relativt lätt tillgängliga skifferlager finnas i nämnda landskap med en oljehalt, som i gynnsammaste fall uppgår till 7 procent.

I skrivelse den 1 april 1940 framhöll ingenjörsvetenskapsakademien önskvärdheten av fortsatta undersökningsarbeten i syfte att få underlag för en detaljplan beträffande upprättandet av större skifferoljeverk i Närke. Bl. a. föreslog akademien uppförandet av en större försöksanläggning, omfattande en sektion i full skala av en projekterad tunnelugn för skifferdestillation. Akademien hemställde, att 151 000 kronor måtte för ifrågavarande undersökningsarbeten ställas till förfogande.

I en ny skrivelse den 10 maj 1940 anförde akademien, att — ehuru det varit önskvärt om man, innan ett större skifferoljeverk anlades, kunnat få tid att i detalj utreda vissa tekniska problem samt klargöra möjligheterna att ur fredsekonomisk synpunkt förbättra anläggningens räntabilitet — beslut i rådande läge syntes böra omedelbart fattas om uppförande av åtminstone en destillationsenhet i full skala, samtidigt som geologiska undersökningar och övriga forskningsarbeten forcerades så att deras resultat kunde tillgodogöras vid anläggningens iordningställande. Akademien föreslog, att för verksamhetens bedrivande bildades ett statligt aktiebolag med ett aktiekapital av lägst 3 milj. kronor.

Sedan yttranden avgivits av kommerskollegium och industrikommissionen, beslöt Kungl. Maj:t den 24 maj 1940 bemyndiga chefen för handelsdepartementet att tillkalla sakkunniga för undersöknings- och försöksverksamhet på oljeskifferområdet i huvudsaklig överensstämmelse med vad ingenjörsvetenskapsakademien föreslagit samt ställde till de sakkunnigas förfogande ett belopp av 130 000 kronor. Utredningen skulle omfatta jämväl frågor som sammanhänge med den tilltänkta försöksanläggningens utbyggande till ett skifferoljeverk i full skala.

Av de av handelsministern med stöd av bemyndigandet tillkallade sakkunniga hade vid halvårsskiftet endast vissa förberedande arbeten hunnit utföras.

Gengasfrågan.

I redogörelsen för tiden augusti—december 1939 har omnämnts, att det vid krisens början livliga intresset för tillämpning av gasgeneratorsystemet vid motordrift senare under hösten avtog i och med att bensinimporten kom igång och tilldelningen därav sålunda kunde göras rikligare. Detta tillstånd fortfor även under de första månaderna av 1940. Antalet mo-

torfordon, som den 1 maj 1940 drevos med gengas, uppgives ej ha överstigit 1 500.

Under trycket av de ökade svårigheterna med hänsyn till tillförseln av flytande bränsle framtvungos emellertid åtgärder i syfte att kraftigare befrämja utvecklingen på gengasdriftens område. Det ej minst viktiga var därvid att söka få till stånd en bättre försörjning med gengasbränsle.

Gengasdriften i Sverige hade från början praktiskt taget uteslutande baserats på träkol, härrörande från lövträd, framför allt björk. Försök hade dock med framgång gjorts att även driva generatorer med ved. Därjämte hade ifrågasatts att vid gengasdrift använda andra bränslen såsom träkolsbriketter och torvkoks. Huvuddelen av den gengasdrivna fordonsparken var emellertid inrättad för drift med träkol, men härvid mötte till en början svårigheter att på lämpligt sätt tillgodose bränslebehoven. Tillgången på bilkol var ojämn och priserna understundom oskäligt höga. Förädlingen av råkol till bilkol var icke rationellt ordnad, ej heller transporter och distributionen. Den i november 1939 bildade sammanslutningen Bilkol u. p. a. hade icke resurser att genomföra den önskvärda förbättrade organisationen av bilkolmarknaden. Gengasnämnden föreslog i skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 december 1939 (såsom redan omnämnts i föregående redogörelse) bildandet genom statens medverkan av ett kapitalstarkt företag för omhändertagande av handeln med bilkol, och industrikommissionen hemställde den 25 januari 1940 om en utredning angående lämpliga åtgärder för reglering av denna handel. En sådan utredning kom ock till stånd till följd av uppdrag som av chefen för folkhushållningsdepartementet lämnades jägmästaren C. I. H. Cedergren.

Innan denna utredning slutförts hade emellertid det synnerligen ovissa läget för motorbränsleförsörjningen i så hög grad aktualiserat gengasdriftens bränslefråga, att en provisorisk lösning måste sökas. På hemställen av industrikommissionen bemyndigade Kungl. Maj:t fördenskull den 17 april 1940 statens vednämnd att med organisationer, som handhade inköp och distribution av generatorbränsle, träffa avtal om inköp, bearbetning, lagring och återförsäljning av bilkol. För ändamålet ställde Kungl. Maj:t av förskottsmedel 500 000 kronor till vednämndens förfogande att i form av räntefria förlagslån utlämnas till de organisationer, med vilka nämnden ingått avtal. Täckning härför erhöles senare genom riksdagens beslut.

Resultatet av förenämnda utredning angående reglering av handeln med bilkol framlades i en promemoria den 14 maj 1940. Det däri utvecklade förslaget gick ut på bildande av ett statligt aktiebolag för handhavande av anskaffningen och distributionen av gengasbränsle. Det tilltänkta bolaget avsågs icke skola erhålla någon monopolställning inom ifrågavarande handel. Dess uppgift borde i första hand bliva att övervaka och kontrollera densamma samt tillse, att bränsle alltid finnes att tillgå på olika platser och

att priset därå vore skäligt. I andra hand skulle bolaget ha till uppgift att självt uppköpa, bereda och tillhandahålla lämpligt gengasbränsle.

Förslaget tillstyrktes i princip av industrikommissionen såväl som av vednämnden och gengasnämnden. Emellertid fann industrikommissionen att en lösning av bränslefrågan i angiven riktning lämpligen borde kombineras med åtgärder för utvidgning och rationalisering av tillverkningen av gengasaggregat. Kommissionen framhöll, att för att gengasdriften skulle kunna få den betydelse för landets transportväsen, som den under förhandenvarande omständigheter förtjänade, vore det angeläget att, samtidigt som bränsleförsörjningen ordnades, en planmässig stortillverkning av gengasaggregat komme till stånd. Härvid borde ansträngningarna i första rummet inriktas på att åstadkomma en tillverkning av vedeldade generatorer. Detta motiverades främst av den omständigheten, att kolgasdriften medförde ett vida större virkesbehov än vedgasdriften. Vidare krävde framställning av träkol skolad arbetskraft, som för tillfället stode till förfogande endast i begränsad omfattning. De erfarenheter, som under senaste tiden vunnits i fråga om vedgasgeneratorernas driftduglighet och bränsleekonomi, ginge i gynnsam riktning. En allmännare övergång till gengasdrift för automobiler och traktorer måste dock planläggas med omsorg och ledas med erforderlig kraft. Uppgiften lämpade sig bäst att handhas av ett organ i aktiebolagets form. För uppnående av erforderlig enhetlighet och effektivitet vid gengasens utnyttjande som motorbränsle borde både anskaffning av aggregat och bränsleförsörjning samt service handhas av ett enda bolag, varigenom den nödvändiga samordningen bättre kunde komma till stånd.

Frågan framlades av Kungl. Maj:t för riksdagen i proposition nr 298.

Propositionen gick i enlighet med industrikommissionens förslag ut på bildande under statens medverkan av ett aktiebolag, benämnt Svenska Gengasaktiebolaget, med den dubbla uppgiften att åstadkomma dels en planmässig stortillverkning av gengasaggregat, dels förmedling och inköp, eventuellt även beredning av för gengasdrift lämpligt bränsle.

I förstnämnda hänseende borde bolaget anskaffa eller förvärva tillverkningsrätten till lämpliga konstruktioner, vilkas tillverkning, helst i serier, borde uppdragas åt kvalificerade företag. I syfte att säkerställa en dylik serietillverkning skulle bolaget äga rätt att lämna garantier för avsättningen. Bolaget borde självfallet även få göra beställningar av aggregat hos företag, som på grundval av egna konstruktioner tillverkade sådana. I övrigt skulle bolaget lämna affärskrediter enligt vanliga grunder. I vilken utsträckning bolaget borde medverka till rationalisering och förbilligande av det verkstadsarbete, som erfordrades för aggregatens aptering å bilar och traktorer, finge bli beroende av utvecklingen.

Beträffande bränsleförsörjningen borde bolagets åtgärder avse såväl bilkol som okolad ved, lämpad för gengasdrift, ävensom eventuellt andra bränslesorter. I första hand borde bolaget genom lämpliga Ortsorgan stimulera

tillverkningen av motorbränsle samt tillse att bränsletillgångarna bleve jämnt fördelade över landet. Kontrollen över det framställda bränslet borde ordnas effektivt och smidigt.

Propositionen utmynnade i förslag om anvisande av tvenne reservationsanslag för budgetåret 1940/41, det ena till teckning av aktier i Svenska Gengasaktiebolaget å 500 000 kronor, det andra till förlagskapital för bolaget å 3 milj. kronor.

Propositionen bifölls av riksdagen.

Svenska Gengasaktiebolaget bildades i enlighet med riksdagens beslut i slutet av juni 1940. Aktiekapitalet skulle enligt stiftelseurkunden vara minst 500 000 och högst 1·5 milj. kronor. Bolagets syfte angavs vara att befrämja konstruktion, tillverkning och anskaffning av gengasaggregat, att förmedla inköp och försäljning av gengasbränsle, att uppköpa och bereda för gengasdrift lämpligt bränsle samt tillhandahålla sådant för försäljning samt i övrigt främja användning av gengas inom Sverige.

Redan tidigare hade på industrikommissionens initiativ på grund av svårigheterna att importera flytande bränslen åtgärder vidtagits för att tillförsäkra staten dispositionsrätten över de hos tillverkarna redan förefintliga förråden av gasgeneratorer. Genom beslut den 12 april 1940 bemyndigade nämligen Kungl. Maj:t arméförvaltningens tygdepartement att i samråd med industrikommissionen verkställa inköp av högst 2 000 gengasaggregat. För täckande av härav föranledda utgifter anvisades av riksdagen å tilläggsstat till riksstaten för 1939/40 ett reservationsanslag av 3 milj. kronor.

Ytterligare må i detta sammanhang nämnas, att riksdagen enligt Kungl. Maj:ts förslag (statsverksprop., elfte huvudtiteln punkt 21 samt prop. nr 250) för budgetåret 1940/41 anvisat tillhopa 165 000 kronor till fullföljande av den av gengasnämnden utövade kontroll- och konsulentverksamheten, bestående i typprovningar, råd och anvisningar till tillverkare av gengasverk och gengasdrivna bilar, teknisk konstruktions- och provningsverksamhet samt utbildningskurser för förare. Statsutskottet anmärkte i detta sammanhang, att enligt meddelade bestämmelser tillverkning och försäljning av gengasverk finge äga rum utan att typprovning dessförinnan utförts av gengasnämndens tekniska avdelning. Emellertid borde det ligga såväl i det allmännas som i tillverkarens intresse att dylik provning verkställdes och därigenom betryggande kontroll ernåddes. I typprovningarna inginge nämligen såväl besiktning av gengasverk som montering å fordon av dylika verk till undvikande av risk för eldfara och förgiftning.

Från lånefonden för inköp av gasgeneratorer hade på de vid 1939 års urtima riksdag bestämda villkoren t. o. m. den 30 juni 1940 utlämnats 314 lån till ett belopp av sammanlagt 647 300 kronor.

Smörjmedelsförsörjningen.

Efter anmodan av bensin- och oljenämnden hade bensinbolagen redan på ett tidigt stadium av krisen träffat anstalter för att tillvarataga all den förbrukade smörjolja (spillolja), som samlades vid tappstationerna i avsikt att densamma efter rening ånyo skulle kunna användas för smörjningsändamål. Denna verksamhet för tillvaratagande av spilloljetillgångarna fick ökad omfattning, sedan industrikommissionen i mitten av mars 1940 på initiativ av Svenska teknologföreningens beredskapskommitté och i samverkan med denna igångsatt en omfattande propaganda för ändamålet bland landets smörjoljeförbrukare.

Trots att tillgången på smörjmedel kunde anses relativt god — det beräknades att lager funnos för omkring ett års normalförbrukning — befanns efter avspärrningen av sjöförbindelserna västerut önskvärt att bringa förefintliga förråd av hithörande varor under statlig kontroll. Fördenskull förordnade Kungl. Maj:t genom kungörelse den 19 april 1940 (nr 255) om beslag å smörjoljor och vissa andra smörjmedel. Beslaget, som trädde i kraft kl. 12 natten mellan den 23 och 24 april, gällde följande varuslag: ljusa och mörka mineral-smörjoljor ävensom transformatorolja, paraffin, vaselin, maskin- och vagnsmörja, smörjoljor utgörande en blandning av fet olja och mineralolja, andra smörjoljor, innehållande olja eller fett, samt spillolja. Beslaget omfattade i fråga om spillolja förråd om minst 200 liter och i fråga om annan vara förråd om minst 25 kg, dock ej förråd som innehades av förbrukare i och för egen användning som smörjmedel, samt dessutom varor som efter ovannämnda tidpunkt tillverkades inom eller infördes till riket. Beslagtagen vara fick ej försäljas eller annorledes överlåtas utan tillstånd av bensin- och oljenämnden, som tillika hade att bestämma den ordning och de villkor, under vilka överlåtelse finge ske.

Med stöd av sistnämnda bemyndigande utfärdade bensin- och oljenämnden den 23 april föreskrifter angående försäljningen m. m., gällande till utgången av maj 1940. För försvarsväsendets behov fick enligt dessa föreskrifter försäljning äga rum till vederbörande militära myndighet i den utsträckning, som av myndigheten begärdes. För fordon i övrigt (inkl. motorbåtar m. m.) fick försäljning ske i den mån smörjmedlen i omedelbart samband med försäljningen påfylldes i maskineriet eller eljest anbragtes å därför avsedda smörjställen. För fiskebåtar fick därutöver säljas högst så mycket som motsvarade $\frac{1}{8}$ av fiskarens inköp under år 1939 för vederbörlig fiskebåt eller $\frac{1}{8}$ av den beräknade årsförbrukningen. Försäljning för jordbrukstraktorer och jordbruksmotorer fick ske efter av vederbörande kristidsnämnd meddelat tillstånd till en kvantitet av högst 25 kg per traktor eller motor. För hushållsbruk fick säljas högst 200 gram till varje förbrukare. I övrigt krävdes för all försäljning av smörjmedel, vare sig till förbrukare eller återförsäljare, tillstånd av bensin- och oljenämnden. Ansökning om inköpstillstånd skulle av förbrukare ingivas till vederbörande leve-

rantör, som hade att med eget yttrande insända densamma till kristidsnämnd eller bensin- och oljenämnden. Återförsäljare hade att inlämna ansökan till den grossist, varifrån han tidigare verkställt sina inköp, för vidare befordran till bensin- och oljenämnden.

Nya föreskrifter utfärdades senare, gällande juni månad 1940. De överensstämde i huvudsak med de förut gällande utom däri att, där tillståndsbevis tidigare beviljats av bensin- och oljenämnden, det efter den 31 maj skulle beviljas av industrikommissionen.

För att vinna fullständigare kännedom om landets tillgångar å smörjmedel samt dessas fördelning förordnade Kungl. Maj:t genom kungörelse den 21 juni 1940 (nr 539) om inventering av förefintliga förråd av hithörande varor den 30 juni. Inventeringen omfattade samma varuslag som beslaget. Deklarationsskyldiga voro alla innehavare av oljeförråd om minst 25 kg.

7. Kraftförsörjningen.

Kraftsituationen. Belastningen höll sig under årets första del kvar vid den höga nivå, som uppnått efter den hastiga tillväxten föregående höst. Efter avspärrningen västerut den 9 april inträdde emellertid en hastig nedgång i kraftuttagningen, beroende i främsta rummet på produktionsminskning inom trä- och pappersindustrien, vilken industrigrupp normalt förbrukar mer än en tredjedel av den totala i landet alstrade elektriska energien.

Belastningens variation framgår av de nedan anförda indextalen för belastningsintensiteten med årsskiftet 1935/36 som bas.

Månad	Kraftindex i medeltal under månaden
Januari	141
Februari	140
Mars	134
April	127
Maj	117
Juni	125

Under vintermånaderna fram till vårflodens inträde bedrevs av Svenska teknologföreningens beredskapskommitté en propaganda för inskränkning av kraftförbrukningen i bostäder och kontor liksom även för gatu-, skylt- och skyltfönsterbelysning. Genom verkningarna av denna s. k. kilowattjakt kunde säkerligen vissa kvantiteter kol sparas under den tid, då värmekraftinmatning måste ske. Samtidigt torde emellertid kilowattjakten i viss mån ha medfört en icke önskad återhållsamhet beträffande användning av elektrisk kraft för högkvalificerade ändamål under den därpå följande perioden med riklig vattenkrafttillgång.

Under månaderna januari—mars rådde en relativt svår vattenbrist i likhet med vad förhållandet varit under hösten. Denna omständighet i kombination med den stora belastningen gjorde att en avsevärd del av kraftbehovet måste täckas med värmekraft, nämligen i medeltal c:a 12 procent. Under denna tid voro emellertid möjligheterna att importera kol i det närmaste helt stängda, delvis beroende på ishinder, varigenom svårigheter uppstodo

att tillgodose behovet av kraft. Avkopplingar av tillfälliga och sekunda kraftleveranser måste därför vidtagas i avsikt att minska bränsleförbrukningen.

I början av april inträdde vårfloden i landets södra och mellersta delar och något senare även i Norrland, varigenom tillgången på vattenkraft åter blev normal. Samtidigt sjönk belastningen, såsom ovan nämnts. På grund av dessa omständigheter blev vattenkraften tillräcklig för att täcka behovet, så att i det närmaste all värmekraftproduktion kunde upphöra, varjämte betydande kraftbelopp kunde avsättas för elektrisk ånggenerering, trots att lagring av vatten i magasinerna företogs i största möjliga utsträckning. Den värmekraftproduktion, som på grund av bristande överföringsförmåga o. dyl. måste ske, kunde nedbringas till i medeltal c:a 2 procent av totala produktionen under månaderna april—juni, vilket är ett exceptionellt lågt värde.

Ett andra aggregat i Stadsforsens kraftstation togs i drift under mars månad, varigenom landets vattenkrafttillgång ökades med drygt 40 000 kW. Tillsammans med det första aggregatet, som färdigställdes under hösten, blev stationens produktionsförmåga härigenom c:a 85 000 kW.

Den centrala driftledningen (CDL). Vid sammanträde i februari 1940 upptog CDL frågan om kraftförsörjningens läge under den nästkommande vintern. Det ansågs nödvändigt, att en reglering av kraftförbrukningen förbereddes för det fall att krafttillgångarna skulle visa sig otillräckliga. CDL beslöt därför, att ett arbetsutskott skulle tillsättas för utarbetande av en restriktionsplan, samt hemställde att statens industrikommission skulle taga ledningen av arbetet på denna plan. Förberedelsearbetet omhänderhades därefter av industrikommissionen, samtidigt som vid riksdriftbyrån företogs en ingående undersökning av landets krafttillgångar i syfte att upprätta en kraftbalans för året 1940/41, varigenom en bättre kännedom om hithörande frågor kunde vinnas.

En kontinuerlig övervakning av kraftsituationen har företagits av riksdriftbyrån på det sätt, som beskrivits i redogörelsen för augusti—december 1939. Dessutom ha vissa frågor varit föremål för utredning, såsom t. ex. industriens kraftbehov vid flyglarm, möjligheten att avstå reservtransformatorer åt Finland under kriget, att utnyttja avfallsbränsle i mindre kraftanläggningar, att reducera mottrycks- och dieselkraftproduktionen m. m.

De restriktioner av motorbrännolja, som vidtogos på grund av importsvårigheterna, återverkade även på den elektriska kraftförsörjningen därigenom att övergång från motordrift till elektrisk drift i många fall blev nödvändig. För att ordna de därvid uppståande frågorna har industrikommissionen i stor utsträckning utnyttjat CDL-organisationen. En undersökning har även igångsatts genom CDL beträffande möjligheterna att under den kommande högbelastningssäsongen undvika, att dieselkraftcentralerna skulle behöva vara i drift, såsom normalt är fallet.

Tillfälliga vattenregleringar. Ytterligare regleringsföretag ha genomförts med stöd av lagen av den 20 oktober 1939 med särskilda bestämmelser angående tillfällig vattenreglering. Bland de viktigaste företagen kan nämnas en provisorisk reglering av flera större sjöar inom Indalsälvens flodområde. Vidare har en årsreglering av Vättern och veckoreglering av Roxen förbättrats och tillstånd enligt nämnda lag erhållits för påbörjande av de därför erforderliga arbetena.

Utbyggnader av nya krafttillgångar. Arbetet på de omfattande nyutbyggnaderna vid statens vattenfallsverk har bedrivits i den forcerade takt, som beslutades omedelbart efter stormaktskrigets utbrott, oaktat den nedgång i belastningsutvecklingen, vilken följde på avspärrningen västerut. Utbyggnadsarbeten ha även pågått vid de enskilda och kommunala kraftföretagen.

---

8. Statlig lagerhållning.

Statlig eller under statens medverkan skedd lagringsverksamhet har under de senaste åren bedrivits i flera olika former. Dels ha genom statens reservförrådsnämnd alltsedan 1937 avsevärda varukvantiteter uppköpts i utlandet samt införts till Sverige och här upplagrats för framtida behov. Dels ha till följd av beslut vid 1936 års riksdag en avsevärd kvantitet vete och råg — lägst 100 000 ton — i beredskapssyfte lagrats av Svenska spannmålsaktiebolaget, vars arbetsuppgifter i förevarande hänseende sedermera utökats. Slutligen ha i fråga om andra jordbruksprodukter, vilka på ett eller annat sätt varit föremål för reglering, vid vissa tillfällen, då överskott å marknaden förelegat, uppköp skett av överskotten, vilka lagrats och vid senare inträffad knapphet utsläppts. Sistnämnda verksamhet har bedrivits under omedelbar tillsyn tidigare av statens jordbruksnämnd, fr. o. m. december 1939 av statens livsmedelskommission.

Den av reservförrådsnämnden handhavda verksamheten kunde givetvis icke undgå att påverkas av de genom stormaktskriget ändrade förhållandena. Intill krigsutbrottet i september 1939 hade verksamheten gestaltat sig såsom under föregående tid. Vid ingången av september hade uppköp verkställts för i runt tal 214 milj. kronor och varor hade till landet inkommit för omkring 162 milj. kronor. För åtskilliga varuslag hade inköpsplanerna vid denna tidpunkt kunnat i huvudsak fullföljas, såsom för metaller, textilråvaror, gummi m. fl. varuslag; för andra varuslag åter hade av skilda anledningar endast mindre myckenheter än de till lagring avsedda kunnat upplagras.

I samband med krisens inträde i början av september 1939 uppstodo för reservförrådsnämnden åtskilliga svårigheter för verksamhetens bedrivande. Omedelbart efter krigsutbrottet blevo flera av de leveranskontrakt å varor av olika slag, som nämnden ingått, annullerade under åberopande av force majeure. För överförandet till Sverige av andra varor mötte svårigheter i befraktningshänseende. Inträffade prisstegringar föranledde överväganden om lämpligheten av att till de förhöjda priserna göra uppköp för lagringsändamål. Icke minst viktig var hänsynen från reservförrådsnämndens sida till att icke genom uppköp i lagringssyfte försvåra tillförseln av sådana varor, som erfordrades för näringslivets normala behov.

Trots nu angivna omständigheter kunde nämndens verksamhet under de första krismånaderna genom vissa omläggningar i inköpsprogrammet i stor utsträckning fortgå. Vid utgången av februari 1940 uppgick värdet av inköpta och till landet inkomna varor sålunda till i runt tal 50 milj. kronor utöver värdet av de vid krisens början upplagrade kvantiteterna. För finansieringen av de uppköp, som voro avsedda att äga rum under budgetåret 1939/40, hade riksgäldskontoret för nämndens räkning intill nyssnämnda tidpunkt till riksbanken överlämnat skattkamarväxlar eller där öppnat krediter till ett sammanlagt belopp av 116 milj. kronor. Tidigare hade på enahanda sätt till nämndens förfogande ställts 140 milj. kronor.

Den av Svenska spannmålsaktiebolaget omhändertagna lagringsverksamheten har bedrivits i enlighet med vad därom särskilt stadgats i avtal mellan staten och bolaget. Enligt detta har bolaget bland annat åtagit sig att på de villkor, som Kungl. Maj:t bestämt, av utav bolaget innehavd brödspannmål tills vidare i beredskapssyfte lagra 200 000 ton fullgod, kvarngill vara. Bolaget har därutöver innehaft betydande spannmålslager från tidigare års skördar. Bolaget har vidare åtagit sig att på de villkor och i den utsträckning, som statens livsmedelskommission bestämt, tills vidare i beredskapssyfte lagra intill 15 000 ton havre för foderändamål. Utöver nämnda lagringsuppgifter har bolaget även haft att vidtaga åtgärder för lagring i beredskapssyfte av fröutsäde, ärter, bruna bönor samt hö och andra fodermedel m. m.

Den lagring, som skett genom Svenska spannmålsaktiebolagets försorg, har finansierats genom lånemedel. Till säkerhet för bolagets upplåning har staten förbundit sig att ställa 4 procents statsobligationer till förfogande till ett belopp som av 1939 års lagtima riksdag bestämts till 90 milj. kronor. För vissa speciella lagringsupdrag ha emellertid anvisats särskilda anslag.

Den lagring av jordbruksprodukter, som skett under tillsyn först av jordbruksnämnden och senare av livsmedelskommissionen, har grundats på särskilda bemyndiganden av Kungl. Maj:t att, om så erfordrades, upplagra vissa animaliska produkter såsom smör, fläsk och kött samt konserver av ifrågavarande varor ävensom frukt m. m. För att tillgodose behovet av lagerutrymmen för tillvaratagande av animaliska produkter har Kungl. Maj:t uppdragit åt livsmedelskommissionen att förhyra lämpliga lagerlokaler, däribland kyl- och fryshusutrymmen. För finansiering av sistnämnda lagringsverksamhet anvisade 1939 års urtima riksdag å tilläggsstat I till riksstaten för budgetåret 1939/40 ett reservationsanslag av 25 milj. kronor. Å tilläggsstat II anvisade 1940 års lagtima riksdag för enahanda ändamål jämlikt proposition nr 210 ytterligare 20 milj. kronor närmast i syfte att tjäna som rörelsekapital för inköp av fodermedel.

I proposition till 1940 års riksdag angående anslag till statlig lagerhållning m. m. (nr 238) anförde chefen för folkhushållningsdepartementet beträffande riktlinjerna för den fortsatta lagringsverksamheten bl. a. följande.

Förutsättningarna för den lagringsverksamhet, som under de senare åren i beredskapssyfte bedrivits i vårt land, hade i och med utbrottet av stormaktskriget i väsentliga avseenden ändrats. Svårigheterna för import hade sålunda föranlett, att icke obetydliga myckenheter av de tidigare upplagrade varukvantiteterna utlämnats för uppehållande av landets folkförsörjning. På grund av importsvårigheter hade ej heller de tidigare av statsmakterna godkända planerna på inköp av varor i utlandet kunnat helt fullföljas. Å andra sidan hade på grund av de ändrade förhållandena behov av utökad statlig lagringsverksamhet i Sverige framträtt. Därvid rörde det sig ej endast om uppläggande av lager för utdryingande av eljest inom landet befintliga varuförråd, utan till följd av de osäkra handelsförbindelserna med utlandet kunde ökade lager visa sig behövliga jämväl för att användas i marknadsutjämnande syfte och detta ej endast i fråga om importvaror utan även i fråga om vissa inhemska varor, som för sin avsättning vore beroende av export eller varav produktionen vore säsongbetonad. Självfallet borde man för tillgodoseende av sistnämnda syftemål i första hand lita till enskild verksamhet. I åtskilliga fall torde det emellertid icke vara möjligt för de enskilda företagen inom viss bransch att taga på sig en sådan ökad lagring. Särskilt gällde detta åtskilliga för livsmedelsförsörjningen betydelsefulla varor.

Möjligheterna att tillgodose de olika inköps- och lagringsbehoven i avseende på importvaror vore i rådande läge ytterligt begränsade redan på grund av knappheten på utländska valutor, brist på tonnage m. m. De i april inträffade krigshändelserna hade än ytterligare försvårat handelsförbindelserna mellan Sverige och utlandet. I den mån möjligheter till import uppkomme, borde de emellertid omedelbart effektivt tillvaratagas. Kungl. Maj:t borde därför äga att efter prövning av de vid varje tillfälle föreliggande omständigheterna bedöma, huruvida statliga inköp för upplagring kunde och borde ske, och medel härför borde finnas tillgängliga i erforderlig utsträckning.

Vid bedömande av det sätt, varpå den under statlig medverkan bedrivna lagringsverksamheten skulle i fortsättningen handhavas, hade man att taga i betraktande, att på olika områden av näringslivet särskilda centrala kristidsmyndigheter funnes tillsatta, vilka hade att envar inom sitt område under Kungl. Maj:t handhava ledningen av erforderliga regleringar beträffande landets varuförsörjning. Inköp och lagring borde dock ej verkställas av dessa myndigheter utan lämpligen bedrivas på samma sätt som tidigare, d. v. s. av statens reservförrådsnämnd beträffande industrivaror och bränsle m. m., av Svenska spannmålsaktiebolaget beträffande spannmål och vissa därmed likartade varor samt av vissa enskilda företag eller organisationer under statlig myndighets överinseende beträffande bl. a. animaliska jordbruksprodukter såsom smör, kött och fläsk. I fråga om en del andra varor syntes det även kunna övervägas, om icke eventuella lager borde stå under omedelbar tillsyn av de särskilda importörs- och producentsammanslut-

ningar, som bildats för att handhava vissa med krisen sammanhängande uppgifter.

Inköps- och lagringsverksamheten borde kunna avse såväl importerade som inhemska varor. Särskilt på livsmedelsområdet kunde lagring av de senare hava stor betydelse. Lager, som upplades i beredskapssyfte, borde givetvis få användas även i marknadsutjämnande syfte, varför i dylika fall något behov av särskilda regleringslager ej föreläge. Vid lagringsverksamhetens bedrivande i övrigt syntes i fråga om vissa för den allmänna folkförsörjningen betydelsefulla varor böra beaktas angelägenheten av att lagren i viss utsträckning vore utspridda på ett större antal platser i olika delar av landet. Härigenom stärktes otvivelaktigt beredskapen för den händelse att skärpt krisläge skulle inträffa. Erfarenheterna från det senaste året hade givit vid handen, att det ej vore tillräckligt att lagren funnes inom landet utan att det därjämte vore angeläget att de vore placerade på sådant sätt, att de kunde utnyttjas, därest på grund av stockningar i kommunikationsväsendet den normala distributionsapparaten sattes ur funktion.

För finansieringen av den fortsatta statliga upplagringen föreslogs i propositionen ingen principiell ändring i de finansieringsformer, som dithills tillämpats.

Till fullföljande av den av reservförrådsnämnden verkställda lagringen av varor av utländskt ursprung i enlighet med förslag, som avgivits av livsmedels- och industrikommissionerna, och med hänsyn tagen till rådande prisläge erfordrades omkring 140 milj. kronor. I propositionen hemställdes därför, att fortsatta statliga uppköp finge av reservförrådsnämnden göras för nämnda belopp utöver det för ändamålet tidigare bestämda beloppet 280 milj. kronor. Härigenom skulle summan av de för statliga inköp av utländska varor avsedda medlen komma att uppgå till sammanlagt 420 milj. kronor. Samtidigt hemställdes, att riksgäldskontoret måtte fortsättningsvis intill utgången av budgetåret 1940/41 genom överlämnande av statsskuldförbindelser ställa medel till förfogande för reservförrådsnämnden att, som förut skett, användas för förvärv från riksbanken av valutor, erforderliga för betalningen i utlandet av de inköpta varorna.

För fullgörande av de ökade uppgifter, som på grund av olika Kungl. Maj:ts beslut ankommo på Svenska spannmålsaktiebolaget, hade beräknats att för år 1940 utöver redan tillgängliga medel ett belopp av 50 milj. kronor komme att erfordras. Kungl. Maj:t hemställde, att för detta ändamål ytterligare statsobligationer till ett värde av nominellt 60 milj. kronor måtte tillhandahållas bolaget för belåning i riksbanken.

Den lagring, som ägt rum under livsmedelskommissionens omedelbara överinseende, hade under det löpande budgetåret finansierats i huvudsak genom ett å kapitalbudgeten anvisat reservationsanslag till viss lagring av jordbruksprodukter m. m. Det anslag, som för detta ändamål bleve erforderligt för nästa budgetår, borde, såsom framhålles i propositionen, även

kunna användas för mötande av eventuella behov av liknande art inom andra grenar av näringslivet. Jämväl ett av industrikommissionen framställt önskemål, att särskilda medel borde stå till förfogande för inköp av svenska produkter på det industriella området, syntes bliva tillgodosett genom en sådan anordning. Hinder borde ej möta mot att anslaget, om så befunnes nödigt, användes jämväl för inköp av importvaror. Kungl. Maj:t hemställde därför, att till förlagskapital för inköp av förnödenheter av skilda slag måtte för budgetåret 1940/41 å kapitalbudgeten anvisas ett anslag av 20 milj. kronor. Häri inräknades till fortsatta lagringsinköp på livsmedelsområdet 5 milj. kronor samt till inköp av industriprodukter m. m. 8 milj. kronor, vidare kostnader för av reservförrådsnämnden inköpta varor, vilka kunde antagas medföra en stegring av varornas värde å lagerplatsen, 3 milj. kronor samt för bearbetning av lagrade importvaror till halvfabrikat eller färdiga produkter 4 milj. kronor.

Till omkostnader för den statliga lagerhållningen för budgetåret 1940/41 hemställde Kungl. Maj:t slutligen om anvisande av ett förslagsanslag under elfte huvudtiteln av 20·5 milj. kronor. Härunder avsågs att sammanföra samtliga kostnader för hithörande ändamål, vilka tidigare funnits fördelade under skilda huvudtitlar. Det ifrågavarande anslaget skulle sålunda avse att täcka såväl de kostnader för reservförrådsnämnden, vilka dittills utgått från anslag å driftbudgeten, som motsvarande kostnader för den på jordbrukets område bedrivna lagringsverksamheten. I det nya anslaget skulle därjämte inräknas kostnader för utspridning och bortförande av lagertillgångar, som ur försvarsberedskapssynpunkt kunde befinnas påkallade, ävensom ersättning för förluster, vilka kunde komma att åsamkas varulagren genom brand eller annan skada.

Statsutskottet anslöt sig i sitt utlåtande i ärendet (nr 204) till de riktlinjer för lagringsverksamheten, som i propositionen angivits, samt tillstyrkte de framlagda förslagen angående verksamhetens fortsatta handhavande och finansiering. Utskottet fann sig därvid böra särskilt understryka vad departementschefen anfört i fråga om angelägenheten av att vissa för den allmänna folkförsörjningen betydelsefulla varor borde vara utspridda på ett större antal platser i olika delar av landet för ernående av en fördelning av riskerna i största möjliga utsträckning. I anslutning härtill framhöll utskottet vikten av att de nya lagringsplatserna vore så belägna, att goda transportmöjligheter stode till buds, så att lagren kunde komma att fylla de med dem avsedda ändamålen.

Riksdagen beslöt i enlighet med statsutskottets tillstyrkan bifalla Kungl. Maj:ts förslag angående den statliga lagerhållningen.

Genom avspärrningen av handelsförbindelserna västerut ha givetvis svårigheterna att åstadkomma en ökning eller en förnyelse av reservlagren på många områden stegrats i utomordentlig grad. Å andra sidan har avspärrningen haft till följd, att reservförrådsnämndens lagertillgångar kommit att

tagas i anspråk i större omfattning än tidigare. Större frihet har i samband härmed ansetts böra medgivnas nämnden med avseende å dispositionen över de upplagda varorna. Genom beslut den 21 juni 1940 bemyndigade Kungl. Maj:t sålunda reservförrådsnämnden att tills vidare intill utgången av år 1940 utan särskilt tillstånd av Kungl. Maj:t, efter framställning eller tillstyrkan av livsmedelskommissionen, industrikommissionen eller bränslekommissionen, ur statens reservförråd i enlighet med i beslutet den 3 november 1939 meddelade föreskrifter försälja eller utlåna varor intill en myckenhet av 20 procent av den lagrade kvantiteten den 1 juli 1940 av vederbörande varuslag. (Motsvarande tal var tidigare 10 procent av lagret den 1 november 1939. Se sid. 122.)

Vid utgången av juni 1940 hade av reservförrådsnämnden inköpts varor för sammanlagt 288·5 milj. kronor. Därav hade vid nämnda tidpunkt till landet inkommit varor till ett värde av 245·3 milj. kronor. Värdet av från förråden under första halvåret 1940 utlämnade varor uppgick till 26·1 milj. kronor. De till beloppet mest betydande av de försålda varuslagen voro värmeledningskoks, ull, stenkol, aluminium, bottenläder, motor- och pannbrännolja, tenn, aktivt kol, smörjoljor, masugnskoks, brandslang, läkemedel, förbandsgas, oljekakor och rågummi.

9. Utrikeshandeln.

Statistisk överblick.

Efterföljande tabell innehåller till belysning av utrikeshandelns utveckling under första halvåret 1940 en sammanställning av värdesiffrorna beträffande importen och exporten under månaderna januari—juni för vart och ett av åren 1938, 1939 och 1940.

	Värde i miljoner kronor								
	Import			Export			Importöverskott		
	1938	1939	1940	1938	1939	1940	1938	1939	1940
Januari.....	160	175	258	146	150	169	14	25	89
Februari.....	148	163	167	134	125	115	14	38	52
Mars.....	174	191	149	134	139	140	40	52	9
April.....	168	201	238	157	153	104	11	48	134
Maj.....	168	209	198	159	167	81	9	42	117
Juni.....	156	203	136	150	179	86	6	24	50
Jan.—Juni	974	1 142	1 146	880	913	695	94	229	451

Av tabellen framgår, att importens värde under ifrågavarande tid år 1940 i jämförelse med föregående två år — med undantag för mars månad — höll sig relativt väl uppe ända t. o. m. maj, medan importvärdet för juni låg avsevärt under motsvarande siffror för 1938 och 1939. Exportvärdet åter nedgick relativt starkt redan under februari och än mer fr. o. m. april. Resultatet blev med hänsyn till handelsbalansen, att importöverskottet, som under hösten 1939 var förhållandevis stort, under första kvartalet 1940 kvarstod på en hög nivå (utom för mars) och att det under andra kvartalet blev än mer utpräglat.

För bedömning av utrikeshandelns omfattning är det nödvändigt att äga kännedom ej blott om import- och exportvärdena utan även om de kvantiteter, som dessa värden motsvara. Då kvantitetssiffror för den svenska utrikeshandeln under år 1940 ej offentliggjorts, är man härvid i stort sett hänvisad till de visserligen approximativa volymeräkningar, som verkstälts av konjunkturinstitutet. I nedanstående tabell anges enligt dessa beräkningar dels importens och exportens medelvärden, dels import- och exportvolymen för månaderna januari—juni 1940, allt i procent av motsvarande värden under

åren 1936/38 för samma månader i genomsnitt. Beräkningarna grunda sig på ett material, som omfattar ungefär 80 procent av hela handelsomsättningen.

	Import- medelvärde	Export- medelvärde	Import- volym	Export- volym
	i % av motsvarande värden 1936/38			
Januari.....	127·4	100·8	142	104
Februari.....	119·5	122·6	111	75
Mars.....	127·8	120·2	82	101
April.....	124·6	128·8	119	54
Maj.....	127·2	133·3	92	35
Juni.....	133·1	132·9	57	41

Siffrorna visa, att importmedelvärdet i anmärkningsvärt hög grad stabiliserades under ifrågavarande period, under det att exportmedelvärdet fortsatte att stiga med sammanlagt omkring 33 procent. Det bör anmärkas, att förändringarna i dessa medelvärden icke helt stämma överens med de föreliggande prisindexberäkningar, som grunda sig på aktuella prisnoteringar. Sålunda anger kommerskollegii generalindex för import- och exportvaror icke på långt när så utpräglat den olikhet i utvecklingsgången beträffande import- och exportvärdena, som framgår av ovanstående tabell. Härvid är att märka, att de på grundval av det handelsstatistiska prismaterialet framräknade import- och exportmedelvärdena påverkas av flera faktorer, som icke sammanhånga med den faktiska prisutvecklingen, så framför allt av förskjutningar i utrikeshandelns varusammansättning och länderfördelning samt en viss eftersläpning i förhållande till dagsnoteringarna.

De jämförelsevis små förändringarna i medelvärdena för importen ha medfört, att de absoluta importvärdesiffrorna i först anförda tabell någorlunda väl belysa även importens volymutveckling, vilken eljest klarare framgår av den senare tabellen. Anmärkningsvärda äro de jämförelsevis höga volymtalen för såväl april som maj trots den från andra veckan i april inträdda avspärrningen av handelsförbindelserna västerut. De förklaras dels därav att en rätt omfattande import ägde rum framför allt av kol och koks från Tyskland, dels därav att siffrorna innefatta även varor som införts från frihamn eller från tullnederlag. En viss del av tidigare import torde på grund av anhopning i hamnarna ha kommit till synes i statistiken först under april och maj.

För exportens vidkommande framträder nedgången till följd av den fortsatta prisstegringen mera markant i fråga om volymen än i fråga om värdet. Uppenbart är, att såväl isblockaden som Skagerakspärren haft för exporten är mera kännbara verkningar än för importen.

Import- och exportvolymens förskjutning i förhållande till normalläget avtecknas för särskilda huvudgrupper av varor i efterföljande tabell, vari

1940 års siffror liksom i föregående tabeller anges i procent av siffrorna för motsvarande månader åren 1936/38.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni
Importvolym :						
Konsumtionsvaror.....	158	117	76	122	100	66
Industriråvaror, inkl. bränslen.....	138	118	94	125	89	54
Byggnadsråvaror.....	132	62	30	60	108	74
Jordbruksråvaror.....	134	44	40	80	72	85
Totala importvolymen	142	111	82	119	92	57
Exportvolym :						
Animaliska och vegetabiliska ämnen etc....	65	65	102	93	31	15
Mineral, metaller samt arbeten därav.....	90	59	71	57	44	64
Kemiska produkter.....	128	92	100	76	40	18
Hudar, skinn, textilämnen m. m.	53	109	91	53	17	27
Trävaror, pappersmassa, papp, papper etc...	126	95	139	43	32	32
Totala exportvolymen	104	75	101	54	35	41

Vad importen beträffar drabbade nedgången under isblockadens månader hårdast grupperna byggnads- och jordbruksråvaror. I juni var det däremot importen av industriråvaror och bränslen, som minskades relativt starkast. Nedgången i exporten av »animaliska och vegetabiliska ämnen» under maj och juni sammanhänger med det av landets egna försörjningsintressen förestavade inställandet av så gott som all livsmedelsutförsel. Sjöfartsspärrens exporthämmande verkningar ha eljest med särskild tyngd träffat den kvantitativt viktigaste exportvarugruppen, nämligen trävaror, pappersmassa och papper.

Exportreglering.

Under de första månaderna av år 1940 utfärdades blott vissa enstaka ytterligare exportförbud, nämligen fr. o. m. den 11 januari å skidämnen och skidor, fr. o. m. den 18 januari å arbeten av guld, silver och platina av sådana slag, som ej redan tidigare exportförbjudits, samt fr. o. m. den 12 februari å kartor över Sverige eller del därav i större skala än 1 : 1 000 000 (SFS nr 2, 24 och 62). Förbudet beträffande skidor och kartor voro för-
anledda av militära skäl.

En mera omfattande utökning av exportförbudslistan skedde genom kungörelsen den 26 april 1940 (nr 278) med tillämpning från den 1 maj. Nu inbegreps under förbudet även torvmull och torvströ, flyktiga vegetabiliska oljor och essenser samt kosmetiska medel, block och läster, glas och glasvaror, åtskilliga slag av järnmanufaktur och gjutgods samt arbeten av celluloid och dylika ämnen m. m. Enligt handelsstatistiken för år 1938 utgjordes omkring 86 procent av utförseln nämnda år av varor, som härefter voro underkastade exportförbud.

Tiden före den tyska aktionen mot Danmark och Norge i början av april månad kännetecknades av en förhållandevis liberal exportlicensgivning. Den

inskränkning i tillförselmöjligheterna västerifrån, som blev en följd av nysnämnda aktion, medförde emellertid, att licensgivningen under den följande tiden kom att på ett helt annat sätt än förut domineras av strävanden att säkerställa den inhemska försörjningen med för näringslivet och det svenska försvaret behövliga varor. Den omständigheten att tillförseln av ett antal för den svenska industrien livsviktiga råvaror och halvfabrikat nu helt avstängdes fick till omedelbar följd, att ett stort antal utelöpande exportlicenser, avseende varor beträffande vilka det framtida försörjningsläget syntes komma att försämrats, återkallades för förnyad prövning. Så blev särskilt fallet i fråga om licenser för kemiska produkter, läkemedel, lädervaror, standardvaror av kautschuk, legeringsmetaller, järn och stål samt andra oädla metaller ävensom arbeten därav. Ett antal sålunda återkallade licenser blevo dock sedermera återupplivade. Den svenska krigsindustriens varubehov förorsakade en åtstramning även i fråga om licensgivningen för varor, som normalt äro att betrakta som naturliga svenska exportvaror, såsom metallbearbetningsmaskiner, erforderliga för krigsmaterietillverkningen, samt elektriska artiklar för krigsindustriens behov.

För de stora svenska träförädlingsindustriernas produkter — bearbetade trävaror, pappersmassa och papper — medförde det nya läget visserligen icke någon förändring i licensgivningspraxis. Avspärningen, vilken drabbade de naturliga exportvägarna västerut och ytterligare intensifierades genom Belgiens och Nederländernas indragande i kriget, gjorde emellertid, att exporten av nämnda varor i stor utsträckning avstannade oberoende av licensgivningen.

De enda mera betydande exportvägar, som härefter stodo öppna till de transoceaniska marknaderna, gingo över Tyskland, Italien och Jugoslavien. Särskilt maskinindustriens samt den s. k. Eskilstunaindustriens alster kunde utnyttja dessa vägar. Den svenska exportnäringens övriga stora stapelvaror, såsom trävaror, cellulosa, papper och malm kunde på grund av naturliga skäl icke begagna sig av dessa utfartsvägar, varför för dessa varor endast den tyska marknaden och i fråga om cellulosa den italienska stodo öppna. På Finland, de baltiska staterna samt Schweiz kunde vidare en viss svensk export försiggå, varjämte handeln med Norge och Danmark småningom åter kom i gång i viss utsträckning.

Importreglering.

Under första kvartalet 1940 försiggick den svenska importen förhållandevis obehindrat. Det växande importöverskottet i handelsbalansen jämte vissa andra av det rådande kristillståndet föranledda förhållanden medförde emellertid, att den svenska valutareserven blev starkt ansträngd. Det kom därför att framstå som angeläget att bevara de svenska valutatillgångarna för införsel av för den inhemska försörjningen och framför allt försvaret nödvändiga varor. Ett första steg i sådan riktning innebar den kungörelse

(nr 161), som den 21 mars 1940 utfärdades angående importförbud å vissa varor. Förbuden, som trädde i kraft den 27 mars, omfattade huvudsakligen sådana importvaror som i rådande läge måste betraktas som umbärliga, såsom vissa levande växter, blommor, rötter, frukter och bär, vissa kolonialvaror samt livsmedel och produkter av livsmedelsindustrien av mera lyxbetonad karaktär, fotografiutensilier, kosmetiska medel, handskar av skinn, pälsverk samt arbeten därav, vissa tryckalster, arbeten av spånadsämnen, huvudsakligen sådana innehållande silke, arbeten av ädel metall, radiomottagningsapparater och delar därtill, grammofoner, väskor, bijouterivaror och leksaker m. m. Av de varuslag, som sålunda belades med importförbud, importerades år 1938 till ett värde av omkring 128 milj. kronor, vilket utgjorde omkring 6 procent av totalinförseln samma år. De viktigaste leverantörländerna nämnda år voro Tyskland (39·6 milj. kronor), Nederländerna (15 milj. kronor), Frankrike (10·2 milj. kronor), Italien (9·3 milj. kronor) samt Storbritannien (8·5 milj. kronor).

Redan vid importförbudens ikraftträdande meddelade handelskommissionen i ett cirkulär, att beträffande ett antal uppräknade importförbudna varuslag såsom rötter och blomsterlökar, tomater, bananer, vindruvor, nötter och mandel, peppar och kardemumma, vissa konserver, fotografiskt papper och fotografisk film, vissa toalettmiddel, handskar, pälsverk och arbeten därav, radiomottagningsapparater och delar därtill, fotografikameror, grammofoner och delar därtill ävensom väskor, reseffekter m. m. licenser kunde påräknas i viss utsträckning. Avsikten var att efter undersökning rörande det inhemska behovet av nämnda och eventuellt andra importförbudna varor samt efter förhandlingar med vissa större leverantörländer fastställa närmare riktlinjer för importlicensgivningen. De i april och maj inträffade politiska händelserna, vilka medförde en totalavspärrning av införseln från ett stort antal länder, föranledde emellertid kommissionen att tillsvida icke fastställa dylika riktlinjer. I verkligheten kom licensgivningen att i stort sett inskränkas till varupartier, beträffande vilka köpeavtal ingåtts före importförbudens ikraftträdande. Genom denna licensgivning ville man förhindra att en importör, som i allmänhet icke kunde anses lagligen befriad från att fullgöra ingånget köpeavtal på grund av importförbud för varan i fråga, skulle åsamkas ekonomisk förlust på grund av dylika äldre avtal. Därutöver lämnades licenser för mindre kvantiteter — motsvarande en å två månaders normal import — av flertalet av de ovan nämnda varor, för vilka licenser i viss utsträckning ställts i utsikt.

Under tremånadersperioden 27 mars—30 juni 1940 beviljades importlicenser för ett sammanlagt värde av 17·8 milj. kronor. Till jämförelse må nämnas, att den genomsnittliga importen för månad räknat år 1938 av samtliga enligt ifrågavarande kungörelse importförbudna varor uppgick till omkring 10·7 milj. kronor.

Av skäl, som sammanhänge med handels- och förbrukningsregleringen

beträffande konstgödsel, belades viktigare dithörande varor med importförbud genom kungörelse den 5 april 1940, nr 193 (se ovan sid. 241).

Tillämpning av krigshandelslagen.

Lagen den 30 december 1939 angående vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m. m. (den s. k. krigshandelslagen) trädde i tillämpning den 5 januari 1940. Åt handelskommissionen hade uppdragits att meddela tillstånd till sådan utfästelse som avses i lagen, d. v. s. »utfästelse, som innebär inskränkning i friheten att till riket införa eller ur riket utföra eller inom riket förfoga över varor eller att fortskaffa eller eljest befordra varor till eller från riket eller inom riket».

Dylika utfästelser förekommo i mycket stor utsträckning under förra världskriget. Under det nu pågående kriget har ifrågavarande system av olika skäl tillämpats i långt mindre omfattning. Dock har tillstånd jämlikt krigshandelslagen påkallats i ett icke ringa antal fall.

De utfästelser som godkänts av handelskommissionen ha merendels avsett garantier om inhemsk konsumtion av vara eller åtagande att icke till visst land eller vissa länder reexportera varan. På grundval av utfästelse, som av kommissionen godkänts, har sedermera i vissa fall lämnats en statlig garantiförsäkran rörande varupartiet, varvid, förutom den säkerhet som den straffskyddade utfästelsen erbjuder, tagits i betraktande den kontroll som staten utövar genom rådande omfattande exportförbud.

Utfästelserna ha avgivits dels i syfte att erhålla exportlicens i utlandet, dels ock för att underlätta passage genom kontrabandskontroll.

Den labilitet, som kännetecknat läget i fråga om hithörande förhållanden, har föranlett, att kommissionen icke kunnat uppställa bestämda riktlinjer för tillämpningen av krigshandelslagstiftningen. Här nedan lämnas några uppgifter angående den av kommissionen i olika fall följda praxis.

Genom den med Storbritannien träffade handelsöverenskommelsen har behovet av utfästelser av här ifrågavarande art bortfallit i förhållande till nämnda land, vadan brittiska myndigheter icke krävt sådana utfästelser vare sig det gällt erhållande av export- eller transitolicens från Storbritannien eller import av varor som passerat den brittiska kontrabandskontrollen. I de fall där framställning om utfästelse gjorts från annat land än Storbritannien men där anledning funnits att antaga, att hänsyn till brittiskt intresse förestavat dylik begäran, har densamma icke godkänts av handelskommissionen.

I förhållande till Frankrike har i viss utsträckning förekommit utfästelse angående inhemsk konsumtion av importvaror för erhållande av fransk exportlicens eller för att möjliggöra varornas passage genom fransk kontrabandskontroll. På grundval av dylik utfästelse har till vederbörande franska myndighet avgivits en statlig garanti genom förmedling av utrikesdepartementet.

I förhållande till Tyskland, med vilket land handelsförbindelserna liksom med Storbritannien reglerats genom en krigshandelsöverenskommelse, ha förekommit garantiförklaringar endast för varupartier ombord å fartyg, vilka införts till tysk hamn för kontrabandskontroll. I dylika fall har den svenska importören anmodats avgiva konsumtionsutfästelse, på grundval varav, sedan utfästelsen godkänts av handelskommissionen, till vederbörande tyska myndighet avgivits statlig garanti genom förmedling av utrikesdepartementet.

I vissa fall har av importörer av varor från neutrala länder begärts godkännande av utfästelse om inhemsk konsumtion för sådana varor för att erhålla skydd mot kontrabandskontroll från krigförande makt. Behandlingen av dylika ärenden har varit olika alltefter omständigheterna och det sannolika syftet med utfästelsen.

I allmänhet torde kunna sägas, att handelskommissionen vid tillämpningen av krigshandelslagens bestämmelser sökt att i möjligaste mån begränsa meddelandet av tillstånd till utfästelser av ifrågavarande natur i syfte att i näringslivets eget intresse förhindra, att den svenska utrikeshandelns rörelsefrihet komme att onödigtvis bindas.

Handelsavtal.

De båda handelsavtal, som i slutet av år 1939 avslutades med Storbritannien och Tyskland, ha i viktiga hänseenden varit bestämmande för Sveriges varuutbyte med utlandet under första halvåret 1940. Särskilt stor betydelse har det tyska avtalet erhållit efter handelsavspärrningen i april, enär Tysklands roll både som avnämare och leverantör måst från denna tid bliva på den svenska marknaden alltmer dominerande.

Det *tysk-svenska* avtalet, som avsåg att i stora drag reglera handelsutbytet mellan de två länderna under år 1940, innehöll beträffande Tysklands utförsel till Sverige framför allt bestämmelser angående leveranser av stenkol och koks till ganska betydande kvantiteter (resp. 3 och 1.5 milj. ton) samt vidare angående valsverksprodukter (300 000 ton), kokstackjärn (75 000 ton) och vissa viktiga kemikalier, nämligen kali, glaubersalt, koksalt, soda och flytande klor. Utfästelsen i fråga om kol och koks förutsatte medverkan från svensk sida genom tillhandahållande i viss utsträckning av järnvägsvagnar. De svenska åtagandena i fråga om varuleveranser innefattade principiellt medgivande om utförseltillstånd intill kvantiteter motsvarande 1938 års svenska utförsel till Tyskland, Tjeckoslovakien och Polen, dock med förbehåll för en del varuslag, där en så omfattande utförsel ej var möjlig med hänsyn till Sveriges försörjningsläge — så framför allt på livsmedelsområdet — medan däremot i vissa fall, främst beträffande järnmalm, utfästelser gjordes om större varukvantiteter. Beträffande trävaror och pappersmassa skulle obegränsad utförsel kunna äga rum. Bestämmelser förekommo ock angående prisberäkningen för vissa varuslag, särskilt kolbränsle,

handelsjärn och järnmalm, varvid man utgick från ett bibehållande i huvudsak av fob-priserna på nivån före 1 september 1939. Beträffande betalnings-sättet skulle det i flera år tillämpade clearing-systemet i stort sett oförändrat upprätthållas.

I anledning av det ändrade läge, som inträtt efter den 9 april, upptogs nya förhandlingar mellan de svenska och tyska regeringskommissionerna. Dessa förhandlingar ledde till tvenne tilläggsavtal den 12 juni och den 10 juli. I det förra avtalet preciserades närmare Tysklands åtaganden beträffande utförsel av kol och koks. Härvid utökades kontingenterna beträffande kol till 4 och beträffande koks till 1·7 milj. ton för hela året, dock med förhöjning av priserna för tilläggskvantiteterna. Avtalet innehöll ock bestämmelser angående tyska leveranser av kemikalier och läkemedel m. m. Beträffande den svenska utförseln bestämdes, att 1938 års utförselkvantiteter ej längre skulle vara principiellt normgivande utan i stället leveranser medgivnas, som stodo i överensstämmelse med Sveriges försörjningsläge, varvid i vissa fall höjda kvantiteter ifrågakommo.

Genom avtalet den 10 juli åtog sig Tyskland att från Sverige under återstoden av år 1940 införa vissa kvantiteter cellulosa, slipmassa, papper och trävaror m. m. Andra svenska exportvaror, som nämndes, voro bl. a. träkolstackjärn, bly- och zinkmalm, kullager, stenkolstjära och flytande harts. Exporten av de nämnda malmerna gjordes beroende av återinförsel av vissa kvantiteter bly och zink. Export till Sverige medgavs från tysk sida beträffande bl. a. vissa mängder cellulul och kalciumkarbid.

Avskärandet av import- och exportmöjligheterna västerut riktade uppmärksamheten på utsikterna att bättre utnyttja handelsförbindelserna åt andra håll, dit vägarna stodo öppna. Särskilt framträdde betydelsen av att kunna vidga handelsutbytet med *Sovjetunionen*, vilket under senare år varit av synnerligen ringa omfattning. Undersökningar härutinnan upptogs i samverkan mellan statsmyndigheterna och näringslivets män. Det visade sig att intresse för saken kunde påräknas även från rysk sida. Den 9 maj beslöt Kungl. Maj:t utse en kommission för förhandlingar med *Sovjetunionen* angående handelsutbytet mellan de båda länderna. Kommissionen avreste kort därefter till Moskva, där förhandlingar upptogs, vilka ännu vid halvårsskiftet ej slutförts.

10. Sjöfarten.

Sjötrafikens omfattning.

Under hela hösten 1939 kunde den utrikes sjöfarten till och från Sverige upprätthållas i nästan normal omfattning trots alla av krigsförhållandena framkallade svårigheter och trots den omläggning av färdevägarna, som i stor utsträckning framtvingsats. En förskjutning inträffade emellertid i tonnageets sammansättning, därigenom att de svenska fartygen, till följd av de mångahanda hinder som nedsatte transporteffektiviteten, minskades i antal och, vad Östersjöfarten beträffar, till stor del ersattes med tyskt tonnage.

Den ovanligt stränga vintern medförde efter årsskiftet en större inskränkning i sjötrafiken än den för årstiden vanliga. En formlig isblockad uppstod, vilken särskilt under februari och mars till största delen lamslog sjöfarten på Östersjön och i hög grad reducerade densamma i de västra farvattnen.

Knappast hade ishindren lättat, så att sjöförbindelserna kunnat börja återupptagas, förrän de tyska ockupationsföretagen mot Danmark och Norge inträffade, varigenom läget helt omkastades. Av England förklarades stora delar av de norska kusterna, Skagerak, Kattegatt och inloppen till samt södra Östersjön med undantag för de svenska territorialvattnen som minfarliga. Tyskland förstärkte sina minspärrar i Östersjöinloppen samt utlade en spärr tvärs över Skagerak från Skagen till Lindesnes. Båda de krigförande makterna varnade därjämte för all slags sjöfart inom krigsoperationsområdena.

Följden av dessa händelser blev, att så gott som all sjötrafik västerifrån till Sverige och västerut från svenska hamnar i ett slag upphörde. De fartyg, som befunno sig utanför Skagerakspärren, beordrades omedelbart, såvitt de befunno sig på hemväg, att avbryta sina resor, eljest att kvarbliva i hamnarna, och hemmavarande fartyg uppsköto sina tillämnade resor. Åtskilliga fartyg blevo genom blockadåtgärder från västmakternas sida stoppade och införda till engelska och franska kontrollhamnar.

Den svenska sjögående handelsflottan delades på detta sätt i två ungefär lika stora grupper utan någon förbindelse med varandra. Den utanför spärran varande gruppen blev till en början till största delen liggande sysslös. Genom uppgörelser med västmakterna lyckades de svenska myndigheterna småningom genomdriva, att de ombord på de kvarhållna fartygen befintliga

lasterna kunde lossas upp, så att fartygen kunde sättas i trafik. De flesta av dessa fartyg kunde sedan sysselsättas i time charter för utländska befraktare och sålunda skaffa sig förtjänst.

Swårare blev det ställt för det i Östersjön instängda tonnaget. Blott en mindre del av dessa fartyg kunde komma till användning i kustfart och i transporter på Tyskland, de baltiska länderna och Ryssland. De övriga måste tills vidare uppläggas. Först genom det i juni avslutade handelsavtalet med Tyskland yppade sig möjlighet till ökad sysselsättning för ifrågavarande fartyg i samband med det utvidgade tyska varuutbytet.

Nedanstående siffror, vilka ange tonalet för det i utrikestrafik ankommande och avgående tonnaget i 1 000 nettoton, belyser i stort den ovan tecknade utvecklingsgången.

	Ankommande fartyg		Avgående fartyg	
	1938/39	1939/40	1938/39	1939/40
September—december.....	7 588	8 045	7 829	7 826
Januari.....	1 693	1 190	1 716	1 341
Februari.....	1 458	426	1 503	455
Mars.....	1 649	737	1 663	546
April.....	1 904	824	2 005	873
Maj.....	2 362	861	2 395	898
Juni.....	2 417	1 084	2 548	1 152

Av det under april—juni inklarerade tonnaget utgjordes ej mindre än omkring 80 procent av utländska fartyg, därav nära 70 procent tyska.

Isblockadens och västspärrens olika inflytande på de tre storhamnarnas trafik framgår av följande tablå.

	Från utrikes ort ankommande tonnage i 1 000 nettoton					
	Stockholm		Göteborg		Malmö	
	1939	1940	1939	1940	1939	1940
Januari.....	308	130	388	321	340	274
Februari.....	269	40	346	172	275	20
Mars.....	300	29	383	336	325	98
April.....	296	197	417	132	328	143
Maj.....	372	163	402	50	340	72
Juni.....	345	130	425	93	333	50

Isblockaden stoppade nästan helt trafiken på Stockholm. Denna tog sedan upp sig något; däremot nedgick under maj och juni trafiken på Göteborg till en obetydlighet.

Fartygsbeståndet.

De genom krigsåtgärder (minsprängning, torpedering eller på annat sätt) vållade totalförlusterna av fartyg under första halvåret 1940 och antalet i

samband därmed omkomna framgå av följande tablå, vilken grundar sig på av kommerskollegium sammanställda uppgifter.

M å n a d	Antal fartyg	Brutto-ton	Antal omkomna
Januari.....	10	19 956	133
Februari.....	10	19 151	98
Mars.....	1	2 858	1
April.....	5	22 170	1
Maj.....	6	20 631	4
Juni.....	3	5 501	13
Summa	35	90 267	250

Härtill komma 4 förlorade fiskefartyg med 18 omkomna samt 3 av Tyskland slutligt prisdömda fartyg om sammanlagt 4 648 bruttoton.

Den restriktiva politik, som statens sjöfartsnämnd under hösten 1939 tillämpade i fråga om medgivanden till *fartygsförsäljningar till utlandet*, fullföljde nämnden även under år 1940. Det var huvudsakligen en del smärre och omoderna fiskefartyg som tillätos gå ur svenska händer samt dessutom tvenne lustjakter. De exporterade fartygen utgjorde under hösten 1939 12 till antalet med sammanlagt 2 448 bruttoton. Under första halvåret 1940 gavs licens för försäljning och utförsel av 14 fartyg med ett sammanlagt tontal av 4 001 bruttoton, därav de båda lustjakterna om 2 040 ton.

Exportlicens har därjämte givits för ett antal vid svenska varv nybyggda motorfartyg — delvis tankfartyg — vilka före krigsutbrottet av utländska beställare kontrakterats. Detta har skett med hänsyn till skeppsvarvens rörelse, vilken i stor utsträckning varit baserad på beställningar från utlandet. De flesta av de sålunda exporterade fartygen ha gått till Norge. Sammanlagt utfördes under hösten 1939 sex och under januari—juni 1940 fem sådana nybyggda fartyg med ett tonnage av resp. 83 675 och 56 800 ton d. w.

Tillstånd till ingående av tidsbefraktningsavtal med utlänning, vilket sjöfartsnämnden tidigare endast undantagsvis medgivit, måste fr. o. m. april 1940 lämnas i ett stort antal fall för att bereda sysselsättning åt fartyg, som genom minspärren i Skagerak avstängts från förbindelsen med hemlandet. Sådant tillstånd har i allmänhet meddelats för sex månader beträffande fartyg med minst 3 000 ton d. w. och för tre månader beträffande fartyg under 3 000 ton d. w. I tillståndsbevisen ha intagits bestämmelser av innebörd att vederbörligt fartyg, så snart sjöfarten på Sverige kan återupptagas, med minsta möjliga tidsutdräkt skall kunna liksom före spärrens tillkomst dirigeras i fraktfart för svensk räkning.

Fraktfartsregleringen.

Sjöfartsnämndens licensgivning i avseende på fraktfarten omfattade från början endast resor i utrikes fart. Allt eftersom kriget fortskred och krigs-

riskerna ökades, visade sig emellertid, att fartyg, som förut vanligen gått i fraktfart på utlandet, sökte sig hem till kusttrafik. Detta tillika med intresset att i händelse av behov kunna reglera frakterna även i inrikesfarten gav anledning till att fråga uppkom om reglering jämväl av sistnämnda fart. Efter utredning och förslag av sjöfartsnämnden och transportkommissionen utfärdades den 21 mars 1940 en ny lag om fraktfart med svenska fartyg (nr 176), varigenom möjlighet bereddes att även inbegripa inrikestrafiken under licenstvänet. Den nya lagen, vilken trädde i kraft den 1 april 1940, gavs tillämpning beträffande alla registreringspliktiga svenska fartyg och svenska bogserfartyg, medan gränsen förut var satt vid en fartygsstorlek av 200 registertons bruttodräktighet. Undantagna voro blott passagerarfartyg under 350 ton. Genom en samtidigt utfärdad kungörelse (nr 178) begränsades fraktfartsförbudet, så att licens erfordrades för resa mellan svensk och utrikes ort endast för fartyg med bruttodräktighet om minst 100 och för resa mellan svenska hamnar endast för fartyg om minst 350 registerton.

Licenseringsverksamheten i avseende på den *utrikes sjöfarten* fullföljdes under tiden efter årsskiftet enligt de tidigare uppdragna riktlinjerna och med samma arbetssätt som förut. Efter Skagerakspärren erhöll den emellertid självfallet en annan inriktning, såtillvida som den i fråga om resor till och från Sverige i alldeles övervägande grad kom att gälla östersjöfarten, i viss mån också fart på den tyska nordsjökusten och i övrigt huvudsakligen fart på de skandinaviska grannländerna, medan licenser för varor till västmakterna samt medelhavs- och utomeuropeiska länder knappast längre kommo i fråga. Licenserna för resor mellan utländska hamnar ökades där- emot i antal.

Det meddelade antalet fraktfartslicenser för resor i utrikes trafik var följande:

	Resor från Sverige	Resor till Sverige	Resor mellan utl. hamnar	Summa
Januari.....	125	183	37	345
Februari.....	63	95	36	194
Mars.....	107	161	33	301
April.....	71	112	83	266
Maj.....	66	138	47	251
Juni.....	147	233	65	445

I tablån å sid. 337 äro fraktfartslicenserna för de två första kvartalen 1940 närmare uppdelade på olika ländergrupper med angivande tillika av fartygens sammanlagda tontal.

Av de under maj och juni meddelade licenserna för resor från eller till Sverige, sammanlagt 584 st., avseende fartyg om 630 785 bruttoton, utgjordes ej mindre än 507 st., avseende fartyg om 564 267 bruttoton, av licenser för resor till eller från Tyskland.

Reglering av fraktsatserna för kol och koks från brittiska, holländska eller

	Januari—mars		April—juni	
	Antal resor	Brutto-ton	Antal resor	Brutto-ton
Fraktfartslicenser för resor				
från Sverige				
till annat europeiskt land.....	246	350 082	272	246 099
till utomeuropeiska länder.....	49	214 289	12	69 316
till Sverige				
från annat europeiskt land.....	358	584 158	463	533 107
från utomeuropeiska länder.....	81	332 999	20	95 713
mellan utländska hamnar.....	106	338 557	195	455 906
Summa	840	1 820 085	962	1 400 141

belgiska hamnar genomfördes av sjöfartsnämnden redan under hösten 1939. Höjning av de sålunda bestämda maximifraktsatserna medgavs genom cirkulär den 12 januari 1940 att tillämpas retroaktivt i fråga om fraktavtal, som avslutats efter den 7 december 1939. Issvårigheterna samt ändringar i krigsrisktillägget till sjöfolket gjorde snart ytterligare höjningar av taxan nödvändiga, vilka genomfördes den 29 februari. Senare ha genom cirkulär den 20 juni 1940 maximifraktsatser bestämts jämväl för kol- och koksfrakter från tyska östersjö- och nordsjöhamnar.

Beträffande den hemgående oceantrafiken ansåg sig sjöfartsnämnden till en början kunna i stort sett godtaga de procentuella förhöjningar på förkrigsfrakterna, som sjöfartskommittén i samarbete med vederbörande linjerederier föreslagit. Av särskilda skäl maximerades emellertid genom cirkulär den 15 januari 1940 fraktsatserna för ett antal varuslag i oceanfart. Det gällde frakter från Nord- och Sydamerika å bl. a. spannmål, sojabönor, oljekakor, tackjärn, skrot, fosfat, socker, svavel och asfalt samt frakter från Indien och Fjärran Östern å ris.

För de utgående lasterna träffades överenskommelse mellan redare och befraktare på enligt sjöfartsnämndens uppfattning tillfredsställande basis, varför nämnden icke ansåg sig här behöva ingripa utan kunde nöja sig med att godkänna dessa överenskommelser.

Beträffande licensgivningen för den *inrikes sjöfarten* och i viss mån även sjöfarten på grannländerna anordnades samverkan mellan sjöfartsnämnden och transportkommissionen på sådant sätt, att i frågor rörande tillstånd till resa i inrikes fart samt — i avseende på fartyg under 1 000 ton d. w. — resa i östersjöfart eller eljest på Danmark eller Norge yttrande skulle inhämtas från nämnda kommission.

Avspärrningen av sjöförbindelserna västerut medförde, att någon begränsning i rätten till kustfart under tiden fram till halvårsskiftet ej behövde vidtagas utan alla fartyg, som kunde gå i sådan fart, fingo licens. I rätt stor utsträckning gavs dessa licenser i generell form för kortare eller längre tidsperioder, när fråga var om reguljär kustlinjetransport eller skärgårdstrafik.

Antalet meddelade licenser för resor mellan svenska hamnar var under april 116, under maj 105 och under juni 122.

Anhopningen av gods i västkusthamnarna, särskilt Göteborg, till följd av Falsterbomineringen och senare till följd av isblockaden aktualiserade frågan om en rationell uppdelning av trafiken därstädes. Efter samråd med transportkommissionen beslöt sjöfartsnämnden att i meddelade fraktlicenser för de västerifrån kommande fartygen intaga villkor av sådant innehåll, att fartygen inom rimliga gränser kunde tvingas att för lossning anlöpa den hamn på västkusten, som transportkommissionen fann vara lämpligast. Den med stöd härav åstadkomna spridningen av fartygstrafiken medförde en påtaglig lättnad för de transportmedel, som skulle forsla godset till och från hamnarna. För att öka lastnings- och lossningsmöjligheterna i ifrågasvarande hamnar beviljade Kungl. Maj:t statsbidrag för utbyggnad av hamnarna i Uddevalla, Varberg, Halmstad, Hälsingborg och Landskrona.

Försörjningen med flytande bränsle.

I samband med det från den 14 maj 1940 genomförda ransoneringssystemet för fotogen samt motor- och pannbrännolja bestämdes, att frågor rörande tilldelning av dessa varor skulle beträffande fartyg i utrikes fart avgöras av sjöfartsnämnden i samband med nämndens verksamhet såsom licensmyndighet i fråga om utförsel av skeppsförnödenheter. Beträffande fartyg i inrikes fart skulle tilldelningen verkställas av transportkommissionen, dock med undantag för icke registreringspliktiga fartyg, vilkas tilldelning skulle bestämmas av länsstyrelserna.

I fråga om principerna för ransoneringen i avseende på de i utrikestrafik gående fartygen bestämde sjöfartsnämnden, att någon tilldelning för komplettering av främmande fartygs förråd av brännolja över huvud icke komme att medges. Dylika fartyg, som befraktats för resa på Sverige, måste alltså vara försedda med tillräckliga förråd även för den fortsatta resan från Sverige. Beträffande svenska fartygs förseende med brännolja för utrikes resa medgav nämnden en tilldelning motsvarande i fråga om motorsegelfartyg 60 procent och i fråga om motorfartyg 70 procent av normal förbrukning under resan. I fråga om lysfotogen medgavos blott kvantiteter, behövligen för fartygens lanternor. Tilldelningen till motorsegelfartyg nedsattes från den 19 juni till 30 procent.

Transportkommissionen bestämde tilldelningen för motorfartyg och motorseglare generellt till 30 procent av den normala förbrukningen. Motor drivna passagerarfartyg, vilkas trafik kunde utan nämnvärd olägenhet ombesörjas av järnväg eller ångbåt, erhöilo ingen tilldelning. För fart i kanaler kunde särskild tilldelning ifrågakomma.

Åtgärder för åstadkommande eller förbättrande av vissa farleder.

De olägenheter, som uppstått genom mineringarna vid Falsterbo, förde fram tanken att på betryggande läge inom svenskt territorialvatten få till

stånd en farled med tillräckligt djup förbi Falsterborev upp till Flintrännan i Öresund.

På hemställan av lotsstyrelsen uppdrog Kungl. Maj:t den 17 november 1939 åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att undersöka olika möjligheter för åstadkommande av en dylik farled med ett djup av 7:3 meter vid medelvattenstånd. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen framlade i anledning härav tre alternativa förslag, varav det första innebar en fördjupning i Kogrunds-rännan och runt Falsterborev, det andra en farled mellan Falsterbo udde och Måkläppen och det tredje en kanal genom Falsterbonäset. De i ämnet hörda myndigheterna och sammanslutningarna tillstyrkte alla det tredje alternativet. För att emellertid skyndsamt få till stånd åtminstone en viss mindre förbättring av farleden förbi Falsterbo uppdrog Kungl. Maj:t den 8 december 1939 åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att för en kostnad av 125 000 kronor verkställa upprensning av farleden runt Falsterborev samt i Kogrunds-rännan.

Denna mera provisoriska lösning hindrade ej ett fullföljande av företaget efter större linjer. Den 22 december 1939 uppdrog Kungl. Maj:t sålunda — i enlighet med de hörda myndigheternas tillstyrkan — åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att vidtaga åtgärder för anordnande skyndsammast möjligt av en farled enligt det tredje av ovan omförmälda alternativ. Till förfogande för ändamålet ställdes ett belopp av 2 milj. kronor av förskottsmedel. Sedan förberedande arbeten och kostnadsberäkningar verkställts, underställde Kungl. Maj:t frågan 1940 års lagtima riksdag i proposition nr 182. Kostnaden för företaget angavs här till 15 milj. kronor. Farleden skulle enligt förslaget givas ett djup av 7:3 meter. Det beräknades, att densamma under första hälften av oktober 1940 skulle vara i sådant skick, att den kunde upplåtas för trafik; fullt färdigställd beräknades den bliva i början av december samma år. Ehuru av statsutskottet uttalats viss tveksamhet rörande lämpligheten med hänsyn till efter propositionens framläggande inträffade förhållanden att fullfölja planen på en kanal genom Falsterbonäset, godkände riksdagen Kungl. Maj:ts förslag om anvisande av medel för ändamålet till ovan angivna belopp.

I samma proposition äskade Kungl. Maj:t jämväl medel till ett belopp av 4 milj. kronor för fördjupning av farleden genom Kalmarsund från förutvarande minsta djup av 6:4 meter till ett djup av 8 meter vid medelvatten. För bägge de nämnda ändamålen anvisade riksdagen ett gemensamt reservationsanslag av 19 milj. kronor å tilläggsstat II för budgetåret 1939/40.

Sjöfartsskydd.

Till skydd för den svenska neutraliteten och sjöfarten verkställdes redan i december 1939 *skyddsmineringar* inom svenskt inre territorialvatten i Södra Kvarken samt i Öregrunds skärgård. Sådana skyddsmineringar vidtogos under första halvåret 1940 inom ytterligare följande områden, nämligen den

11 mars vid västkusten längs skärgården i Bohuslän och norra Halland, den 5 maj inom ett större område i Stockholms yttre skärgård samt den 12 maj i Kogrundsrännan i södra Öresund. I samtliga fall ha anordningar träffats för minlotsning genom de minerade områdena. I början av juni borttogs mineringen i Kogrundsrännan samtidigt med att sjöfartshinder anordnades i norra Öresund, varigenom passagen genom detta vattenområde möjliggjordes endast i en längs kusten gående farled.

Bestämmelserna i kungörelsen den 26 september 1938 (nr 591) i vad avser s. k. *förbjudna områden* (krigshamnar och därmed likställda delar av svenskt kustvatten) ha genom Kungl. Maj:ts beslut den 12 april 1940 (SFS nr 205) försatts i kraft. Genom en efterföljande kungörelse den 13 april 1940 (nr 209) utökades de i 1938 års kungörelse omnämnda förbjudna områdena med ytterligare ett antal hamnar. Chefen för marinen har härefter i anslutning till förenämnda bestämmelser meddelat föreskrifter angående vissa bestämda farleder, som inom förbudet område efter särskilt tillstånd av marindistriktschef eller — då det gäller mer än ett marindistrikt — chefen för marinen må befaras.

Den i redogörelsen för augusti—december 1939 omnämnda genom marinstabens sjöfartsdetalj bedrivna *upplysningsverksamheten* beträffande mineringar samt trafikförhållandena i olika farvatten jämte meddelandet av anvisningar om färdevägar m. m. fullföljdes under första halvåret 1940 efter i huvudsak samma linjer som förut. Avspaningen av kusten medelst patrullerande fartyg och flygplan har fortgått oavbrutet.

Vad *eskorteringsverksamheten* angår övergick den i samband med isblockaden mer och mer till isbrytarassistans och eskorterna av örlogsfartyg upphörde. För ändamålet togos praktiskt taget alla tillgängliga isbrytare, statliga såväl som kommunala och privatägda, i anspråk. Vissa av dem fördelades på de olika marindistrikten under det att flertalet dirigerades direkt av chefen för marinen.

Sedan isförhållandena lättat, igångsattes åter eskorter på sträckan Göteborg—norska gränsen fr. o. m. den 6 mars; de utsträcktes fr. o. m. den 29 mars till Hälsingborg och utfördes dagligen i båda riktningarna. Behovet av dessa eskorter på västkusten bortföll emellertid småningom och de upphörde praktiskt taget med utgången av juni månad.

I samverkan med finska myndigheter var under vintermånaderna isbrytning anordnad genom Ålands hav för upprätthållande av den svensk-finska trafiken. Läget på ostkusten utvecklade sig sedermera så, att någon egentlig eskortverksamhet där ej påkallades.

Minsvepning har vid behov utförts i Falsterboleden och även utanför Vinga m. fl. ställen. I samband med Norgeckupationen företogs svepningar i ganska stor omfattning vid Västkusten.

II. Landtrafiken.

A. Statens järnvägar.

Persontrafiken. Den ökning av statens järnvägars persontrafik, som framkallades av det europeiska stormaktskrigets utbrott och som berörts i redogörelsen för augusti—december 1939, fortsatte att göra sig gällande även under perioden januari—juni 1940. Av trafiksiffrorna för sistnämnda period framgår, att antalet resor ökades med c:a 9 resp. 13 procent i jämförelse med samma period 1939 resp. 1938. Persontrafikinkomsten för tiden januari—juni 1940 visar en ökning med 13·1 resp. 18·3 procent i jämförelse med motsvarande inkomst under samma tid år 1939 resp. 1938. Då det tidigare anordnandet av vissa billighets- och utflyktståg måst i stor utsträckning inskränkas, får anledningen till denna utveckling — i likhet med vad som gällde under höstmånaderna 1939 — framför allt tillskrivas den minskade motorfordonstrafiken och de ökade transportererna för försvarsväsendets räkning. Härvid är att särskilt omnämna de omfattande transportererna av till militärtjänst inkallade, vilka periodiskt ha permitterats från sina förläggningar för viss tids vistelse i hemmet.

Vinterns hårda och ihållande kyla och snörikedom skulle sannolikt ett vanligt år ha givit anledning till en livlig trafik till vinterturistorterna, men denna så gott som uteblev under förvintern på grund av rådande oroliga förhållanden. Sedan vapenstilleståndet i Finland kommit till stånd den 13 mars, blev dock trafiken till fjällen och till vintersportorterna i övriga landet särskilt under påsken av en ganska betydande omfattning, ehuru självfallet icke tillnärmelsevis motsvarande den, som under normala tider hade varit att emotse. Några extra tåglägenheter för turistfärder anordnades icke heller. Efter ockupationen av Danmark och Norge den 9 april och sedan Sveriges gränser med undantag för gränsen mot Finland därefter praktiskt taget stängts, kan man säga att turisttrafiken helt upphörde. Den med juni månad inträdande semester säsongen, den första efter den nya semesterlagens fulla tillämpande, föranledde emellertid en avsevärd turisttrafik av svenskar inom landet. Semesterresorna å järnväg företogs i allmänhet på kortare avstånd och syntes i stor utsträckning hava kombinerats med cykelturer. Under juni månad polletterades å statens järnvägar icke mindre än 202 805 st.

cyklar eller 101 776 st. mer än motsvarande antal juni 1939, således en ökning av 100 procent.

Godstrafiken. I likhet med vad som var fallet under hela år 1939 visade godstrafiken — beträffande såväl stycke gods- som vagnslasttrafiken — jämväl under första halvåret 1940 en avsevärd ökning, även om stycke gods- trafik under denna tid i allmänhet icke kom att uppgå till samma nivå som särskilt månaderna september—november 1939. Trafikomfattningen i fråga om fraktstycke gods i jämförelse med år 1939 framgår närmare av nedanstående tablå.

M å n a d	Å statens järnvägar befordrat fraktstycke gods (i ton)			
	Egen trafik		Samtrafik	
	1939	1940	1939	1940
Januari.....	28 385	32 267	24 523	28 621
Februari.....	30 612	34 587	28 411	30 905
Mars.....	36 448	33 853	34 605	29 319
April.....	33 789	46 056	31 878	38 935
Maj.....	35 768	43 754	33 223	36 198
Juni.....	34 036	38 843	32 053	33 206

Trafikstegringen beträffande fraktstycke gods har i fråga om perioden januari—juni 1940 sin huvudsakliga förklaring i överflyttningen av transporter från lastbilstrafiken till järnvägarna.

Vagnslastgodstrafikens omfattning under ifrågavarande period åskådliggöres genom följande tablå.

M å n a d	Vagnslast gods i SJ lokal- och samtrafik (exkl. lapp-landsmalm) ton		Antalet vid SJ av trafikant lastade vagnar med vagnslast gods (medeltal pr dag) exkl. malmvagnar	
	1939	1940	1939	1940
	Januari.....	700 530	1 080 355	1 569
Februari.....	745 857	1 186 794	1 689	2 330
Mars.....	856 460	1 105 087	1 823	2 615
April.....	808 126	1 255 365	2 008	2 498
Maj.....	863 121	1 014 240	2 000	2 251
Juni.....	793 228	914 386	1 896	2 082

Även stegringen i vagnslasttrafiken under perioden januari—juni 1940 har sin förklaring dels i överflyttningen av transporter från lastbilstrafiken till järnvägarna, dels i den överflyttning av transporterna från sjöfarten till järnvägarna, som blev en följd av de genom kriget ökade svårigheterna för sjöfarten och de i samband härmed ökade sjöfrakterna. Nämda överflyttning har närmare klargjorts i redogörelsen för augusti—december 1939. Den långa och sällsynt stränga vintern ökade jämväl trans-

portkraven å järnvägarna i avsevärd grad, när den svåra kylan under månaderna januari—mars så gott som omöjliggjorde all kustsjöfart och inrikes sjöfart, vilket föranledde, att det blev järnvägarna, som måste taga hand om så gott som all godstrafik. Knappheten i fråga om bränsle i vissa större städer nödvändiggjorde även omfattande fördelningstransporter av hushållsbränsle. Härtill kom även den omständigheten, att det finsk-ryska kriget medförde mycket stora vagnbehov för det svenska försvarets räkning, varjämte omfattande transporter av hjälpsändningar till Finland utfördes. Rådande förhållanden gjorde, att transporter koncentrerades till vissa linjer eller stationer och där vållade en anhopning och trängsel, som i hög grad försvårade och förhindrade trafikens avveckling. Generellt kan sägas, att det förhandenvarande transportbehovet avsevärt översteg statsbanornas transportförmåga, och godsvagnbristen var mycket besvärande, särskilt under månaderna januari—april.

Nyssnämnda transport av hjälpsändningar till Finland skapade ensamt den en styckegodstrafik av väldiga mått. Då dessa sändningar enligt Kungl. Maj:ts medgivande sändas såsom fraktstyckegods sändas fraktfritt till Haparanda och i alla delar av landet hopsamlades varor av de mest skilda slag, visade det sig efter någon tid omöjligt att på ett nöjaktigt sätt kunna ombesörja transporten av dessa mängder från alla håll tillströmmande styckegodssändningar. I medio av januari 1940 ansåg sig järnvägsstyrelsen därför nödsakad att ordna så, att hjälpsändningarna hopsamlades till vissa lämpliga stationer och att godset från dessa hopsamlingsstationer vidareändades till Haparanda i fulla vagnslaster. Järnvägsstyrelsen förbjöd i samband härmed hjälpsändningar som styckegods direkt till Haparanda.

På grund av den enligt trafikstadgan järnvägarna påvilande absoluta befordringsskyldigheten voro dessa skyldiga att i lika mån tillgodose vagnbehov för samtliga anmälda transporter. Järnvägarna hade sålunda icke befogenhet att med förmånsrätt tillgodose för den allmänna folkhushållningen särskilt angelägna transporter. På därom av järnvägsstyrelsen gjord framställning medgav därför Kungl. Maj:t genom kungörelse den 19 januari 1940 (nr 61) med giltighet för såväl statens som de enskilda järnvägarna tillfälligt undantag från den ifrågavarande bestämmelsen i trafikstadgan. Enligt ifrågavarande kungörelse tillades statens transportkommission, beträffande statens järnvägar gemensamt med järnvägsstyrelsen, befogenhet att för tryggande av oundgängliga transporter meddela förbud under viss tid mot befordran av gods eller visst slag av gods mellan orter angivna i förbudet. Genom samma kungörelse upphävdes även den i järnvägstrafikstadgan föreskrivna skyldigheten att proportionellt fördela vagnar och presenningar efter inkomna beställningar. I stället utfärdades av transportkommissionen gemensamt med järnvägsstyrelsen och svenska järnvägsförbundet allmänna anvisningar rörande fördelningen.

Då det visade sig, att trafikanterna alltjämt i stor omfattning voro benägna

att använda järnvägsvagnarna för lagring av gods i stället för att snarast lossa dem, såg sig järnvägsstyrelsen nödsakad att i februari månad 1940 utfärda vissa skärpta bestämmelser, bl. a. innefattande att järnvägen skulle begagna sig av den i trafikstadgan givna rätten att påbjuda tvångslossning av gods, därest godsemottagarna icke verkställde skyndsam lossning av vagnarna.

De under hösten 1939 inrättade transportbyråerna för reglering av vagnslastgods till Göteborgs hamnområden och övre Norrland voro i funktion även under perioden januari—juni 1940. Liknande reglering av vagnslasttrafiken måste genom anordnande i januari 1940 av särskild transportbyrå införas beträffande exportgods över Storlien till vissa hamnplatser vid Trondheimsfjorden.

Även sedan finsk-ryska riket upphört förekommo avsevärda transporter till övre Norrland. Efter det att vinterns svåra isförhållanden i Bottenhavet lättat och gods till Finland därför kunde hänvisas till kombinerad järnvägs- och sjötransport över Stockholm, kunde transportbyrån för reglering av vagnslastgods till övre Norrland indragas den 3 maj 1940. Avledningen av gods till Finland från järnvägsbefordringen över Haparanda till kombinerad järnvägs- och sjötransport över Stockholm medförde emellertid anhopning av vagnar i Stockholm i Stadsgården, varför transportbyrå för reglering av vagnslastgods över denna station måste anordnas.

Även beträffande tågfarjelederna Trelleborg—Sassnitz, Malmö—Köpenhamn och Hälsingborg—Helsingör måste på grund av issvårigheterna under vintern viss tillfällig transportreglering anordnas. I fråga om det inställande av trafiken å vissa av dessa tågfarjeleder, som blev en följd av sedermera inträffade omständigheter, hänvisas till vad nedan anföres under rubriken »Trafikinskränkningar».

Likaledes måste på grund av issvårigheterna under viss tid av nu ifrågasvarande period tillfällig transportreglering anordnas beträffande de i järnvägarnas godssamtrafik deltagande ångbåtslederna Nynäshamn—Visby och Kalmar—Färjestaden.

Vid slutet av juni 1940 voro emellertid samtliga tidigare inrättade byråer för transportreglering avvecklade.

Trafikinskränkningar. De tidigare genomförda, vid 1940 års ingång kvarstående tågindragningarna berörande persontrafiken måste under första halvåret 1940 ytterligare utökas med hänsyn till de svårigheter, som uppstått med avseende å landets försörjning med stenkol samt med driv- och smörjoljor. För att begränsa kol- och oljeförbrukningen och för att kunna avdela behövt antal el-lok för gods- och militärtransporter måste antalet snäll- och persontågskilometer minskas. Därför genomfördes genom tidtabellsändring den 1 mars vissa inskränkningar i tågglägenheterna å statens järnvägar. Vid detta tillfälle genomförd tidtabellsändring omfattade tågindragningar, representerande c:a 11 900 tågakilometer per dag. Samtidigt

minskades även framförandet av direkta personvagnar samt det normalplansenliga personvagnsutrymmet.

Den 9 april upphörde trafiken å färjelederna Malmö—Köpenhamn och Hälsingborg—Helsingör. Å leden Hälsingborg—Helsingör återupptogs trafiken emellertid den 26 april ehuru utan framförande av direkta personvagnar. Trafiken å färjeleden Malmö—Köpenhamn återupptogs likaledes den 26 april men inställdes åter den 27 maj för att sedermera återupptagas först under det senare halvåret 1940. I samband med händelserna i Norge blevo även järnvägsförbindelserna till detta land avbrutna över samtliga järnvägsgränsstationer. Från slutet av maj ordnades åter dagförbindelse med Norge via Kornsjö, Charlottenberg och Storlien. Direkt förbindelse över Riksgränsen återupptogs först i juli. Direkta personvagnar framfördes emellertid icke, utan omstigning måste ske i Kornsjö, Charlottenberg och Magnor samt Storlien och Kopperå.

Genom tidtabellsändring den 15 maj fortsattes inskränkningarna i de personförande tåglägenheterna å statens järnvägar, representerande en ytterligare minskning av c:a 11 000 tågkilometer per dag.

Den utvidgning av antalet bussturer vid statsbanornas biltrafikerörelse, som på grund av rikligare bensintillgång kunde genomföras i november 1939, blev relativt kortvarig. I april 1940 anbefalldes nämligen Kungl. Maj:t vidtagande av sådana åtgärder, att antalet bilkilometer i den av statens järnvägar med flytande bränsle bedrivna linjetrafiken för personbefordran komme att uppgå till omkring 60 procent av det bilkilometertal, som gällde närmast före den 1 september 1939. I maj 1940 anbefalldes Kungl. Maj:t vissa ytterligare åtgärder för fortsatt nedbringande av förbrukningen av flytande bränsle i linjetrafik för personbefordran. Vid detta tillfälle bestämdes, att antalet bilkilometer icke finge överstiga 40 procent av antalet bilkilometer under tiden närmast före den 1 september 1939. Ehuru under perioden januari—juni 1940 ett antal gengasdrivna landsvägsfordon i statens järnvägars bilrörelse kunnat tagas i trafik och nyssnämnda direktiv icke berörde gengasdrivna fordon, medförde restriktionerna beträffande flytande bränsle sådan inskränkning i statens järnvägars billinjetrafik för personbefordran, att enligt den turlista, som tillämpades fr. o. m. den 15 juni 1940, trafikens omfattning var cirka 43 procent av den normala. De vidtagna inskränkningarna berörde i huvudsak med järnvägen parallellgående linjetrafik samt helgdagstrafik, varjämte å vissa linjer trafiken begränsades till varannandagstrafik.

Av hela vagnparken — 396 bussar och 40 lastbilar — voro den 30 juni avställda 41 bussar.

Besparingsåtgärder. På grund av under vintern rådande vattenbrist måste elektrisk energi i viss utsträckning alstras med ångkraft. Då emellertid kolkonsumtionen i folkhushållningens intresse måste i möjligaste mån nedbringas, utfärdade järnvägsstyrelsen under vinterns lopp vissa bestämmelser

rörande iakttagande av den största sparsamhet med elektrisk ström för belysning, motordrift och uppvärmning.

I redogörelsen för augusti—december 1939 meddelades, att järnvägsstyrelsen med hänsyn till importsvårigheterna beställt aggregat för gengasdrift för såväl rälsbussar som landsvägsbussar. Dessa aggregat ha under första halvåret 1940 i viss utsträckning levererats och kommit till användning vid avvecklandet av såväl tåg- som busstrafiken. På grund av de härvid vunna goda erfarenheterna och då tillgången å flytande bränsle starkt minskats under nu ifrågavarande period, har järnvägsstyrelsen under perioden beställt ytterligare dylika aggregat, vilka avsetts att tagas i bruk allt eftersom leveranserna fullgjorts. Likaledes ha under perioden beställts aggregat för gengasdrift att användas för lokomotorer och plattformstraktorer.

Det torde här även böra omnämnas, att man vid statens järnvägar under första halvåret 1940 påbörjade planläggningen av övergång under höstens lopp till vedeldning å lok å vissa linjer. Denna övergång förestavades av en önskan att ersätta utländskt kolbränsle med vedbränsle på grund av den uppkomna kolsituationen. Genomförandet av vedeldning har krävt en hel del förarbeten, såsom för ändring av lok, anordningar för vedutlämning m. m.

B. De enskilda järnvägarna.

Vad ovan meddelats angående trafikförhållandena vid statens järnvägar under första halvåret 1940 äger i sina huvuddrag tillämpning jämväl å de större enskilda järnvägarna. Det bör emellertid nämnas, att efter avspärrningen av sjöförbindelserna västerut en högst betydlig inskränkning skedde i godstrafiken å Bergslagsbanan till och från Göteborgs hamn.

Kungörelsen den 19 januari 1940 (nr 61), varigenom möjlighet bereddes att i viss mån reglera järnvägarnas transportverksamhet med hänsyn till de verkställda transporternas angelägenhet för folkhushållningen, gällde, som redan nämnt, för såväl statens som de enskilda järnvägarna.

Besparingsåtgärder med hänsyn till stenkol samt driv- och smörjolja ha genomförts i ungefär samma omfattning beträffande bägge grupperna av järnvägar. Vedeldning kom i viss utsträckning i gång vid ett fleral enskilda banor. Ävenledes vidtogos förberedelser för övergång till gengasdrift vid av enskilda järnvägar använda rälsbussar och landsvägsbussar.

C. Motorfordonstrafiken.

Under det alltmer pressade försörjningsläget ifråga om flytande bränslen, vilket under våren 1940 framtvungade successivt skärpta restriktioner beträffande tilldelningen av sådana bränslen för motortrafiken, framstod det som angeläget att tillse, att de fordon, som alltjämt kunde hållas i drift, på effektivt sätt utnyttjades. Ett led i denna strävan utgjorde en den 3 maj 1940 med giltighet t. o. m. den 30 juni 1941 utfärdad förordning (nr 321),

varigenom en uppskjutning skedde i gällande föreskrifter om yrkesmässig automobiltrafik. Enligt förordningen kunde personer, som erhållit bensintilldelning men icke innehade tillstånd till yrkesmässig trafik, medgivnas rätt att mot betalning medtaga andra personers gods vid sina nödvändiga resor och returkörningar. Sådant tillstånd, gällande för viss begränsad tid, högst sex månader, skulle på ansökan kunna erhållas hos vederbörande myndighet under enklare former än eljest är fallet vid meddelande av tillstånd till yrkesmässig trafik. Automobil, som användes för trafik av ifrågavarande slag, behövde sålunda icke vara godkänd för användning i yrkestrafik och föraren behövde icke inneha trafik kort eller föra trafikbok.

I anvisningar till länsstyrelserna, som i anledning av förordningen utfärdades av transportkommissionen, framhölls, att de tillfälliga trafik tillstånden borde i första rummet avse att för befordran av returgods utnyttja fordon, vilka regelbundet brukades för transport av mjölk, mjölkprodukter eller slaktdjur. Därjämte borde sådant tillstånd kunna meddelas även andra lastbilar, som utförde regelbunden trafik av nödvändighetsvaror inom visst område, men vilkas lastförmåga på grund av gällande bestämmelser icke fullt kunnat utnyttjas eller vilka måste färdas större eller mindre del av färdvägen i tomgång.

En annan åtgärd, som även syftade till att i sin mån befordra ett effektivt utnyttjande av motorbränslet, var det genom kungl. förordningen den 14 juni 1940 (nr 508) provisoriskt, med giltighet till utgången av år 1940, meddelade stadgandet om rätt att vid framförande av lastautomobil utan hinder av stadgandet i 41 § 3 stycket vägtrafikstadgan den 23 oktober 1936 (nr 562) överskrida den för automobiler fastställda maximilasten med högst 20 procent, i den mån skälig hänsyn till trafiksäkerheten därigenom ej efterfattes. Frågan hade redan i anledning av proposition varit före vid 1939 års urtima riksdag men fallit. Den upptogs ånyo i motion vid lagtima riksdagen 1940, vilken föranledde riksdagsskrivelse i ämnet.

Angående ransoneringssystemet för tilldelning av bränsle och smörjmedel till motorfordon lämnas redogörelse i kapitel 6. De genom bränsleransoneringen åstadkomna restriktionerna i fråga om motorfordonens användning utgjorde det grundläggande momentet i motortrafikregleringen. Efter dessa restriktioner fick trafiken inrätta sig. Emellertid gjordes ansatser för att i rationaliserande och bränslebesparande syfte i viss mån organisera själva trafiken. Initiativ härtill togs av Svenska lasttrafikbilägareförbundet, som sökte intressera länsstyrelserna för åstadkommande av en centralisering av den yrkesmässiga lastbiltrafiken i ändamål att bättre utnyttja det tillgängliga vagnmaterialet. Enligt uppgjord plan skulle inom varje län bildas en länscentral och på alla viktigare orter orderkontor, till vilka förefintliga transportbehov skulle anmälas och vilka hade att verka för att transportarbetet på ändamålsenligt sätt fördelades. Genom länsstyrelsernas medverkan kommo i flera län anordningar av detta slag till stånd. Centraliserings-

strävandena motverkades dock därigenom att möjligheter saknades för att effektivt framtinga en efterlevnad av meddelade bestämmelser. Vad speciellt livsmedelstransporterna beträffar vidtogos ganska allmänt rationaliseringsåtgärder genom samarbete mellan livsmedelskommissionen och vederbörande yrkesorganisationer, delvis under medverkan av transportkommissionen. Såsom förberedelse för en blivande planmässig reglering av motorfordonstrafiken utfördes i april genom transportkommissionens försorg en inventering av landets lastbilsbestånd.

I detta sammanhang bör omnämnas, att för utbildning av ersättare för lastbilsförare med tanke på behovet av dylika vid mobilisering på initiativ av arbetsmarknads- och transportkommissionerna med statligt understöd anordnats utbildningskurser å ett flertal platser för såväl män under värnpliktsåldern som kvinnor. Därvid har jämväl beaktats kravet på reservförarens utbildning i gengasdrift.

12. Postverket.

Frankoteckensuppbörden visade under årets två första månader ökning i förhållande till motsvarande månader under 1939. Därefter framträdde en allt starkare tendens till nedgång; sålunda företedde juni månad en betydlig minskning mot samma månad 1939. Slutresultatet för första halvåret 1940 blev en nedgång i uppbörden på 2·5 procent vid jämförelse med motsvarande halvår 1939.

I fråga om *Sveriges postförbindelser med utlandet* under nu ifrågavarande period må följande nämnas.

Flygposttrafiken var alltjämt inskränkt till dagflyg å vissa linjer. Dessa flygförbindelser blevo dock vad beträffar de från Malmö utgående linjerna brutna i och med det tyska besättandet av Danmark den 9 april och det samma dag inledda angreppet mot Norge. Flygförbindelsen med södra Finland, vilken under finsk-ryska kriget endast omfattade linjen Stockholm—Åbo med två turer i veckan, blev från och med den 18 mars utsträckt till Helsingfors med sex veckoturer. Därjämte utfördes å en linje Stockholm—Sundsvall—Vasa söckendagliga turer under tiden 2 januari—17 mars och tre turer i veckan under tiden 18—23 mars.

Under februari och mars, då båtförbindelserna med Danmark voro inställda på grund av ishinder, sändes luftfrankerad post samt all s. k. A-post (vanliga och rekommenderade brev och brevkort samt postanvisningar, för vilka ej särskilt luftporto erlagts) till nämnda land flygledes från Malmö till Köpenhamn.

Flygposttrafiken å linjen Stockholm—Riga—Moskva uppehölls med två turer i veckan intill april månads utgång och söckendagliga turer därefter.

I fråga om land- och sjöförbindelserna inträffade under första halvåret 1940 allvarliga störningar. Såsom redan anförts måste båtförbindelserna med Danmark inställas under avsevärd tid på grund av ishinder. Motsvarande svårigheter visade sig även vid upprätthållandet av trafiken med Finland, varför posten tidvis sändes via Torneå. Jämväl med Baltikum voro båtförbindelserna oregelbundna eller helt avbrutna, vilket senare var fallet under tiden 18 februari—18 mars. Posten befordrades då via Trelleborg—Sassnitz.

Post till norra och västra Polen mottogs för befordran via Tyskland; med övriga delar av Polen var postutväxlingen en tid inställd men kunde sedan återupptagas.

Genom det tyska besättandet av Danmark blev Sverige helt avskuret från förbindelsen med detta land, och i och med spärrandet av Skagerak och Nordsjön brötos även sjöförbindelserna med Storbritannien och Frankrike samt med dem allierade länder. All post till dessa länder lagrades under tiden 9—24 april i avvaktan på möjlighet att återupptaga förbindelserna. Över Trelleborg—Sassnitz sändes post till Tyskland och därbortom belägna, alltjämt neutrala länder, såsom Belgien, Nederländerna, Schweiz, Italien, Spanien, Portugal m. fl. Samma väg befordrades även posten till Amerika f. v. b. med båt från Italien eller, i fråga om luftfrankerad post, med flyg från Amsterdam över Lissabon till New York resp. från Rom till Sydamerika.

Sedan postförbindelsen med Danmark legat nere något mer än en vecka, uppnåddes en överenskommelse med Tyskland om den danska postens sändande via Sassnitz, och mot slutet av april öppnades en befordringsväg för post till västmakterna via Ryssland och sydeuropeiska länder, bl. a. Italien. Genom sistnämnda lands inträde i kriget bröts givetvis denna förbindelse, och posten till Storbritannien och Frankrike måste därefter befordras den stora omvägen över Ryssland, Japan och Amerika.

Inom några dagar efter det tyska angreppet mot Norge bröts postförbindelsen med detta land; en månad senare var postutväxlingen dock åter i gång.

Med Belgiens, Nederländernas och Luxemburgs indragande i kriget under maj månad inställdes postutväxlingen med dessa länder. Vid mitten av juni kunde utväxlingen återupptagas med Nederländerna, dock endast i fråga om vanliga brev och brevkort. Vad beträffar Frankrike blevo postförbindelserna med detta land, sedan detsamma kapitulerat och delvis besatts av tyska trupper, helt avbrutna fr. o. m. den 25 juni.

Transiteringen över Finland av poster mellan Västeuropa och Ryssland m. fl. länder, vilken upphörde vid finsk-ryska krigets utbrott, återupptogs i mindre omfattning i medio av maj.

Kostnaderna för de postförbindelser med utlandet, som kunnat uppehållas, ha avsevärt ökats. I fråga om sjöposttrafiken gäller detta särskilt förbindelsen med Storbritannien. Redan under 1939 förhöjdes ersättningen för luftpostbefordran å de från Malmö utgående linjerna ävensom linjen Stockholm—Berlin med c:a 100 procent, varjämte liknande höjning ifrågasattes att utgå även å andra linjer. Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 8 mars 1940 skulle sådan höjning fr. o. m. den 1 december 1939 tillämpas å linjerna Stockholm—Åbo—Helsingfors och Stockholm—Sundsvall—Vasa. Fr. o. m. den 1 juni 1940 har emellertid ersättningen för postbefordran å linjerna Stockholm—Åbo—Helsingfors och Stockholm—Riga—Moskva utgått med omkring 50 procent högre belopp än före kriget.

13. Telegrafverket.

Under första halvåret 1940 ha för telefon- och telegraftrafiken i stort sett gällt samma särskilda föreskrifter, som infördes under hösten 1939. Från och med den 16 januari 1940 ha dock vissa lättnader medgivits i det den 7 december 1939 införda förbudet mot användning av code i privattelegram, i det att vissa särskilt uppräknade coder åter fingo användas. Såsom villkor härför fastställdes, att telegramavsändaren skulle bifoga den ordagranna översättningen av telegrammets text på klart språk och att för ett helt eller delvis på code avfattat telegram utöver vanlig telegramavgift skulle erläggas en särskild avgift av 50 öre. Förbudet mot att använda chiffer i privattelegram blev däremot alltså gällande.

För telefontrafiken ha ytterligare expeditionsföreskrifter utfärdats, avsedda att begränsa möjligheterna för obehöriga att genom uppgifter angående telefonsamtal kunna erhålla militära upplysningar. Den 16 maj föreskrevs sålunda, att avgångsstationens namn icke fick uppgivas vid avisering, förberedning eller uppsättning av samtal, som vid beställningen angivits vara militärt, samtal från allmän samtalsapparat eller samtal beträffande vilket beställaren särskilt begärt att avgångsstationens namn ej skulle uppgivas. Kontroll skulle vidare utövas över att förekommande begäran om hänvisning av samtal och beställning av telefonvakt gjordes av därtill behörig person.

Krigshändelserna under första halvåret 1940 ha medfört betydande ytterligare inskränkningar i *Sveriges telefon- och telegraufförbindelser med utlandet*.

I samband med den tyska ockupationen den 9 april av Danmark och Norge avbröts praktiskt taget helt och hållet såväl telefon- som telegraftrafiken med dessa länder. Från och med den 12 april kunde telegram emellertid åter expedieras med Danmark, ehuru trafiken under tiden fram till slutet av maj måste sändas via Berlin, och den 17 april återupptogs telegramtrafiken med Norge. Telefontrafiken med Danmark öppnades åter den 1 juni, varvid dock av privata samtal endast sådana av kommersiell natur blevo tillåtna. Med Norge kunde ännu vid halvårsskiftet endast enstaka privata samtal expedieras. Den möjlighet, som tidigare funnits att utväxla stats- och pressamtal med Storbritannien via radiotelefonförbin-

delse över Köpenhamn, upphörde likaledes efter den tyska ockupationen av Danmark.

På grund av det försämrade läget upptogs den 9 april direkta radiotelegrafförbindelser med Belgien och Schweiz. Redan före kriget fanns dylik förbindelse bl. a. med Frankrike och Nederländerna, och den 3 februari 1940 hade direkt radiotelegrafförbindelse öppnats även med Italien.

Telefontrafiken med Belgien och Nederländerna avbröts vid den tyska inmarschen i dessa länder den 10 maj och därmed också de radiotelefonförbindelser med utomeuropeiska länder, som utgått från Amsterdam. De direkta radiotelegrafförbindelserna med ifrågavarande båda länder avbrötos några dagar senare, efter vilken tidpunkt praktiskt taget all telegramtrafik med dessa länder upphörde.

Radiotelegrafförbindelsen med Frankrike fungerade till den 12 juni. Trafik till de icke ockuperade delarna av Frankrike sändes därefter — med ett kortvarigt avbrott i slutet av juni — över den direkta radiotelegrafförbindelsen med Schweiz.

Sedan samtliga svensk-engelska telegrafkablar den 13 maj blivit avbrutna, befordrades telegramtrafiken med och över Storbritannien över direkt radiotelegrafförbindelse mellan Sverige och detta land. För befordran trådledes av telegram till Storbritannien och utomeuropeiska länder återstod efter kabelavbrottet endast vägen över Ryssland och Sibirien via Shanghai, å vilken förbindelseväg telegrammen dock bliva belagda med mångdubbelt högre avgifter än normalt.

Den 17 juni avbröts de från Rom utgående radiotelefonförbindelserna med Förenta Staterna och vissa andra utomeuropeiska länder, efter vilken tidpunkt Sverige blev utan telefonförbindelse med dessa länder.

I övrigt må nämnas, att privata telefonsamtal sedan den 18 januari varit förbjudna i trafiken med Sovjetunionen. Däremot har såväl telefon- som telegraftrafik under vårens lopp åter öppnats med de av Tyskland besatta delarna av Polen.

Utvecklingen av telegrafverkets rörelse. Den inländska telefon- och telegraftrafiken har under första halvåret 1940 jämfört med samma tid året förut ökats, inländska taxerade rikssamtal med 4·0 procent och inländska telegram med 4·3 procent. Den utländska telegraftrafiken har ökats med 13·9 procent, under det att telefontrafiken med utlandet sjunkit med ej mindre än 25·0 procent. Sistnämnda starka minskning beror givetvis på de ovan relaterade inskränkningarna på de utländska telefonförbindelserna.

Närmare uppgifter om utvecklingen av den in- och utländska telefon- och telegramtrafiken under månaderna januari—juni 1940 i jämförelse med samma månader under år 1939 meddelas i översikten å följande sida.

De oregelbundenheter i utvecklingen av den inländska telefon- och telegraftrafiken, som förekommit under månaderna mars och april, sammanhånga med påskens infallande under olika månader år 1939 och år 1940.

Månader	Ökning 1940 i % av 1939 års siffror			
	Antal rikssamtal		Antal telegram	
	inländska	med utlandet	inländska	med utlandet
Januari.....	+ 4.4	+12.1	+ 7.2	+28.4
Februari.....	+ 3.9	+17.2	+ 4.9	+21.9
Mars.....	— 5.3	+ 5.7	+18.6	+ 2.1
April.....	+19.3	—38.8	— 8.6	+37.0
Maj.....	+ 3.9	—70.9	+ 1.5	+ 8.7
Juni.....	— 1.1	—72.6	+ 6.5	—10.1
Januari—juni.....	+ 4.0	—25.0	+ 4.3	+13.9

Ökningen av antalet telefonabonnemang i telegrafverkets telefontät under första halvåret 1940 måste med hänsyn tagen till rådande förhållanden betecknas såsom tillfredsställande. Nettoökningen av antalet abonnemang uppgick sålunda till något över 21 000 eller 74 procent av motsvarande ökning under samma tid år 1939, då abonnentökningen var den största som någonsin förekommit i telegrafverkets telefontät.

14. Krigsriskförsäkring.

Transportförsäkring.

Statens krigsförsäkringsnämnds verksamhet bedrevs under första halvåret 1940 i enlighet med bestämmelserna i lagen den 10 mars 1939 om statlig krigsförsäkring samt kungörelsen den 3 september 1939 med närmare föreskrifter angående tillämpningen av nämnda lag. Ifrågavarande författningar undergingo under verksamhetsperioden icke några förändringar.

Försäkringen av kasko och kaskointresse handhades alltjämt direkt av nämnden, som utfärdade försäkringspoliser och inkasserade premier, under det att försäkringen av varor, fraktförskott och annat lastägarintresse i huvudsak teknades genom de privata sjöförsäkringsbolagen, vilka såsom ombud å nämndens vägnar och enligt dess instruktioner utfärdade försäkringspoliser och inkasserade premier. All reglering av uppkomna skador beträffande såväl kasko- som varuförsäkringar verkställdes hos nämnden å dess haveriavdelning.

Kaskoförsäkringen. Den vid ingången av år 1940 gällande premietariffen, utfärdad den 24 december 1939, ägde fortsatt giltighet till den 22 februari, då det alltmer skärpta sjökriget tvingade till en premiehöjning å vissa trader. Den sistnämnda dag utfärdade tariffen gällde sedermera till den 19 mars, då ny premietariff åter fastställdes. En revision av denna tariff verkställdes i sin ordning den 31 maj, efter vilken tid premierna förblevo oförändrade till redogörelseperiodens slut.

Förlusterna å kasko ha under ifrågavarande period stigit till en betydande höjd, i det icke mindre än 49 hos nämnden försäkrade fartyg, representerande ett sammanlagt försäkringsvärde av c:a 52 milj. kronor gått förlorade genom krigsåtgärder. 30 av dessa ha sänkts genom torpedering eller minsprängning och 19 ha uppbringats och underställts tysk prisdomstol. I 15 av de sistnämnda fallen hade lagakraftvunnen dom i prISRÄTTSFÖRFARANDET vid halvårsskiftet ännu icke meddelats.

Premieintäkterna för kaskoförsäkringar utgjorde under första halvåret 1940 c:a 53·3 milj. kronor. I skadeersättningar utbetalades c:a 51·2 milj. kronor. Skadereserven uppgick till c:a 33·7 milj. kronor.

En av de frågor, till vilken nämnden redan vid början av sin verksamhet hade att taga ställning, var frågan om *fartygens försäkringsvärden vid krigs-*

försäkring. Det stod klart för nämnden, att man dels hade att räkna med väsentligt stegrade fartygsvärden såsom en följd av kriget och dels en önskan från rederinäringens sida att täcka sig icke endast för redan inträffade värdestegringar utan även för förväntade dylika. Då det emellertid var uppenbart, att de försäkringskostnader, som genom höjda försäkringsvärden komme att åsamkas rederierna, måste åstadkomma fraktstegringar, som kunde få en ogynnsam återverkan på prisläget å importvarorna inom landet, ansåg sig nämnden böra vidtaga åtgärder till förhindrande av en för hastig utveckling i antydd riktning. Redan den 11 september 1939 fattade nämnden därför beslut att tills vidare icke medgiva högre kaskoförsäkringsvärden än som motsvarade före krigsutbrottet gällande civilförsäkringsbelopp med 25 procents tillägg. Härmed ansåg sig nämnden ha förhindrat, att några försäkringskostnader för förväntade men ännu icke inträffade värdestegringar skulle komma att belasta fraktkostnaderna, varjämte beslutet väntades få en i någon mån återhållande inverkan på den prisstegring å fartyg, som måste bli en följd av fartygsförluster i större omfattning.

Nämnda beslut var emellertid endast avsett att gälla tills vidare för att sedermera justeras i den mån påvisbara stegringar av fartygsvärdena inträffade. En olägenhet med beslutet var dess rent schematiska formel för maximering av krigsförsäkringsvärdet, vilken verkade ojämnt, då den var baserad på fartygens försäkringsbelopp vid civil sjöförsäkring före kriget och dessa belopp av olika skäl voro rätt varierande. Ju längre kriget fortsatte, dess klarare blev det även, att de på ovannämnda sätt maximerade krigsförsäkringsvärdena icke motsvarade de verkliga värdena. Vid början av år 1940 hade sålunda fartygens försäljningsvärden icke sällan legat omkring 75 procent över försäkringsvärdena. Detta hade till följd, att de medgivna försäkringsvärdena icke lämnade redaren möjlighet att i händelse av totalförlust av det försäkrade fartyget anskaffa ersättningsfartyg av samma klass som det förlorade. Då det, med hänsyn till de allvarliga förluster den svenska handelsflottan redan vid årets början lidit, var ytterst önskvärt, att förlorat tonnage i största möjliga utsträckning ersattes, upptogs inom nämnden till omprövning frågan om en förändring av principerna för försäkringsvärdenas maximering. Nämnden ansåg sig emellertid av skilda anledningar icke böra frångå de tidigare tillämpade reglerna utan Kungl. Maj:ts medgivande. Sedan emellertid Sveriges redareförening i underdånig skrivelse den 17 januari 1940 hemställt, att nämnden måtte bemyndigas att vid krigsförsäkring av fartyg medgiva högre försäkringsvärden än de hittills tillämpade och nämnden i infordrat utlåtande hemställt om bifall till föreningens framställning, beslöt Kungl. Maj:t i skrivelse den 1 mars 1940 medgiva nämnden att vid meddelande av kaskoförsäkring fastställa försäkringssumman med beaktande av dels det försäkrade fartygets normala civilförsäkringsvärde med tillägg av den värdestegring,

som enligt av nämnden dittills tillämpade principer medgivits, dels den risk för kostnader utöver detta värde, som vore förenad med anskaffande av ersättningstonnage i händelse av totalförlust. Den del av försäkringssumman, som avsåge täckning av sistnämnda risk, skulle till försäkringstagaren få utbetalas först sedan denna inom av nämnden fastställd tid visat, att han från utlandet förvärvat eller å svenskt eller utländskt varv beställt ersättningstonnage, som av nämnden prövades kunna godkännas som ersättning för det förlorade fartyget, och blott i den mån den innehållna delen av försäkringssumman visades erforderlig för täckning av återanskaffningskostnaden.

Krigsförsäkringsnämndens kaskoförsäkringspoliser ha icke omfattat ansvar för skada, som kan drabba ett i svensk eller neutral hamn liggande fartyg, därest skadan skulle uppkomma genom *Sveriges indragande i krig*. Ett behov av skydd för den svenska sjöfarten i nu angivna hänseende framträdde emellertid särskilt sedan krigshändelserna utvidgats till att beröra de nordiska länderna. Nämnden ansåg det dock icke lämpligt att utsträcka den egentliga kaskoförsäkringen till att jämväl omfatta dylikt ansvar. I stället beslöts efter samråd med chefen för folkhushållningsdepartementet att anordna en särskild krigsutbrottsförsäkring avsedd att automatiskt träda i kraft, därest Sverige skulle bli indraget i krig, och omfattande ansvar för materiell skada å fartyg, som befunde sig i svensk eller med Sverige icke krigförande lands hamn eller i svenskt farvatten. Den definitiva premien för denna försäkring skulle icke fastställas på förhand, utan slutlig premiedebitering skulle verkställas i efterskott å alla till denna försäkring anmälda fartyg. Försäkringen avsåg att gälla under en tid av 30 dagar efter krigsutbrottet. Efter utgången av denna tid skulle av nämnden meddelade krigskaskoförsäkringar inkludera jämväl den ifrågavarande risken. För ordnande av denna försäkring inforrades anmälan å särskilt formulär inom viss fastställd tid. Anmälan innebar förpliktelse för anmälaren att erlægga premie i enlighet med ovannämnda bestämmelser samt omedelbart gälda en registreringsavgift av 1 krona för 10 000 kronor av det anmälda försäkringsbeloppet.

Försäkringen i fråga möttes med stort intresse från rederiernas sida, och inom den fastställda anmälningsfristen var praktiskt taget hela det svenska sjögående handelstonnaget anmält till dylik krigsutbrottsförsäkring.

Varuförsäkringen. Den vid ingången av år 1940 gällande varupremietariffen var utfärdad den 24 december 1939 och förblev oförändrad till den 22 april 1940, då vissa förändringar, huvudsakligen avseende premien för skeppningar till Holland och Belgien, vidtogos. I samband med krigshändelserna i början av maj företogos i tillägg av den 10 maj vissa ytterligare ändringar i tariffen. Den 2 juni utfärdades ny premietariff, som i sin tur underkastades vissa detaljändringar den 16 juni.

Premieintäkterna för varuförsäkringar belöpte sig under redogörelse-

perioden till omkring 61 milj. kronor, varemot svarade omkring 24 milj. kronor i utbetalade skadeersättningar och 70 milj. kronor i skadereserv.

Avstängningsåtgärderna i april 1940. Den situation, som inträffade i samband med att tyska stridskrafter i april månad besatte Danmark och Norge, hade för krigsförsäkringsnämndens verksamhet och ansvar den allra största betydelse. Importen västerifrån blev härvid helt avstängd, då de engelska myndigheterna förhindrade fartygen att gå till Sverige, och exporten västerut förhindrades på motsvarande sätt av de tyska myndigheterna. Samtidigt blevo ett flertal svenska fartyg, som befunno sig i norska farvatten på väg till England eller Frankrike, beslagtagna och förda till Hamburg eller andra tyska hamnar. Värdet av de svenska importvaror, som av ovan angivna skäl upplossades i olika länder, uppgick till lågt räknat c:a 100 milj. kronor, och de exportvaror, som måste utlossas i svenska hamnar, till c:a 40 milj. kronor. Samtidigt blevo svenska fartyg kvarhållna i ett flertal hamnar genom krigförande makts ingripande under sådana omständigheter, att nämnden ansett sig skyldig betala ersättning för uppehållskostnaderna. Av importvarorna hade den största delen eller för c:a 70 milj. kronor upplossats i England och Frankrike. För dessa varor har nämnden ansett sig skyldig utbetala totalförlust, men avräkningen av dessa ersättningar, som beröra flera tusental poster, måste taga avsevärd tid i anspråk, icke minst beroende av svårigheterna för varuägarna att på grund av avspärrningsåtgärderna tillhandahålla konossement och andra för reglerandet av försäkringarna erforderliga handlingar. I vilken utsträckning nämnden kunde anses ersättningsskyldig för förlusterna å i neutrala länder upplossade varor resp. för exportvarorna var vid halvårsskiftet icke klarlagt. Att den totala förlusten genom avspärrningsåtgärderna och vad därmed haft sammanhang måste bliva synnerligen väsentlig var emellertid uppenbart. Med hänsyn till dessa stora, men till sitt slutliga belopp obestämbara förluster har nämnden hemställt, att ett reservationsanslag å 50 milj. kronor måtte ställas till dess förfogande. Framställningen föranledde proposition till 1940 års urtima riksdag och blev av denna bifallen.

Då varuägarna hade behov av att en central organisation omhändertog deras intressen i de utomlands upplossade varorna, övertog nämnden detta arbete och inrättade för ändamålet en särskild avdelning under chefskap av för ändamålet tillkallade av Kungl. Maj:t förordnade sakkunniga. Denna avdelning, vars arbete varit synnerligen omfattande och där skyndsamhet med ärendenas behandling varit en nödvändig förutsättning för att förlusterna skulle kunna hållas inom rimliga gränser, har arbetat med en personal, som tidvis uppgått till inemot 100 personer.

Olycksfallsförsäkring.

Genom förordning den 13 april 1940 (nr 213) om *ersättning av statsmedel i vissa fall för skada till följd av olycksfall, som förorsakats av krigsåtgärd*

(utfärdad jämlikt riksdagens beslut i enlighet med proposition nr 105) har viss komplettering skett av gällande bestämmelser angående krigsolycksfallersättning till ombord å fartyg tjänstgörande personer. Det hade visat sig, att fall kunde förekomma, då krigsförsäkringslagen icke var tillämplig men omständigheterna dock sådana, att ersättning för inträffade olycksfall till följd av krigsåtgärd skäligen borde utgå. Hit hörde framför allt det fall då sådant olycksfall inträffade under hemfärd till Sverige, sedan det fartyg, å vilket vederbörande tjänstgjort, förolyckats. Förordningen stadgar, att ersättning jämlikt krigsförsäkringslagen den 11 juni 1937 (nr 348) skall i hithörande fall utgivas av statsmedel och beloppet bestämmas av riksförsäkringsanstalten.

Genom kungörelse den 15 mars 1940 (nr 149) har upphävts den i kungörelsen den 15 december 1939 (nr 857) meddelade bestämmelsen, att av utbetald, i postsparbanken insatt krigsriskersättning hälften skulle inestå två år efter insättningsdagen.

Hithörande verksamhet för beredande av ersättning vid olycksfall till följd av krigsåtgärd har eljest fullföljts efter samma linjer som förut. Antalet inträffade olycksfall ökades väsentligt under första halvåret 1940 i jämförelse med förhållandet under höstmånaderna 1939. Under tiden september—december 1939 krigsförliste 20 svenska fartyg, vilkas besättningar voro försäkrade enligt krigsförsäkringslagen. Därvid omkommo 75 personer och skadades 71. För första halvåret 1940 voro motsvarande antal 30 fartyg, 244 omkomna och 78 skadade personer. Genom krigsolycksfall utan samband med förlisning omkommo dessutom under tiden september—december 1939 9 personer och skadades 8; under första halvåret 1940 omkommo på sådant sätt 6 personer och skadades 21.

Tilläggspremierna ha för riksförsäkringsanstalten och krigsförsäkringspoolen tillsammans under första halvåret 1940 uppgått till i runt tal 3·1 milj. kronor.

15. Arbetsmarknaden.

Allmän statistisk överblick.

Under hösten och vintern 1939 påverkades den svenska arbetsmarknaden av krigsförhållandena i mindre grad än man kunde vänta. Den höga produktionsnivå, som kännetecknade näringslivet före krigsutbrottet, kunde i stort sett bibehållas, ehuru produktionen givetvis påverkades genom de försvårade förbindelserna med utlandet och det minskade utbud av arbetskraft, som militärinkallelserna medförde. Situationen vid årsskiftet karakteriserades av brist på arbetskraft inom vissa områden, framför allt skogsbruk, jordbruk och mekanisk verkstadsindustri, och överflöd inom andra, särskilt byggnadsindustrien samt de industrier, som framställa byggnads-material.

Senare på våren 1940 försämrades arbetsmarknadsläget. Genom krigshändelserna den 9 april avspärrades vårt land så gott som fullständigt från världsmarknaderna, vilket ledde till driftsinskränkningar inom exportindustrin samt industrier, som arbeta med importerat råmaterial. Den alltmera ökade produktionen för försvarsändamål och av ersättningsprodukter samt militärinkallelserna motverkade dock uppkomsten av mera omfattande arbetslöshet. Som arbetsmarknadspolitikens främsta uppgift framstod överflyttning av arbetskraft från överskottsområden till bristområden.

En sammanställning av de statistiska serier, som belysa arbetsmarknadens utveckling under första halvåret åren 1939 och 1940, ger följande resultat.

Månad	Antal ansökningar om arbete på 100 lediga platser		Arbetslösheten inom fackförbunden (% av medlemsantalet)		Antal rapporterade hjälpsökande arbetslösa		Antal sysselsatta arbetare inom industri, byggnadsverksamhet och handel m. m. Indextal: sept. 1939 = 100
	1939	1940	1939	1940	1939	1940	
Januari	219	165	14·9	14·1	27 547	13 945	89·8
Februari	230	162	13·0	14·5	27 087	13 838	89·4
Mars	179	144	11·7	15·8	25 290	13 250	90·5
April	155	132	9·0	11·1	22 790	8 832	88·1
Maj	126	114	6·3	9·5	15 310	6 404	87·3
Juni	119	115	5·6	8·7	9 917	5 406	80·3 ¹

¹ Minskningen under juni beror delvis på semesterperioden.

Sammanställningen ger vid handen, att genomsnittliga antalet arbetsansökningar på 100 lediga platser liksom totalantalet hjälpsökande arbetslösa var lägre under samtliga månader under första halvåret 1940 än under motsvarande tid föregående år. Arbetslösheten inom fackförbunden var däremot — om man bortser från januari månad — högre under 1940 än 1939. Index-talet för antalet sysselsatta arbetare inom industri, byggnadsverksamhet och handel m. m. med september månad 1939 som bas sjönk successivt under 1940, och sysselsättningen vid juni månads utgång var ungefär 15 procent lägre än vid krigsutbrottet.

Den i jämförelse med 1939 ringa skillnaden mellan tillgång och efterfrågan på arbetskraft vid de offentliga arbetsförmedlingarna var i hög grad beroende på bristen på arbetskraft inom jordbruk och skogshushållning. Relationstalet för övriga yrkesgrupper var fr. o. m. maj månad högre än föregående år.

Vid januari månads utgång 1940 uppvisade av fackförbunden endast byggnadsfacken högre arbetslöshetssiffror än föregående år; vid juni månads utgång var däremot arbetslösheten inom så gott som samtliga fackförbund högre 1940 än 1939. Då arbetslöshetshjälp endast utgått till personer, som icke kunnat utnyttjas för försvaret eller folkförsörjningen, har antalet hjälpsökande arbetslösa under hela första halvåret 1940 varit det lägsta redovisade sedan denna statistik tillkomst (1922).

Arbetsmarknadsläget inom olika näringsområden och åtgärder i anledning därav.

Till följd av inkallelserna till militärtjänstgöring ha inom *jordbruket*, där tillgången på arbetskraft sedan många år varit knapp, betydande svårigheter gjort sig gällande att tillgodose arbetskraftsbehovet. Det har därför varit nödvändigt att vidtaga särskilda åtgärder för att detta behov skulle kunna åtminstone nödortfikt täckas. Sålunda fortsatte organiserandet av de s. k. arbetsblocken (se ovan sid. 250), varigenom den hemmavarande arbetskraften mera effektivt kunde utnyttjas. De militära truppförbandscheferna erhöello redan i april bemyndigande att låta folk och hästar delta i vårbruket på de orter, där trupper voro förlagda. Detta medgivande utnyttjades i stor utsträckning och en mängd jordbrukare fingo härigenom välbehövlig hjälp. Något senare vidtogo arbetsmarknadskommissionen och livsmedelskommissionen i samråd med överbefälhavaren över rikets försvarskrafter organisatoriska förberedelser för att vid behov möjliggöra snabb befrielse från militärtjänstgöring för värnpliktig yrkeskunnig jordbrukspersonal under sådana tider av året, då jordbrukets behov av arbetskraft är särskilt framträdande. I sådant syfte infördes ett system av uppgiftskort, utmärkande olika angelägenhetsgrad ur jordbrukssynpunkt (A-, B- och C-kort), för sådana jordbrukare, som, därest och i den mån den militära situationen det medgäve, borde under skördearbetet kunna disponeras inom jordbruket. Nämnade system kom i viss utsträckning till användning särskilt under hö-

skörden till stor båtnad för produktionen. Genom arbetsförmedlingarna överfördes även arbetskraft från andra arbetsområden, varjämte skolungdom och flyktingar anvisades jordbruksarbete.

Även inom *skogsbruket* voro svårigheterna att tillgodose arbetskraftsbehovet betydande. Härtill medverkade icke blott militärinkallelserna utan även den omständigheten, att huggningarna till följd av bränslesvårigheterna fått en omfattning, betydligt överstigande den normala. Genom permittering av inkallade skogsarbetare och överflyttning av arbetskraft till andra yrkesområden lyckades man dock fullfölja det omfattande arbetsprogrammet. Överflyttningen av arbetskraft underlättades därigenom, att de arbetssökande genom arbetsmarknadskommissionens försorg erhöilo verktyg till låns samt reshjälp i vissa fall, varjämte det även bereddes dem möjlighet att erhålla undervisning i skogsavverkning genom särskilda instruktörer.

Inom *industrien* förefunnos betydande skillnader i sysselsättningsgraden mellan olika industrigrenar. Bäst gestaltade sig läget inom de industrier, som i större eller mindre utsträckning tagits i anspråk för försvarsbeställningar. Sålunda var sysselsättningen under hela första halvåret i stort sett god inom malmbrytningen och metallindustrien, textil- och beklädnadsindustrien samt läder-, hår- och gummivaruindustrien. Särskilt gynnsamma voro förhållandena inom den mekaniska verkstadsindustrien, där dock bristen på yrkeskunnig arbetskraft inom vissa fack vållade svårigheter. För att motverka denna brist och för att underlätta arbetskraftens överflyttning från överskottsområden tog arbetsmarknadskommissionen initiativet till beredskapskurser för omskolning och utbildning av tempoarbetare för denna industri (se nedan). Inom exportindustrierna, som allt sedan krigsutbrottet haft avsättningssvårigheter för sina produkter, blev läget synnerligen bekymmersamt genom den totala avspärrningen i april. Vid tändsticksfabrikerna nedlades driften helt i slutet av maj men återupptogs delvis i juni beträffande produktion för den inhemska marknaden. Vid pappersmassfabriker, pappersbruk och glasbruk förekommo driftsnedläggelser och driftsinskränkningar i stor omfattning. Vid sågverken var sysselsättningen däremot tämligen god, vilket delvis sammanhänge med ökad inhemska förbrukning av trävaror. Säsonguppgången under våren var dock svagare än föregående år.

Inom industrier, som arbeta med importerade råvaror, såsom margarinfabriker, trikåfabriker, färg-, olje- och tvålfabriker, minskades likaledes sysselsättningen; margarintillverkningen nedlades helt under juni månad.

Av övriga industrier arbetade livsmedelsindustrien under i stort sett goda förhållanden, medan porslinsfabriker, snickeri- och möbelfabriker hade stark känning av krisen. Till följd av den redan i slutet av 1939 minskade byggnadsverksamheten var den säsongmässiga förbättringen inom byggnadsämnesindustrierna under våren mycket svag, och sysselsättningen var betydligt lägre än motsvarande tid föregående år. Inom den statligt reglerade gatstens-

industrien minskades produktionen betydligt, och den lediga arbetskraften togs i anspråk för andra statliga ändamål.

Det försämrade läget inom *byggnadsverksamheten*, som gjorde sig gällande redan under hösten och vintern 1939, skärptes ytterligare i och med 1940 års ingång och medförde en betydande arbetslöshet inom byggnadsfacken. Det forcerade byggandet av skyddsrum och andra försvarsanläggningar under våren medförde dock en tillfällig lättnad för vissa grupper av byggnadsarbetare. De försämrade sysselsättningsmöjligheterna inom byggnadsindustrien föranledde emellertid i april ett upphävande av den avstängning av byggnadsarbetare från statlig arbetslöshetshjälp, som tillämpats sedan lång tid.

Inom *sjöfarten*, som vid 1940 års ingång, ehuru med stark förskjutning från ost- till västkusten, fortgick i stor omfattning, rådde till följd av militärinkallelserna och de med tjänsten förknippade krigsriskerna stor brist på arbetskraft av alla slag, särskilt styrmän och maskinister. Under februari och mars försvårades sjöfarten i hög grad av den stränga vinter, som då rådde. Sedan genom Nordens indragning i krigszonen i början av april vårt land helt avspärrats från förbindelserna västerut, kunde — fränsett de fartyg, som befunno sig utanför Skagerakspärren och där kommit till användning för fraktfart mellan främmande länder — endast kust- och östersjöfarten upprätthållas i begränsad omfattning. Sjömanshusen redovisade under juni månad endast hälften så många på- och avmönstringar som under juni 1939.

För hamn- och stuveriarbetare nedgick sysselsättningen avsevärt.

Även inom *handel och landtransport* försämrades läget successivt på grund av svårigheter att få in varor utifrån, och bensinrestriktionerna föranledde omfattande permitteringar av kontors- och affärspersonal, chaufförer och bilmekaniker.

Näringsgrenar	Index för arbetarantalet, motsvarande tidpunkt 1939 = 100	
	februari 1940	maj 1940
Malmbrytning och metallindustri	103·6	95·6
Jord- och stenindustri	78·0	67·8
Träindustri	84·0	68·7
Pappers- och grafisk industri	98·7	80·7
Livsmedelsindustri	96·1	93·6
Textil- och beklädnadsindustri	104·0	101·6
Läder-, hår- och gummivaruindustri	110·2	107·9
Kemisk-teknisk industri	112·1	92·9
<i>Samtliga industrigrupper . . . . .</i>	<i>100·1</i>	<i>92·4</i>
Byggnadsverksamhet	68·4	60·8
Statliga verk och byggnadsarbeten	121·9	125·4
Kommunala verk och byggnadsarbeten	82·0	82·9
Handel och varulager	94·4	89·5
<i>Samtliga näringsgrenar . . . . .</i>	<i>99·1</i>	<i>91·4</i>

En sammanfattning av sysselsättningsläget inom olika näringsgrenar under första halvåret 1940 lämnas i ovanstående sammanställning av uppgifter från socialstyrelsens sysselsättningsstatistik. I sammanställningen ha angivits indextal för antalet sysselsatta arbetare för februari och maj 1940 med motvarande tidpunkter 1939 som bas.

Arbetsmarknadskommissionens verksamhet.

Den i september 1939 inrättade arbetsmarknadskommissionen, vilken, som förut framhållits, ägde allenast rådgivande ställning, fortsatte sin verksamhet under början av år 1940 i samma former som förut. Emellertid erhöll densamma ett särskilt förvaltningsuppdrag, nämligen anordnandet av s. k. beredskapskurser. Den 14 mars hade kommissionen hemställt hos chefen för socialdepartementet om hans medverkan för genomförande av vissa i en särskild promemoria framlagda planer på utbildning av arbetskraft för verkstadsindustrien. Dessa planer avsågo, att kursverksamhet skulle påbörjas snarast möjligt i det dubbla syftet att dels skapa möjligheter att tillgodose behovet av ersättningspersonal för det fall att tillgången på arbetare inom verkstadsindustrien genom inkallelser till militär tjänstgöring bleve otillräcklig, dels ock bereda arbetare inom industrier, däri minskad arbetstillgång kunde befaras för avsevärd tid framåt — främst byggnadsindustrien — möjlighet att erhålla utbildning och anställning i annat yrke. I ett antal orter inom landet skulle anordnas 4-månaders utbildningskurser, till vilka elever skulle erhållas genom frivillig anmälan från lämpliga kategorier. I regel skulle som elever mottagas endast män över eller under värnpliktsåldern samt kvinnor. I anledning av denna framställning ställdes medel till kommissionens förfogande, och kursverksamheten påbörjades under april månad. Ledningen av verksamheten förlades till kommissionens kansli, till vilket redan tidigare knutits en sakkunnig för undervisningsfrågor.

Kommissionen tog vidare initiativ till åtgärder för utbildning av ersättare för värnpliktiga lastbilsförare, vilka inkallats till militär tjänstgöring, samt medverkade, som förut nämnt, på flera sätt till avhjälpan av personalbristen vid jordbruk och skogsarbete. Härutöver må nämnas, att kommissionen, i syfte att öka tillgången på arbetskraft för bränsleanskaffning, förenade sig med statens vednämnd i underdånig hemställan om en undersökning angående nödvändigheten att fortsätta pågående vägarbeten jämte — med ledning av resultaten från denna undersökning — en uppmaning till vägdistriktet att under försommaren undvika vägarbeten, vilkas bedrivande denna tid icke vore att anse såsom absolut nödvändigt.

Den nya arbetsmarknadskommissionen, för vilken instruktion utfärdades den 7 maj 1940 och vilken erhöll ställning såsom ett förvaltningsorgan för arbetsmarknadsfrågor över huvud, måste under de två första månaderna av sin verksamhet, maj och juni, i avsevärd utsträckning inrikta sig på upplysningsverksamhet i olika hänseenden. Genom två konferenser i Stock-

holm i maj erhöles dels länsarbetsnämndernas ordförande, vice ordförande och direktörer, dels ock ordförande och ledamöter i familjebidragsnämnder direktiv för sitt arbete. Informationer i hithörande frågor lämnades även av resande ombud för kommissionen. I fråga om läget å olika arbetsmarknadsområden, speciellt om utsikterna till en för flera år kvarstående minskning av sysselsättningsmöjligheterna inom byggnadsbranschen och om önskvärdheten ur såväl de enskilda arbetarnas som samhällets intresse av en övergång — vid behov förbunden med viss omskolning — till yrken, vari brist å arbetskraft föreläge eller kunde beräknas uppkomma, bedrevs en omfattande upplysningsverksamhet genom broschyrer, radioanföranden och föredrag hos fackliga sammanslutningar i ett stort antal städer och andra större orter.

Kommissionen fortsatte därjämte den verksamhet, i huvudsak avseende bedrivande av reserv- och andra arbeten i egen regi och tillsyn över statsunderstödd kommunal hjälpverksamhet för arbetslösa, vilken bedrivits av statens arbetslöshetskommission. I samband med överflyttning den 1 juli till arbetsmarknadskommissionen av den slutliga prövningen av ansökningar om statliga och kommunala beredskapsarbeten beslöts i juni, att under budgetåret 1940/41 samtliga i kommissionens regi bedrivna arbeten, således även de statliga reservarbetena, skulle drivas enligt samma principer för lönesättningen, som tillämpas vid öppna marknadens arbeten. I samband härmed ändrades benämningen å kommissionens arbeten till »beredskapsarbeten i statens arbetsmarknadskommissionens regi». Med hänsyn till bristen på arbetskraft för jord- och skogsbruk och till den förhållandevis ringa arbetslösheten drevos kommissionens arbeten, med undantag för vissa ur försvarsynpunkt betydelsefulla sådana, under våren och sommaren 1940 endast i starkt begränsad omfattning. Samma hänsyn föranledde kommissionen att i fall, då dess yttrande begärdes i anledning av framställningar om statsbidrag eller lånetillstånd till allmänna arbeten eller anvisning av arbetskraft till tidigare beviljade beredskapsarbeten, som regel intaga en restriktiv hållning samt att tillstyrka ytterligare tillfälliga eftergifter från bestämmelser (i första hand i lantarbetstidslagen) om arbetstidens maximering.

I syfte att möjliggöra erhållande av tidigare och mera påtagliga uppgifter om förändringar å arbetsmarknaden utfärdade Kungl. Maj:t den 10 maj kungörelse (nr 330) angående uppgifter om anställande av löntagare och upphörande av anställning. Med stöd härav ålade kommissionen sedermera arbetsgivare skyldighet att halvmånadsvis till kommissionen genom länsarbetsnämnderna ingiva uppgifter om anställande och entledigande av arbetstagare. Från uppgiftsskyldighet fritogos dock utöware av vissa näringar (jordbruk, skogsbruk, sjöfart och husligt arbete) och därjämte föreskrevs, att rapportering icke erfordrades vid förändringar i arbetsstyrkan avseende mindre antal än 3 eller — i fråga om större företag — 10 arbetstagare. Den första period, för vilken uppgiftsskyldigheten skulle gälla, fastställdes till

den 16—30 juni. Genom de sålunda lämnade uppgifterna har kommissionen erhållit ökade möjligheter att kontinuerligt följa utvecklingen på arbetsmarknaden och att anpassa sina åtgärder efter de aktuella behoven.

Vad beträffar kommissionens befattning med *krigsfamiljebidragssärendena* må nämnas, att kommissionen dels utfärdat promemorior och anvisningar, dels tillställt militära myndigheter och familjebidragsnämnder formulär m. m. för sökande av familjebidrag av olika slag, som kunna utgå enligt krigsfamiljebidragsförordningen, vilken fr. o. m. den 15 maj 1940 i sin helhet bragts i tillämpning. Därjämte har en omfattande konsultationsverksamhet bedrivits.

Åtgärder för arbetsmarknadens reglering under budgetåret 1940/41.

I proposition till 1940 års riksdag, nr 236, avlämnad den 12 april 1940, äskade Kungl. Maj:t medel till reglerande åtgärder på arbetsmarknadsområdet under påföljande budgetår.

I propositionen uttalade socialministern, att arbetslöshetsläget statistiskt sett i allmänhet undergått en förbättring under senare hälften av år 1939. Orsaken härtill vore främst att söka i den åtstramning av arbetsmarknaden, som vållats genom de omfattande inkallelserna av värnpliktiga. Det vore därför felaktigt att av de meddelade arbetslöshetssiffrorna sluta, att vårt näringslivs möjligheter att sysselsätta arbetskraften ökats mot föregående år. Krigskonjunkturen medförde för vårt lands vidkommande visserligen ökad sysselsättning inom några områden men fara för stagnation eller åtminstone ovisshet inom andra vidsträckta områden. De mest omfattande direkta och indirekta verkningarna i arbetslöshetshänseende vore att befara inom byggnadsindustrien.

Frågorna om åtgärder från det allmännas sida för arbetskraftens ändamålsenliga utnyttjande och om hjälpverksamhet vid arbetslöshet påverkades i hög grad av det ovissa utrikespolitiska läget. Arbetsmarknaden rönne inverkan därav i flera hänseenden, sammanhängande såväl med militära som med utrikeshandelns förhållanden. Krigskonjunkturen kunde medföra än arbetslöshet och därav föranledda sysselsättnings- och försörjningsfrågor, än problem av motsatt slag, där tillgången på arbetskraft icke motsvarade vad som oundgängligen krävdes för försvaret och folkförsörjningen. Med största sannolikhet komme en fortsatt och skärpt kris att uppvisa dessa olika slags problem sida vid sida, varvid inom vissa arbetsområden och lokala områden rådde brist på arbetskraft, åtminstone yrkeskunnig och kvalificerad sådan, medan andra områden uppvisade arbetslöshet. I sådana situationer bleve det nödvändigt att företaga överflyttning av arbetskraft, eventuellt i förening med omskolning till nya yrken. En viss arbetslöshet måste man dock alltjämt räkna med.

På grund av det ovissa läget vore det ogörligt att med någon säkerhet beräkna beskaffenheten och omfattningen av de statliga åtgärder, som vore avsedda att åstadkomma en rationell fördelning och ett bättre utnyttjande av tillgänglig arbetskraft för samhällsviktiga ändamål och sådana som avsåge att bispringa arbetslösa. Dessa olika slags åtgärder kunde för övrigt icke alltid hållas i sär. Det syntes därför vara omöjligt att finna någon grund för uppdelning på flera anslag av de medel, som bleve erforderliga för de olika åtgärder, vilka kunde befinnas nödvändiga för arbetsmarknadens reglering: beredskapsarbeten, reservarbeten, andra arbeten för arbetslösa, kontantunderstödsverksamhet, ungdomshjälp, kurser för yrkesutbildning och omskolning i beredskapssyfte, bidrag till arbetslöshetsresor

och flyttning, familje- och hyresbidrag till arbetstagare, som placerats utom hemorten, samt lönetillägg för icke yrkesvan reservarbetskraft m. m. Då säkra hållpunkter för bedömning av anslagsbehovet på hithörande område över huvud saknades, hade socialministern ansett sig böra stanna vid en provisorisk beräkning, slutande på 18 milj. kronor. Propositionen upptog i överensstämmelse härmed äskande om anslag till nyssnämnda belopp utan närmare specifikation angående användningen.

Riksdagen beviljade det av Kungl. Maj:t äskade anslaget av 18 milj. kronor samt föreskrev, i överensstämmelse med propositionen, att uppkommande reservationer å de för budgetåret 1939/40 anvisade anslagen till reservarbeten, kontantunderstödsverksamhet m. m., till statliga och kommunala beredskapsarbeten samt till särskilda arbetslöshetsåtgärder skulle överföras till förstnämnda anslag.

Beträffande arten av de arbeten, som lämpligen borde utföras av de arbetslösa, hade i en motion i första kammaren (nr 207) uppmärksamheten riktats på behovet av en förstärkning av landets fasta gränsförsvaret. Riksdagen, som fann de i motionen framförda synpunkterna beaktansvärda, påpekade dock, att en överflyttning av arbetslösa till försvarstekniska arbeten i viss mån pågått under budgetåret 1939/40 och att en dylik överflyttning vore planerad även för följande budgetår, varvid i synnerhet områden med särskilt svårlösta sysselsättningsproblem, såsom sågverksdistrikten i Väster- och Norrlands län och stendistriktet i Bohuslän och Blekinge, skulle uppmärksammas.

Kollektivavtalen och krisen.

I början av år 1940 träffades för fack efter fack avtalsuppgörelser, vilka medförde vissa löneökningar såsom kompensation för redan inträdd levnadskostnadsfördyring och dessutom inneburo tillämpning av det principavtal beträffande rörliga lönetillägg, varom i december 1939 enighet ernåtts mellan Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen (se sid. 167). Avtalen erhöles som regel ettårig giltighet, d. v. s. i allmänhet till 1940 års utgång eller — för vissa fack — till den 1 februari (sågverk och pappersindustrier) eller 1 april 1941 (byggnadsindustrien).

Inom några fack gällde kollektivavtal, träffade 1938 eller i början av år 1939 för tid utöver 1940, och här framställde arbetarparten yrkanden om utgivande av rörliga lönetillägg efter de grunder, som innefattades i nyssnämnda principavtal. Efter förhandlingar medgav arbetsgivarparten i flera fall utgivandet av sådana tillägg, exempelvis för snickerifabriker och inom elektriska installationsbranschen.

Även för tjänstemännen och deras organisationer aktualiserades frågan om dyrtidskompensation. Förhandlingar med arbetsgivare och deras organisationer begärdes och resulterade antingen i träffandet av verkliga kollektivavtal angående utgivande av rörliga dyrtidstillägg eller i åtagande från arbetsgivarorganisationer att tillråda sina medlemmar att lämna de anställda

sådana lönetillägg. Också för dessa grupper — bankmän, industrijänstemän, arbetsledare, försäkringsmän, restaurangtjänstemannagrupper, bokhandelsmedhjälpare, järnhandelsbiträden och åtskilliga andra grupper handels- och kontorsanställda — blevo principavtalets regler beträffande indexlöner normerande.

När man närmade sig den tidpunkt, då revision av de per den 1 juli löpande kollektivavtalen blev aktuell, inställde sig problemet, hur avtalen under den nya avtalsperioden skulle konstrueras. Tendensen till kraftig stegring av levnadskostnadsindex ingav betänkligheter, och man ville å arbetsgivar-sidan icke i detta ovissa läge binda sig vid automatiska lönestegringar för en längre framtid, särskilt som man ansåg sig kunna räkna med att en revision av principavtalet mellan Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen kunde komma till stånd vid nästkommande årsskifte. Man fann vid behandlingen av avtalsfrågorna för Bolidenbolagets arbetsplatser en form för lösandet av dessa svårigheter, en form som därefter modifierad i olika avseenden kommit till användning vid många andra därefter aktuella avtalsrevisioner, exempelvis för de grafiska facken. Enligt denna form skulle avtalen träffas för en tid av ett år. Beträffande rörliga lönetillägg skulle principavtalets regler tillämpas, dock att om Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen överenskommo om ändrade regler för dyrtidstilläggen, dessa ändringar skulle bli gällande. Därest sådan överenskommelse icke kommit till stånd före 1940 års utgång, skulle det ankomma på arbetsgivaren att — om han i fortsättningen icke funne sig kunna tillämpa bestämmelserna om rörliga tillägg — före den 15 i första månaden av varje kalenderkvartal lämna besked därom till motparten. Skedde ej detta, vore arbetsgivaren bunden av bestämmelserna t. o. m. utgången av närmast följande kalenderkvartals första månad. Lämnades däremot dylikt besked, ägde arbetarparten uppsäga kollektivavtalets lönebestämmelser att utlöpa med utgången av den månad, då beskedet lämnades.

Anmärkas må slutligen, att avtalsförhandlingarna, som medfört tillämpning av systemet med indexreglerade löner över praktiskt taget hela arbetsmarknaden, genomgående förts i en fredlig anda. Endast ett par öppna konflikter av någon nämnvärd betydelse ha förekommit, och dessa ha varit begränsade till enskilda arbetsplatser.

16. Bostadsfrågan.

Åtgärder till främjande av bostadsförsörjningen.

Den statliga verksamhet till förmån för bostadsförsörjningen, vilken dels i arbetsmarknadspolitiskt, dels i bostadspolitiskt syfte bedrivits alltsedan år 1933, har i stort sett innefattat följande moment: Åtgärder för bostadsförbättring på landsbygden, syftande till en allmän kvalitativ upprustning av bostadsbeståndet; åtgärder för att i relativt snabb takt lösa lantarbetarnas speciella bostadsproblem genom stöd åt anskaffningen av fullgoda lönebostäder; åtgärder för bostadsanskaffningen genom subventionerade hyreslägenheter eller egna hem åt barnrika, mindre bemedlade familjer såväl i städerna som på landsbygden; åtgärder för bostadsproduktion i städer och stadsliknande samhällen, syftande till modernisering och därmed tillvaratagande av äldre bostäder samt till stöd åt strävanden att anskaffa smålägenheter till överkomligt pris; samt åtgärder för bostadsanskaffning i pensionärshem åt folkpensionärer och med dem jämställda.

I riksstaten för budgetåret 1939/40 voro för dessa ändamål upptagna anslag å tillhopa 19·7 milj. kronor, varav 5·9 milj. kronor såsom bidrag till verksamheten under femte huvudtiteln och resten till förstärkning av vissa hithörande lånefonder. Vid 1940 års lagtima riksdag fattades i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag i proposition nr 237 beslut om fullföljande av verksamheten i vidgad skala.

I socialministerns motivering för förslagen framhölls bl. a. följande. Verkningarna på arbetsmarknaden av byggnadsverksamhetens förklammning hade under de gångna månaderna av 1940 börjat göra sig gällande i en omfattning, som — trots vissa motverkande omständigheter — var ägnad att ingiva allvarliga bekymmer. Samtidigt kunde konstateras, att någon mera betydande bostadsreserv icke fanns, att äktenskapsfrekvensen och följaktligen bosättningen var relativt hög och att, även oavsett detta, efterfrågan på smålägenheter väntades stiga, varför också risk för bostadsbrist förelåg för framtiden. Stödåtgärder för bostadsbyggande i syfte att skapa tillgång till nya, icke alltför dyra bostäder vore därför sannolikt påkallade. Å andra sidan måste det anses angeläget, att eventuella åtgärder icke finge fördröja den nödvändiga överflyttningen av arbetskraft från byggnads-

verksamhet till andra, för tillfället mera angelägna arbetsområden, varjämte förutsättningarna för verksamheten med hänsyn till den allmänna ekonomiska och politiska utvecklingen syntes ovissa. Åtgärder till bostadsbyggandets stöd borde därför betraktas som en beredskap, vars ikraftträdande efter Kungl. Maj:ts bedömning borde göras beroende av situationens utveckling.

Riksdagens beslut i ämnet innebar, att för budgetåret 1940/41 till förbättring av bostadsförhållandena anvisades sammanlagt 41·15 milj. kronor, varav anslag under femte huvudtiteln till främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade, barnrika familjer, till bostadsbyggande på landsbygden och till inrättande av pensionärshem 6·15 milj. kronor samt såsom kapitalinvestering i statens utlåningsfonder och fonden för låneunderstöd 35 milj. kronor. Den betydande ökningen av fonderna gent emot föregående år kom huvudsakligen på lånefonden för bostadsförsörjning för mindre bemedlade, barnrika familjer, vilken ökades från 5·5 till 20 milj. kronor, och fonden för låneunderstöd till tertiärlån för viss bostadsbyggnadsverksamhet, vilken ökades från 750 000 till 10 milj. kronor.

Riksdagen antog vidare Kungl. Maj:ts förslag till ändrade grunder för bidrag och lån till främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade, barnrika familjer, innebärande bl. a. att verksamheten med anordnande av hyresbostäder under vissa omständigheter utsträcktes till den egentliga landsbygden. Slutligen bifölls i propositionen framförda förslag om ändringar i reglerna för tertiärlånegivningen, varigenom bl. a. räntesatsen för lånen sänktes från $4\frac{3}{4}$ till $4\frac{1}{2}$ procent, lånebeloppet ökades från 15 till 20 procent av fastighetsvärdet, modifikationer infördes beträffande amorteringstiden och långivningen utsträcktes att omfatta även enfamiljshus och gjordes tillgänglig också för landets tre största städer, vilka dittills varit uteslutna från rätten därtill.

Socialstyrelsens bränsleklausul.

På Kungl. Maj:ts uppdrag utarbetade och fastställde socialstyrelsen i april 1940 efter samråd med representanter för Sveriges fastighetsägareförbund och Hyresgästernas riksförbund samt under medverkan av chefen för byggnadsstyrelsens värmetekniska avdelning en klausul för beräkning av bränslekostnaderna för värme och varmvatten i hyrd bostadslägenhet för det fall, att ersättning härför inginge i hyran. Klausulen godkändes av de båda nämnda organisationerna och rekommenderades av dem till användning vid slutande av hyreskontrakt.

Uppdraget var föranlett av den abnorma prisutvecklingen på bränslemarknaden och de stora svårigheter, som därav uppstått vid en för bägge parter rättvis reglering av ersättningen för de ökade kostnaderna för hyreslägenheternas uppvärmning. Vid uppgörande av kontrakt för nästa hyresår hade detta spörsmål i brist på godkända beräkningsgrunder mången-

städes framkallat tvister mellan parterna. Behovet av generella anvisningar vid utmätandet av dessa kostnader hade därför gjort sig starkt gällande.

Vid klausulens utarbetande hade hänsyn tagits såväl till prisstegringen på skilda bränsleslag som till möjligheten av fortsatt ransonering enligt myndighets beslut av olika bostadsbränslen ävensom till eventuellt förbud mot eller inskränkning av bränsleanvändning för central varmvattenberedning. Med stöd av värmetekniskt utredningsmaterial hade bränsleförbrukningen uppskattats till vissa kvantiteter av olika bränsleslag per eldstad och år, varvid landet efter värmebehovet uppdelats i fyra zoner. På grundval av nämnda uppgifter samt prisnoteringarna för resp. bränsleslag i augusti 1939 kunde i varje särskilt fall erhållas ett mått på den del av den överenskomna hyran, som under ett normalt prisläge finge anses belöpa dels å hela värmekostnaden och dels å den särskilda kostnaden för varmvatten. Vid varje stegring av bränslepriset med 10 procent över augustipriset 1939 skulle den i hyran ingående ersättningen för uppvärmning — med avdrag vid varmvattenförbud av det mot varmvattenkostnaden svarande beloppet — höjas i motsvarande grad. Vid ransonering av bränslet skulle vid hyresårets utgång ske en reglering så att hyresgästen gottskreves en så stor del av det för värme och varmvatten sammanlagt beräknade beloppet jämte pristillägget, som motsvarade den genom ransoneringen inträdda procentuella minskningen av bränsletilldelningen för fastigheten. Härifrån skulle avdragas vad hyresgästen under hyresåret fått tillgodoräkna sig genom förbud mot varmvattenförsörjning jämte pristillägg.

---

17. Sjukvård och läkemedelsanskaffning.

I föregående redogörelse ha lämnats uppgifter angående det beredskapsarbete på den civila och militära sjukvårdens område, som pågått under år 1939 under ledning av medicinalstyrelsen och den av denna jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillsatta materielnämnden. Detta arbete har under år 1940 fullföljts efter de förut uppdragna riktlinjerna.

Ny fullständigad förteckning över civila sjukhus, som vid krig eller krigsfara skola fortsätta sin verksamhet med förändring i fråga om verksamhetens art och omfattning (beredskapssjukhus) fastställdes av Kungl. Maj:t efter medicinalstyrelsens förslag den 14 juni 1940. Det stora flertalet av landets lasarett och en hel del andra sjukvårdsinrättningar äro avsedda att ingå som kärna i dessa beredskapssjukhus, vilka fullständigas genom provisoriska lokaler av olika slag (skolor, m. m.). Planläggning har därjämte pågått för anordnande av hjälplatser för luftskyddets behov.

En av grundtankarna i den nya organisationen har varit att ej mer än nödvändigt rubba den under fredstid gällande ordningen. Direktionerna för lasaretten bli sålunda direktioner för beredskapssjukhusen och landstingen såsom huvudmän för lasarettsvården förbli huvudmän även sedan lasaretten utbyggt till beredskapssjukhus. I övre Norrland har vid sidan av beredskapssjukhusen i anledning av den förstärkta försvarsberedskapen upprättats s. k. reservsjukhus, fristående enkla förläggningar, liknande provisoriska epidemisjukhus, för vård av lätta medicinska fall, främst infektionsfall.

Arbeten ha fortgått för utformande av detaljföreskrifter beträffande den ifrågavarande beredskapsorganisationen, bl. a. angående ersättning åt landstingen, slutandet av kontrakt med olika huvudmän för reservlokalerna, anordnandet av lokaler för förvaring av materielen och den s. k. första ersättningsreserven m. m. Anvisningar ha vidare utfärdats beträffande luftskyddet vid sjukhus med tillgodogörande ej minst av de finska erfarenheterna. Mobiliseringsverket för sjukvårdspersonalen har fullständigats. Kurser ha hållits för värnpliktiga läkare i militärmedicinska ämnen och sanitetstaktik. För röntgenläkare ha anordnats specialkurser.

Anskaffningen av den för beredskapssjukhusens uppsättande erforderliga utrustningen har omhänderhaftas av medicinalstyrelsens materielnämnd. Upphandlingarna, vilka jämväl omfattat utrustning för arméns krigssjukhus

samt reservsjukhusen i Norrland ävensom viss utrustning för luftskyddets läkarambulanser och hjälpplatser, ha ägt rum i två etapper, varav den första omfattat tiden november 1939—januari 1940, den andra i huvudsak tiden februari—juni 1940. Därvid har etablerats ett intimt samarbete med olika industrier i landet. Utöver det anslag av 6·7 milj. kronor, som för utrustningen av beredskapssjukhusen anvisades av 1939 års urtima riksdag, har av 1940 års lagtima riksdag för samma ändamål anvisats ett anslag av ytterligare 10 milj. kronor.

Genom tid efter annan företagna inventeringar har materielnämnden förskaffat sig överblick över tillgången på läkemedel och viss annan sjukvårdsmateriel inom landet. Den sålunda vunna kännedomen har utnyttjats vid bl. a. förslag till komplettering av reservförrådsnämndens och droghandlarnas lager samt till underlag för yttranden över ansökningar om licens för import, transitering eller export av hithörande varuslag ävensom beträffande utlämnande av varor ur statens reservförråd. I samarbete med industrikommissionen har materielnämnden utrett och prövat frågor om upptagande av tillverkning av vissa läkemedel. På olika sätt har nämnden i övrigt bidragit att avhjälpa förefintliga brister i landets läkemedelstillgångar.

En kampanj igångsattes i maj under materielnämndens ledning för insamling och odling av medicinalväxter. Åt samlare och odlare ha meddelats råd och anvisningar för insamlingsarbetet och odlingen, varjämte nämnden givit anvisning på uppköpare.

Angående utfärdandet av en kungörelse med särskilda bestämmelser om *tjänsteplikt för medicinalpersonal* den 28 juni 1940 (nr 637), se sid. 207.

18. Priser och prisreglering.

Översikt av prisutvecklingen.

Omedelbart efter krigsutbrottet ägde en allmän stark prisstegring rum, framkallad av förhållanden, som stodo i samband med själva krigskrisen. En mera måttlig höjning av den allmänna prisnivån pågick sedan under hela hösten och fortsatte även under första kvartalet 1940, ehuru i avsaktat tempo. Under andra kvartalet var stegringen däremot tämligen obetydlig.

Utvecklingen belyses av kommerskollegii partiprisindex, som för månaderna augusti 1939—juni 1940 utvisade följande tal (basperiod år 1935):

Aug. 1939	111	Dec. 1939	132	April 1940	141
Sept. 1939	118	Jan. 1940	136	Maj 1940	142
Okt. 1939	124	Febr. 1940	138	Juni 1940	143
Nov. 1939	128	Mars 1940	140		

Den huvudsakligen pådrivande kraften vid den försiggångna generella prishöjningen har varit den starka stegringen i priserna å importvaror, vilken i sin ordning i väsentlig mån framkallats av de kraftigt ökade frakt- och försäkringskostnaderna. Uppenbarligen är det avmattningen i den fortgående importprisstegringen, vilken framför allt bidragit till att den allmänna prisnivån under första halvåret 1940 i den grad som skett stabiliserats. Härtill ha flera omständigheter medverkat, bland annat handelsavtalen med Tyskland, varigenom en väsentlig del av importen från detta land, däribland importen av så viktiga varor som kolbränsle, järn och soda, bundits vid en förhållandevis låg prisnivå. Exportpriserna höjdes under 1940 års första kvartal ej obetydligt, men även här mattades stegringen senare och förbyttes under maj och juni i samband med avstängningen av sjöförbindelserna västerut i nedgång.

Till jämförelse med generalindexen meddelas nedan de i kommerskollegii index ingående specialindexen för import- och exportvaror, samtliga omräknade med priserna i augusti 1939 satta = 100.

	Allmän partipris- index	Import- prisindex	Export- prisindex
December 1939.....	119	146	118
Januari 1940.....	123	151	123
Februari »	124	153	129
Mars »	126	158	133
April »	127	156	135
Maj »	128	155	134
Juni »	129	159	126

Huruledes prisutvecklingen gestaltat sig för skilda huvudgrupper av varor belyses i någon mån av följande likaledes på kommerskollegii partiprisindex grundade sammanställning (augusti 1939 = 100):

Partipriser å	Jan. 1940	Mars 1940	Juni 1940
Jordbruksförnödenheter.....	112	113	116
Industriförnödenheter.....	129	133	138
Bränsle och smörjmedel.....	182	215	154
Jordbruksprodukter.....	111	114	118
Industriprodukter.....	125	130	131

Den avsevärda nedgång, som framträder i fråga om bränsle och smörjmedel för juni månad, sammanhänger med att här beträffande stenkolk och koks endast räknats med priser å tyska varor.

Över huvud torde avsaktandet i prisstegringsrörelsen under 1940 års andra kvartal böra sättas i samband med de då framträdande depressionstendenserna inom näringslivet, ej minst inom byggnadsverksamheten och exportindustrien. Härmed måste nämligen ha följt en allmän minskning av köpkraften i landet, vilken ej synes ha uppvägts av den åt motsatt håll verkande starka statliga utgiftsökningen. Den varuknapphet, som avspärrningen från världsmarknaden sedan april månad varit ägnad att framkalla, hade ännu vid halvårsskiftet uppenbarligen ej gjort sig gällande med sådan styrka, att den förmått på avgörande sätt i stegrande riktning påverka prisutvecklingen på viktigare varuområden.

Anmärkningsvärt är, att priserna i detaljhandeln, vilka under krisens början i sin uppåtgående utveckling stannade ett gott stycke efter partipriserna, under här ifrågakarande period fortsatt att stiga i tämligen jämn takt. Häri genom har höjningen såväl för detaljpriserna som för levnadskostnaderna under andra kvartalet 1940 överträffat höjningen för partipriserna. Nedanstående siffror ange för särskilda perioder den procentuella stegring, som dels kommerskollegii partiprisindex, dels riksbankens konsumtionsprisindex, dels socialstyrelsens levnadskostnadsindex utvisa.

	Procentuell stegring		
	1939 sept./dec.	1939/40 dec./mars	1940 mars/juni
Partiprisindex.....	11·9	6·1	2·1
Konsumtionsprisindex.....	4·6	3·8	4·1
Levnadskostnadsindex.....	4·6	4·4	4·2

Här belysta förhållande får anses ge uttryck åt den eftersläpning, som regelmässigt kännetecknar priserna i detaljhandeln och levnadskostnaderna i förhållande till de rörligare partipriserna. Till en viss grad torde levnadskostnadernas fortsatta uppgång vid mera stillastående partipris jämväl få tillskrivas den omständigheten, att först under år 1940 en allmän höjning ägt rum av olika reglerade pris, taxor och avgifter, ehuru de varit en följd av tidigare höjning i kostnaderna.

Efterföljande tabell belyser ändringen i priserna å viktigare konsumtionsföremål dels under hösten 1939, dels under hela perioden från augusti 1939 till juni 1940 enligt riksbankens konsumtionsprisindex.

	Stegring i %	
	aug.—dec. 1939	aug. 1939— juni 1940
Födo- och njutningsämnen.....	5·9	15·0
Mjölk, smör, ost, margarin.....	1·5	3·4
Kött.....	1·7	9·1
Fläsk.....	1·2	7·2
Ägg, fisk.....	4·2	12·4
Potatis, mjöl, bröd m. m.....	3·9	12·6
Trädgårdsprodukter.....	—5·1	18·5
Specerier, kolonialvaror.....	12·5	23·2
Drycker, tobak m. m.....	15·6	27·7
Bränsle och lyse.....	15·7	45·5
Bostad.....	0·0	0·0
Beklädnad.....	9·1	22·4
Kläder.....	9·7	23·4
Skodon.....	5·7	16·8
Inventarier.....	7·2	12·6
Övriga utgifter.....	2·2	9·1
Generalindex.....	5·7	14·2

Prisstegringen för samtliga i indexen ingående poster uppgår sålunda för hela perioden från krigets början till 14·2 procent mot endast 5·7 procent för höstmånaderna. Mest framträdande är stegringen för bränsle och lyse med hela 45·5 procent. Anmärkningsvärt stor är också prisökningen för kläder. De jämförelsevis höga siffrorna för specerier och kolonialvaror samt drycker, tobak m. m. förklaras till väsentlig del genom de höjda konsumtionsskatterna å dithörande varor.

Prisreglerande åtgärder.

Den statliga övervakningen av priserna har från krisens början och fram till mitten av april handhåfts av prissakkunniga samt därefter av statens priskontrollnämnd, vilken då inrättades och efterträdde prissakkunniga. Principerna och metoderna för prisövervakningen ha under hela tiden varit i stort sett oförändrade. Arbetets övertagande av priskontrollnämnden innebär i huvudsak blott att detsamma kunde bedrivas med större intensitet tack vare de ökade resurser, som ställdes till förfogande. Av betydelse för effektiviteten i verksamheten har varit, att en organisation skapats för lokal prisövervakning. Särskilda prisombud ha tillsatts hos samtliga kristidsnämnder med uppdrag att till priskontrollnämnden rapportera anmärkningsvärda prishöjningar särskilt i fråga om detaljhandeln.

Åt ett mindre antal prisombud, representerande särskilt utvalda områden av landet, har uppdragits att en gång i månaden insända rapport om prisläget inom detaljhandeln för vissa livsförnödenheter och andra viktigare artiklar. Härigenom samt genom anlitan av olika statistiska källor har priskontrollnämnden erhållit möjlighet att bedöma tendenserna hos den allmänna prisutvecklingen och avgöra i vad mån de lokala prisskillnaderna kunnat anses skäligen.

I övrigt ha prisombuden anbefallts att noga följa prisutvecklingen inom sina resp. verksamhetsområden. Deras allmänna rapportering, som skall ske till vederbörande kristidsstyrelse, bör enligt den för dem utfärdade instruktionen i allmänhet endast gälla varor av vikt för landets försörjning, såsom viktigare livsmedel, husdjur, allmänt efterfrågade beklädnadsartiklar, tyger, skodon, husgeråd, vissa järnvaror etc. De hos ombuden anmälda prishöjningsfallen böra, innan de vidarebefordras till priskontrollnämnden, till sin riktighet kontrolleras av ombuden, som därvid jämväl böra undersöka hur prisläget ställt sig före och efter senaste prishöjning samt om denna gällt endast enstaka fall eller allmänt på orten. Vid sidan av dessa allmänna uppgifter har priskontrollnämnden avsett att anlita prisombuden för särskilda uppdrag i samband med prisövervakningen.

Priskontrollen har under första halvåret 1940 liksom under föregående höst till väsentlig del bestått i att genom frivilliga överenskommelser söka begränsa prishöjningarna å skilda varuslag till att motsvara inträffade, konstaterbara ökningsar av de rörliga kostnaderna. Utgångspunkten har härvid som regel varit pris- och kostnadsläget omedelbart före krigsutbrottet. De kostnadsökningar, som ansetts utgöra skälig anledning till höjning av varupriserna, ha i de flesta fall utgjorts av ökade priser för bränslen, råmaterial och halvfabrikat; senare ha även ökade arbets- och räntekostnader tagits i betraktande, däremot i allmänhet ej ökningsar i de fasta kostnaderna per varuenhet.

Prisbyråerna inom Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund och Sveriges köpmannaförbund ha fortsatt att stödja prissakkunniga resp.

priskontrollnämnden i den allmänna övervakningen. Genom fortlöpande granskning av från industriföretagen infordrade kostnadskalkyler har industriförbundets prisbyrå medverkat vid kontrollen av prissättningen inom industrien. Frivilliga överenskommelser om prissättningen antingen direkt med den statliga prismyndigheten eller med industriförbundets prisbyrå ha kommit att omfatta de viktigaste branscherna inom industrien. Inom branscher, där representativa sammanslutningar existera, ha prisöverenskommelserna i regel träffats genom dessa sammanslutningars förmedling. I många fall omfatta vederbörande sammanslutningar icke alla företag inom vederbörande bransch, liksom också fall förekomma, där organisationer helt saknas. Branscher finnas ock, som omfatta blott ett eller ett par företag. I sådana fall ha överenskommelser, där så lämpligen kunnat ske, ingåtts med de särskilda företagen. I övrigt torde mången gång vetenskapen om att en priskontroll förefinnes ha övat ett nyttigt inflytande till förhindrande av prisstegringar utöver vad som kunnat anses av förhållandena betingat.

På det industriella råvaruområdet har, som förut omförmäls, successivt den ena varugruppen efter den andra lagts under statsbeslag, vilket i regel medfört reglering ej blott av handel och förbrukning utan även av priserna. För åtskilliga andra råvaror och halvfabrikat, där tillgången varit eller kunnat befaras bliva knapp, har man nöjt sig med en viss allmän övervakning av förbrukningen, medan prisbildningen bestämts genom frivilliga avtal under kontroll av den statliga prismyndigheten.

Beträffande jordbrukets produkter ha priserna som förut i det väsentliga bestämts genom den allmänna jordbruksregleringen, vilken berörts ovan i kapitlet om jordbruket och livsmedelshushållningen. Fodermedlens priser ha fixerats genom avtalet med Foderintressentföreningen och priserna å konstgödsel genom den för denna varugrupp i samverkan med handeln och industrien på området genomförda regleringen. I fråga om kolbränslen samt bensin och andra mineraloljor ha handel och förbrukning och i samband därmed även priserna underkastats noggrann kontroll. Vad angår den prisreglering, som kommit till stånd beträffande ved, har den haft till syfte å ena sidan att motverka en spekulativt betonad prisuppskrivning, å andra sidan att stimulera till en ökad produktion för att sålunda onödiggöra statliga tvångsåtgärder för framskaffande av tillräckliga bränsleförråd. De normalpris för ved, som på framställning av statens vednämnd och statens priskontrollnämnd fastställts att gälla fr. o. m. den 1 juli 1940, utgöra det första fall, då en dylik prissättning bragts i tillämpning med stöd av prisregleringslagen den 8 december 1939.

19. Penningväsendet.

Valutareglering. Den livliga import, som ägde rum under hösten 1939 såväl för enskild räkning som för täckande av statliga behov utan att uppvägas av en motsvarande export, tärde starkt på landets tillgångar å utländska betalningsmedel. De av importen föranledda valutakraven ökades genom en av krigsförhållandena förorsakad vittgående omläggning av betalningsvillkoren till kontant- och förskottsbetalning. Härtill kom att utlänningar i viss omfattning togo hem i Sverige inestående medel samt jämväl att överflyttning till utlandet skedde av på svenska händer varande tillgångar. Särskild påfrestning på valutareserven vållades även genom hjälpaktionerna för Finland. Den av här nämnda omständigheter framkallade valutautströmningen fortsatte även under de första månaderna av 1940.

Förskjutningen i valutatillgångarna (riksbankens och privatbankernas tillsammans), sådana de redovisas i bankrapporterna, med omräkning av guldkassan till dagsvärde, framgår för tiden fram till slutet av februari 1940 av följande siffror:

	31 aug. 1939	30 dec. 1939	31 jan. 1940	29 febr. 1940
Riksbankens guldbehållning (dagsvärde).....	1 488	1 293	1 084	916
Fordran eller skuld på utlandet (netto)				
Riksbanken.....	+ 549	+ 301	+ 406	+ 485
Privatbankerna.....	— 12	+ 47	+ 67	+ 80
Summa guld och valutor	2 025	1 641	1 557	1 481

För att hämma utflödet av valutor började affärsbankerna redan i november tillämpa vissa restriktioner vid valutaförsäljningen. I december träffades överenskommelse mellan riksbanken och affärsbankerna att begränsa försäljningen av valutor för svensk räkning till inköp av varor, betalning av räntor och förfallna skulder till utlandet samt vissa andra nödvändiga likvider. I januari, sedan minimikurserna på börsen avskaffats, överenskommo borsmedlemmarna med riksbanken, att utlänningar skulle få sälja svenska värdepapper endast inom den ram, som riksbanken be-

stämde. Genom dessa åtgärder minskades valutautflödet, men någon fullständig kontroll vanns icke.

I detta läge ingingo riksbanksfullmäktige den 22 februari 1940 med hemställan att Kungl. Maj:t måtte, efter inhämtande av riksdagens samtycke, meddela förordnande om reglering av handeln med och dispositionen över utländska betalningsmedel, fordringar och värdepapper jämlikt valutalagen den 22 juni 1939. Till stöd för framställningen anförde bankofullmäktige, att det i det rådande läget vore nödvändigt, att landets tillgångar i guld och utländska valutor disponerades på sådant sätt, att de tillgodosåge de för folkhushållet viktigaste behoven. Med skrivelsen följde förslag till valutaförordning, innefattande efter föreliggande behov avpassade bestämmelser angående handeln med valutor. Skrivelsen föranledde proposition (nr 78) till riksdagen, som omedelbart antog densamma, varefter valutaförordningen utfärdades den 25 februari 1940 (nr 97) tillika med instruktion för det för regleringens handhavande upprättade valutakontoret (SFS nr 125). Av valutakontoret (riksbanken) utfärdades härjämte särskilda tillämpningsföreskrifter.

I huvudsak gick regleringen ut på följande. All handel med utländska betalningsmedel och fordringar mot vederlag i svenska kronor måste äga rum genom riksbanken. Riksbanken bemyndigade dock de tjugutvå största affärsbankerna att såsom valutabanker biträda vid omhänderhavandet av valutahandeln. Dessutom bemyndigade riksbanken postverket, affärsbankerna — således även andra än valutabankerna — samt vissa resebyråer att idka handel med resevalutor. In- och utförsel utan riksbankens tillstånd förbjöds av svenska betalningsmedel, svenska fordringsbevis och svenska och utländska värdepapper; utförsel förbjöds därjämte av utländska betalningsmedel och fordringsbevis. Med utförsel likställdes överlåtelse till i utlandet bosatt person. Förutsättning för inköp av utländska valutor skulle enligt de av riksbanken meddelade bestämmelserna vara, att köpare vore bosatt i landet samt att det kunde på tillförlitligt sätt styrkas, att valuta-behovet avsåge likvid i efterskott eller tidigast samtidigt med fullgörandet av motprestationen. Valutatilldelning skulle lämnas efter prövning av valutabankerna för att betala bl. a. importerade varor, tjänster, frakter, försäkringar, ränta och amortering å gäld m. m. Resevaluta kunde erhållas till högst 100 kronor per dag för utlandsvistelsen och högst 3 000 kronor på en gång.

Genom en särskild kungörelse (1940 nr 126) ålades säljare av utländska betalningsmedel och utländska fordringar att av köparen uttaga en särskild avgift med 1 promille av vederlagets belopp, dock högst 50 öre. Avgift skulle ej utgå om vederlaget utginge i annat myntslag än svenskt, ej heller om dess belopp understeg 50 kronor.

Valutaförordningen berättigade riksbanken jämväl att rekvirera utländska betalningsmedel och utländska banktillgodohavanden, genom en senare

författningsändring (1940 nr 348) även utländska värdepapper. Denna möjlighet skulle riksbanken dock icke utnyttja med mindre särskilt medgivande därtill lämnades av Kungl. Maj:t.

För att möjliggöra kontroll av valutahandeln föreskrevs genom kungörelse den 15 mars 1940 (nr 167) skyldighet att i vissa fall avgiva deklARATION angående införsel och utförsel av varor. I förenämnda proposition angavs, att avsikten med valutaregleringen icke var att densamma skulle användas för att reglera utrikeshandeln. Emellertid undergick valutaregleringen en skärpning efter händelserna den 9 april, i det att valutatilldelning efter den tiden skedde först efter prövning av importbehovet. Å andra sidan genomfördes vissa lättnader, bl. a. därigenom att utlänningars a vistatillgodohavanden, som inestodo i svenska banker den 25 februari, i viss utsträckning frigåvos.

De tillämpade restriktionerna för valutahandeln bidrogo till att den tidigare utströmningen av guld och valutor i väsentlig mån avstannade. Dock medverkade härtill senare även den av avspärrningen framtvingna inskränkningen i importen. Vid juni månads utgång uppgick värdet av riksbankens guldbehållning till 834 milj. kronor, medan riksbankens och privatbankernas valutabehållningar redovisades till resp. 437 och 94 milj. kronor. Guld- och valutareserven hade alltså sedan slutet av februari nedgått från 1 481 till 1 365 eller med sammanlagt 116 milj. kronor mot 544 milj. kronor under månaderna september—februari.

Kreditmarknaden kännetecknades av fortsatt åtstramning. Sålunda inträdde en successiv höjning av ränteläget. Efter den i december genomförda allmänna räntestegringen höjde sparbankerna från och med den 1 april ytterligare inlåningsräntan från 3 till $3\frac{1}{2}$ %. Affärsbankerna följde efter och höjde från och med den 8 maj räntan för depositions- och kapitalräkningarna från $2\frac{1}{2}$ till 3 %, medan de korta inlåningsräntorna förblevo oförändrade. Riksbanken borttog returdiskontot den 19 mars och höjde den 17 maj det officiella diskontot från 3 till $3\frac{1}{2}$ %. Den effektiva räntan å obligationer, som under hösten 1939 steg kraftigt, gick under första halvåret 1940 ytterligare uppåt. Den av riksgäldskontoret beräknade medelräntan å fasta statsräntelån, vilken under förra delen av 1939 höll sig omkring $2\frac{1}{2}$ % och vid årsskiftet 1939/40 stod vid 4 %, uppgick sålunda för maj 1940 till $4\cdot33$ %. Därefter inträdde en viss nedgång.

Sedelcirkulationen fortsatte från årsskiftet att stiga, nämligen från 1 356 milj. kronor i medeltal under december till 1 427 milj. kronor under april. Då motsvarande siffra för april 1939 var 994 milj. kronor, förelåg alltså i jämförelse därmed en uppgång på över 40 procent. Efter sistnämnda tidpunkt avstannade ökningen av sedelmängden. Vidare framträdde en återgång för såväl riksbankens som affärsbankernas utlåning, vilken får sättas i samband med en begynnande avveckling av föreliggande stora varulager.

Nya grunder ha bestämts för *riksbankens sedelutgivning* med stöd av den

fullmaktslag beträffande riksbanken, som utfärdades den 22 december 1939. Den härom utfärdade kungörelsen den 31 januari 1940 (nr 54) innehöll blott, att vad i riksbankslagen stadgas angående den metalliska kassan, nämligen att som sådan skall beräknas dels allt riksbanken tillhörigt inom landet befintligt myntat och omyntat guld, dels ock riksbankens i utlandet placerade eller under transport varande guld intill 15 procent av hela metalliska kassan, tills vidare försatts ur kraft. Som metallisk kassa skulle i stället räknas allt riksbanken tillhörigt myntat och omyntat guld. Samtidigt beslöts, att guldets vid sedelutgivningsrättens beräkning skulle upptagas till dagsvärdet i stället för som förut till nominellt parivärde. Den ifrågavarande ändringen vidtogs, enär under rådande förhållanden mera elastiska bestämmelser visat sig nödvändiga för att giva riksbanken större rörelsefrihet i fråga om guldöverflyttningar till utlandet och därmed möjlighet att i ökad utsträckning använda en del av guldets för varuinköp utomlands utan att detta behöver påverka sedelutgivningsrätten.

Frågan om *riktlinjerna för Sveriges penningpolitik* upptogs av riksbanksfullmäktige till behandling i framställning den 7 mars 1940 om fortsatt befrielse från skyldigheten att inlösa riksbankens sedlar med guld. Fullmäktige erinrade härvid, att det penningpolitiska program, som fastställdes av statsmakterna år 1932 och underkastades vissa modifikationer åren 1933 och 1937, uppställde en viss stabilitet i prisnivån såsom det i första hand eftersträfvansvärda målet. I ett läge, då en mera avsevärd prisstegring hotade att inträffa, borde sålunda riksbankens politik såväl som den ekonomiska politiken överhuvud inriktas på att hålla prisstegringen tillbaka och att i varje fall förhindra en inflationistisk prisutveckling. I proposition till 1939 års lagtima riksdag anförde finansministern bland annat, att om krig eller krigsfara skulle inträda vissa modifikationer i den svenska valutapolitiken otvivelaktigt skulle bliva erforderliga. Ett sådant läge hade nu inträffat. En omprövning av det penningpolitiska programmet vore därför enligt fullmäktiges mening erforderlig.

Det tidigare angivna huvudmålet för penningpolitiken, nämligen strävandet efter största möjliga stabilitet i prisnivån, borde kvarstå orubbat. I det rådande läget borde emellertid dessutom uppställas det kravet på penningpolitiken, att den utformades med tanke på nödvändigheten att skydda landets valutaserver. Ett dylikt skydd innebure, dels att tillströmningen av valutor borde i största möjliga utsträckning stimuleras, dels att såväl den existerande valutaservern som de valutor, vilka i framtiden ställdes till landets förfogande, reserverades för de ur hela folkhushållets synpunkt viktigaste behoven. De sålunda angivna målen finge anses sammanfalla med den allmänna ekonomiska politikens målsättning. De medel av penningpolitisk natur, som stode till förfogande, vore emellertid icke tillräckliga för uppnående av ifrågavarande mål. Härför krävdes åtgärder med betydligt mera omfattande verkningar. Vad anginge valutasituationen

vore enligt fullmäktiges åsikt den redan genomförda valutaregleringen ingalunda tillfyllest. Fullmäktige utvecklade härefter särskilt betydelsen i penningpolitiskt hänseende av en begränsning av den allmänna förbrukningen av importvaror och överhuvud av en allmän konsumtionsbegränsning samt åtgärder för ökning i möjligaste mån av export och produktion.

I proposition i ämnet nr 241 anslöt sig finansministern till uppfattningen, att en sådan utvidgning av problemställningen som bankofullmäktige påkallat vore nödvändig, om man ville se de penningpolitiska frågorna i deras riktiga sammanhang. Det grundläggande kravet på samhällsekonomin vore under rådande förhållanden — även ur rent penningpolitisk synpunkt — att landets produktionskrafter utnyttjades så fullständigt och ekonomiskt som förhållandena tillåte. Härför krävdes otvivelaktigt inom vissa områden en ökad arbetsinsats, inom andra en omflyttning av produktiva resurser från en användning till annan. Då det finge anses uteslutet att genom utökningar i produktionen återställa den till följd av kriget rubbade balansen på marknaden, hade uppmärksamheten helt naturligt också inriktat sig på frågan om de medel, varöver man förfogade för att åstadkomma en minskning av varuefterfrågan. Jämsides med en för detta ändamål skärpt beskattning borde ställas en frivillig eller tvångsvis genomförd upplåning av nya sparmedel samt en direkt kvantitativ reglering av varuförbrukningen. Nödvändigheten av besparingar gällde givetvis staten lika väl som de enskilda och konsumtionen lika väl som anläggningsverksamheten.

I likhet med bankofullmäktige ansåg finansministern riktigt att fasthålla vid strävan efter största möjliga stabilitet i penningvärdet. Han utgick då från att detta program även under rådande förhållanden bättre svarade mot medborgarnas allmänna intresse än någon annan riktlinje, som syntes erbjuda sig för vår penningpolitik. Programmet innebure icke någon stel bindning vid en viss prisnivå. I det förhandenvarande läget motiverade det icke försök att motväga importprisstegringarna genom en nedpressning av andra priser men väl däremot ansträngningar för att förhindra en allmän prisstegring utöver vad det försämrade försörjningsläget finge anses påkalla.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande i ärendet (nr 33) anslöt sig bankoutskottet principiellt till de i propositionen framförda synpunkterna. Utskottet framhöll särskilt, att det i betraktande av de genom försvarsberedskapen starkt stegrade statsutgifterna borde under alla omständigheter så vitt möjligt undvikas, att allmänna köpkraften i landet ökades genom direkt stegring av löner eller ansvällning av andra inkomster. En stark köpkraftsökning kunde nämligen knappast undgå att medföra prisstegring eller varubrist. Till förhindrande av en dylik utveckling vore det, såsom i propositionen berörts, nödvändigt att i stor utsträckning överflytta köpkraft från enskilda till staten. Lika viktigt som att enskilda begränsade

sin konsumtion vore emellertid att staten och andra offentliga organ inskränkte sina ordinarie utgifter. Alla möjligheter till besparingar härutinnan borde därför tillvaratagas; detta gällde även redan beslutade utgifter.

I föregående redogörelse meddelades, att på *fondbörsen* fr. o. m. den 1 september 1939 infördes minimikurser för att förhindra panikartade försäljningar. Minimikurserna avskaffades den 2 januari 1940. Farhågor, som hystes för att anhopade säljorder skulle leda till avsevärda kursfall, besannades icke. Börsen fick efter kursställningens frigivande ett lugnt förlopp, och kursfallen blevo av jämförelsevis måttlig omfattning. Härtill bidrog, att börsmedlemmarna beslutat att i avvaktan på en överenskommelse angående förfaringssättet vid försäljningar från utlandet av svenska värdepapper icke utföra säljorder för utländska kunders räkning.

Fr. o. m. den 15 januari mottogo börsmedlemmarna enligt ny överenskommelse åter försäljningsorder från utlandet. Varje dag fastställdes det maximibelopp, till vilket dylika order finge utföras. Efter den 9 april ha emellertid försäljningsuppdrag från utlandet ej längre mottagits.

20. Statsfinanserna.

Statsregleringen för budgetåret 1939/40.

I anledning av propositioner till 1940 års lagtima riksdag nr 3 och 38 beslöt riksdagen (enligt skrivelse den 20 april nr 168), att den förskottsstat för försvarsväsendet m. m., vilken faststälts av Kungl. Maj:t den 26 augusti 1939 med stöd av vid 1939 års lagtima riksdag erhållen finansfullmakt och vilken av samma års urtima riksdag i viss utökad omfattning förlänats fortsatt giltighet, skulle under det löpande budgetåret, i betraktande av det ovissa tidsläget, alltfört gälla även under tid, då riksdagen var samlad. Samtidigt höjdes förskottsstatens totalbelopp från 380 till 685 milj. kronor varjämte Kungl. Maj:t tillerkändes rätt att utan förnyad prövning av anslagsfrågan från riksdagens sida överskrida de under fjärde huvudtiteln till sammanlagt belopp av 630 milj. kronor upptagna förskottsanslagen, dock under villkor att till statsutskottet successivt och så snabbt som förhållandena medgäve redovisades såväl fattade dispositionsbeslut som den fortskridande faktiska anslagsbelastningen. I anledning av proposition nr 201 bemyndigade 1940 års lagtima riksdag tillika Kungl. Maj:t att överskrida de under sjunde huvudtiteln uppförda anslagsbeloppen för förstärkning av den civila administrationen m. m. och för engångsanskaffning av materiel för civilbefolkningens skydd m. m. (skrivelse nr 276). Dessa olika bemyndiganden att överskrida vissa anslag avsågo endast budgetåret 1939/40 och rubbade alltså icke de i princip gällande begränsningarna i dispositionsrätten till anslag å förskottsstat.

Den av 1939 års lagtima riksdag fastställda riksstaten slutade vad driftbudgeten angår på en summa av 1 465 milj. kronor. Härtill lades enligt beslut av urtima riksdagen en tilläggsstat I, slutande på 258 milj. kronor. Kapitalbudgeten, vilken enligt riksstaten upptog en summa av 296 milj. kronor, utökades genom tilläggsstat I med 153 milj. kronor.

Denna tilläggsstat I betecknade icke ett slutligt ordnande av statsregleringen för budgetåret 1939/40 utan förutsatte kompletterande beslut av riksdagen, avseende främst vissa ytterligare anslag för reglering av de med stöd av förskottsstaten verkställda utbetalningarna. Härjämte erfordrades under budgetåret dels anslag för uppkommande nya behov, dels nya inkomstitlar m. m. Vid början av 1940 års lagtima riksdag framlades fördenskull i propo-

sition nr 2 förslag till utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1939/40. Ej heller denna proposition innehöll något förslag till avslutad stat utan blott en i anslutning till riksstaten upprättad sammanställning av de nya utgifter, för vilka medel äskades eller beräknades. Under riksdagens lopp framlades förslag om nya tilläggsanslag utöver de i nämnda proposition upptagna. Slutligen sammanfattades i proposition nr 293 samtliga till tilläggsstat II hänförliga anslagskrav för det löpande budgetåret. I denna sammanfattning upptogos anslag å driftbudgeten till ett belopp av 1 044, varav för slutlig reglering av försvarsutgifterna 670 milj. kronor, samt anslag till kapitalinvesteringar (kapitalbudgeten) till ett belopp av 76 milj. kronor.

Emot samtliga de å riksstaten jämte tilläggsstaterna upptagna utgifterna svarade inkomster å driftbudgeten till ett belopp av 1 763 milj. kronor.

Rörande tilläggsstat II fattade riksdagen beslut i enlighet med förenämnda proposition nr 293 (riksdagens skrivelse nr 451). Hela statsregleringen för budgetåret 1939/40 fick genom detta beslut följande omfattning:

	Driftbudgeten milj. kr.	Kapitalbudgeten milj. kr.
Utgifter:		
Riksstaten.....	1 465	296
Tilläggsstat I.....	258	153
Tilläggsstat II.....	1 044	76
Summa	2 767	525
Inkomster.....	1 763	525

I enlighet härmed skulle alltså statsregleringen för budgetåret 1939/40 sluta med ett underskott på i runt tal en miljard kronor. Emellertid beräknades inkomsterna utfalla med ett icke oväsentligt överskott. Härjämte redovisades i budgetutjämningsfonden en behållning å 165 miljoner kronor. Även med hänsyn tagen till nämnda överskott och fondbehållning fann sig riksdagen dock böra räkna med att budgetutjämningsfonden vid budgetårets slut komme att utvisa en brist av cirka 750 milj. kronor.

Utgiftsanslagen å tilläggsstat II avsågo givetvis till alldeles övervägande del kostnader för försvaret. Anslag funnos dock även, vilka sammanhänge med krisförhållandena på folkhushållningsområdet. Sålunda märkas här anslag till krisförvaltningen (kommissioner och nämnder) till sammanlagt omkring 3 milj. kronor. Därjämte upptogos å driftbudgeten bl. a. följande, i denna redogörelse förut omnämnda anslag, vilka avsågo åtgärder av betydelse ur krissympunkt:

Prisreglerande åtgärder på jordbrukets område	50	milj. kr.
Allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder ..	20	» »
Inköp av gengasaggregat	3	» »

Å kapitalbudgeten upptogs bl. a. 20 milj. kronor för lagring av jordbruksprodukter.

Ett särskilt intresse erbjuder det i ovanstående förteckning upptagna förslagsanslaget till allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder. Å detta anslag, vilket utgjorde täckningsanslag för ett å förskottsstaten uppfört anslag till motsvarande belopp, var avsett att i första hand avföras utgifter för vissa åtgärder för reglering av prisbildningen på stenkol och koks m. m. Därjämte skulle av anslaget utgå ersättningar för rekvisitioner enligt allmänna förfogandelagen, i den mån dessa avsåge förfoganden för civila ändamål, samt slutligen ersättning till importörer för krigsförsäkringskostnader i enlighet med de i propositionen nr 53 till 1939 års urtima riksdag föreslagna principerna angående överföring på staten av vissa krigsrisker vid import.

I proposition till 1940 års lagtima riksdag nr 297 meddelades en redogörelse för de med hjälp av ifrågavarande anslag finansierade regleringsåtgärderna intill utgången av mars 1940. Av denna redogörelse framgick, att intill nämnda tidpunkt kolhandlarnas ersättningsanspråk enligt kolregleringen kunde beräknas uppgå till 22·5 milj. kronor, varav dock vid periodens slut utbetalats endast 15·3 milj. kronor. Ersättningar för rekvisitioner enligt allmänna förfogandelagen hade förekommit framför allt under den första krigsmånaden och därvid avsett förfoganden för att anskaffa tankfartyg för införsel av brännolja till landet och sedermera för att bereda lagringsutrymmen för sådana oljor. Vidare hade rekvirerats vissa till svensk hamn inkomna oljelaster. De för rekvisitionerna utgående ersättningarna uppgingo vid utgången av mars 1940, bortsett från de i anspråk tagna bensinlasterna, till c:a 2·2 milj. kronor. Utbetalning av ersättning till importörer för krigsförsäkringskostnader hade förekommit blott beträffande import av råfosfat och därvid uppgått till 340 000 kronor.

Enligt den sedermera framlagda budgetredovisningen har underskottet på statsregleringen för 1939/40 stannat vid 924·4 milj. kronor. Budgetutjämningsfonden utvisade enligt räkenskapen vid budgetårets utgång en brist på 759·5 milj. kronor.

Statsregleringen för budgetåret 1940/41.

Det i statsverkspropositionen till 1940 års riksdag framlagda förslaget till riksstat för budgetåret 1940/41 upptog å driftbudgeten utgifter till ett sammanlagt belopp av 1 457 milj. kronor. Inkomsterna beräknades till 1 692 milj. kronor. Här framträder sålunda ett överskott av inkomster över utgifter på 235 milj. kronor. Detta överskott betecknades emellertid såsom avsett att balanseras i avvaktan på slutlig reglering av riksstaten. Å kapitalbudgeten upptogos utgifter och inkomster med 307 milj. kronor.

Under riksdagens lopp blev riksstatförslaget genom en serie beslut i olika hänseenden modifierat. Sammanfattande förslag angående statsreg-

leringen för budgetåret 1940/41 framlades av Kungl. Maj:t i proposition nr 293. Beslut i huvudsaklig överensstämmelse med propositionen fattades av riksdagen jämlikt skrivelse nr 452. I den härmed fastställda riksstaten upptogos utgifterna till avsevärt förhöjda belopp. Driftbudgeten angav sålunda en utgiftssumma på 1 723 milj. kronor mot 1 457 enligt det ursprungliga riksstatförslaget. Utgifterna å kapitalbudgeten upptogos till 413 milj. kronor mot 307 enligt det första förslaget. Den väsentliga delen av utgiftsökningen föll på försvarshuvudtiteln. För jordbrukets huvudtitel märkes särskilt en ökning av anslaget till prisreglerande åtgärder på jordbruksområdet, varvid detta bragts upp till 120 milj. kronor. För krisförvaltningen upptogos utgifter om sammanlagt c:a 10·5 milj. kronor.

I statsverkspropositionen beräknades inkomsterna å driftbudgeten, som ovan nämnts, till sammanlagt 1 692 milj. kronor. Till följd av omräkningar av vissa inkomstposter samt beslut dels angående upptagande jämväl under budgetåret 1940/41 av en särskild värnskatt, dels angående ändrade grunder för vissa andra skatter (se nedan) bragtes den beräknade inkomstsumman upp till 1 862 milj. kronor.

Den av riksdagen genom skrivelse nr 452 fastställda riksstaten för 1940/41 slutade i enlighet med det ovan anförda på följande belopp:

Driftbudgeten:

Utgifter	1 723	milj. kronor
Inkomster	1 862	» »

Kapitalbudgeten:

Utgifter (kapitalinvesteringar) ..	413	» »
------------------------------------	-----	-----

Förut har omförmäls, att statsregleringen för budgetåret 1939/40 utföll med ett underskott på i runt tal 925 milj. kronor. Även för budgetåret 1940/41 motsågs ett betydande underskott framför allt av det skälet, att riksstaten icke omfattade anslag till täckning av merkostnader för försvarsberedskapen vid fortsatt stormaktskrig. Belopp för detta ändamål uppfördes å den s. k. beredskapsstaten för försvarsväsendet. Rörande sådan beredskapsstat framlade Kungl. Maj:t i proposition nr 295 förslag, slutande på en summa av 1 205 milj. kronor, varav 1 185 å driftbudgeten. Förslaget godkändes av riksdagen (skrivelse nr 442), varvid tillika bemyndigande gavs för Kungl. Maj:t att omedelbart fastställa ifrågavarande nya beredskapsstat eller del därav att lända till efterrättelse såsom förskottsstat fr. o. m. ingången av det nya budgetåret samt att ställa därå uppförda anslag till vederbörande myndigheters förfogande.

Allmän beredskapsstat för budgetåret 1940/41.

Genom särskilda finansfullmakter ställde 1938 och 1939 års riksdagar medel till Kungl. Maj:ts förfogande för finansiering av vissa åtgärder att vidtagas i händelse av en väsentlig försämring av konjunkturläget inom

landet eller inom vissa näringsområden. Fullmakterna voro utformade såsom beredskapsstater, genom vilka riksstaten kompletterades med vissa villkorliga medelsanvisningar. Till finansieringen av medelsdispositioner, som verkställdes med stöd av fullmakterna, förbehöll sig riksdagen att i efterhand taga ställning. För ifrågavarande slag av beredskapsstat infördes beteckningen allmän beredskapsstat.

Den av 1939 års lagtima riksdag godkända allmänna beredskapsstaten omfattade en driftbudget med en total utgiftssumma av 210 milj. kronor och en kapitalbudget med kapitalinvesteringar till ett sammanlagt belopp av 115 milj. kronor.

I proposition till 1940 års lagtima riksdag nr 282 anförde finansministern, att man i det rådande läget kunde hysa tvekan om behovet av en allmän beredskapsstat för budgetåret 1940/41. Det funnes icke anledning att räkna med en sådan allmän försämring av konjunkturläget, som borde mötas genom att staten satte i gång med ett investeringsprogram i köpkraftsstödjande syfte. Man måste emellertid räkna med möjligheten, att de rubbningar i vårt näringsliv, som vore en följd av det avspärrade läget och omläggningen efter krigshushållningens krav, kunde medföra en arbetslöshet, som icke i sin helhet vore möjlig att avveckla genom en överföring av arbetskraften till verksamhet på andra fält.

Riksdagen beslöt i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag att giva den för det löpande budgetåret godkända allmänna beredskapsstaten förlängd giltighet under budgetåret 1940/41 (skrivelse nr 435). Riksdagen fann sig därvid böra understryka finansministerns i propositionen gjorda uttalande, att ett anlåtande av denna beredskapsstat allenast borde ske, sedan övriga möjligheter att använda arbetskrafter uttömts, samt då föregås av en omprövning av angelägenhetsgraden hos de ifrågasatta företagen och en undersökning av möjligheten att utan skada för andra intressen taga i anspråk erforderlig materiel.

Skattelagstiftning.

Den utomordentligt starka statliga utgiftsbelastning, varmed man för budgetåret 1940/41 hade att räkna, gjorde det nödvändigt att åstadkomma en ytterligare kraftig skärpning av gällande beskattningsnormer, om än det från början måste framstå som ej blott ur ekonomisk och social synpunkt olämpligt utan som helt ogenomförbart att skattevägen uttaga mer än en del av det för budgetens balansering erforderliga beloppet.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande uppdrog finansministern i januari 1940 åt särskilda sakkunniga att inom finansdepartementet biträda med utredning av frågan om avvägningen av den direkta statsbeskattningen för budgetåret 1940/41. De sakkunniga kommo till den uppfattningen, att den av det statsfinansiella läget nödvändiggjorda ökade beskattningen borde, liksom fallet varit under löpande budgetår, taga formen av

en särskild *värns katt*. I fråga om den ordinarie statsbeskattningen utgingo de sakkunniga ifrån att för budgetåret 1940/41 den i inkomst- och förmögenhetsskatten ingående botten skatten skulle uttagas med 120 procent samt föreslogo, att hela merbeskattningen därutöver skulle föras till värns katten. De sakkunniga ansågo starka skäl tala för att låta det särskilda bidrag, som förmögenheterna syntes böra lämna till täckning av krisperiodens utgifter, få karaktären av ett engångsoffer. Härav ansågs följa, att en värns katt på förmögenheterna borde uttagas först senare. Den av de sakkunniga förordade värns katten å inkomsterna borde i princip baseras på det vid taxeringen till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt framkomna beskattningsbara beloppet. För de sakkunniga framstod det emellertid såsom i viss mån oegentligt, att många medborgare, som på grund av de skattefria avdragen icke betalade någon stats skatt, ej alls fått genom direkt beskattning deltaga i de genom krisen uppkomna bördorna. De föreslogo därför, att även de fysiska personer, som vid taxeringen till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt ej uppnådde beskattningsbart belopp men likväl hade ett taxerat belopp av minst 1 000 kronor, skulle erlægga värns katt. Skattskyldigheten borde dock av praktiska skäl begränsas till att avse dem, som vore skyldiga att erlægga pensionsavgift enligt lagen om folkpensionering och vilka på grund härav funnes upptagna i inkomstlängden.

Finansministern anslöt sig till den av de sakkunniga föreslagna utformningen av värns katten ävensom till deras motivering för uppskov med uttagande av värns katt å förmögenheterna. Den av Kungl. Maj:t framlagda propositionen i värns kattefrågan (nr 185) godkändes av riksdagen och förordning i ämnet utfärdades den 31 maj 1940 (nr 402).

Enligt förordningen skulle värns katten utgå med fem kronor för fysiska personer, för vilka vid taxering år 1940 till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt icke faststälts något beskattningsbart belopp, men vilka hade ett taxerat belopp å minst 1 000 kronor och vore skyldiga att erlægga pensionsavgift. För övriga skattskyldiga personer, oskifta dödsbon och familjestiftelser skulle värns katten utgå efter en skiktskala. För det lägsta skiktet av denna skala eller t. o. m. 3 000 kronor beskattningsbart belopp skulle värns katten utgöra 5 procent av detta belopp, dock lägst 5 kronor, och i det högsta skiktet skulle skatten för den del av det beskattningsbara beloppet som överstege 200 000 kronor utgöra 23 procent. Svenska aktiebolag, svenska ekonomiska föreningar och därmed likställda juridiska personer skulle utgöra värns katt med 10 procent, övriga skattskyldiga — ideella föreningar m. fl. — med 5 procent av det beskattningsbara beloppet. Enligt kungörelse den 14 juni 1940 (nr 499) skulle å landet samt stad, där magistrat ej finnes, uppbörd av värns katt äga rum under tiden 3—10 mars 1941 och i annan stad under tiden 1—15 februari 1941.

Den starka förskjutning i ogynnsam riktning, som det statsfinansiella läget undergick efter värns katteförslagets framläggande, ändrade de förut-

sättningar med avseende på inkomstbehovet, under vilka detta utarbetats. För de ytterligare skattetillskott, som påkrävdes, syntes en höjning av uttagningsprocenten för den i den *allmänna inkomst- och förmögenhetsskatten* ingående rörliga bottenkatten utgöra den lämpligaste utvägen. På Kungl. Maj:ts förslag (proposition nr 293) beslöt riksdagen en uttagning för år 1940 av 150 procent (mot förut 120) för enskilda skattskyldiga m. fl. och 200 procent (mot förut 130) för aktiebolag och därmed i skattehänseende likställda juridiska personer (förordning den 21 juni 1940 nr 537).

Den *särskilda förmögenhetsskatten* lämnades av riksdagen enligt Kungl. Maj:ts förslag (proposition nr 186) orubbad. Dock genomfördes däri en viss lättnad för de fall, då förmögenheten lämnat ringa eller alls ingen avkastning, genom ändring av den s. k. reduktionsregeln. Enligt förordning den 26 april 1940 (nr 257) bestämdes sålunda, att minimigränsen för den beskattningsbara förmögenheten skulle nedsättas från förutvarande 40 till 25 procent av den skattepliktiga förmögenheten.

Höjning har däremot vidtagits beträffande *utskiftningsskatten*, vilken skatt jämlikt förordningen den 27 juni 1927 (nr 321) skall erläggas av aktiebolag, som i samband med nedsättning av aktiekapital eller vid bolagets upplösning utskiftar tillgångar, och därvid utgår å utskiftat belopp, i den mån detta icke är att anse som återbäring av tillskjutet belopp. Genom förordning den 21 juni 1940 (nr 545) har utskiftningsskatten stegrats från 12 till 30 kronor för varje fullt hundratal av det beskattningsbara beloppet.

För dödsbo ha, till undanröjande av alltför obilliga konsekvenser av den skärpta beskattningen, genom vissa författningar (1940 nr 137—142) medgivits större möjligheter än förut att i ömmande fall erhålla skattebefrielse eller skattelindring. Det gäller såväl kommunal inkomstskatt som statlig inkomst- och förmögenhetsskatt, särskild skatt å förmögenhet, värnsskatt och vägskatt.

Vad beträffar den *indirekta beskattningen* ha vid 1940 års lagtima riksdag beslut fattats dels angående omläggning av nöjesskatten, dels angående höjning av tobaksskatten och tillägsskatterna å motorbränsle.

Ändrade grunder för *nöjesskatten* fastställdes av riksdagen i enlighet med proposition nr 271. Förordning i ämnet utfärdades den 14 juni 1940 (nr 478) jämte tillämpningsföreskrifter (nr 481). Genom nämnda förordning, vilken trätt i kraft den 1 juli 1940, har införts en enhetlig, obligatorisk nöjesskatt. Denna skall uppbäras av kommunerna, vilka äro skyldiga att till staten inleverera hälften av influtna skattebelopp. Skatten upptages i form av skatt på biljett eller annat bevis, som berättigar till deltagande i nöjeställning. Den skall beräknas efter viss procent av bruttopriset för varje biljett, inberäknat skatten. De skattepliktiga nöjena fördelas på tre taxor, varav den lägsta är proportionell och uppgår till 15 procent av biljettpriset, de båda övriga progressiva, varvid högsta taxesatsen är 20 procent av biljettpris upp till 50 öre plus 30 procent av återstoden.

Tobaksskatten har enligt förordning den 31 maj 1940 (nr 395) undergått en skärpning därigenom att från och med nämnda dag de gällande procent-satserna för värdeskatten å alla slags tobaksvaror höjts med 4—7 enheter, olika för olika slag av tobaksfabrikat.

Slutligen har, i anledning av proposition nr 272, genom författningar den 21 juni 1940 (nr 561—566) åstadkommits en avsevärd stegring i *beskattningen av bensin- och andra brännoljor* att tillämpas från och med den 1 juli 1940 till och med den 30 juni 1941. Jämlikt beslut vid 1939 års urtima riksdag infördes en tilläggsskatt å bensin av 4 öre och å brännolja av 2 öre per liter. Avkastningen därav skulle tillföras den allmänna budgeten. Till motivering för en ytterligare höjning av dessa skatter hänvisade finansministern till att man för den närmaste framtiden måste räkna med en strängt begränsad tilldelning av motorbränsle. I händelse skattesatserna bibehölles oförändrade skulle detta komma att innebära en högst väsentlig nedgång i den beräknade avkastningen av dessa skatter. En skattehöjning borde samtidigt tillgodose såväl de statsfinansiella intressena som ock kravet på sträng hushållning med bränsletillgångarna.

Genom ovannämnda författningar höjdes tilläggsskatten å bensin från 4 till 25 öre och tilläggsskatten å brännolja från 2 till 16 öre per liter. Härigenom kom totala skattebelastningen per liter att utgöra för bensin 37 öre och för brännolja 25 öre. För bensin, som den 1 juli 1940 fanns i riket, skulle uttagas en tillfällig skatt av 21 öre per liter. Skyldighet att erlagga sistnämnda skatt skulle åligga den, som vid nyssnämnda tidpunkt innehade bensin till myckenhet överstigande 200 liter.

Genom förordning den 7 juni 1940 (nr 438) bestämdes, att den skärpning av *beskattningen av spritdrycker*, som genomfördes år 1939 genom höjning av omsättningsskatten och som gällde till utgången av juni 1940, skulle äga bestånd efter nämnda tidpunkt intill utgången av juni 1941.

De ovan omförmälda skattebesluten beräknades för budgetåret 1940/41 resultera i följande inkomstökningar utöver vad som beräknats inflyta enligt förut gällande bestämmelser:

- för inkomst- och förmögenhetsskatten ökning av 90 milj. kronor,
- » värnskatten ökning av 100 milj. kronor,
- » tobaksskatten ökning av 25 milj. kronor.

Höjningen av tilläggsskatterna å bensin och brännolja beräknades ej ge större avkastning än det i statsverkspropositionen beräknade beloppet på grund av nedgången i förbrukningen.

Statslån.

Det hårt ansträngda statsfinansiella läget skapade ett extraordinärt statligt lånebehov. Då de utländska lånemarknaderna voro stängda, blev det nödvändigt att söka uppbringa de erforderliga lånemedlen inom landet, och

det syntes därvid angeläget att intressera sparare i de vidaste kretsar. Lånetyper av olika slag kommo som följd därav till användning.

Som ett första led i lånekampanjen igångsatte riksgäldskontoret försäljning av obligationer av en för vårt land ny typ, nämligen s. k. *sparobligationer*. Genom denna lånetyp ville man särskilt nå de stora grupperna av små inkomstagare, vilka genom köp av dessa obligationer bereddes tillfälle att placera besparingar i statspapper på fördelaktiga villkor. Försäljningen tog sin början den 12 januari och ägde rum genom postverket. Sparobligationer utgavos i tre valörer, nämligen 20, 40 och 80 kronor. De skulle inlösas efter sex år med resp. 25, 50 och 100 kronor, vilket motsvarade en medelränta av något under 4 procent. Sparobligationerna skulle insättas i av vederbörande postanstalt utfärdad sparobligationsbok. En och samma person fick förvärva sparobligationer till högst 500 kronors inlösningsvärde. För att möjliggöra obligationsköp för dem, som icke voro i tillfälle att på en gång förvärva en obligation, tillhandahöll postverket särskilda sparmärken på 4 kronor.

Ej långt efter det försäljningen av sparobligationer tagit sin början emitterades av riksgäldskontoret ett nytt *premieobligationslån* på 150 milj. kronor. Lånet omfattade 1 500 serier med 2 000 obligationer à 50 kronor i varje. Villkoren voro i flera avseenden gynnsammare än vid tidigare liknande emissioner. Möjlighet gavs att köpa obligationer jämväl på avbetalning. I februari försåldes vidare ett $4\frac{1}{2}$ -procentigt *amorteringslån* med 35 års löptid på 100 milj. kronor. Detta lån placerades till huvudsaklig del hos försäkringsbolag och andra större tecknare.

Ett krafttag på den statliga upplåningens område togs slutligen av riksgäldskontoret genom upplägandet från den 1 maj av det s. k. *försvarslånet*. Detta skilde sig i flera hänseenden från vanliga obligationslån. Emissionen gällde icke ett bestämt belopp utan i utloppet för låneteckningen angavs att vad staten närmast behövde var 500 milj. kronor. Utloppet var undertecknat ej endast av riksgäldskontoret utan även av riksbanken samt 31 stora sammanslutningar, vilka åtagit sig att intressera sina medlemmar för teckningen. Såväl vid enskilda företag som inom statsförvaltningen gingo de anställda i stor utsträckning in för att under en period av t. ex. sex månader avstå viss procent av varje avlöning. I övrigt organiserades för försvarslånet en mycket omfattande propaganda. Det måste sägas ha redan från början fått en framgång, som överträffat förväntningarna. Teckningar inströmmade i växande omfattning från alla grupper i samhället — större och mindre företag, förmögenhetsförvaltningar, kommuner och enskilda. Redan före midsommarhelgen hade teckningarna väsentligt överskridit 400 milj. kronor.

Obligationerna lydde å 50, 100, 500, 1 000, 5 000 och 10 000 kronor. Lånets löptid var bestämd till fem år med förräntning efter 4 procent. Likviden skulle erläggas under tiden den 3 maj—1 november 1940. Teckning

kunde ske hos riksgäldskontoret, samtliga banker, sparbanker och postanstalter ävensom genom de undertecknande organisationerna.

Med lånet — det största som någonsin upptagits i Sverige — avsågs ej blott att skaffa staten likvida medel utan även att, såvitt teckningarna representerade verkligt nysparande, bidra till en köpkraftsinskränkning bland de breda lagren för att sålunda i sin mån motverka en utveckling av penningväsendet i inflationistisk riktning.

Vid utgången av juni hade för samtliga ovannämnda statslån likvid inflyt om sammanlagt c:a 475 milj. kronor. Från slutet av augusti 1939 hade då hela den fonderade statsskulden stigit från 2 515 till 2 906 milj. kronor. Därtill kom en från 186 till 719 milj. kronor ökad tillfällig statsskuld, varav 358 milj. kronor utgjorde i riksbanken inestående statsmedel, som av banken överlämnats till riksgäldskontorets förvaltning. Denna del av statsskuldens ökning är sålunda närmast att betrakta som förbrukning av statliga kassamedel.

21. Statlig informationsverksamhet.

Det nya organet för den statliga informationsverksamheten, statens informationsstyrelse, trädde i funktion den 1 februari 1940 och övertog därmed de uppgifter, som förut handhafs av den s. k. tremananämnden och statens informationsbyrå. Verksamheten har därefter fortsatt och utvecklats, och även vissa nybildningar ha ägt rum.

Den under styrelsens allmänna avdelning sorterande granskningssektionen har haft till uppgift att dag för dag följa bl. a. hela svenska pressen. Som resultat av granskningen ha framgått dels samlingar av tidningsurklipp till tjänst för styrelsen själv samt för verk och myndigheter, dels en daglig pressöversikt, omfattande rubriker och kortare referat av viktigare uttalanden i pressen, vilken tillställts departement, kommissioner och nämnder samt ett antal högre ämbetsmän, utrikesnämndens ledamöter m. fl. Denna verksamhet har utgjort en direkt fortsättning av den, som bedrevs redan under föregående höst.

Den ävenledes under allmänna avdelningen hörande rådgivnings- och dispensektionen inrättades den 15 april 1940 närmast i anledning av kungörelse den 12 april 1940 (nr 197) angående förbud mot offentliggörande i tryck av vissa underrättelser om krigsmakten m. m. Enligt denna kungörelse förbjödes publicering av praktiskt taget allt stoff, som berör försvaret. Emellertid har härvid ett dispens- och rådgivningsförfarande förutsatts, vilket utövats av informationsstyrelsens nyssnämnda sektion. Denna har haft att ge tillstånd till tryckning av vissa meddelanden samt ge råd rörande tolkning av kungörelsen och rörande lämpligheten av särskilda uppgifters publicering eller formulering. Sektionen har utgjorts av en civil chef med tre civila medarbetare samt ett antal militärassistenter. Sektionens arbete har utförts i intim kontakt med försvarsstabens pressdetalj och med utrikesdepartementets pressbyrå. Genom militärassistenternas försorg har även utarbetats en militär bilaga till den förutnämnda pressöversikten.

Informationsstyrelsens upplysningsavdelning har ägnat sin huvudsakliga verksamhet åt att jämlikt instruktionen »bereda allmänheten upplysning rörande statsmakternas åtgöranden och ändamålet därmed». Denna uppgift har lösts i nära samverkan med Tidningarnas telegrambyrå, Radiotjänst och Statens biografbyrå. Samma syfte har ock den av styrelsen utgivna två

gångar i månaden utkommande tidskriften »Från departement och nämnder» tjänat.

Upplysningsavdelningen har vidare organiserat ett flertal stora propagandakampanjer. Av dessa märkes särskilt den s. k. varsambetskampanjen, vilken åsyftade att befrämja aktsamhet med nationens värden, människor och maskiner, byggnader och lagerbehållningar etc., samt dessa världens skyddande mot olycksfall eller förstörelse; vidare »pedalmästarekampanjen», vilken avsåg att väcka intresset för ekonomisering vid motordriften i bensinbesparande syfte. Även vid propagandan för försvarslånet har avdelningen biträtt. I propagandaverksamheten, vilken ej minst tagit filmen i sin tjänst, har styrelsens film- och bildsektion livligt medverkat. Samarbete har ock ägt rum med Svenska reklamförbundet.

En särskild sakkunnig har av finansministern tillkallats för att inom finansdepartementet biträda med fortlöpande undersökningar angående den lämpliga inriktningen av det enskilda sparandet i nuvarande krisläge samt att efter anvisningar från av frågan berörda myndigheter utarbета för den statliga sparsamhetspropagandan avsedda översikter över konsumtionens anpassning efter försörjningsläget. Propagandan för konsumtionsanpassning skall äga rum genom informationsstyrelsens upplysningsavdelning. I densamma har avsetts skola ingå förutom distribution av artiklar och broschyrer även föredrag och kurser.

Slutligen bör här beröras den verksamhet, som bedrivits av den i juni 1940 under informationsstyrelsen upprättade sektionen för kulturell folkberedskap. Rörande denna sektion, vilken före halvårsskiftet ännu ej hunnit mer än i stora drag organisera sitt arbete, må nämnas, att dess allmänna uppgift skall vara att stärka folkrörelsernas andliga försvarsberedskap och befrämja samverkan mellan olika på detta område verksamma organ. Den skall vidare förmedla sakliga och objektiva upplysningar om vårt läge i utrikespolitiskt avseende, om vårt försvar och om vårt läge i försörjningshänseende. Sektionen har även tilldelats vissa sociala uppgifter. Slutligen skall den vara en upplysningscentral för meddelande av råd och anvisningar rörande vad som åtgjorts eller bör åtgöras i vad det gäller vårt andliga hemvärn. Sektionen biträdades av inom kommunerna utsedda upplysningsnämnder.

Till informationsstyrelsen har ock anslutits organet för svensk upplysningsverksamhet i utlandet, Upplysningsnämnden med kulturrådet.

1. 1930
2. 1931
3. 1932
4. 1933
5. 1934
6. 1935
7. 1936
8. 1937
9. 1938
10. 1939
11. 1940
12. 1941
13. 1942
14. 1943
15. 1944
16. 1945
17. 1946
18. 1947
19. 1948
20. 1949
21. 1950
22. 1951
23. 1952
24. 1953
25. 1954
26. 1955
27. 1956
28. 1957
29. 1958
30. 1959
31. 1960
32. 1961
33. 1962
34. 1963
35. 1964
36. 1965
37. 1966
38. 1967
39. 1968
40. 1969
41. 1970
42. 1971
43. 1972
44. 1973
45. 1974
46. 1975
47. 1976
48. 1977
49. 1978
50. 1979
51. 1980
52. 1981
53. 1982
54. 1983
55. 1984
56. 1985
57. 1986
58. 1987
59. 1988
60. 1989
61. 1990
62. 1991
63. 1992
64. 1993
65. 1994
66. 1995
67. 1996
68. 1997
69. 1998
70. 1999
71. 2000
72. 2001
73. 2002
74. 2003
75. 2004
76. 2005
77. 2006
78. 2007
79. 2008
80. 2009
81. 2010
82. 2011
83. 2012
84. 2013
85. 2014
86. 2015
87. 2016
88. 2017
89. 2018
90. 2019
91. 2020
92. 2021
93. 2022
94. 2023
95. 2024
96. 2025
97. 2026
98. 2027
99. 2028
100. 2029
101. 2030

BILAGOR

BILAGOR

Förteckning

över författningar av beredskapskaraktär eller eljest sammanhängande med kristidsförhållandena

*gällande den 1 september 1939 eller utfärdade därefter
till utgången av juni 1940.*

(Författningar av rent militärt innehåll äro ej medtagna.)

A. Författningar rörande folkhushållningen.

1. Tvångsförfogande över egendom.

31/3	1938	nr 87	Lag ang. skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov (rekvisitionslag). Ändrad genom lagar nr 295/1939 och 411/1940.
10/6	1938	» 304	K. F. med närmare bestämmelser ang. tillämpning av rekvisitionslagen den 31 mars 1938 (nr 87) (rekvisitionsförordning). Ändrad genom K. K. nr 361/1939.
2/12	1939	» 830	K. K. med förordnande beträffande vissa delar av krigsmakten om tillämpning av lagen den 31 mars 1938 (nr 87) ang. skyldighet för kommuner och enskilda att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov (rekvisitionslagen).
22/12	1939	» 917	D:o
5/4	1940	» 198	D:o
31/3	1938	» 90	Lag om förfoganderätt för luftskyddets behov. Ändrad genom lagar nr 294/1939 och 219/1940.
27/4	1934	» 84	Lag om anskaffning av hästar och fordon för krigsmaktens ställande på krigsfot (häst- och fordonsanskaffningslag). Ändrad genom lag nr 296/1939.
22/6	1934	» 420	K. F. med bestämmelser för verkställighet av lagen den 27 april 1934 (nr 84) om anskaffning av hästar och fordon för krigsmaktens ställande på krigsfot (häst- och fordonsanskaffningslagen) (häst- och fordonsanskaffningsförordning). Ändrad genom K. K. nr 722/1937 och 602/1938.
22/6	1934	» 421	K. F. ang. undantag från tillämpningen av lagen den 27 april 1934 (nr 84) om anskaffning av hästar etc. Ändrad genom K. K. nr 723/1939.
9/4	1926	» 66	Lag ang. anskaffande av fartyg för krigsmaktens ställande på krigsfot (fartygsuttagningslag). Ändrad genom lagar nr 445/1936, 83/1938 och 554/1940.
18/6	1927	» 274	K. K. rörande tillämpning av lagen den 9 april 1926 (nr 66) ang. anskaffande av fartyg för krigsmaktens ställande på krigsfot (fartygsuttagningslagen). Ändrad genom K. K. nr 576/1937.

- 22/6 1939 nr 297 Lag om förfogande i vissa fall över egendom för krigsmaktens beredskap (beredskapsförfogandelag).
- 22/6 1939 » 390 K. F. med närmare bestämmelser ang. tillämpning av beredskapsförfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 297) (beredskapsförfogandeförordning).
- 2/9 1939 » 629)
 20/9 1939 » 669) Riksvärderingsnämndens kungörelser om taxor, som av riksvärderingsnämnden upprättats.
 30/11 1939 » 862)
 22/5 1940 » 370)
- 22/6 1939 » 293 Allmän förfogandelag. Giltighet t. o. m. 31/3 1940; genom lag nr 168/1940 förlängd t. o. m. 30/6 1941.
- 3/9 1939 » 613 K. F. med närmare bestämmelser ang. tillämpning av allmänna förfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 293) (allmän förfogandeförordning). Giltighet t. o. m. 31/3 1940; genom K. F. nr 169/1940 förlängd t. o. m. 30/6 1941.
- 6/9 1939 » 624 K. K. med förordnande jämlikt 1 § allmänna förfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 293).
- 20/10 1939 » 734 Lag med särskilda bestämmelser ang. gäldande av ersättning enligt fartygsuttagningslagen m. fl. lagar. Giltighet t. o. m. 31/3 1940; genom lag nr 173/1940 förlängd t. o. m. 30/6 1941.
- 30/12 1939 » 954 K. K. med förordnande jämlikt lagen den 20 oktober 1939 (nr 734) med särskilda bestämmelser ang. gäldande av ersättning enligt fartygsuttagningslagen m. fl. lagar. Giltighet t. o. m. 31/3 1940; genom K. K. nr 174/1940 förlängd t. o. m. 30/6 1941.
- 26/5 1939 » 414 K. K. med vissa bestämmelser om företrädesrätt med avseende å planläggning av rekvisition och förfogande m. m. Ändrad genom K. K. nr 923/1939 och 426/1940.

2. Moratorium m. m.

- 16/2 1940 nr 79 Lag om utsträckning av tiden för upptagande av växelprotest m. m. vid krig eller krigsfara.
- 3/5 1940 » 300 Lag ang. förordnande om anstånd med betalning av gäld m. m. (moratorielag). Genom denna lag upphäves lagen nr 205/1914.
- 14/6 1940 » 504 K. F. om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods m. m.

3. Statsförvaltningen vid krig eller krigsfara.

- 26/4 1940 nr 272 Lag med särskilda bestämmelser ang. domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m. Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 76/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1942.
- 10/5 1940 » 312 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 26 april 1940 (nr 272) med särskilda bestämmelser ang. domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.
- 10/5 1940 » 313 K. K. rörande tillämpning av lagen den 26 april 1940 (nr 272) med särskilda bestämmelser ang. domstolarna och rättegången vid krig eller krigsfara m. m.
- 7/6 1940 » 437 Lag ang. utövande under vissa utomordentliga förhållanden av fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret tillkommande befogenheter. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.

4. Kristidsorganisationen.

- 15/6 1939 nr 254 Lag om skyldighet för kommun att fullgöra vissa av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter.
- 26/8 1939 » 569 K. instruktion för statens handelslicensnämnd.
- 3/9 1939 » 596 K. K. med närmare föreskrifter ang. tillämpningen av lagen den 10 mars 1939 (nr 68) om statlig krigsförsäkring m. m.
- 6/9 1939 » 626 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 15 juni 1939 (nr 254) om skyldighet för kommun att fullgöra vissa av krig m. m. föranledda arbetsuppgifter.
- 6/9 1939 » 641 K. instruktion för statens sjöfartsnämnd. Ändrad genom K. K. nr 179/1940.
- 6/9 1939 » 646 K. instruktion för statens vednämnd och dess lokala organ (vedkontor). Ändrad genom K. K. nr 957/1939.
- 15/9 1939 » 654 K. instruktion för statens kolnämnd. Ändrad genom K. K. nr 956/1939.
- 8/9 1939 » 657 K. K. om kristidsstyrelser. Ändrad genom K. K. nr 643/1940.
- 8/9 1939 » 658 K. K. om kristidsnämnder.
- 8/9 1939 » 659 K. K. om kommunala kristidsförbund.
- 15/9 1939 » 660 K. K. om bestämmande av myndighet, som avses i 2 § andra stycket kungörelsen den 8 september 1939 (nr 657) om kristidsstyrelser.
- 6/10 1939 » 701 K. instruktion för bensin- och oljenämnden. Ändrad genom K. K. nr 955/1939.
- 14/10 1939 » 719 Lag om inrättande av ett folkhushållningsdepartement.
- 14/10 1939 » 720 K. K. ang. ikraftträdande av lagen den 14 oktober 1939 (nr 719) om inrättande av ett folkhushållningsdepartement.
- 14/10 1939 » 721 K. stadga för folkhushållningsdepartementet.
- 27/10 1939 » 787 K. instruktion för statens industrikommission. Ändrad genom K. K. nr 582/1940.
- 27/10 1939 » 788 K. instruktion för statens livsmedelskommission.
- 27/10 1939 » 789 K. K. om överflyttande å statens livsmedelskommission av de uppgifter, som tillkomma statens jordbruksnämnd och folkförsörjningsnämnden.
- 10/11 1939 » 803 K. instruktion för statens gengasnämnd.
- 10/11 1939 » 805 K. instruktion för statens handelskommission.
- 10/11 1939 » 806 K. K. om överflyttande å statens handelskommission av de uppgifter, som tillkomma statens handelslicensnämnd.
- 15/12 1939 » 860 K. K. ang. överförande till statens industrikommission av industriavdelningen inom rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap m. m.
- 30/12 1939 » 964 K. instruktion för statens transportkommission.
- 26/1 1940 » 60 K. instruktion för statens informationsstyrelse.
- 16/2 1940 » 111 K. instruktion för statens krisrevision.
- 25/2 1940 » 125 K. instruktion för valutakontoret.
- 12/4 1940 » 206 K. instruktion för statens priskontrollnämnd.
- 13/4 1940 » 297 K. instruktion för statens utrymningskommission.
- 7/5 1940 » 326 K. instruktion för statens arbetsmarknadskommission.
- 7/5 1940 » 327 K. K. om överflyttande å statens arbetsmarknadskommission av de uppgifter, som tillkomma statens arbetslöshetskommission.

- 7/5 1940 nr 328 K. K. om länsarbetsnämnder.
 31/5 1940 » 448 K. instruktion för statens linnämnd.
 14/6 1940 » 476 K. instruktion för statens uppfinnarnämnd.
 14/6 1940 » 581 K. instruktion för statens bränslekommission.
 14/6 1940 » 583 K. K. om överflyttande å statens bränslekommission av vissa uppgifter, som tillkomma statens industrikommission, m. m.
 14/6 1940 » 584 K. K. om överflyttande å statens industrikommission av vissa uppgifter, som tillkomma bensin- och oljenämnden.
 28/6 1940 » 644 K. K. ang. inrättande av bränslekontor vid kristidsstyrelserna m. m.

5. Jordbruket och Livsmedelshushållningen.

a. *Författningar sammanhängande med den tidigare jordbruksregleringen.*

- 21/8 1939 nr 561 K. K. med förordnande om införselavgift å havre och majs samt vissa andra fodermedel.
 21/8 1939 » 562 K. K. om fortsatt giltighet (t. o. m. 31/8 1940) av kungörelsen den 31 augusti 1938 (nr 550) ang. rätt att erhålla utförselbevis för råg och vete.
 21/8 1939 » 563 K. K. med förordnande om veteavgift.
 21/8 1939 » 564 K. K. om fastställande för tiden 1 september—31 oktober 1939 av inmalningsprocent m. m.
 21/8 1939 » 590 K. K. ang. införselavgift å vete och råg samt vissa därav beredda produkter.
 29/9 1939 » 684 K. K. om fastställande för tiden 1 oktober 1939—31 mars 1940 av tillverkningsprocent beträffande havre.
 29/9 1939 » 685 K. K. ang. sänkning av veteavgiften.
 6/10 1939 » 690 K. K. om upphävande av kungörelsen den 21 augusti 1939 (nr 590) ang. införselavgift å vete och råg samt vissa därav beredda produkter.
 6/10 1939 » 691 K. K. med förordnande ang. skatten å vissa slag av oljekakor och fodermjöl.
 6/10 1939 » 692 K. K. ang. utförsel av hönsägg.
 6/10 1939 » 697 K. K. om ändrad lydelse av 1 § kungörelsen den 21 augusti 1935 (nr 496) ang. reglering av införseln av havre och majs samt vissa andra fodermedel.
 6/10 1939 » 698 K. K. ang. ändrad lydelse av 2 och 6 §§ kungörelsen den 21 juli 1938 (nr 539) ang. tilläggspris för mjölk från vissa nötkreatursbesättningar.
 27/10 1939 » 764 K. K. med förordnande ang. införselavgiften å havre och majs jämte vissa andra fodermedel.
 27/10 1939 » 765 K. K. om upphävande av kungörelsen den 30 juni 1939 (nr 474) ang. införselavgift å kasein.
 27/10 1939 » 766 K. K. ang. ytterligare sänkning av veteavgiften.
 27/10 1939 » 767 K. K. om fastställande för tiden 1 november—31 december 1939 av inmalningsprocent m. m.
 30/12 1939 » 939 K. K. om fastställande för tiden 1 januari—29 februari 1940 av inmalningsprocent m. m.
 30/12 1939 » 947 K. K. ang. sänkning av mjölkavgiften.
 30/12 1939 » 963 K. K. ang. särskilt bidrag till mjölkproducenter.
 2/2 1940 » 57 K. K. ang. accis å margarin m. m.
 2/2 1940 » 58 K. K. ang. tullen å margarin m. m.

- 1/3 1940 nr 116 K. K. om fastställande för tiden 1 mars—30 april 1940 av inmalningsprocent m. m.
- 15/3 1940 » 145 K. K. om fastställande för tiden 1 april—30 september 1940 av tillverkningsprocent betr. havre.
- 21/3 1940 » 165 K. F. ang. fortsatt giltighet (t. o. m. 30/9 1943) av förordningen den 26 juni 1933 (nr 389) om tillverkning av potatismjöl.
- 19/4 1940 » 276 K. F. om fortsatt giltighet (t. o. m. 31/7 1941) av förordningen den 22 februari 1932 (nr 30) ang. reglering av införseln av socker.
- 19/4 1940 » 277 K. brev till Generaltullstyrelsen ang. åtgärder till sockerbetsodlingens uppehållande.
- 26/4 1940 » 263 K. K. om fastställande för tiden 1 maj—31 augusti 1940 av inmalningsprocent m. m.
- 10/5 1940 » 377 K. instruktion för statens sockernämnd.
- 21/6 1940 » 567 K. F. ang. ytterligare utsträckning av Kungl. Maj:ts befogenhet att meddela förordnande jämlikt 1 § förordningen den 7 juni 1935 (nr 259) om accis å margarin och vissa andra fettvaror t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 568 K. K. ang. accis å margarin m. m.
- 21/6 1940 » 569 K. K. om fortsatt giltighet (t. o. m. 30/6 1941) av kungörelsen den 2 februari 1940 (nr 58) ang. tullen å margarin m. m.
- 21/6 1940 » 618 K. F. om fortsatt giltighet (t. o. m. 30/6 1941) av förordningen den 26 juni 1933 (nr 391) ang. mjölkavgift.
- 21/6 1940 » 619 K. F. om fortsatt giltighet (t. o. m. 30/6 1941) av förordningen den 7 juni 1935 (nr 279) ang. slaktdjursavgift.
- 21/6 1940 » 620 K. F. om fortsatt giltighet (t. o. m. 31/8 1941) av förordningen den 11 juni 1937 (nr 369) ang. utförselbevis för råg och vete.
- 21/6 1940 » 621 K. F. ang. avgift för smör, som användes för framställning av grädde.
- 21/6 1940 » 622 K. K. med förordnande om avgift för smör, som användes för framställning av grädde.
- 21/6 1940 » 623 K. K. om fortsatt tillämpning av kungörelsen den 30 juni 1937 (nr 648) ang. reglering av införseln av slaktdjur samt kött och fläsk. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 624 K. K. ang. fortsatt tillämpning av kungörelsen den 30 juni 1937 (nr 656) om upptagande av mjölkavgift. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 625 K. K. om fortsatt tillämpning av kungörelsen den 30 juni 1937 (nr 652) ang. statsbidrag för fraktlindring vid transport av havre till vissa delar av Norrland samt Kopparbergs och Värmlands län. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 626 K. K. om fortsatt giltighet (t. o. m. 30/6 1941) av kungörelsen den 23 februari 1934 (nr 24) ang. reglering av införseln av ägg, m. m.
- 21/6 1940 » 627 K. K. om fortsatt giltighet (t. o. m. 30/6 1941) av kungörelsen den 14 juni 1933 (nr 343) ang. reglering av införseln av havregryn och havremjöl.
- 21/6 1940 » 628 K. K. om fortsatt giltighet (t. o. m. 30/6 1941) av kungörelsen den 30 juni 1927 (nr 660) ang. reglering av införseln av mjölk och mejeriprodukter, m. m.

- 21/6 1940 nr 629 K. K. cirkulär till de myndigheter, vilka verkställa upphandling för statens behov, ang. utbyte av margarin mot smör. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 630 K. K. ang. fortsatt tillämpning av kungörelsen den 30 december 1939 (nr 963) ang. särskilt bidrag till mjölkproducenter m. m. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 631 K. K. ang. prisutjämningsbidrag och pristillägg för mjölk.
- 21/6 1940 » 632 K. K. om ändrad lydelse av 1 och 2 §§ kungörelsen den 21 juli 1938 (nr 539) ang. tilläggspris för mjölk från vissa nötkreatursbesättningar.
- 21/6 1940 » 635 K. K. med förordnande ang. slaktdjursavgiften.
- b. *Andra författningar rörande jordbruket.*
- 21/8 1939 nr 566 K. K. ang. uppgifter för svinräkning den 30 september 1939.
- 31/8 1939 » 617 K. K. ang. uppgifter för pålsdjursräkning den 30 september 1939.
- 22/9 1939 » 671 K. K. ang. uppgifter för inventering av rikets jordbruksarealer samt förråd av vete, råg och vissa fodermedel.
- 22/12 1939 » 922 K. K. om lån för anskaffande av grästorksanläggningar.
- 30/3 1940 » 186 K. K. ang. uppgifter för svinräkning den 20 april 1940.
- 24/5 1940 » 371 K. K. ang. uppgifter för arealinventering och kreatursräkning inom vissa delar av riket m. m.
- c. *Livsmedelshushållningen.*
- 29/9 1939 nr 677 K. K. ang. beslag å vissa fodermedel.
- 14/10 1939 » 717 K. K. ang. beslag å ärter. Ändrad genom K. K. nr 44/1940.
- 22/12 1939 » 897 K. K. med förordnande om tillämpning å skalade och kluvna ärter av kungörelsen den 14 oktober 1939 (nr 717) ang. beslag å ärter.
- 6/10 1939 » 706 K. K. ang. utdelande av inköpskort.
- 6/10 1939 » 707 K. K. ang. skyldighet för förvaltare av fastighet att biträda vid utlämnande av inköpskort m. m.
- 1/12 1939 » 827 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter för inventering av landets förråd av livsmedel m. m.
- 23/2 1940 » 99 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter för inventering av landets förråd av livsmedel m. m.
- 21/3 1940 » 160 K. K. ang. reglering av handeln med kaffe och te.
- 9/4 1940 » 191 K. K. ang. reglering av handeln med socker.
- 26/4 1940 » 267 K. K. ang. hävande av gällande beslag å foderärter.
- 3/5 1940 » 302 K. K. ang. beslag å omalen havre samt råg- och vetekli.
- 10/5 1940 » 308 Cirkulärskrivelse till överståthållarämbetet och rikets samtliga länsstyrelser ang. meddelande av lindringar i gällande lokala fiskestadgar.
- 10/5 1940 » 318 K. K. ang. reglering av handeln med margarin och vissa andra fettvaror.
- 10/5 1940 » 319 K. K. ang. prisrabatterning å smör.
- 17/5 1940 » 379 K. K. ang. försäljning av mjukt matbröd.
- 31/5 1940 » 401 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter för inventering av landets förråd av livsmedel m. m.
- 31/5 1940 » 404 K. K. med vissa ytterligare bestämmelser ang. prisrabatterning å smör.
- 7/6 1940 » 445 K. K. ang. befrielse från viss uppgiftsskyldighet i fråga om beslagtaget råg- och vetekli.

6. Industrien.

- 9/2 1940 nr 67 K. K. ang. förbud att vid tillverkning av såpa använda ospaltat fett eller ospaltad olja.
- 19/4 1940 » 247 K. K. ang. beslag å linolja.
- 26/4 1940 » 290 K. K. ang. beslag å aluminium m. m.
- 26/4 1940 » 291 K. K. ang. beslag å karbolsyra, kresol och bakelit.
- 10/5 1940 » 317 K. K. ang. beslag å vissa fettämnen.
- 10/5 1940 » 320 K. K. ang. reglering av handeln med tvål och såpa samt vissa andra tvätt- och rengöringsmedel.
- 17/5 1940 » 366 K. K. ang. beslag å vissa hudar och skinn.
- 17/5 1940 » 372 K. K. ang. beslag å skrot av smidbart järn.
- 31/5 1940 » 399 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter för inventering av landets förråd av metaller m. m.

7. Bränsle-, smörjmedels- och krafthushållningen.*a. Allmänt.*

- 25/2 1940 nr 112 K. K. ang. förbud i vissa fall att använda central varmvattenberedningsanläggning.
- 14/6 1940 » 496 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter om förbrukning av bränsle m. m.

b. Stenkol och koks.

- 19/1 1940 nr 53 K. K. ang. beslag å viss koks.
- 12/4 1940 » 195 K. K. ang. beslag å viss stenkol m. m.
- 28/6 1940 » 650 K. K. ang. reglering av importpriserna å stenkol och koks m. m.

c. Ved och träkol.

- 9/9 1939 nr 647 K. K. ang. försörjningen inom riket med vedbränsle och träkol. Ändrad genom K. K. nr 672/1939.
- 8/12 1939 » 843 K. K. med vissa bestämmelser till främjande av vedproduktionen.
- 8/12 1939 » 844 K. brev till statens vednämnd med vissa föreskrifter till främjande av vedproduktionen under år 1940.
- 19/1 1940 » 39 K. K. ang. reglering under viss tid av användningen av vedbränsle och träkol.
- 26/1 1940 » 50 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter rör. avverkning av ved.
- 2/2 1940 » 63 K. brev till statens vednämnd med ytterligare bestämmelser ang. statsgaranti för ved m. m.
- 5/4 1940 » 188 K. brev till statens vednämnd med vissa ytterligare bestämmelser ang. statsgaranti för ved.
- 12/4 1940 » 199 Lag om skyldighet att avverka ved till avsalu.
- 12/4 1940 » 200 Lag med visst tillägg till lagen den 28 september 1928 (nr 377) om skogsaccis.
- 26/4 1940 » 310 K. K. ang. reglering i vissa fall av handeln med vedbränsle.
- 26/4 1940 » 311 K. K. om fortsatt giltighet av de i 1 och 2 §§ kungörelsen den 19 januari 1940 (nr 39) ang. reglering under viss tid av användningen av vedbränsle och träkol stadgade förbudena.
- 31/5 1940 » 405 K. brev till statens vednämnd med vissa ytterligare bestämmelser ang. statsgaranti för ved.
- 31/5 1940 » 420 K. K. med fastställande av normalpriser å vissa vedsortiment.

d. *Flytande bränslen; ersättningsbränslen.*

- 10/6 1938 nr 367 K. F. ang. handel med vissa mineraloljor.
 30/6 1938 » 477 K. K. med föreskrifter rörande tillämpningen av förordningen den 10 juni 1938 (nr 367) ang. handel med vissa mineraloljor.
 12/5 1939 » 162 K. K. ang. fastställande av lagringsprocent beträffande vissa mineraloljor för tiden efter den 30 juni 1940.
 1/9 1939 » 588 K. K. om inskränkning i rätten att framföra vissa fordon ävensom i försäljningen av bensin och lättbentyl för drivande av samma fordon. Upphävd genom K. K. nr 699/1939.
 6/9 1939 » 627 K. K. om inskränkning i rätten att framföra lastautomobil eller traktor ävensom i försäljningen av flytande bränsle för drivande av sådant fordon. Upphävd genom K. K. nr 699/1939.
 29/9 1939 » 679 K. K. med tillägg till kungörelsen den 1 september 1939 (nr 588) om inskränkning i rätten att framföra vissa fordon ävensom i försäljningen av bensin och lättbentyl för drivande av samma fordon. Upphävd genom K. K. nr 699/1939.
 6/10 1939 » 699 K. K. om reglering av försäljningen av bensin och lättbentyl samt sådan varas användning för drivande av vissa fordon. Ändrad genom K. K. nr 828/1939, 180/1940 och 225/1940.
 6/10 1939 » 700 K. K. om reglering av användningen och försäljningen av motorbrännolja och fotogen för drivande av vissa fordon.
 20/10 1939 » 746 K. K. ang. rätt till vissa inköp av bensin eller lättbentyl.
 10/11 1939 » 799 D:o d:o.
 10/11 1939 » 804 K. K. ang. lån från lånefonden för inköp av gasgeneratorer för motordrift.
 30/12 1939 » 950 K. K. ang. rätt till vissa inköp av bensin eller lättbentyl.
 1/3 1940 » 118 D:o d:o.
 30/3 1940 » 181 D:o d:o.
 9/4 1940 » 194 D:o d:o.
 13/4 1940 » 208 K. K. ang. beslag å vissa mineraloljor.
 26/4 1940 » 305 K. K. ang. reglering av försäljningen och förbrukningen av vissa mineraloljor.
 26/4 1940 » 306 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter för inventering av landets förråd av mineraloljor.
 10/5 1940 » 315 K. K. ang. hävande av gällande beslag å vissa mineraloljor.
 17/5 1940 » 349 K. K. ang. förbud att använda vissa brännbara vätskor såsom drivmedel för förbränningsmotorer.

e. *Smörjmedel.*

- 19/4 1940 nr 255 K. K. ang. beslag å vissa smörjmedel m. m.
 21/6 1940 » 539 K. K. ang. skyldighet att lämna vissa uppgifter för inventering av landets förråd av smörjmedel m. m.

f. *Vattenkraft.*

- 29/8 1939 nr 584 K. K. ang. förhinderande av skadegörelse å vissa kraft- och kanalanläggningar i riket vid krig eller krigsfara m. m.
 20/10 1939 » 732 Lag med särskilda bestämmelser ang. tillfällig vattenreglering.
 20/10 1939 » 733 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 20 oktober 1939 (nr 732) med särskilda bestämmelser ang. tillfällig vattenreglering.

8. Utrikeshandeln.

a. Allmänt.

- 30/12 1939 nr 951 Lag ang. vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m. m. Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 154/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1942.
- 30/12 1939 » 952 K. F. ang. vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m. m.
- 30/12 1939 » 953 K. brev till statens handelskommission med bemyndigande för kommissionen att meddela tillstånd till vissa utfästelser m. m.
- 15/3 1940 » 167 K. K. om skyldighet att i vissa fall avgiva deklaration ang. införsel och utförsel av varor.
- 21/3 1940 » 162 K. brev till statens handelskommission med förordnande om avgift å importlicens.
- 5/4 1940 » 189 K. K. med vissa bestämmelser om straff för förseelser i samband med avlämnande av uppgifter till statens handelskommission eller statens livsmedelskommission.

b. Exportförbud.

Kungörelser ang. exportförbud å vissa varor:

- 26/8 1939 nr 570 Upphävd genom K. K. nr 639/1939.
- 29/8 1939 » 578 » » » » »
- 1/9 1939 » 593 » » » » »
- 3/9 1939 » 607 » » » » »
- 8/9 1939 » 639 » » » » 837/1939.
- 15/9 1939 » 649 » » » » »
- 20/9 1939 » 661 » » » » »
- 29/9 1939 » 683 » » » » »
- 6/10 1939 » 696 » » » » »
- 14/10 1939 » 718 » » » » »
- 27/10 1939 » 763 » » » » »
- 17/11 1939 » 808 » » » » »
- 8/12 1939 » 837
- 4/1 1940 » 2
- 12/1 1940 » 24
- 9/2 1940 » 62
- 26/4 1940 » 278

c. Importförbud och importreglering.

- 26/8 1939 nr 571 K. K. ang. importförbud å vissa varor. Ändrad genom K. K. nr 824/1939.
- 15/9 1939 » 653 K. K. ang. reglering av införseln av stenkol och koks m. m.
- 9/10 1939 » 705 K. K. ang. förbud mot införsel till riket av viss film.
- 21/3 1940 » 161 K. K. ang. importförbud å vissa varor.
- 5/4 1940 » 193 K. K. ang. reglering av införseln av vissa gödselmedel m. m.
- 31/5 1940 » 387 K. K. om ändrad lydelse av 1 § kungörelsen den 30 december 1936 (nr 647) med vissa bestämmelser ang. införsel av hästar.

9. Sjöfarten.

- 22/6 1939 nr 299 Lag om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m.
- 1/9 1939 » 592 K. K. ang. tillämpning av lagen den 22 juni 1939 (nr 299) om förbud i vissa fall mot överlåtelse eller upplåtelse av fartyg m. m.

- 22/6 1939 nr 300 Lag om förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenskt fartyg m. m. Upphävd genom lag nr 176/1940.
- 6/9 1939 » 640 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 22 juni 1939 (nr 300) om förbud i vissa fall mot utrikes fraktfart med svenskt fartyg m. m. Upphävd genom K. K. nr 177/1940.
- 13/12 1939 » 849 K. brev till kommerskollegium med föreskrift i fråga om utfärdande av svensk nationalitetshandling för fartyg, som från krigförande makt övergått i svensk ägo.
- 21/3 1940 » 176 Lag med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg. Genom denna lag upphäves lagen nr 300/1939.
- 21/3 1940 » 177 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 21 mars 1940 (nr 176) med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg. Genom denna kungörelse upphäves kungörelsen nr 640/1939.
- 21/3 1940 » 178 K. K. med förordnande jämlikt 2 § lagen den 21 mars 1940 (nr 176) med vissa bestämmelser om fraktfart med svenska fartyg.

10. Trafikväsendet i övrigt.

a. Järnvägarna.

- 29/8 1939 nr 585 K. K. ang. förhindrande av skadegörelse å järnvägarna vid krig eller krigsfara m. m.
- 19/1 1940 » 61 K. K. med vissa föreskrifter rör. transport å järnväg.

b. Motorfordonstrafiken.

- 31/10 1939 nr 768 K. F. med vissa särskilda föreskrifter rörande tillämpningen av motorfordonsförordningen den 23 oktober 1936 (nr 561) m. m.
- 31/10 1939 » 769 K. F. ang. ändring i vissa delar av motorfordonsförordningen den 23 oktober 1936 (nr 561).
- 31/10 1939 » 770 K. F. ang. ändring i övergångsbestämmelserna till förordningen den 22 juni 1939 (nr 351) om ändring i vissa delar av motorfordonsförordningen den 23 oktober 1936 (nr 561).
- 31/10 1939 » 772 K. K. ang. förande av automobilregister och beredskapsförteckning m. m.
- 31/10 1939 » 774 K. F. ang. ändrad lydelse av 2 och 5 §§ förordningen den 2 juni 1922 (nr 260) om automobilskatt.
- 31/10 1939 » 775 K. F. med särskild föreskrift rörande tillämpningen av 3 § första stycket förordningen den 2 juni 1922 (nr 260) om automobilskatt.
- 31/10 1939 » 776 Lag med vissa bestämmelser rörande trafikförsäkring å motorfordon, som nyttjas av staten, m. m.
- 19/1 1940 » 48 K. F. med vissa föreskrifter ang. trafik med motorfordon och släpfordon under luftskyddstillstånd. Ändrad genom K. F. nr 226/1940.
- 12/4 1940 » 201 K. K. med föreskrift om undantag i visst fall från gällande bestämmelser om förande av lastautomobil i yrkesmässig trafik.
- 19/4 1940 » 293 K. K. med vissa bestämmelser om utfärdande av trafik kort.
- 3/5 1940 » 321 K. F. med vissa föreskrifter om yrkesmässig automobiltrafik. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.

c. *Lufttrafiken.*

- 26/8 1939 nr 577 K. K. ang. förbud för främmande civila luftfartygs tillträde till svenskt territorium under krig mellan främmande makter.
 1/9 1939 » 594 K. K. ang. vissa inskränkningar i den civila luftfarten.
 15/9 1939 » 675 K. K. ang. ändrad lydelse av §§ 26 och 27 kungörelsen den 20 april 1928 (nr 85) med vissa bestämmelser rörande tillämpningen av förordningen den 26 maj 1922 (nr 383) om luftfart.
 14/10 1939 » 729 Lag om ändrad lydelse av 1 och 3 §§ lagen den 7 september 1914 (nr 182) ang. förbud mot lufttrafik över svenskt område.

11. **Post- och telegrafväsendet.**

a. *Postväsendet.*

- 15/8 1929 nr 266 K. K. rör. postbehandling vid krig eller krigsfara. Ändrad genom K. K. nr 541/1938 och 8/1940.
 15/8 1929 » 267 K. instruktion för generalpoststyrelsen vid krig eller krigsfara. Ändrad genom K. K. nr 513/1938.
 11/12 1939 » 848 Generalpoststyrelsens kungörelse ang. fältpostförsändelser.

b. *Telegraf- och telefonväsendet.*

- 10/6 1938 nr 487 K. instruktion för telegrafstyrelsen vid krig eller krigsfara.
 10/6 1938 » 488 K. K. med fastställelse av reglemente för befordring av fjärrförbindelsemeddelanden vid krig eller krigsfara (krigstelegrafreglemente).
 4/9 1939 » 614 Telegrafstyrelsens kungörelse ang. inskränkning i användningen av radioanläggningar ombord å svenska fartyg och luftfartyg.
 4/9 1939 » 615 Telegrafstyrelsens kungörelse ang. inskränkning i användningen av radioanläggningar ombord å främmande fartyg och luftfartyg.
 20/10 1939 » 761 K. K. ang. förhindrande av skadegörelse å vissa telegraf-, telefon- och radioanläggningar i riket vid krig eller krigsfara m. m.
 3/11 1939 » 795 Lag om anläggningar för radiotelegrafi eller radiotelefoni.
 3/11 1939 » 796 K. K. ang. nyttjande inom svenskt territorium av radioanläggning eller radiomottagningsapparat å främmande fartyg eller luftfartyg.
 26/4 1940 » 268 K. K. om tillämpning av 3 § b) instruktionen den 10 juni 1938 (nr 487) för telegrafstyrelsen vid krig eller krigsfara.

12. **Försäkringsväsendet; krigsskadeersättning.**

a. *Transportförsäkring.*

- 10/3 1939 nr 68 Lag om statlig krigsförsäkring m. m. Ändrad genom K. K. nr 748/1939.
 3/9 1939 » 596 K. K. med närmare föreskrifter ang. tillämpningen av lagen den 10 mars 1939 (nr 68) om statlig krigsförsäkring m. m.
 3/9 1939 » 597 K. K. med förordnande jämlikt lagen den 10 mars 1939 (nr 68) om statlig krigsförsäkring m. m.
 6/10 1939 » 689 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 10 mars 1939 (nr 68) om statlig krigsförsäkring m. m.

b. *Olycksfallsförsäkring och personell krigsskadeersättning.*

- 11/6 1937 nr 348 Lag om krigsförsäkring för ombord å fartyg tjänstgörande personer. Ändrad genom lag nr 854/1939.
- 26/8 1939 » 572 K. K. ang. tillämpning i visst fall av lagen den 11 juni 1937 (nr 348) om krigsförsäkring för ombord å fartyg tjänstgörande personer.
- 15/12 1939 » 855 K. K. ang. tillämpning inom vissa områden av lagen den 11 juni 1937 (nr 348) om krigsförsäkring för ombord å fartyg tjänstgörande personer.
- 10/11 1939 » 798 K. K. om tillfällig höjning av ersättningen åt sjöfolk för förlust av effekter vid fartygs förolyckande.
- 10/3 1939 » 69 Lag ang. ändring av 35 § lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete.
- 17/11 1939 » 818 Lag ang. ändrad lydelse av 1 § lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete.
- 20/10 1939 » 747 K. K. med förordnande jämlikt 2 § andra stycket lagen den 10 mars 1939 (nr 68) om statlig krigsförsäkring m. m.
- 15/12 1939 » 856 Lag om utbetalande av krigsriskersättning till sjömän.
- 15/12 1939 » 857 K. K. ang. tillämpning av lagen den 15 december 1939 (nr 856) om utbetalande av krigsriskersättning till sjömän.
- 15/3 1940 » 149 K. K. om upphävande av 6 § kungörelsen den 15 december 1939 (nr 857) ang. tillämpning av lagen den 15 december 1939 (nr 856) om utbetalande av krigsriskersättning till sjömän.
- 27/10 1939 » 755 K. K. om höjning av vissa ersättningar enligt förordningen den 11 juni 1918 (nr 375) ang. en särskild för fiskare avsedd försäkring mot skada till följd av olycksfall.
- 13/4 1940 » 213 K. F. om ersättning av statsmedel i vissa fall för skada till följd av olycksfall, som förorsakats av krigsåtgärd.
- 31/5 1940 » 418 K. K. om tillfällig höjning av ersättningen åt sjöfolk för förlust av effekter vid fartygs förolyckande.

c. *Andra försäkringsfrågor.*

- 22/6 1939 nr 301 Lag med vissa vid krig tillämpliga bestämmelser om utländsk försäkringsanstalt, som här i riket driver försäkringsrörelse. Upphävd genom lag nr 542/1940.
- 22/6 1939 » 302 Lag med vissa bestämmelser om inländsk försäkringsrörelse vid krig. Upphävd genom lag nr 541/1940.
- 21/6 1940 » 540 Lag om krigsskadeersättning.
- 21/6 1940 » 541 Lag med vissa bestämmelser om inländsk försäkringsrörelse vid krig m. m. Genom denna lag upphäves lagen nr 302/1939.
- 21/6 1940 » 542 Lag med vissa bestämmelser om utländsk försäkringsrörelse här i riket vid krig m. m. Genom denna lag upphäves lagen nr 301/1939.
- 21/6 1940 » 543 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagarna den 21 juni 1940 (nr 541) med vissa bestämmelser om inländsk försäkringsrörelse vid krig m. m. och (nr 542) med vissa bestämmelser om utländsk försäkringsrörelse här i riket vid krig m. m.

13. **Arbetsmarknaden.**

a. *Allmänt.*

- 8/12 1939 nr 831 Lag om eftergift under vissa förhållanden från bestämmelserna i 19 § första stycket lagen om arbetarskydd. Giltighet t. o. m. 31/3 1941.

- 15/12 1939 nr 873 K. K. ang. statistiska uppgifter om anställande av löntagare och upphörande av anställning. Upphävd genom K. K. nr 330/1940.
- 30/12 1939 » 934 Lag om tjänsteplikt. Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 127/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1942.
- 30/12 1939 » 935 Lag om utvidgad tillämpning i vissa fall av lagen den 28 maj 1920 (nr 245) om medling i arbetstvister. Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 127/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1942.
- 26/4 1940 » 269 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 30 december 1939 (nr 934) om tjänsteplikt.
- 7/5 1940 » 329 K. K. om statlig ledning av den offentliga arbetsförmedlingen.
- 10/5 1940 » 309 Lag om meddelande av förordnande att lantarbetstidslagen den 15 juni 1939 (nr 255) icke skall äga tillämpning. Giltighet t. o. m. 31/10 1940. Upphävd genom lag nr 484/1940.
- 10/5 1940 » 330 K. K. ang. uppgifter om anställande av löntagare och upphörande av anställning. Genom denna kungörelse upphäves kungörelsen nr 873/1939.
- 14/6 1940 » 484 Lag om undantag från gällande bestämmelser rör. arbetstidens reglering m. m. Giltighet t. o. m. 30/6 1941; genom lag nr 126/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1942.
- 14/6 1940 » 588 Statens arbetsmarknadskommissions kungörelse ang. skyldighet för arbetsgivare att lämna uppgift om anställande och entledigande av arbetstagare.
- 21/6 1940 » 551 K. K. om upphävande av kungörelsen den 23 november 1934 (nr 552) ang. samverkan mellan de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna.
- 28/6 1940 » 612 K. K. med förordnande att lantarbetstidslagen icke skall äga tillämpning.
- 28/6 1940 » 636 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 30 december 1939 (nr 934) om tjänsteplikt.

b. *Uppskov med värnpliktstjänstgöring.*

- 14/8 1937 nr 773 K. K. ang. uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring vid mobilisering för vissa värnpliktiga (uppskovskungörelse). Ändrad genom K. K. nr 972/1937, 172/1938, 652/1938 och 328/1939. Upphävd genom K. K. nr 717/1940.
- 2/7 1940 » 717 K. K. ang. uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring vid mobilisering eller förstärkt försvarsberedskap (uppskovskungörelse). Genom denna kungörelse upphäves K. K. nr 773/1937.

14. **Den militära beredskapstjänsten.**

a. *Avlöning och understöd.*

- 3/9 1939 nr 628 K. K. med avlöningsbestämmelser för viss militär och civilmilitär personal under förstärkt försvarsberedskap. Ändrad genom K. K. nr 753/1939.
- 8/9 1939 » 642 K. K. om tillämpning vid förstärkt försvarsberedskap och mobilisering av förordningen den 12 juni 1931 (nr 257) om understöd i vissa fall åt värnpliktigs hustru och barn (familjeunderstöd) m. m. Ändrad genom K. K. nr 793/1939.
- 22/9 1939 » 680 K. K. med formulär till ansökan om familjeunderstöd.

- 29/9 1939 nr 749 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till viss statsanställd civil personal under tjänstledighet för värnplikstjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap.
- 29/9 1939 » 750 K. cirkulär till statsmyndigheterna ang. tjänstledighetsavdrag för vissa civila tjänstemän under tjänstledighet för värnplikstjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap.
- 3/11 1939 » 792 K. cirkulär till statsmyndigheterna ang. ersättning till arbetare i statens tjänst under ledighet för värnplikstjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap.
- 27/10 1939 » 794 K. cirkulär till länsstyrelserna ang. prövning av frågor om familjeunderstöd.
- 22/12 1939 » 902 K. cirkulär till de myndigheter, som hava befattning med familjeunderstöd åt värnpliktiga, ang. sättet för utbetalning av familjeunderstöd m. m.
- 22/12 1939 » 918 K. K. ang. avlöning till viss statsanställd civil personal under tjänstledighet för värnplikstjänstgöring i anledning av anbefalld partiell mobilisering.
- 22/12 1939 » 967 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till viss statsanställd civil personal under tjänstledighet för militär tjänstgöring såsom beställningshavare i reserven m. m. i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering.
- 22/12 1939 » 968 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till vissa lärare vid högre kommunala skolor under tjänstledighet på grund av inkallelse till militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering.
- 22/12 1939 » 969 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till vissa lärare vid folkskoleväsendet m. m. under tjänstledighet på grund av inkallelse till militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering.
- 19/1 1940 » 51 K. K. med särskilda bestämmelser ang. tillämpning av krigsavlöningsreglementet den 15 juni 1939 (nr 278).
- 9/2 1940 » 104 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till vissa lärare vid statsunderstödda folkhögskolor under tjänstledighet på grund av inkallelse till militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering m. m.
- 9/2 1940 » 105 K. K. med bestämmelser i fråga om tillfällig löneförbättring åt vissa lärare vid privatläroverk under tjänstledighet på grund av inkallelse till militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering.
- 9/2 1940 » 106 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till vissa övningslärare vid folkskolor m. m. under tjänstledighet på grund av inkallelse till värnplikstjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering m. m.
- 1/3 1940 » 131 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till vissa lärare vid statsunderstödda lantbruks- och lantmannaskolor under tjänstledighet på grund av inkallelse till militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering m. m.

- 12/4 1940 nr 228 K. K. med bestämmelser om vissa extra ordinarie prästmäns avlöning såsom präster under fullgörande av militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering.
- 13/4 1940 » 207 K. cirkulär till länsstyrelserna och kommunerna ang. förberedande åtgärder för tillämpning av nya bestämmelser om familjebidrag åt värnpliktiga under krigstjänstgöring m. m.
- 17/4 1940 » 223 K. F. om familjebidrag åt värnpliktiga under krigstjänstgöring m. m. (krigsfamiljebidragsförordning).
- 17/4 1940 » 224 K. K. med vissa bestämmelser ang. ikraftträdande och tillämpning av krigsfamiljebidragsförordningen den 17 april 1940 (nr 223).
- 3/5 1940 » 322 K. K. med närmare bestämmelser ang. tillämpning av krigsfamiljebidragsförordningen den 17 april 1940 (nr 223) (krigsfamiljebidragskungörelse).
- 3/5 1940 » 323 K. K. med bestämmelser ang. ikraftträdandet av krigsfamiljebidragsförordningen den 17 april 1940 (nr 223).
- 17/5 1940 » 376 K. K. med bestämmelser om avlöning till sekreterare hos hushållningssällskap samt jordbruks- och mejerikonsulenter under tjänstledighet för militär tjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap m. m.
- 17/5 1940 » 422 K. F. om familjebidrag åt värnpliktiga under tjänstgöring i fredstid (fredsfamiljebidragsförordning).
- 17/5 1940 » 423 K. K. med närmare bestämmelser ang. tillämpning av fredsfamiljebidragsförordningen den 17 maj 1940 (nr 422) (fredsfamiljebidragskungörelse).
- 17/5 1940 » 424 K. K. ang. ikraftträdandet av fredsfamiljebidragsförordningen den 17 maj 1940 (nr 422).
- 24/5 1940 » 470 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till i civila avlöningsreglementet avsedd ordinarie tjänsteman under tjänstledighet för militär tjänstgöring såsom beställningshavare i reserven m. m. i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering m. m.
- 21/6 1940 » 611 K. K. ang. inskränkt rätt för befattningshavare, inkallad till militär tjänstgöring, att åtnjuta semester eller ferier.
- 21/6 1940 » 704 K. K. med tillägg till gällande bestämmelser ang. rätt för statsanställd civil personal att uppbära civil avlöning under värnpliktstjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering.
- 28/6 1940 » 641. K. F. om ändrad lydelse av 4 § 1 mom., 5 § 1 och 4 mom., 7 § samt 17 § 1 mom. avlöningsreglementet den 15 juni 1939 (nr 278) för personal vid försvarsväsendet under krigstjänstgöring (krigsavlöningsreglementet).

b. Skyddsbestämmelser.

- 14/10 1939 nr 727 Lag om förbud mot arbetstgares avskedande med anledning av värnpliktstjänstgöring m. m. Ändrad genom lag nr 505/1940.
- 14/10 1939 » 728 Lag med särskilda bestämmelser rörande utmätning hos vissa värnpliktiga m. m.
- 31/10 1939 » 782 Lag om inskränkning i rätten att återtaga avbetalningsgods från vissa värnpliktiga m. m.

- 17/11 1939 nr 810 K. F. med särskilda bestämmelser ang. indrivning av utskylder hos vissa skattskyldiga.
- 17/11 1939 » 811 Lag ang. undantag i vissa fall från stadganden om uttagande av avgift vid indrivning av kommunalutskylder.
- 17/11 1939 » 812 Lag om upphävande i vissa fall av verkan av uraktlåtenhet att erlægga utskylder till kommun eller annan menighet med avseende å rösträtt och behörighet.
- 17/11 1939 » 821 K. K. ang. ersättning för indrivning av utskylder i vissa fall, då indrivningsavgift ej skall utgå.
- 19/4 1940 » 233 Lag om anstånd för vissa värnpliktiga med betalning av hyra m. m.

15. Sjukvården.

- 22/6 1939 nr 310 Lag om sjukhusvård vid krig eller krigsfara.
- 26/8 1939 » 581 K. K. ang. förberedande åtgärder för tillämpning av lagen den 22 juni 1939 (nr 310) om sjukhusvård vid krig eller krigsfara.
- 3/9 1939 » 634 K. K. med särskilda bestämmelser ang. tillämpning av lagen den 22 juni 1939 (nr 310) om sjukhusvård vid krig eller krigsfara. Ändrad genom K. K. nr 874/1939.
- 3/9 1939 » 635 K. K. om tjänstgöring i medicinalstyrelsen av representanter för försvarsväsendet och luftskyddet.
- 8/12 1939 » 833 K. K. med förordnande jämlikt 1 § första stycket lagen den 22 juni 1939 (nr 310) om sjukhusvård vid krig eller krigsfara.
- 17/11 1939 » 813 K. F. om handläggning vid krig eller krigsfara av vissa ärenden rörande den allmänna hälso- och sjukvården.
- 8/12 1939 » 832 Lag om tjänsteplikt för medicinalpersonal. Giltighet t. o. m. 30/6 1940.
- 13/12 1939 » 903 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 8 december 1939 (nr 832) om tjänsteplikt för medicinalpersonal.
- 13/12 1939 » 904 K. K. med föreskrifter jämlikt lagen den 8 december 1939 (nr 832) om tjänsteplikt för medicinalpersonal. Upphävd genom K. K. nr 637/1940.
- 28/6 1940 » 637 K. K. med särskilda bestämmelser om tjänsteplikt för medicinalpersonal. Genom denna kungörelse upphäves kungörelsen nr 904/1939.

16. Undervisningsväsendet.

- 6/9 1939 nr 623 K. cirkulär till kanslersämbetet för rikets universitet, universiteten, högskolorna, skolöverstyrelsen, domkapitlen, folkskoleinspektörerna samt rektorerna, föreståndarna och styrelserna för de under skolöverstyrelsens inseende ställda läroanstalterna ang. ledighet för elever vid vissa läroanstalter i syfte att vid skördearbete ersätta arbetskraft, som tagits i anspråk för militärtjänstgöring.
- 29/9 1939 » 678 K. cirkulär till skolöverstyrelsen, statskontoret, riksräkenskapsverket, länsstyrelserna, domkapitlen, folkskoleinspektörerna samt rektorerna, föreståndarna och styrelserna för de under skolöverstyrelsens inseende ställda läroanstalterna ang. beredande av ledighet vid skolorna för lingonplockning.
- 3/11 1939 » 802 K. K. med särskilda bestämmelser ang. verksamheten vid vissa undervisningsanstalter vid krig eller krigsfara.

- 16/2 1940 nr 70 K. cirkulär till skolöverstyrelsen, domkapitlen, folkskoleinspektörerna samt rektorerna, föreståndarna och styrelserna för de under skolöverstyrelsens inseende ställda läroanstalterna ang. inställande av undervisningen till följd av bränslebrist.
- 23/2 1940 » 91 K. K. ang. inställande av undervisningen vid de under skolöverstyrelsens inseende stående läroanstalterna till följd av bränslebrist.
- 15/3 1940 » 148 K. K. med bestämmelser om avlöning till vissa befattningshavare i statens och kommuns tjänst under tiden för undervisningens inställande till följd av bränslebrist m. m.
- 19/4 1940 » 243 K. cirkulär till skolöverstyrelsen m. fl. ang. beredande av ledighet vid vissa folkskolor för plantering av besticklingar.
- 7/5 1940 » 303 K. cirkulär till skolöverstyrelsen, länsstyrelserna, domkapitlen, folkskoleinspektörerna samt rektorerna, föreståndarna och styrelserna för de under skolöverstyrelsernas inseende ställda läroanstalterna ang. beredande av ledighet åt lärjungar vid vissa läroanstalter för deltagande i lantbruksarbete m. m.
- 26/4 1940 » 324 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till vissa befattningshavare i statens och kommuns tjänst vid tjänstgöringshinder på grund av undervisningens inställande eller inskränkning i anledning av vid krig eller krigsfara vidtagna anordningar.
- 7/6 1940 » 461 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till lärare vid folkskoleinspektörerna ang. beredande av ledighet åt lärjungar vid vissa läroanstalter för deltagande i lantbruksarbete m. m.
- 21/6 1940 » 649 K. K. med bestämmelser i fråga om avlöning till lärare vid statsunderstödda lantbruks-, lantmanna- och lantushållsskolor vid tjänstgöringshinder på grund av undervisningens inställande eller inskränkning i anledning av vid krig eller krigsfara vidtagna anordningar m. m.

17. Prisreglering.

- 22/6 1939 nr 349 Maximiprislag. Giltighet t. o. m. 31/3 1940; genom lag nr 170/1940 förlängd t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 145/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1941.
- 6/9 1939 » 625 K. K. med förordnande jämlikt 1 § maximiprislagen den 22 juni 1939 (nr 349).
- 8/12 1939 » 838 Lag med vissa bestämmelser rörande reglering av den inhemska prisbildningen (prisregleringslag). Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 146/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1941.
- 15/12 1939 » 851 K. K. med förordnande jämlikt 1 § prisregleringslagen den 8 december 1939 (nr 838).
- 14/10 1939 » 726 Lag ang. skyldighet att meddela uppgifter om kostnader för krigsleveranser.
- 30/12 1939 » 966 K. cirkulär till de myndigheter, vilka hava att sluta avtal om arbeten för statens behov, ang. prisförändringars inverkan på entreprenadsumma m. m.
- 19/4 1940 » 286 K. cirkulär till de myndigheter, vilka hava att sluta avtal om arbeten för statens behov, ang. ändrade arbetslöners inverkan å entreprenadsumma.

18. Penning- och bankväsendet.

- 22/6 1939 nr 350 Lag om förfogande över utländska betalningsmedel m. m. under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden (valutalag). Giltighet t. o. m. 31/3 1940; genom lag nr 171/1940 förlängd t. o. m. 30/6 1941. Ändrad genom lag nr 613/1940.
- 15/12 1939 » 850 Lag ang. rätt för Konungen att i vissa fall meddela särskilda bestämmelser om bankaktiebolags kassareserv. Giltighet t. o. m. 31/5 1940; genom lag nr 393/1940 förlängd t. o. m. 31/5 1941.
- 22/12 1939 » 895 Lag ang. rätt för Konungen att meddela särskilda bestämmelser om riksbankens sedelutgivning och bankrörelse m. m. Giltighet t. o. m. 31/3 1940; genom lag nr 172/1940 förlängd t. o. m. 30/6 1941.
- 30/12 1939 » 933 K. K. om skyldighet att till riksbanken lämna uppgift ang. innehav av utländska betalningsmedel m. m.
- 31/1 1940 » 54 K. K. med viss bestämmelse ang. riksbankens metalliska kassa.
- 25/2 1940 » 97 K. valutaförordning. Ändrad genom K. F. nr 348/1940 och 614/1940.
- 25/2 1940 » 98 K. K. ang. förbud mot utförsel från riket av oarbetat guld m. m.
- 25/2 1940 » 126 K. K. ang. särskild avgift vid försäljning av utländska betalningsmedel och utländska fordringar.
- 15/3 1940 » 167 (Se ovan under Utrikeshandeln).
- 31/5 1940 » 392 K. K. ang. befrielse för riksbanken under viss tid från skyldigheten att inlösa av banken utgivna sedlar med guld.

19. Skatteväsendet.

- 15/12 1939 nr 858 K. F. om värnskatt. Ändrad genom K. F. nr 140/1940.
- 15/12 1939 » 859 K. K. med tillämpningsföreskrifter till förordningen den 15 december 1939 (nr 858) om värnskatt.
- 14/10 1939 » 714 K. F. om ändrad lydelse av 18 § 1 mom. förordningen den 15 december 1914 (nr 436) ang. statsmonopol å tobakstillverkningen i riket.
- 14/10 1939 » 715 K. brev till Aktiebolaget Svenska Tobaksmonopolet ang. fastställande av licensavgift för tobaksvaror.
- 31/10 1939 » 779 K. F. om ändrad lydelse av 2 § förordningen den 8 juni 1923 (nr 155) ang. omsättnings- och utskänkningskatt å spritdrycker.
- 22/12 1939 » 896 K. K. om viss ändring i förordningen den 31 januari 1932 (nr 15) med tillägg till gällande tulltaxa.
- 21/10 1939 » 742 K. F. ang. särskild omsättningsskatt å vin.
- 15/12 1939 » 887 K. F. ang. tillverkning och beskattning av maltdrycker.
- 15/12 1939 » 889 K. K. om viss ändring i den vid tulltaxeförordningen den 4 oktober 1929 (nr 316) fogade tulltaxan.
- 15/12 1939 » 890 K. K. om upphävande av kungörelsen den 27 juli 1923 (nr 340) ang. tillverkning till avsalu av exportöl för utförsel eller för särskilda ändamål.
- 15/12 1939 » 891 K. K. om upphävande av kungörelsen den 27 juli 1923 (nr 344) ang. restitution av erlagd skatt för malt vid utförsel ur riket av maltdrycker.

- 15/12 1939 nr 892 K. K. ang. tillverkning av maltextrakt.
- 22/12 1939 » 919 K. F. om skatt å läskedrycker.
- 22/12 1939 » 920 K. K. om viss ändring i den vid tulltaxeförordningen den 4 oktober 1929 (nr 316) fogade tulltaxan.
- 22/12 1939 » 877 K. F. om skatt å kaffe.
- 22/12 1939 » 878 K. K. ang. ikraftträdande av förordningen den 22 december 1939 (nr 877) om skatt å kaffe.
- 22/12 1939 » 879 K. K. ang. restitution av skatt å kaffe.
- 22/12 1939 » 880 K. K. ang. uppbörd av importavgift å kaffe.
- 22/12 1939 » 905 K. F. om industrisockerskatt.
- 22/12 1939 » 906 K. F. om accis å druv- och stärkelsesocker samt stärkelsesirap.
- 22/12 1939 » 907 K. K. ang. ikraftträdande av förordningen den 22 december 1939 (nr 905) om industrisockerskatt, m. m.
- 22/12 1939 » 908 K. K. om viss ändring i förordningen den 2 mars 1934 (nr 34) med ytterligare tillägg till gällande tulltaxa.
- 22/12 1939 » 924 K. F. om tilläggsskatt å bensin.
- 22/12 1939 » 925 K. F. om tillfällig skatt å bensin, som finnes i riket den 1 januari 1940.
- 22/12 1939 » 926 K. F. om tilläggsskatt å vissa för drivande av automobil använda brännolja.
- 22/12 1939 » 927 K. K. med vissa bestämmelser om tilläggsskatt å bensin.
- 22/12 1939 » 928 K. K. med vissa bestämmelser om tillfällig skatt å bensin.
- 22/12 1939 » 931 K. F. om statlig nöjesskatt.
- 22/12 1939 » 932 K. K. med föreskrifter rörande tillämpningen av förordningen den 22 december 1939 (nr 931) om statlig nöjesskatt.
- 15/3 1940 » 138 K. F. ang. ändrad lydelse av 23 och 24 §§ förordningen den 28 september 1928 (nr 373) om statlig inkomst- och förmögenhetsskatt.
- 15/3 1940 » 139 K. F. ang. ändrad lydelse av 7 och 8 §§ förordningen den 17 juni 1938 (nr 370) om särskild skatt å förmögenhet.
- 15/3 1940 » 141 K. F. om ändrad lydelse av 95 § och 128 § 1 mom. taxeringsförordningen den 28 september 1928 (nr 379).
- 26/4 1940 » 257 K. F. ang. ändrad lydelse av 2 § förordningen den 17 juni 1938 (nr 370) om särskild skatt å förmögenhet.
- 31/5 1940 » 395 K. F. om ändrad lydelse av 18 § 1 mom. förordningen den 15 december 1914 (nr 436) ang. statsmonopol å tobakstillverkningen i riket.
- 31/5 1940 » 396 K. K. ang. ikraftträdande av förordningen den 31 maj 1940 (nr 395) om ändrad lydelse av 18 § 1 mom. förordningen den 15 december 1914 (nr 436) ang. statsmonopol å tobakstillverkningen i riket.
- 31/5 1940 » 402 K. F. om värnskatt för budgetåret 1940/41.
- 7/6 1940 » 438 K. F. om fortsatt tillämpning av förordningen den 8 juni 1923 (nr 155) ang. omsättnings- och utskänkningsskatt å spritdrycker. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 14/6 1940 » 478 K. F. om nöjesskatt. Genom denna förordning upphävas förordningarna nr 256/1919 och 931/1939.
- 14/6 1940 » 480 K. K. ang. ikraftträdande av förordningen den 14 juni 1940 (nr 478) om nöjesskatt m. m.
- 14/6 1940 » 481 K. K. med tillämpningsföreskrifter till förordningen den 14 juni 1940 (nr 478) om nöjesskatt.

- 14/6 1940 nr 499 K. K. med tillämpningsföreskrifter till förordningen den 31 maj 1940 (nr 402) om värnskatt för budgetåret 1940/41.
- 14/6 1940 » 515 K. K. med tillämpningsföreskrifter till förordningen den 22 december 1939 (nr 926) om tilläggsskatt å vissa för drivande av automobil använda brännoljor.
- 21/6 1940 » 537 K. F. ang. de procenttal av stadgade grundbelopp, med vilka bottensskatt enligt 18 § förordningen den 28 september 1928 (nr 373) om statlig inkomst- och förmögenhetsskatt skall för år 1940 utgå.
- 21/6 1940 » 545 K. F. om höjning av utskiftningsskatten.
- 21/6 1940 » 561 K. F. om tilläggsskatt å bensin. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 562 K. F. om tillfällig skatt å bensin, som finnes i riket den 1 juli 1940.
- 21/6 1940 » 563 K. F. om tilläggsskatt å vissa för drivande av automobil använda brännoljor. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 564 K. K. med vissa bestämmelser om tilläggsskatt å bensin.
- 21/6 1940 » 565 K. K. med vissa bestämmelser om tillfällig skatt å bensin.
- 21/6 1940 » 566 Transumt av K. brev till statskontoret ang. fastställande av formulär enligt förordningen den 21 juni 1940 (nr 562) om tillfällig skatt å bensin, som finnes i riket den 1 juli 1940 m. m.

B. Andra författningar.

20. Neutralitetsbestämmelser m. m.

- 27/5 1938 nr 187 K. K. innefattande vissa neutralitetsbestämmelser.
- 1/9 1939 » 586 K. K. i anledning av att krig utbrutit mellan Polen och Tyska Riket.
- 1/9 1939 » 587 K. K. ang. tillämpning av kungörelsen den 27 maj 1938 (nr 187) innefattande vissa neutralitetsbestämmelser. Ändrad genom K. K. nr 34/1940.
- 26/9 1938 » 591 K. K. ang. sjöfarten inom svenskt kustvatten under vissa utomordentliga förhållanden. Ändrad genom K. K. nr 662/1939.
- 3/9 1939 » 598 K. K. i anledning av det nu utbrutna kriget mellan främmande makter.
- 21/10 1939 » 744 K. K. om tillämpning av bestämmelserna i 3—8 §§ kungörelsen den 26 september 1938 (nr 591) ang. sjöfarten inom svenskt kustvatten under vissa utomordentliga förhållanden.
- 23/2 1940 » 80 K. K. om ändrad lydelse av 7 § kungörelsen den 21 november 1925 (nr 467) ang. främmande örlogsfartygs och militära luftfartygs tillträde i fred till svenskt territorium.
- 12/4 1940 » 205 K. K. med förordnande jämlikt 1 § kungörelsen den 26 september 1938 (nr 591) ang. sjöfarten inom svenskt kustvatten under vissa utomordentliga förhållanden m. m.
- 12/4 1940 » 222 K. K. ang. tillämpning av § 2 mom. 4 kungörelsen den 27 maj 1938 (nr 187) innefattande vissa neutralitetsbestämmelser.
- 13/4 1940 » 209 K. K. med förordnande om utsträckt tillämpning av kungörelsen den 26 september 1938 (nr 591) ang. sjöfarten inom svenskt kustvatten under vissa utomordentliga förhållanden.

21. Utlänningskontroll; passbestämmelser m. m.

a. Utlänningskontroll.

- 11/6 1937 nr 344 Lag om utlännings rätt att här i riket vistas (utlänningslag).
- 26/11 1937 » 912 K. K. med föreskrifter i anledning av utlänningslagen.
- 21/1 1939 » 28 K. K. ang. särskilda villkor för utlännings vistelse inom skyddsområde för fästning eller motsvarande försvarsanläggning samt för utlännings tillträde till etablissement vid försvarsväsendet m. m. Ändrad genom K. K. nr 666/1940.
- 12/1 1939 » 29 K. K. ang. skyddsområden för Hemsö, Vaxholms, Karlskrona och Älvsborgs fästningar samt för Gotlands kustartilleriförsvaret tillhörande försvarsanläggningar.
- 1/9 1939 » 599 K. K. med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlännningar. Ändrad genom K. K. nr 202/1940.
- 1/9 1939 » 604 K. K. om ändring av 10 § 1 mom. kungörelsen den 26 november 1937 (nr 912) med föreskrifter i anledning av utlänningslagen.
- 14/10 1939 » 709 K. K. med tillägg till kungörelsen den 1 september 1939 (nr 599) med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlännningar.
- 6/2 1940 » 59 K. K. med vissa föreskrifter ang. finsk medborgares inresa och vistelse i riket. Upphävd genom K. K. nr 601/1940.
- 16/2 1940 » 92 K. K. med tillägg till kungörelsen den 1 september 1939 (nr 599) med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlännningar.
- 16/2 1940 » 93 K. K. med vissa föreskrifter ang. omhändertagande av utlännningar i förläggning.
- 16/2 1940 » 94 K. K. med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlännningar vid krig eller krigsfara (särskild utlänningskungörelse).
- 16/4 1940 » 221 Socialstyrelsens kungörelse med förbud för utlännningar att beträda vissa områden m. m.
- 13/4 1940 » 230 K. K. med tillägg till kungörelsen den 1 september 1939 (nr 599) med vissa särskilda föreskrifter om tillsyn över utlännningar.
- 31/5 1940 » 447 K. K. med vissa föreskrifter om anmälningsskyldighet rörande utlännings.
- 17/4 1940 » 231 K. K. med vissa bestämmelser om utlännings vistelse i Norrbottens län.
- 19/4 1940 » 248 K. K. ang. utlännings vistelse i Värmlands län samt vissa delar av Älvsborgs län.
- 26/4 1940 » 287 K. K. ang. utlännings vistelse i Gotlands län samt vissa delar av Stockholms län.
- 26/4 1940 » 288 K. K. ang. utlännings vistelse i vissa delar av Göteborgs och Bohus län.
- 26/4 1940 » 289 K. K. ang. utlännings vistelse i Åre landsfiskalsdistrikt av Jämtlands län.
- 3/5 1940 » 301 K. K. ang. utlännings vistelse i vissa delar av Västerbottens, Jämtlands, Kopparbergs och Örebro län.
- 17/5 1940 » 364 K. K. med visst undantag från meddelade föreskrifter rörande utlännings vistelse i vissa delar av riket.
- 24/5 1940 » 368 K. K. ang. utlännings vistelse i vissa delar av Hallands, Älvsborgs och Skaraborgs län.

- 29/5 1940 nr 398 Socialstyrelsens kungörelse med föreskrifter rörande utlännings resa genom vissa delar av riket.
 28/6 1940 » 661 K. K. ang. utlännings vistelse i vissa delar av riket.

b. *Passbestämmelser m. m.*

- 1/9 1939 nr 600 K. K. ang. särskilda föreståndare för passkontrollerna å vissa orter.
 1/9 1939 » 603 K. K. om ändrad lydelse av §§ 1—5 kungörelsen den 24 maj 1929 (nr 106) ang. utfärdande av nordiskt resekort för svensk undersåte.
 1/9 1939 » 605 K. K. med vissa bestämmelser om nordiskt resekort.
 1/9 1939 » 632 K. K. brev till samtliga länsstyrelser med vissa föreskrifter ang. utfärdande av nordiskt resekort m. m.
 16/2 1940 » 95 K. K. om svensk medborgares inresa i eller utresa ur riket vid krig eller krigsfara.
 16/2 1940 » 96 K. K. om passkontrollorter. Ändrad genom K. K. nr 314/1940.
 13/4 1940 » 229 K. K. med förordnande jämlikt 1 § kungörelsen den 16 februari 1940 (nr 96) om passkontrollorter.
 31/5 1940 » 471 K. K. om utfärdande inom riket av pass åt svensk medborgare för utrikes resa (passkungörelse).
 14/6 1940 » 548 K. K. om utfärdande av pass å beskickningar och konsulat (utrikesförvaltningens passkungörelse).

22. *Spioneri, sabotage m. m.*

- 14/10 1939 nr 722 Lag om ändring i 8 kap. strafflagen.
 14/10 1939 » 723 Lag om ändrad lydelse av 127 § strafflagen för krigsmakten
 14/10 1939 » 724 Lag om särskilda tvångsmedel vid utredning rörande brott som avses i 8 eller 19 kap. strafflagen m. m.
 14/10 1939 » 725 K. K. ang. tillämpningen av lagen den 14 oktober 1939 (nr 724) om särskilda tvångsmedel vid utredning rörande brott som avses i 8 eller 19 kap. strafflagen m. m.
 9/1 1940 » 3 Lag om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m. Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 157/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1942.
 9/1 1940 » 4 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 9 januari 1940 (nr 3) om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m.
 9/1 1940 » 5 K. K. ang. tillämpningen av lagen den 9 januari 1940 (nr 3) om vissa tvångsmedel vid krig eller krigsfara m. m. Giltighet t. o. m. 31/3 1941.
 17/5 1940 » 356 Lag om ändrad lydelse av 8 kap. samt 9 kap. 7 § och 10 kap. 14 § strafflagen.
 17/5 1940 » 357 Lag om ändring i vissa delar av strafflagen för krigsmakten.

23. *Ordnings- och säkerhetsföreskrifter; tryckfrihet m. m.*

- 29/8 1939 nr 584 K. K. ang. förhindrande av skadegörelse å vissa kraft- och kanal- anläggningar i riket vid krig eller krigsfara m. m.
 29/8 1939 » 585 K. K. ang. förhindrande av skadegörelse å järnvägarna i riket vid krig eller krigsfara m. m.
 20/10 1939 » 761 K. K. ang. förhindrande av skadegörelse å vissa telegraf-, telefon- och radioanläggningar i riket vid krig eller krigsfara m. m.

- 27/10 1939 nr 777 K. K. om särskilda åligganden, som under vissa förhållanden tillkomma länsstyrelserna och dem underlydande myndigheter.
- 27/10 1939 » 778 K. K. om tillämpning vid förstärkt försvarsberedskap av 3 § första stycket samt 4—6, 14, 17 och 18 §§ kungörelsen den 27 oktober 1939 (nr 777) om särskilda åligganden, som under vissa förhållanden tillkomma länsstyrelserna och dem underlydande myndigheter.
- 8/12 1939 » 835 K. K. med förordnande om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar rörande folkhushållningen vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.
- 8/12 1939 » 840 K. K. ang. tillämpning av 3—20 §§ kungörelsen den 27 oktober 1939 (nr 777) om särskilda åligganden, som under vissa förhållanden tillkomma länsstyrelserna och dem underlydande myndigheter.
- 8/12 1939 » 847 K. K. ang. förbud mot försäljning av flygfotografier m. m.
- 15/12 1939 » 948 K. cirkulär till statliga myndigheter och institutioner om skyddande vid krig eller krigsfara av arkivalier, samlingar m. m.
- 19/4 1940 » 246 K. K. ang. förbud mot försäljning av vissa kartor.
- 17/5 1940 » 358 Lag med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m.
- 24/5 1940 » 383 K. K. ang. tillämpning av lagen den 17 maj 1940 (nr 358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m. (bevakningskungörelse).
- 14/6 1940 » 503 Lag ang. upplösning av vissa sammanslutningar m. m. Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom lag nr 77/1941 förlängd t. o. m. 30/6 1942.
- 1/3 1940 » 117 K. F. rörande förbud mot befordran av vissa periodiska skrifter med statliga trafikmedel m. m. Giltighet t. o. m. 31/3 1941; genom K. F. nr 151/1941 förlängd t. o. m. 31/3 1942.
- 1/3 1940 » 127 K. instruktion för tryckfrihetsnämnden.
- 8/3 1940 » 128 K. K. om förbud mot att å allmän plats uppsätta löpsedlar m. m. rörande vissa periodiska skrifter.
- 21/3 1940 » 146 K. K. ang. förbud att befordra vissa tidningar med statliga trafikmedel m. m.
- 12/4 1940 » 197 K. K. ang. förbud mot offentliggörande i tryck av vissa underrettelser om krigsmakten m. m.
- 12/4 1940 » 203 Lag ang. ändrad lydelse av 4 § lagen den 28 maj 1937 (nr 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar.
- 12/4 1940 » 204 K. K. med förordnande ang. vissa tullverkets handlingar jämlikt 4 § andra stycket lagen den 28 maj 1937 (nr 249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar.
- 26/4 1940 » 266 K. K. ang. förbud att befordra viss tidning med statliga trafikmedel m. m.

24. Det civila luftskyddet; gasskydd.

- 11/6 1937 nr 504 Luftskyddslag. Ändrad genom lagar nr 298/1939, 81/1940 och 217/1940.
- 31/3 1938 » 90 Lag om förfoganderätt för luftskyddets behov. Ändrad genom lagar nr 294/1939 och 219/1940.

- 10/6 1938 nr 307 K. luftskyddskungörelse. Upphäv'd genom K. K. nr 239/1940.
- 11/6 1937 » 506 K. instruktion för luftskyddsinspektionen. Ändrad genom K. K. nr 241/1940.
- 3/11 1939 » 800 K. K. om vad vid luftskyddstillstånd är att i vissa hänseenden iakttaga.
- 1/3 1940 » 119 Lag om skyldighet för ägare av anläggningar och byggnader att anordna skyddsrum m. m.
- 1/3 1940 » 120 K. K. ang. inrättande av skyddsrum för anläggningar och byggnader m. m.
- 1/3 1940 » 121 K. K. om ändring i vissa delar av byggnadsstadgan den 20 november 1931 (nr 364).
- 9/4 1940 » 192 K. K. med förordnande jämlikt 13 § luftskyddslagen den 11 juni 1937 (nr 504).
- 13/4 1940 » 210 K. K. med förordnande jämlikt 13 § luftskyddslagen den 11 juni 1937 (nr 504).
- 13/4 1940 » 239 K. luftskyddskungörelse. Genom denna kungörelse upphäves kungörelsen nr 307/1938.
- 13/4 1940 » 240 K. K. ang. ändrad lydelse av 1, 2 och 9 §§ kungörelsen den 3 november 1939 (nr 800) om vad vid luftskyddstillstånd är att i vissa hänseenden iakttaga.
- 17/4 1940 » 232 K. K. om lån av statsmedel för anordnande av skyddsrum.
- 24/5 1940 » 369 K. K. om upphävande i viss del av förordnande jämlikt 13 § luftskyddslagen den 11 juni 1937 (nr 504).
- 31/5 1940 » 432 K. F. om grunderna för avlöning av viss personal tillhörande det allmänna luftskyddet.
- 31/5 1940 » 433 K. K. med förordnande jämlikt 3 § förordningen den 31 maj 1940 (nr 432) om grunderna för avlöning av viss personal tillhörande det allmänna luftskyddet.
- 28/6 1940 » 672 K. cirkulär till luftskyddsinspektionen ävensom samtliga länsstyrelser och luftskyddschefer ang. beredskapsgrader inom det civila luftskyddet under luftskyddstillstånd.
- 19/5 1939 » 174 K. F. ang. tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel.
- 19/5 1939 » 175 K. K. med vissa föreskrifter i anledning av förordningen den 19 maj 1939 (nr 174) ang. tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel.
- 25. Utrymning.**
- 16/2 1940 nr 78 K. K. med bestämmelser om avlöning till vissa lärare i statens och kommuns tjänst under tjänstledighet för fullgörande av uppdrag såsom förläggningsschef m. m. vid utrymning av skolor i anledning av krig eller krigsfara.
- 13/4 1940 » 215 K. F. om utrymningshjälp.
- 13/4 1940 » 216 Lag om vissa skyldigheter för kommun i avseende å utrymning m. m.
- 13/4 1940 » 218 K. F. med vissa bestämmelser om legosängsavgifter under utrymning.
- 13/4 1940 » 220 K. K. om inkvarteringsnämnder.
- 13/4 1940 » 238 K. K. om bestämmande av myndighet, som avses i 13 § första stycket förordningen den 13 april 1940 (nr 215) om utrymningshjälp.

- 13/4 1940 nr 242 K. cirkulär till statliga myndigheter och institutioner ang. föreskrift för statens utrymningskommission att fullgöra vissa uppgifter för skyddande vid krig eller krigsfara av arkivalier, samlingar m. m.
- 31/5 1940 » 427 K. K. med vissa bestämmelser om enskilda näringsföretags och organisationers planläggning för utrymning.
- 7/6 1940 » 439 K. K. med förordnande jämlikt 1 § andra stycket lagen den 13 april 1940 (nr 216) om vissa skyldigheter för kommun i avseende å utrymning m. m.

26. Undanförsel.

- 23/2 1940 nr 113 K. K. med vissa bestämmelser ang. undanförsel av varuförråd m. m.
- 21/6 1940 » 645 Lag om skyldighet att bortföra varuförråd. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 646 K. K. med förordnande jämlikt 1 § lagen den 21 juni 1940 (nr 645) om skyldighet att bortföra varuförråd.
- 21/6 1940 » 647 Lag med vissa tillfälliga bestämmelser ang. panträtt enligt lagen den 20 juni 1924 (nr 298) om viss panträtt i spannmål. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.
- 21/6 1940 » 648 K. F. med närmare bestämmelser ang. tillämpning av lagen den 21 juni 1940 (nr 645) om skyldighet att bortföra varuförråd. Giltighet t. o. m. 30/6 1941.

1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100

Förteckning

över de centrala kristidsmyndigheternas ordförande, ledamöter, sakkunniga och högre befattningshavare m. fl.

1. Vid utgången av år 1939 förefintliga kristidsorgan.

Statens livsmedelskommission.

Ordf.: landshövdingen B. Hammarskjöld. Vice ordf.: generaldirektören H. Sylvan.
Ledamöter: direktören i Konsumtionsföreningen Örebro C. F. Cederlund, riksdagsled. fru O. Nordgren, direktören i Svenska Kvarnföreningen K. Möller.

Avdelningar, sektioner etc.

Produktionsavd.: chef professorn Å Åkerman.

Varuomsättningsavd.: chef direktören C. F. Cederlund.

Sektion för spannmål och fodermedel: chef E. Carlsson. Sektion för matfett: chef direktören H. Gräslund. Sektion för diverse livsmedel: chef ej tillsatt.

Konsumtionsavd.: chef mantalsintendenten G. Kollberg.

Allmänna avd.: chef direktören K. Möller.

Jurid. sektion: chef hovrättsassessorn O. Söderström. Sektion för kristidsstyrelser m. m.: chef länsassessorn O. Åkesson. Utredningssektion: byråchefer: M. Bonow, S. Palmi, O. Zetterberg.

Uppbörds- och licensbyrån: chef greve N. Tolstoy.

Sekretariat och kamrerarekontor: chef kanslisekreteraren H. Rahm.

Sakkunniga inom produktionsavd.: professorn H. Witte, byrådirektören N. Soneson, statsagronomen O. Franck, statskonsulenten H. Ryde, ingenjören N. Berglund, fil. lic. I. Granhall.

Livsmedelskommissionens råd:

Produktionsavd.: riksdagsmannen K. A. M. Andersson (Löbbo), lantbrukaren B. Blomkvist (Troxhammar), sekreteraren i Gävleborgs läns hushållningssällskap A. Th. Flytström, riksdagsmannen J. H. Johansson (Norrfors), godsägaren G. Liedberg, godsägaren B. von Stockenström.

Varuomsättningsavd.: affärschefen i Koop. Förbundet E. Andersson, direktören i Halmstads slakteriförening J. A. Börjesson, direktören K. Lindström (Hidingsta), konsult C. Norenberg (Gävle), verkst. direktören i Norrmalms Livsmedels AB. G. Olin, förvaltaren H. G. Ringborg (Norrköping).

Konsumtionsavd.: professorn E. Abramson, riksdagsled. fru H. Alvé (Domnarvet), husmodern vid Karolinska sjukhuset fru M. Neumüller, inspektrisen över undervisningen vid lantushållsskolor fröken I. Osvald, fru G. Svensson (Långås), v. ordf. i Sveriges husmodersföreningars riksförbund fru G. Wiklund (Uppsala).

Allmänna avd.: bruksägaren frih. C. S. Beck-Friis, lektorn J. E. Björnsson, direktören i Sveriges köpmannaförbund G. Borgström, verkst. direktören i AB. Märten Pehrsons Valskvarn C. Hj. Carlborn, sekreteraren i Skaraborgs läns hushållningssällskap P. E. Enderlein, hemmansägaren C. G. Johansson (Lövnäs).

Statens industrikommission.

Ordf.: direktören i Svenska arbetsgivareföreningen G. Söderlund. Vice ordf.: överdirektören i domänstyrelsen E. Hedulff.

Ledamöter: verkst. direktören i Höganäs-Billesholms AB. P. E. Gummeson, ordf. i Landsorganisationen A. Lindberg, direktören i Bolidens Gruv AB. S. Schwartz, verkst. direktören i Surahammars Bruks AB. H. Silverstolpe.

Kanslichef: civilingenjören B. C. Carlberg.

Chef för juridiska byrån: hovrättsassessorn B. Lindskog.

Avdelningschefer:

Bränsle- och kraftavd.: professorn vid Tekniska högskolan L. Malm.

Järnavd.: kommerserådet H. Carlborg.

Verkstadsavd.: verkst. direktören i Svenska Turbinfabriksaktiebolaget Ljungström G. J:son Leire.

Metallavd.: professorn vid Tekniska högskolan greve B. Kalling.

Kemiska avd.: docenten vid Tekniska högskolan R. Th. Winbladh.

Textil- och läderavd.: verkst. direktören i Sveriges Textilindustriförbund E. W.

Paues, chef för läderbyrån verkst. direktören i Läderföreningen E. Hallström.

Krigsindustriavd.: verkst. direktören i Lifförsäkrings AB. Thule R. Blomquist.

Krigsindustri delegationen:

ordf.: direktören P. E. Gummeson; ledamöter: direktören R. Blomquist, översten S. Thorén.

Industrikommissionens råd: verkst. direktören i AB. Stockholms Bryggerier B. Almgren, verkst. direktören i Borås Wäfveri AB. A. Berggren, målaremästaren H. Berggren, verkst. direktören i AB. Ehrnberg & Sons Läderfabrik G. Ehrnberg, byggmästaren O. Engkvist, ordf. i Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet E. Falk, direktören i AB. Svenska Kullagerfabriken U. Forsberg, verkst. direktören i Svenska Cellulosa AB. T. Hèrnod, agronomen O. Jensen (Trossnäs), verkst. direktören i Kooperativa Förbundet Albin Johansson, lantbrukaren I. S. Johansson (Höganäs), ordf. i Sveriges husmodersföreningars riksförbund fru E. Lilliehöök, ingenjören H. Lindskog (Hovslätt), verkst. direktören i Söderberg & Haak AB. C. Lundholm, ordf. i Svenska sågverksindustriarbetareförbundet E. Nyström, verkst. direktören i AB. Ifö-verken E. Wehtje, verkst. direktören i Svenska Jästfabriks AB. S. Westerberg, ordf. i Svenska metallindustriarbetareförbundet O. Westerlund.

Statens kolnämnd.

Ordf.: kamreraren vid Stockholms gasverk Y. Bengtsson.

Ledamöter: byggnadsingenjören A. Nordström, direktören i Svenska Cellulosa AB. R. Sundfeldt.

Statens vednämnd.

Ordf.: riksdagsmannen G. Strindlund. Vice ordf.: jägmästaren E. Lundh.

Ledamöter: jägmästaren N. Schager, ordf. i Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet A. Englund.

Kanslichef: byråchefen i domänstyrelsen E. F. Malmgren.

Sekreterare: jägmästaren G. Olhammar.

Chef för träkolsavd.: jägmästaren S. Hammarberg.

Statens vednämnds ordförande och ledamöter före 30 december 1939.

Ordf.: generaldirektören G. Kuylenstjerna. Vice ordf.: överdirektören E. Hedulff.
 Ledamöter: Försäljningschefen K. O. Norlin, jägmästaren E. Lundh, jägmästaren N. Schager, ryttmästaren N. Berg, förbundsordföranden A. Englund, direktören K. G. Sundblad, ingenjören K. H. Håkansson, landstingsdirektören G. O. Beijbom.

Bensin- och oljenämnden.

Ordf.: översten G. A. Nyqvist. Vice ordf.: direktören i Stora Kopparbergs Bergslags AB. G. Frisell.

Ledamöter: lantbrukaren R. Johansson (Norrback, Sala), direktören K. Karlsson, direktören i Svenska Omnibus AB. G. Wahlstedt.

Sekreterare: hovrättsfiskalen S. Ljungman.

För handläggning av

juridiska frågor: hovrättsassessorn N. Viklund,

militära frågor: kommandörkaptenen E. Torén,

tekniska frågor: ingenjören L. Reich,

smörjoljefrågor och kupongkontroll: civilingenjören H. Mellner,

statistik: F. Ahnsjö.

Statens gengasnämnd.

Ordf.: kommerserådet A. F. Enström.

Ledamöter: ombudsmannen i Värmländska skogsägareföreningen F. O. Andersson, verkst. direktören i AB. Stille-Werner G. Andersson, löjtnanten L. Cassler, tekn. dr N. Gustafsson, jägmästaren E. Lindh.

Sekreterare: advokaten S. Hagardt.

Statens handelskommission.

Ordf.: envoyen E. Modig. Vice ordf.: direktören i Livförsäkringsanstalten Folket K. Eriksson.

Ledamöter: verkst. direktören i Sveriges Grossistförbund K. E. Gillberg, kaptenen E. von Heland, handelsrådet V. Lundvik, direktören i Sveriges Allmänna Exportförening E. Nylander, föreståndaren för Ultuna lantbruksskola E. Sjögren, vice riksbankschefen F. Wallberg.

Direktör: sekreteraren hos Handelskammaren i Göteborg E. Kördel.

Avdelningschefer:

Licensavd.: sekreteraren C. Lamberth; transiteringsavd.: byråinspektören S. Nordqvist; sekretariatet med statist. avd.: kanslisekr. K. von Horn; kontorsavd.: tullkontrollören R. Dahlstedt.

Statens sjöfartsnämnd.

Ordf.: landshövdingen M. Jacobsson. Vice ordf.: kommerserådet C. E. Landberg.

Ledamöter: verkst. direktören i Svenska trävaruexportföreningen J. L. Ekman, verkst. direktören i Sveriges grossistförbund K. E. Gillberg, direktören i Trafik AB. Grängesberg-Oxelösund H. Hoogland, ombudsmannen i Svenska sjöfolksförbundet C. Lindberg, verkst. direktören i Sveriges fartygsbefälsförening kapten G. Osvald, kassachefen i Koop. Förbundet E. Persson, skeppsredaren P. Waller, verkst. direktören i AB. Svenska Tobaksmonopolet P. O. Westerberg.

Kanslichef: greve F. von Schwerin.

Statens transportkommission.

Ordf.: disponenten i AB. Åtvidabergs Industrier Elof Ericsson. Vice ordf.: verkst. direktören i AB. Defibrator G. Magnuson.

Ledamöter: ombudsmannen i Svenska lasttrafikbilägareförbundet advokaten C. Byström, verkst. direktören i Stockholms Rederi AB. Svea E. Högberg, kaptenen i Försvarsstaben H. Kring, distriktschefen vid Statens järnvägar A. E. Paulson. Kanslichef: revisionssekreteraren Chr. Gemzell.

Statens krigsförsäkringsnämnd.

Ordf.: bankinspektören S. J. Lindeberg. Vice ordf.: kommerserådet C. E. Landberg. Ledamöter: verkst. direktören i Svenska trävaruexportföreningen J. L. Ekman, verkst. direktören i Stockholms Rederi AB. Svea E. Högberg, verkst. direktören i Sveriges ångfartygsassuransförening E. Lange, verkst. direktören i Sjöförsäkrings AB. Ägir N. Rogberg, byråchefen i riksförsäkringsanstalten D. Östrand. Avdelningschefer: kaskoavd.: dir. E. Lange, bitr. chef kaptenen A. Thomander; varuavd.: dir. N. Rogberg; haveriavd.: G. Odhelius. Sekreterare: advokaten E. Henriques.

Statens arbetsmarknadskommission.

Ordf.: landshövdingen A. N. Thomson. Ledamöter: riksdagsmannen O. H. Andersson (Dunker), riksdagsmannen O. Andersson (Malmö), direktören i Svenska arbetsgivareföreningen E. Brodén, disponenten i Holmsunds AB. A. Enström, byråchefen i socialstyrelsen O. Hagman, expeditionschefen Å. Natt och Dag, sekreteraren i Landsorganisationen G. Vahlberg. Sekreterare: byråinspektören i socialstyrelsen S. Skogh. Bitr. sekreterare: hovrättsfiskalen E. Hedfeldt. Experter: jägmästaren B. Arvas, byråchefen i socialstyrelsen A. Johansson, majoren A. G. Nordin, byråinspektören S. Skogh.

Medicinalstyrelsens materiellnämnd.

Ordf.: riksdagsmannen E. Fast. Ledamöter: överläkaren B. Bager, apotekaren E. Matérn, kaptenen B. Natt och Dag, apotekaren A. Welander. Kanslichef: byrådirektören S. Blom.

Prissakkunniga.

Ordf.: generaldirektören A. Gjöres. Ledamöter: andre ordf. i Landsorganisationen G. Andersson, disponenten i AB. Åhlén & Holm G. Engel, redaktören A. Lindberger, byggnadsingenjören A. Nordström, verkst. direktören i AB. Hj. Söderberg (Uppsala) E. Söderberg. Sekreterare: fil. dr S. Carlson. Chef för prisfrågebyrån: förste byråingenjören i kommerskollegium K. A. Wickman.

Kreditnämnden.

Ordf.: statsrådet E. Wigforss. Ledamöter: riksbankschefen I. Rooth, riksgäldsfullmäktiges ordf. fil. dr K. Hildebrand, bankdirektörerna C. Lindahl, O. Norbeck och J. Wallenberg, professorn B. Ohlin.

Tremannanämnden för statlig informationsverksamhet.

Ordf.: professorn S. Tunberg (till 28 december generaldirektören W. Björck). Ledamöter: byråchefen i utrikesdepartementet O. Thorsing, verkst. direktören i Tidningarnas telegrambyrå G. Reuterswärd.

Statens informationsbyrå.

chef: redaktören B. Greitz.

Pressrådet: redaktören I. Österström, fil. dr I. Andersson, redaktören H. Hjärne, redaktören C. Jonsson, kommandörkaptenen S. Dehlgren.

2. Före krisen tillkomna myndigheter.**Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap.**

Ordf.: landshövdingen K. Levinson. Vice ordf.: generalen O. G. Thörnell.

Ordinarie ledamöter: cheferna för armén, marinen, flygvapnet, försvarsstaben, socialstyrelsen, lantbruksstyrelsen och kommerskollegium, verkst. direktören hos Ingenjörsvetenskapsakademien, verkst. direktören i AB. Volvo A. Gabriellson, riksdagsmannen A. J. Bärg.

Kanslichef: fil. dr K. Åmark.

Industriavd. (överflyttad till industrikommissionen): chef översten S. Thorén.

Uppskovsavd.: chef översten Hj. Fahlström.

Statens reservförrådsnämnd.

Ordf.: landshövdingen A. B. Gärde.

Ledamöter: verkst. direktören i Sveriges slakteriförbund G. A. Holmberg, verkst. direktören i Nitroglycerin AB. S. Nauckhoff, direktören i Sveriges allmänna exportförening E. Nylander.

Verkst. direktör: W. Wehtje.

Sekreterare: notarien T. Stjernberg.

3. Kristidsorgan, som upphört före årsskiftet 1939/40.**Folkförsörjningsnämnden:**

Ordf.: dåv. kanslichefen N. Malmfors.

Ledamöter: affärschefen E. Andersson, lantbrukaren B. Blomkvist, direktören G. Borgström, fru O. Nordgren.

Industrisakkunniga.

Ordf.: överdirektören E. Hedulff.

Ledamöter: direktören B. Almgren, agronomen C. Jensen, direktören Albin Johansson, bruksdisponenten Wiking Johnsson, överingenjören B. Sundfeldt, sekreteraren G. Vahlberg.

Handelslicensnämnden.

Ordf.: envoyén E. Modig.

Ledamöter: försäkringsdirektören K. Eriksson, kaptenen E. von Heland, handelsrådet V. Lundvik, direktören E. Nylander.

4. Den 1 juli 1940 förefintliga kristidsorgan.**Statens livsmedelskommission.**

Ordf.: landshövdingen B. Hammarskjöld. Vice ordf.: generaldirektören H. Sylvan.

Ledamöter: direktören i Konsumtionsföreningen Örebro C. F. Cederlund, riksdagsled. fru O. Nordgren, direktören i Svenska Kvarnföreningen K. Möller.

Avdelningar, sektioner etc.

Produktionsavd.: chef professorn Å. Åkerman.

Varuomsättningsavd.: chef direktören C. F. Cederlund.

Sektion för spannmål och fodermedel m. m.: chef E. Carlsson. Sektion för matfett m. m.: chef direktören H. Gräslund. Sektion för diverse livsmedel: chef ej tillsatt.

Konsumtionsavd.: chef mantalsintendenten G. Kollberg.

Allmänna avd.: chef direktören K. Möller.

Jurid. sektion: chef hovrättsassessorn O. Söderström. Sektion för kristidsstyrelserna m. m.: chef länsassessorn O. Åkesson. Utredningssektion: byråchefer: M. Bonow, S. Palmi, O. Zetterberg.

Uppbörds- och licensbyrån: chef greve N. Tolstoy.

Sekretariat och kamrerarekontor: chef kanslisekreteraren H. Rahm.

Sakkunniga inom produktionsavd.: professorn H. Witte, byrådirektören N. Soneson, statsagronomen O. Franck, statskonsulenten H. Ryde, professorn B. Platon, ingenjören N. Berglund.

Livsmedelskommissionens råd:

Samma ledamöter som vid årets början.

Statens sockernämnd.

Ordf.: landshövdingen C. Mannerfelt.

Ledamöter: direktören Hj. Carlborn, direktören Hj. Degerstedt.

Extra ledamöter: landstingsmannen P. Lovén, agronomen O. Christoffersson.

Statens linnämnd.

Ordf.: f. landshövdingen J. Nilsson; vice ordf.: professorn Å. Åkerman.

Ledamöter: disponenten A. Leman, direktören E. W. Puaes, f. riksdagsmannen

L. Olsson, godsägaren G. Bendz.

Sekreterare: byråagronomen N. Heidendahl.

Permanent sakkunnig: fil. lic. S. Granhall.

Statens industrikommission.

Ordf.: direktören i Svenska arbetsgivareföreningen G. Söderlund. Vice ordf.: överdirektören i domänstyrelsen E. Hedulff.

Ledamöter: verkst. direktören i Höganäs-Billesholms AB. P. E. Gummesson, andre ordföranden i Landsorganisationen A. G. Andersson, direktören i Bolidens Gruv AB. S. Schwartz, verkst. direktören i Surahammars Bruks AB. H. Silverstolpe. Kanslichef: hovrättsrådet E. Eckerberg.

Chef för utredningsbyrån: docenten I. Svennilson. Administrativ sekreterare: jur. kand. E. Huss. Teknisk sekreterare: bergsingenjören E. Hylander.

Avdelningschefer:

Järnavd.: kommerserådet H. Carlborg.

Verkstadsavd.: verkst. direktören i Svenska Turbinfabriksaktiebolaget Ljungström G. J:son Leire.

Metallavd.: professorn vid Tekniska högskolan greve B. Kalling.

Kemiska avd.: docenten vid Tekniska högskolan R. Th. Winblad.

Textilavd.: verkst. direktören i Sveriges Textilindustriförbund E. W. Puaes.

Läderavd.: verkst. direktören i Läderföreningen E. Hallström.

Krigsindustriavd.: verkst. direktören i Lifförsäkrings AB. Thule R. Blomquist.

Chef för anskaffningssektionen: direktören G. Dellner. Chef för planeringssektionen: vakant.

Byggnadsavd.: verkst. direktören i AB. Skånska Cementgjuteriet, majoren A. Sandberg.

Chefer för fristående byråer:

Prisbyrån: direktören R. Rausing.

Undanförselbyrån: disponenten N. Danielsen.

Juridiska byrån: hovrättsassessorn B. Lindskog.

Industrikommissionens råd:

Samma ledamöter som vid årets början.

Tekniska sakkunniga:

Järnabd.: disponenten A. Ericsson, disponenten E. Larsson, direktören E. Pehrsson, direktören Cl. Wahlund, direktören Hj. Åselius.

Kemiska avd.:

Fettfrågor: överingenjören I. Göthner, direktören K. Helmersson, direktören P. Vestergren.

Gummifrågor: ingenjören C. G. Gislow, överingenjören F. S. Rosén.

Kemikaliefrågor: fil. dr B. Almgren, direktören G. Browall, överingenjören G. H. Hultman, ingenjören C. W. Jacobsson, fil. dr U. E. H. Pihlblad, direktören S. E. Rodling, överingenjören E. Schön, direktören E. Sieurin, direktören R. Thelander, professorn N. Hellström.

Smörjoljefrågor: civilingenjören B. Knutsson, professorn E. Norlin, civilingenjören I. Tengvall, civilingenjören P. Ågren.

Sprängämnesfrågor: överingenjören T. Bonell, ingenjören A. Dahlén, majoren E. Dahlérus, direktören S. Nauckhoff, direktören S. Sohlman, majoren C. F. Westrell, överingenjören T. Örtenblad.

Krigsindustriavd.: kamreraren A. Berggren, ingenjören Helge Björck, civilingenjören E. Brodén, överingenjören Fred. Deijfen, överstelöjtnanten Ch. Holmgren, direktören G. Larsson, bergsingenjören F. Lindgren, överingenjören E. Norbäck, direktören V. Nordström, direktören S. Otterbeck, översten, friherre C. G. von Otter, direktören S. Sohlman, professorn H. Sterky, direktören G. Wallgren, professorn R. Woxén, disponenten I. Yngström.

Metallavd.: professorn P. Geijer, fil. dr A. Lindblad, direktören I. Olsson.

Textilavd.: direktören E. Aronsson, civilingenjören E. Berg, civilingenjören G. Berg, direktören A. Bergengren, direktören G. Eiserman, direktören N. Engberg, disponenten A. Leman, disponenten C. G. Sundberg, direktören Hj. Grahl, direktören M. Fr. Schwartzman, disponenten W. Wahren, civilingenjören I. Wendt, överingenjören T. Öberg, direktören A. Öhlén.

Läderavd.: direktören G. Ehrnberg, direktören T. Åqvist.

Verkstadsavd.: överingenjören F. Berthelius, direktören A. Björklund, disponenten O. Hallström, överingenjören O. Hellman, direktören G. Jacobsson, överingenjören P. Rydbeck, ingenjören J. Undén.

Statens uppfinnarnämnd:

Ordf.: generaldirektören H. Ericson.

Ledamöter: myntdirektören A. Grabe, civilingenjören B. Thorbjörnson.

Kanslichef: civilingenjören B. Kock.

Statens ammunitionsnämnd.

Ordf. och verkst. ledamot: direktören P. E. Gummeson.

Ledamöter: direktören R. Blomquist, generallöjtnanten O. Osterman, kommandören G. Odqvist, krigsrådet U. Brunskog, majoren T. Runius.

Direktörsassistent: civilingenjören B. C. Carlberg.

Sekretariat: advokaterna N. T. Holmer och R. Hagman.

Avdelningar och byråer:

Leveransavd.: chef majoren J. Lindnér. Souschef kaptenen S. Thofelt.

Anskaffningsavd.: chef direktören G. Dellner.

Chef för anskaffningsgrupp för projektilkroppar: överingenjören G. Bergström.

Chef för anskaffningsgrupp för bomb- och minkroppar: överingenjören G. Bergström.

Chef för anskaffningsgrupp för hylsor för pjäser och handvapensammunion: överingenjören F. Deijfen.

Chef för anskaffningsgrupp för krut och sprängämnen: översten, friherre C. G. von Otter.

Chef för anskaffningsgrupp för tändmedel: ingenjören G. Mattsson.

Chef för anskaffningsgrupp för maskiner: ingenjören W. Björklund.

Planeringsbyrån: chef ingenjören K. Appelqvist.

Verktogsbyrån: chef tekn. dr H. V. Törnebohm.

Transportbyrån: chef C. E. Skoglund.

Ekonomibyrån: chef kamreraren J. Lindahl.

Försvarsväsendets verkstadsnämnd.

Ordf. och verkst. ledamot: direktören R. Blomquist.

Ledamöter: verkstadsdirektören G. Aste, konteramiralen K. Bjurner, krigsrådet U. Brunskog, direktören P. E. Gummesson, generalfälttygmästaren H. Gustafsson.

Överingenjör: överingenjören Th. Öberg.

Sekretariat: advokaterna N. T. Holmer och R. Hagman.

Ekonomibyrå: kamrerarna A. Landin och E. Bergkvist.

Statens bränslekommission.

Ordf.: jägmästaren E. Lundh. Vice ordf.: direktören S. Schwartz.

Ledamöter: förste ordf. i Landsorganisationen A. Lindberg, överdirektören K.-G. Ljungdahl, riksdagsmannen G. Strindlund.

Kansli: chef för sekretariatet: jägmästaren E. W. Höjer; chef för kameralbyrån: jägmästaren G. Olhammar; chef för juridiska byrån: hovrättsassessorn Y. Samuelsson.

Avdelningar och byråer:

Planläggningsavd.: chef direktören S. Schwartz.

Sektionen för industri- och hushållsbränsle: överingenjören E. Nyberg.

Byrån för hushållsbränsle: chef inspektören C. Kinander.

Byrån för industribränsle: chef civilingenjören G. Nyberg.

Sektionen för trafikbränsle: chef direktören G. Frisell;

förste ingenjör och ställföreträdare för sektionschefen: disponenten H. Kähr;
sekr.: hovrättsassessorn N. Viklund;

för frågor ang. motorsprit å bränsletekniska sektionen: civilingenjören
B. Thorbjörnson.

Vedavd.: chef byråchefen E. F. Malmgren; sekr. jägmästaren K. Lindberg; bitr. sekr. jägmästaren S. Sundby;

för träkolsärenden: jägmästaren S. Hammarberg;

för torvärenden: disponenten E. V. Abenius.

Kolavd.: chef direktören H. Allgulin; sekr. J. V. Wallin.

Bensin- och oljeavd.: chef översten G. A. Nyqvist; sekr. hovrättsfiskalen S. Ljungman.

Gengasbyrån: chef professorn T. Lindmark.

Kraftbyrån: chef förste byråingenjören J. Fletcher.

Statens handelskommission.

Ordf.: envoyén E. Modig. Vice ordf.: direktören i Livförsäkringsanstalten Folket K. Eriksson.

Ledamöter: verkst. direktören i Sveriges grossistförbund K. E. Gillberg, kaptenen E. von Heland, handelsrådet V. Lundvik, direktören i Sveriges allmänna exportförening E. Nylander, föreståndaren för Ultuna lantbruksskola E. Sjögren, vice riksbankschefen F. Wallberg.

Direktör: sekreteraren hos Handelskammaren i Göteborg E. Kördel. Direktörs-
 assistent: sekreteraren L. Belfrage.

Avdelningar och byråer:

Upplysningsbyrån: föreståndare konsul H. Trahn.

Exportlicensavd.: chef: vakant.

Importlicensavd.: chef tullkontrollören T. Palmstrand.

Transiteringsavd.: chef byråinspektören S. Nordqvist.

Sekretariatet med statistiska avd.: chef kanslissekreterare K. von Horn.

Kontorsavd.: chef tullkontrollören R. Dahlstedt.

Statens sjöfartsnämnd.

Ordf.: landshövdingen M. Jacobsson. Vice ordf.: kommerserådet C. E. Landberg.

Ledamöter: verkst. direktören i Svenska trävaruexportföreningen J. L. Ekman,
 verkst. direktören i Sveriges grossistförbund K. E. Gillberg, direktören i Trafik
 AB. Grängesberg-Oxelösund H. Hoogland, ombudsmannen i Svenska sjöfolks-
 förbundet C. Lindberg, verkst. direktören i Sveriges fartygsbefälsförening kapten
 G. Osvald, kassachefen i Koop. Förbundet E. Persson, skeppsredaren P. Waller,
 verkst. direktören i AB. Svenska Tobaksmonopolet P. O. Westerberg.

Kanslichef: greve F. von Schwerin.

Statens transportkommission.

Ordf.: disponenten i AB. Åtvidabergs Industrier Elof Ericsson. Vice ordf.: verkst.
 direktören i AB. Defibrator G. Magnuson.

Ledamöter: ombudsmannen i Svenska lasttrafikbilägareförbundet advokaten C.
 Byström, verkst. direktören i Stockholms Rederi AB. Svea E. Högberg, kaptenen
 i Försvarsstaben H. Kring, distriktschefen vid Statens järnvägar A. E. Paulson.

Kanslichef: revisionssekreteraren Chr. Gemzell.

Byråer:

Järnvägsbyrån: chef förste trafikinspektören E. G. Mihnoss.

Hamn- och sjöfartsbyrån: chef kaptenen G. Osvald.

Motortrafikbyrån: chef förste byråingenjören E. Lundeberg.

Statens krigsförsäkringsnämnd.

Ordf.: bankinspektören S. J. Lindeberg. Vice ordf.: kommerserådet C. E. Landberg.

Ledamöter: verkst. direktören i Svenska trävaruexportföreningen J. L. Ekman,
 verkst. direktören i Stockholms Rederi AB. Svea E. Högberg, verkst. direktören
 i Sveriges ångfartygsassuransförening E. Lange, verkst. direktören i Sjöförsäk-
 rings AB. Ägir N. Rogberg, byråchefen i riksförsäkringsanstalten D. Östrand,
 direktören i Sveriges grossistförbund K. E. Gillberg, advokaten E. Henriques.

Sekr.: advokaten E. Henriques.

Bitr. sekr.: jur. kand. J.-O. Modig och jur. kand. L. Waldenström.

Avdelningar och byråer:

Kaskoförsäkringsavd.: chef assuransdirektören E. Lange; bitr. chef. J. T.
 Karlsson.

Varuförsäkringsavd.: chef assuransdirektören N. Rogberg; bitr. chef assurans-
 direktören C. H. Röhss.

Haveriavd.: chef kaptenen B. Rignér.

Avd. 3 (för tillvaratagande av svenska varuägares intressen på grund av det in-
 träffade avbrottet i de svenska sjöfartsförbindelserna västerut):

Allmänna byrån: chef generalkonsuln O. H. Lamm.

Försäljningsbyrån: chef direktören Th. Allgén.

Granskningsbyrån: chef kaptenen J. G. Amnéus.

Statens arbetsmarknadskommission.

Ordf.: landshövdingen A. N. Thomson.

Ledamöter: byråchefen i socialstyrelsen O. Hagman, riksdagsmannen G. Strindlund, direktören i Svenska arbetsgivareföreningen E. Brodén, direktören i Svenska lantarbetsgivareföreningen A. H. Carell, sekreteraren i Landsorganisationen G. Vahlberg, förbundsordföranden E. Falk, fru Disa Västberg, sekreteraren G. Malmström.

Byråer:

Arbetsförmedlingsbyrå: chef byråinspektören S. Skogh.

Tekniska byrå: chef överstelöjtnanten G. Jonsson; arbetschef och byråchefens ställföreträdare civilingenjören E. Blomquist.

Kanslibyrån: chef jägmästaren B. Arvas.

Socialhjälpbyrå: chef fil. dr G. H. Nordström; förste inspektör och byråchefens ställföreträdare agronomen N. Andreen.

Utredningsbyrå: chef majoren A. G. Nordin.

Experter: för statistiska ärenden: byråchefen Alf Johansson;

för utbildningsärenden: undervisningsrådet R. Lundquist;

för juridiska ärenden: e. o. hovrättsassessorn E. Hedfeldt.

Arbetsmarknadskommissionens råd: ordf. i Svenska pappersindustriarbetareförbundet A. Hj. Adiels, ombudsmannen i Sveriges arbetsledareförbund E. Ahlberg, ordf. i Sveriges hantverksorganisation, fabrikören S. Anderson, ordf. i Svenska murareförbundet V. E. Björkman, ordf. i Köpmännens garantiförening, direktören P. E. Brolin, ordf. i mellersta kretsen av Byggnadsämnesförbundet, disponenten för Sala tegelbruks AB., kaptenen C. Camitz, ordf. i Svenska garveridkareföreningen, direktören G. Ehrnberg, v. ordf. i Sveriges redareförening, konteramiralen H. Ericson, yrkesinspektrisen Ida Fischer, ordf. i Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet O. Forslund, ombudsmannen i Svenska bankmannaföreningen S. Hallnäs, förtroendemannen i Svenska transportarbetareförbundet R. Helgesson, verkst. direktören i Pappersmasseförbundet G. Hultman, ledamoten av riksdagens andra kammare, fru Elsa Johansson, ordf. i Svenska lantarbetsgivareföreningen, ledamoten av riksdagens andra kammare, godsägaren C. G. Liedberg, sekreteraren i Svenska grov- och fabriksarbetareförbundet C. Lindahl, förste ordf. i Svenska byggnadsträarbetareförbundet N. Linde, ordf. i Sveriges pappersbruksförbund, disponenten C. J. Malmros, ordf. i Svenska sågverksindustriarbetareförbundet E. Nyström, verkst. direktören i Sveriges textilindustriförbund och Sveriges konfektionsindustriförbund E. W. Paues, lantbrukaren K. Pettersson i Mjölorp, Vreta Kloster, ombudsmannen i Svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet R. Rosenqvist, verkst. direktören i Järnbruksförbundet G. Rudenstam, v. ordf. i Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund, verkst. direktören i AB. Skånska Cementgjuteriet A. E. Sandberg, ordf. i Svenska lantarbetareförbundet G. Sträng, v. ordf. i Svenska byggnadsindustriförbundet, byggmästaren G. A. Svensson, ordf. i Sveriges verkstadsförening, verkst. direktören i Husqvarna Vapenfabriks AB. G. Tham, sekreteraren i Svenska metallindustriarbetareförbundet E. Thörnberg, ordf. i Biltrafikens arbetsgivareförbund, direktören G. Wahlstedt, förste ordf. i Svenska textilarbetareförbundet G. Wennström, verkst. direktören i Svenska Jästfabriks AB. S. Westberg, ombudsmannen hos Föreningen skogsarbeten, jägmästaren R. Wikander och ordf. i Svenska skofabrikantföreningen, direktören T. Äqvist.

Medicinalstyrelsens materielnämnd.

Ordf.: riksdagsmannen E. Fast.

Ledamöter: överläkaren B. Bager, apotekaren E. Matérn, kaptenen B. Natt och Dag, apotekaren A. Welander.

Kanslichef: byrådirektören S. Blom.

Statens utrymningskommission.

Ordf.: riksdagsmannen A. Forslund. Vice ordf.: polisintendenten A. Zetterquist.

Ledamöter: riksdagsmannen Per Gustafsson, fru S. Höjer, sekreteraren J. Landgren, borgmästaren E. Rosander, folkskoleinspektören K. Steenberg.

Sekr.: e. o. hovrättsassessorn E. Mossberg.

Kommissionens rådgivande nämnd: förste byråinspektören H. Bergils, medicinalrådet J. Byttner, sekreteraren A. Granath, undervisningsrådet R. Lundquist, byråchefen R. Lundqvist, majoren E. A. Löfgren, direktören G. Magnuson, rektorn G. A. Mosesson, direktören K. Möller, fru Maja Sandler, advokaten Ruth Stjernstedt, kassören A. W. Strand, majoren O. Sundell, byråchefen O. Wangson.

Statens priskontrollnämnd.

Ordf.: tf. generaldirektören A. Gjöres. Vice ordf.: revisionssekreteraren J. O. Hagander.

Ledamöter: docenten E. Lundberg, direktören C. Hj. Carlborn, direktören R. Rausing.

Kanslichef: bankdirektören J. H. V. Axén.

Priskontrollnämndens råd: lantbrukaren D. Andersson, fru Elsa Andersson, andre ordf. G. Andersson, direktören G. Browall, fröken Karin Collin, direktören Hj. Degerstedt, disponenten G. Engel, fru Nancy Eriksson, redaktören A. Lindberger, handlanden J. L. Lindqvist, byggnadsingenjören A. Nordström, direktören E. Söderberg, disponenten H. Throne-Holst.

Kreditnämnden.

Ordf.: statsrådet E. Wigforss.

Ledamöter: riksbankschefen I. Rooth, riksgäldsfullmäktiges ordförande fil. dr K. Hildebrand, bankdirektören C. Lindahl, bankdirektören O. Norbeck, bankdirektören J. Wallenberg, professorn B. Ohlin.

Sekr.: fil. lic. K. Böök.

Valutakontoret.

Ordf.: riksbankschefen I. Rooth.

Medlemmar: häradshövdingen K. Dahlberg, statssekreteraren D. Hammarskjöld, direktören S. Lundberg, direktören E. Nylander.

Verkst. direktör: v. riksbankschefen F. Wallberg. Vice verkst. direktör: bankrådet H. Magnusson. Bitr. direktör: fil. lic. K. Böök.

Sekr. och ombudsman: bankrådet H. Ekengren.

Chef för upplysnings- och licensavd.: kamreraren W. Markland.

Chef för kontrollavd.: kamreraren K. Wessman.

Statens informationsstyrelse.

Ordf. och chef: professorn S. Tunberg. Vice ordf. och souschef: expeditionschefen C. Romberg.

Ledamöter: kommendören L. Beck-Friis, byråchefen O. Thorsing, direktören G. Reuterswärd, direktören C. A. Dymling.

Sekr.: docenten H. Munktel.

Avdelningar:

Allmänna avd.: chef vice ordföranden.

Rådgivnings- och dispensfrågor: docenten E. Thermænius. — Granskningsfrågor: redaktören S. Rosén. — Utredningar: fil. lic. P. G. Andreen. — Film- och bildfrågor: sekreteraren J.-G. Lindström.

Upplysningsavd.: chef redaktör B. Greitz.

Redigering: sekreteraren G. Unger. — Allmänt reportage: redaktören O. Ollén.

— Sakkunnig för sparsamhetspropaganda: docenten Karin Kock.

Sektion för kulturell folkberedskap: chef föredragschefen Y. Hugo.

Sektionens nämnd: föredragschefen Y. Hugo, verkst. ledamot, kassören M. Andersson, fröken B. Carell, rektorn H. Elldin, majoren A. Eriksson, rektorn R. Lund, rektorn G. Sundqvist, fil. lic. I. Wennfors.

Pressrådet: fil. dr I. Andersson, redaktören B. H. Berlin, kommandörkapt. S. Dehlgren, redaktören H. Hjärne, redaktören C. Jonsson, redaktören I. Österström.

Filmrådet: direktören O. Andersson, fil. dr G. Bjurman, majoren G. Dyhlén.

Folkberedskapens råd: biskopen T. Andræ, professorn G. Andrén, rektorn M. Björkquist, direktören V. Björneman, fru E. Cedergren, fröken K. Hesselgren, studierektorn G. Hirdman, fru S. Höjer, avdelningschefen H. Jarvin, förbundsstudieledaren H. Jäfvert, rektorn T. Karlbom, fru E. Lilliehöök, ombudsmanen P. H. Ling, sekreteraren G. Malmström, fru A. Myrdal, jordbrukskonsulenten B. A. Nilsson, rektorn N. J. Nordström, professorn H. S. Nyberg, lantbrukaren A. Persson, fil. dr Hanna Rydh, fru M. Schmidt, professorn P. G. E. Sjövall, agronomen S. Svensson, professorn H. Tingsten, redaktören T. Tegnér, landshövdingen A. Thomson, undervisningsrådet R. Wagnsson, fru E. Wedberg.

Statens krisrevision.

Ordf.: generaldirektören E. Stridsberg.

Ledamöter: bankdirektören E. J. Bengtson (jourhavande), direktören J. Bergwall, direktören E. A. Ernmark, direktören O. Falkman, riksdagsmannen A. L. Hansson, riksdagsmannen E. Lindberg, riksdagsmannen G. Persson.

Huvudsekr.: revisionskommisarien E. Norberg.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap.

Ordf.: landshövdingen K. Levinson. Vice ordf.: generalen O. G. Thörnell.

Ordinarie ledamöter: cheferna för armén, marinen, flygvapnet, försvarsstaben, socialstyrelsen, lantbruksstyrelsen och kommerskollegium, verkst. direktören hos Ingenjörsvetenskapsakademien, verkst. direktören i Svenska Jästfabriks AB. S. Westerberg, riksdagsmannen J. A. Ericsson.

Kanslichef: fil. dr K. Åmark.

Uppskovsavd.: chef översten Hj. Fahlström.

Statens reservförrådsnämnd.

Ordf.: landshövdingen A. B. Gärde.

Ledamöter: verkst. direktören i Sveriges slakteriförbund G. A. Holmberg, verkst. direktören i Nitroglycerin AB. S. Nauckhoff, direktören i Sveriges allmänna exportförening E. Nylander, verkst. direktören i AB. Atlas Diesel W. Wehtje.

Verkst. direktör: direktören R. Kindgren.

Sekr.: sekreteraren C. Lamberth.

Statens offentliga utredningar 1941

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning Rättsskipning. Fångvård.

Åtgärder för bekämpande av homosexualitetens samhälls-
farliga yttringar. [3]
Förslag till rättegångsbalk. [7]
Lagberedningens förslag till lag om aktiebolag m. m.
1. Lagtext. [8] 2. Motiv. [9]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

1938 års pensionsakkunniga. Betänkande med förslag till
allmänna tjänste- och familjepensionsreglementen. [10]
Betänkande ang. revision av tjänsteförteckningen i vad
avser allmänna civilförvaltningen. Del 1. Lönegraderna
A 1—A 29. [17]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Betänkande med allmänna riktlinjer för åstadkommande
av tidigare inbetahning av utskylder. Del 1. [5] Del 2.
[6]

Politi.

Betänkande med förslag om inrättande av en statlig
brandskola m. m. [11]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Utredning ang. byggnadskostnaderna. [4]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd
av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 1. Tiden
augusti 1939—juni 1940. [18]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande rörande bekämpande av vägghyra. [15]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande ang. vattenförorening. 2. Tekniska och bio-
logiska utredningar. [16]

Industri.

Betänkande med utredning och förslag till åtgärder för
främjande av hantverk och småindustri. [14]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag till förstatligande av den all-
männa väghållningen på landet m. m. [12]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med förslag rörande restaureringen av Upp-
sala domkyrka. [2]
Förslag till revision av den svenska evangelieboken. [13]

Försvarsväsen.

Sociala försvarsberedskapskommittén. Betänkande. Del 3.
Förslag till krigspensionsförordning m. m. [1]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.